
8
3-B
14
BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
7
6 I
24

IVSTITIA

BELLONA

HISTORIA
PROSTRATÆ A LVDOVICO XIII Sectariorum in Gallia REBELLIONIS.

Autore Gabr. Bartholomæo Gramoundo In suprema Tolosatum Curia Senatore Regio.

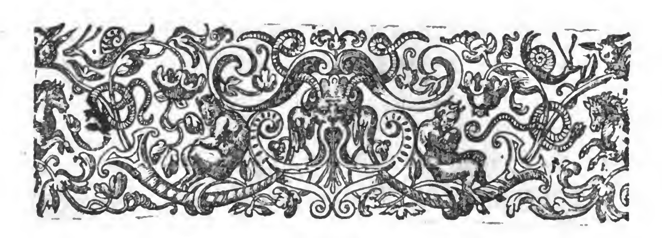
TOLOSÆ
Apud Petrum Bosc Bibliopolam
ANNO MDC. XXIII.

J. Calsee. in. — Cum privilegio Regis. — J. E. Lasne fecit.

Ex legato Ill.mi Cocini

[illegible]

LVDOVICO XIII.

GALLIARVM ET

NAVARRÆ REGI CHRISTIANISSIMO,

TRIVMPHATORI SEMPER AVGVSTO,

S.

ROSTRATAM Sectariorum rebellionem, de qua posteritati nuncupaueram votum, diutiùs distuli in lucem edere (REX INVICTISSIME) reuocantibus ab instituto multis, potissimùm quòd viuentium gesta haud tutè publicantur: nam si eorum quid gloriæ dederis, adulatio est; si contrà vitio verteris ingloriè gesta, calumniã dicunt, adeò malunt homines esse quàm dici mali: accedebant primorum iræ scriptoribus sæpe exitiales dum ignota pandunt, quæ posthabui omnia vni Principis mei glo-

ā

riæ litans. Armentur in me quorumlibet inuidia & furor, stylúmque qui adulari nesciat temerarium dicant, per me licet; si temeritas est vera scripsisse, tua interest LVDOVICE *temerariũ inueniße scriptorem, cuius narratio verax, nullâ adulationis suspicione virtuti tuæ arã exstruat ad quam donaria appendat posteritas* LVDOVICVM *adorans; temerarium item, quis enim, nisi supra fidem temerarius est, gesta Regũ Galliæ omnium maximi venturis retrò seculis tradere ausit? Hæc me temeritas, meliùs dixerim, hic me zelus, quo, mẽte animóq; defixus adoro quæcũque gesseris, impulere desidiosum inter forensia stylum, vt quando pro Rege non dabatur vitam gloriosè inter arma impendere, liceret virtutes regias ab obliuione vindicare: quid enim operam meam ei totus conferre negem, cuius me virtus supra spem facit fortunatum, vel vnâ hac gratiâ quòd eius seculo viuam?*

Herculem aiunt serpentes, quos Juno nouerca in fatale eius excidium antris eduxerat Auernalibus, eo in cunis furore suffocaße, vt magè fulmen belli diceres, quàm vagientem in prima infantia puerum. Agedum Hercules Gallice, age monstrorum domitor, age cœli amor, deliciæ orbis Gallici LVDOVICE? *prorue in hoc theatrum belli, vbi non ementitâ fictione personam ipse tuam sustines. Vidit non sinè horrore Gallia tua, vidit Hydras & monstra, nouos Geryones, ambitiosa Gigantum supercilia, quæ ad primum*

Regiæ iuuentutis exordium, Iuno Galliarum nouerca, quid fabulas quærimus? Rebellio Sectaria in caput Regium nuper armauerat: testes habuit illa patrati ab Hercule suo miraculi oculos omni exceptione maiores: nihil ergo erit quod de nobis queratur, si in hoc rerum Gallicarum theatro exhibituri, quorum illa pars maxima fuit, Latinitate donauimus Tragœdiã nostrã, cuius apertam in exasperata Regis mansuetudine scenam claudet Catastrophe Sectarijs perduellibus luctuosa. Nec satis erat Gallico idiomate triumphos exarasse, rem Gallis notam, nî tot facinorum conscius orbis reliquus, nobiscum in admirationem raperetur. Si quid ergo, Rex magne, si quid Gallicis historicis debes, vix dici potest quâ te sibi obligatione deuinctum habeat Latinum hoc opus, cuius beneficio iam ad quatuor orbis plagas virtutis tuæ miracula sonant. At quò me abripit vanus hic gloriolæ apparatus? ignosce Rex Auguste historico, qui tibi tot nominibus ex asse deuinctus, te hîc suum mentitur debitorem: quid enim tibi non debeat ipse, cui in tam ampla victoriarum segete præbes vnde eximat obliuioni seipsum? ità Homerum Achilli laudato plus debuisse memorant, quàm Achillem Homero. Fatebor itaque supra rationes me tibi deuinctum, si se mihi non diffiteatur Gallia debitricem; debitrix mihi ædepol! in quo Regis sui præconem habet, quò reliquus orbis agnoscat minùs eam in LVDOVICO *Regem inuenisse, quàm publicum liberato-*

rem; quò ſciant ventura ſecula vixiſſe in Gallia Regem, qui nondum adoleuerat, cùm ea gloriosè patrauit quæ ne quidem à primo naſcentis Sectæ exordio deceſſores antè vel ipsâ cogitatione attigerant.

Eam rerum Gallicarum ſinè fuco narrationem Iberi, Jtali, eam Angli, Germani, quóſque ad Septentrionem Borealis glacies habet, ne Aſiam, Africámque memorem, auidè expoſcebant: nihil diſtuli Orbi reliquo gratiſſimum opus. laudatur exin nobilitas Gallica, extollitur ſupra hominum vices LVDOVICVS, *id mihi Gallia debet, quæ ſi Regem, ſi ſeipſam amat, immēſo beneficio reputabit, quòd meâ operâ. ſupra reliqua orbis Chriſtiani regna florere agnoſcitur. Tibi Rex patrare miracula, mihi deſcribere datum; rudi nec diffiteor ſtylo, niſi ad clementiam tuam manſueſcit; humili, nî ad trophæa* LVDOVICI *ſui nouam induit dignitatem.*

Atenim quia nihil tam æquum quàm ad principia ſua redire quæcumque ab ipſis manant, quia ad Oceanum vnde prodeunt aquæ continuâ agitatione voluuntur: patere LVDOVICE, *ad principium ſuum recurrere hunc hiſtoriæ impetum, ad Principem vnde velut è fonte prodijt; patere in eo velut in centro ſuo quieſcere; donec ad pericula longè extra Gallici fines imperij vocatus nouis iterum miraculis ſtylum ſuperes, qui tibi vni deuinctus, vni tibi ſe totum vouet. abſtinuiſſem lubens hoc opere, nî te aucto-*

re vera impunè fari licuisset: vnum id historici decus est nullâ gratiâ, odio nullo scripsisse, præstátque concitâsse in se odia populi & Magnatum, quàm Orbi vniuerso, venturísque retrò seculis perfrictâ fronte imposuisse. Imò, nec parum tua refert, Auguste Princeps, nullis maculari historiam fabulis: quis enim posterorum virtuti tuæ habeat fidem; si fabellæ passim cum ea explicatæ eius temerant sanctitatem? si laudabitur æquâ lance, cum pietate flagitium, cum animi magnitudine eneruis timor?

Dum hæc scribo, dum me facit nimia laudum copia inopem, venit in memoriam cura salutis tuæ, quam, parce si hoc dixerim, nimiâ erga tuos caritate profundis: credísne terrore magis hostium, quàm curâ conseruandæ salutis tuæ, vt nunc est tibi vilis, nos esse solicitos? conspiret in nos hostium potentia qualibet, impleat armis Galliam, classibus maria, aërem vexillis, & hastis, Tu nos præstabis inuictos: sed quis hoc nobis Galliæ columen diuturnum fore polliceri potest, cùm tantâ auiditate manifestis periculis obijcias carissimum imperio caput? oblitus Gallorum omnium animas trahere te in casum; quis enim aut optet tibi superstes esse, aut possit? Cura ergo, Rex magne, in Rege suo Galliam, quæ te identidem humili hortatione monet memineris te hominem; non quò velut Romanus triumphator abstineas gloriâ, sed vt reuocatâ in memoriam

naturæ fragilitate ijs laboribus te imparem sciat, quos supra hominum vices posuit Deus immortalis. Vale & longum viue. Datum Tolosæ, Kal. August. Anno à reparata salute M. DC. XXIII.

Vouebat Majestati Regiæ addictissimus,

G. BARTHOLOMÆVS.

LECTORI AMICO,

S.

MIRABERIS forsan, quisquis hæc leges, quòd natione Gallus, Sectariorum in Gallia rebellionem Latinè scripserim; quòd, vbi potueram natiuo idiomate rem exprimere, spretâ patriâ linguâ Latium induxi in Galliam. Peccassem, nec diffiteor, si Gallis historiam scribere mens fuisset: habet enim lepôris & gratiæ satis Gallicum idioma, vt præli dignitatem, etiam cum splendore sustineat. Verùm, quid res in Galliâ gestas Gallis scriberem, à quibus eas didici? habent belli huius impressam illi descriptionẽ, ídque gloriosiùs quàm dici possit; non membranis quas absumit inuidia temporis, sed membris mutilatis, sed toto passim corpore plagis, quæ pro Rege inter dimicãdum exceptæ, tot historiarum volumina faciunt, quot sunt cicatrices. Si obijcitur, non illis historiam, sed posteris scribi; respondebo scriptores in Gallia plures, huius belli descriptioni vulgari idiomate incumbere, neminem esse, quod sciam, qui eam Latinitate donare contendat: illi ergo Gallorum studijs, ego exterorum incubo votis; illis historia mea destinatur, quam si gratè excipiunt in cœlum abeo.

Neque ſanè citra rem eſt, quòd aggredior: quàm enim foret aliquando lugendum ſi periret exteris nationibus hiſtoriæ ſeries, quam auſim etiam in antiquis hiſtoriarum monimentis quæ fabulas ſapiũt, ſinè exẽplo dicere? quàm foret Regiò parùm nomini conſuluiſſe, ſi LVDOVICI geſta pluſquàm heroïca in Gallia terminũ inuenirent.

Hæc mihi Regis gloria (teſtẽ appello Deum) hic amor patriæ ſuaſere, vt quã neceſſitas togati officij negabat in caſtris præſtare Regi operam, totam ſcripto impenderem, tubáque regiarum virtutum glorioſè reſonãs minùs claſſicum canerem, quàm victorias. Mouebar aliunde non parùm heroïcá Gallicæ nobilitatis virtute, cuius ſanguini ſi debentur victoriæ, quídni triumphi verâ rerum geſtarum narratione victoribus decernentur?

Abeſto ergò hinc procul, ô Galle, tibi nihil hîc ſcribitur, qui omnia nôſti; tibi nihil hîc deſtinat prælum, qui ipſe hiſtoria viuens es, & loquens: vnum oro, ſi præter ſcriptoris mentem eius hiſtoriam perlegis, patiare Gallicâ libertate loquentem, qui ſibi doleret imputari ſi vulneri cicatricem mentiretur, ſi virtutem ſinè laude dimitteret, ſinè reprehenſione flagitium: vno verbo, caue ne in Auctorẽ malè te affici patiare, ſi te perduellem aliquando deferet aut ignauum; nam neque id medius fidius malo animo geſtum: contrà ſi laudaris quicumque geſta hîc tua leges, nihil,

mihi crede, debebis Historico, qui eò lubentior gratiæ tuæ renuntiat, quòd nemini adulatione insidiari præsumit: vide tamen ne dum teipsum pulchrè vulneratum aut triumphantem legeris, in tui amorem rapiare, vt adolescens quem fabula mutauit in florem. Si Sectarius es, scito tibi nihil imponere Catholicum Orthodoxum, qui sciat vnam historiæ dignitatem in vero sitam; nihil in te, ità me Diespiter amet, nihil habeo malæ mentis; quippe cum Euangelio, quo sæpius abuteris, malo conuersionem tuam quàm mortem; vtinámque proprij illam dispendio sanguinis vindicare daretur, abessent procul à Gallia Sectariorum factiones, quæ inuitum sæpiùs ad Satyram adigent. difficile est Satyram non scribere, vbi scelus omne in vna perduellione grassatur: quamquam neque ab ea immunes Catholici, in quos haud dispari animo ferar, vbi iusserit historiæ series. Monebo tamen quidquid legeris, ne me auctore prodijsse existimes, scribo hominum mentem, quæ in Sectarios modò, modò in Catholicos, ex varijs rerum figuris variè inclinabat: à me nihil habebis quàm stylum, cui parce, si videbitur; res grata erit: sin minùs, succense, impete, perinde est mihi, qui tenuitatis meæ conscius, nullâ ambitione, minùs mihi historiam scripsi, quàm tibi, nihil affectans ab hoc opere laudis seu parùm illi debita est, seu ità hominum men-

tes habent, vt parui duxisse aliena gloriæ ducant: quod nostris maximè Tolosatibus innatum vulgò, viris vt plurimùm ingeniosis, nisi ad ineuntem adolescētiam vanis deliciarum illecebris torpent, aut nimiâ sui opinione ducuntur, gens in ætatis lubrico magna ex parte desidiosa, nec alio indicio docta audire amans (quod vehementer ambit) quàm vnâ sui æstimatione, spernens quæ non intelligat, quæ capit etiam laude dignissima in peius detorquens; quasi cū alios demirabere teipsum ignorantiæ arguas. gens quæ indigenas suos si quid magni sapiunt odio prosequitur, penè dixeram immortali, nisi quòd cū inuidia sua malè dispereunt, qui alienæ malis artibus gloriæ insidiantur. Ab illis itaque ad defecatos homines appello, qui nihil gratiæ dabunt, odio nihil. Quanquā absit vno ordine habuisse Tolosates omnes, quos inter docti plures virtutē vbicumque illā inueneris impēsiùs colunt.

Errores quos post exactum opus comperi, prælo magna ex parte debitos, correxi insertâ ad calcem Indicis eorum synopsi, quam consule, vbi in scopulum malè impegeris; si tibi videbitur interdum arguendus Auctor velim in memoriā reuoces, non adeò eum humanam fragilitatem dedignari, vt peccare erubescat, maximè vbi debitam Achilli suo Iliadem breuiore semestris spatio in lucem edidit, quod nec ipsa diffiteatur inuidia, nec ignorant vulgò infensi suis indigenæ, quibus

eam præcautionem adhibui magis quàm exteris, quos ſcio eò ſanctiùs æqui boníque conſulturos, quòd Autorem non nouerint. iniquam æui quo viuimus rationem, quo notum eſſe excidio vertit!

Vos interim, Nationes exteræ, quibus opus meum debetur, fauete ſi lubet trium vobis annorum exaranti hiſtoriam, quæ & ſuperat anteacti ſeçuli monimenta, & ſequentia vinceret, nî patrandis nouis in dies miraculis LVDOVICVS idem Galliæ adhuc in longum ſuppeteret; fauete Hiſtorico veſtro; ſcribant alij Gallis, ego vobis ſcribere deſtino, &, ſi non diſplicet leuis iſte conatus, plura me vobis ex voto debiturum promitto.

Vnum moneo in quo mihi videntur non parùm peccaſſe, quibus hiſtoriæ Gallicæ hucuſque cura incubuit: dum enim Latinitate donantur, vrbeculæ, pagi, riuulíque plures antiquis incogniti, hæret vbique in malè feriatis vocibus Lector, neque veram hiſtoriæ ſeriem capere poteſt, qui genuinas locorum denominationes, vbi prælia geſta, vbi profligatę acies, vbi obſidiones, ignorat. Occurrit itẽ non minoris momenti in proprijs hominum nominibus difficultas: nam præterquàm quòd legentium acies hæret paſſim, dum vera neſcitur nomenclatura, hoc accidit, quod mali extremũ eſt, vt rerum auctores in obſcuris lateant, vbi natiuis eorum nominibus neſcio quid ſubſtituitur quod diuersũ omnino ſonat. nihil moror exẽplum, legi

apud Historicos nostros, eum quem nuper Gallia eo impẽsiùs nomine coluit DV MAINE varijs nominibus appellatum barbaris omnibus, & quæ indigeant scholijs, alij Medunæum, Meinium alij, Dumenum hi, illi Mayennium, ad quas tamen inconcinnè mutuatas à Latio nomenclaturas nemo non hæreat, natiuam quærens. Optassem ego nomina locorum, hominúmque propria, patrio colore depingere; at ex formula Latina non licuit. quò ergò tibi abundè fiat, amice Lector, duos à prælo, operi meo margines præter morem impetraui, hunc qui orationis elixir foret, illũ qui propria Gallis nomina, Latina vt potui, patriâ denominatione donaret. reliqua si lubet, qualia sunt militaria munia, munimentorum varia genera, forcipes, propugnacula, hemicyclos, valla, ceteráque id genus quæ apud nos interdum cum Romanis conueniunt, interdum discrepant, habebis à Cæsare, Liuio, Vegetio, Tacito & alijs, aut si quid illis deest, à recentioribus qui exacti seculi scripsere historiã, quibus itẽ si quid defuerit quod sæpius, ad nouas subinde militiæ regulas, habebis à me totum, qui si in auctorando nomine, qui ipse sinè nomine sim, malum nomen existimor, perpende amabò benignâ interpretatione ab eo excipienda quælibet, qui minùs inter scribendum puritatem sectatur eloquij quàm narrationis; qui minùs lauream quærit, quòd ad demorsos vngues li-

mauerit opus, quàm quòd vera vbique loquutus verba historiȩ quæsierit, non historiam verbis: mihi nihil tale imputabitur, qui barbarè inconcinnus ero, si voles, dũ liceat Deam illam effodere, quam in puteo Philosophus, ego meliùs in vȩsano historicorum timore puto delitescentem. Timeat quicumque volet; in Regis mei gratia, post exhibitum illi honorem quem debeo, armentur in me omnia, nihil est quod reformidẽ. Bene est mihi, quod in Rege nihil habet improbandum historiæ veritas; vbi enim libertas tunc eloquij defuisset, præscripsissem historiæ huic plusquam Pythagoræa silentia. Verùm vbi externorum nemo Regem LVDOVICVM non laudat, vbi Gallorum nemo non diffitetur publicæ restauratorem salutis, Cœli amorem, delicias Orbis, in omnibus supra magnos Reges majorẽ, supra majores maximum; nihil est quod dubitem vera de illo ad miraculũ scripturus, reliquos in narratione mea depingere, prout sancta illa veritas omniũ diribitrix suadebit. Vnum id vereor ne venturi aliquando nepotes, vbi tot in adolescente triumphos legent, fabulas nos exhibuisse credant, positis supra hominum vices miraculis: vtcumque tamen est, cœlo bene auspice, triennale bellũ aggredior, reuocatis paulò altiùs in modum præuiæ cognitionis Sectariorum in Galliâ origine & progressu, quæ duobus districtè Capitibus expedio. Vale.

LVDOVICO
XI
Gallarum
Regi de
Rebellione trophæum

HISTORIA PROSTRATÆ A LVDOVICO XIII. SECTARIORVM IN GALLIA REBELLIONIS,

LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

EPITOME.

Post laudatam ex voto Galliam, Regis in ætate vix adulta armati heroïca virtus extollitur. Proponitur susceptus hoc opere labor, rebelliúmque Nouatorum origo altiùs repetita ab Henrici II. regno, ad Ludouici nostri districtè trahitur feliciora tempora. Henricus moritur, prodeunt nouæ in successorem ab illis factiones, proditio Ambasiana, tentata Lugduni expugnatio, Condæi præsens in carcere periculum, Francisci II. fatum, noua demum factionis arma perstringuntur. pugnatur ad Drocum, obsidetur Aurelia, vbi Guisius interfectus pacem ex necessitate inducit. destinatum ad Meldas parricidium aperitur, vnde post Heluetiorum, & Nemoursii fidem commendatam, instructa acie ad Sancti Dionysii fanum dimicatur: hinc prælium Jarna-

cæum, ibi Comeſtabilis capitur, hic Condæus intercidit. non differtur expeditio Moncontorea, vbi cæſi Rebelles. deuolant ex Aquitania Henricus & Condæus filius: vocati Rebelles contra fidem datam necantur. bello acriùs renouato, ab obſidione Rupellana Andium Dux, ad Poloniæ coronam allicitur: donec ex Caroli fato in Galliam natale ſolum euocatus, omnia in expetito aduentu pacauit.

Gallia pietate illuſtris.

GALLIÆ amœnitatem & delicias, Gallorum promptam ad arma alacritatem nemo eſt qui neſciat. poſt reſtitutam ſæpius Sedi Romanæ gloriam, poſt bella in Sarracenos feliciter ad Orientem geſta, viuebat in eo gloriæ apparatu, vt remotas latè gentes in ſui admirationem impelleret: quando ex Auernali Gebennæ lacu, neſcio quod erupit rebellionis in Caluiniſmo monſtrum, cuius peſtilentia Gallorum animi lethaliter vulnerati, deſperata iam ſalute languebant; niſi libertatis vindex LVDOVICVS ad primam Patrum libertatem, ad priſtinum Dei in orthodoxa religione cultum proſtitutam imperij gloriam reuocaſſet.

Olim Sectariorum præda.

Geneue

Hodie ad decus priſtinum à Ludouico reuocata.

Bonum hoc factum tentauerant olim ſatis infeliciter in ipſo monſtri naſcentis ortu, Henricus, & Franciſcus II. Carolus IX. Henricus III. &, ſi pari animo Henricum IV. non perhibent hiſtoriæ monimenta illi bella indixiſſe, crede, quanquam magni animi princeps à teneris arma tractaſſet, timore rei difficilioris perculſum, ex publica magis

Reges Galliarum quatuor, Caluiniſtarum factionem ſuffocare conati.

neceſſitate bella diſtuliſſe, quàm voluiſſe, vt ſumptibus etiam publicis peſtilentiſſima lues aleretur.

Iam in eam audaciam creuerat faſtus, vt ſe pacis & belli diribitores facerent Sectarij perduelles, &, ſi ſibi libertatem conſcientiæ, Miniſtrorum annuas penſiones, vrbes quas fidei datæ obſides, matrimonij, fœderis, ſecuritatis appellabant, Ieſuitarum ab vrbibus ſuis Oſtraciſmum, duos in Lutetiano parlamento ex ſuis Conſiliarios non illis in perpetuum princeps indulgeret, habere ſe ſatis audaciæ, & virtutis, vt ſibi ſupremam addicerent imperij poteſtatem.

Rebellium in Regẽ audacia.

Quis credat in prima adoleſcentia Principem, qui vix quartam ab ortu viderat Olympiadem, ea in perduelles ætate armatum, quam ad delicias iure natura ſuo repoſcebat? quis credat pubeſcentes illius annos bella indixiſſe Gigantibus, quos dum viueret Henricus IV. adeò reformidarat, vt petentibus nihil recuſaret.

Armata in illos adoleſcentia Regis.

Ea mihi mens eſt, vt Sectariorum rebellionem nuperam ſtylo liberiori complectar, quod antequàm aggredior non erit inſtitutæ parum conueniens narrationi, ſi ab origine progreſſum huius ſectæ perſtringam: inde enim patebit apertiùs, & antiqua eſſe in ſecta, quanquam noua, rebellionis ſemina, & LVDOVICVM maiores ſuos imitatum, ab eadem ſæpius gente laceſſitum, non iniuſtè bella renouaſſe.

Mentem in opere ordinando ſuam explicat Autor.

Qui ſint, & in quibus differant Caluiniſtæ, Puritani, Proteſtantes, Huguenotti, magna eſt inter Au-

Vnde, & qui Caluinistæ rebelles.

tores altercatio, quibus ego rem totam committo; quippe cui disputatio ineunda minùs, quàm tractanda historia. Credunt plerique Puritanos, aut Caluinistas, quod idem sonat, esse quorum nos ad historiam rebellio adigit; qui, Caluino Autore, seu Geneuâ, seu à Germania, Britanniáve magna in Galliam venerint, perinde est nobis de illorum ortu, aut missione nihil hîc differentibus.

Caluin. Geneue Allemagne. Angleterre.

Sub Henrico II in Galliam serpunt.

Quidquid id est, nemo diffiteatur in Galliam eos ad infelix Henrici II. regnum, nescio vnde, per cuniculos tamen, nouæ sectæ perniciosam insinuasse libertatem: quia tamen vagiebat adhuc in infantia sua sub Henrico II. Caluinismus; supra secreta consilia hinc inde ad silentia noctis conuocata, nihil hoc regno actum, quod debitam hanc vni LVDOVICO ex professo historiam hîc morari diutius debeat.

Ambasiana in Franciscum II. proditio.

Vix habenas imperij Franciscus II. moderatur, cùm ex infante Caluinismus factus adolescens, futuræ signa indolis prodidit manifesta. Ambasiæ ad Ligerim, Castro regio Franciscus ad delicias morabatur, quãdo illi libertatem cõscientiæ petituri, lectis inter omnium silentia copijs, ea ad Regiam frequentia veniunt, vt, nisi proditionis nuntius arma rebellia præuenisset, aut pereundum familiæ regiæ, aut fuissent imperia perduellium Regi subeunda. Fuere hęc ad annum M.D.LIX. rebellionis Caluinistarum prima rudimenta.

Amboise sur Loire.

Quæsitus libelli supplicis color.

Prodijt ad id temporis à Rege edictum, quo in se machinatam proditionem, quæsito offerendi supplicis libelli colore, querebatur; quasi hæc sit li-

belli supplicis formula, qua res ense ad iugulum petatur, si negetur armis vindicanda. Qui seipsum semel prodiderat Rebellium animus, iam non amplius cuniculos quærit, Lugdunum aperto marte intercipere tentat: deberi sibi affirmans tutum aliquod à persecutione asylum; nescio vnde mutuata scientia, nisi eius sectæ retineant aliquid Caluinistę, quæ omnia communia facit: in flagranti crimine intercepti plures, proditionis in furca pœnas luunt: accusatus de auctorata rebellione Condęus, post triplicem denuntiationem Aureliam venit, conuictus condemnatur, differtur in crastinum pœna; sed extincto inter has moras Rege, à carcere ad liberiorem auram ex Caroli IX. clementia reuocatur.

Lyon. | *Lugdunũ Rebellio tentat.* | Condé. | Orleãs. | *Condeus à supremo supplicio reuocatur ad vitam.*

Beneficij gratia non alia fuit, quàm noua rebellio: imploratur Germaniæ fides, mittuntur auxiliares copiæ, dimicatur ad Drocum, pereunt rebellionis capita factiosa, Condęus capitur. Aureliam prælij reliquiæ fugiunt, obsidetur à Guisio illa; nec diu, cùm desperata Colignij & Andeloti salute, ex machinatione perduelli Guisius interficitur. Initur de pace consilium, conuersísque iam in Catholicorum ruinam omnibus, non ægrè in illam conuenitur: in gente tamen infida defuit pollicitationibus fides; vix enim oppresso post bella ciuilia populo in pacis amœnitate liberiùs spirare dabatur, cùm in Rebellium animos omnium pestilentissima subijt cogitatio.

Prælium ad Drocum. | Dreux. | *Aurelia obsidetur.* | Guise. | Coligny. | Andelot. | *Guisius interficitur.* | *Initur pax.*

Meldis Lutetiam properabat infortunatus princeps, cùm, violata iterum fide, rebellio de Medicæa matre, & Rege filio intercipiendis cogitauit; imò

Meaux. | Medicis. | *Bellum noua Sectariorum proditione renouatur.*

Nemoursii, & Heluetiorum fides commendatur.

neque cogitationem destituebat successus, nisi Ne- Nemours. mourſius,& cum illo Heluetiorum ſex millia à præ- Les ſenti periculo cara Galliæ capita liberaſſent: vnde Suiſſes. æternus duci, & Heluetijs de Rege conſeruato honor exhibebitur. Ferunt erumpentibus hinc inde ad latera Caluiniſtis identidem, Heluetios inter viam, in medio legionum ſuarum ſemper principem habuiſſe, donec non ſinè miraculo Lutetiam vidit. Paris. Hinc Mars apertus, hinc ad Sancti Dionyſij cam- S.Denis. pos, inſtructa acie, manus conſeritur, hîc ſtrages vtrimque, iactura Catholicorum in Mommoran- Mommorancy. cio Comeſtabili maxima: nec diu cùm illius æmulus Condęus princeps prælio Iarnacęo intercidit. Iarnac. Reſurgit tamen ex funere rediuiua rebellio: vnus illi ſupererat adhuc, Gaſpar Colignius, qui niſi ar- Coligny. ma in Regem ſuum conuertiſſet virtutis heroïcæ exemplar dici poterat. copias legit ad rebellionem ingenioſa viri audacia. Committitur ad Moncon- Moncõtour. toreum ſolum pugna acerrima, vbi non paucis Rebellium cæſis, in Regios victoria inclinauit.

Pugna ad ſanctum Dionyſium.

Mommorancius occumbit.

Prælium Iarnacæum, vbi Condæus perit.

Pugna Moncontorea.

Quis non putet ſexaginta Rebellium millia anteactis prælijs deſiderata, aut conſternaſſe afflictos, aut deficiente iam ſanguine, ſectam radicitus extirpaſſe? adfuere tamen prælio ſinè mora & fortiores numero, & valentiores audacia: aduolant duæ ex ſtirpe Borbonia aquilæ, Henricus & Con- Bourbõ dęus: adeſt, quæ ſupra omnes in Caluiniſmo ardebat, Ioanna illa Labretana Catholicorũ ſui tempo- Ieanne d'Albret. ris flagellum, ira Dei, Eccleſiæ terror: ſuffocata, nuper magna ex parte trans Ligerim factiõ, illis auctoribus iam cœlo liberiore ſpirat. Nauarra, Aquita- Nauarre.

Ex Henrici, Condei & Ioanna auxilio, Rebellio fortior.

Guyēne. Bearn. Saintonge. Poictou.

nia, Benarnium, Santones, & Pictones noua arma ministrant: paratur exercitus, cui nihil habens infortunatus princeps quod opponat, cogitur supplex pacem exposcere.

Ad extrema Carolus actus, extrema tentat

Adest rebus sic desperatis consilium magè desperatum, commentitij hymenæi proponuntur, ad quorum solemnia Caluinistarum magnates omnes sinè suspicione Lutetiam euocentur, exiturum intereà tacitum à Rege edictum, quo iubebuntur ad designatam diem Catholici vna Sectarios internecione delere; futurum, vt in prima factionis capita edicto Lutetię exequutioni mādato, extirpetur momento eodem cum perduellione Caluinismus. Neque timendam violatæ fidei accusationem, posse illam violantibus violari: sanctam esse debere, & inconcussam fidem illam, qua subditus Regi suo supra ciuiles leges naturaliter obligatur, quam toties fregit hæreticus perduellis, quoties in coronæ excidium aliquid se posse sperauit. Reuocatur Ambasianæ, Meldeæ, & aliarum proditionum memoria, quæ non in statum Gallicum modò; sed & in ipsamet Regum capita ferebantur: violatam à Caluinistis, cum fide, qua tenetur subditus Regi, fidem illam sanctissimam, quam toties in pace stabilienda iureiurando firmassent. his addebatur, quòd nulla fides est quæ hæreticis datur.

Internecionis suasio.

Amboise. Meaux.

Nuptiarum ad internecionem simulatio.

Persuasere hęc omnia Regi, vt quando factionem vi armata non dabatur extinguere, vbi deficiebat virtutis potentia, dolo suffocaret. Simulatur Henrici nuptiarum apparatus, vocantur Sectariorum magnates, primarij illorum nobiles adsunt,

ediĉtum ad vrbes Catholicas mittitur, indicitur ad diui Bartholomæi ſolemne funeraria dies. ſilentibus ad fidei datæ ſacramentum Catholicis ſuſpicio abeſt. illuceſcit buſtuaria dies, parantur nuptialia; purpura, & byſſo, filis aureis ſericum diſtinguentibus radiat nobilitas ſectæ: ad ſui nuptias principis (ita enim ſectarium tunc Henricum appellabant) gratos deliciarum concinunt hymenæos; cùm dato ſigno in Regia primùm, in vrbe dehinc, in reliqua poſtmodùm Gallia, eadem tamen die necantur, non omnes, habebant enim tuta aliquot in vrbibus ſuis effugia, ſed quotquot in populi manus incidêre: ille tot illatas Regibus ſuis ab infida gente vindicaturus iniurias deliciosè vbique natabat in ſanguine.

Iugulantur Caluiniſtæ.

Placuit non paucis à toties læſo principe facinus auctoratum: ſed eorum præualuit apud ſagaciores ſententia, qui via ſanguinis improbata, crudelitatem dixere, quod alijs iuſtam læſi principis vindictam eſſe placebat: quidquid id eſt, internecionem prodidit euentus inutilem; neque enim, quod ſperabatur, regię maieſtati faciliora Gallorum obſequia præſtitit: quin potiùs armauit in illum inermes, ſubditóſque promptioris olim capaces obſequij, in rebellionem induxit: habet enim ferri & flammę etiam in Hæreticos, maximè contra fidem datam crudelitas, id ſingulare; vt pereuntibus centum, ſuccedant illicò millia, pullulantibus identidem in hydra pernicioſa capitibus.

Seruanda etiã hæreticis fides

Armatur Caluiniſta iam iuſtiùs, ſi iuris aliquid habere poteſt in Regem à ſubdito bellum. Obſidetur

tur

La Rochelle. Anjou. tur Rupella, illi acriter Dux Andium instat, donec à Poloniæ Comitijs generalibus ad nobilissimi vocatus moderamen imperij, primus esse in solo maluit alieno, quàm in suo secundus. abijt ergo ille in alienæ Coronæ amorem, vnde Rupellæ salus. *Obsidetur Rupella. Andium Dux, Poloniæ Rex renuntiatur.*

Cossé. Mommorancy. Ad ea tempora Cossæus & Mommorancius Marescalli, quamquam immutato in fide orthodoxa veteris conscientiæ ritu, à Rege alieni, rebellionem Sectariorum in eum auctorabant: nisi re celeriùs agnita, in vincula acti, diutino carcere proditionem expiassent. *Cossæus, & Mommorancius in vincula acti.* Danuille. Lãguedoc. Danuillius interim Marescallus, Mommorancij frater, proregis in Narbonensi prouincia dignitate spoliatus, munitissimas illas Galliæ Narbonensis vrbes, supremum LVDOVICI nostri laborem in Caluinistas transfert. *Danuillij rebellio.* Potiti illi, ex Danuillij rebellione, vrbibus expetitis, non differunt de ordinanda Democratia propalàm cogitare, cùm Caroli IX. non sinè veneni suspicione, mors inopina, perduellis audaciæ fuit incrementum. *Mors Caroli IX.*

***

CAPVT II.

EPITOME.

Henricus III. è Polonia reuersus in Galliam, post leue bellum pacem cum Sectarijs init, cuius adeò condiciones Catholicis displicent, vt Peronæ ad vnitam factionem sacramento solemni adigantur: his vt fieret satis, in illos arma conuertuntur. accusatur Catholica factio, quæ Regem hæreticum mentiebatur: pereunt ad Cutracum Ioüsæ duo, quorum alter maris præfectus primæ apud Regem auctoritatis aulicus fuerat. cladem ad Alnetum vlciscitur Guisius: à Nauarro protectionem flagitat Rex vndique lacessitus. duo factionis columina Guisii fratres occiduntur. bella iterum. necatur Henricus. Borbonium alij Cardinalem, Henricum alij Nauarræ Regem in successorem nominant. præualet Nauarræ princeps, tractatámque ex occasione, de Rege hæretico quæstionem, ille ipse Catholicus factus decidit. ab illo mitiùs habiti Caluinistæ, qui demum occisus, in LVDOVICO *nostro non indignum habet successorem. Salmuriæ conueniunt Sectarij perduelles, plura petunt, quæ in præsenti regni calamitate Regina concedit.*

Henricus III. in Galliam redit.

STATIM à Caroli morte Mediceça regum infeliciũ mater infortunata, Henricum III. in Galliam reuocat, vbi, dubitãtibus Caluinistis Regẽ in eo inuentura esset Gallia, nécne, iam seriò alta eius Democratiç iaciunt fundamẽ- Medicis.

ta, quę, nisi hoc sæculo LVDOVICVS noster excussisset, periculum erat, ne superstrueretur popularis audaciæ moles, Belgicæ in Iberum rebellionis
Pibrac. æmula. Furtim tamē Pibracij magni consilio, è Polonia reuersus Henricus in Galliam, ad inopinum *Pax initur.*
sui accessum Rebelles consternarat; nisi primarij nobiles, nouam in illos audaciam, nouos animos immisissent: Breuior tamen fuit superbientis audacia populi; sperantibus enim omnibus ad nouum noui Regis imperium feliciora omnia, de pace iterum conuenitur, quæ ab anno M. D. LIX. ad LXXVI. iam decima numerabatur. Pacis con- *Pacis conditiones Catholicorum factioni displicēt.*
Cossé. Mommorácy ditiones præcipuę in libertate Cossæi, & Mommorancij, earúmque concessione vrbium positę, quas Sectarij fidei obsides vocauere (quasi regijs fides pollicitationibus esset aliquando defutura) his accedebant tot gratię, quas obtinendæ Rex paci con-
Perone en Picardie. cesserat, vt imprudentioris zeli Catholici Peronæ in Picardia vnitam illam factionē tunc primùm designarint, cui color à religione quæsitus, non ementitum Coronæ celabat ambitum: delitescebat tamē adhuc sancta illa (vt ita loquar) perfidia, cùm noua iam à Sectarijs, ingrata gente, de bello nouo consilia capiuntur. adsunt Henricus & Condæus Bor- *Bellum à Caluinistis renouatur.*
bonij duo, renouantur funera, grassatur vbique armorum furor, donec ad annum M. D. LXXIX. affulget grata illa, sæpiúsque dies expetita, qua sopito bello pax rediȷt; dies tamen solstitij hiberni breuissima, quæ ad M. D. LXXX. annum caliginem induxit pestilentissimæ noctis, bellum supra exacta omnia cruentissimum renouauit, neque

Pax inducitur. diutinum: ad annum enim proximum, qui primus ab octuagesimo erat, refloruit illa Galliarum oliua, brumis hiemalibus extincta toties, toties vere ineunte rediuiua. Quis hæc attentiùs legens non credat Caluinistas his seculis penè vbique proditores, reges suos pilas habuisse lusorias? res in promptu est, arma ex arbitrio in reges capiebant, non prius posituri, quàm posito diademate secum ex placito perduelli conuenissent. Proditionem, cuius narrationi accingimur, non mirabitur quicumque hæc leget, gnarus parentum in filios cum sanguine indolem æqua lance transire. Mirentur retrò ventura secula, ad quæ infortunia Henricum III. Regem sinè dubio maximum, ad ea tempora perduellium Caluinistarum factiones adegerint: Catholicus erat ille, imò & si ausim dicere supra regiam dignitatem, in fide superstitiosus interdum; oppressus tamen, cùm aut illi cedendum imperio, aut forent Sectariorum leges subeundæ, ea illis priuilegia condonauit, vt in suspicionem Caluinismi vocatus, perfida in se factionis arma conuerterit, quæ fidei fucum emendicata, ex omnium sententia vni coronæ inhiabat.

Reges Caluinistis ludibrio.

Henricus III. verè Catholicus.

In Caluinismi suspicionem vocatus.

Factio Catholicorum in Regem armatur.

Regis anxietas. Erat ergo Henricus inter sacrum & saxum dubius; placidè enim inclinās in Catholicos, in Sectariorum odia incurrebat, ab odijs in bella ciuilia; si his contrà affectus regij beneuolentiam explicabat, armabatur in illum cum Catholica factione quæsitus in religione prætextus: ita vno, eodémque tempore quocùmque se verteret vtrimque incumbebat hostis.

Ne videretur tamen à fide maiorum alienus, in Sectarios acies dirigit. bellum illis indicitur. plura hinc inde prælia committuntur; quorum luctuosissimum illud est, quod Henrico Nauarro Rebellium imperatore ad Cutracum geritur, vbi Ioüsa rei maritimæ summam habens, eiúsque à sancto Saluatore frater, vix adhuc adolescens, & cum illis primaria regni nobilitas cadit; non sinè in ipsummet Henricum suspicione, qui cùm ex amoris propensione Ioüsæ, vxoris suæ sororem matrimonio copulasset, obsignatam ab eo audiens Catholicam factionem, eo in eum furore excanduerat, vt opem ipse suam ad eius contulisse ruinam crederetur: crudelis sanè, si vera est accusatio, pœna; sed quæ ex non iniusto Dei iudicio in regij affectus immemorem incidere dicebatur.

In Sectarios arma conuertit.

Coutras. Ioyeuse l'Admiral. S. Saueur.

Praliũ ad Cutracum committitur.

Ioüsæ duo intereunt.

Germania, quæ nusquam Sectarijs defuit eo tempore copiosum in Galliam eorum auxilio exercitum educebat, cùm Guisius instructa ad Alnetum acie dimicans, quamquam viribus impar, confecit potentissimas legiones: vnde Caluinistarum emergebat excidium; nisi compacta ex dolijs claustra Lutetiana, quorum auctor Guisius ferebatur, Regem etiam inuitum adegissent ad auxiliares copias ab Henrico quamquam Sectario flagitandas.

Guisius ad Alnetum Germanos conficit.

Aulneau.

Claustra in Regem Lutetiana.

Non defuit Nauarrus fratri Henrico, donec post pacem renouatam, conuocatis Blœsas Comitijs Galliæ generalibus, visum est ex necessitate salutis, vt Guisij fratres intercciderent: necantur ex Regis imperio illi, quorum alter Cardinalis

Blois.

Guisii fratres occiduntur.

grauioris in Regem fuit accuſationis argumentum; verùm à culpa immunis dici poterat qui non habito ſubditorum delectu æquali omnibus imperat poteſtate: niſi vera fuit violatæ fidei accuſatio, quo caſu, ſi hæreticis ſeruanda fides, multò magis Catholicis, etiam perduellibus.

Vindicatura neces armatur Catholicorum factio. Mayēnius in Henricos Reges arma conuertit, quibus Caluiniſtæ paſſim & Catholici adſunt, neque hîc habet hiſtoria vnde illos accuſet, qui violato vbique Regum obſequio, tunc primùm quod natura iubet principi ſuo præſtitere. *Du-mayne.*

Bellum Catholica factio in Regē mouet.

Interfectus Henricus III. latiſſimum diſputationis campum in diadematis Gallici poſſeſſione aperuit: Borbonium Cardinalem, Regis patruum vnita factio; Catholici regij, & cum illis Caluiniſtæ Henricum Nauarræ tunc Regem, nominabant. Parum referre Catholicus eſſet, nécne, qui ſibi debitam iure ſanguinis coronam flagitaret: imperij & conſcientiæ diuerſos eſſe ordines, Caluiniſtam Regem, Catholicis; Catholicum poſſe ius dicere Caluiniſtis. Si conſcientiæ libertas non deforet, non eſſe ſubditorum indagare quid Regi in fide placeret, neque eſſe quòd ab vnione Catholica querelæ mouerentur. Spoliandos alioquin auita poſſeſſione bonorum quoſcumque Eccleſia hæreticos renuntiaret: regna, maximè quæ naturâ parantur, Regum eſſe bona & proprietates quas, quidquid in fide placuerit, quidni iure ſuo poſſideant?

Deberi Regi Catholico aut Caluiniſtæ, non habita fidei ratione obſequium.

Diſplicebant hæc omnia factioni. Regem hære-

ticum orthodoxis imperare nō posse, ex edictali lege vngendum in Dei Ecclesia eum, Archiepiscopū Rhemensem huic officio destinatum: Quando ergo & ab Ecclesia hæreticus exul, & indignus in quem manus Archiepiscopales ferantur, non posse in Regem assumi qui vngi nequeat. tacitam esse legem inter Reges, & subditos, qua libertatem illi suam non alio, quàm fidei orthodoxæ pretio vendunt: ex vna Dei gratia Reges imperare, quæ si in primo religionis fundamento defuerit, deficere necesse est imperium, quod illa vna nititur: esse insuper ex veteri Galliarum ritu, vt de pellendis regno suo hæreticis sacramento solemni Rex adigatur, quod, vt ab hæretico sperare ridiculum; ita Regem huiusmodi coronare luctuosum.

Opinio cōtraria.

Rheims

Radiabat intereà ex Hispanijs aurum, cuius fulgor, oculis etiam subtilissimis tenebras passim offundebat: res mira, diaphanum illud ad instar vitri colorati non applicabatur priùs Gallorum oculis, quàm mutata illicò in Hispaniam Gallia videretur: vbi contrà Henricus IV. fortunæ adhuc muneribus pauper, sola animi magnitudine diues, nihil habebat quo protegeretur, quàm iuris æquitatem, Catholicos regios, & Caluinistas, quos & hoc bello laudarem, nisi commodo quisque suo dimicasset: neque enim parum illis expediebat, Regem in Gallia coronari, qui præposterè secum de Sede Romana sentiret: minùs ergo pro Rege, quàm pro libertate, & conscientia depugnabant. rem prodidit supra quàm dici possit verissimam Henrici IV. ad Catholicam fidem conuer-

Hispani auro suo Gallos factionis vnita corrumpūt.

Sectariorũ fides ipsi Henrico parum tuta.

ſio, in quem anteactorum immemor, conuitiorum genus omne coniecit Caluiniſtarum illa fides, quæ ſe antè Regi ſinè conditione addictam faciebat: adeò verum eſt, infidam gentem, Reges in vna ſectæ vtilitate veneratam. hinc collegere ad ea tempora ſapiẽtes minùs à Sectarijs amatum Henricum vt Regem, quàm vt Caluiniſtam.

Non ita Catholicis regijs obtigit, qui debitum ſanctæ Sedi honorem ex maiorum fide rependentes, neque ideò minùs Regem ſequuti Caluiniſtam, id profiteri videbantur, an iure vel iniuria ipſi viderint, non habendam in obſequio Regum religionis rationem. obedientiam, quæ Regibus debeatur, nihil habere commune cum fide Catholica. Henrico IV. antiqua hinc inde pacante diſſidia, nihil in illum Caluiniſmus tentauit ſuprà calumnias, & conuitia, quibus, in auiditate coronæ, de violata fidei integritate deferebatur: indignum eſſe qui cœlo protegeretur, cuius ambitio in ſpe diadematis mutauerat fidem. His plura addebantur, quæ regiam maieſtatem ad pœnam temerariæ loquacitatis impuliſſent, niſi clementiam ille ad primum regni ſui exordium in vtramque Galliæ factionem ſibi propoſuiſſet: vixit ergo in hoc propoſito diu non infeliciter. Quia tamen, quod neque diffiteri liceat, non parum in adeptione coronæ Caluiniſtis debebat, liberalitates & gratias in eos ſinè numero contulit, quibus, depoſita tandem aliquando feritate, Regem in Gallia Catholicum paterentur: renouauit ad longiores annos vrbium, ex maiorum conceſſione poſſeſſiones, quæ fidei obſi-

Eorum in Henricum IV. conuitia.

Liberalis erga Caluiniſtas Henricus IV.

des

des forent: vrbes itidem quas illi, matrimonij, fœderis, securitatis dicunt numero plures, seu loci genium, seu artem spectes munitissimas, ea illis religione conseruauit, vt parentis erga eos officio functus, habeat in Elisia felicitate vnde sectam accuset, quæ tot nominibus patri deuincta, in filium Regem pari subditos omnes amore prosequutum proditoriè arma conuertit. Quo tempore Henricus IV. post stabilitam in Gallia pacem, ignotam extra Gallici fines imperij expeditionem, tremente ad bellici famam apparatus Europa designabat, manu proditoria interficitur.

Ingrata illorum secta.

Henricus IV. interficitur.

Obstupuere Sectarij ad rem non præuisam, donec ad annum M. DC. X I. conuocatis Salmuriam Comitijs generalibus sepultam Democratiæ memoriam eruunt, in diuturniore Henrici magni imperio penè obliteratam: ibi Regis ætas, adhuc in pueritia ludens profertur, suscipienda impunè omnia, dum adhuc imperium in infantia ferè vagiebat: ibi motæ querelæ, de ærarij regij Suillio administratione prærepta. ibi omnium conclusum sententijs, vt Suillius idem de non abdicanda rei tormentariæ maiori præfectura, quidquid in remunerationem accederet, rogaretur. Querebãtur præterea tentatam hac parte viri illustrissimi patientiam, quem destitutum iam ærarij præfectura, iniquum sit adigi ad extrema. non pati se posse vt officium militare tanti momenti, à reformato citra flagitij notam in Catholicum transeat, his accedebant plura, quæ ex omnium iudicio rebellionem induxerant, nisi Medicæa Maria, supra Mediceam, de qua

Saumur

Comitia Sectariorũ generalia Salmuriam cõuocantur.

Mouentur questus.

Sulli.

Marie de Medicis.

Maria Regina prudentia.

iam antè, & ſagax & fortunata, ſingulari prudentia obſtitiſſet. plura petentibus (quæ erat temporum miſeria) vix aliquid illa recuſauit. ſanè pluribus nominibus liceat auream illius adminiſtrationē dicere, ſed hinc maximè, quòd auro iam antè affatim ab Henrico coniuge collecto, ſibi ſæpius Rebellium fidem addixit: digna ſanè, quæ æternam in hiſtoria memoriam ſortiatur, cui minùs debemus vt matri LVDOVICVM, quàm vt conſeruatrici Regem. profuſis ſæpius illa donis vbi de Regia ſalute agebatur, ſibi filium amantiſſimum, nobis digniſſimum, qui diu imperet Regem, conſeruauit. Impetratis ex Reginæ prouidentia Sectarij, quæ flagitabant, poſt remuneratos auri largitione, penſionibúſque opimis magnates, & Miniſtros, in prouincias ſuas ſolutis Comitijs rediere.

Soluuntur Salmuria Comitia.

CAPVT III.

EPITOME.

Caluiniſtarum in Hiſpanos odium pacta in Regijs matrimonijs fœdera morari tentat. fidem Condæo Principi violant. Benarnenſes Epiſcopi, Eccleſiæ patrimonium, quod mala fide Sectarij detentabant, repetunt. non diſplicet Regi Libellus ſupplex. Benarnenſium vſurpatio ab origine trahitur. Renardus in prouinciam miſſus, malè habitus redit. flagitata à Sectarijs Comitia certis conditionibus impetrantur.

VMMA rerum in Europa penès duos principes multis ab hinc seculis fuit, Gallum nempe & Hispanũ: hic auro potentissimus, ille militum numero; multiplices hic coronas, ille plura in vna Galliarum ditione diademata possidet; vastiora huic regna, sed longiori locorum interuallo seiuncta, illi vnitæ prouinciæ plures, quarum vel minima Coronæ gloriam mereatur; hic Orientem partim cum Occidẽte, ille orbem, si par est dicere totum, in virtute Gallorum, in ense suo possidet; hic Catholicus, ille Christianissimus, vterque maximus: denique nemo diffiteatur, omnium in Europa fortunam principum, in Hispani & Galli arbitrio positam, adeò in æquali potentia voluit illos omnium diribitores Deus.

Galliæ & Hispaniæ regũ æqualis potestas.

Salutem reliqui orbis, duo illi in arbitrio habent.

Francisco hinc, illinc Carolo imperantibus, ea pertinacia bella sibi mutuò intulerant olim duo florentissima regna, vt theatrum totius Europæ tragicum non immeritò dici possent. extinctis veteribus illis dissidijs, nouæ odiorum causæ in factione Catholicorum vnita, quam auro suo Hispania fouebat, successerant: vetera illa, hæc noua, nondum penitus exciderant animo. vt ergo tandem consisterent inueterata inter vicinos odia, iam olim Henricus dum viueret, noua in matrimonijs fœdera designarat, sed morte inopina preuentus nõ potuerat regias hymenæi faces in strato nuptiali accendere.

Bella ab Hispanis in Gallos sæpius mota.

Designata ab Henrico olim in matrimonijs duobus fœdera.

Maria ergo LVDOVICI mater, coniugis sui affectus vbique amanter complexa, ad annum M. DC. XV. in mutuo Regum matrimonio confœ-

Maria regis mater tentata perficere conatur.

derationem adimplere ſtudebat: cùm Sectarij inita in perniciem ſuam fœdera rati, omnia in contrarium tentant. Nec mora, Condæum adigunt vt armata ſecum manu proſiliat: dictis paret pernicioſè ſuaſus primarius princeps, & ne quid inconſultâ Rupellâ procederet, Rupellam petit. ibi gratulabundè exceptus, comitia Sectariorum generalia Gratianopoli, Nemauſum transfert. illis Condæus, Condæo illi Principi adſunt: datáque armorum ſibi inuicem fide, bellum iam inferre parabant, cùm Regina Regens, ſeditioſæ Sectariorum nobilitati, & Miniſtris, numerata, quà fides vænalis erat pecunia, id profuſa liberalitate effecit, vt à fide data recederent: vnde Sectarios ille fertur odio immortali proſequutus. Deſtitutus ergo Caluiniſtarum ope, qui de bello ſinè illis cogitare non poterat, pacem inijt, quæ diutina poſt adimpletos hymenæos ſperabatur, niſi rebellio iterum ex Nouatorum machinatione prodijſſet.

Datam Condæo fidem Sectarii violant.

La Rochelle.

Grenoble.

Niſmes

Hinc Condei in illos odium.

Conuocantur à Rege Lutetiam Comitia trium Galliæ Ordinum generalia, quibus id præcipuum fuit, vt in Benarnio Dei cultus in fide Catholica reſtauratus, clerum in patrimonij ſui poſſeſſionem induceret. Magna erat in ſupplicis libelli ſubſcriptione difficultas: quinquaginta enim iam annorum fidei Catholicæ à Benarnio exilium, eam auctoritatem prouinciæ Miniſtris addiderat, vt ab ijs poſtulatorum conceſſio pendere videretur. iam abierant in priuata Eccleſiæ hoſtium patrimonia, decimæ, obuentúſque ſacri ex primæua auorum pietate parti. & hæc erat illius prouinciæ facies ab anno Do-

Comitia trium Ordinum generalia Lutetiam conuocata.

Orthodoxi Euangelij in Benarnio reſtaurationem petunt.

Bearn.

Luctuoſus Benarnij ſtatus.

mini M. D. LXIX.

Ieanne d'Albret. Mongõmery

Ioanna Labretana, Henrici Magni mater, poſt fidem Catholicam in Benarnio ditione ſua, radicitùs extirpatam, ex Mongommerij, & Miniſtrorum ſuaſione bona Eccleſiæ omnia ſibi lege edictali adſcripta, conducendis Miniſtris, ſtabiliendóque Caluiniſmi Collegio deſtinarat: ab illa Henricus IV. Benarnij princeps, poſt agnitam Romanæ ſedis primatiam ad hereditariam Galliæ coronam vocatus, impetrauerat à quibuſdam prouinciæ municipijs conſcientiæ libertatem: ne tentata quidem de reſtituendis Eccleſiæ redditibus quæſtione, adeò videbatur ſupra vires hominum tanti moles negotij; donec poſt Henricum patrem, nouam ſeculo amænitatem inducere parans LVDOVICVS; hinc à conſcientiæ ſuæ Conſilio; illinc ab Epiſcopis Benarnenſibus, vtrimque à Comitijs Galliæ generalibus ſuaſus, credidit reſtituenda tandem aliquando Eccleſiæ, quæ inimica hæreſis vſurpaſſet. Ne tamen eſſet quod Miniſtri Benarnenſes de prærepto ſibi patrimonio ſuo (ita enim decimas appellabant) quererentur, eis edicto regio, ex prædijs vectigalibus, annuæ penſiones præſtari iubentur, quas ex ademptis ſacrorum redditibus ſolerent percipere. ita reſtituebatur Eccleſiæ dignitas ſua, fiebátque in regia liberalitate Miniſtrorum auaritiæ ſatis.

Eccleſiæ bona Miniſtris Ioanna addicit. *De reſtituendis iis quæſtionem non auſus Henricus tractare.* *Tractat Ludouicus.* *Indemnes Miniſtros præſtare conatur.*

Renard maiſtre des Requeſtes de l'hoſtel.

Iam ergo in propoſitione tam iuſta nihil eſſe videbatur, quòd regij progreſſum edicti morari poſſet, cùm Renardus libellorum ſupplicum in Regia Magiſter exequi rem iudicatam iuſſus in Benar-

Renardus in Benarnium mittitur.

Edicti executionem suadet.

nium mittitur: ille Calend. Iulij post datum sibi Senatum, minorem esse rei difficultatem dixit, quàm vt flagitaret colligendæ sententiæ formulam: solam voluntatem sufficere, quando à Rege imperium manat. velle in hac hypothesi Principem ita cum subditis agere, vt licèt non alia, quàm placiti ratione rem exequi posset, cupiat tamen subditorum adesse consensum: quibus, cùm nihil sit, quod de edicto querantur, non dubitare se quin imperijs sinè dilatione pareant. Præerat prouinciæ Parlamento Forcæus prorex, cuius supra auctoritatem facundia id effecit, vt regium edictum, promulgato ad easdem Calend. arresto antiquaretur.

Forcæus executionē edicti moratur. La Force.

Benarnii solum terræ motu concussum.

Ferunt paucis ab hinc diebus, Benarnij solum, eo terræ motu fuisse concussum, vt regiæ, quæ Pauij Regum Nauarræorum illustre olim palatium erat, pars maxima, quassatis fundamentis corruerit. vnde non incerta erant Rebellibus proximæ ruinæ præsagia, si quid erga eos è cœlo in abdita terræ penetralia demissæ monitiones valuissent. Post agitatam diu in sanctiore Consistorio de bello quæstionem, placuit præscribi Sectarijs terminum, intra quem, si iussis pararent obsequia; renouaretur pristinus erga illos affectus; sin minùs vindicaretur aperto marte Regia cum Ecclesiæ dignitate maiestas. Graue admodum videbatur præscripta longi temporis possessione bona, non alia via abdicare, quàm solo Regis placito: quia tamen aut subeunda imperia, aut belli periculum imminens, extrema tentaturi simulatis ad obsequium votis, Comitiorum sibi fieri potestatem deposcunt, hac

Pau.

Regis in termino præstituto propositum

Rebelles Comitia flagitant.

mente, vt aut Regis animũ auerterent à proposito; aut si perstaret, esset illis in collecto iam Comitiorum corpore, instruendi exercitus facultas expeditior.

Lodun. Annuit clementia Regis: indicuntur Loduni Comitia: adsunt prouinciarum oratores, pleraque proponuntur, quorum hoc primum caput (VTRVM IESVITÆ IN VRBIBVS REFORMATIS AD EVANGELII PRÆDICATIONEM ADMITTI DEBERENT) neque diu agitatum negatoriè deciditur: habent enim (vt hoc obiter dicam) Nouatores eo odio doctos illos è Societate Theologos, vt si quid ijs auctoribus prodit, nouæ sit illicò Satyræ argumentum. tacitum fuit hoc placitum, quod dum exequi tentant, motis à Procuratore fisci coram Parlamento Parisiorum querelis, iubentur ex veteri ritu, Ecclesiastas è Societate admittere, qui missione sua defuncti feliciter, innumera pericula euasere. Secunda quæstio de Lectora fuit, quæ ad ea tempora à Caluinistis ad Catholicos defecisse credebatur in hunc modum. *Impetrātur Comitia.* *Caluinistarum in Iesuitas odiū.* Lectoure.

Lectora diuiditur in vrbem & Castrum. Castri paucis antè annis præfectum Engarinum, inter Nouatores regium, præfectura destituerat Rhoanæus; eiúsque loco Fontaralium vrbis rectorem ideò præfecerat arci, quia addictus sectæ, Catholicis tunc erat infensus: vrbis ille & Castri dominus, post agnitam recèns orthodoxæ fidei veritatem, tegebat adhuc, quamquam ægrè, rem in amplexa veteri fide nouam, non dubitans, quin dissidij publici causa foret. Verùm quia difficile ignis ce- *Illius descriptio.* Engarin. Rohan. Fontarailles. *Fontaralii ad Catholicam fidem conuersio.*

latur, quem flamma prodit aut fumus: non potuit ille feruentioris fidei zelum diutius simulare: quinimò professus se Catholicum in Rigordi Iesuitæ viri maximi manibus, veterem hominem palàm abdicauit. Rigord.

Caluinistæ dolent cum Fontaralio Lectoram amissam.

Post euulgatam conuersionem vix dici potest, quo Sectarij luctu Fontaralij & Lectoræ iacturam fuerint prosequuti. erat eius ille conditionis, qui prosapia & virtute non vulgare nomen in prouincia sortiretur: præualuit tamen ex arce amissa conceptus dolor: eius enim illam momenti, cum inaccesso genio loci, faciebant regularia ex arte munimenta; vt, si Rupellam eximis, prima inter Sectarias Galliarum arx credi posset. In id ergo omnium sententijs itum, vt repeteretur à Rege Lectora, quam si negaret, bellum inferretur. Addebatur, iniuriosum esse eodem cœlo solóque natos homines, ideò solùm Senatorijs priuari dignitatibus, quòd malè de Sede Romana sentirent; quare flagitandum & illud, vt in quolibet Parlamento, Lutetiano maximè, duo ex Sectarijs, dirimendis indistinctè litibus admitterentur. petebatur item edicti Nannetici obseruatio, eo maximè capite, quo nouari aliquid vetabatur: introduci rem hodie nouam, dum Rex de transferendis Ministrorum bonis in Romanã Ecclesiam cogitabat. Commenta esse & ludos quidquid suadendæ prouincialibus mutationi proponeretur. Regem quidem omnia ex placito regere: sed ex tacita cum subditis stipulatione, fundamentalibus eum regni sui legibus alligatum: leges has omnium Reginas, ipsis quoque

Lectoram Comitia repetunt.

Duos in Parlamentis singulis ex suis Senatores postulant.

Nantes.

Regem Bearnii edictalem opponunt.

quoque Regibus imperare. Vnam hanc esse in Benarnio legem fundamentalem, vt bona hæc à Catholicis in Sectarios longiori iam æuo translata, in eorum ditione remaneant, ita visum olim Comitijs Benarnij generalibus à Ioanna conuocatis, quorum est, leges eiusmodi futura in perpetuum imperij fundamenta stabilire. Ioannæ ex recta linea nepotem esse LVDOVICVM, qui tantùm abest vt sanctas leges eius auctoritate promulgatas concutere, quin deberet potius, suadente id erga maiores pietate, illarum cõseruationi impensiùs incumbere.

Ludouicum habita Ioãna auia ratione nihil in Benarnio mutare debere.

Hi erant Sectariorum questus, de quibus hîc districtè, quia in decursu historiæ occurret sæpè, quod de his disseramus: quamquam non deerat ad hæc omnia lacessito Regi responsio, quæ has subditorum querelas ostenderet nihil esse, quàm belli prætextum. Sed hæc alibi.

CAPVT IV.

EPITOME.

Comitia per circulos conuocantur hoc ordine: Insula Franciæ, Burgundia, Normandia, Andes, Bituriges, Pictones, Santones, Rupella, Aquitania vlterior & Citerior, Narbonensis prouincia item vlterior & citerior, Viuarienses, Cebenni, Delphinatus, Prouincia & Benarnium. præscribitur agendorum ordo, digestisque in septem capita propositionibus, missi ad Regem legati re infecta redeunt: donec Courelesius absolutos Regi of-

ferens terniones, Comitia iubetur dimittere, abnegant imperium Oratores, perduelles renuntiantur. demum Lesdiguerius & Chastilbonius compositis dissidijs Comitia soluunt.

VIA Loduni habita Comitia, Rebellionem cui accingimur, induxerunt: ea hîc paulò altiùs repetere liceat. Lodun.

Rex diu Sectariorum precibus importunis fatigatus, rescripto nuper Comitiorum fecerat potestatem: lectâ demum illi vrbe habendis Comitijs oportuna, Lodunum pridie Kal. Octob. conuenêre Lodun. prouinciarum simul & Oratorum distincta hæc series.

L'Isle de France.

INSVLA FRANCIÆ.

Le Vidame de Chartres. La haye, Charny, Blondel Ministre de Houdan. Sueur Aduocat de Bologne.

Ex Nobilitate. Vicedominus Carnutensium, Lahayus, & Charnius.

Blondellus Houdani Minister.

Ex plebeio ordine. Sueürus Bononiensis Aduocatus.

Bourgogne. Villarnoul. Iarland. Despreaus. Fossias. Granier Aduoc. de Dijõ.

BVRGVNDIA.

Ex Nobil. Villarnoullius & Iarlandus.

Despreausius & Fossiasius, Pontis Vedæi Ministri.

Ex pleb. ord. Granierus in Diuionensi Parlamento Aduocatus.

Normãdie. Colõbieres. Lahaye. Dupuy Barõ de Meneuile. Courtomer. Bannage.

NORMANNIA.

Ex Nob. Colombieresius, Lahayus.

Puteanus Baro Meneuillæus, Baro Courtomerus.

Bannagius, Carantanorum Minister.

Ex pleb. ord. Alaynius apud ſanctum Laüm Aſſeſſor. Alain.

BRITANNIA. *Bretagne.*

Ex Nob. Marchio Mouſſayus. La Mouſſaye.

Laplacæus, Miniſter Sionis. La place.

Ex pleb. ord. Heuleſius Seneſcallus Bellini. Heules.

ANDES. *Aniou.*

Ex Nobilitate. Claromontius, Marchio Galerandæus, Primaudayus. Clermont. Galerande. Primaudaye.

Leſpinayus Miniſter Lodunenſis. Leſpinay.

Ex pleb. ord. Hannibal Farſius, Menüaüs Loduni Regius Aduocatus. Farſy. Menuau.

BITVRIGES. *Berry.*

Ex Nob. Denonuillius, & Aniaüs. Denonuile. Aniau.

Imbertus, Miniſter Aurelianenſis. Imbert.

Ex pleb. ord. Chaſſerayus apud Giennas fiſci procurator, Pleſſius. Chaſſeray. Pleſſis.

PICTONES. *Poictou.*

Ex Nob. Veracus, & Beſſayus. Verac. Beſſay.

Clemencæus Miniſter. Clemenceau.

Ex pleb. ord. Milleterius & Malerayus Aduocati. Milletiere. Maleraye.

SANTONES. *Xaintonge.*

Ex Nob. Iarnacus & Corellæus. Iarnac. Corelles.

Chappelierus Miniſter Rupellanus. Chapeliere.

Ex pleb. ord. Paternæus, & Chailoüs Santonum Aduocatus. Paterne. Chailou.

RVPELLA. *La Rochelle.*

Pro municipali domo, Ludouicus Bernęus, & Mouneraüs. Berne. Mounereau.

Pro oppidanis, Baudoüinus Iudex, & Stephanus Gothofredus. Baudoüin. Godefroy.

Baſſe Guyenne.
Caſtelnau. Fauas. Le Vicomte de Caſtets. Heſperien. Delatourgeneſt. Piedferré.

AQVITANIA INFERIOR.

Ex Nob. Marchio Caſtronouanus, & Fauaſius.
Viceecomes Caſteſius.
Heſperienus, Miniſter apud fanum S. Fidei.
Ex pleb. ord. à Turregeneſtus & Pedeferreus.

Haute Guyenne. Haut Languedoc.
Comte d'Orual. Senegas. Ioſion. Texier, Guerin.

AQVITANIA, ET PROVINCIA Narbonenſis Superiores.

Ex Nob. Comes Oruallus. Baro Senegaſius.
Ioſionus Caſtri Albigenſium Miniſter.
Ex pleb. ord. Texierus Aduocatus Lectoræ Regius, & Guerinus Iudex.

Bas Languedoc.

PROVINCIA NARBOnenſis inferior.

Giraud. Clauier de S. Coſme. Chaune. Chalas. Fous.

Ex Nob. Giraudus. & Clauierus à ſancto Coſma.
Chaunius, Miniſter Soumierenſis.
Ex pleb. ord. Fouſius, & Chalaſius Nemauſi Aduocati.

Seuennes.

CEBENNÆ.

Ganges. Maſaribal. Faigueroles. Daeres, Molins.

Ex Nob. Baro Gangeticus, & Maſaribaldus.
Faiguerolius, Miniſter ſancti Hippolyti.
Ex pleb. ord. Daëreüs, & Molinæus.

Viuarés.
Laual. Eſperuier. Mirabel. Rauery. Oliuier. Romece.

VIVARIENSES.

Ex Nob. Lauallæus, Baro Eſperuierenſis, & Mirabellus.
Rauerius Miniſter.
Ex pleb. ord. Oliuarius & Romæus.

DELPHINATVS. *Dauphiné.*

Ex Nob. Monbrunus, & Campoleonus. Monbrun. Chãpoleon.
Bouteroüs, Miniſter Gratianopolitanus. Bouteroüé.
Ex pleb. ord. Leuarſius, & Bernardus Aduocati. Leuars & Bernard.

PROVINCIA. *Prouence.*

Ex Nob. Baro Seuaſius. Seuas.
Mauricius Miniſter. Maurice.
Ex pleb. ord. Sauorinus. Sauorin.

BENARNIVM. *Bearn.*

Ex Nob. Leſcunus Senator in Benarnij Parlamento, & Benſinus. Leſcun. Benſin.
Cadeuillius Miniſter Caſtri Nauarræi, & Roſtellaynius. Cadeuille. Roſtelain.
Ex pleb. ord. Dargelotetus Aduocatus. Dargelotes.

CIRCVLORVM OMNIVM
Generales Oratores.

Berteuillæus, & Maynaldus. Berteuille. Maynald.

MAGNATVM LEGATI.

Pleſſibelayus, Ducis Tremollij L. Dupleſſisbelay.
Lambaudierus, Rhoanæi L. Lãbaudiere.
Bouſſelayus, Forcæi patris L. Labouſſelaye.

Poſt diſtributos in hunc ordinem Circulos, cœtus Comitialis VI. Cal. Octob. aperitur, cui prima die Berteuillæus, & Maynaldus Circulorum Galliæ Legati generales ideò præfuere, quia confuſis adhuc omnibus, nondum Officiorum Magiſter ex Circulorum dignitate diuiſerat ſedes. Abijt poſt primam ſecunda diæta in legendis diplomatibus Circulorum, quibus delegati à ſuis prouincijs auctorabantur. donec ad diem tertiam Carnuten-

Berteuille. Maynaldus.

Legati Circulorum generales Comitiis interim præſunt.

Præſes Comitiorum eligitur.

sium Vicedominus Comitiorum præses, Chaunæus Minister adiunctus, Chalasius & Malerayus à secretis eliguntur: his ita ordinatis ex solita formula (quod ad Dei & gregis maiorem gloriam verteretur) operi se accingunt, adacti priùs sacramento solemni, Ecclesiarum impensiùs commodo incubaturum quemque, secreta Concilij habiturum in abdito, præstiturum Comitijs imperantibus sinè disquisitione mandati obsequium, quæcumque demũ suggesserit conscientia sinè timore prolaturum. *Vidame de Chartres. Chauné. Chalas. Maleraye.* *Sacramentũ ad quod Oratores adiguntur.*

Lescuni propositio. Primus omnium Lescunus Rebellium in Benarnio caput, & supra fidem Sectæ addictus, libertatem, & immunitates proponit, quas à longiori æuo Ecclesiæ Benarnenses ad ea tempora possedissent; quæ omnia, ne fusa supra modum oratione tædio forent, libellulo fusiùs explicata, dedit Oratorum cuique ad manus. Ibi probaturus, non posse ex æquo Episcopos Benarnenses, in primæuam restitui bonorum possessionem: adijciebat, si contrà instaretur, quærendum in armis remedium; tyrannidem esse ferro, & flamma vindicandam; quemlibet conatum qui id contra prouinciæ libertatem contenderet reprimendum. *Lescun.* *Eius contra edicti Benarnensis executionẽ libellus.*

Benarnensium querelis accedebant plures reliquarum questus prouinciarum, vnde compilato ex parte ternione, Comitia VII. Calend. Nouemb. Marchionem Moussayum, & cum illo, ex quolibet ordine lectos Oratores ad Regem delegant: intereà dum Loduni operi absoluendo cœtus incumberet. septem erant articuli, quos Regi Moussayus obtulit hoc ordine. *Moussaye.* *Lodun.*

I. Reuocabitur edictum, quod est de restituendis Ecclesiastico ordini bonis, quæ Reformati in Benarnio possident, aut saltem eius executio in longiorem dilationem protrahetur.

Dauphiné. II. Securitatis vrbes, maximè quas in Delphinatu habemus, nouo nobis diplomate in futurum concedentur.

Lectore Fontarailles. III. Substituetur in Lectoræ præfectura Fontaralio, hodie Catholico Romano, quem Comitia Regi nominabunt.

IV. Iuxta nuperum Loduni edictum duo ex nostris Parlamento Lutetiano ascribentur.

Dijon. Paris. Substituts des Procureurs generaux. V. Duo item in Parlamentis Diuionensi, & Lutetiano, procuratorum Fisci Substituti, ex placito Comitiorum adijcientur.

Tartas. VI. Tartasij illata nobis nuper iniuria ex bono, & æquo reparabitur.

VII. Consumptum flammis à Catholicis Burgi templum, illorum, aut regijs sumptibus reficietur.

Ad hæc districtè Rex, non esse id ex regia dignitate, vt subditos secum partiarios pateretur: esse illis plura, quæ tacita adhuc mente retinebant, factu-rum se ex æquo petitionibus satis, si adæquatè in quaterniones omnia referantur. *Regis responsum.*

Redeunt ad Comitia delegati, vbi, eorum relatione facta, quæ à Rege audissent, impulere animos segniores, vt sinè mora compilandis ternionibus suis incumberent: vnde ea celeritate processit opus, vt ad Calend. Decemb. parata omnia nihil iam præter Regis subscriptionem desiderarent. In id tamen tacito Senatusconsulto conclusum, vt quò res *Delegati Regis responsa ad Comitia referunt.* *Parantur terniones.*

cumque caderet, numquam soluerentur Comitia, nisi post obsignatum petitionum libellum.

Courtlesii ad Regem oratio.

His ita constitutis Courelesius, Bouteroüs, & Alaynius digestam postulatorum schedam in hæc Regi verba obtulere.

Lætari Comitiorum Ordines, quòd humanissimus Rex ad occasiones singulas non difficulter sui copiam faceret Reformatis: maius tamen hinc illis emergere gaudium, quòd in libertate accessus,

Sectariorũ fidem extollit.

prompta eorum fides, obedientia (quam cœcam vocant) obsequium sinè disquisitione mandati præceps, regijs in dies oculis exhibeantur. Prodijsse nu-

Obedientiam memorat.

per à Maiestate regia iussum, cuius hodie adesset executio: dictis paruisse sinè dilatione subditos promptioris capaces obsequij, electum se ad opus gratissimum, terniones adæquatos offerre; quibus magis publica regni salus, quàm priuata Reformatorum commoda contineantur. Vnum esse salutis

Calamitatem publicam causam esse doloris.

illius amorem, qui ab inuitis penè Comitijs querelas extorqueat: quippe quibus nihil adeò cordi sit, quàm vt aliquando tandem, in antiquo Patrum splendore, in veteri Liliorum dignitate, refloreat Galliæ decus. non esse Reformatis in mente aliud, dum propriæ impensiùs student conseruationi, quàm in se imperij columina, Gallici status colũnas ab iniurijs vindicare: ita natos in Gallia Reformatos vt eorum bona maláque ad rem publicam pertineant: si priuati interdum habetur ratio commodi, spectari vltimò illud, neque vt commodum, sed

Aequum esse debere Regem.

vt quid ad publicam vtilitatem conducens. Æquam esse debere in Regum manibus lancem, principem

solem

ſolem eſſe qui ſinè delectu pari omnibus lumine radiet: diuidendum alioquin in peſtilentiſſimas factiones imperium. In ſupplicis obſignatione libelli, celeritate opus eſſe; adfuturos redeuntibus in prouincias ſuas delegatis, populorum vbique applauſus, qui à ſeruitute in libertatem reuocati, vota pro regis ſui conſeruatione, fœcunditate prolis, ſubditorum erga illum amore, propagatione imperij nuncupabunt: populum, ſi bellua eſt multorum capitum, vt vulgò iactatur, tot organis, quot illi ſunt capita, tot vocibus, quot illi fauces, pro Rege LVDOVICO in cœlum acclamationes ea alacritate emiſſurum; vt inde gaudium amicis, terror inimicis, alta omnibus emergat admiratio. Id flagitare à manſuetiſſimo Rege, ſubditos religionis quàm reformatam dicunt, illi ad omnia ſinè conditione mancipatos. Ad ea Rex diſtrictè, vt aſſolet, facturum ſe ex æquo petitionibus ſatis reſpondit, ſi ex data fide Comitia ſoluerētur. poſſe eligi ex Oratoribus duos, qui ſe quocumque pergeret ſequerentur, donec ex voto ternionum capita ſubſcripſiſſet: contrà, ſi diutius ſubſiſtere deſtinarent renuntiari ex hinc Comitiorum fautores quoſlibet publicæ perturbatores quietis, perduellionis reos, in quorum impunè bona & capita graſſari liceat.

Populorum applauſus in libelli ſubſcriptione promittit.

Precatur Regi felicia.

Reſpondet Rex.

Reducendis intereà in officium ſuum Comitijs, Rex, alioquin extrema tentaturus, Meynium & Mareſcotum viros ingenioſos Lodunum mittit, qui dato ſibi ad VI. Eid. Maij Senatu dixere; Id ſe à Rege accepiſſe imperij, vt Oratoribus Sectarijs iam vltimò indicerent Loduno diſceſſum, ſi deeſſent

Le Meyne. Mareſcot.

Legati à Rege ad Comitia.

iussis obsequia, nihil esse sperandum salutis in vrbe nullis adhuc munimentis obducta, adfuturum sinè mora in valentissimo exercitu Regem. plura his addidit Meynius, quibus aut in dilatione obsequij incuteretur terror; aut in prona obedientia spes salutis adesset; nec ideò tamen à proposito destitit, in Rebellionem apertè inclinans Sectariorum animus: quamquam, ne primi bella denunciasse viderentur, nouos delegant ad Regem Oratores, Baronem Veracum, Hayum, Hesperienũ, & Guerinum; qui ad VIII. Kalend. Febr. Regi exhibiti, iam sæpius ad nauseam dicta repetiêre. Verùm in furorem abiens sæpius læsa patientia principis, aut soluenda comitia dixit, aut crimen maiestatis læsæ incurrendum.

Legati Comitiorum ad Regem.

Verac. Haye. Hesperien. Guerin.

Differentibus adhuc illis, exijt à Rege diploma, quod tabulis parlamenti Lutetiani ascriptum, adhærentes Comitijs quoslibet læsæ maiestatis reos renuntiabat: vnde belli educebantur non incerta auguria, nisi vulneri medela promptior adfuisset.

Ad ea fortè tempora Lesdiguerius & Chatilhonius, Sectarij duo, Lutetiam venerãt: quibus tamen adeò cum salute publica, regia cordi fuit auctoritas, vt ex communi voto iussæ Comitiorum solutioni studuerint. videbatur prima fronte magnæ difficultatis negotium; sed innata viris maximis in Sectarios suos potestas, arduum opus in plano posuit. rediguntur in tria capita petitiones, quorũ primum de duobus in Lutetiano Parlamento Senatoribus, ascribendis, alterum de Lectora restituenda,

Lesdiguerius & Chatilhonius omnia in melius mutant.

Lesdiguieres. Chatilhon.

Condiciones quibus obtigit Comitia solui.

tertiũ erat de vrbibus, quas ſecuritatis appellitant in certum ordinẽ redigendis. Soluuntur Comitia, delegantur ad Regem duo, qui quocumque pergeret ſequerentur : non defuturam intra ſex menſes regiam illorum petitionibus ſubſcriptionem; audiendos dehinc Benarnenſium Oratores. Erat hæc ſumma conuentionis; cui Sectarij addidere: ſibi ex ſtipulatione tacita à Ducibus Cõdæo, & Luinço promiſſum ; vt ſi ad ea tempora deforet ternionibus ſubſcriptio expetita, liceret etiam non impetrata venia, quò lubuiſſet, Comitia iterum cogere; cuius quidem promiſſi nõ habeo auctoramentum aliud, quàm propria Sectariorum ſcripta, quibus, quanta fides habenda ſit, videat quicumque hæc leget. hinc conuocatorum ſinè diplomate Regio, Rupellam Comitiorum innocentiam illi euincere tentant, qui, deficiente vt aiunt regiæ pollicitationis effectu, poterant, Rege etiam inconſulto, Comitia reſtaurare. His ita ordinatis Vicecomes Fauaſius, & & Chalardus eliguntur, qui Regi renouandæ identidem ſubſcriptionis memoriæ adforent.

Condé. Luines.

Hinc legitimè Rupellam conuocata Comitia probare tentant Sectarii.

Fauas. Chalard.

Dum hæc ita Loduni geruntur, Sectarij Viuarienſes arma capiunt: quia verò hinc belli originem plerique trahunt, rem paulò altiùs repetamus.

Viuarés.

CAPVT V.

EPITOME.

Probatur ab odio, & amore bellum inductum: ab odio, quia Sectarii ex innata sibi feritate Reges oderũt: ab amore, quia Vice-comitis Chailani, & Dominæ Priuatensis noti amores, Priuatii oppidanos in Dominam ad arma impulere. à seditione exordium, quæ tamen ex Masnaüi diligentia, penitus euanuerat, nisi Chailanus postmodùm ducentos ex Sectariis obuios magna ex parte interfecisset. indicitur Priuatii prouincialis Synodus, dum ab amasia sua Chailanus monitus Priuatiensi Castro oportunè excipitur. inter nuptiarum solemnia oppidani Castrum obsidione cingunt, Mommorancius adest, vrbs obsidetur, vnde subsequuta breui deditio omnia mutauit in melius.

SCIVNT quibus rerum nota veritas, post Lodunẽsium decreta Comitiorũ de quibus antè, odium, & amorem bello cui accingimur causam dedisse. ordiamur ab odio. Nemo nescit Nouatores quotquot Europæ ambitu continentur, seu Caluinistæ sint, Lutherani, Zuinglij, seu cuiuslibet alterius Sectæ, principes naturâ suos adeò habere infensos, vt vix illorum imperia pati possint, hinc ducta, vt audio, formula, quòd ex reformata quam vocant conscientiæ lege, in statum popularem omnium studia conuertuntur: hinc in

Sectarii omnes odio immortali Reges prosequuntur.

Reges odium, hinc destruendæ potestati illorum supremæ, assidui proditoriæ reformationis labores. Testes Ordines Belgici, qui ad exacti iam penè seculi primum exordium, Regum pertæsi, excusso iugo, in liberam Rempublicam abiere. testis Geneua illa Alobrogum, cui Dux Sabaudiæ olim dominus ne nomine quidem hodie imperat. testes Bohemici Protestantes, qui ditionem suam à potentiori Imperatore, in Palatinum ideò nupera rebellione trãsferre parabant, quia in principis minoris, minùs absoluta dominatione, spes maior popularis dominij affulgebat. testes nostri in Gallia Sectarij, qui vt suprà ad prima capita ab Henrico II. ad LVDOVICVM XIII. districtè relatum, in id vires, & animos contendêre, vt proscripta Regia dignitas statum popularem admitteret. hinc belli originem trahunt sapientes. Ab odio venio ad amorem, publica illa, hæc belli fuit priuata causa.

Les Estats d'Holande. Geneue en Sauoye. Bohe-me. Le Cõte Palatin.

Allata in rei fidem exempla Belgii, Geneuæ, Bohemiæ, Galliæ.

Nuper bello Pedemontano, quò furtim ad Sabaudum Gallia miserat auxiliares copias, inter arma occubuerat strenuè Chambaudus cohortis Præfectus: eóque Viuariensibus Sectarijs carior, quò Catholicis erat infensior. Extincto coniuge Priuatij domina vidua, procos ex Secta plures habuerat, quos prouinciales Synodi in matrimonium illi offerebant, quasi ex Ministrorum voto teneretur illa nouos amoris ignes experiri. Spreuerat diu Pastorum quos vocant, consilia, & procos malè feriatos, quibus æternum pro coniuge luctum statim à Chambaudi obitu electum à se respondebat. Vnus tamen supra prouinciæ Nobiles Vicecomes Chai-

Chambaud. Viuarés Priuas. Chailane.

Occisus bello Pedemõtano Chãbaudus.

Priuatii domina Chambaudi vidua Chailanũ ambit.

lanus, virtute, gratia, & si quæ in viro quæri debeat forma, longè omnibus antecellens non ægrè suadebat afflictæ, vt tandem aliquando solatij capax esset; nō aliundè solari se passa tacitis in Chailani amorem votis ferebatur; imò, quidquid reclamarent Circulorum imperia, illi etiam Catholico nubere gestiebat. Quia tamen, & Ministrorum censura, & in vrbe seditio timebatur, tacita erant amoris diludia; donec Priuatiensis populus, quem suspicio vigilem faciebat, amorum secreta detexit. monetur sinè dilatione Brisonius, qui Chambaudi olim gener, socrum ipsam, contra naturæ & legum ordinem, in vxorem ambire credebatur: monentur cum illo prouinciæ nobiles, quibus coniugij spes erat, aut seditionis. Belli materies, vt vulgò assolet, in vano religionis fuco quæsita: timebant quippe oppidani aut simulabant, ne, si in Chailani manus inciderent, mutaretur in vrbe religionis ritus; aut, si negaretur noxium libertati obsequium, vi maiore, ad imperia cogerentur. Abijt primus populi remor in seditionem apertam, arma capiuntur, pelluntur Catholici, grassatur in eorum bona Sectariorum furor: clamant nō pati posse gentem reformatam, vt Chambaudus illi addictissimus olim, Chailanum in successorem habeat Romanæ Sedis asseclam, aut moriendum, aut præuertendos hymenæos: populo nobilitas aderat, aderant nobilitati Ministri, quibus id moris in Gallia pessimi, contra Germaniæ disciplinam, vt omnibus se immisceant, regni habenas, conscientias, bellum, pacem, iura demum omnia pro arbitrio moderari cupientes.

Brisonius adest. Brison.

Priuatiensis populi timor.

Seditionis origo.

Chambaud. Chailane.

Ministri in Gallia omnium auidi.

Masnau

Ad ea tempora Masnaüs filius Parlamenti Tolosani Senator,arresti cuiusdam priuatæ executioni ex demandata sibi prouincia incumbebat; cùm à prouinciæ Syndico de seditione monitus, rogatúsque vt interponẽdæ Regis auctoritati Priuatiũ iret, sinè mora, pedaneo ex Sectariis iudice, iuxta edicti placitũ sibi adiuncto iuit; progresso adfuit prouinciæ armata nobilitas, ad Mommorancij proregis absentiam ex veteri parlamentorum dignitate eius imperia subitura. ad tertiũ ab vrbe milliare duo oppidanorum obuij, si progrederetur vlteriùs imminere periculum referunt; quibus ille, adfuturum se sinè mora quidquid fata pararent, in hoc se natũ, vt Regi vni viueret, vni illi si opus moreretur. Ad primum ab vrbe lapidem venere obuiam Consules, qui penitentia anteactorum ducti, Regis misericordiam, si quæ nocentibus debeatur implorant, immunes se à crimine, qui populi furorem sistere non potuerint; mitescere tamen illius iracundiam, imò si mansuetè agatur in momento ad pristinæ modos trãquillitatis reducendum. Ad hæc Masnaüs nihil se eorum credere, nisi fides oculorum adesset: in vrbem admissus iam pacata omnia videt, tabernas apertas, distentos propalàm assiduo labori opifices oppidanos: ab vrbe in Castrum admissus, Priuatij Dominam monitionibus suis adegit, vt anteactorum immemor, pacificè posthac cum subditis viueret, id salutem publicã, id Regis imperia flagitare: stipulanti illa fidem dedit. Paucis ab hinc diebus Vicecomes Chailanus, non alio belli apparatu, quàm nobilium, seruorúmque familiæ, quo-

Masnaüs monitus à Prouincia Syndico priuatium tendit.

Mommorancy.

Parlamenti Senatores ad proregis absentiam ipsis etiam armis præsunt.

Ex Masnaüs vigilantia seditio sistitur.

Chailane.

Chailanus ducentos ex Religionariis in fugam agit, aut sternit.

rum numerus vix duodecim equitum, sclopigerorum vix quatuordecim erat, in ducentos Sectariorum legionarios incidit, ídque loco adeò præruptis montibus aspero, vt peditum centuria leuis, si quid habuisset ingenui, cataphractorum instructum ordinem sistere potuisset: ea tamen Vicecomitis fuit ad aggressionem audacia, ea ad vnum Chailani nomen Rebellium consternatio, vt fusis, aut cæsis propemodum omnibus victoriam non alia iactura reportarit, quàm Gimari viri nobilis, qui post rem gloriosè gestam plumbo traiectus occubuit. hîc belli exordium, primus hic fuit regiorum in Rebelles cõgressus; neque enim antè, quod sciam, hoc bello dimicatum. Ad nuntium stragis arma Priuatij capiuntur, seditio renouatur, mouentur in Vicecomitem questus: lacessitos qui nihil de prælio cogitabant, post inductam ex Masnaüi vigilantia in vrbe concordiam, dum ad lares quisque suos in fide publica remeabat, indictam à Chailano proditoriè aggressionem, immunes à crimine cæsos, testes habere innocentiæ suæ quotquot prælio adfuissent: trahendum hinc inueterati in familia Lestrangiorum, vnde Chailano ortus, in Reformatos odij argumentum: neque iniuriâ armari, qui eius in vrbe libera tyrannidem subire negant. nec mora, indicitur Priuatij prouincialis Synodus, quæ dum alta iaciet belli fundamenta, à Marte, si fas est, ad amoris diludia diuertamus.

Gimarus in prælio necatur.

Gimar.

Queruntur Sectarii.

Lestrãge.

Synodus prouincialis Priuatii indicta.

Collectis vicinarum vrbium præsidiarijs stationibus, Priuatienses ita Castrum vndique cinxerant, vt ne pedissequus quidem abnegantibus excubijs posset

possset intromitti: æstuabat tamen Priuatij domina eo igne, cuius Vicecomitis oculi fomites erant: tota in flammas abibat, hinc maximè quòd armis vndique Castri meatus occlusi difficiles amori præstabant Veneres; mirum, Veneris amasium Gradiuum patrem illi arma inimica opponere. vixit diutiùs anxia, donec impatiens moræ Maisonsulam nobilem eligit, qui Castrouielium Chailani sui proxenetam, loco designato à se compellaret: ibi breui colloquio nuptiæ repromissæ. designantur ad proximam diem sponsalia: quamquam vna erat difficultas, omnium maxima, quam languenti viduæ ad periculosos Castri accessus amor proponebat, vix posse sinè noxio casu in arcem penetrare Chailanum, consulturam se eius saluti si relicto præsidio, exeat sola, subditorum crudelitati amoris iusti expositura innocentiam, ęquius esse quocumque res cadat, implicari quod immineat periculo, imbelle mulieris caput, quàm virum qui prouinciæ salutē habeat in sui conseruatione sitam: præualuit vocari Chailanum, posse incautos intercipi oppidanorum vigiles, dum malignè prænitens luna debilis, vix noctis horrorem auerteret. In id ergo inclinans vidua, præstituit Vicecomiti horam, qua inter tacitæ silentia noctis in Castrum serperet: quia tamen quà designabatur accessus deerat porta, iubetur iuxta Castri fossas, quà patebat planities, cauari vsque ad extimam lapidum superficiem murus interior, ea latitudine quæ foret satis armato homini intromittendo, ita muri extimi superficies integra, solidum excubiarum oculis mentita parietem, ne doli qui-

Maison feule. Castreuielie.

Concluditur Chailani cum Chambaudi vidua matrimonium.

Anxia pro Chailano suo vidua.

Vocatus Chailanus adest.

dem suspicionem inducebat : donec designata Chailanus hora, dato signo, inter obscura noctis irrepit. non differuntur nuptialia, adest oportunè Sacerdos, qui iunctis sacro in Ecclesia fœdere amantibus hymenæi delicias aperit.

Nuptiæ celebrantur.

Postera die rarescentibus ad auroram vmbris, explorator ruinam muri præfecto vigilum refert, accurrunt oppidani: necdum alta admiratione defixis liquidò constabat, quid ex ruina colligendum, cùm Chailanus seipsum exhibens ad fenestras, demissum è cœlo monuit reformidatum hostem : vnde vrbē luctus habuit incredibilis. Vocatus à Marsiliasio Fauræus præses adfuit illicò, pacaturus dissidia, quamquam gliscente populi furore breui dilapsus est.

Obsidetur Castrum.

Ad rei nuntium prouinciales Sectarij, mille homines manipulatim colligunt, qui in vrbem inducti, post occlusos repagulis Castri aditus, admouent proximæ obsidioni tormenta : placuit tamen antè displosionem tentari cuniculos, sed obstante rupis duritie protrahebatur opus, cùm Pampelonus erūpens occisis gregarijs decem, hostiles pluteos in Castrum traxit.

Pampelone.

Mommorancius copias colligit.

Pilonus Villenouæ obsidetur.

Intereà monitus à Lestrangio Chailani patre Mommorancius, lectis tumultuariò copijs, tormenta in Priuatium quatuor, sex hominum millia educebat, cùm Castrametator Monrealus, prouincialium leuiori præsidio ad vias, quà auxiliaribus hostium copijs transitus erat disposito, non potuit Piloni cohortem impedire quò minùs transuadatis mira arte fluminibus obuijs, superato Coyronij

Lestrāge. Mommorancy. Priuas. Mōrcal Marescbal de camp. Pilon. Coyrō.

Ville-neuue. Mőreal. monte, Villamnouam veniret. subsequutus Monrealus destitutam commeatu vrbeculam cingit, verùm inuitos fames adegit vt erumperẽt; dimicatum hîc acriter, donec in vrbem retrusus hostis desperatâ salute ad Mommorancium Oratores mittit, aut pateretur ad patrios lares regressum, aut Sectariorum legionem Regi militaturam exercitui suo ascriberet; neutra conditio placuit: vnde territi prouinciarum Viuariensis & Narbonensis Rebelles, vnitarum nomine vrbium, Mõtispessulani, Nemausi, & Vticę, missis in oliuæ ramo legatis pacem deposcunt: negat illam iterum Mommorancius; nî priùs solutâ Castri obsidione Priuatienses oppidani, positis armis, præsidiarios suos dimisissent: nectunt moras Sectarij, progreditur Mommorancius, pacem iterum Boucaudus vectigalium Præses, Ecclesiarum nomine flagitat, sed frustra, vbi conditiones prædictæ deforent. Iam ergo citra effugij spem obsessi, qui pridie eodem fato Castrum obsidebant, Mommorancij iussa his conditionibus subeunt.

Pax à Rebellibus expetita.

Viua-rés. Lãgue-doc. Mom-pellier. Nismes Vsez.

Certis conditionibus impetratur.

Bou-caud presidẽt en la Cour des Aydes.

Deditionis conditiones.

I. Petitâ proditionis veniâ glandibus & fune tormentario destitutus præsidiarius miles dimittetur.

Brison. Tauer-nol. II. Brisonus, & Tauernolius vbi in Mommorancij manus inciderint, nullâ lege, eius arbitrio suberunt.

III. Diruentur claustra, munimentáque quęlibet vrbem inter & Castrum recens constructa.

IV. Exercitus, qui sex peditum millibus, equitibus mille constat, sex diebus oppidanorum impensis aletur.

His ità ordinatis non priùs loco ceditur, quàm oppidanis indicta in pœnam, L. stationariorum

ſtipendia, commeatus, armamentáque in tutelam arcis.

Cruceus arci præficitur. Caſtro interim præficitur Crucæus equitantium ſclopetariorum Cuſtodiæ Mommoranceæ præfectus, cui Sanctpalaiſius excubiarum legatus ſubſtituitur. La Croix. Sainct Palais.

CAPVT VI.

EPITOME.

Tertia Priuatij ſeditio præter ordinem hîc deſcribitur. Sanctpalaiſius minas in apertum bellum conuertit. Priuatienſium deficientes animos reſtaurat Briſoni aduentus inopinus. Caſtrum obſidetur: varij in turres cuniculi deſperatâ ſalute ruinam aperiunt. Regij de deditione cogitant. Mommorancius ad rei nuntium copias legit. dilatâ Priuatij obſidione, Villanoua Bergi, Valonſium, & Vallum expugnantur. Moreſius glande occumbit. Valonſium Autiegius intercipit, donec Regiorum armis oppreſſus conditiones deditionis ingloriè ſubire compellitur.

NE ſeriem hiſtoriæ interuertat alibi, parùm hoc loci debita Priuatij Rebellio tertia, vtpote quæ intermedio ſemeſtri, dum hîc illic geruntur varia, in annum ſequentem referri debeat, ſi tractum temporis ſpectas: retento tamen quod aiunt themate, nihil hîc eam morabimur,

ideò in vnum varia tempora conferentes; quia de ijsdem loco, & personis acturi prodent se expeditiones inuicem nexæ faciliùs.

Sainct-Palais. Sanctpalaisius, vt suprà dictum, Mommorancij ad Castrum Priuatiense legatus, proditione oppidanorum agnitâ, vocatos ad se Consules iusserat munimenta recèns constructa diruerent, eò illi suspecta magis, quòd Castro adiacebant: illi nisi municipum assensu id se posse negantes, eo annuente concilium conuocant, vbi magis proponitur expugnandi Castri, quàm diruendi muniminis ordo. *Iubentur Priuatij Consules munimenta diruere.*

Non tulit audaciam Sanctpalaisius, quinimò displosis in vrbem magnâ contentione tormentis, coniectísque in tecta viciniora ignis arte parati circulis, territos oppidanos adegerat ad obsequia; Brison. nisi Brisonus perduellium caput, oportunè factiosâ perduellium cohorte aduenisset. *Brisonus aduolat.* Quàm illum exceperint gratulabundè præfecto defecti oppidani Rebelles, vix concipi potest. renuntiatur armorum imperator, præfecturas distribuit, oppugnationes designat, cuniculos imperat; imperanti adsunt *Obsidio designatur.* Gardõ. Croté. Malassas. Boëtieres. Gardonus, Crotæus, Malassasius & Boëtieresus, viri non magni nominis; nisi quòd supra omnes seditiosi, in vrbem conductitiorum cohortem secum recèns induxerant. Paratis in obsidionem omnibus: à turri maiore, in quam ex rupis duritie cuniculi frustrà tentati, in minorem operis incumbit industria, nec diu cùm admota crepitacula duo, commotam à fundamentis disijciunt. *Turris à fundamentis excutitur.* post æquatum solo turris immane pondus, vasta area in qua-

drum desinens, muris & profundioribus fossis quà in vrbem prospectus erat circumobducta, continuâ displosione ingens vrbi damnum inferebat: cùm Brisonus agendum adhuc cuniculis ratus, ad murorum fundamenta diligentissimè opus perducit. admotus pulueri tormentario ignis, eâ latitudine ruinam aperit quæ in oppugnationem abundè foret. non differtur aggressio; póstque apertas ad vicinarum ædium latera fenestras tormentarias, vnde indesinenti displosione irruentibus in murorum ruinam Sectarijs faueretur, post admotas vndique scalas ab vrbe in Castrum irrumpitur; initur cruentissima pugna, hinc Regijs pro salute, Rebellibus illinc pro gloria & præda dimicantibus. donec frequentiore hostium numero, rari Regiorum propugnantes, ab area in Castrum se recipiunt.

Noui in turrem cuniculi.

Area expugnatur.

Potitus victoriâ hostis claustra exstruere, immittendis in Castrum nullo periculo vallis, operi haud segniter incubare: iámque Castri muris nullo medio successerat, cùm turrem omnium maximam cuniculus profundior eâ ruinâ disijcit, vt Sanctpalaisio vna iam in prompta deditione salus: eius conditiones, quales experti solent fuere; Castróque ad crastinum cedit Regius miles tympanis sonantibus, signis expassis, tormentario fune ignito, glande, quod vulgò iactant, in bucca, impedimentis, sarcinis, & quæcumque supra hæc placuissent.

Cuniculus turrem omnium maximam solo æquat.

Quibus conditionibus deditio Castri processerit.

Vix è naufraga rate Sanctpalaisius terram securis iã osculis adorabat, víxque secum viginti milites

ſaluos eduxerat,interfectis aut ſaucijs in prælio reliquis: cùm Vicecomes Chailanus cuius res agebatur, in accliui colle vrbi adiacenti, leuis armaturæ legionem exhibuit; tardiùs tamen quàm decuiſſet virum, cui nihil erat quod obijci poſſet: grauior in Vantadourium accuſatio,qui Galliæ Narbonenſis pro Rege Legatus Lavoultæ non longè à Priuatio, inter obſidionem moratus, debuerat ea, qua in prouincia fungitur auctoritate,aut pacare diſſidium aut periclitanti præfecto opem intuliſſe.

Chailanus iam tardius ſuppetias infert.

Vantadour. Lavoulte.

Vantadourii neglige̅tia perſtringitur.

Eo tempore plures rei ſecretum aliquod ineſſe coniectabant hinc, quòd turris mole importuna ruens ex præſidiarijs neminem caſu impræuiſo intercepiſſet: non potuiſſe ſinè proditione Regiorum rupem ſecretò duriſſimam excauari, quamquam debile argumentum: quid enim vetabat quin Regij audito in rupe cunicúlariorum ſtrepitu, vbi, deficientibus operarijs, non dabatur in nouo cuniculo contrarium opus ſuffodere, dum tutò licebat, longè abirent à periculo. quidquid id eſt aut calumnia erat, ſuſpicio hæc in probos cadens, aut ignotum adhuc mihi ſecretum.

Fraudis ſuſpicio improbatur.

Scripſit Mercurius Gallicus exploſis, intra decem,& quatuor dies,à Regijs tormentorum ad quadraginta, ſcloporum verò ad quatuōr millia ictibus, poſt occiſos oppidanorum ducentos, deditionem, quæ differri non poterat à Caſtri præfecto ſubſcriptam.

Mommorancius præreptam ſibi monitus, quam nuper ſinè prælio de Priuatienſibus reportarat victoriam; exercitum citiſſimè colligit: ſed arduum

Exercitum colligit Mommorancius.

opus; quippe nōdum præſcripto à Rege inſtruendi exercitus ordine, deſtituebatur ſtipendio miles: ne ergo ad imperatoris inopiam, quod vulgò contingit dilaberentur acies, datis in pignus vnionibus pluſquàm Cleopatræis, armillis, quibus ſupra rationes impotens hominum libido precium facit, aliíſque id genus quæ vxori in mundum muliebrem erant, ducenta aureorum millia, Lugduni, Maſſiliæ, & Auenioni, ſumpſit in mutuum; vnde, quo abripitur in prouinciæ tranquillitatem Regíſque obſequium zelo, ſtipendiaria milites annona conduxit, donec à Rege indicta belli formula.

Qua ratio ne ſtipendia de ſuo militibus numerarit.

Lion. Auignō. Marſeille.

Octo illi peditum millia, quadringenti Cataphracti nobiles omnes, Caſtrametatoribus Porteſio & Moreſo militabant. Iámque Priuatienſibus muris tormenta admouere parabat, cùm Leſdiguerius, meliori mente, quàm conſilio poſthabita Priuatij obſidione, in Villamnouam Bergi, Vallum, & Valonſium, nouas expeditiones ſuaſit. ferebatur quidem Mommorancij in Priuatium animus, ſed præualuit veterani ſententia: itaque obſidione Priuatij dilata, ſin mauis eluſa, in Villamnouam Bergi arma conuertuntur, cuius ad rei nuntium Oratores, in ſupplici libello, ad victoris genua prouoluti, regium citra conditiones admiſere imperium: Villanouâ, Valonſium itur, vbi prælium graue ad primos acceſſus parabatur, niſi Reauxius Scoticæ cuſtodiæ præfectus, monitum à Rege de dimittendis præſidiarijs Chatilhonium impuliſſet, vt prompta Regis imperio præſtaret obſequia. Poſitis ergo ad Chatilhonij obedientiam armis, vrbs Regis imperia ſubit

Portes. Moreſes Mareſchaux de Cāp. Leſdiguieres Villeneuue de Berg. Vals. Valons.

Poſt dilatam Priuatii obſidionem in Villānouam, Vallum & Vallonſium itur.

Valonſium & Villanoua dedunitur.

De Reaux Capitaine de la garde Eſcoſſoiſe.

ſubit, præfectóque arcis Sectario ſubſtituitur emeritus à cuſtodia miles.

Valonſio, Vallum itur, ibi in opere arduo periculum ingens: ſpreto Regiorum conamine deditionem abnegat præſidiarius miles, cùm Porteſij, Moreſiíque ope admouentur muris, primùm legiones, tormenta dehinc, ea Rebellium ad primos acceſſus audaciâ, vt extra muros in Regios numero valentiores prælium auſi, Mommorancij excurſores in agmina quibus ſuſtinebantur retruſerint: commiſſum hîc grauiſſimum prælium, ſeu numerum ſpectas, ſeu hoſtium pertinaciam: quadringentorum numerus erat, quibus ad eruptionem plus ſatis; pertinacia ea fuit, quâ poteſt exercitus numero impar dubio diu Marte certare: non abijt hoc prælio ſinè commendatione Mommorancij virtus, qui Moreſium commilitonem ſuum, vulneratum lethaliter magno ipſe vitę diſcrimine, nuſquã deſeruit comes fidus; quinimò, vbi viribus ille deſtitutus ægrè in veſtigio conſiſtebat, impoſitum humeris procul eduxit à periculo: quamquam hærebat lateri lethalis plumbus, vnde magno omnium mœrore paucos poſt dies occubuit. fuit eius funere iactura ſupra fidem magna; quippe cuius conſilijs magnum erat rebus bello gerendis momentum. Irâ percitus Mommorancius, ad luctuoſum ſibi cari hominis funus, ſupremum vrbi parabat excidium, niſi Reauxius veniam oppidanis Rebellibus impetraſſet. Vrbe deditâ, leui trecentorum legionariorum cohorte, emeritus à cuſtodia miles Rebellium pręſidio ſubſtituitur. Poſterâ die obſidij nuntio Montem-

Pugna ad primos Valli acceſſus initur.

De Portes. Moreſes.

Moreſius glãde traijcitur.

Vrbis portæ Mommorancio aperiuntur.

pessulanum allato, commotâ Catarinotarum, quos vocabant, seditione adigitur Chatillonius vt supra ducentos, mille legionarios Autiegio committeret, expeditam, in Valli subsidium, manum. Iámque Valonsium venerat, cùm relatâ Valli deditione de Valonsio intercipiendo cogitauit. Sectariorum frequentior numerus, quibus in vrbe morari victoris misericordia tulerat, arduum alioquin opus in plano posuit; nec diu cùm interceptis primis Regiorum vigilibus vrbs occupatur. Emeritus miles proditionem Mommorancio refert, qui nihil moratus in Valonsium castra impigrè mouet; atenim difficultas hîc omnium maxima ab hostium numero qui nouo subsidio auctior mille quingentorum erat. erumpere Autiegius, excipi à Regijs strenuè, manus auidè conseri, cadere mutuis vulneribus hinc inde plures. Neque indigna est quę laudetur hoc loci nobilis Catholici virtus, cui à Sancta Columba nomen. quippe glande traiecto lethaliter cui protegendo vbique adfuerat filio, vbi equo excussum videt; memoriam Dei sæpius renouat, commissáque exin cõductitio cuidam pignoris sibi cari custodiâ, in hostem denuò proruens, filio morienti, Rebelli affatim sanguine parentat, donec hostibus in fugam actis, amore auspice ad filium reuocatus inuenit animam exhalasse, sibi abundè factum lætus in funere, quòd in gladiatorio sanguine natabat filij rogus.

Montpellier. Catarinots. Autiege.

Autiegius serius auxiliares copias infert. Valonsium ab Autiegio intercipitur.

Mommorancius aduolat. Pugna committitur.

Commendatur à Sancta Columba virtus.

Saincte Colõbe

Postquàm sæpius Marte hinc inde dubio dimicatum, admouentur muris tormenta, displosáque indesinenter ruinam aperiunt; iámque Portesio procurante in procinctu oppugnatio erat, cùm datâ

Proposita deditionis ab hoste cõditio.

Portes.

hosti habendi colloquij facultate, mittitur ab vrbe qui moneat, si absistentibus, Montempessulanum commeatus dabitur, paratos esse vt loco cedant. placuit Regijs expetita diu, at parum expectata conditio. Chatillonio enim, qui cum tribus hominum millibus properabat, Regias à tergo acies impetente, dum ad frontem Autiegius erumperet, desperata erat Mommorancio victoria, ipsáque in periculo salus: pactâ ergo deditionis lege, Mommorancio Autiegius exhibitus, oratione supplici precatur veniam. Negat ingeniosus Prorex quippiam se ad Reauxij præsentiam gesturum, cui gloria debeatur omnis; nihil agendum secum vbi à Rege Legatus adforet: quibus districtè Reauxius, futurum Regi haud ingratum quidquid Mommorancio auctore prodiret, dedit illi potestatis omnimodæ à Rege habenas. Aderant Mommorancio supra Fauræum apud Gratianopolitanos præsidem Bitautus libellorum supplicum in Regia Magister, qui se in prouincia Narbonensi iustitię indagatorem faciebat, Vicecomes Poliniacus, Hannibal Mommorancij naturâ frater, Perautus, Monrealus, Masarguesius, Mossolensius, & cum illis octingenti equites magna ex parte nobiles: ad quorum præsentiam petitam Autiegius veniam his conditionibus impetrauit; Vt cum armis quidem, sed minimè sonantibus tympanis, extinctóque funium igne absisteret. Post admissas in hanc formulam conditiones, oppidanis misericordiæ Regiorum expositis abijt, prædâ dehinc militibus datâ, incendio vrbs & ruinâ vastatur. donec dirutis munimentis super

Mommorancio periculum imminens.

Autiegius veniam petit.

Faure. presidēt à Grenoble.

Bitault.

Poliniac.

De Mōmorancy.

Peraut.

Mōreal.

Masargues.

Mosso-lens.

Vrbis præda militibus datâ.

Mommorancius Pedenassium redit.

obsidione Priuatij imperia Regis expectans Mommorancius, Pedenassium redit. hæc de Viuariensibus dissidijs, vbi non indignum notatu, primam nascentis olim in Gallia Caluinismi Rebellionem à Priuatio prodijsse, non secùs ac eam cui accingimur.

Pesenas Viuarés.

CAPVT VII.

EPITOME.

Factio præpotens, quâ Reginam matrem, Galliarum magnates ad arma concitant, ex occasione perstringitur: eiúsque origine altiùs repetitâ, describitur ad Pontes Cæi victoria Regis. hinc, nusquam mutabiles naturæ affectus, ad mutuos parentem & filium amplexus impellunt. ab ea expeditione Benarnenses victoriæ prodeunt: descriptóque prouinciæ genio, deploratur proscriptus in ea Romanæ Ecclesiæ principatus. Rex penè inermis Burdigalam venit, vbi motę de Lectorę præfectura querelę suadent, vt deposito Fontaralio Blainuillius substituatur. vltrà progressus, in Forcæum, qui veniebat obuiàm, incidens, habito hinc inde de prouinciæ statu sermone, contra eius suasionem vlteriùs pergere statuit.

SEDITIO Priuatij prima, quæ ad finem anni M. DC. XIX. ex scintilla belli excitauit incendium, ad ineuntem annum M. DC. XXI. vna Mommorancij virtute, vt suprà scriptum restincta est. Per idem tempus exar-

ſerat potentiſſima in Gallia factio, cuius caput Reginam matrem induxerant non ignoti Galliarum magnates, vt motis de imperij moderamine queſtubus, priſtinam regno dignitatem vindicare tentaret. aderat Mayennius, qui Marchionis Forcæi, & Boëſſij-Pardaliani ope, lectis in Aquitania decem hominum millibus, magna ex parte Caluiniſtis, Ligerim tranſmeare parabat; nî immortale odium, quo Mareſcallum Theminium proſequebatur contra prȩſtitutum ordinem impuliſſet, vt ſtudio vindictæ quâ ardebat, in illum Moiſſaci, vrbe parum ad obſidionem oportunâ morantem, retrogradu paſſu caſtra moueret: vnde vnam memorant felicioris ad Pontes Cæi victoriȩ cauſam: qui enim ex præſtituto ordine, poſthabitis inglorijs expeditionibus Reginæ copias, validiſſimo debuerat augere exercitu, quo dubio procul Regijs aciebus ſupra vires negotium erat, maluit, Æſopicum canem imitatus, poſthabito corpore vmbram ſectari: vnde neque illi, neque Reginæ conſultum. Non parum eo tempore debuit Belebati prudentiæ Gallia, qui monitum identidem de Mayennij ſecretis arctioribus Regem impulit, vt Theminij oportunè obſtaculum interponeret.

Factio in Luynaeum potens. Du-Mayne. La Force. Boëſſe-Pardaillan. Le Loire. Themines. Moiſſac. *Mayennius contra ordinem belli in Moiſſacum arma conuertit.* *Quia Theminiũ oderat.* Pont de Cé. *Hinc Regia victoria cauſa.* Belebat. *Belebati fides commẽdatur.* Themines.

Eſpernonius vir ſagacitate, & animi magnitudine pollens, Reginæ ſeceſſum quȩrenti tutum Engoliſmæ aſylum præbuerat; vnde in eum accuſatio grauior. illi aderant Cardinalis Guiſius, Dux Radeſianus, Valetȩus, & alij primorum non pauci, quibus non in Regem (abſit prodigij monſtrum) ſed in Luynæum armatis, nihil erat in Gallia quod

Eſpernon. Angouleſme. *Eſpernonius conſilij caput.* Guiſe. Retz. La Valete. Luynes.

resisteret, nisi Rex incredibili celeritate, perniciosa in speciem Principum consilia præuenisset, quorum is erat animus, vt quod parentis, magnatúmque precibus enixis negabatur, armata manus vindicaret. Luynæum rerum summâ deiectum præsentiâ Regis arcere vna mens omnium erat, hic armorum scopus; quibus haud deerat ad insolentem hominis audaciam populorum applausus, nî Regi in speciem contrà placuisset: quidquid id est: iusta fuerit causa nécne, videant quorum interest: aiunt legem imperij fundamentalem esse, vt subditorum in Reges arma, non nisi perduellia dici possint: comprobatis tamen postmodùm omnibus, quæ in se Rex tunc gesta querebatur, ostendit sibi potiorem esse parentis rationem quàm extranei, minúsque bellum eo tempore in se gestum, quàm in tricipitem CERBERVM. Dum Mayennio in Aquitania ex Regis mandato Theminius illudebat, Rex ipse cum exercitu leui ad Pontes Cæi venit: ibi dispositę in quadra agmina Reginæ acies committunt pręlium, dubio diu Marte; donec Radesiano pugnę aleam subire detrectante, vnde vehementer à suis incusatus est, Reginæ copiæ profligantur; quamquam ex Regijs Nerestanus & Marchio Maresius desiderati, satis luctuosam fecere victoriam. hinc Luynæo triumphus, quem vnum belli victimam appetebat iustè armatus furor.

Quid flagitarent à Rege armati Principes.

Ponte caa victoria.

Pont de Cé.

Rets.

Nerestan.

Marais.

Andegaui Regina mater primo à castris lapide, quò dubia diu fortuna inclinaret, præstolabatur, cùm ad nuntium stragis natura, quæ nusquam in sanguine mentiatur, inducias postulat. exorat ma-

Pax amorabundè initur.

Angers.

trem filius, filium mater deprecatur. pax vtrinque expetita, breuíque negotio in illam hinc inde conuentum. Comes à Sancto Aniano vir strenuus à Regijs in prælio captus, libertate donatur: Pontes Cæi Regis imperia subeunt, parcitúmque exin ad enixas Reginæ preces quibuscumque illi militassent. ardet videndæ matris desiderio filius, ęstuat impatientiâ mater, exhibetur gratissima vtrinque præsentia, vtrinque in amplexus proruitur, amorabundè vtrinque oscula crepitant, vno verbo matri filius, filio mater, si quid naturæ addi potest nouo fœdere copulantur.

Sainct Anian. Pont de Cé.

A Sancto Aniano libertate donatur.

Regis præsentia Regina mater exhibetur.

Hæc districtiùs scripsi, quàm ex rei dignitate debuissem, verùm duo impulere etiam nolentem; tum quòd belli memoriam extinctam deceat, tum quòd de vna Caluinistarum ex professo perduellione scripturus, magis ex occasione hæc addidi, quàm ex voto. Paci post victoriam initæ successit expeditio Benarnensis, breuis illa quidem, at nec ideò minùs gloriosa, eam hîc paulò altiùs repetamus.

Expeditio Benarnensis describitur.

Bearn.

Benarnense solum, olim Hispaniam à Gallia diuidebat, hodie ipsummet Gallia est post rescriptum principis anni M. DC. XXI. quo prouinciam, opimum domus Borboniæ patrimonium Gallicę coronæ adscribi placuit; quamquam his ex libello prouincialium supplici conditionibus; Vt in prouincia Parlamentum principatus antiquum subsisteret, vnâque, ex veteri formulâ in actis publicis vernaculâ dictione proscriptâ, nihil antiqui ritus mutaretur. Quia tamen LXX. abhinc annis lues hæreticâ adeò in prouincia grassabatur, vt passis vbique Or-

Benarnij situs & status.

thodoxi enunciationem Euangelij Sectarijs Galliæ; pertinaciter tamen ſoli Benarnenſes obſiſterent; imò & Epiſcopis longè amandatis, eorum vbique ſacros reditus vſurparent: quia in dies in ſtatum popularem deficiebat gens ignara Regum, miſit Rex ſupremo loco Renardum, qui, vt ſupra ex occaſione dictum, in liberam ſeruitutem, effrænatam populi audaciam reuocaret: imò & quaſi cum ſocijs rem poſito Rex diademate habuiſſet, id Renardo imperij datum, prouinciales iam de ſalute ſæpius monitos, rogaret iterum vt ad ſui cōmiſerationem ducti, pacem Galliæ non inuiderent, quæ poſt extincta bella ciuilia feliciùs iam reflorebat. Quia tamen ad hæc omnia ſurdę Sectariorum aures, in Aquitaniam armatâ manu iter dirigitur eâ ſpe, vt quemadmodum ad viciniam ſolis nubes vndique euaporantur, ità vno Regis aduentu diſſiparentur pernicioſæ in Benarnio factiones.

Renardus à Rege in Benarnium miſſus. Renard.

Benarnenſes Regio imperio obſiſtunt.

Conſilium itineris capitur.

Poſt ſopita filium inter matrémque diſſidia pluſquàm inteſtina, oportunè contingit adeſſe nouæ expeditioni exercitum, leuem tamen & quem adhuc Ligeris, tractúſque terrarum longior à Benarnio ſeiungebat, vnde periculum ne dilapſæ antè expeditionem acies adderent Rebellibus animos: Rex tamen meliora ſperans, traiecto Ligeri, Aquitaniam versùs ſequi acies iubet, hoc animo; vt ſi ad Regij aduentus rumorem colla ſubmitterer Rebellio Benarnenſis, edictóque nuper promulgato vltrò obediret, abſtineretur armis; ſin minùs, quod abhorrebat, armatâ vi, & Romani Euangelij & proſtituta Regij nominis dignitas aſſereretur.

Viæ ſe Rex committit.

Dicto

Bourdeaux. Fontarailles. Lectoure. Dicto citiùs Burdigalam venit, vbi, quia mouebantur à Sectarijs de Fontaralio Lectorensi præfecto querelæ, qui, (vt fusiùs suprà,) à Caluinismo nuper transierat ad fidem Catholicam, arcémque quæ *Fontaralio in præfectura Lectorensi Blainuillius substituitur.*

Albret. Labretani Ducatus primaria est, antiquo iure addictam Sectæ, possidebat adhuc post mutatum in Catholica religione statum: iubetur (quò abesset omnis Rebellioni prætextus) loco cedere Fontaralius: quóque ternionibus Comitiorum Lodunensium fieret satis, non ignotus inter Sectarios Blainuillius præfecturæ succedit, ídque Ecclesiarum, quas vocant assensu, vir probus, sectæque addictus, vbi nihil in Regem agebatur. Ad eam Regis clementiam nemo non sperabat quin deposita feritate Benarnium sacramentum fidei in debito obsequio renouaret, cùm Regi nuntius venit, in perduellione Benarnium pertinax iussis obsistere, paratúmque ad extrema priùs, quàm in bona sua Episcopos induci patiatur. Persanos primaria seditionis capita plebem concitare, minutulúmque illud, vbi vix duodecim Senatores, prouinciæ parlamentum, perfricta frõte sæpiùs flagitatam edicti negare promulgationem, eóque iam vbique ventum impudentiæ, vt agnita Forcæi potestate vna, proscribatur quidquid aliundè imperium sonat.

Lodun. Blainuille. *Benarnii perduellio pertinax.* Persans. La Force.

Lescun. Seditiosus supra omnes Lescunus nescio quis (nisi quòd in parlamentulo Prouinciali Senator) continuis legationibus, ad vrbes sectarias defungebatur, ea tamen infelicitate, vt in Regios incidens, quod fusiùs infra, Burdegalensis placito parlamenti, capitis pœna damnatus, proditorio sanguine Re- *Lescunus seditiosus admodum.*

bellionis crimen diluerit.

Rex in Benarnium ocyssimè properabat.

Agnita iam plenissimè Benarnensium proditio, Regem adigit, vt in diem crastinum ad expeditionem parari omnia iubeantur. Nec dum vmbris aurora successerat, cùm ex innata sibi vigilantia, primus equo insiliens, exspectato palatinorum nemine, vt assolet, primus abijt.

Edictum de bonis Ecclesiasticis in acta relatum illi offertur.

Iam emenso trium dierum per solitudines inaccessas itinere, Granatam primam ad Benarnij limites vrbem venerat, cùm Forcæus illi se obuium sistens edictum iam in tabulas parlamenti relatum vltrò offert. accedit supplex oratio, quâ viam deprecatus, hortatur ne vltrà progredi tentet, difficiles esse soli accessus, prouinciam sterilem, vbi periculum ne pereat inedia miles, si Regio exercitus apparatu inducitur. dolere se, ídque vehementer, quòd non licuerit statim ab imperio edictum in prouincia promulgare. nihil se ad hoc temporis auctoritatis habuisse in Benarnio, quia vnus inter tot coniuratos Regem agnouerat; si tamen armis abstineretur, mutatis iam in melius animis, polliceri se cœcam ad iussa obedientiam, tributi pensionem, stipendiarias annonas, & si quid vltrà desiderari queat. Si contrà ad prouinciæ intima penetrare mens, fateri se publicè impotentiam suam, neque sinè causa timere, ne prona hodie ad obsequium sinè conditione prouincia, de perduellione suaderi se patiatur. vim in conscientijs suis pertimescere Reformatos, fidem explanatione Euangelij non armis propagandam; quia nemo imperari potest, vt contra conscientiam credat.

Gr enade.

Hortatur Forcæus ne vltrà pergat.

Causam dilationis explicat.

Si vltrà pergitur seditionem timet.

Non dubitabat concio astans quin ad rei difficultatem Regis animus mutato proposito Lutetiam intacta prouincia remearet: quando Forcæum compellans; Tua, inquit, interest progredi vlteriùs Regem, cuius te præsentia faciet in posterum in prouinciæ regimine fortiorem. *Regis ad ea omnium responsum.*

CAPVT VIII.

EPITOME.

Ad Regis aduentum consternantur prouinciales, depositáque per obsequii speciem feritate, quem nequeunt sistere venientem, gratis exceptum simulant. Pauium sinè pompa ingredi statuit. frumentum ex industria diuertunt præfecti annonæ, quò fames Regem promptiùs adigat ad discessum. post Nauarræi Castri deditionem, Salesius loci præfectus, remuneratus abundè Poyano loco cedit. arctius Regis Consilium quatuor capita, futuras in posterum prouinciæ fundamentales leges decernit. Ordo habendis Deo gratiis publicarum supplicationum indicitur, vbi mirabili pietate Rex omnium vota & animos in se conuertit: relictísque demum qui decreta exequerentur quamprimùm Auberio, & Tarabello, Lutetiam citè rediit.

Arsac. Pau. ARSACVM Rex postridie venit: ea vrbs viginti milliaribus à Pauio prouinciæ primaria distat. Res mira! ad Regis absentiam fulminabat prouincia perduellis, imò iam Coronæ Gallicæ minabatur excidium, si quid Comitiorum *Rex Arsacum venit.* *Prouincia cōsternatur.*

Lodunensium petitionibus deforet. viæ committit se Rex, statim mitiori strepitur voce, accedit ad prouinciam propiùs, mutantur in murmura strepitus, Arsacum venit ad oram prouinciæ, siletur vbique, perduelle solum attingit, etiam sinè armis, vno qui Regem stipat comitatu, omnia cõsternantur. O potestatem Regum verè de cœlo demissam! ô Dei characterem sinè fabula Regiæ fronti impressum! ô veram illius in terra imaginem! vix in primo ætatis flore princeps adolescens quò impellit seditio aduolat, penè inermis est, & Gigantum audacia sternitur: hinc te conuinco perduellis Caluinista, qui Regiæ potestatis iugum excutere tentans, cœli ordinationi resistis: hoc te vno veritas condemnat argumento, qui Reges auersatus Democratiæ vbique studuisti; sed hæc nihil ad historiam.

Argumentum quo perduellio cõuincatur.

Pauij Consules, cum reliquis vrbis Ordinibus, citiùs quàm dici possit Regi obuiam eunt. ille Arsaci fatigatus à via in quiete diem exigebat. inducti ad conclaue post deprecatam breui oratione iracundiam, quo cultu in vrbem suam admitti velit rogant. Quibus ille, lubentem se principatus sui primariam vrbem in Regio apparatu ingressurum respondit, si sacer locus in promptu esset, ad quem primùm, velut ad portum inter fluctus procellosi maris appelleret: id esse apud Reges Gallorũ, quorum patrimonia possidens virtutes excolebat, inueterati moris, vt in Regia pompa numquam vrbes suas ingrediantur, quin vota Deo nuncupata in Ecclesia priùs exsoluerint. Ceterũ quia vrbi deesset Basilica, nolle se principem ingredi, sed priuatum. Postera

Pauii Consules Regi obuiam veniunt. Pau.

Responsum principis pietate cõmendabile.

Pauii excipitur.

die in antiquam Labretanorum Regiam admiſſus, Magiſtratuum, vt & Miniſtrorum orationibus fusè habitis, ea gratia, ea humanitate reſpondit, vt omnium animos ad ſe velut aurea catena alliceret.

Nemo Catholicorum interim apertam à Rege auerſionem in oppidanorum fronte non legebat, quam prodidit breui commentum non illepidum: quò enim citiſſimè Rex abire cogeretur curauit præfectus annonæ, diuerti omnẽ procul à prouincia commeatum; vnde aut famis incommoda aulicis, ipsíque Regi ſubeunda, aut erat fugæ conſulẽdum: verùm nouis annonæ diſpenſatoribus ordinatis eluſum ſtratagema. non diſplicuit amœnitas loci Palatinis, Curiæ vbique ſequacibus; imò nec Regi qui patrem, eôdem loci placidè olim vixiſſe ſciebat, donec deficiente Valeſiorum ſtirpe ad maiora eum vocauerat Borbonij nobilitas ſanguinis. *Commentũ populi quò ad diſceſſũ Rex adigeretur.* *Nõ diſplicet placidus loci genius.* Valois.

Quia tamen in mora periculum, videbatúrque ad publicam vtilitatem ſpectare ſi interciperentur prouinciæ vrbes, dum dubiæ adhuc in fide nutabant, ad XVI. Cal. Nouembr. Pauio ad Nauarræum Caſtrum iter indicitur; nec ſpem fefellit euentus; Nauarræi quippe præfectus Saleſius, priùs interceptus quàm Regium ſibi propoſuiſſet aduentum ad minùs præuiſæ obſidionis terrorem portas ſinè conditione aperit. maior fuit ea Sectarijs iactura quàm credi poſſit: vrbis enim etiamnum hodie ea ſunt munimenta, vt aſſeuerent quibus eſt in arte militari ſcientia, vix eſſe in Europa arcem, cui ſecunda dici poſſit: eam loci genius, artíſque induſtria ſolers, hinc præcipitijs, illinc foſſis, terreíſque Nauarreins. Sales. *Nauarræi deſcriptio.* *Eius armamenta.*

obductis lapide propugnaculis, adeò vndique faciunt inacceſſam, vt inexpugnabilis non immeritò dici poſſit: his accedit pulueris tormentarij, globorum, haſtarum, ſcloporum, aliorúmque id genus armorum copia, ideò ingens, quia longioris iam æui decurſu totius prouinciæ fuit armamentarium; *Tormentorum in arce numerus.* tormenta quæ rotis voluuntur bellica, quorum Regij modi plura, ſupra viginti centena numerantur. Parta ſinè prælio, nec minùs ideò Regi glorioſa *Saleſius muneribus gratè dimittitur.* victoria id ſuaſit, vt præfecto Saleſio, qui in octuageſimo quem agebat anno iam emeritus erat, in oblati honoris cumulo grata à laboribus quies proponeretur: futurum ſatius, ſi in amica ſenectuti quiete traducatur quod ſuperat reſidui ad vitam temporis, breue illud, liberioríque genio debitum magis, quàm aſſiduo excubiarũ labori: præmia mutandæ cõditionis in pecunia numerata fuere, & Caſtrametatoris apud regias acies præfectura. Neque diſplicuit remuneratio, lucro mixtim & honore gratiſſima: ea enim eſt hominum vulgò gloriolę auríque fames, vt nemo alterutrius eludat inſidias. ſucceſſit abeunti Sectario Catholicus prouincialis Poyanus, vir nobilis, & in Benarnio præpotens.

Sales. Poyanc.

Poyanus arcis præfectura ſubſtituitur. Miſſa celebratio indicitur. His ita geſtis, quia poſtridie diui Lucæ ſolemne parabat Eccleſia: indixit Rex quàm magno apparatu, Chriſti hominis ſacrum. ibi publica Catholicorum gaudia, geſtire oppreſſas conſcientias, gratè libertatis nuntium excipi, ad rem nouam turmatim accurri, quóſque longioris iam æui curriculo ad iugum adegerat tyrannidis hæreticæ audacia præpotẽs, extra ſe poſitos palàm exultare. Notauére inda-

gatores temporum rem non indignam, quam nos hoc loci astruamus: exulem medij iam decursu seculi à Benarnio Missam, eâdem penitus die à LVDOVICO restitutam, qua eam victo Terridio Mongomerius ad Ioannæ olim tempora depulisset quæ ergo, quinquaginta iam erant anni, sacrificij à Benarnio memoria victo Terridio exulabat, illam eandem victor LVDOVICVS eâdem die restaurauit, atque ita quam proscripserat Ecclesiam auia, reuocauit melioribus auspicijs nepos.

Terride. Mongomery

Concilio ad finem mensis habito, quibus modis, Dei cultus Regis obsequium & fides debita, restituta illa quidem in integrum, sed nutantia, Deo, Regíque posthàc firma futura sint, omnium sententijs in quatuor capita itum.

Habetur de futuro prouinciæ regimine à Rege Concilium.

Primum id fuit, vt Episcopi & Abbates prouinciæ, ex veteri more, & sedem in parlamento haberent, & sententiæ dictionem.

In quatuor capita concluditur.

II. Vt restitutis Ecclesiæ priuilegijs, & patrimonio, Episcopi in ea dignitate in posterum viuerent quæ columnas Ecclesiæ deceat.

Restituuntur dignitati Episcopi & Abbates.

III. Vt Nauarra inferior, & Benarnij principatus, Galliæ deinceps ascriberentur, Benarniíque & Nauarræ vnitis iurisdictionibus, nobilius inde parlamentum emergeret.

La basse Nauarre.

Vniuntur Benarnii & Nauarræ iurisdictiones.

IV. Vt posthàc stati quidam & certi armorum duces prouinciales, quos Persanos vocabant, qui pernicioso more septem hominum millia intra diei vnius curriculum in armis vulgò emittebant, proscriberentur.

Persani proscribuntur.

Postridie placuit caput, quod de restituendo in

integrum Ecclesiæ ordine erat exequutioni mandari, res ita processit.

Pauij vetus erat Templum, quod gentes Deo inimicæ pollutum, ex planctu prophetæ fatidici, posuerant in pomorum custodiam; iámque sexagesimus annus vertebatur cùm impunè Sectariorum Ministri fabulas hîc Euangelij sui explicabant, sat fabulis, sat fuerat impudenti mendacio datum; placitum ergo Christianissimo Regi, fictionibus tandem aliquando vera succedere: dispositísque ad rem sacram omnibus, ex Ecclesiæ solemni ritu, pollutum toties locum, noua in Dei gratiam reconciliatione redire, à quo iampridem hæretica destinatione diuerterat; quasi Deo satis non sit puritas animi, nisi & à loco vbi paratur sacrum, labem omnem expiatio auerrūcet. à veteribus Ecclesiæ ceremonijs ad sacrificium itur, ab illo ad supplicationes publicas, quas cum Rege, principes, omnium Ordinum nobiles, Cardinales, Archiepiscopi, eóque numero Episcopi, cum infinita populi turma sequebantur, vt in veterem Romam mutatam vrbeculam diceres. Bacillos vmbulæ plusquàm augustalis sub quâ Eucharistiæ Sacramentum gestabatur præferebant oculis ad terram defixis, composito ad verecundiam vultu, ad humilitatem gressu, corde & ore ad amorem, quatuor ex primarijs Principes, quos sequebatur pedes, aperto capite, cereo ad manum accenso Catholicæ fidei vindex, LVDOVICVS Rex Christianissimus, illi à tergo aderant decē circa Catholicorum millia, quos fidei Catholicæ grata restauratio ex prouincijs latè adiacentibus in Benarnium

In veteri Ecclesia post reconciliationem Missa celebratur.

Ad supplicationes itur.

Principes bacillos vmbulæ sustentant.

Rex nudo capite sequitur.

Illum ad decem hominum millia populus.

nium conuocarat. Non displicuêre pio Regi acclamationes, quibus lætitia diffusi orthodoxi, gratissimo applausu carissimum Galliæ caput prosequebantur; resonabat vndique suauissimum illud, VIVAT REX, dum murmure interim tacito fremebant Sectarij perduelles.

A supplicationibus ad prandium, ab illo ad concionem itum; quam ex Societate IESV Arnousius, in hoc themate habuit, QVAM TERRIBILIS EST LOCVS ISTE, NON EST HIC ALIVD, NISI DOMVS DEI, ET PORTA COELI.

Le Pere Arnous Iesuite.

Habita ab Arnousio concio.

Exequendo tertio capiti quod conciliorum Nauarræ, & Benarnensis principatus vnitas iurisdictiones complectebatur, duo arctioris Consilij Senatores electi Auberius, & ex illustri Fabrorum familia Pibracius Tarabellus, quorum hic demum in parlamento Benarnensi princeps Senatus à Rege renuntiatus, apud suos Tolosæ infeliciter obijt, quem paulò antè Prouinciæ parlamenti protopræsidem Rex idem designarat: sed contrà ordinantibus fatis neque Benarnensibus præfuit, neque Prouincialibus: erat ille vir magnus, & nobilis, à cuius hîc laudibus abstinebo, ne mihi videar in agnato carissimo, cui debitor eram ex asse, tutelari fortunæ meæ deo, nimia gratulatione applaudere; exanthemate febre, quã vulgus appellat purpuream, in obsidione Montalbanensi inter pestilentiam aëris contracta, apud suos sinè commotione, vt assolent iusti, occubuit. ab eius excessu quod residui erat illi & Auberio demandatæ prouinciæ, Auberius obijt.

Aubery.

Tarabel.

Prouēce.

Tarabellus Prouinciæ & Benarnii à Rege Protopræses electus.

Ita Rex, quod nemo portentum neget, in perduelli ſolo intra mediæ decurſum hebdomadæ, fidei Catholicæ extinctum vndequaque ſemen reparauit: ita factionum nimbos vna ſui præſentia diſſipans, Nauarræum Caſtrum, Ortheſium, Saluaterram, Leſcarum, Pauium, Oleronem, aliáſque id genus munitiſſimas in rebelli prouincia arces, ſinè obſidione in fidem reduxit, dictum illud Caroli V. iure ſibi vindicans potiori, VENI, VIDI, DEVS VICIT.

Mirabilis breuitate expeditio.

Nauarreins. Orthés. Sauueterre. Leſcar. Pau. Oleró.

Poſt commiſſam viro illuſtri, vrbium, & inter eas Nauarræi Caſtri cuſtodiam Pariſios iter indictum, tædióque Rex longioris viæ, vt eſt moræ impatiens citatis equis populũ Pariſienſem, de eius reditu nihil cogitantem, intercipit. ibi quàm gratulabundè exceptus, non ignorant, qui ſciunt ijs conditionibus Luteriam illuſtrem, vt ſi vel ſolo ſemeſtri Regis patiatur abſentiam, magè deſertum exprimat mercibus, & accolis deſtitutum, quàm eam vrbem quæ poſt Romã Europæ caput non illegitimè dici poſſit.

Poyanus Nauarræi præfectus.

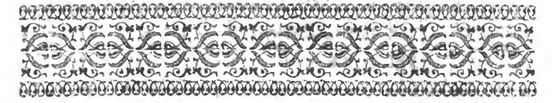
Poyane.

Rex Lutetiam redit.

Lætitia publica.

Dum Rex Lutetiæ grata à laboribus quiete perfruetur, redeamus in Aquitaniam noſtram, vbi in noua Circulorum indictione, rebellio noua paratur.

Ouiẽne.

HISTORIA PROSTRATÆ A LVDOVICO XIII. SECTARIORVM IN GALLIA REBELLIONIS.

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

EPITOME.

Lescunus, & Vigniaucius luctuosum Benarnii statum, Circulo qui Mõtalbani coierat exhibent. hinc prouinciali Synodo Amiliani indicta, missi ad Sectarias vrbes conuocatorii codicilli. prid. Idus Nouemb. Synodum cõuenire, perorare pathetice Lescunum, monitisque Lesdiguerio & Chatilhonio, vt de fide sibi à Rege violata querantur, de bello cõsilium capitur. Rupellam Monna emissarius missus. missi & alii ad Secta magnates, Colloquiáque prouinciarum, arctiora Synodi consilia expositur.

NONDVM Rex Parisios ab expeditione Benarnensi redierat, cùm canina plusquàm feritate ad vomitum redire Benarnij perduelles, renouatísque factionum conciliis, ferri hinc inde ad Sectarias vrbes per tacita murmura prouinciæ questus. oportunè ad ea tempora Circulus Aquitaniæ vlterioris Montalbani coïerat: ibi Lescunus, & Viniaucius Benarnensium Oratores, post inductos in misericordiam omnium animos, obortis lacrymis, tractísque imo suspirijs corde, lethale in Benarnio reformatæ, quā vocant, fidei vulnus aperiunt, ídque illis interim medelæ paratum, vt ad III. Idus Nouembris indicta Amiliani Synodus, malo ex præsenti necessitate prospiceret. Ne tamen sinè auctoramento conuocata Synodus videretur, placuit diploma conuocatorium promulgari, hac formula.

Lescunus & Vigniaucius Benarnensium Oratores.

Montauban. Lescun. Vigniaus.

Milhau.

Quia suam quisque fortunam in consilio habere debet, cùm de aliena deliberat: procellosa tempestas, quæ Benarnenses fratres penè ad desperationem impulit, versis iam ab illorum excidio in nostra omnium capita minis, diu reluctantes adegit, vt præter ordinem, abbreuiatum Circulum Montalbani indiceremus, cuius auctoritate prouincialis Synodus, in afflictorum Benarnensium solatium, in nostri tutelam Amilianum conueniret. quod nostri muneris, etiam indicta causa hinc esse credimus, quia edictorum fidem violatam, destituta decore suo Benarnij templa, missos in eorum possessionem Romanos Ecclesiasticos, sacrosancta

Diplomatis conuocatorii formula.

Queruntur Sectarii.

Biblia, in Dei execratione horribili ab illis discerpta, coactos ad idololatriam, qui in publicis Romanorum supplicationibus, contra prouinciæ libertatem habitis, genua flectere recusabant, libertatem oppressam, vrbium reformatarum in nostrum caput mutatas excubias, ad Castri Nauarræi præfecturam papistam suffectum, qui ea demum vidimus, quæ dum non disparia nobis fata imminere præsagiunt, quidni seriò malis ibimus obuiam?

Milhau en Rouergue. His mouemur, vt Amiliani, vrbe in agro Ruthenensi conuentui commoda, prouincialem Synodum indicamus. Quare vos, carissimi fratres, ex mutua caritate monemus, Legatos sinè dilatione vestros adesse iubeatis. hortamur insuper, ne sibi hoc loci desit mutuus ille fratrum amor in quo subsistimus: absit iustissimæ Dei causæ desertores eos hodie esse, quorum olim maiores illi protegendæ vitam in armis posuere. Quod ad nos spectat fidem sacramento solemni astringimus, defuturas sibi vires & industriam nostram, priusquàm vobis, testémq; Deum appellamus quo zelo, qua in oppressorum protectione caritate ardeat cor nostrum, hac spe, vt si quando nos fortuna depresserit, eodem æstu pro Aquitania & vos ardeatis. Quid? malum! manu ad aratrum seruiamus, qui liberi nascimur; viuamus dum licet liberi, & aliorum esse desinamus qui nostri esse possumus. si deest audaci proposito animus, quæramus locum in quo procul à tyrannica crudelitate hæc semesa membra obruamus, vbi cicatrices celet exilium. vobis interim Deus infinita clementia sospes sit.

ADDICTISSIMI AD IMPERIA vestra, abbreuiati Concilij Oratores,

DALIERESIVS. Dalieres.
BVRGADESVS. Burgades.
DELGVIERVS. Delguieres.

Dat. Montalb. 26. Octob. 1620.

Indicta Synodus Amiliani coit.

Delegatorũ nomina.

Eligitur Caussaus in præsidem.

Perorat Lescunus.

Statim ab ea conuocatione lecti à Sectarijs vrbibus Oratores, dum moram non patitur rei vrgens necessitas, decursorijs equis Amilianum etiam ante designatum tempus aduenĩũt: Delegatorum hi nobiliores, Chamierus Rebellium in Aquitania caput, & Iolius, Ministri duo; in bella ille, hic ad pacem inclinans. Ex Nobilitate Caussæus, Comes Oruallus, Marchio Malausius, Baro à sancto Amantio, Beluijonus Villemurij præfectus, Sanromæus, Darbiesus, Brassacus, Dolidotus, Palierolius, Boissierus. Post lectũ qui Concilio præesset Caussæum, virum experientiæ defecatæ, pridie Idus Nouemb. Lescunus Benarnij Orator in hæc verba silentium fregit.

Chamier. Ioly. Causse. Orual. Malause. Saint-Amans. Beluijõ gouuerneur de Villemur. Sárome. Darbies. Brassac. Dolidot. Palieroles. Laboissiere. Lescun.

Dolere supra quàm credi possit Benarnij prouinciales Reformatos, quòd cùm id sibi ad ea vsque tempora persuasissent, auxilio se Galliæ fratribus si quando à Rege opprimerentur esse posse, inopina hodie sorte cogantur, eorum misericordiam implorare, quibus iam antè vouissent protectionem suam: eas esse vices rerum, quæ cœlo subiacent, vt

qui modò extra aleam poſitus,in momento,quibus inuidiam felicior excitabat, ludibrio ſit. percutientem Dei Angelum, floridam in reformata virtute ditionem auito decore ſpoliaſſe, quæ vna ſit, ſeuera tamen, Dei in diuturna prouincialium felicitate obliterati, pœna; quæ (vt præuertit ſeueritatem in Deo clementia) metam tandem aliquando inueniet, clamantibus identidem inter oppreſſionem Benarnenſibus; DEVS DIC ANGELO PERCVTIENTI, VT CESSET MANVS TVA. Inauditam eſſe tyrannidem, quam exerceat furor inimicus, vrbes ſolo æquatas, oppreſſas conſcientias, infantes ab vlnis maternis ad idolorum cultum abreptos, reditibus ſuis ſpoliatas Eccleſias, abactos Miniſtros; omnia demum tyrannicè acta. Repetitis à ſe ſæpius eiuſmodi queſtubus, quando mœſta vbi ſemel prorupere difficiliùs reticeantur, prouolui ad fratrum genua, ea crudelitate habitos Benarnenſes, quorum ſi miſericordiam luctuoſa conditio adeò excitat, vt manum auxiliarem ſperare liceat; non vſque adeò eos deſperata ſalute languere, quin affulgeat adhuc ſpei radius, qui reuocandæ in priſtinum decus prouinciæ abundè ſit.

His mira arte, vt ingenioſus erat, præmiſſis, arctiora minutim prouinciæ ſecreta repandit. ſupereſſe poſt luctuoſum Benarnij naufragium tabulas in prouincia quaſdam, arces, & caſtra non ſpernendi muniminis, in quibus adhuc, velut in gleba minutula fundi poſſeſſio retineatur; imò & commentum in promptu eſſe, quo Nauarræum intercipi poſſit, oppidanos magna ex parte reformatos, milites re- *Conſilia prouinciæ arctiora aperit.*

gios, quos in familia quisque sua alere cogitur, nocte intempesta somno, vinóque sepultos, vna posse internecione iugulare; rem in aperto pósitam vno indigere secreto, Bensinos patrando facinori lectos supra Synodi approbationem nihil exspectare. Ad hæc (vt sunt molles in calamitate mortalium animi) effusis sinè modo lacrymis, omnium misericordiam in se commouit, vnde post lectos Comitiorum Lodunensium, qui de Benarnio erant, articulos in hæc demum capita conuentum.

Bésins.

I. Iuxta præstitutum à Comitijs ordinem Prouincia Aquitanica datam Benarnio protectionis fidem iureiurando firmat.

La Guiène.

Synodi conclusiones in septem capita diuiduntur.

II. Ad Lesdiguerium, & Buillionum Marescallos, Tremolium, Chatilhonium, Sullium, Rhoanæum, ad Synodum nationalem quæ Alesij coijt, ad prouincias Narbonensem, Cadurcorum, Viuariensium, Cebennarum & Delphinatus, ad Castri Albigensium, vt & ad Rupellæ oppidanos mittentur sinè mora legati; scilicet ad Lesdiguerium, Chatilhonium & Narbonensem prouinciam Darnius; Buillionum, & Sullium, Boissierus, Rhoanæum, Tremolium, Aquitaniam inferiorem, & Rupellam, à Sancto-mormaco; ad Castri oppidanos & Cameram edicti, Sanromæus, Chauetus, & Clericus, quibus id muneris erit, vt in Benarnij auxilium concitatis præsentem gentis reformatæ in Gallia statum exponant.

Lesdiguieres. Bouillō. La Trimoüille Chatilhon. Sully. Rohan. Ales. Lāguedoc. Quercy. Viuarés Seucenes. Dauphiné. Castres d'Albigeois. La Rochelle. Darmiu. Laboissiere. Sainct-mormac. Sārome Chauet Le clerc.

Legati ad prouincias, magnates, & vrbes missi.

Tertium caput.

III. Quò monitiones nobis à primoribus Galliæ religionis reformatæ, vel ab exteris missæ, in posterum prosint, placet Synodi huius abbreuiatum ordinem,

dinem Montalbani, donec aliter visum, subsistere: regẽtibus interim Colloquia Ruthenorum Comite Oruallo, Cadurcorum simul & Albigensium Marchione Malausio, Lauraguesiorum Sanct-romæo: modò nisi ex abbreuiati concilij auctoritate, neque copias legere, neque possint iam lectis arma conferre, donec à Comitijs ad VII. Kal. Decembr. Rupellæ indictis militia ordinata.

Rouergue. Orual. Quercy Albigeois. Lauraguais. Malause. Sãrome

Oruallus. Malausius Sanromaus prouinciarum interim imperatores creati.

IV. Vt machinationibus etiam nostrorum proditorijs, in posterum occurri possit, meminerint vrbes reformatæ, statim ab huius promulgatione statuti, munimentis quàm fieri poterit validis fossas, & mœnia antiqua diligenter obducere. *Quartum caput.*

V. Hortamur futurũ in abbreuiata Synodo Circulum, magnatum nemini, prouinciarum primariæ præfecturæ sinè prouincialium suffragijs concedantur. *Quintum.*

VI. Synodi concilium duobus constabit, ex quolibet ordine oratoribus, quibus aderunt Crussæus, Chamierus, Guerinus & Boissetus. *Sextum.*

Crussé. Chamier. Guerin. Boisset.

VII. Monebuntur Castri Albigensium & Amiliani Oratores, pessimi rem exempli, periculosíque futuram euẽtus, si ad Comitia generalia militiæ ordo omnis ita remittitur, vt facultate omnium ipsis data nihil in belli directione potestatis Colloquijs prouinciarum supersit. *Septimum.*

Castres d'Albigeois. Millhau.

VIII. Eligetur modomet imperator, qui in Bearnium auxiliares copias ducat. *Octauum.*

Causse. Chamier. Guerin.

CAVSSÆVS, *Præses.*
CHAMIERVS, *Adiunctus.*
GVERINVS, *à Secretis.*

Secreti articuli duo.

His addebantur articuli duo, in quos ideò secretò conclusum, quia sæpius antè obtigerat decreta concilij in Regias manus deuenire.

Lesdiguieres. Chatillon.

Primus erat, concitandos Lesdiguerium & Chatilhonium ad illatæ vindictam iniuriæ, quibus solemniter data à Rege in Comitiorum Lodunẽsium solutione fides, tam proditoriè violata.

Castri Legati à belli consilio alieni.

Castres Beluiõ. Laboissiere. Ioly.

Secundus in belli decreto versabatur, quãquam Castri Albigensium Legati, Belujonus & Laboissierus Nobiles, vt & Iolius in Aquitania inferiori Minister, omnibus bello auertendo tentatis, immunes se à sanguine, reclamantes abiere. breuior tamen in fide constantia: si enim Belujonum eximis, qui obsequium Regi aut præstitit, aut ex necessitate eius, quem Lesdiguerio præstabat famulatus, simulauit: reliqui fuere perduelles.

Non diu tamen.

Indicta municipiis vectigalia.

Quia tamen belli neruos in pecunia statuit auaritia militum, deficiente ærario publico, indici placitum ditioribus municipijs vectigalia, donec aperto marte liceret ex præda, incendio, & ruina quæstum facere: tributi pro angustia rerum hic fuit modus.

Montauban.

Montalbanum triginta octo librarum millia in publicum conferet.

Castres Millhau.

Castrum Albigẽsium viginti octo. Amilianũ sex.

Prouinciæ Colloquium quodlibet, in nouem menses stipendia tria cuique militum numerabit.

His ita præscriptis iubentur delegati, vrbe citò excedere, sectariásque in transitu suo arces eorum monere, quæ Synodus statuisset; parata forent ad bellum omnia, munimentorum operi diligentiùs

incumberetur, fides, & ordo mutuò seruaretur. Mõnc. Monnæo inter alia id mandati obtigit, vt si ijs, qui iam ad Comitia Rupellam cõuenissent, viderentur periculosa ad vrbem itinera, mutaretur habendis Comitijs indictus locus, transferrentúrque Montalbanum, aut Amilianum quò tutiùs pergi poterat.

Monna de transferendis Comitiis, si periculum ingruit, negotiũ datum

Ad ea tempora Synodus Alesij prouincialis coïerat, cuius item in bellum iuere decreta, ibi de Priuatio multa, quæ nos iam antè.

CAPVT II.

EPITOME.

Synodi Aquitanicæ emissarius Rupellæ legatione sua defunctus Comitia ad bellum accendit, quorum dehinc in lucem editis ad Regem codicillis detecta Rebellio: sæpius à Sectariis propositi questus ad nauseam repetuntur, accusantur de bello inducto Iesuitæ. rescribit ad Comitiorum cœtum pro Rege Lesdiguerius, obsequii monet, frustra tamen. bellum acriter inituri Rebelles, auxiliares copias flagitant, eas illis denegat Britannia magna.

Mõnc. X demandata sibi prouincia Monnæus Rupellam appellens, reperit iam ab ineunte Decemb. coacta Comitia. intromissus Synodi mentem exponit: vnum hunc prouincialibus Aquitanicis animum, vt libertas Euangelio, familijs Reformatorũ dignitas sua, tutela saluti Be-

Monnaeus Synodi Aquitanicæ Orator Rupellanos ad arma accendit.

narnensibus templa & reditus, si precibus non licet, armata manu vindicentur: id sibi arctè commissum, moneret dispositam bello Aquitaniam, Comitiorum vnum opperire imperium instructas legiones, paratum ærarium. hortaretur insuper vt reuocata in memoriam Benarnij desolatio recens, affectos misericordia fratrum animos ad iniuriæ vltionem impelleret. supra fidem esse quod pati cogatur eorum innocentia, quos interim in protectionem Aquitania suam suscepit, donec ordinato pleniùs bello de summa rerum Comitia statuant.

Benarnii statum exprimit.

Placuit Comitijs tuba bellicum canens: imò & gratijs prouinciæ Aquitanicæ oblati obsequij habitis, adiecit omnium nomine præses, & susceptura Comitia fratrum Benarnensium protectionem, & Aquitaniæ votis, quæ in bellum ibant factura satis: iustum esse bellum cùm oppressis negata protectio.

Grata est belli suasio iam ad arma dispositis.

Circa id tempus prodiere in publicum Sectariorum ad Regem codicilli, quibus in hunc modum tentata Comitiorum innocētia. Iniquum esset, Rex magne, dum insolenti audacia detonant aduersarij nostri, indici nobis silentium. Loquemur ergo auspice clementia tua, & si fas scripto, quando voce non licet, maledictorum accusationes diluemus. Permissum nobis principali nuper rescripto, Lodunum conuenire: conuenimus, ibi supplicibus votis petita libertas conscientiæ, vrbes matrimonij, fœderis, fidei datæ obsides quæ non vtendo in dies nobis deperibant. actum hîc paucis, multáque breui oratione complexi plura prætermisimus, adeò su-

Comitiorũ ad Regem codicilli.

pra facundiam creuerat miſeria noſtra, detecta hîc vulnera quæ celarat patientia longior, quibus intra ſex menſes medela promiſſa, ſi Comitia interim ſoluerentur. Soluimus imperijs aſſueti, quamquam ea conditione, cuius habemus expromiſſores Condæum & Luynæum, vt ſtatim à termino præſtituto (ſi deficeret Libellum ſubſcriptio) liceret, etiam indicta cauſa, noua Comitia cogere. expectati diu Regiæ pollicitationis effectus, quando relatum longiùs à nobis eorum eſſe gratiam qui imperij arbitrium tenent, quàm vt fidei datæ ſperanda exolutio: vnde ab eo tempore adeo ſui nobis copiam liberiorem non fecit Maieſtas tua: quinimò tentata penitus omnia quò ſi quid adhuc apud nos libertatis ſpirabat opprimeretur illud. hinc nobis dolor, eò grauior quòd eorum ſæpe ignarus quæ geruntur aliorum arbitrio damnas, qui tuo haud dubiè iudicio qui iuſtus es abſoluerentur. ſi querimur, iuſta eſt cauſa: appellamus in fidem, crudelem illam in Benarnium expeditionem, quæ vſque adeò veterem mutauit prouinciæ ſtatum, vt hodie extranei ſint in terra ſua Reformati. Hæ ſunt legitimæ cauſæ, quæ Comitia Reformatorum generalia Rupellæ hodie ſiſtunt, iuſtæ illæ nécne, tuum eſto iudicium qui LVDOVICVS iuſtus, quem eorum magna ex parte neſcium credimus, quæ in nos væſana inimicorum libido exercet: tuum eſto iudicium, licitus nécne conuentus reuoluto iamdiu ſinè ſubſcriptione ſemeſtri; iuſtus erit ſi calculum ſine inuidia ponis: innocentiam ergo protege qui Rex es, vim paſſis opitulare clemens, neque diutiùs

Condé. Luynes.

De oppreſſa libertate queruntur.

Oppreſſi, à Rege protectionem flagitant.

Querelas depromunt.

opprimi patiare qui te auctore ſpirant: noſtrorum cadauera, prô nefas! Luporum vbique voracitati, rapacitati auium ſubiacere, terram illis inaudita crudelitate negari; ardere templa noſtra, paſtores irrideri, penſiones annuas, in ſtipendiariam annonam, Miniſtrorum victum, in cuſtodiam vrbium, Regijs edictis nobis conceſſas, contra veterem Galliæ ordinem recuſari: enimuerò hæc omnia, quamquam grauia, non euulgato dolore pateremur, niſi accederent coruorum voces importunæ, putidorum hominum conciones, quibus quotidie Maieſtatis in nos tuæ aures verberantur, neſcimus quo ſtylo, niſi quòd ſeditionem ſapit: hi ſunt qui ſe regiæ conſcientiæ directores faciunt, quos omnium in Gallia moderatores eorum ſuperbia iactitat. factioſa in nos omnia, quæ peſtilens eorum Societas vomit, quid malùm! bella in nos ſeditioſè prouocat? quid expoſcit prælia, quæ nuſquam periculi aleam ſubit? quid in ſanguine gens deſidioſa natare deſiderat, quæ ſe eius Eccleſiæ ordinem gloriatur, quam aiunt abhorrere à ſanguine? malè ſit eius memoriæ, qui homines omnium auidos, induxit in Galliam, non alio hodie morbo laborantem, quàm qui peſtilenti baſilicorum aſpectu contrahitur.

Ieſuitæ Sectarijs ſuſpecti & inſenſi.

Eorum in Ieſuitas declamatio.

Hæc omnia, Auguſte Princeps, penè inuitos adegere, quò Maieſtatem enixiùs tuam precaremur, ſubditorum lánguidos aliquando clamores audiret. quorum in id ſlāctus, vt poſtquā licuerit loqui, & querelas depromere, liceat in libertate conſcientiæ exultantibus, immunitates antiquas, priuilegiáque ſi quæ ſunt, ore Maieſtatis Regiæ toties

confirmata in patrum tranquillitate possidere.

Nemo hîc non crediderit Sectarios armis iniuriosè lacessitos, qui tam blandùm garriunt; verùm hæ lacrymæ Crocodili, quibus ad ripas Nili homines allicit mox deuorandos; sin mauis hyenæ commentum, quo ferale animal, humani mentitũ modos, & planctus organi, pastoribus vulgò insidias struit.

Crocodilis æquiparantur Nouatores.

Hîc, quod & alibi sæpius, notari par est quàm Sectarij Iesuitas, gentem innocuam oderint; quibus, si sinè inuidia calculus ponitur, vix dici potest quantùm hoc bello Gallia victrix debeat; hinc Sectarijs lacrymæ, odiáque; hinc Societati triumphus, quæ sibi ab hæreticis doleret applaudi.

Iesuitarum in odio Nouatorum triumphus.

Lesdiguieres

Non defuit Regi responsum, Dux quippe Lesdiguerius, per epistolam ab ijsdem lacessitus, vbi fusiùs eadem repetebant in hæc verba pro Rege rescripsit.

Lesdiguerii ad Comitia Rupellana littera.

Quos ad me misistis codicillos, viri Comitiorum illustres, recèns mihi redditos, eò legi attentiùs, quò vester sum religione tenus: vnum oro ne mea hæc libertas displiceat, vobis citra rebellionem felicia omnia precantis, qui & vobiscum reformatus vno Regis obsequio discrepo. Redijstis in nouum Comitiorum ordinem auctoritate propria, non ignari, perduelles in Monarchia sinè diplomate Regio conuentus quoslibet: & ne deforet proditioni prætextus, hinc color quæsitus: Lectoram à Fontaralio recèns Catholico possessam adhuc: duos parlamento Parisiensi ex nostris Senatores nondum ascriptos: in Benarnio subuersa omnia. sed parcite ama-

Lectoure. Fontarailles.

bo si sinè fuco loquor, libertatis aram attigisse credo, cùm mihi vobiscum res est, quorum continuus, ad libertatem clamor: ánnum vobis antè conuocatos illegitimè Ordines plus æquo factum satis? duos Senatui suo ex nostris ascripserat Lutetiana Curia; Lectoræ præfectura Fontaralius destitutus, Blainuillio nobiscũ reformato præfectura arcis concessa; in principatu Benarnij, nemine nostrorum quod sciam, malè habito, liberi vbique conscientiæ modi, vbique templa integra, nullibi religio quæ mortuis debeatur violata. non erat ergo quòd motis sinè causa querelis, Comitia contra regni ordinem cogerentur, vnde regiam audio patientiam, supra quàm credi possit, in vestra omnium capita concitatam: quamquam si redire in gratiam animus, non adeò desperata salus, quin solutis sinè conditione Comitijs, maior adhuc gratiæ spes, quàm antè fuerit. Dimissis ergo gens mihi carissima Comitijs meliora sperate, soluantur quæ maligno astro collecta, agite, qui alioquin in læsæ maiestatis crimen abitis. ita precibus ego meis iustitiæ causæ vestræ adiunctis, plura vobis mihi credite obtinebo quàm sperare par sit: quòd si, spretis fratris vobis addictissimi monitionibus, perduelles esse perstatis, innocens erit à labe Lesdiguerius vester, cuius nusquam vobis opitulatio defutura, si priùs ipsi vobis non defueritis.

Obiectionibus districtè respondet.

Blainuille.

Opem illis suam si Comitia soluantur promittit.

Scripserat in hanc formulam ad Sectarios Lesdiguerius, ipse Sectarius, vir armis & consilio æquè potens, qui lilia ex veteri possessione, ea in corde puritate seruabat, vt exemplũ fidei nusquam Regi violatæ

Laudatur Lesdiguerii fides.

latæ posteris esse possit. Id ergo Regi in publica calamitate solatij, si lacessitus à subditis Rex de bello suaderi se patitur, quod ipsemet Sectariorum calculus in Comitiorum proscriptionem fertur, quòd illegitimam hanc coëundi formam, perduellionem appellant inuenti in ipso fratrum contubernio accusatores.

Intereà ne Sectæ Comitia deforent, auxiliares copias hinc inde flagitare. mitti quà in Belgium, quà in Britanniam magnam Oratores, ab Ordinibus illinc, hinc à Iacobo afflictis solatia peti, idq; Legatis imperij dari, si socijs deforet animus ad eorum vota dispositus, populos latè Belgij & Britanniæ magnæ, prætextu oppressæ à Rege Galliarum conscientiæ, in afflictorum opem concitarent: verùm inutilis delegatio; neque enim probat Britannia magna subditorum hanc in Regem audaciam, ipséque, in perduellione Gallorum, sibi ius dici sapiens Iacobus reformidat; quippe quem non latet vna Sectam populi imperia quærere: multúmque aliunde Ordinibus Batauis est, si collatis in vnum viribus Ibero resistunt. desperata ergo Sectarijs salus; nisi habent ex seipsis in Gallia præsidij satis, quò minarum insolentem superbiam, innata sibi virtute assequantur.

Legati à Comitiis in Britanniã magnam mittuntur.

CAPVT III.

EPITOME.

Post distributas magnatibus suis prouincias Galliæ, illos Comitia generalia ad bellum hortantur: dehinc arrogata sibi sigilli potestate, Regiam vsurpant auctoritatem. explicato iuxta Catholicorum mẽtem sigilli ænigmate, ostenditur pro Christo & Rege *palàm loquutos Caluinistas, in vtrumque fuisse perduelles.*

AD Ianuarij Calend. anni post M. DC. XXI. fulgere palàm luctuosus Rebellionis Cometa, qui Gallici cœli lilia, auro radiantia malignè iam afflabat, nisi Gallia in LVDOVICO Rege, SOLEM IVSTITIÆ inuenisset, qui Lilijs aurum suum restituit, salutem imperio. nihil morata Rupella, præscribere belli ordinem, Regísque defuncta imperio, diuidere Galliam in Circulos septem, totidem creare ex primoribus suis imperatores, quibus id muneris, vt in prouincijs quas placito Comitiorũ sortiti, caueant, ne quid detrimenti respublica capiat. Diuisis imperijs prodiere in publicum Comitiorum codicilli, segniores animos ad arma concitantes. prædã esse immensam, quæ ex Catholicorum ruina Reformatis accrescat. numquam ditiores in Gallia Basilicas, vbique auri copiam, vbique victorias. Ceterùm hunc esse genium Gallis, vt ad noua semper, etiam sinè

Comitia, Galliæ prouincias primoribus suis distribuunt.

Codicilli Comitiorũ ad magnates Sectæ.

Promittunt Basilicarũ prædam.

causæ cognitione ferantur, sequuturos Catholicorum plures bello iam denuntiato, fortunatam suam, qui adhuc silent. memoriam retrahunt ad exacti seculi monimenta, quo in Catholicos Romanos non pauci ex ipsis etiam Catholicis, secum depugnabant. illuxisse tandem hanc diem, diem ab omnibus expetitam, qua Reformatorum corpus vnitum, Ordines Gallici dici possint; id Regis adolescentiam suadere parum in armis versatam, à quo nihil timendum, quem auium aucupia sisterent, quem syluarum spolia morarentur.

Inter Catholicos ipsos dissidia sperant.

Democratiam ambiunt.

Calumnia Sectariorũ in Regem.

His ita garriebant. Comitia codicillis, quos ad septem imperatores suos scribebant, Lesdiguerium, Buillionum, Tremollium, Rhoanæum Duces & Galliæ Pares, Soubisium, Chatilhonium & Forcæum.

Lesdiguieres. Bouillō. La Trimoüille Rohan. Soubise. Chastillon. La Force.

Designati septem, à Comitiis qui armis imperarēt.

Distributis in hunc modum prouincijs, tacita lege iussi magistratus municipales, munire bello vrbes suas, propugnacula struere, cauare fossas, faciliores aditus repagulis claudere; parent eodem vbique momento prona Comitiorum imperijs municipia. non parcitum sexui, imò ipsæ natalibus claræ virgines aut matronæ distinctis auro passim, & serico vestibus, corbes terra plenas, imparibus labori humeris, gestitare: vnde in immensum citéque erecta hæc propugnacula ad quorum oppugnationem miserè peribit flos Galliæ. Ferunt eam assidui laboris in opere accelerando pertinaciam, in ordinando sagacitatem, vt eodem vbique momento pari alacritate & diligentia labori incubans ingeniosa protectioni suæ industria, tot fecerit penè

Indicta Sectariis vrbibus munimēta.

Virgines etiam illustres operi incubant.

inexpugnabiles arces, quot illi vrbes, ipsæque magna ex parte ne quidem muris obductæ, vnde effrenata gentis superbia.

Comitia sigilli debitā vni Regi auctoritatē vsurpant.

Eius imago & inscriptio.

Quia tamen deesse videbatur rescriptis Comitiorum dignitas, placitū, quæri in sigillo supremum imperij ius, quæ fuit auctoritatis Regię impudētissima omnium vsurpatio. Erat autem (ne quid intactum abeat) imaginis ęri incisæ hic typus. Stabat Angelorum in medio princeps, qui læuâ, quam vibrabat in aërem, librum prętendens, dextróque latere in Cruce reclinato, nudo homini iacenti ad pedes insultabat, hac inscriptione, PRO CHRISTO ET REGE.

Perstringitur vtraque.

Probatur inscriptionem neque debitam Caluinistis neque imagini.

Liceat hîc nobis etiam præter historiæ seriem, sigillo insculptam imaginem, eiúsq; inscriptionē ex mente Catholicorū distfictè perstringere. obreptitium illud, minúsque forsan narrationi cōueniens, gratum tamen, imò & ex rerum notitia. Videant ergo quibus rerum indagatio placet, quàm parum conueniat, seu Caluinistis, seu imagini sculptæ inscriptio, PRO CHRISTO ET REGE. Caluinistis minimè, qui vno ordine Christo & Rege habitis, vtriusque memoriam odio prosequuntur, dicerē immortali, nisi quòd in dies emoritur perniciosa secta. Christum oderunt, quem cum Caluino suo aiunt, in ea Cruce quam iactant, desperatam animam exhalasse; Regem item cuius excidio sæpius tentata extrema, inueterati in Christum odij testis ea doctrina, qua Christi eiusdem in sede Romana Legatus, quem ex traditione fateri necesse est, impudenter negatur. Plura de innato ipsis in Reges

Christi & Regis hostes Caluinistæ.

Probatur vtrumque.

odio vna postulatione complector, quæ ambitæ est supremæ in ditione Regia potestatis: sed mirabitur nemo, qui Caluinistas vbique mendaces sciet, & impudentes, per antiphrasim hòc loci loquutos, PRO CHRISTO ET REGE, ac si diceres, in vtrumque.

Quàm autem hæc inscriptio imagini parum quadret, quis non videt? Quid enim est quòd primus ille Angelus nudum hominem calcat? quòd librum læua præfert? quòd Cruci, dextro latere incumbit? quid hîc de Christo? quid de Rege? si memoriam Christi renouare dicitur Crux in qua reclinatum dextrum Angeli latus; debuerat Angelus IN CHRISTO dixisse, non PRO CHRISTO; minùs enim dum Cruci incumbit, Christo prospectum, quàm illi. Quid autem cum libro, cum nudo homine calcato, Regi adeò commune, vt hinc hæ voces, PRO REGE? nihil penitus. Vnde colligere est, Caluinistis plerumque de Rege gloriosè loquutis, vertere illi dedecori & iniuriæ apud sagaciores, quod seductis populis honori ducitur.

Iure potiori hæc Angelo debeatur inscriptio, PRO SECTA IN REGEM, quam imagini magis cõuenire ad ea tempora Catholicos his argumentis probasse memini. Primò Comitia Rupellana seditionis fomes, vnde sigillũ prodijt, Lucifero exprimi placet, non ineptè, primariũ enim hunc Angelũ perhibent sacræ paginæ, quia se similem Altissimo cogitabat, primũ fuisse rebellionis in Deum auctorem. Comitiorũ cœtus perduellis, Regi suo, Dei viuentis imagini similis esse voluit, in Galliã nuper

Explicatur ex mente Catholicorum sigillũ in noua inscriptione.

Comparantur Comitia Lucifero.

liberæ Reipublicæ ſtatum inducere parans. Concitauit in tutelarem Galliæ Deum reliquos Angelos, Sectarios nempe fratres, quorum pars maxima Comitiorum fortunam ſequuta, conuerſis in Regem ſuum armis, cœlo diſiecta eſt, vt docebit nos hiſtoriæ ſeries. pars in fide inuiolata Regi militans, cœlo Galliæ liliato, & in eo gratia & affectu Regis ea felicitate potitur, vt verè dixeris Angelos eſſe, qui Luciferi ſuperbiæ negato ſuffragio ſibi Regiæ propenſionis promerentur fauorem. Hæc de Lucifero proloquente.

Quid liber, Crux, & nudus homo ſibi velint.

Quod de libro, Cruce, & nudo homine eſt; quis non videt Crucem, & librum, ſectam eſſe, quæ ſe populorum animis in prætextu pietatis inſinuat? hinc eſt quòd læua, vbi cor continua palpitatione ſpirat, Sectæ hieroglyphicus liber præfertur, quaſi ea ſit proloquentis mens Angeli, vt Sectæ protectio ex cordis intimo ſuſcipiatur, intereà dum fictitia pietas, in imagine Crucis illudet ignaris vulgi animis. Nudo homine, cui inſultat ſuperbiẽs Angelus, LVDOVICVM Regem exprimere voluit ſculptor, quem ſperabat audax Lucifer Regia breui dignitate ſpoliatum, futurum Angelis ſuis ludibrio, quibus paratus iam ex deſtinatione ſuperba ludus ille, cui apud Gallos à Rege ſpoliato nomen. ſed non ita res habuit, immenſo Dei beneficio, cuius decreto deiectus cœlo liliato Rebellionis Angelus, pœnas hodie proditoriæ temeritatis luit.

Ludus Regis ſpoliati.

De ſigillo ſatis, cui cum prædicta inſcriptione hunc ſenſum Catholici ſagacitas ingenij his temporibus aſtruebat; nec iniuria ſanè: quis enim ferat

Angelum ſuperbia ferocem populis impudenter imponere? Statim eligi qui ſigillo præſit procancellarius, queis more apud Sectarios plebis amantes inueterato, ex fæçe populi; huius auctoritate geſta illicò omnia, miſſa in prouincias armorum imperia, vectigalium regiorum mandata exactio, proſcriptę leges, data omnium libertas, exercitus ordo indictus, conductitiorum vocatæ legiones, lecti cohortum præfecti, phalangum principes. denique quidquid in principem lege Regia delatum eſt, id totum perduelli ſigillo per nefas attributum.

Eligitur procancellarius.

Omnia moderatur.

CAPVT IV.

EPITOME.

Præſcriptæ à Comitiis Rupellanis de re militari & ærario regulæ in XLVII. ſumma capita diuiſæ. ex occaſione probatum Sectarios Galliæ Belgicorum Ordinum imitatos audaciam, quos ad primum naſcentis Democratiæ ſuæ exordium, eiuſmodi regulis Maieſtati Regis Catholici illuſiſſe memorat hiſtoria Belgii. cauſa dehinc inſeritur defectionis primorum Sectæ à Comitijs.

CIRCA id tempus dirigendis, ex placito Comitiorum, militia & vectigalibus compoſitæ certæ leges, quibus diſpoſitum ſummo iure de omnibus: illas ſtatim à ſigilli deſcriptione hîc inſeri placitum, quia paulò poſt eo auctorante

viguerunt, quamquam non diu.

REGVLÆ A COMITIIS RVPELLANIS ad VI. Id. Maias. Ann. M. DC. XXI. editæ.

BOVILLON. La Normandie. L'Isle de France. Berry. L'Anjou. La Touraine Le Mayne.

I. Prouinciæ iuxta Synodos ſuas diuiſæ, diſtribuentur hoc ordine.

Duci Buillionio primo Galliæ Mareſcallo, Normandia, Inſula Franciæ, Bituriges, prouinciæ Andium, Turonum, & Cenomanorum.

SOVBISE. La Bretagne. Le Poictou.

Soubiſio, Britannia, Pictones, & quæ hinc pendent.

LA TRIMOVILLE. Angoumois. Saintonge.

Duci Tremollio, Angoliſmenſes, & Santones, cum Inſulis adiacentibus.

LA FORCE PERE. Baſſe Guienne.

Forcæo Patri, Aquitania inferior.

ROHAN. Haut Languedoc. Haute Guienne.

Duci Rohanæo, Gallia Narbonenſis, & Aquitania vlteriores.

CHATILHON Bas Languedoc. Geuaudan. Viuarés. Seuenes.

Chatillonio, Gallia Narbonenſis inferior, Gabali, Viuarienſes, & Cebenni.

LESDIGVIERES. Dauphiné. Prouence. Bourgogne.

Duci Leſdiguerio, Delphinatus, Prouincia, & Burgundia.

LA FORCE FILS. Le Bearn.

Marchioni Forcæo extra Galliæ terminos, Benarnij principatus.

Quibus omnibus præerit primicerius armorum imperator Buillionius.

II. Nihil

II. Nihil mutabitur ritus antiqui in Conciliorum conuocatione, quæ toties conuenient, quoties ex mente imperatorum nouo consilio res nouæ indigebunt.

III. Imperator in prouincia quæ illi obtigerit, delectum expeditionum habebit: obsidiones tentabit, & prælia si videbitur.

IV. Officia, muniáque exercitus sui, ex placito conferet, exceptis principatu cataphractæ phalangis, aut leuis armaturæ; legionum primario ducatu, imperio Castrametatoris & rei tormentariæ maiori præfectura: de quibus Comitia generalia disponere par est.

V. Erit imperatori Concilium arctius mixtum illud, compositúmque veteranis militibus iuxta & delegatis ad eum tribus Comitiorum Oratoribus, quos trimestri quolibet mutari placet.

VI. Idem iuris esto in præfectis armorum prouincialibus, qui & ipsi in prouincijs sortitò suis imperatores erunt, nisi quòd primario illi subiacebũt.

VII. Legati in prouincia sibi legendi, cuilibet imperatorum concessa facultas, non priùs tamen munus obituri, quàm diplomate obtento, Comitiorum auctoritate præfecturam gerat.

VIII. Licitum primario imperatori in expugnatas vrbes præfectos inducere ex delectu, Comitiorum adhibito assensu.

IX. Vrbes, nostro iam addictæ imperio videbis ne præfecto destituantur, quem eliget vbi defecerit, suffragijs tamen vrbium, & prouinciæ, excepta Rupella, vbi nihil immutabitur. quod de his est quas

La Rochelle.

rectoribus hodie suis reguntur: placet si morientur, tres ab imperatore legi, quorum, frequentibus Comitijs, delectus habebitur.

X. Si primicerius armorum imperator Rupellæ adest, Comitijs præerit, reliquis prouinciarum rectoribus ius sedis, & sententiæ erit, eorum Legati quilibet excludentur. Concilijs verò prouincialibus præerunt ijdem prouinciarum rectores, Legati nusquam, nisi à prouinciali Synodo lecti.

XI. De inducijs, aut pace sermo nusquam, nisi plenis Comitiorum ordinibus, conuocatis antè imperatoribus prouinciarũ, aut, si adesse nequeunt, eorum Legatis, quo casu, & non aliàs Legati in Comitiali cœtu sententiam dicent.

XII. Quæcumque manus armata capiet, nisi fautores habet rectores prouinciæ, aut eorum Legatos pro illegitimè captis habeantur.

XIII. Duces, Castrametatores, cohortum præfecti, tribuni, centuriones, primipili; imò & gregarij ipsi, ad seruandas militaris disciplinæ, & vectigalium Regulas sacramento solemni adigantur.

XIV. Quia exemplo cęteris esse debent, qui arma tractãt, hortamur Castrametatores, cohortum, principes, tribunos, centuriones, nec non milites ipsos, vt in Castris ea continentia viuant, quæ milites deceat Christianos.

XV. Quod vt contingat ex voto, precamur eosdem Castrametatores, cohortum Principes, tribunos, Centuriones, & quoslibet alios, Pastores in Castris secum habeant, qui dilabentem in militari licentia vitæ Christianæ disciplinam restaurent.

XVI. Prohibetur blasphemia omnis, ad pœnam argentei nummi, si miles est quem faciet loquendi licentia noxium, aurei, si nobilis; exauctorationis si recidui sunt.

XVII. Facessat procul à castris quidquid impuram Venerem sapit, quę consumptis viribus & peculio, prouocat sępius ad dissidia commilitones; vnde imperatores hortamur ne in castra secum pellices trahant, probrosa exercituum impedimenta.

XVIII. Agatur vbique pacatè, nulla inter commilitones dissidia, rixę nullæ oriantur, si quę intersint eas illicò sopiat primipilus, aut Centurio.

XIX. Post vigesimam quartam à pręda intercepta horam, moneri imperatorem decet, quid de illa statutum velit, maximè si captiuorum est; quorum redemptioni, imperatoris, & Concilij decreto pretium constituetur.

XX. Imperatores, Duces, & tribuni, vt captiuos sinè causę cognitione dimittere, ita pręd as aut redemptionum pretia conferenda in rem publicam, in priuatam conuertere prohibentur.

XXI. In acta Comitiorum publica redigentur diplomata omnia, quibus pręfecturę militares priuatis obtigerint, vt si quis sinè rescripto vsurpasse prodatur imperium, pro grassatore habeatur.

XXII. A Centurionibus suis non deficient milites, vt nouis Centurijs ascribantur, nisi priùs impetrata ab ijs venia quorum interest.

XXIII. Vt pręfectis vrbium pręsidiarij militis numerus pateat, in vrbib⁹ singulis ternio asseruabitur, in quem conductitiorum nomina referantur.

XXIV. Nemo arduum opus aggredi præſumat inconſultis imperatore, aut Comitijs.

XXV. Præfectis legionum, necnon gregarijs ipſis mandatur, vt non niſi pecunia numerata annonam ſibi parent, maximè ſi amicum eſt ſolum, vbi militabitur.

XXVI. Prohibetur negotiatio cum hoſte quælibet, ad pœnam criminis, quod non niſi capite expiabitur.

XXVII. Vt militibus fiat in ſtipendio ſatis, in aperta planitie coram Magiſtratu numerandis ſtipendijs, diribitorium eſſe iubemus.

XXVIII. Centuriones eam pro militibus ſuis cautionem præſtabunt, vt teneantur illos iudicio ſiſtere, ſi vocati vadimonium deſeruerint.

XXIX. Equitum ordines quinquaginta tantùm cataphractis, peditum Centuriæ centum gregarijs conſtare placet.

XXX. Qui municipio ſuo militabit præter ſtipendia nihil petat. quippe quem rem ſuam agere, vxorem, liberóſque citra incommoda & periculum tueri conſtat.

XXXI. Quò ad communem omnium vſum terra faciliùs excolatur, immunia ab armis præſtamus quæcumque agriculturam ſpectant.

XXXII. Si à bello pacem aliquando iniri contingat, vrbes, arces, caſtra, aliáque id genus munimina quæ rei publicæ hodie arbitrio viuunt, eidem rei publicæ ſubiacebunt, neque licebit magnatibus aut nobilibus quid ſibi iuris in ijs aſcribere.

XXXIII. Molitores ab hoſpitio militari, & ab

omni belli incommodo immunes ſunto.

XXXIV. Stabularijs, & mercatoribus quibuſcumque immunitatem à ſubſidio damus, ſi merces vina & frumentum iuſto in caſtris pretio væneunt.

XXXV. Vectigalia, regales decimæ, portoria, tributa demum omnia, eo ſibi aſcribunt iure Comitia, vt Rationales Regij poſthàc ad eorum ſolutionem, Comitiorum reſcripto perinde ac Regio cogi poſſint.

XXXVI. Quod & in Eccleſiæ reditibus iure potiori ſtatutum ſiet.

XXXVII. Pars prædæ ſexta in publicum conferetur.

XXXVIII. Si quid precij vrbes obſeſſæ ab obſidio aut deprædatione redimendis ſe numerent, rei publicæ item addicatur.

XXXIX. In prouincijs ab imperatore, & eius Conſilio creabuntur Rationales, qui obtento priùs à Comitijs diplomate tributis exigendis ſedulò incumbent & fideliter.

XL. Ærarij publici decimã Comitiis deſtinabunt Rationales ijdẽ, quò sũptibus ad bellum abũdè fiat.

XLI. Decimam item prædæ maritimæ, nauium præfecti meminerint conferre in publicum.

XLII. Exacti rationes ærarij ad ſingula trimeſtria Comitijs reddentur: neque vectigales pecuniæ, nedum imperatorum mandato, ad quemlibet vſum applicabuntur, niſi Comitiorum reſcripto.

XLIII. Imperatores de militum numero ad Comitia ſæpius ſcribent, vt & diſtribuantur ex æquo

ſtipendia, & quid ſit in qualibet prouincia virium pateat.

XLIV. Ab excurſione hoſtium vrbes in prouincijs ſuis tutas eligent, vbi ærarium aſſeruetur.

XLV. Magiſtratus quilibet ſeu iuſtitiam diſtributiuam tractant, ſeu ſubſidiorum, aut rationalium Cameris aſcribuntur, ſi in Eccleſiarum vnione vixerint, dignitate ſua potiantur.

XLVI. Quæ Reformatos in vectigalibus, aut tributis Regijs iura habere probabitur, ſalua ſunto.

XLVII. Paſtoribus annuæ ex bonis Eccleſiaſticis penſiones præſtabuntur. quia verò diſſidia publica multorum fortunas euertent, eorum ſedulò victui Comitia prouidebunt.

Datum Rupellæ in Comitijs Reformatorum generalibus VI. Idus Maij. Anno M. DC. XXI.

COMBORTVS *Præſes.* Combort.
BANAGIVS *Adiunctus.* Banage.
RODILIVS Rodilc.
RAFAVTVS *à Secretis.* Rafaut.

Erat hæc legum formula, quas in hunc ſibi modũ impoſuerant Rebelles Sectarij, quaſi in tam impio bello, pietas, fides, aut diſciplina militaris ſeruari poſſet: viguere tamen aliquandiu inter eos quæ militiam ſpectabant regulæ; at mox ſolutis moribus, & non numerato militi ſtipendio, conniuentibus ad prædas ducibus in pernicioſam licentiam, corrupta

etiam tandem nobilitate itum. Ad has regulas Galli patriæ & Regum amantes defixi, hærebant passim, monstrum esse in statu Regio, ex plebe infima lixas leges statuere, quibus imperij fundamenta concutiantur. Pari impudentia, quamquam dispari facto, defecisse olim à partib⁹ Regijs Batauos Ordines: & dum nihil se contra Regem mouere simulabant, in Regio populi imperium ordinasse. non habendam Sectarijs fidem, qui Regis nomen vbique impietati suæ accommodant, dum eius auctoritate bellum indictum mentiuntur; quasi sit ipse belli in se moti auctor, & fomes. Diuisisse olim Rebelles Belgij in Circulos prouincias suas; missos ex Circulis Oratores fecisse Comitia; hinc prodijsse imperatorem, qui armis præesset arbitrio populi: ius & potestatem supremam per cuniculos in obsequio simulato quæsitam, donec apertè licuisset iugum excutere, vsurpatam ab illis Regiam sigilli auctoritatem, Ecclesiæ bona Ministris addicta, compositas in primo nascentis Reipublicæ ortu Regulas, denique ex Belgico exemplari inuectam feralem hanc apud Gallos imaginem, ex matre nefaria fetum abortiuum.

Stupent Galli ad Sectariorũ audaciam.

Estats de Holande.

Sectariorũ in Gallia & Belgicorum Ordinum, eundem in Reges suos fuisse animum.

Fortunam disparem.

Ita de Sectarijs perduellibus querebantur cum Catholicis ipsi etiam Sectarij, quibus Regia nõ displicebat auctoritas. quibus primorum hoc regno nota ingenia superba plerumque scripsere non aliam fuisse deserti ab illis Sectarij populi causam quam quia in eorum excidium nimiam ipse auctoritatem affectabat, dum Comitijs quæ plebe constabant magna ex parte, ius omne addictum: præ-

reptam imperatoribus bello auctoritatem, impotentíque regnandi libidine vsurpatum à populo supremum imperium, causam primorum defectionibus dedisse, quas suo loco.

CAPVT V.

EPITOME.

Sectarii, post sparsos de potestate sua rumores, ventura (infortunato Catholicis augurio) præcinunt: vnde Rex tandem toties lacessitus, arma capiens ne perduellionis renuntiationi ipsa implicaretur innocentia, edictum promulgare, quo data Sectariis, si in obsequio viuunt, vita, bonorum, & religionis libertate, ostendit minus in Sectam se, quam in Rebellionem armatum: succedit ex mente declaratio, eáque edicti vtilitas, vt Sectariorum plures abdicata Rupella Regi militent.

Rumores Sectarii in Regem, & Catholicos spargunt.

SPARGEBATVR intereà à Rebellibus hinc inde rumor tacitus: bellum hodie designari quo, longiori annorum decursu, Gallia suorum sanguine inundabit; rem in opere suscepto arduam, torosos exigere Gigantum lacertos: Regem Gallis adolescentem esse, quem aliò trahent voluptatum illecebræ: vni illum venationi addictũ, supra auium aucupia, syluæque profundioris spolia, apros, aut damas, nihil habere in delicijs; grauiori imparem oneri cum Gallicæ nobilitatis flore miserè periturum. à nupera Comitiorum Lodunen-

Eorum in Regem conuitia.

nensium conuocatione, vrbes in Gallia reformatas adeò fuisse munitas, vt Regi ducentorum opus annorum in earum expugnatione paretur, nî intermedio tempore penitus infectum velit. habere Sectam satis audaciæ, & virtutis, vt quinquaginta cum Rege ipso, instructa acie prælijs experiatur; duplo hodie fortiorem, quàm forent Belgici Ordines anno M. D. LXXVII. quo liberæ ab illis Reipublicæ ea felicitate iacta fundamenta, vt profligatum prælijs multis Iberum adegerint ad pacem non alijs conditionibus ineundam, quàm quæ inter coæquales intercedere solent. Reformatam innocentiam nõ ita posse opprimi, neque ita deleri qui Deo militant: inter ciuilia Gallorum dissidia. refloruisse euangelicam religionem: Deum oppressionis hostem, innocentiæ esse protectorem. nondum à LVDOVICO agnitas Reformatorum in Gallia vires; Henricum olim cui pleniùs innotuerant, gratia & fauore eorum promeruisse beneuolentiam, quos hodie Rex adolescens perniciosè suasus, sibi aduersarios vltrò efflagitet. Saturandos sanguine, ídque Catholico, qui non nisi sanguinem hoc bello appeterent. trecentas in Gallia Reformatorum vrbes, quas totidem arces, & munimenta inexpugnabilia fecit ingeniosa protectioni suæ industria. quadringenta hominum millia, quibus idem vbique animus, voluntas eadem. mille & quingenta maioris modi tormenta bellica, primarios in religione sua Galliæ magnates, parum tutam Regi ipsorum etiam Catholicorũ fidem, æqualem reformatis cum Rege potestatẽ adijcere: vno verbo esse sibi ferrum, iuuen-

Inexpugnabiles hodie esse vrbes suas.

Quinquaginta prælus instructa se acie dimicaturos.

Les Estats de Holande.

Fortiores hodie, quàm forent in exordio reipub. sua Belgici Ordines.

L'Espagnol.

Non agnitam hoc regno illorum potestatem.

Enumerant potentiam suam.

Quam Regia æqualẽ esse dicunt.

tutem validam, & promptum omnibus libertati, aut ad mortem animum. his adiecta plura, quibus impudenter lacessita Maiestas passa est suaderi se tandem vt bella capesseret.

Ex Sectariis Regem plures secuti.

At quia Sectariorum plures non deerant fidei Regi debitæ; quinimò (quando de religione non actum) in perduelles Sectæ armabantur ipsi, exijt Edictum à Rege, quo se illorum protectorem declarabat, si intra certum tempus, apud iudicem de fide & obsequio fidem facientes, scripto propria manu obsignato, Rebellioni renuntiarent. Edicti, quod vix dici potest quàm Sectarios à se inuicem disiunxerit, hæc fuit concepta formula.

Edictum Regis, quo in suã protectionem Caluinistas suscipit si in fide sibi debita mãserint.

LVDOVICVS XIII. Dei gratia Galliarum & Nauarræ Rex, Vniuersis præsentes litteras inspecturis, salutem. Agnouimus ab ea die, qua nos prouidentia Dei ad Gallici vocauit moderamen imperij, rem esse apprimè necessariam, quæ Edictorum exequutionem promouet, eam maximè, quæ est de pace inter subditos nostros vtriusque religionis tuenda. huc industriã sedulò, huc labores omnes contulimus: sępe, vt pacẽ illam sartam tectam haberemus, proditiones Sectariorũ apertas omnibus, dissimulauimus: sępe cõniuentibus oculis passi sumus abire sinè pœna, quorum crimina flammis expiari debuerant. appellamus in fidẽ dicti diploma illud Kal. nuper Octob. promulgatum, quo, vt malum medela præuerteret, indicta Rupellæ Comitia coïre vetabamus, hac spe, vt ad Regias monitiones propositi perduellis malignitas euanesceret: at tantùm abest iussa nostra alicuius fuisse apud illos momenti: quin

Patientia Regis diuturna.

Comitia Rupellam contra eius mandatum conuocata.

potius dilatus Comitiorũ cœtus, ideò contra primas indictiones acceleratus est, quòd eius prohibitio litteris nostris continebatur. ibi quidquid est solis debitum supremis principibus, qualia sunt decreta, ordinationes bellicæ, imperatorum electio, exactio tributi, tormentorum bellicorum eliquatio, sigilli auctoritas, proscriptio, ius vitæ & necis, aliáque eiusmodi ea impudentia vsurpantur, vt dubitare quis possit Regem habeant nécne, qui sic regia omnia præstant. hæc quàm nobis grauia, iudicent principes exteri, quorum interest. patientiâ tamen multorum mensiũ iras in proditoria Rebellione excîtas cõcoquere conati sumus, hoc animo, vt si interim ad penitentiam rediret perduellio, Regem in nobis inueniret qualem experta est sæpius, ad clementiam natura pronum. Verùm enimuero quia proteruia in dies crescit, fiat per nos licet, fiat toties læsa patientia, iustus furor. hic nos iustè armatus furor tandem inuitos adegit, vt in Pictones armata manu iter designaremus. Quoniam verò Sectariorũ plures, quod neque diffiteri liceat, nobis quotidie fideles operas præbent; ac proinde iniustum foret bene de nobis meritos, criminum renuntiationi implicare, quæ religioni eorum non debeantur; hoc edicto apertiùs, in Regia protectione suscipimus quotquot ex Sectarijs, aut nobis militabunt, aut si eò non venit integritas fidei, vt contra Socios in fide suos arma conuertant, qui in neutram partẽ ferentur. Profitemur insuper non aliam nobis hodie ex Dei gratia regnantibus mentem, ab ea, quæ felicis memoriæ Henricum patrem nostrum impulit olim, vt Nan-

Queritur Rex vsurpata à Sectariis regia omnia.

Abit in furorem patientia læsâ.

Poictou.

In protectione sua Sectarios Rex suscipit qui Rebellionem abiurabũt.

Nãtes.

Edictum Nanneticũ renouat.

neticum Sectarijs edictum impertiretur, cuius legem placitis nostris firmatam toties, adhibito iterum in fide Regia sacramento sancimus. Quotquot ergo conuocata Rupellam contra regni ordinem Comitia abiurabunt, asylum in protectione nostra inuenient sibi, familiisq; suis tutissimum. Quæ omnia vt exequutioni promptiùs demandentur, iubemus præfectis vrbium, Senescallis, Iudicibus, præpositis, Consulibus, quibuscumque demum Magistratibus seu municipia regunt, seu prouincias administrant, vt subditos nostros religionis, quam ipsi reformatam contendunt, si paret de fide & obsẽquio præstitis, ea qua in prouincijs à nobis fungũtur auctoritate protegant. quod si negligunt in eosmet velut in publicos grassatores agatur. Mandamus insuper Procuratoribus fisci nostri, & quibuslibet eorum substitutis, vt omnia sedulò agant, quæ ad huius executionem edicti videbuntur, ita enim placet. Dat. Fontibellaq. V I. Cal. Maias, ann. Salutis M. DC. XXI.

De la Religiõ pretenduë reformee.

Fontainebleau

Imperij verò nostri X I.

Deficiunt à Rebellium partibus Sectarii plures.

Statim à promulgato edicto deficere à Rebellium partibus ex Secta plures, rati, vt res habebat, religionem hoc bello minùs petitam, quàm perduellionem: & quidem, vt ab imperatoribus ordiar, de quorum electione iam supradictum, Buillonius, Lesdiguerius, & Tremollius, missis ad Regem Legatis, demandatam sibi à Comitijs imperij potestatem, renouata fide abdicarunt: quamquam dubia semper hoc bello Buillionij fides, qui dissidijs olim ciuilibus innutritus, omnia per cuniculos tentare

Buillionius Lesdiguerius & Tremollius in fide permanent.

Bouillõ. Lesdiguieres. La Trimoüille

dicebatur, vt proſcripta Regis in Gallia auctoritas ſtatum popularem admitteret: fidem ideò Regi mentitus quia illi opimum patrimonium ad agros Cadurcorum & Lemouicenſium erat, cuius in Regem tranſlata dominitas Rebellem excluſiſſet. his addebatur quòd eò ſenectutis inter podagræ incommoda venerat, vt bello inutilis, vna conſilij auctoritate polleret. His aut pronis ad obſequium, aut ſimulantibus ex rerum neceſſitate fidem, Forcæum, Rohanæum, Soubiſium & Chatilhonium, ſeduxit illa regnandi auiditas, quæ homines vulgò, etiam ad alta natos in ſui obliuionẽ impellit. Quod de nobilibus eſt, & plebe: illorum vix liberæ quis reipublicæ ſtuduit, dum in eius ambitum turmatim plebs infima rapiebatur: votíque in eadem gente adeò contrarij cauſam hanc dixere ſapientes: quia populus penès quem in Democratia auctoritas redet, per eam, & libertatem, & imperium ambiebat. Nobilitas contrà, quam inibi leges non diſtingunt à plebe, & reformidabat imperia populi, & ſuæ lugebat ruinam auctoritatis; non ignara eius, quod olim apud Heluetios geſtum, qui ſtabilita pagorum ſuorum libertate, nobiles ad internecionem deleuerãt, negantes aliquid eſſe in ſanguine nobilis; aut ſi quid erat, nobiles omnes naſci, qui inſpecta origine ex parentis eiuſdem ſemine generentur.

Qua tamẽ dubia in Buillionio fuit.

Quercy Limoſin.

Forcæus, Rohanæus Soubiſius & Chatillonius in Rebellionẽ inducũtur.

La Force. Rohan. Soubiſe Chatilhon.

Nobilium & plebis contraria vota.

Vnde.

Suiſſes.

Heluetiorũ olim in Nobiles ſuos crudelitas.

Qua felicitate Rex Benarnij nuper expeditionem confecerit, ſcripſimus ſuprà: expeditioni (quod & ſuprà diſtrictè) ſucceſſerant prouincialium querelæ, querelis Rebellio noua, in hunc modum.

CAPVT VI.

EPITOME.

Forcæus Bensino auctor est, vt Montisgiscardi turres inuadat: succedit ex voto negotium. Poyanus ignarum proditionis Forcæum in speciem credens, monet turres recenti proditione interceptas; nihilque ab eo responsi supra verba, & voces habens, copias auctoritate propria colligit: obsistere Senatus prouinciæ, contrà ire Forcæus, sed frustra. ad deditionem Bensinus cogitur. missus in Benarnium cum copiis Valeta Espernonius, Forcæum in fugam agit, qui demum præfecturis Benarnii & Scoticæ cohortis destitutus, luget à Regis Curia filium Mompoulianum extorrem. hicque in Benarnio laborum terminus.

Substituuntur vrbibus præfecti noui.

Ex innata sibi sagacitate futura præuidens, quia in lubrico positam prouincialium fidem suspicabatur, neque dubitabat quin ad sui absentiam redintegrata rebellio, effrenata magis ac magis libidine grassaretur, præfectos vrbibus nouos substituit, quorum alibi sæpius fides agnita in solo rebelli debitum firmaret obsequium: vnde postmodùm is Benarnenses Sectarios habuit dolor, vt nihil ab eius discessu non motum quò libertati prouincia pristinæ restitueretur: mutati quidem cum vrbium rectoribus veteres prouinciæ ri-

Mutatis in Benarnio reliquis perstitit sine mutatione Rebellio.

tus, maximè qui videbantur supremæ potestati obsistere: at vna sinè mutatione perstabat animorum rebellio, quæ tenebras primùm ad arctiora proditionum quærens, dehinc Proregis auctoritate fortior, prodijt in hunc modum.

Benſins. Nauarreins. Post detectam nuper Poyani virtute & vigilantia Bensinorum proditionem, qua Nauarræi Castri tentata interceptio, nihil Forcæus nō mouerat, quò in eam auctoritatem rediret qua Rege auctore nuper deiectus fuerat: quia ergò bello ciuili seditiosi hominis florere imperiū necessum est, subit eius animum de intercipiendis Montisgiscardi turribus cogitatio. (Mon-giscard.) indictum ad Calend. Ianua. ieiunium vniuersale, quo & bruta pastu abstinere iussa, intereà dum Bensinus Montisgiscardi turres inuaderet. succedit ex voto designatum opus, interceptæ excubiæ; arx occupata, ad rei nuncium arma in prouincia capiuntur, renouantur dissidia, factiones prodeunt: intereà Forcæus seditionis caput & fomes, simulatis ad obsequium votis, priuatámque domi vitam traducens, non immunem se modò à proditione, sed & eius ignarum mentitur. (Poyane) Poyanus, re agnita, non dubitauit quin Forcæi consilio, & auctoritāti debita perduellio omnis: quia tamen nondum destituto, summum adhuc erat in prouincia ius; ne, quod apud Gallos piaculum, inconsulto rectore prouinciæ arma caperentur citatis equis nuntio rem aperit; interceptas à Bensino Montisgiscardi turres, quas operæpretium sit in regiam quàm primùm retrahi ditionem, id Regis auctoritatem, id salutem publicam flagitare. Forcæus ad

Forcæus de Mōgiscardi turribus intercipiendis consiliū capit.

Bensini intercipiunt.

Poyanus de proditione Forcæum monet.

Eius ad Poyanum codicilli.

ad hæc dolere se, quòd nihil de proditione sibi antè innotuerit: potuisse in primo exordio facilè reprimi, quæ, turribus iam occupatis, eam Sectæ adijciat potestatem, vt etiam valido exercitui futurum opus difficile eius expugnatio. reprimendam quidem, armata manu Bensinorum audaciam; non priùs tamen quàm Rex legi copias iusserit, prouinciam in profundiore iam pace sepultam, si arma capiuntur, ciuili iterum flamma absumendam. His plura. vnde Poyanus ratus quod erat, rectorem prouinciæ fouere dissidium, neque dubius quin belli onus omne sibi incumberet, lectis Regio nomine copijs, relictóque quantùm satis erat ad Nauarræi custodiam præsidij militaris, Fecialem præmittere qui monitum de deditione Bensinum retulit abnegasse imperia; progressus exercitus, obductis si qui erant ad rupem ferè inaccessam aditibus, prærupto monti admouetur: quando parlamentum prouinciæ ipsummet rebelle, vim fieri vetat. non posse sinè rescripto Principis bellum in prouincia geri, quæ vel ad minimam seditionis scintillam tota sit in flammas abitura. neque ita subijciendum impotenti subditorum libidini, belli arbitrium; vnum id esse supremæ potestatis indicium, vniúsque Regis belli modò habenas in ira laxare, modò in mansuetudine moderari; neque aliam ob causam cœli moderatorem, vulgò exercituum Deum appellari, quàm, quòd in bello summum rerum omnium ius, vni debitum Deo: diuidendum alioquin in perniciosas factiones imperium, in quo cuique magnatum id iuris erit, quod passim innata regnandi cupiditas

Moras nectit Forcaus.

Ad expeditionem vltrò Poyanus fertur.

Nauarreins.

Prohibet vim in prouincia fieri Senatus.

ipsi

ipsi dabit, futuros (si ita res habet) tot in Gallia regulos, quot magnates: poneret ad parlamenti decretum, quæ sinè diplomate Regio cepisset arma, aut sciret se perduellem. erat hæc summa codicillorum, quos ad Poyanum Senatus, cum placito prohibitorio misit: ille non ignarus, rogante Forcæo, latam legem, Sectariúmque Senatum Sectariorum perduellionem fouere, ab illo, in sua sibi causa proditoriè ius dicente ad Regem appellauit; neque interim ab obsidionis proposito destitum; quinimò inductis propiùs pluteorum tegmine, vbi valla cauari non poterant legionibus, tormenta citiùs quàm dici possit muris admota.

Spretum à Poyano decretum.

Forcæus, quando præter spem omnia Poyano ex voto cadere videt, deposita larua, fidē quam adhuc Regi mentiebatur palàm abdicare, apertóq; marte dimicandum ratus, delectum manipulum, Bensini auxilio mittere, non dubitās quin inter amica noctis silentia in castrum serperet. Poyanus obsistere, vigilantiáq; incredibili retruso acriter auxiliari manipulo acriùs instare obsessis: demū desperata salute Forcæus, ne deforet etiam in aperta rebellione prætextus, dolo agere: simulat ergo abundè sibi esse quod de Poyano, summum in Benarnio imperium in sui contemptum affectante queratur; supra Nauarræi Castri præfecturam, quæ murorum circumscribatur ambitu, nihil illi in prouincia legitimæ potestatis: eò tamen venisse impudentiæ temerarium caput, vt, Prorege inconsulto, exercitum legerit; legem hanc esse Galliæ fundamentalem, qua sinè Proregis assensu prohibetur quilibet etiam Regia

Forcæus palàm in Regē agit.

Nauarræins.

Queritur de affectato à Poyano in sui contemptum imperio.

auctoritate,in prouincia vbi Proregi imperium, instruere acies ; armatum se in publicæ perturbatorem quietis,neque alia mente, quàm vt illatam Regi à Poyano iniuriam vi maiore repellat. His præmissis, ad Marchionem filium, cui tunc erat in agro Petragorico auctoritas, nuntium non differt, adesset quàm frequenti amicorum nobilium turma, phalangésque secum abduceret, si quæ apud Petragoricos in procinctu forent, celeritate opus dum Regios imparatos adhuc aggredi oportunè licebat, lectam à Poyano quidem cum legione phalangem, sed leuia omnia,si non deforet ille parenti, & religioni.Iussis paruit Marchio citè quidem, sed minùs oportunè; cùm enim in longiores moras traherentur auxiliares copiæ, quas Bensino Forcæus promiserat, lassata viri in mora diuturniore constantia, post petitam à Poyano habendi sermonis ex more militari gratiam, dixit si condicionibus iustis militum præsidiariorum honori consuleretur, paratos loco cedere: data hinc inde fides,breuíque sic temporis spatio ab arce depulsus Bensinus, quam, si temeritati respondisset animus, diu tueri poterat.

Mittitur ad Marchionem Forcæum nuntius.

Copias colligit.

Arx dedita.

Peri-gord.

Poyanc

Ad primum Benarnensis rebellionis nuntium vix dubitatum à Rege, quin Forcæus innata proteruia, dissidij auctor & fautor esset; suspicioni fidem adiecit, quòd ferebatur adhuc armata manu grassari in prouincia, ærariúmque Regium Quæstoribus,numerando militibus suis stipendio, extorquere.placitum ergo, mitti sinè mora in Benarnium à Rege Saladium, virum probum, qui de fide to-

Proditionis ad Regem nuntius.

Saladium in Benarniũ mittit.

Saladie.

ties monitum ſuprema hac denuntiatione Regis nomine cōpellaret; ille officio functus Forcæum retulit non antè poſiturum arma reſpondiſſe, quàm vltum illatam ſibi nuper ad Montiſgiſcardi turres à Poyano iniuriam. ceterùm in obſequio perſtiturum ſe quamdiu ſuppeteret animus; arma in Poyanum conuerſa, quia Regis interſit imagines ſuas Proreges in prouincijs non eſſe ludibrio. ad hæc laceſſita Regis clementia paſſa eſt ſuaderi ſe tandem vt Eſpernonius viginti centurias, quæ peditum duo millia facerent, in Aquitania colligere iuberetur, quæ, Poyani copijs accedentibus, Forcæum aut cogerent ad fugam, aut ad prælium. Iam in procinctu erat exercitus, quando Forcæus ad vnum Eſpernonij nomen conſternatus fugæ ſalutem credit, dilapſi cum eo prouinciæ nobiles, dum gregarij in præruptis montium ſupercilijs latebras indagabant, vbi fame extincti plures, plures ruſticorū etiam Sectariorum manu iugulati: vno enim ordine milites habēt ſiue Sectarios, ſiue Catholicos ruſtici, à quibus non habito delectu religionis, aut ſoli amici, vno etiam ordine ad medullas roduntur. ita ad vnius Eſpernonij famam reſtincta ſinè ſanguine proditio Benarnenſis, prouinciam tranquillitati ſuæ reſtituit. At ne liberalitate diutius Regia gauderet proditionum auctor Forcæus, qui rebellionibus ſæpius iam iteratis pernicioſum magnatibus Galliæ exemplum eſſe poterat, ſi Regia munificentia potiretur diutius: placitum opimis penſionibus & præfecturis, quas liberalitate Henrici olim IV. poſſidebat deſtitui. duplex illi præfectura erat, ambita vtraque à

Forcæi reſponſum.

Eſpernonius in Benarnium miſſus.

Fugiunt Rebelles.

Forcæus deſtituitur gratia & fauoribus.

Marescallo Themînio propraetoria Benarnii dignitas obtigit.

palatinis auidè; prætoria Benarnij, Scoticæque cohortis primaria: illa maioris momenti in Marescallum Theminium incidit, nec iniuriâ sanè, quem penè inter magnates vnum notant Annales Gallici à Regibus, quos quatuor vidit, defecisse nusquam; hæc, quæ vulgo præfectura excubiarum corporis Regij, rogante Luynæo, Marchioni Monio data, viro illustri si prosapiam spectas, & ingenioso; sed qui Reginæ olim regenti multis nominibus debitor, dum ab ea fortuna diuerterat, ferebatur fauori quem vocabant litasse, id est Luynæo cuius ad ea tempora factio in aula præpotens, non aliter appellabatur, quàm fauor. Post trãslatas in hunc modum, in viros non immerentes Forcæi præfecturas; dehinc ne ad crimen expiandum quid deforet, facessere procul ab aula iussus Mompoulianus, Regi nuper supra reliquos palatinos carissimus; neque aliam ob causam gratia deiectus, nisi quòd Forcæo natus, quamquam, vt nemo ambigebat, à proditione paterna immunis; adeò verum est parentum crimina quoad pœnam transire in filios, maximè vbi postulatio maiestatis. protelabat Mompoulianus in dies discessum, tum quòd in exilio præuidebat apertiùs nobilioris fortunæ lapsum, tum etiam quia à patre viro versipelli, indicto exilio obsistere iubebatur, non dubitante quin retenturus foret in persona filij regiæ gratiæ possessionem, vnáque hac spe tentabat intrepidè omnia, donec post tertiam denuntiationem optione Mompoulianus data aut carceris, aut abcessus, non sinè lacrymis primæ olim aulicus gratiæ, ab aula discessit.

La garde Escossoise.

Marchioni Monio præfectura Scotica cohortis.

Capitaine des gardes du Corps. Luynes. Marquis de Mony.

Mompouliã.

Pellitur à curia Mõpolianus.

Aulici adhæc mirari mutatos repente in Rege affectus; non ignari rem Regibus difficillimam, quos habent præ alijs caros, & inter eos quem supra omnes carissimum, à se non alia causa abdicare, quàm quia id æquitas imperat: victus tamen à Rege affectus, quo non immerentem à teneris prosequebatur, victus pronior hic animi impetus, qui Reges vulgò abripit, æquitate quam non immeritò professus ille IVSTI denominatione triũphat. Abijt Mõpoulianus ad lares patrios, vbi fati malignitate, in rebellionem inductus debitam magnis facinoribus vitam impendet miserè, vt suo infra tempore describemus. Hæc in Benarnio meta laborum; ea enim conseruandæ prouinciæ diligentia Theminius Prorex, Pardalianúsque dehinc Gondrinus, incubuere, vt rebellionis exactæ ne quidem ipsa hodie supersint vestigia, quæ magna supra fidem Sectariorum iactura fuit, magnum auctoritatis Regiæ, fideíque orthodoxæ incrementum.

Themines. Pardaillan. Gondrin.

CAPVT VII.

EPITOME.

Castrum Albigensium venit Comitiorum Orator, describitur ex occasione vrbs, vbi iustitiæ Camera, quam semipartitam appellant, Sectariis mixtim & Catholicis æquali numero Magistratibus. arctiora Cameræ secreta panduntur, perstringitur Sectariorum superbia, qui Præsidem in Camera suum, ideò præsidibus Catho-

licis anteire volebat, quod cooptatione in Cameram, potior illis tempore foret. præripitur auctoritas Magistratui, habitóque hinc inde in senatu sermone, dubiis inter spem & metum Sectariis nihil conclusum. postridie officio functus in frequẽti populi concione Legatus seditioni furorem & arma ministrat. vrbe cedunt adacti vi maiore Catholici: mittitur à Bertrando apparitor, qui Sectariis Senatoribus Villamurium iter à Rege indiceret, negant se illi subituros imperia, inclinatis iam in rebellionem animis. rebus demum eò positis, vt restaurandæ Cameræ spes nulla, Tolosam redeũt Senatores Catholici: quos Vicinus ab Ambris in florida phalange stipat.

Comitiorũ Orator Castrum venit.

DVM hæc quà in Benarnio, quà Lutetiæ gerebantur, delegatus à Comitijs Rupellanis in Albigensium prouinciam Orator, Castrum venit: vbi dũ arctiora Ministris secreta aperiet, donec in lucem prodeant, de Castro interim quædã ex occasione differamus, quæ ad pleniorem rerum hoc bello gestarũ notitiam pertinẽt. Albigeois. Castres

Castri descriptio.

Castrum vrbs est non ignobilis, seu loci genium spectas, qui in valle fertili placidus est, seu dignitatem, vbi Sedes Episcopalis diues, nõ ita tamen antiqua: quippe quæ ad exacta nuper secula, Episcopatus Albæ augustæ partem faciebat. Sedes est paucis abhinc annis Cameræ, quam edictalem appellant, vbi æquali numero Catholici & Sectarij Magistratus, iura Catholicis passim & Sectarijs reddunt, eo ordine, vt si obtigerit etiam in lite vbi centum actores, rei totidem, vel vnum, cuius sæpe nihil inte- Alby.

Vrbs est Episcopalis.

Edictalis Cameræ sedes.

Describitur Camera semipartita.

rerit, Sectariũ esse, trahatur illicò in Cameram semipartitam causæ cognitio, cui earum litium debetur diremptio ex edicto, vbi Sectarius aliquis iudicio sistitur, nisi de Ecclesiæ bonis actum, aut priuilegijs. Hic autem iudiciorum ordo. vt ad annos singulos ex Tolosatum parlamento sex cum præside Senatores functis iam officio substituti, duobus reuoluti iam anni remanentibus, faciant in octouiratu numerum iustum, hinc ducta vt audio formula; quia veterum loco suffectis nouis, quibus exacti anni secreta ignota plerumque, pessum irent publica priuatáque negotia, quæ Sectarios per simultates & odia magna ex parte gerere palàm est. Sectariorum autem in Camera potestas hinc maxima, quòd nusquam amobiles, si quid illis virtute & sagacitate Catholicorum hodie negabitur, reuolutis in tanta hominũ mutatione annis & animis, haud difficulter obtinebitur: diuersis etenim etiam sapientum ingenijs, sæpius accidit, vt quanquam collimatis omnium ad idem ius votis, diducantur in contraria mentes, vnde non iniuria dici posset æquitatis quẽque apud seipsum autorem esse. leue tamen illud, nî cogerentur Catholici Magistratus, Sectarios reos absoluere; quod ita ex necessitate contingit. Regum apud Gallos clementia auctrix est legis Iustiniano ignotæ, quo cautum, si in capitalibus causis calculi Iudicum in pares sententias ex æquo diducuntur, præualeat quæ mitior est: hinc Sectarij à pœna immunes, quos tacita lege præscripta sibi inuicem, absoluunt promiscuè Cameræ Magistratus; quippe qui in hominum penuria, qua Secta labo-

Ex parlamento quot annis eliguntur qui in ea ius reddant.

Cur Capitalibus pœnis Rei Caluinistæ, nusquam in Camera plectantur.

rat,in id ſtudia & animos vertũt,vt ſuorum per fas & nefas vitæ conſulatur : hinc item accidit Catholicos,vbi in crimen incidêre, vna formidine pœnæ, depoſita fide orthodoxa ad Sectæ aſylum confugere. Sectarijs præſes eſt Vigniolius vir probus,qui minùs innato ſibi faſtu, quàm aſſidua Miniſtrorum ſuaſione, Parlamenti præſides poſt ſe habere ideò nuper præſumebat,quòd in Cameræ collegium præ illis cooptatus,tempore potior in præfectura haberetur. quamquam noſſe debuerat,in ceteris non parum verſatus, Cameræ Semipartitæ præfecturam, illegitimum eſſe poteſtatis Regiæ fœtum,neque niſi iniuriâ cum parlamenti primicerijs dignitatibus de gradu contendere, vtpote edicto ſatis recenti, à Regibus Galliarum, magis in ſolatium Sectariorum, cum Cameris inductam, quàm in æternum Regij decoris monimentum, qui decor vnus, primam parlamentis in Gallia cauſam dedit:hinc fit vt neque aſcribantur parlamentis, eiuſmodi Cameræ, neque dicendæ in ijs ſententiæ facultatem habeant earum Magiſtratus, niſi Regi ſingulari ſic lege viſum,contra communem vſum: adeò verum eſt, inſpecta origine,à parlamentis diſſitas Cameras, quarum ideò præſides,ſapientum iudicio, nihil habent quod querantur,ſi parlamenti præſidibus, non habita cooptationis ratione poſtpoſiti. In hac vrbe, quam multis abhinc annis Sectarij occupant, agebant ſatis ægrè inter effrænatam populi ſuperbientis audaciam Catholici quidam, quos magna ex parte, vitæ commercium cogebat ad moras,aut rei familiaris neceſſitas; eo tamen incommodo, cuius & ipſe

Cameræ Vigniolius præſes.

Parlamenti præſides poſt ſe habere ambit.

Cur inducta Cameræ. *Cur parlamenta.*

A parlamentis diſſita Cameræ edictales.

Vignoles.

&ipſe teſtis ſum oculatus, vt ad minimam diſſidij auram, adacto ad iugulum pugione immineret quotidie fatale periculum; vnde publicam vtilitatem eò ſpectare credebant prudentes, vt bello confecto aut tollerentur penitus Cameræ, aut ſaltem à Sectarijs vrbibus in Catholicas transferrentur; neutrum apud nos obtigit, immenſa Regis in Sectarios ipſos clementia, qui ſubditos omnes vno affectu proſequutus vno illis ordine iura reddere voluit.

Camera edictalis Galliæ Narbonenſis in vrbe ſectaria.

Lãguedoc.

Poſtridie Rupellæ Orator rogatus quid vellet, ſibi rem cum populo dixit; quæ, vt è ſalute omnium erat, ita non niſi conuocatis vrbis ordinibus communicanda. interim Sectarij magna ex parte Magiſtratus, quorum erat hominis frænare audaciam, illum priuatim ſalutare, clã inuiſere, Cameræ, prô nefas! obedientiam Comitijs offerre, & ſi quando de officio monebantur palàm adijcere, quinquaginta cum Rege prælijs inſtructa acie dimicaturam Sectam priùs quàm libertatem opprimi patiatur: parco hîc eius nomini, quem nondum denuntiato bello tanta in Regem impudentia debacchantem Camera audijt & paſſa eſt, futurum ſperans vt obſequio poſthàc proniore diluatur atrocitas criminis. at neque apud illos vulgare crimen, vt audio: obſequium enim, quamquam languidum & enerue præſtitere quidam aut ſimulauere.

Bertrãd Doyen des Cõſeillers Catholiques. Depaulo Preſident.

Intereà, quia Magiſtratus officio incumbebat, ſuffocari in primo exordio rebellionem. indicitur extra ordinem à Bertrando Senatus (is Catholicorum Decanus extincto nuper Paulæo Præſide, viro maximo, cui panegyricus iure debeatur, illis in Ca-

Bertrandus Senatum conuocat.

mera præerat) ibi Sectarij moniti indicerent Rupellæ Oratori ab vrbe sua discessum, aut paterentur, dum adhuc erat auctoritas Regis in integro, Catholicos loco cedere, qui ferre populi imperia nequeãt, cuius exasperatus in Regem & Magistratus furor in seditionis licentiam nullo obstante prorumpit Facesseret Orator quãprimùm, aut daretur Catholico Senatui abeundi in debito commeatu facultas. Ad hæc Sectarij, apud quos in fidei naufragio publico tabellæ adhuc obsequij leues enatabant, viri alioquin magna ex parte probi (si quæ inter Sectarios tunc probitas esse poterat) nullam Magistratus hoc tempore in populum auctoritatem, populum belluam esse, cuius ita ingenium sit, vt aut humiliter seruiat, aut impotenter imperet; eò hodie temeritatis venisse, vt libera seruitute, quam magistratui debeat abdicata, impotens rerum imperium ambiat. neque rebus iam ita desperatis sat sibi auctoritatis superesse, vt frænari possit eius libido; satius videri si cum insanientibus in speciem furat ipse Magistratus, vnam hanc esse retrahendi in obsequium populi rationem; tentaturos quidem se omnia, quò proscribantur Comitiorum decreta, secretò tamen, quando palàm agere & sibi periculosum, & Regi obnoxium; per cuniculos tentari posse, quę si apertè contenderent, periculum ne fomes seditioni pręberetur, quę in Sectarios Magistratus primùm debacchata, in Catholicos dehinc foret crudeliùs sequitura.

Respondent Cameræ Senatores.

Conuocatur in templum populus.

Postera die calatis populi centurijs magna in templum frequentia conueniri, postque habitam

à Ministro concionem, assurgere Comitiorum Legatus, qui salutato hinc inde populo, habere se in mandatis dixit, vt Comitiorum nomine, vrbis ordines amicè salutatos moneret, post tentata omnia, quibus pax sarta tecta seruari posset, frequentibus Comitiorum Ordinibus in id fuisse conclusum, vt quę diutinis Reformatorum precibus Rex negasset, armata illi manu sibi vindicarent: superesse vnam hanc iniuriosè oppressis viam, belli iustam esse rationem cùm libertas opprimitur: neque captum temerè de bello consilium, computata fuisse attentiùs omnia, habitam hominum, armorum, vrbium, & ęrarij rationem, eóque res venisse, vt bellum ęquali hodie cum Rege potentia geri possit: Regem qui non nisi aliorum oculis, & auribus videat, aut audiat aliorum arbitrio viuere, eius maximè cuius summum imperium affectantis libido, illum quò lubuerit trahit. vnam libertatem omnium Reginam, populis posthàc Reformatis, si quid valent, imperaturam: quòd vt faciliùs ex voto contingat, prospiciendum vt vrbs propugnaculis & vallis citissimè muniatur, dilationem noxiam: pellendos quam primùm ab vrbe Papistas, quos tutela fidei publicæ adhuc incolumes fecit: posse tamen etiam ex Iesuitarum doctrina opinionem defendi, quæ ad internecionem iugulandos contendat, si vera sententia, qua fidem illi hæreticis seruandam negant: futurum tamen ex reformatæ religionis integritate, si cum impedimentis suis salui dimittantur. Hîc peroratus omnium vota, & animos in se conuertit: quin etiam trahebatur in dubium quæstio quæ de

Habetur à delegato ad populum Oratio.

Calumnia in Regem.

ſeruanda fide erat, quando rectoribus municipij placitum, non quidem palàm dimitti Catholicos, ſed continuis terroribus in ſeditione frequenti adeò conſternari, vt cogerentur ipſi ſponte abſiſtere, ídque ab illis factum, ne rebus aliquando in integrum reſtitutis, obijci Cameræ iuriſdictionem repetentibus poſſet, quòd illam ab vrbe olim ſua vltrò depuliſſent. ita res habuit. concitatur in Senatũ populus, Papiſtas proditores, qui vno reformatæ religionis odio ferantur, ſinè miſericordia iugulãdos, tollẽdos è medio Magiſtratus quicumq; legitimæ libertati Regium nomen opponent. excubiæ interim militares ad ædium porticus, vbi Senatoribus Catholicis habitaculum diſponi, ſeu animus erat publicæ pignora fidei à furore plebis protegere, ſeu terrorem, quod malim, incutere. Inter hæc, qui Catholicis fidi credi volebant Sectarij quidam, illis leniter inſuſurrare; eum eſſe populi in Catholicos exaſperati furorem, vt niſi fugæ ſalus committitur, deſperata ſit, nuſquam grauius in vrbe periculum, Magiſtratũ, imò & Miniſtros, quibus ſeruandæ fidei animus eſt, diffidentia poteſtatis in populum ſuæ, in procinctu eſſe vt reuocent datam protectionis in ſacramento fidem: Senatus tamen victimam, ſe furori vltrò obijciens protelare diſceſſum in dies, ratus (vt res erat) prouinciæ tranquillitatem à filo pendulam, cuius in Camera Semipartita tenuiſſimum ſtamen nectebat adhuc, non habita religionis ratione, prouincialium animos. Donec gliſcente magis ac magis ſeditione, nouum prodijt à populo iuſſum, quo faceſſere iubentur aut mori. Ini-

Concitatur in Catholicos populus.

Monentur à Sectariis Catholici, diſcedant.

tur ſinè mora in ædibus Bertrandi maioris conſilium, adſunt non indigni, quorum hiſtoriæ nomina inſerantur Bertrandus cognomine maior, Prohenqueſius, Veſianus, Ioſſæus, Agretus, Terlonus, Ouurerius, & Ambeſius viri publicæ ſalutis amantes, quibúſque vel hoc vno magni animi indicio, quòd ſe pro publico deuouerint, Gallia multum debet. habito diſtrictè Senatu in eam ſententiam itum, vt ad Sectarios Magiſtratus duo Catholicorum delegentur, qui diſceſſu ab vrbe illis renuntiato, moneant Lautricum vrbem vicinam iter communi voto deſignatum, ſi abeuntes ſequi mens erat; nihil in vrbe Catholica reformidandum, vbi fides iureiurando firmata aſylum promitteret. at ſequi abnegantibus illis, pridie Nonas Iunij Caſtro venêre Lautricum Catholici, vbi vix octo dies exacti, cùm nuncius tranſlationem Cameræ, Caſtro Villamurium à Rege indixit: ea vrbs eſt ad Albigenſium confinia, quam eo tempore Sectarij detentabant. ad ea Senatus, paratum ſe vt Regis imperia exequatur; non poſſe tamen ſinè Sectario Magiſtratu inſtitui Cameram. non differtur Caſtrum apparitor, qui communicato Regis diplomate, moneat moræ diuturniori crimen læſæ Maieſtatis ineſſe; at officio functus refert, eo animo Sectarios eſſe, vt neque Villamurium ire, neque velint, quãquam ſoli, à iuriſdictione abſtinere, conuenire ſolito more Senatum perduellẽ, eiúſq; placita, vna Comitiorum auctoritate firmari; vno verbo, qui nuper Regis erant, hodie Comitiorũ eſſe Senatores. Deſperata itaque ſalute, fruſtráq; tentatis re-

Bertrãd le grãd. Prohẽques. Veſian. Ioſſé. Agret. Terlon. Ouurier. Ambés.

Caſtres Lautrec

Villemur. Albigeois.

Mittitur ad Sectarios apparitor.

ſtituendę Cameræ omnibus rogato qui commeatum inter viæ pericula pręberet Veſino ab Ambris, Lautrico Toloſam ventum, nec diu cùm Sectarij Senatores habiti inter ſimultates ludibrio, magiſtratura ſponte abceſſere; vnde poſtmodùm in errore longo infenſi Catholicis, ſuſpecti Caluiniſtis, agnouere quamquam iam ſeriùs, vnam Magiſtratus dignitatem in Regum obſequio ſitam neque coruſcare Senatum niſi coronæ radijs. Voiſins Dambres.

Camera penitus ſoluitur.

Statim à ſoluta, quæ prouincialium nectebat animos Camera, in Septimania palàm de bello agi cuius dum iacientur altiùs fundamenta, videamus quid interim trans Ligerim geſtum. Lãguedoc. Loyre.

CAPVT VIII.

EPITOME.

Commota apud Turones in Sectarios ſeditione, Maleuilio inquirendi in noxios negotium datur, iuſſa volentem exequi ſeditio grauior ad latebras adigit. ſedatur tumultus. Maleuilius Blæſas ad Regem veniens ſuadet reprimendo oppidanorum furori ad Turones iter. quinque ſeditioſorum ſuſpendio expiatur crimen.

QVIA querelis, quas in Regem, & Catholicos comminiſcuntur Sectarij, Turonum ſeditionem annumerant, quæ ſub idem tempus commota eſt, breuiter eam hoc loci expediamus. Mortuo apud Turones Martino ſtabula- Tours.

rio, ex Catholico nuper Caluinista; dum funus sinè pompa, Sectariorum more, effertur, feretro insistere puerorum cohors coniurata, quæ cadaueri, cantilenis quibus vici noctu & interdiu personabant, illudens, inueterato apud Gallos dicterio, mutuatis ab vxoris adulterio cornibus, Martinum cornigerum appellitabat; imò ne quid ad fabulã deforet, præferebat puerorum quisque crucem ex ligno minutulam, dum longo ordine bini cantu incomposito funus prosequebantur: excanduit zeli feruentioris Caluinista quidam, vltricésque opponens manus, incussa in pueri genam rudi alapa, vi brãchij robustioris in terram egit. nec mora, puer attonitus gemitibus aërem verberare, donec aduenien-te fortassis matre redintegratus in muliebri proteruia clamor. ad hæc pueri instare acriùs, vocare in auxilium familiares, lapidum grandine funus prosequi, commotáque iam fortiùs seditione, Martini cadauer effodere. aduolat Magistratus, doliaribúsque munitionibus passim ad vicos dispositis, seditionem compescere tentat, at conatus inutilis: templum vbi Sectariorum conuentus haberi solitus armata manu occupatur. ad hæc municipij rector clamare, sed & inutilis clamor; non solùm enim tumultuantes reprimere non potuit, quin potiùs præsentia sua animos fecit, rorem aquæ tenuioris dicerés in fornacem iniectum. præualet turbulentorum, vt in seditione fieri amat, aduersùs quietiores potentia; póstque ludibrio habitam in templo suo sectam, scamna, sedilia, imò & cathedra ipsa, vnde Ministri ad populum verba facere soliti, confrin-

Seditionis apud Turones exordium.

Puer in terram rudi excussus alapa.

Concitatur populus.

Magistratus auctoritas frustra interponitur.

Ignis in Sectariorũ ædes, & eorum templũ coniectus.

guntur. postremò ne quid esset residui, in templum conijcitur ignis, quo & vicinæ Sectariorum ædes absumptæ. crescente magis ac magis lasciuia, toto triduo in vrbe ferrum & flamma grassatur. ad hæc Sectarij fugam capessere, obuios in vincula trahi, proscribi elapsos, donec post triduum dilapsa metu huc illuc plebe restinctum incendium. ea re exacerbati Sectarij, qui rem per se indignam relatione in maius augebant, queri de violatis apud Turones fide, & iure gentium; fidem violatam, cùm Sectariorum, qui in vrbe Catholica in publica fide degebant, ædes direptæ: ius gentium, quando non licuit viro immerenti iusta persoluere. indigna passos Reformatos, negatam mortuis terram, quódq; apud ipsos Cannibales inauditum, temeratos manes, effossa cadauera.

Queruntur Sectarii de violatis fide & iure gentium.

Non recusauit Rex iustus oppressis protectionem suam; quinimò sinè mora Maleuilio libellorum in Regia supplicum Magistro negotium datum, vt in factum inquireret: ille in carcerem trusis in quos seditionis delatio erat, Sectarios à populo actos nuper in vincula, non alia causæ cognitione liberos esse iubet. indicitur ad crastinum reis audiendis Senatus, sistuntur iudicio, iámque post accusationem penitus ordinatam in procinctu erat capitalis sententia, cùm desperata reorum salus nouo populum tumultu concitauit: serpit tacitus per vrbem rumor, vim pati Catholicos in vrbe sua, Sectarios spuriam in Gallia gentem, quia nimiam in vrbe Catholica auctoritatem affectabant, ab ijs nuper mulctatos, quos publicæ vtilitatis studium ad arma

Maleuilius in Turones mittitur. — Maleuile.

Instat capitalis sententia.

Catholicorum in vrbe questus.

arma impulerat, consultum vnâ Catholicorum virtute municipio, quod iam ad præpotentem Sectariorum factionem in orthodoxa fide nutabat; infidam gentem cuniculis agere, dum ex æquo vires non suppetunt; vbi pari potentià grassari licet, depositâ laruâ affectare imperium. frænatam virtute oppidanorum nuperâ væsanam illam imperandi libidinem, hodiéque rei bene gestæ non aliam esse remunerationem, quàm patibulum, cui suffigetur Catholicorum innocentia in hæreticæ perduellionis triumphum. His suasi perditę vitæ homines, qui nimis quàm multi in vrbibus ex gladiatoria viuunt, licentiæ potiùs quàm religionis causâ, facto agmine, palatium circumstant, portas effringunt, obuios quosque malè mulctant, compedibúsque solutos reos in libertatem asserunt. *Redintegratur seditio.*

Male-uile. Consternatus ad hæc Maleuilius minùs in principis statua quę in foro prostabat, quàm in latebris asylum quærit; sequuti assessores, posito latoclauo, vestibúsque à plebe mutuatis, ex Magistratibus olitores mentiti in ædes suas dilabuntur, intereà dum ferrum, & flamma impune grassantur; nec mirum si latebras quærente Magistratu, prorumpit in auram effręnatâ licentiâ scelus omne. Iam nullo obstaculo violatur sanctum illud fidei vinculum, quo mutuo inter se fœdere municipes copulantur: & quia seditionum vulgò pretia in præda sunt, diripiuntur Sectariorum ædes, si quæ adhuc ab incendio incolumes erant, maximè tabellionis cuiusdam apud quem instrumenta obligatoria, debitorum manu discerpta, ne superesset memoria nominum. *Fugiunt Magistratus.* *Diripiuntur Sectariorū ædes.*

Intereà Maleuilius in latebris anxius, mortis identidem nuntium operiebatur, quando municipij rector, intensis ad vicos cathenis ferreis, seditiosos adigit vt se omnes in vnum recipiant; quò demum in oliua missis oratoribus pax his conditionibus impetrata; Vt si quem adhuc Catholicorum haberent vincula, liber foret, indiceretúrque, adhibito sacramento, Magistratui pòsthàc silentium, missis in ignem instrumentis, quorum in populum postulatio erat. obstrinxit fidem suam præfectus vrbi, deteriora timens, vnde seditionis incendium breui restinctum est. Intereà Rex nuperâ Benarnij expeditione edoctus presidium contra Rebelles omnium validissimum in Regia præsentia situm, dispositis iam in bellum omnibus Lutetiâ Fontebellaquæum, Fontebellaquæo circa Cal. Maij Aureliam, Aureliâ Blœsas venerat; vbi seu quia genus loci patentibus hinc inde plagis mirâ regionis salubritate placidus est, seu quòd in Galliæ, quod aiunt vmbilico, vbi vulgò Reges morari iuuat, sita vrbs, mora longior parabatur: quando Maleuilius, cui Turonum Magistratus comes erat, citatis equis veniens, commotam apud Turones seditionem aperit: impotentem fuisse reprimendo furori Magistratum, cui moriendum, aut pacta cum populo ineunda, quibus æstuantis libido furoris impunè grassaretur. eò venisse proteruiæ seditiosam gladiatorum licentiam, vt post violatam, vbi ius reddi solitum, Regiam, post effractos carcerum sacros cardines, & se Regis legatum solio liliato deiecerit & capitalibus reis dimissis, triumpharit de

Restincta seditio.

Rex Blœsas venit.

Maleuilius seditionem Regi aperit.

Paris. Fontainebleau Orleãs. Blois.

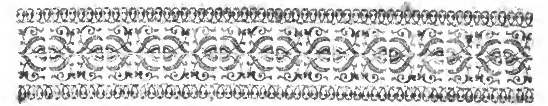
fuga Magistratus, quasi cum hoste negotium, neque malignitati vulneris medelam esse, nisi quam præsentia Regis parabit; desperatam alioquin salutem. excanduit ad ea Regis animus, & qui longiores moras indixerat, mutato repente proposito Turones postridie venit. statim consternati factionis auctores, discussisque ad solis aduētum seditionum nebulis die apertus, in hunc modū. Modenæo capitalium in Gallia præfecto munus incūbit vt in factū inquirat. sistuntur iudicio extraordinario rei septem in quos seditionis postulatio erat; ibi compendiaria cognitione (qui mos est capitalis iurisdictionis) instruitur causa, póstque prolata in medium acta, inuenti duo, quorū accusationi probatio deforet, quibus absolutis residui quinque post suspendiū flammis absumpti sunt. ita Rex ipse Sectarijs vltor, Catholicorum in se iram & murmura præpostere concitauit: quasi in crimine religionis ratio haberi debeat. vno omnes ordine subditos nō habito conscientiarum delectu mulctari decet, aut in pessum eunt imperia. quamquam ex omnium sententia debuerat firmare labilem sectæ fidem parum illi debitus à Rege hic fauor, qui tamen ansam querelæ præbuit, vt docebit historiæ series; adeò verum est collata in ingratos beneficia non exarescere modò, sed & ijs interdum excitio verti qui conferunt.

Rex Turones venit.

Modene grād Preuost

Seditiosorum quinque in furcam acti.

***

HISTORIA

PROSTRATÆ

A LVDOVICO XIII.

SECTARIORVM

IN GALLIA

REBELLIONIS.

LIBER TERTIVS.

CAPVT I.

EPITOME.

Post designatam in Rebelles expeditionem, legitur in Comestabilē Luynæus. hinc primoribus Galliæ dolor, hinc dicax in eius, & fratrum fortunam inuidia. collata in eos crimina diluere tentat amica illis apologia, prudentiorum ad ea tempora mens depromitur, qui medium sequuti, proposito Radesiani olim Marescalli exemplo, superbiæ deferunt, quem aliorum criminum vnde postulatus, plerumque faciunt innocentem. Ad extremum ne contra militarem disciplinam arma tractentur Comestabili ipso auctorante Lesdiguerius exercituum magnus renunciatur Castrametator, cui præfecturæ id in acies vulgò potestatis, vt omnia ex voto regens in castris,

ſola denominatione à Comeſtabilis imperio differat. quaſi Luynæum, parum ad arma expertem ambitæ contra ius dignitatis, ipſa poſtularet conſcientia.

PARATIS iam ad bellum omnibus, reſtabat id vnum, vt Magiſter equitum, ad armorum imperia crearetur: reuoluta jam Olympias tertia, cùm magnus Mommorancius Galliæ Comeſtabilis, nobiliſſimam exercituum præfecturam ſuo vacuam exceſſu reliquerat: ab eo tempore ſinè Comeſtabili Regi militatum in Gallia, cùm Rex indecorum ſibi ratus, ſi in caſtris munia paſſim omnia ſubiret ſolus, leuando more maiorum labori de Comeſtabili cogitauit: id quoque ſuadebat expeditio periculoſa, & longior, cui ſi Comeſtabilis deforet, periculum erat, ne militaris ordo in peſſum iret. ſed ſtabat potior ratio ab amore: quippe in frequenti Principum, Magnatúmque corona cui Rex tunc medius, non alius ad manum fuit, cui neſcio an immerenti, tantũ munus deferretur, quàm Luinæus: vocatus ad primos honores, quem ab incunabulis Rex primæ aulicum gratiæ fecerat, quíque nuper ex Comite dux factus, ex duce fit hodie Comeſtabilis. præbetur illi enſis liliatus, quem, ne rubiginem ex ſanguine contrahat, fallor, aut rariùs in hoſtem diſtringet.

Diu fuit ſinè Comeſtabili Gallia.

De eligendo cogitatum.

Luynæus Comeſtabilis renunciatur.

Diſplicuit primoribus regni, amoris electio, vbi arctioris concilij negotium eſſe videbatur: aut tollendam penitus diadematis æmulam dignitatem, aut habendam vnius in nobiliori ſanguine virtutis

Magnatũ murmura.

rationem, eligendos ad officium nobile principes, quorum magis intereſt nihil detrimenti rempublicam capere, quàm fungorum, qui eidem ſoli ortum & exitum debent. fuiſſe vnam hanc ex legibus, quam ſcripto & voce Henricus magnus ſoboli olim ſuæ LVDOVICO Regi, venturíſque nepotibus commēdarat. Iuraſſe illum propalàm, ſi Mommorancius aliquando ſe imperante deficeret; numquam in Comeſtabili nouo reſtauraturum ſe quod magno Regúm commodo periįſſet. hodie portentum eſſe, ex homine alienigena, mediocri nobilium proſapia nato ex Alberto ignoto Luynæum, cuius vix orbe circumſcribatur nomen; ex Luynæo, Anchræi Marchionem, ex Marchione Mallij Comitem, ex Comite Ducem, & Galliæ Parem, ex Pari prodire inaudita apotheoſi Galliæ Comeſtabilem. Subiungebatur in eam ſuperbiam prolapſum, vt alijs autoribus geſta infecta forent, niſi grata illi negotiatio; inſolenti curialis zephyri flatu adeò tumidum, vt principes habere contemptui ludus illi & gloria: quos ſi quandò ad conclaue ſuum, quod rarò, admittebat, aperto capite ſedili deſtitutos patiebatur ſtare, & fere triumphabat; eò demùm prouectum fortunæ, vt ſeruis eius ac ianitoribus innoteſcere etiā magnatibus pro magnifico acciperetur. plura his addita. intereà dum in rotæ faſtigium aſſurgebant fratres duo, quos in curiam ille felicibus ſecum induxerat AVIBVS; vt paucos intra dies, Mareſcallus & Dux Caddenetus renuntiatus, Branteſius item Dux & Nobiliſſimæ principis coniux, in cuius capite fatiſcens Luxemburgenſis do-

Progreſſus fortunæ Luinæi.

Fortuna Fratrum Caddeneti & Branteſii. Branteſius Luxemburgi principi in vxorem ducit.

Caddenet. Brātes. Luxembourg.

mus illustrissima, Imperatorum, & summorum Pontificum seminarium nobile, centum librarum millia in annos singulos illi rependebat: quâ dote nubere olim solitæ virgines, illi etiam diuitijs & nobilitate secundę Regibus interdum, & Imperatoribus: rem vsqueadeò portento plenam, vt Vantadourius minorem natu, cui vix triginta librarum millia in annuos reditus, vxorem ducere gloriosum habuerit, quem nemo nescit, eius esse in Gallia stirpis, quæ conniuentibus oculis vni Mommoranceæ cedat, cui & octuaginta aureorum millia pro reditu fortuna parauit, & nomen illustre prosapia. dum Brantesius, quamquam, quod neque diffiteri liceat, vir prudens, plusquàm Regijs nuptijs, in ipsa quod ferè inauditum Regia, ministris principibus, Regéque hymenæi faces præferente nobilissimam principem adegit ad suos amplexus, quod vni Luynæi fortunæ debitum nemo tunc ambigebat, qui rem stupendam! triplicem eodem momento fortunam vno regiæ beneuolentiæ stamine ambitiosè nectebat, vt Cerberum nec iniuriâ diceres, qui deuoratis fauce triplici carnibus, vix primoribus ossa in residuum dabat. Erat in eum quamdiu vixit criminum postulatio tacita, quibus palàm grauiora statim ab eius excessu addita; suam enim cuique infamiam posteritas rependit aut decus: quippe non ausis liberè loqui, qui spirantis fortunæ potentiam timent, redintegratur ab eius funere garriendi licentia, torrentem imitata, qui consistens ad oppositos aggeres, violentiùs exin abripitur: quò magis (vt hoc in transitu dicam) eorum so-

Vantadour Fils.

Vantadourius minorē natu eius familiæ in vxorem ducit.

Brantesius in Regia nuptias init.

Funiculus triplex difficilè rumpitur.

Post Luynæi excessū multa in eum congesta.

cordiam irridere libet, qui præsenti potentiâ credunt extingui posse etiam sequentis æui memoriam: nam contrâ, punitâ acerbiùs dum auctoritas viget loquendi licentiâ, gliscit fortiori potentiâ veritas aut calumnia. Itaque quibus viuente Luynæo timor auctor erat ne in eum aliquid scriberent aut loquerentur, eosdem statim impulit ad loquacitatem & satyras eius excessus, quas in tempore memorabimus.

Fratrum apologia.

Lacessitus vndique, fortunæ suæ innocentiam in hunc modum tentabat. Regem esse omnium arbitrum, neque subdito datum vt contrà eat, futuram alioquin duriorem Regum fortunam, subditorum sorte, quam ipsi ad placitum regunt; quemlibet ex plebecula lixam posse sibi amicos legere ex voto, in quos liberali manu bona profundat. Regios reditus, vnam Regis spectare personam, cuius liberalitatem morari velle, quid aliud est quàm virtutem, quæ præ alijs regiâ sit habere in vinculis? nihil esse quod Regem magè sapiat vnâ liberalitate, quam quò magis exercet, eò magis Deum imitatur, quem exprimit. lectum præ alijs Luynæum, in quem Rex liberalitates ad amoris mensuram effundat: non esse illi aulicorum plures ad quorum nuptias, amore auspice, vt Henricus olim III. vectigales miserè perdat reditus, non mensis multiplici ad fastum venatione instructis gaudere eum; non ædificiorum luxus, non amare Veneris impuros amplexus, vnde sæpe regnorum excidia, vnde sumptus immensi quibus vectigalia, purissimus populi sanguis malè consumuntur. vno eum contetum amico,

Reges omnium esse arbitros.

Reges liberalitas decet.

Rex Dei imago est.

Regum luxus.

amico, delicias ſpernere, luxus dedignari, quibus ſæpe pluſquàm par ſit Regum libido precium facit: quæ ſi ferre nequit inuidia, malle ſe aulicorum contra fortunam ſuam inuidioſè obgannientium latratus audire, quàm luctuoſè miſerentium gemitus. His Luynæus altiùs metuens, tacita ſuſpicionum, vulgi rumorem, ingruentem inuidiam deprecabatur.

Inuidiæ præſtat eſſe obiectum, quàm miſericordia.

Qui inter vtrumque medij, nec Luyneæ fortunæ litabant, nec malo in eum animo ferebantur, viri magna ex parte probi, quos neque trahebat adulatio ad fortunæ applauſum, neque inuidia ad calumniam, ita ſentiebant de re, quæ Gallorum menſis vna tunc fabula erat. hominum ſic eſſe ingenia, vt diuitijs numquam, numquam honoribus ſatientur, quæ animis vulgò innata auiditas ſi crimen eſt, reos eſſe quotquot cœli ambitus habet: neque ſui adeò immemores aulicos, vt fortunam quæ ſe vltrò, placido vultu, expanſis manibus, aperto ſinu offerat refugiant. neminem eorum eſſe quos in Luynæum inuidia prouocat, quem ſi pari fortuna paſſu ſequeretur, non proruerer in eius amplexus gratiſſimos. iniquum eſſe, ceteros criminum poſtulare quæ nos ipſamet facerent reos, ſi fortuna vellet. neque quærendam fauoris cauſam, vbi Regem habet auctorem, non eſſe ſubditorum æſtimare, quem ſupra ceteros Rex, & quibus de cauſis extollat: datum illi ſummum rerum à Deo iudicium, dum ſubditis obſequij gloria relicta eſt. ignota plerumque nobis Regij amoris ſecreta, Regúmque ingenia; ſupra hominum ſortem vulgò poſita, quid habere interdum

Mens ſapientum ſuper ea re.

Nemo fortunam ſi ſe vltrò offerat dedignabitur.

in abdito, quo non iniuriâ improbissimis etiam faueatur. abditos principis sensus, & si quid occultiùs parat, exquirere illicitum, anceps, nec ideò assequare. ita rem habere in omnium moderatore Deo, in quem iustis aliquando esset quòd indignarentur afflictis sæpius, dum impijs omnia ex voto cadunt, nisi eius iudicia abyssus forent, ad quæ imbecillitati hominum penetrare non datum. vnum esse, quod prudentia in fortuna fratrum exposcat: quid enim ab illis spreti primores Galliæ? quid contempti principes? ánnum & illud ex fortuna est, sibi negare parem? neutiquam sanè; imò clauus hic erat æneus, quo rota in circulum volans sisteretur. Ad hæc proferebatur Marescalli Radesiani, viri olim maximi exemplum, qui Regi suo carissimus, eum, sæpe liberalitati modum imponeret hortabatur: quia tamen Regis affectus supra subditi captum ferebatur; neque sat illi si communi Radesianus sorte inter primores viueret, effundebat in dies nouas in eum gratias; donec Marescallus vir sagax, concitatam in se magnatum inuidiam reformidans, commento vsus est in hūc modum. precatur enixiùs Regem (quando liberalitati modus non erat) pateretur conferenda posthac in se beneficia, sibi Principum, aut Magnatum precibus impetrari, quo ab inuidia immunis fuit: primores enim quorū erat fortunam hominis inuidiosè deprecari, suo suffragio prouectum gloriabantur, magis quàm inuidebant.

Dei Regúmque arcana plerumque ignota omnibus.

Proponitur Marescalli Radesiani exemplum.

Rets.

Commētum aulici non illepidum.

Hæc erat proborum sententia, dum sinè auctore Satyræ in publicum plures, in Luynæum incredibili proteruia debacchabantur, exercentibus plerisque

Satyra in Luynæum plures.

per occultum ídque procaciùs, libidinem ingeniorum, vnde laceſſito ira & dolor.

Quia tamen belli expers erat, placitum eligi qui Comeſtabilis officio fungeretur, magnũ in exercitu Regio Caſtrametatorem, ſupremo in acies imperio; nec diu quæſitus ille, cui belli onus incumberet, in Leſdiguerio inuentus eſt. vnde rariùs ad valla eunte Luynæo, Regióque paſſim hærente lateri, iocosè apud aulicos iactitatum, Regis verè amantem eſſe, qui non niſi moriente eo mori vellet. Plura hîc de Luinæo congeſſimus, ne poſteros lateat incredibilis fortunæ portentum.

Leſdiguerius magnus exercitum Caſtrametator

CAPVT II.

EPITOME.

Prodit ex Rupellano prælo declaratio Rebellium, cui publica hæc profeſsio fundamentum eſt. poſt Dei cultum, vnam obſequij Regibus debiti habendam rationem. appellatur in protectionem innocentiæ Principum & populorum fides. crimina, quorum in eos delatio; diluuntur, Rebellionis maximè quod in ſe falsò collatum, opprimendæ religioni prætextum eſſe conqueſti, ducta ab Henricis III. & IV. temporum ſerie, faciunt ſe innoxios. fidem Regis, pellendis regno ſuo hæreticis ſacramento adactam queruntur. Ieſuitas iniuriosè habent, maximè Arnouſium, cui crimini vertitur quidquid in Sectam geſtum. de arctiore demum Regis conſilio quædam, quod Cardinalibus, & Epiſcopis magna ex parte conſtare lu-

gent. multa de innocentia sua, plura de vi, quam oppressionem appellant. congestáque alibi sæpius, hîc fusè ad nauseam repetentes, Deum & principes obtestantur, fidéque Regi renouata, post denuntiatum Catholicis bellum, hortantur iterum principes, populósque externos misereantur afflicti gregis opémque inferant.

AD Cal. Quintil. declaratio Sectariorum ex Rupellana editione in publicum prodit, qua causæ suæ tentata innocentia, Reges, principésque externos obtestantur, in hæc verba.

DECLARATIO ECCLESIARVM GALLIÆ, ET PRINCIPATVS BENARNII de persequutione iniusta, quam patiuntur à Galliæ & reformatæ Religionis inimicis: déque legitima & necessaria tutela, quam sibi ipsis præstare coguntur.

NOs ad Comitia Galliæ & principatus Benarnij generalia à prouincijs delegati. Quia gliscit in immensum eorum persequutio, qui affectu Regis, & eius conscientia in nos abutuntur, dum loqui licet, palàm profitemur tyrannica oppressionis violentia adactam innocentiam nostram, vt se non aliter quàm naturalibus, & legitimis modis tueatur: ídque solùm vt vita, & conscientiæ libertas nobis, vxoribus, & liberis salua in posterum supersint: at ne vnquam de fide erga Regem nostra addubitari possit, sciant ventura retrò secula, quando præsens

Cur sibi prospectum velint Sectarii.

rem vocare in dubium nequit, eam esse Comitijs Reformatorum generalibus mentem, solemni iureiurando firmatam sæpius, nouóque hodie sacramento renouatam, vt Regibus sinè conditione subiaceant, quos à Deo datos negare vsqueadeò flagitium est, vt qui Regum potestati resistit, Dei ordinationi resistere, non iniuriâ dici possit. Sit ergo notum omnibus post Dei cultum, vni nos Regum obsequio sinè cōditione mancipatos, quorum hæc est professio publica: nullam in orbe potestatem, quæ Regiæ superior dici queat, vnde Catholicorum in nos odia, qui faciunt diademata Regia Pontificis Romani ludibrium. *Fidem Regi sacramento promittunt.*

Primò Regem obtestamur, & si quid à nobis in Regno, Gallici sanguinis est non ementiti, dehinc Reges, principes, exterósq; quoslibet Gallicæ coronæ confederatos, demum nobiles, plebem, & si qui supra illos zelo domus Dei ferūtur, vt oppressæ innocentiæ miserti, iustas afflictorum querelas in hūc districtè relatas ternionem attentiùs legant, iustam apologiam, si illam ab inuidia veritas eximit. *Obtestantur exteros.*

Non aliud Catholicis feruentioribus in consilio dum Regem ad bellum accendunt, quàm gregis excidium palàm est. Ne tamen de religione agi credatur, commentis agunt, hócque armatum in nos Regem colore, rerum ignaris malè imponunt, quasi seditionum fomites simus, quorum in vnam conscientiæ libertatē studia. hinc nos aiunt perduelles, hinc edicta in nos Regia, parlamentorúmq; placita armari contendunt. At ne incautos indigenas, exterósque ipsos, inueterati in nos odij parum guaros *De Catholicis querūtur Sectarii.*

Diluere tetant crimina in se collata.

seducat color ille quæsitus, néue congestis tot in vnum calumnijs malè nobis afficiantur externi principes, sciat Christianus orbis, verba esse & voces quæcumque in nos iaciuntur, prætextus armati contra innocentiam odij. ita olim quò in Christi Euangelium Imperatorum furor concitaretur, delatos primos Christianorum, de spretis Cæsarum imaginibus, proscripto supremo illorum imperio, seditionibúsque auctoratis; neque id alia decausa, quàm vt suffixis patibulo Christianis, sanctum religionis semen disperderetur: pari eos calumnia maiestatis hodie postulari, quorum post direptionem ædibus parantur incendia, capitibus vna religionis innocentia noxijs restes, gladij, flammæ: bellum contra perduelles mouetur in speciem, dum vna Religio ciuilibus dissidijs causam dat, quæ perspicua plus quàm par sit probatione nō indigerent; nisi nobis negotium esset cum perdita gente, quę omnia negat. Edictum quod de libertate conscientiæ est, Reformatis concesserant Galliæ Reges, quo tempore ex patrum cineribus rediuiuos, & fortiores vltrò impellebat prosperitas ad supremæ fastigium potestatis, quam nisi abdicasset Religio, præter vnam conscientiæ libertatem nihil ambiens, diuisam hodie possideret cum Regibus Galliam. fuit desertæ victoriæ conditio hæc vna, vt cuique, conscientiæ in Gallia arbitrium foret. Numquid ergo apertiùs violatur hodie cum iure gentium fides, quando bellum in Religionem mouetur, quasi à Rege diuerterit? neque satis erat lacessitam armis innocentiam, nisi & dolo actum: quò enim disiunc-

Se Christianis primi seculi æquiparāt.

Minùs rebellionem petit quàm religionem.

Violatum hoc bello ius gentium.

tis à se inuicem Reformatis in rariore hoste facilior victoria foret, in perduelles armari dicuntur, quorum vnum est religionis odium. at si semel ea, quam omnium oculis exhibemus tabella oppressionem, qua affligimur, fidem Regi præstitam, auctores dissidij huius, persecutionem, quæ extrema iam passos penè ad desperationem eo regno impellit, vbi quid adhuc illis residuæ potestatis, si palàm hæc omnia libero penicillo duxerimus, futurum speramus, vt nationes exteræ, assensu animi ad misericordiam pronioris, probent hunc legitimæ protectionis conatum, ad quem, etiam nolentem, natura trahit. plura hîc præteribimus quibus angimur: quippe optimè miserias ferunt, qui abscondunt; neque vllum afflictis solatium maius, quàm status obliuio.

Dolo in Sectam actum.

Innocentiã suam probare contendunt.

Statim ab excessu Henrici magni, quem habebat innocentia nostra defensorem acerrimum, studuere infensi coronæ, quibus & nos cum illa odio sumus, religionem reformatam in Gallia perdere, quam si columnam imperij dicimus, erit forsan indecora nobis iactantia, vera tamen. At videbatur arduum edicti sanctitatem tot Regum obsignatam placitis, tot sacramentis cælatam, vno ictu quassare: actum ergo per cuniculos; edicti partes clam impetitæ sæpius, vt dehinc ipsummet mole sua edictum corrueret. Prodidit seipsum apertiùs aduersariorum animus in excidium reformatæ religionis vigilem, cùm ad Regis solemne sacrum, in hanc ab eo formulam sacramentum exactum: IVRO IN FIDE REGIA QVOS ECCLESIA HÆRETICOS RENVNTIAVERIT TENTATVRVM ME

Henricum IV. Secta defensorem appellant.

De formula Regii sacri queruntur.

ACRITER FINIBVS REGNI MEI DEPELLERE. Num firmabatur in nos adhibito iureiurando fides? num hæ in noſtra omnium capita minæ, quos Eccleſia Romana imponit hæreticos? quid nobis dehinc tutelæ ſperandum? quid, poſt ſacramento ſolemni firmatam in nos fidem, libertatis? certè auerſio Romanorum à nobis, tum maximè patuit cùm ad Comitia trium Galliæ Ordinum generalia, ad annum M. DC. XIV. Lutetiam conuocata, petitum, & fidem Regiam hoc ſacramento obſtrictam liberari, & Tridentinum Concilium in Gallia promulgari, proſcriptum olim illud frequentibus Galliæ Comitijs, etiam eo tempore, quo bello in nos ciuili violentiùs agebatur: Concilium quo regno interdicitur, qui renuntiatis hæreticis, vitam in religionis libertate concedit. At mali extremum fuit, cùm ex Societate nefaria, monachorúmq; Ordinibus reliquis prodiere turmatim, ſuggeſtuum occupatores, à quibus effrenata licentia de proſcriptione noſtra publicè declamatum, communis ille omnibus locus, quo deficiens alibi oratio languida, in ſatyram diuagaretur. ita populi in nos concitati, contemptuíque habita religio noſtra. Hæc tamen patientiâ viceramus, rati Regem aliquando nobis liberiorem factum ſui copiam, cùm ad rotæ faſtigium aſſurgit Ieſuitarum proteruia inſolens, vnde mota omnia, quæ nobis excidio verterent; luctuoſa orbis Chriſtiani facies bellis hodie ciuilibus diſcerpta ad horrorem, Germanicæ interneciones, ſatis exprimunt, quid excitando religionis bello iam penè vniuerſo, nefariæ eorum ſuaſiones valeant. hi ſunt quorum

Petitum à Comitiis Galliæ generalibus exolui Regis fidem.

Concilium Tridentinũ in Gallia promulgari

In Ieſuitas poſtulatio.

Germaniæ bellum Ieſuitis imputatur.

quorum hoc regno poteſtas, flagitium æquat. Viſus nuper homuncio, temerarium caput, non modò Regiæ ſi fas eſt dicere inquilinus; ſed omnium diribitor vnus, Regi contubernalis; infelix homo, qui cœli liliati pondus ſuſtentare pręſumens in ruinam ipſe cum Gallia dilabetur; quid non potuit loquacitas ſuperba dicterijs? nondum Regi aſſidet, cùm proſcripta olim Ieſuitarum Collegia, contra parlamenti Lutetiani decretum reſtaurata, cum reſtituti in integrum Benarnenſes Epiſcopi, oppreſſa noſtrorum libertas, vita in periculo. Hęc tibi debita perdite homuncio, qui prętextu pietatis, quam ſanguini perniciosè accommodas, bella nobis mouenda in ipſa Regis aula detonas? gloriaris te conſcientię Regię directorem, ecquid amabò directio tua, niſi legum ſubuerſio? quid in ea tibi propoſitum quod ſapiat Gallicam libertatem. placita ſunt, Romanę curiæ cælata ſigillo, quęcumque decernis; quorum id præcipuum, quod & Concilio Conſtantienſi decretum; FIDEM HÆRETICIS NON ESSE SERVANDAM. Vnde hæc tam argutè? ergo ſi quid à Rege hæreticis promiſſum, violetur fides, perinde eſt, iugulentur ad internecionem in fide vocati, parẽtur equulei, reſtes, gladius, ignis, Regem Chriſtianiſſimum decet glorioſa hæreſeos exſtirpatio. ergo edicta ſi iuuant obſeruentur; ſin minùs, corruant. His Regis animus plus quàm par ſit ſuaſus, dum de ruina monetur, quæ Galliæ imminet ſi bellum nobis inferatur reſpondet; malle ſe coronæ iacturam pati, quàm animæ. his addita Cardinalium, & Epiſcoporum conſilia, qui pręter Romam

In Arnoufium inuehitur.

Improbatur caput quod Concilio Constantienſi attribuunt de non ſeruanda hæreticis fide.

Reſponſum quod Sectarii Regi imponunt.

Questus quod Regis concilium arctius, Cardinalibus & Episcopis cõstet.

nihil ſpirant: vnde ſanctius hodie Regis concilium. additi & alij, qui ciuilibus diſſidijs innutriti veterum Hiſpaniæ factionum conſcij, Romanæq; Curiæ honoribus, quorum Ieſuitæ menſarij, allecti, pari affectu, conſilijs & animo in eorum deſtructionem coïncidunt, quibus ſtabiliẽdis impenſiùs olim Henricus incubuerat: quò fit vt ſana illa & cana capita, quæ Henrico magno à ſecretis erant ab aula iniurioſè exulent.

Pelli ſe à Senatu.

A tribunali iudicum.

Cum Ieſuitis in nos feruntur Parlamenta, ipſéque populus, vbi de religione ſonat, ad internecionem crudelis. Poſitis in eo poteſtatis faſtigio aduerſarijs quid nobis de Rege, quem circumſtant, ſperandum? nemo noſtrûm ad Regiam ſinè trepidatione accedit; ſi quem pręfectura habet, quâ propiùs ineſſe iubeatur, inſinuatur illi in aurem ſuſurrus, aut mutandam conſcientiæ rationem, aut præfectura abeundum: patimur à Parlamentis oſtraciſmum, ſi quis ex Senatorio ordine religioni noſtræ aſcribi cupit, hæreſeos poſtulatus Senatu mouetur: prohibita vbique religionis noſtrę libertas, corrupta ſtipendio eorum fides, quibus noſtræ vrbes commiſſæ, ſeditioſis concionibus populi in nos concitati, direpta templa, temerata religio, effoſſa cadaueras; violenter in ſtrato habiti ægri, quò ad abdicandam religionem noſtram cogantur, raptati ab vbere matrum infantes, ſatiata malis noſtris ad nauſeam, inimicorum crudelitas. Si demum, vt par eſt, quæritur in tribunali ſolatium, rideri afflictos, ludibrio eſſe innocentes, quod & hoſtium proteruiæ animos addit; quaſi auctore Magiſtratu geran-

tur,quibus expiandis ne flammæ quidem ipsæ satis sint. Dum in immensum gliscit oppressio, vnicum superest ad genua Regis effugium, tentatum & illud, sed frustra; insinuatos ad sacram eius præsentiam increpat aduersariorũ superbia, propellit maiestatis postulatio,quam in nos, vno questuum indicio calumnia conijcit. loqui aut scribere perinde nobis periculosum; ipsáque calami aut linguę innocentia flagitium est. appellamus hîc cœli & terræ fidem, quæ inter nos & aduersarios media, collati in nos criminis atrocitatem prodat calumniam, vnóque hoc rebellionis prętextu armis lacessitos, qui vni Regum obsequio viuunt. videant principes exteri, quæ nos rebellio faciat perduelles.

A Regis curia.

Prodijt prima in nos delatio,à conuocatis Lodunum Comitijs, prodeat innocētia ab edictali lege, qua nobis interdum conuenire licet, Henrico IV. olim auctore.prodeat eadē innocentia ab ipsius LVDOVICI rescripto,quo eadem Comitia, vnde postulamur, comprobata. Comitiorum hic vsus in Gallia,vt Rex cum subditis quasi in familiare colloquium descendere videatur,vt de republica in commune consulat,nec non priuatorum querelas,vt verè habent citra fucum intelligat, quod per suorum fraudes ac dolos plerumque non licet. ibi ergo veteri Galliarum ritu propositi questus, quos (ne nationes exteras lateant) hîc districtè.

Comitiorũ sinè Regio diplomate conuocatorum innocentia probatur.

De Lectora questus.

Lectoure. Querimur primùm Lectoram præreptã, quibus in tutelã ab Henrico IV.concessa fuerat; quòd qui nostrûm Parlamento Lutetiano ascribi debuerant, abiere in fabulam; quòd libertatem religionis no-

De incēdio & vastatione templorum.

strae Claromonte depulsam, auctoritate Regia restaurari conati, ludibrio fuimus; quòd item Burgi in Bressa, Gergobinae in Boijs, Leuallij ad Guisiam templa, Catholicorum manu deusta, solo aequati parietes, vastatae aedes: quòd Bauxij in Prouincia, Verraeus castri praefectus reformatos ab vrbe depulerit ad VI. Id. Feb. anni M. DC. XX. quòd apud Baugencienses ad campanae sonum, in eosdem populi furor impunè grassatus.

Clermont. Bourg en Bresse. Molins en Bourbōnois. Leual prés de Guise. Baux en Prouēce. Verre. Baugency.

Querimur item Pastores nostros Biturigibus extorres, depulsos Caballiono ad Ararim, Barro ad Lotharingiae terminos: pueros post raptū dogmatibus Romanae Ecclesiae imbutos patrib⁹ inuitis & reclamantibus: audiuit Gallia Maistrij in Camera rationaliū Lutetiae magistri lugubres planctus, Courecheti apud Rhotomagenses, oppidani ignobilis apud Ebrodunenses, Valetae apud Amilianenses, plebeij cuiusdam apud Lectorenses, audiuit parentum gemitus qui filios sibi à monachis abreptos querebantur, & conniuentibus oculis crimen abire passa est, cuius equuleis expiatio debita. Neque satiata sanguine crudelitas hostiū haesit vbi rerum natura terminos posuit; atrociùs saeuitū in mortuos, violata sepulchra, effossa cadauera. at ne probatione indigeant questus, cōmissum apud Aquas Sextias scelus, Gordij, Mirambelli, Vngulae, apud Santones, fanum Sancti Georgij Oleroni patratum & alibi. His accedit Parlamentorum auiditas, quae reliquas adeò iurisdictiones absorbet, vt edicti Cameris nostris ex placito silentium imponatur; inter ea maximè parlamentū Tolosanum, quod prodidit

De abreptis parentibus filiis.

Bourges en Berry. Chalōs sur Saone. Bar. Le Maistre. Couure chef à Rouën. ambrū. Valete à Milhau.

De effossis cadaueribus.

Aix. gordes. Mirambeau. Ongle. Xaintes. Sainct George d'Oleron.

De parlamentorum quam vocant auiditate.

infenſum ſe nobis quoties anſa data: indefenſi exitio damur: quis hæc ferat? ánnum opprobria tot, iniuriæ magis admonent, quàm obſequij? at vincit adhuc patientia malum: prouoluti ad genua principis, flagitamus vt in perniciem noſtram apud Fu-xenſes inducta pleraque in priſtinam formam reducantur; ne Benarnenſibus inauditis edictum in eorum ſolo exequutioni demandetur, in poſſeſſionem vrbis, & caſtri ſui Priuatiēſes redeant; at & negatum ad ea ius, quod non niſi punita Catholicorum tyrannide reddi poterat. inſtare tamen Regi, iram deprecari, vulneribus, ſanie, tabo, mixtíſque in cruore lacrymis, eius miſericordiam implorare. Sed Caucaſum petebant amoris ſagittæ, imò & crimini nobis vertit, quòd diutiùs precibus actum. vocata rebellio, miſeriarum deprecatio humilis. Exire dehinc à Rege diploma, quo conuentus Loduni tunc habitus, nî ſolueretur ad prima imperia maieſtatis poſtulatur, obſequentibus id remunerationis in ſpem datum; Lectoram ſtatim poſt ſemeſtre reſtituendam, Senatores ex noſtris duos Lutetiano parlamento aſcribendos, vrbium Delphinatus veterem ex fide ſtatum nobis exhibendum, querelas Benarnenſis prouinciæ audiendas: quæ ſi intra tempus præſcriptum deficerent, liceret non obtento etiam diplomate nouo, quò lubuiſſet Comitia iterum conuocare. Horum nobis teſtes Condæus primarius princeps & Dux Luynæus, hodie Comeſtabilis, viri omni exceptione maiores, data ab illis fides, quibuſcum negotiū geſtum, quamquā adhibita ipſius Regis pollicitatio, qui proloquutus ipſe ſan-

Foix.

Queſtus repetiti.

Probant iuſtè Rupellam conuocata Comitia.

ciuit, rem nobis denuò à Lesdiguerio confirmatam, qui & se pro Rege, Condæo, & Luynæo debitorem vnum constituebat. Quæ cùm ita sint, quid probationi innocentiæ desit? tota in nos delatio criminis, conuocatis sinè diplomate Regio Comitijs inest, diluatur ergo abundè crimen exceptione tam iusta. at scripto vacat data nobis conuentus facultas; verùm à Rege fidem dante, scriptum exposcere nefas. quibus equuleis diffidentia nostra, si scedula obligatoria petita, quibus flammis expiari debuerat? soluta ergo in Regis, primorúmque fide Comitia; quamquam ne ludibrio foret obsequium præceps, in id omnium calculis itum, si deficeret tempore conditio, noua Comitia non alia causæ cognitione cogerentur. Reuoluto iam medio anni circulo, expectari liberationem fidei datæ, mitti ad Regem Legatos, qui misericordiam sæpius obtestati, tristia hæc referunt; Sperandum vulneribus medelæ nihil, imò, nisi prospiciatur, grauiora parari. sequuta dehinc expeditio Benarnensis, quæ vnam Reformatorum spem in desperatione posuit. ibi, quid non passa est religio nostra? abiret in silentio perfidia hostium, armorum crudelitas, oppressio luctuosa, nî dolor quo angimur, inuitas à nobis querelas extorqueret. nec laurus sinè strepitu ardet, nec iniuriam viri innocentes sinè clamore patiuntur. Huc te, Deus immortalis! huc vos Principes exteri, huc, huc te orbis vniuerse in fidem, & tutelam appellat ferri & flammę vim passa innocentia! vniri in Reformatorum ruinam iurisdictiones Benarnij, & Nauarræ, fidem Salesio violari, qui Nauarræi Ca-

Scriptum obligatoriũ numquam à Rege fidem dante petendum.

De reuocãdis deficiẽte conditione Comitiis consilium capitur.

Deum obtestantur & principes externos.

ſtri præfectus, Regem in vrbem vltrò admiſerat data fide nihil in ea mutatum iri. quin & in id poſt datam fidem Rex inclinabat, cùm à Ieſuita Arnouſio diſtrictè negotium hoc dilemmate expeditum. Aut conſcientiæ pollicitatio eſt, aut ſtatus Regij? conſcientiæ eſſe non poteſt, quia Eccleſiæ aduerſatur; ſi ſtatus eſt quidni committatur tanti moles negotij arctioris concilij Senatoribus? quorum in eo verſatur ſententia, vt Catholico arcis prçfectura cedat. hoc argumento quaſi inter Sophiſtas actum, à Saleſio in Poyanum arx tranſijt: mutari dehinc veteres in prouincia ritus, expelli Perſanos, cogi ad ſupplicationes publicas genua flectere, qui idola adorare negabant. quis ita Cannibalum arbitrio viuat? nec diu cùm auctore Ieſuita prodijt in publicum Satyra, hac inſcriptione, REX IN BENARNIO, vbi palàm de hæreſi extirpanda loquutus, futurum clamat fama minorem LVDOVICVM, ſi vel vna Caluiniſtarum memoria poſt expeditionem ſupereſt. ſtolidum hominem, qui meminiſſe debuerat gladium contra animas nihil efficere, niſi vt eas cum corpore malè perdat.

Arnouſius de inducto in Nauarraeum Caſtrũ Poyano accuſatus. Dilemma Arnouſii.

Sales. Poyane

Eiuſdem de expeditione in Benarnium libellus.

Hæ nos iterum dolorum cauſæ in vnũ Rupellam conuocarant; quando à Rege maieſtatis poſtulamur, niſi ſolutis nupera facilitate Comitijs abcederetur. corrũpitur inter hæc Leſdiguerij fides, in Gallia Narbonenſi arma in nos apertè capiuntur, obſeſſum Priuatium, captæ dehinc Villanoua Bergi, Vallum, & Valonſium; vaſtat vrbes noſtras Mommorancius; vim patitur Chatilhonius ad ea tempora præpotens armis, non auſus tamen Regi obſiſtere.

Priuas. Villeneuue de Berg. Vals. Valons.

Repetuntur Galliæ Narbonenſis diſsidia.

Destitutum Forcæum Mompolianum queruntur à Rege depulsum.

Bella dehinc in Benarnio, nouo furore renouari, prætoria prouinciæ, cohortísque vigilum præfectura destitui Forcæum patrem, expelli à Curia carum Regi à teneris Mompolianum, eò solùm quòd Forcæo natus: Martini dehinc cadauer effodi apud Turones, horrendúmque crimen quinque scilicet scurrarum suspendio expiari.

Plura passi, hæc compendiosè delegimus; quæ non Gallis modò, verùm & Christianis, quotquot orbis ambitus habet, proponerentur: sciat tamen orbis vniuersus actam ad extrema innocentiam nostram, paratam esse vt extrema tentet, non in Regium caput, cuius diadema parentum nostrorum virtute paratum, quidquid tentent Catholici ad extremum vitæ tuebimur: res est nobis inueterata Regibus præstò esse, cuius testis Henricorum memoria, quos à Catholicis diu afflictatos, salutem nobis debuisse nemo ambigat. Exempto itaque ab odio Rege, in eos arma capere cogimur, qui eius affectu & conscientia in nostrum caput abutuntur: in illos odium iustè armati populi: Regi libellus supplex, offeretur, illis gladius vltor. Te iterum Rex magne! te precamur enixiùs Gallorũ sanguini parcas, dum licet; non aliam ob causam in vnum collecti, quàm vt vnitæ multorum preces ad Regiam tuam robustiori voce ferantur.

Iterum Regem obtestantur.

Agedum LVDOVICE, Regum gloria, deliciæ imperij Gallici, & ne calumnijs te diutius nobis malè affici patiare, memorem, fuisse olim patres nostros tutissima coronæ tuæ præsidia, quo tempore Catholicorum factio præpotẽs, Borbonio sanguini illu-

illudebat, paríque fato sanguinem nostrum tibi hodie debitum, publicos grassatores quicumque bellum nobis ad internecionem mouendum contendunt. desperationem magnum esse ad honestè moriendum incitamentum. Vos item, externi Principes, quotquot non illegitimè imperatis, adeste afflicto contra ius omne populo, quem opprimit vis maior, nisi vestra intercedit auctoritas: sed leue præsidium, nî ades immortalis Deus! in quo vno salus, & vita. exurge Deus! Israëlitásque tuos tutare, dum adhuc spirant. Hæc est declaratio Ecclesiarum Reformatarum Galliæ & Benarnij, ab Oratoribus edita, eorúmque nomine,

Combort. Bannage. Rodil.

COMBORTVS *Præses.*
BANNAGIVS *Adiunctus.*
RODILIVS *à Secretis.*

Ita innocentiam Sectarij suam hoc bello tentabant, mage conuicijs, quàm argumentis, cōtinua in coronam satyra, Regis iram deprecātes; nec mirum si in Regē ab illis ea pernicacia actum: falsa enim religio arctiori modo, quàm cetera humanæ societatis vincula, mentes constringit, vnde qui religionis opinione ducuntur, principem, patriam, publicum, priuatúmque ius parui faciunt, híncque rebellionum, dissensionum, ac defectionum ortus, non mirum ergo si feratur in Regem Catholicum hæreticus perduellis; quando in eadem domo patri cum vxore ac liberis, fratri cum fratre non conuenit si in religione dissideant? iam Sectariorum declarationi

vulgus ignobile quod vnam rerum superficies vulgò moratur, adstrepebat, cùm visa in publicum paulò post pro Rege apologia, incerto auctore, dabo hîc tamen illam ex typo.

CAPVT III.

EPITOME.

Post conciliatam externorum gratiam examinis ratio, & ordo proponuntur. plura Rebelles queruntur, sacramento solemni, de hæresi extirpanda firmatam Regis fidem; deprecantur maiorem æquo Iesuitarum in Gallia potentiam. nec potuisse Sectam, nisi iniuriâ, eò solùm renuntiari perduellem, quòd Rupellam conuenisset. hæc illi. contrà conuincuntur Regum infensissimi hostes, maximè puerorum mendaces. item, dum nihil sibi in Regem mali animi esse, dum se supra Catholicos in fide Regibus debita iactant. proposito potestatis Regum in Gallia modo, qui sine modo est, non ea Sectarios lege viuere. neque adeò Regum suorum Catholicos in Gallia immemores, vt passim credant summo Pontifici ius esse in Regna, probatur illud, vt & Sectariorum Comitiis attributam per nefas supremam omnium potestatem, præpostere de fide Henricis olim III. & IV. præstita, laudatam Sectam, commodo illam proprio, non Regibus ad ea tempora militasse. repeti Lectoræ, Benarnii, Turonum, aliique questus, illis districte fieri satis, appellari dehinc fidem principum exterorum, Deique auxilium.

EXAMEN DECLARATIONIS ECclesiarum Galliæ, quæ se Reformatas imponunt, quo per capita minutim ostenditur, futiles esse questus, quos ad Rebellionem comminiscuntur.

QVAM falsò obtendatur ab ijs oppressio, qui priuatim degeneres, in publicum exitiosi, nihil spei, nisi per discordias ciuiles habent, videant externi principes, ipsíque populi alienigenæ, quorum toties inuocata fides: videant dum oppressionis hac declaratione obtensum nomen, re vera ambitione, auaritia, & rerum nouarum studio actum. Multa patheticè scripta, pleraque iniuriosè congesta, quæ omnia si examen hoc, LVDOVICI gloriæ debitum, conuincit probra, & calumnias; vertantur in Sectam arma, quæ tutelæ ipsa suæ in Regem concitare tentauit: sin vera sunt quamquam impudenter, in Regem, Catholicósque coniecta, triumphent per me licet victores Sectarij, nihílque Regi, aut Catholicis spei quàm in vna victorum clementia fiet. Auditos per compita sæpius, quibúsque ipsa si fas dicere noctu & interdiu lupanaria perstrepunt, Sectariorum questus, quos & repetit ad nauseam declaratio, hoc examine falsi conuincere propositi nostri est; vnóque oppressionis prætextu armatam Sectam, quorum videant Galli exteríque omnes, quàm felix probatio.

Falsò obtẽsam à Sectariis oppressionem.

Actum ab iis rerum nouarum studio.

Examinis huius propositum.

Primus hinc vobis dolor, Sectarij perduelles? quòd ad LVDOVICI solemne sacrum, Regia sa-

Formula præstiti à Rege sacramenti. cramento fides firmata in hanc formulam (IVRO IN FIDE REGIA QVOS ECCLESIA HÆRETICOS RENVNTIAVERIT TENTATVRVM ME ACRITER FINIBVS REGNI MEI DEPELLERE.) *Obiectio.* vnde vobis Ecclesiæ decreto hæreticis, parari excidiũ dicitis, verba & voces arguuntur, adeò factorum innocens est in quem agitis. at scire *Respon. 1.* debuistis non esse instituti cum Caluinismo vestro recẽtis, sacramenti hanc formulam, quę tot penè seculis Sectam vestram præcessit in Gallia, quot à vobis mendacijs in Regem & Catholicos actum. ita Regum Galliæ fides ab omni æuo firmari solita. &, ne in vestri odium mutatam recèns sacri legem imponatis, reuocari in memoriam par est, quod nemo vestrûm nescit; Henricum IV. quem pro numine tutelari adorare vos fingitis, eadem penitus formula vnctum Regem; quare ergo, non motis ad ea tempora questubus, obstrepitis hodie Regi, quẽ vno hoc indicio scitis maiores imitatum? *Respon. 2.* at neque sat illud, nisi & vobis contraria fides daretur: redeat amabò in memoriam, libellus supplex Regi oblatus ad annum M. DC. XV. in cuius subscriptione id propalàm Rex professus est, vobis rogantibus, nusquam se sacramento ex veteri ritu à se præstito de pellendis vobis cogitasse. vnde ergo hic timor? ánnum vobis fidei satis in fide regia? At ne-*Obiect.* que minùs ridiculi questus, qui Iesuitarum potentiam deprecantur, & increpant. à crimine immunem esse necessum est, qui in alium dicere parat. *Resp.* quam apud vos auctoritatem Ministri (absit verbo inuidia) quod ius sibi non ascribunt per fas & ne-

fas? nónne infecta apud vos omnia, nisi eorum auctoritas intercedit: Iesuitæ dilecti à Rege quia imperio vtiles, sagaces, & probi: at eorum consilijs Rex plus quàm par sit suasus, dum de ruina monetur, quæ Galliæ imminet, si bellum vobis inferatur, respondet; animam sibi imperio potiorem? calumnia est, noxiúmq; nimis Regiæ sagacitati opprobrium. verũ esto, ita loquutus Rex, per me licet: an nescitis Comitem Palatinum, vobiscum Caluinistam, dum nuper imperij coronam rebellis & ipse ambiebat, increpatum, quòd Catholicos Orthodoxos finibus ditionum suarum depulisset, non aliud respondisse, quàm actum id conscientiæ lege, quam vnam præualere omnibus necesse sit, imperiúmque sibi minoris esse momenti, quàm animam? vnde Sectæ applausus, elogiáque virtutis in Palatinum maximæ. at quàm præposterũ est principi Catholico crimini apud vos vertere, quod vbi in Sectariũ incidit, dignũ ducitur immortali laude. His prætereà adijcitis vobiscũ iniuriosè actum, cùm diplomate Regio renuntiati perduelles, qui paulò antè, ipso Rege auctore Rupellam conueneratis, latam olim, rogante Henrico magno, in Gallia legem, qua interdum vobis conuenire datum. at contrà redeant hoc loci in memoriam Henrici tempora, quibus à bello ciuili omnino abstinuistis: quia nota Sectæ vestræ, principis virtus terrorem incusserat. Vix rebus humanis exemptus ille, cùm subijt animis vestris antiqua patrum cogitatio, quæ in repub. libera erat vno nobis, vobísque parricidio perijt Henricus ille magnus; & ordo omnis Nannetico præscriptus

Obiect. (margin, beside "rio vtiles…")
Resp. (margin, beside "quæ Galliæ…")
Obiect. (margin, beside "biscũ iniuriosè…")
Resp. (margin, beside "bis conuenire…")
Nãtes. (margin, beside "magnus…")

edicto. adhuc illi cor in ſanguine palpitabat, cùm de republica libera, denuò cogitatum; nec dum illi parentauerat Gallia, cùm de bello, infanti adhuc Regi mouendo conſilium captum: neque mirum id veniſſe vobis in mentem, apud quos hereditarium eſt vagientes in cunis principes opprimere vi, aut dolo. Teſtis omni exceptione maior Iacobus ſapiens Britanniæ Rex, quem Sectarij veſtri, quos ille Puritanos appellat, in cunis ſuffocare conati ſunt. neque placet hîc alius proditionis delator, quàm ipſemet Iacobus, qui interrogatus num & vobiſcum Puritanus eſſet? in apologia ſua reſpondit: ego Puritanus, qui à Puritanis penè in cunis ſuffocatus? hæc ille de vobis Sectarij, quos Puritanos vocat. inueterati etiamnum in Reges odij argumenta ſubminiſtrat exactum ſeculũ, quo in Henricum II. Franciſcum II. Carolum IX. Henricum III. tentata à vobis extrema, quò Regia dignitate diſijcerentur: teſtis LVDOVICVS ſupra reliquos, qui quantò illis virtute eſt nobilior, tantò vobis infenſior. at illum ab odio veſtro, & armis eximitis? precibus agitis? humili oratione iracundiam deprecamini? ecquid quæſo iſtud eſt, quòd in ſanctius eius concilium tam acerbè debacchamini in declaratione veſtra? quòd in conſcientiæ Regiæ directorem indeſinenter feruntur libelli, ſatyræq;, quas identidem in publicũ editis? quid iſtud eſt? niſi quòd vulgò apud Gallos iactitatur catulum ad leonis præſentiã verberare: arduum eſt rectà in Reges ferri, ideóque obliquè impeti placet; at neq; illud obliquè ſatis: quippe quid aliud eſt in arctius Regis concilium inuehi,

Caluiniſtis Reges infantes opprimere velle, hereditariũ eſt.

Sectariorũ ſcripta ab eorum mente aliena.

Obiect.

Reſp.

quàm cum Rege ipſomet iniuriarum agere? neque enim vſqueadeò diſiunctus Rex à concilio ſuo, quo auctore geri omnia palàm eſt, vt qui concilium impetit, non haberi debeat Regi inimicus: præeſt Rex ipſe cœtui nobiliſſimo, habitóque probitatis, & ſagacitatis delectu quidquid magni in Gallia eſt, in illum inducit; & feretur adhuc vęcors lixarum in probos homines accuſatio? Vnum eſt dignum magè quod rideatur, quàm cui fiat ſatis, dum id vobis ſupra Catholicos aſtruitis laudis, quòd cœca veſtrûm obedientia, adeò regiam præponit omni poteſtati, vt vni Regi ſubiacere ſibi gloriæ ducat & honori: dignam ſanè, quæ ad nepotes longiori æuo trahatur fidem! verùm enim verò ſuas id obſequium habet tacitas conditiones; nempe, ſi Rex concilium arctius, quod Cardinalibus & Epiſcopis conſtat, dimiſerit, vocaturus in eorum locum, quos ex Catholicis annua penſione ſecta veſtra ſibi conducet; ſi depulſo conſcientiæ directore, Miniſtrorum omnia arbitrio credat; ſi effuſis in ſectam liberali manu vectigalibus & annonis, vrbes commodatas olim ad tempus, in perpetuum donet. Hæc eſt veſtra illa obediētia, cui tot exceptiones, quot apud vos Miniſtri, quam videant externi principes, populíque toties à vobis inuocati, eáne ſit, quam imperant leges, quámque natis in Monarchia, ipſamet natura ſuadet. Qui de Regibus Gallorum ſcripſere, notant, nihil eſſe in orbe reliquo imperij, quod Regum noſtrorum poteſtatem aſſequatur. Reges in Gallia, nullo medio eſſe Reges: Regum Hiſpaniarum potentiam frænari concilijs frequentiori-

Obiect.

Reſp.

Poteſtas Regū Galliæ ſinè conditione ſupremæ.

bus, quæ illi ad latus, nempe negotiorum ciuilium, belli, orbis noui, nauigationis, Belgij, conscientiæ, publici priuatíque ærarij, à quibus pendet, seu sibi ipse sic dixit legem, seu ita longo vsu inualuit. Sæpe Britanniæ magnæ Regi habenas parlamentum imponere, imò & eo auctorante quandoque destitui; Bohemiæ Regem, Imperatoris asseclam; Poloniæ, Cancellario nobilibúsque sæpe ludibrium; Imperatorẽ Occidentis vna denominatione illustrem, pauperem eum, & cuius electio principum sit, confirmatio summi Pontificis. Orientis, tyrannum, reliquos principes beneficiarios esse Imperatoris, Regum, aut summi Pontificis. Vnum Galliæ Regem, Dei vnius gratia imperare, Deo item vni coronam debere, subiacere eius imperio, sinè cognitione causæ, quoscumque Galliæ ambitus habet. vnam superesse afflictis populis salutis rationem, si, quod rarò, iniuriosè habiti, miseriarum scilicet deprecationem, eámque coram Rege humillimam: delegari solitos à parlamentis ad Regem Oratores, misereatur afflicti populi, cuius se patrem esse meminerit: quæ si dehinc spreuerit princeps, in oppressione siletur; aut si visa conscientiæ obluctari imperia, loco ceditur. hunc imperij apud Gallos modum, scriptis, veteríque patrum traditione habemus. Vnum est quod hîc attentiùs discutiatur; eáne lege Sectarij viuant, qui cœcam Sectæ suæ obedientiam ad nauseam iactitant. commodauerat illis Regis munificentia vrbes ad stata tempora, quas non nisi precariò possiderent; petit sibi restitui commodatum, negant Sectarij, instat sua vindicaturus Rex, arma

Non ita reliquos principes, supremum omnium ius habere.

Regẽ Galliæ Dei vnius gratia imperare.

Obedientiæ in Gallia ordo.

Parum seruatus à Sectariis.

Angleterre.

Boheme.

Polongne.

arma capiunt: hæc eſt illa obedientia ſinè oculis. indicuntur contra ordinem regni Comitia; collecta iam, ſolui iubentur, vrget Oratores diploma Regium, quo maieſtatis poſtulantur; nec minùs protrahi in dies, póſtque iterata ſæpius iuſſa prohibitoria, obſiſtere. præſcribi vectigalium, & militiæ leges, ſigillóque vſurpato, bellica tormenta liquari, ſortitò prouincias Galliæ primoribus Sectæ diuidi. hæc fides illa, hæc eſt Sectariorum obediētia, quam cœcam iure meliori quis dixerit, quia Regem non videt. Intereà Rex arma capere, adeſſe armati fortiora imperia, aperiri iubentur vrbium portæ: at fruſtranea iuſſa, appellari à Rege ad Comitia. hæc eſt iterum illa fides, quam cœlo Rebelles æquāt, quam columnam ſtatus, Regiíque diadematis fulcrum appellitant. Adhuc infida gens legem illam in medium proferes; qua te Regibus vſqueadeò arctè deuinctam mentiris, vt tuorum ſuffragio vnius Dei gratia imperantes nulli in orbe poteſtati ſubiaceant? vnde accuſationis in Catholicos anſa, qui primæ Sedi conceſſo, vt ais, in Regum diademata iure, coronæ illudunt. Liceat hîc collatum in Catholicos crimen, ſi quod eſt, diſtrictè diluere. Errant quibus ea mens eſt, ex fide Catholicorum ſummo Pontifici ius eſſe in Galliæ regnum, quos hîc ſcire par eſt diuiſam penitus eſſe Dei, & Cæſarum poteſtatem, quinetiam deciſam ipſo Dei hominis reſponſo quęſtionem, qui de poteſtate Cæſarum rogatus, reſpondit ex Euangelio; REDDITE QVÆ SVNT CÆSARIS, CÆSARI; ET QVÆ SVNT DEI, DEO. Dei eſſe, hoc eſt ſummi Pontificis, quidquid

Obiect.

Reſp.

Diuiſam eſſe Regum & ſummi Pontificis poteſtatem.

ad conſcientiam ſpectat, obligatione inter Chriſtum & Petrum inita in id Petrum obligatum, vt oues ſibi commiſſi gregis paſceret; ex fide data, tranſlatum id in eum iuris, vt cœlum modò indignis occluderet, modò aperiret merentibus; hanc eſſe orthodoxæ Eccleſiæ poteſtatem, immenſam ideò quia terminum habet infinitum, qualis eſt gloria, quæ ex Dei poſſeſſione emergit. Regibus ſuam eſſe iuriſdictionem, quæ ab Eccleſiaſtica ipſo iure diuidatur; ſummo Pontifici ſuum imperium, quod ſeparetur à Regio, ídque eò nobilius, quò ſuperemi-net anima corpori: & vt optimè ait Iuo, quamquam Epiſcopus REGES EPISCOPIS INDIGERE AD ÆTERNA, EPISCOPOS REGIBVS AD TEMPORALIA. Falſum ergo in ea Catholicos omnes ſententia eſſe, vt ſummo Pontifici in Reges iuriſdictio ſit quatenus Reges; patrem quidem Regum omnium illum, ſed qui in ijs filios habeat emãcipatos; ſi errant, monere poſſe; ſi perſeuerant, poſt denuntiationes pleraſque, ab Eccleſia ſeiungere velut membra corrupta, ídque non minùs quàm infimæ ſortis homines: ita tamen vt quemadmodum, ab interdicto à ſacris plebeio bona in alium transferre nequit, neque filium à patriæ poteſtatis ciuili & naturali vinculo liberare, ita nec Regem imperio interdicere, nec à fidei ſacramento abſoluere ſubditos, quos natura, leges, imò & ipſe Deus indiſſolubili vinculo Regi copulant. At, ſi qui ſummo Pontifici in Regem Galliæ ius eſſe contendunt, errant, aut referẽda eorum mens ad ſpiritualia, quæ vt Regem non ſpectant, ita ſinè detrimento poteſtatis

Eccleſiæ orthodoxæ poteſtas immenſa.

Summi Põtificis imperium nobilius Regio.

Reges ab Eccleſia ſeiungi poſſe auctoritate apoſtolica.

Non interdici Regno.

Regiæ in alium iure transferantur. Ita quæstionem nullo adhuc decisam orthodoxo Concilio tractant Catholici, quorum in re dubia animus, in Reges inclinat. his te præmonitum volui Sectarie perduellis, vt scires Catholicorum erga Reges obsequium nullis terminis circumscribi. Superest disquiramus breuiter, num & ea lege viuas, cuius violatæ scripta passim tua Catholicos deferunt. Comitia Rupellam conuocasti Rege inconsulto, at minimum illud: inibi sacramento firmata Sectariorum in factione fides, hac formula: (IVRAMVS OBSERVATVROS NOS, EXECVTIONIQVE MANDATVROS QVIDQVID RVPELLANA COMITIA STATVENT: ET SI OPVS BONA, LIBERTATES, ET VITAM STABILIENDIS EORVM DECRETIS IMPENSVROS, SECRETA CONCILII NEC SCRIPTO, NEC VERBO REVELATVROS.) Neq; hîc opus arte syllogistica, vt ex præmissa tam aperta, prodeat conclusio in Regium caput apertior: quippe si vera est politeiæ ea Regula, quæ eodem Regno duo suprema imperia negat, num in Regem firmata hîc fides? num ea voce, QVIDQVID, parricidia, regni excidium, Regis, principúmque coniurata ruina continebuntur, si videbitur ita Comitijs? Quid istud quod, vbi opus fuerit, libertatem, vitam, & bona profusuros vos pollicemini? vbínam illud opus, nisi cùm Rex in possessionem vrbium suarum redire voluerit? Atenim quo effugio arcanum, quod sacramenti pars extrema est, eludetur? vel enim in obsequium secreta hęc, vel in rebellionem? si in obsequium, quid-

Fides Sectariorum Comitiis iureiurando firmata.

ni ſecreta eſſe deſinent, quæ gratiam omnium promerebuntur? ſi in Rebellionem, quod nemo ambigat, quídni fateamini vos Regum acerrimos hoſtes? At opitulati patres veſtri Henricis olim III. & IV. ex Catholicorũ, vt loquimini perfidia laborantibus; rem paucis expedio. nihil eſt quòd Henricis allatam à ſe opem ſuperbiẽs efferat Secta; nemo enim ignorat, id temporis ſibi illam, non Regibus ſtuduiſſe, res in promptu eſt: Henrico III. quem ſinè prole videbant coronam in Henricum IV. transferre, præſtò erant, tum quòd ſibi Caluiniſtam in ſucceſſorem legerat, tum quòd Salmuriam, vrbem ad Ligerim munitiſſimam Sectæ concedebat: quis miretur his conditionibus opitulatos? Henricum verò IV. quid mirum ſi habuerint diu militiæ ducem, quem cum ijs ad ea tempora Caluiniſtam excuſſus dehinc error faciebat? ceſſent ergo coruorum voces importunæ, ceſſent in Regem toties iactata conuitia, quibus ingrati animi poſtulatur, dum Caluiniſtarum noluit ſubiacere ſuperbiæ; quaſi multum debeat Sectæ, quòd Henrico olim IV. debitam ſibi coronam repoſcenti adfuerit: quin potius in eam ingrati animi delatio cadat, qui Henrico vitam, bona, & illam, cui quotidie ſanguinem immolat libertatem debens eius prolem impenſiùs coluiſſe debuerat. Prolata inſuper in medium tria capita, vnde queſtus. primum de Benarnio, ſecundum de Lectora, tertium de nõ adſcriptis Lutetiano parlamento duobus ex Secta, déque negatis illi penſionibus annuis; quibus pleraque promiſcuè congeſta, temeratos manes, deuſta templa, raptos ad ido-

Sectarii Henricis olim opitulatos ſe gloriantur.

Cur Sectarii olim Henricis fidi.

Saumur.

Poſtulantur quòd Henrici filio rebelles fuerint.

Obiectio.

lorum cultus infantes, & his ſimilia, quæ diſcutiamus hîc breuiter.

Quod de Benarnio eſt, meminerint queruli, vnũ id Regem ab illis flagitaſſe olim, vt reſtitutis in integrum Benarnenſibus Epiſcopis, Orthodoxi Euangelij induceretur in prouinciam libertas; reluctantibus prouincialibus, miſſum Renardum, qui edictum exequeretur, negatam obedientiam, de vita periclitatum Oratorem; inſtitiſſe adhuc clementiùs Regẽ, pertinaciùs obſtitiſſe Rebelles; meminerint miſſos Burdigalam Legatos, negatáq; iterum edicti executione, coactum Regem vt in Benarnium iret, ibi quid actum? mutatus Caſtri Nauarræi præfectus, libertas conſcientiæ Catholicis reddita, coacti genua flectere Sectarij, dum Dei hominis in Euchariſtia corpus, ad ſupplicationes publicè habitas circumferebatur. apage ridiculos queſtus! neque enim negabitur LVDOVICVS Benarnenſis prouinciæ ſupremus princeps, quod ſi ita habet, quídni eius arbitrio dabitur præfectorum delectus: Saleſius Nauarræi rector longiori iam annorum ſerie, excubiarum laboribus impar, arce cedit, nec ſolùm lubens, ſed & flagitans; Poyanus ſubſtituitur: ideóne vobis perijt libertas conſcientiæ, quòd Catholicus arcem Regiam ſubit? ſi eandem libertatem Catholicis in Benarnio quæſitam inuidetis, quid hoc aliud, quàm ceteros diuerſo à vobis pede metiri, quorum indeſinens in eam libertatem ſtudium & clamor? quídni Catholicis in Benarnio ea libertas dabitur ex veteri proauorũ ritu, quam ſibi nouo vſu in Galliam noua Secta induxit? exultabitis ipſi libe-

Reſpon. Renard. Bourdeaux. Obiect. Reſp. Sales.

ris conſcientiæ modis, ídque eò loci vbi Orthodoxa fides mille iam annos inter lilia floruit, & Catholici Sectaria tyrannide, libertate conſcientiæ deiecti recèns, aut exilium patientur, aut habebunt religionem ſuam in vinculis? adeóne proſcribi religionem, quam & Rex ipſe profitetur, vt ne quidem ipſúmmet eius exercitium induci queat. At iniquum eſt cogi ad idololatriam, qui genua flectere abnegant? apage nefanda verba: ergo idolum eſt auguſtiſſimum illud noſtræ fidei pignus, quod mille & ſexcentis abhinc annis Orthodoxa Eccleſia adorauit? ergo Chriſtus idolum? idolum vobis quia pro nihilo ducitur, nobis Deus, qui in carne humana ſui memoriam abiturus in ſeipſo reliquit. Non agam hîc pathetice, vt in declaratione paſſim veſtra: agit hîc rei natura & dignitas violentiùs, quàm vt quid ab arte mutuetur: vnum id ex politeia addam, debuiſſe Sectarios, quidquid de re ſacroſancta ab illis creditum, aut procumbere, aut procul abeſſe; ad præſentiam quippe Regis adorantis, ſi obuerſatur ſacro conſcientia, ſubditis aut loco abſiſtendum, aut adoratio ſimulanda; hæc de Benarnio. Lectoram paucis expedio; cui ideò præfectus erat Fontaralius, quia patri ex munificentia Henrici olim IV. vrbis rectori ſucceſſerat; Catholicus factus queſtubus anſam præbuit, quibus ad ea tempora fiebat ſatis in hunc modum. Arcem Regiam eſſe, Fontaralióque olim patri in remunerationem rei bene geſtæ ab Henrico conceſſam; nullatenus habitam à Rege Religionis rationem, donatámque Caluiniſtæ minùs præfecturam vrbis, quàm acerrimo bella-

Reſp. *Obiect.* *Reſp.*

tori: non esse matrimonij, aut fœderis, minùs datæ fidei obsidem, quarum vrbium sibi possessionem non habita obsequij ratione Secta arrogat: fuisse ab omni æuo in obsequio Regum liberam; atque ita præposterè questos, quorum ad hoc caput declaratio tam impudenter obstrepit: neque Catholicos ita queri solitos, si quando præfecti Catholicarum vrbium, fiunt Caluinistæ: Seneuierium olim, Chatilloniam arcem, etiam mutata in peius fide retinuisse, iniquum ijsdem Rege & Regno, disparibus adeò legibus Gallos eosdem viuere. His abundè fiebat Sectariorum questubus; cùm Rex supra modum in eorum vota inclinans, Fontaralio arce cedere iusso, Bleinuillium ei Caluinistam substituit; quid vltra ex postulas perduellis hæretice; Nondum parlamento Parisiorum ascripti Senatores Sectarij; negatæ Ministris, præsidiariisq; vrbiũ militibus stipendiariæ pecuniæ, quæ in annos singulos pendebantur? hîc vnum mihi exposcere liceat, qua lege in Gallia sancitum, vt præter edicti Cameras Semipartitas, quarum conniuentibus oculis debita Sectarijs iurisdictio, Senatores, eorum arbitrio parlamentis ascribantur? quo Senatusconsulto cautum, vt præsidiarijs Sectariarum vrbium, Ministrisque, genti in Regiæ auctoritatis excidium natæ, in annos singulos à Rege ipso stipendia numerentur? lege id nulla stabilitum, palàm est vni Regum liberalitati deberi. at ideóne reus, qui profuso olim in hostes citra modum ærario, legem sibi parsimoniæ dicit? ergò qui liberalis esse nequit, reus est? argutè dictum. sed minimum illud, nemo nescit centum abhinc

Seneuieres. Chatillon.

Bleinuille.

Bleinuillius Fontaralio succedit.

Obiectio.

Resp.

annis, aut circiter non alijs Galliã bellis implicitam, quàm quibus hæretica lues causam dedit: occubuisse miserè plusquàm centena Gallorũ millia obsidionibus, aut prælijs, quæ tibi omnia vni debeãtur perniciosa Secta. quid malùm adhuc sumptibus Regijs eos stipẽdiari flagitas, quorũ in Regem studia nouis identidem rebellionum incrementis rediuiua? ánnum illud portentum de publico ali, quorum exitiosa in publicum studia? vectigalem annonam Ministris à Rege præstari, qui non nisi concitando vbique in Regem populo, student? genti desidiosæ, infami, cui supremum apud suos religionis prætextu, imperium? pastoribus nefarijs qui gregem suum, ad lanienam trahunt?

Repetita Sectariorũ querela.

Additum vltimò, negatã mortuis terram, effossa cadauera, infantes ab vlnis matrũ ad Monasteria à Monachis raptos, deusta templa. hîc calumniator infamis, hîc fige lassum pedem: negata tuis terra, scilicet apud Turones, quia Martini effossum cadauer. at memineris rudi alapa ita percussum à fraterculo quodam puerum Catholicum, vt in terram actus, dubitantibus diu, qui astabant viueret nécne, populum iusta commiseratione, in pompam funebrẽ concitarit. memineris ad rei nuntium Regem ipsum præsentia sua tibi opitulatum, expiatam igne seditionem, deustos ad Martini rogum gladiatores quinque, quòd eius manes temerassent. at rapti pueri? quasi verò raptus sit, mutandæ in melius vitæ voluntas enixa: quasi rapiantur, qui in familias Religiosas vltrò admitti postulant? deusta templa: Regísne imperio? minimè. ergóne iusta perduellio, quia

Illis fit satis.

Obiect.

Resp.

quia effrenata populi in seditione licentia, in vnum aut duo templa exarsit. expiatur noxiorum vitâ seditio; patibulo affiguntur Catholici Sectariorum victimæ, & adhuc clamor. Verùm in consilium Regis, in Catholicos arma conuersa; in Regem, absit: ecquis adeò stolidus, cui non apertiùs innotescat proditio? iubet Rex Comitia solui, reddi sibi vrbes, quas ad tempus concesserat, in Benarnio, Catholicis orthodoxæ fidei libertatem restitui. negantur obsequia. Rex arma capere, castra in Sectarias vrbes mouere, adesse vbique armatus, inermis ex necessitate periculi, occidi ad ipsius latera milites, erumpere in illum perduelles acies; & imponetur adhuc impudenter, non in Regem, sed in Consilium mota bella? sed videant exteri fraudem; bellũ vobis cum Rege non est, quem negatis, quibus Comitia pro Rege imperant. Discussis ergo iã apertiùs nebulis, exsurgite principes, quorum hoc bello causa disceptatur; exsurgite populi principum imperijs assueti: & si vos armorum innocentia moueri potest, fauete votis vna Sectariorum frequenti rebellione Galliæ infelici, adeste illi suffragijs vestris: sat erit illud dum ditionẽ suam Hercules Gallicus, LVDOVICVS Iustus, armata abundè manu tuebitur. Túque immortalis Deus, protege alumnum tuum, Regem omnium quotquot Gallia vidit sanctissimum, protege Orthodoxam Ecclesiam Christi tui sponsam, quam supremo excutere solio, Sectarijs animus: ita pristino decori restitutum imperium in orthodoxa fide reflorebit, ita Rebellium in Regem machinationes in eorum caput resilient,

Obiect.

Respon.

Illusa Regis dignitas.

Inuocantur Reges populique externi.

ſeu quod vtilius Galliæ, ita faciliùs ſuaderi ſe de fide Catholica patientur, qui vno hodie Religionis prætextu bella in Regem mouent.

Ita frangebantur ad ſcopulum Rebellionis fluctus, qui vno oppreſſionis falſo obtenſæ prætextu, humiles populorum animos inundabant, nî obſtitiſſet dilucida veri explanatio, quam per idem tempus Regi addicta manus in eam formulam ſcripſit. Vos externi principes, rei diribitores eſte.

CAPVT IV.

EPITOME.

Poſt concluſam ſani Ioannis Engeriacorũ obſidionem, tentatur à Comite à Sancto Paulo Gergobia; Bobierius præfectus arcis fruſtra de officio à Comite interpellatus monetur à Rhotelinio, obſiſtit. flagitantur auxiliares copiæ, quæ dum moras nectunt ſequuta deditio, poſt datam deditionis fidem Vateuillius cum præſidio adeſt, plura inter obſeſſos hinc inde, præualet Bobierii ſententia, fidéſque data exoluitur. incidunt dehinc in caſſes plerique nobiles, qui diſſidii cauſa in ſyluam conuenerant. deditur Reinaudi Caſtrum. in Britanniam magnã Chauneus miſſus. miſſus item in Galliam à Britãno Rege Baro Hayus, pactáque olim fœdera renouata. depromitur eorum mens qui multis ad ea tempora argumentis conuincebant ab Anglis hoc bello nihil timẽdum.

S. Iean d'Angely. Soubise. REBVS eò iam positis, vt aut bellum Sectarijs apertè inferendum, aut eorum arbitrio Regi viuendum foret, designatur expeditio in Engeriacorum vrbem, quam per id tempus, circumferebatur Soubisius Rupellano recèns firmasse præsidio: quia tamen interim, pleraque non indigna quæ referantur gesta alibi, priùs ea districtè expediamus, ad Engeriacos dehinc redituri. *Designatur obsidio in fanum sancti Ioãnis Engeriacorum.*

Comte de S. Paul. Gergeau. Boubieres. Nuper Comes à Sancto Paulo Aurelianensis prosapiæ princeps, iussus à Rege Gergobiam Aurelianensium intercipere, tentato frustra dolo, palàm egit. Boubierius arcis præfectus dato commeatu vocatur; redditæ dehinc à Rege litteræ, quibus loco absistere iussus: ille, paratum se ad imperia dicere, si *Comes à sancto Paulo Gergobiã obsidere proponit. Bobierium citat.*

Sully. Suillij, cuius in arce legatus erat, mandato firmarentur Regij codicilli, de quibus iure addubitari poterat, esséntne Regiæ voluntatis indices certi, quando, qui Regi à secretis sunt ad epistolas, eiusmodi scripta plerumque Rege inconsulto componunt; neque sinè causa dubitatum à se, qui sciat ex nupera Regis declaratione, in Rebelles hoc bello actum, non in Sectarios, neque in fide reformata Suillium ab ea quæ Regi debeatur alienum esse; quæ cùm ita sint nõ posse se sinè proditione, loco priùs absistere, quàm Suillius astrictam sibi sacramẽto fidem suam scripto liberasset. Ad hęc Comes, nihil hîc de Suillio agi; addictum & illum Regis imperio, non habere quod recuset sibi precariò datum, arcem quæ Regię ditionis sit, aut ad imperia aperiendam, aut moriendum quibuscumque obsistere animus. Nec mora *Eius responsum.* *Instat Comes.*

educi Aurelia tormenta quatuor. arduum opus masculam exigebat audaciam : Suillius enim præfectus arcis, versipellis homo, cui id prudentia indiderat sagacitatis, vt futura ex præsentibus non incerto sæpe augurio duceret, ab anno M. DC. XVI. ratus imminere in Sectarios bellum, adeò munimentis firmauerat arcem, vt ferè inexpugnabilis esset; nisi quòd breuiori spatio circumscripta præcisorij, quod fuit, valli ex loci angustia incapax erat. Citati prouinciæ nobiles Proregis imperio adsunt. fortuitò interim Marescallus Vitrius, Baro Persanus, & Marchio Rhotelinius, in acies incidêre, dum se domum quisque suam à Regis curia, quæ tunc Salmuriæ erat, recipiebant; nec quæsita diu instructi exercitus caussa, proditum est in Gergobiam arcem parari obsidium : mutatur receptus propositum, quique tam oportunè aderant, Comiti præstare operas statuunt: id enim nobilitati Gallicæ virtutis innatum, vt vltrò oblata pericula effugere opprobrio ducat. Postera die, Marchio Rhotelinius, cui Bobierius amicus erat, dato commeatu arcem ingreditur, renouatisque hinc inde vrbana comitate affectibus, de periculo dictum, cui se Bobierius si obsisteret implicabat, parata ad obsidionem omnia, tormenta in procinctu, prouinciæ nobilitatem, delectos legionarios, imperatorem ipsum in armis esse, tentaturum ad expugnationem extrema, prospiceret sibi, præsidiarijs, imò & ipsi arci, quam mox tormenta actura essent in puluerem quámque quò res cumque casura sit, præripiendam Suillio, si arma Regi obijciuntur, nemo neget : attendat quò res,

Arx valida.

Nobilitas prouinciæ coit.

Gallica nobilitatis elogium.

Marchio Rhotelinius Bobierium officii monet.

Sully.

Vitry. Persan. Rhotelein. Saumur

Gergeau.

Bobieres.

non tam audaci, quàm temerario ausu feratur; qui
Sully. arcem Suillio vi armata conseruare contendit non
aliud agere, quàm vt Suillius hoc vno Rebellionis
indicio, præfecturis, quotquot in Gallia habet, de-
Bobieres. stituatur. Ad hæc Bobierius sibi notiora hæc esse, *Bobierius Rhotelinio pertinaciter obstat.*
quàm vt longiori sermone opus: nescium tamen
quid Suillio de arce placeat, violatæ fidei futurum
se reum, si eo inconsulto dedatur, malle vitæ iactu-
ram pati, quàm fidei. Rem infectam Rhotelinius
Proregi refert, nec mora, admoueri propiùs acies,
sisti loco oportuno tormenta, delectibúsque nouis
suppleri exercitum, actum à Regijs impigrè diebus
aliquot, donec rarior in arce miles, vigilijs fractus,
ferendóque iam impar labori, de deditione consi-
lium capit: & subsequuta fuisset deditio, nisi Bobie- *Initum ab obsessis de vocando præsidio cōsilium.*
rius vir audax, spe copiarum auxiliarium, fractos la-
bore minùs quàm ignauia animos restaurasset. Ini-
David Escossois. tur inter Bobierium, Dauidémque Ministrum Sco-
tum, de mittendo ad vicinas circum Sectariorum
vrbes Oratore, qui suppetias obsessis exposceret.
missus Orator rem in extremum discrimen adduc-
tam monet, occisis præsidiariorum plerisque, & ijs
qui supersint, aut vulneribus confectis, aut labore
ita debilitatis, vt non solùm ad arma sustinenda, sed *Missus orator suppetias impetrat.*
ne ad membra quidem regenda vires suppeditent:
nisi auxiliares copiæ citò inducantur, nihil moræ es-
se quin hostis arce potiatur, & quos sors pugnæ re-
liquos fecerit, ad vnum omnes internecione cadāt.
vnam salutis expediendæ rationem in præsidiarijs
copijs sitam, quæ si intra quatuor dies adfuerint, non
tantùm non capiendam arcem, sed magna Regio-

rum iactura soluendum obsidium. Habito ad hæc militum delectu, datum Vateuillio negotium, vt ducentos milites manum expeditam in arcem immitteret: at, quia inter longiores moras, assiduis Regiorum aggressionibus nocte & interdiu fatigati hostes, assidua verberatione grauiùs in dies diuexabantur; Bobierius in cuius consilio magnum apud obsessos rebus gerendis momentum erat, colloquij gratia ab imperatore impetrata, de deditione cum eo in has conditiones conuenit, vt sibi debita iamdiu stipendia soluerentur, forétque in municipio posthac vnicuique ex conscientiæ placito, vitæ, bonorúmque libertas. Quia tamen in noctem inclinabat dies, placitum differri ad primum crastini crepusculum deditionem: iámque tympana Regiorum gregarios colligebant in arcem; cùm Vateuillius liberiore iam somno laxatis excubijs, vulgatáque deditione, dilapsis huc illuc manipulis, tacitè in arcem obrepit. hîc studia obsessorum diuersa; oppidanis protelandæ obsidionis, Bobierio exsoluendæ fidei animus erat: Vateuillius ad hæc instare acriter, non alio, quàm charitatis motu eorum se vitam exposuisse periculo, quos secum ductasset: neque moratum diutius, quàm par erat: venisse auxiliares copias ad præscriptam diem. meminisset Bobierius scripti quo protrahi obsidionem posse asseuerabat ad eammet diẽ, qua manus auxiliaris tam oportunè aderat, negari non posse quod ab eomet obsignatum ad manum habebatur; in fide se data venisse bona fide, cuius parum intererat, quocumque fata Gergobiam verterent. His Bobierius

Vateuille.

Vrbs dedita.

Quibus cõditionibus.

Vateuillius Regios incautos intercipit, immittitque præsidium.

Varia inter oppidanos & milites sententia.

Instat Vateuillius.

Bobierium vrget.

opponere datam Proregi fidem, quæ nisi seruaretur futurum se iustè armati furoris victimam, imò nec pœnam deprecari si fidei datæ non statur, rem infectam non esse, eóque ventum, vt aut suprema supplicia omnibus, aut legitimæ deditionis conditiones subeundæ.

Bobierius datam fidem obiicit.

Intereà missus à Comite fecialis; monet paratos esse Regios vt arcem subeant, Bobierius fidem exsoluere, obsistere Vateuillius, incertúmque hinc inde vulgus in contraria studia scindi: donec flagitatæ vsque ad redeuntem in proxima aurora diem induciæ, id efficiunt, vt vanis delusi terriculamentis, oppidani conditiones subscribant, quibus subsequuta deditio. Ingressus Comes, Marescallo Vitrio, Persano, & Rhotelinio comitibus, à clero excipitur, póstq; decantatum in Ecclesia Dei DD. Ambrosij & Augustini hymnum, pacatis iam omnibus postridie Aureliam ventum: ibi expeditio noua, in hunc modum.

Comes à sancto Paulo arcem ingreditur.

Orleãs.

Aureliæ sylua adiacet profunda satis, cui ab emporio nigro, ideò cognomentum: quia prædonum vulgò spelunca, oppidorum circumadiacentium adeò denigrat emporia, vt ab ijs penitus abstineant mercatores, aut non nisi leuioris precij merces inducant; huc Sectaria prouinciæ nobilitas dum obsidebatur Gergobia, conuenire, dubiísque diu prouincialibus quò se nimbus ater effunderet, adesse Comes, interclusísque arctè syluæ meatibus, feras intercipere, quas coniectus in syluam ignis absumebat, nisi victoris misericordiam experiri satius ductum. ita nullo dispendio actæ in retia feræ. per

De marché noir.

In Syluam Emporii nigri expeditio noua.

idem tempus interceptum eiuſdem opera, eodémque ſolo Caſtellum cui à Rainaudo cognomentum, genio loci ſatis munitum, defunctæque principis Arauſionum, quæ Gaſparis Colignij progenies erat, opima ditio.

Deditum Caſtellum Reinaudi. Cha-ſteau Renaud Orãge. Gaſpar de Coligny.

Dum hæc ita Aureliam circa geruntur, Rex in Engeriacos moturus caſtra, confœderatis ex more principibus monitis, Mareſcallũ Chaunæum extra ordinem in Britanniam magnam delegat, qui fœderatum principem certum faceret, falsò obtenſam à Sectarijs conſcientiæ oppreſſionẽ; paratúmq; Regẽ vt edicta deceſſorum, quæ de eius libertate erant exequeretur; in Rebellionem, non in fidem armari; vix credi poſſe, qua Sectarij proteruia in Gallicum diadema ferantur, multa impoſituros, falſa omnia, quorum ſit teſtis Deus, Regum vnus in terra iudex. Nuſquam ſplendidior delegatio: quippe Luynæi gratiæ inhiantibus auidè aulicis, ſequuti æmulatoriè, primores, nobiléſque Chaunæum Luynæi Comeſtabilis fratrem. exceptus per honorificè, legationis munus gloriosè, vtilitérque obijt: vndè poſtmodùm miſſus in Galliam à Iacobo Regè Legatus extraordinarius Baro Hayæ, renouato fœdere, non abdicauit modò Caluiniſtarum protectionem, ſed & Regi quidquid Britannis virium erat vltrò obtulit. Vnde in Galliam vtilitas magna: timebatur quippe ne vano Religionis prætextu, concitaretur in Regem Britannus; eorum vulgò protector, quib⁹ in Apoſtolicam ſedem odiũ eſt: quare dignus Iacobus hoc loci, cui nomen immortale noſtris etiam monimentis paretur; Rex

In Britanniã magnã Chaunæus delegatus. De Chaune

Splendida delegatio. Luynes.

Excipitur per honorificè.

Mittitur in Galliam ab Anglo Legatus. Baron de Haye

Laus Iacobo Britannia Regi debita.

ſapientia

ſapientia & doctrina pollens, virtute illuſtris, quantacumque extra orthodoxam Eccleſiam in hominem cadere poteſt: inuenti tamen ad ea tempora plerique, qui nihil ab eo timendum multis nominibus conuincerent, his maximè, quòd Comitem Palatinum generum ſuum bello diu Bohemico fatigatum, militibus auróque iuuaſſet, vnde illi exhauſto ærario iuſtus timor, ſi Sectariorum opi nouus in Galliam inſtrueretur exercitus; ne renouarentur interim veteres Anglorum in ſe factiones, qui nouis vulgò rerum ſtudijs feruntur parum Regum amantes, quibus vix reſiſtere poterat, ſi delibato Germanica clade Britanniarum flore, conſumpto ærario, nouo delectu in Galliam miſiſſet exercitum: ita eo tempore plures de præſidio, quod ab Anglia ſperabant Sectarij, dum ſagaciores, quibus ſubſcribo lubens, virtuti Regis Britanniæ dabant, quod neceſſitatis alioquin eſſe placebat.

Cur nihil ad ea tempore à Britannia Rege timendū.

CAPVT V.

EPITOME.

Indicitur à Rege, Condæo in Sacrocæſaream expeditio, Conſules de officio moniti, ſimulato in ſpeciem obſequio, de perduellione conſilium capiunt. colligi dehinc à Condæo copias, dedi Baugium Caſtrum, mitti à Rege ad Conſules nouos codicillos; negantibus obſequia illis, paratur obſidio, adeſt Vateuillius, pellitur ab arce Maranſius, eam incauto Vateuillio pro Rege occupat Brou-

chardus: commentis agit Condæus quibus decepti Consules, ipséque Vateuillius deditionis conditiones subscribunt. subit vrbem Condæus, mutatisque debinc excubiis absistit.

HIs ad Aurelianensem prouinciam virtute Comitis à Sancto Paulo ea temporis breuitate ita gestis; iubetur Condæus primarius Galliæ princeps Sacrocæsareã vrbem ad Ligerim munitissimam intercipere. iussi ea causa fuit, quòd properante in Aquitaniam Rege, vbi belli moles, timor erat ne trans Ligerim Rebellionis asylum fieret vrbs genio loci supra reliquas Galliæ fortis. Condæus magni animi, eiúsque prudentiæ princeps, quæ nihil Borbonium sanguinem mentiatur, dolo agendum ratus, oppidanos quorum in vrbe potentior factio, auri largitione, promissísque sibi ea felicitate promeretur, vt vrbani consilij quotidie per eos conscius fieret. monitus seditiosorum præualuisse factionem, cuius erat muniẽdæ vrbis, subsidijq; inducẽdi sententia, eò credidit rem deuenisse, vt maturè facto opus esset. mittere sinè mora ad Consules delegatum, monere rem sibi cum illis esse, quæ ad publicam municipij salutem spectabat, quam nec scripto, nec ipsa oratoris voce depromere ausus, nullo medio communicare auebat. adesse illicò Consules, excipi humanissimè, aperiri incautis secreta vrbis arctiora, spe allici in obsequiũ, proponi excidium, si in rebellionem trahi se patiuntur; ceterùm nihil esse oppidanis à Rege timen-

Condæus iubetur Sacrocæsareã intercipere.

Condé. Sancerre.

Dolo opportune agit.

Vocantur à Condæo Sacrocæsarea Consules.

Monentur de officio.

dum, cuius ita ingenium est, vt vni clementiæ natus, videatur reliquas virtutes arte sibi parasse magis, quàm natura; neque si ex æquo differitur, habere destitutam omni præsidio vrbem, quod venienti cum exercitu Regi opponat. ridiculum subire eorum animis Rebellionis cogitationem, quorum vrbs in Galliæ vmbilico sita, nihil habet ad circumiectas prouincias quod speret auxilij; irrita penitus munimenta, de quibus in vrbe postremo consilio actum, inutiles imò & libertati noxias copias auxiliares, quæ in eam induci parantur; facturum se vt nullis oppidanorum sumptibus, nullo periculo, libertas conscientiæ sarta tecta retineatur, neque aliam expeti collati beneficij remunerationem, quàm debitam Regi obedientiam. Ad hæc Cõsules habitis amico Principi gratijs, accusare calumniæ, qui falsò in se Rebellionis crimen coniecerant, deprecari iras Regis, quas falsa relatione concepisset, commenta esse quæcumque de munimentis, vocandóque in vrbẽ præsidio militum relata forent, nihil sibi publica salute, nihil auctoritate Regia carius. Condæus his abundè suasus, non dubitauit quin Rebellionis in eos postulatio calumnia esset: sed hæc inter vndequaque ad Regem nuntij monent, iam non amplius trahendam in dubium rebellionem, indictas Sacrocæsareæ ad munimenta operas, partitóque inter ciues iuxta rei familiaris commoda opere, paratum quemque, vt libertati tutelam in propugnaculis struat: quinetiam commissum Briquemauto minori, cuius frater natu maior ad Comitia Rupellana Orator, negotium, vt vr-

Consules falsò collatum in se Rebellionis crimen dicunt.

Monetur Rex de Sacrocæsarea rebellione.

Briquemaut.

Mittitur ad Condaũ à Rege nuntius.

bis subsidio manum expeditam colligeret, factiosum eum, neque contemnendæ in vrbe auctoritatis. Rex ad hæc non differre Condæo principi nuntium, qui de his monitum quæ Sacrocæsareæ gererentur, iuberet extrema tentare; additi ad vrbis Consules codicilli, quibus Condæo parere iussi, eorum fusè monebantur, quæ relata sæpius sibi Rex nusquam credita simulabat. neque incautum intercepere literæ; nouis enim in dies ab ipsa vrbe monitionibus iam apertè agnouerat, vanis se nuper verborum aucupijs malè deceptum. Dubius ergo tentarétne prius oppidanorum animos, an rectà iret, accepit eò venisse proteruiæ factionem; vt nisi armata vi, sperandum nihil. neque diutius dubitatũ quin in omnem euentum arma capienda. dicto citiùs legi per manipulos centurias, cohortes dehinc, & legiones, agmina, equitum turmas, phalangem, vnde instructus breui exercitus, dehinc firmata armis potentiùs auctoritate, missi ad Consules, à Rege codicilli, hac mente, vt si arma ponerent, obsequióque dispositi Regias in vrbe sua excubias pati vellent, dimitteretur miles; sin minùs, esset Principi ad manum quò vi armata in obsequium Rebelles retraheret. Educi interim è turri Biturigum maioris modi tormenta duodecim, exarmari ad circumiectas vrbes Sectarios, quies periculum erat, ne Sacrocæsariensis rebellio animos adderet: dúmque nouis delectibus instruebantur acies, parari in Baugium Castrum expeditionem, minoris quidem illud momenti, sed quod Sacrocæsareæ adiacens, auxiliares in eam copias non ægrè postmodùm im-

Ad Consules codicilli à Rege.

Dubius Condæus quid agat.

Colligitur eiū exercitus.

Tour de Bourges.

Leuis in Baugium expeditio.

Baugis.

Deditur Castrum.

mittere poterat. Arce dedita, pulsóque præfecto, qui
Sully. Suillij Legatus erat, recenseri peditum legiones, & *Recensetur militum numerus.*
turmas equitum, inuentáque tria peditum millia,
S.Satur. quingenti equites, quibus ad Sancti Saturi fanum
prima metatio fuit. hinc missi ad Consules codicilli Regij, de quibus antè; adiectæ à Condæo monitiones amicæ, quibus in obsequium, si timore non poterant, spe saltem fortunæ melioris allicerentur. at, neglecta Regis imperia, habitáque contemptui Condæi monitio adegere inuitum, vt in vrbem castra moueret: succedunt mœnibus acies, admouentur non ægrè tormenta, quippe præsidiarijs vrbs destituta, nihil habebat virium, quod Regijs opponeret supra oppidanos aliquot, vulgò ad arma rudes, eneruis, militiæque inexpertes; finxerat etenim Condæus expeditioni in Aquitaniam, cui se Rex accingebat parari exercitum, reíque fama ad vrbem perlata oppidanos in segnitie, somnóque habuerat, vnde improuisa obsidione exterriti, sinè dilatione ad obsequium ferebantur, nî Vateuillio duce, *Commentum Condæi.*
Vateuille. quadringentorum delecta cohors aduentasset: is ipse Vateuillius, quem Comitis nuper à Sancto Paulo prudentia Gergobiâ Aurelianensium depulerat, temerarium caput, fortunæque, quod aiunt, miles. Vix limen attigerat, cùm ex placito moderaturus omnia de pellendo Comite Maransio, Sacrocæsareæ domino cogitauit: quæritur in religione prætextus, non posse Catholicum in ea vrbe morari diutiùs, quam ipsi Catholici obsidebant; suspectam eius fidem quidquid promitteret, quando hosti peierasse gloriosum si iuuat, neque validè inter reli- *Vateuillius Sacrocæsariensium auxilio aduolat.*
Marãs. *De pellẽdo ab vrbe Maransio Comite cõsilium captum.*

gionis dissidia sacramento fidem firmari posse. Maransius obsistere acriter, auitáque possessione à subditis deturbari se posse negans, Condæum monere, qua in eum insolentia Vateuillius ageret; restitisse huc vsque se temerario homini, sed gliscente populi audacia timere, ne cogatur abcedere, aut mori; paratum se æquali in vtrumque constantia, prætérque iussa expectare nihil. His Condæus altiùs timēs Brouchardum veteranum in vrbe primipilum monet, si loco Comes absistere cogitur, lectis qui in vrbe Catholicis, Sectariísque, si quos Regi fidos Sacrocæsarea habebat, Castrum inuadat, adfuturum illicò delectum ex suis manipulum, neque abiturum sinè remuneratione, qui tam oportunè Regi militabit. Vateuillius instare Comiti, adactóque ad iugulum pugione cogere tandem vt loco cedat, redire dehinc ad arcem, nouo illam firmaturus præsidio, sed sclopis excipi: Brouchardus etenim, iussa Condæi exequutus, arce occupata, quadraginta hinc sclopis indesinenti verberatione in oppidanos displodebat. Vateuillius rei nouitate percussus parare in arcem obsidium; at leuis eius conatus qui iam ipse obsidebatur: quamquam leuia Castri ad vrbem munimina, neque enim cogitatum anteà, de firmando in vrbē Castro; vnde non solùm hac parte propugnacula deerant, quin imò præcisæ, mutuo Castri ad vrbem cōmercio viam facilem aperiebant rupes, vnde subsequuta breui deditio, nî gregarios centum Condæus immisisset. Exhibitis dehinc à Maransio Consulum codicillis agnitum, immunes à proditione Consules vna Vateuillij tyrannide

Monetur Condæus.

Prospicit ex necessitate.

Brouchard.

Pellitur Marāsius.

Arx à Brouchardo occupatur.

Immittitur in eam subsidium.

cogi ad arma, viribúsque & autoritate destitutos, quorum in obsequium animus. mitti ad hæc Oratorem, quò moneantur Consules ex rei necessitate, quæ scripto mandari nequeat adesse quamprimùm; exhibiti, scripta, dictáque iam sæpius repetunt; quibus Condæus, testatus primùm quo affectu, iure quasi hęreditario, Sacrocæsarienses oppidanos prosequatur, quámque sibi chara eorum commoda, adiecit, quò magis vrbem amaret, eò acriùs odisse Vateuillium, qui perfidia incredibili, post violatam Regi suo fidem, nihil in rebellione sectaretur aliud, quàm satiandæ auaritiæ modum; supra commoda propria ab eo quæsitum nihil, neque fabulas loqui, habere se ad manum vnde proditionis in Sacrocæsarienses infame caput conuincatur, missos ad se recèns ab eo Legatos, quibus, si non deforet perfidiæ præmium, (constitutum illud in precio satis vili) traditurum se pollicebatur incautos oppidanos in vincula. negatas à se conditiones, qui homines quorum inęstimabilis libertas vendi nolit. Ad ea Consules habitis gratijs pedem referre in vrbem, tacitóque in Vateuillium murmure populum concitare, quem tyrannidis iam tædebat. neque hîc stetit dolus; excîto enim in Vateuillij excidium populo, supererat subire Vateuillij animum parem malè affecti oppidanorum erga se animi suspicionem; actum & illud. conductus gregarius qui se transfugam mentiretur, corámque Vateuillio iam inter spem & metum anxio, oppidanos proditionis postularet: vocatos recèns à Condæo

Iterum vocati Consules adsunt.

Condæus comminiscitur tentatā in oppidanos à Vateuillio proditionē.

Vateuillii odium in oppidanos excitat.

agendi in vincula Vateuillij accepisse modum, vrbem dehinc Condæi arbitrio subijciendam, mittendum eum in vinculis ad Regem, captóque illudendi animus. Ratus ille vera loquutum militem, legere fidos ex militibus suis stipatores, qui quocumque iret circumstarent; illud ipsum augere diffidentiam ciuium, instare ad hæc acriùs Condæus princeps, fecialem mittere, qui Vateuilliũ de deditione moneret: monitus, paratum se ad imperia dixit, si iustis conditionibus abcedere datum. datur illud, conditionibúsque demum in hanc formam subscriptum.

Mutua inter ciues & Vateuilliũ diffidentia.

Subsequuta deditio eius cõditiones.

I. Nulla posthàc cõscientijs ad Religionẽ vis fiet.

II. Vita, bona, magistraturæ, & munia ex Regis placito salua cuilibet sunto.

III. Quod petunt oppidani ne exarmentur, néue in eorum vrbem Regium introducatur præsidium, id, si videbitur, à Rege impetrabũt, vtrumque alioquin subituri.

IV. Milites conductitij intra tres dies tutò abcedent, neque posthàc de perduellione exacta desserentur illi, nec oppidani.

V. Data Vateuillio eiúsque cohorti, quò lubuerit abeundi facultas, impedimenta, & sarcinas trásferendi, ductandi equos, quóque sinè tumultu abcedatur, dabitur illi debitus commeatus.

VI. Idem facultatis erit Sacrocæsareæ oppidanis, queis sequi Vateuillium animus.

VII. Præsidiarij veteres, si qui sunt, quibus Nucæus præfectus, eodem si lubuerit, iure vtentur. *La Noix*

VIII.

VIII. Non improbanda, quæ ad hanc diem eius anni Consules gesserint; nota illa, nécne.

HENRICVS BORBONIVS.

VATEVILLIVS:

His conditionibus dedita vrbs, vna Condæi prudentia, & animo; vrbs illa eadem, quæ Regiam passa obsidionem, de Rege olim triumphasse perhibetur, situ, genióque loci fortissima, instructa armis, subsidio potens, Sectariarum vrbium in Gallia, si Rupellam eximis, validissima, Sectæ trans Ligerim asylum Rebellionisque ea parte caput; illa eadem Sacrocæsarea, quod iure mirari liceat, sinè sanguine capitur. Inclinante in vesperam die, egressis præsidiarijs, præscribitur nouus in vrbe ordo, disponuntur dehinc excubiæ; quo facto Condæus ad fanum Sancti Saturi, vbi metatio erat, se recipit, in prætorio, cum exercitu noctem exacturus. Fertur dum vrbe cederet Vateuillius, obortis ad eius aspectum lacrymis exclamasse. prô Deus immortalis! quâ hodie Vateuillius fortuna cadit, vna oppidanorum perfidia; quam sibi hodie gloriam promeretur Condæus! qui puerorum inani terriculamento, Sacrocæsaream sinè prælio expugnauit. Mirabuntur procul dubio retrò venturi nepotes arcem Galliæ munitissimam, sinè armis, vno verborum aucupio captam.

Nouus in vrbe ordo cõstituitur.

S. Satur.

Vateuillii mæror.

Postera die, quâ Pentecostes solemne celebrabat Ecclesia, inter applausus militares in triumpho

Z

Condæus vrbem ſubit. ad veſperam interceptus explorator militari iudicio ſiſtitur; nec diu rogatus, reſpondit; Suilliæ imperio veniſſe ſe iam tardiùs, ſpe promptioris auxilij quod illa parabat, obſeſſis additurum animos. Dehinc exarmari ciues, cenſeri milites; inuentáque peditum ſeptem millia, octingenti equites: ſolui equitum agmina, dimitti legiones, ne extero prouincia milite laboraret: niſi quòd placitum delectam cohortem, quæ quingentorum Legionariorum foret, Sacrocæſaream firmare præſidio, donec æquata ſola propugnacula.

La Dame de Sully.

Relictum in vrbe præſidium.

Dum pertinaci opere quingenti quotidie ruſtici diruendis Sacrocæſareæ munimentis incumbent, redeamus ad Regem, cui præter ſpem omnia ex voto interim cadunt.

CAPVT VI.

EPITOME.

Rupellani de intercipiendis Salmuria, Lodunóque conſilium capiunt. re agnita Salmuriam Rex, Lodunúmque properat, illic à Pleſſio, hîc à Parabello excipitur: illi Comitem Sauteſium ſubſtitui placet, huic præfectura conſeruata. de Sectariis exarmandis initur conſilium, Condæo, Comiti à Sancto Paulo, Longouillano & Niuerno Ducibus id negotii datum. Salmuriâ Thoarſium, Parteniacum, Fontoniacum, ad fanum Sancti Maixentii, Maleacum, Chiſaium denique ventum. pa-

ratur in fanum Engeriacorum obſidio. vnde Sectarii plures extra Galliam fugiunt. habentur crudeliter in Gallia Narbonenſi Catholici, in templa rêſque Deo ſacras ſæuitum. occiſus à Montiſpeſſulani populo, Souffreinio impellente, Præſes Ducroſsius Caluiniſta, quem Rex ipſe pacandis diſsidiis in vrbem miſerat. Sicarii tres autore Robanæo patibulo ſuffiguntur.

Blois. Amboiſe. Tours.

AD Kalen. Maias anni poſt M. DC. XXI. Aureliâ Rex Blæſas venerat, Blæſis ſecundo flumine Ambaſiam; Ambaſiâ Turones, vbi mulctati Catholici factioſi, vt ſuprà fuſiùs. accepti hîc nuntij plures, quibus compertum parata Rupellæ ſex hominum millia, quæ incauto Pleſſio Salmuriam ſubirent, Armaniacúmque ſimul Loduni præfectum, dum licebat interciperent: is animus erat perduellibus, vt prouecto vlteriùs in Pictonum prouinciam Regi intercluderetur omne commercium cum Lutetia, quam belli eſſe promptuarium neceſſum erat, vehendis hinc poſtmodùm ex neceſſitate in ſtipendiariam annonam vectigalibus; neque deſtituebat propoſitum ratio; vnum enim Pariſios hàc iter quà tormenta bellica, ipſæq; belli neruus pecuniæ traherẽtur; quod ſi Salmuria intercepta obductũ fuiſſet, aut longiori obſidione frangebatur exercitus; aut vrbe intacta ſiſtebatur commercium, quo vno ſubſiſtebãt acies. Placitum ergo Salmuriam pergere; ea vrbs eſt ad Ligerim magni nominis, quam Henricus olim III. poſt initum cum Henrico IV. in factionem Catholicam fœdus, Caluiniſtis minùs quàm

Dupleſſis. Armaniac. Saumur Poictou

Sex hominum millia Rupellæ in procinctu vt Salmuriã ſubeant.

Rebellium via Regi intercludẽda animus.

Saumur

Qua ratione in Sectariorum manus inciderit olim Salmuria.

Henrico concesserat, hoc colore, vt facilior redeunti in Aquitaniam iter pateret: ab eo illam Sectarij tempore non alio, quàm possessionis titulo detentabant. Vrbs loci genio placida, minúsque commercio florens, quàm Academia, illustri illa inter Sectarias, cui præfuit diu Plessius Mornæus, vir in vtrumque paratus, libris tueri Sectam, seu armis, magni animi eques, &, si ausim dicere, vnus inter Sectarios eruditus, quem aiunt hodie consultum meliùs, post pręstitam Regi fidem, in fide Orthodoxa obsequium Deo meditari, rem faxit Deus. Nec mora mitti ad Plessium, qui moneret adfuturum postridie Regem: Plessius præter multorum spem parare Regiam, disponere vrbem: ad VI. Id. Maij Regij mensores, quibus prætorij cura, Salmuriense Castrũ ingressi, ex arce bellica, peristromatibus auro distinctis & serico componere Regiam; ad vesperã Prętorianæ cohortis, quam vulgò regiarũ excubiarũ vocant, ordines sex in vrbem introducti, dehinc Heluetij vigiles, à quibus Mornæus Regem instare monitus, arcem aperire, iturus obuiam. Laudatur ab ipso Rege fides viri illustris sinè conditione parata ad obsequium, adijcitúrque non abiturum sinè remuneratione, quandò eò ventum per æui labantis miseriam, vt functus officio laudem mereatur, & præmium. In vrbem admissus gratissimo applausu excipitur, personat vndique suauissimum illud, VIVAT REX, ipséque salutata gratulabundè plebe aperto capite in hæc verba applausus excipere; VIVE ET TV PLEBS MEI AMANTISSIMA, AFFECTV RECIPROCO, NEC DISPARI A REGE TVO

Duplessis Mornay.

Qua in ditionem Regiam redierit recens.

Regii milites in vrbẽ admissi.

Regiment des Gardes.

Plessius se Regi obuiũ sistit.

Regis erga populum suum beneuolentia.

REDAMATA, his arcem ſubit. Habitóq; dehinc concilio viſum ex publica neceſſitate, exarmari circumiectarum prouinciarum Sectarios; ne, progreſſo in Aquitaniam Rege, trans Ligerim diſſidia renouarent: iuſſi ergo Condæus princeps, Comes à ſancto Paulo, Longouillanus, Duces Vindocinenſis, & Niuernus, deſtituere Sectarios armis in prouincijs Bituricenſi, Aurelianenſi, Picardia, Normannia, & Campania, quarum illi prædicto ordine proreges. Ad XVI. Kal. Iunij Rege abituro, remuneratus abundè Pleſſius Mornæus, Comiti Saultæo, Leſdiguerij nepoti præfecturâ cedit, qui & ipſe Caluiniſta palàm in primo belli exordio oſtendit nullatenus in Sectam arma conuerſa, cuius tam gratè remunerati alumni: vnam à Rege rebellionem peti.

De Sectarus exarmandis cōſilium captum.

Condé. S. Paul. Lōgueuille. Vēdoſme. De Neuers. Berry. La Beauſſe. Picardie. Normādie. Champagne. Le Côte de Sault Leſdiguieres

Pleſsio Comes Saultaus ſubſtituitur.

Poſtera die Salmuriâ Thoarſium itur, ea arx munitiſſima, inſtructa armis, commodóque Rupellanorum excurſionibus loco, ex ditione Tremollij ad cuius abſentiam præſidiarij milites, non ignari Tremollium Rupellam abdicaſſe, portas vltrò aperiunt; neque Rex abiturus cautionis aliud in loci tutelam expetiuit, quàm fidem Tremolliæ, quæ tunc fortaſſis aderat. Hinc Parteniacum ventum, vbi quatuor dies exacti, apparatus bellici expectandi gratia, quem morabantur in ſolo aſpero tracta ægrè tormenta. Neque mora inutilis; ad famam quippe tormentorum, quæ aduentabant, circumiecta Sectariorum oppida, de deditione cogitare; Fontoniacíque, & fani Sancti Maixentij præfecti, imminenti Regi adeſſe in obſequio. Parteniaco Coulongium, itur, hinc Fontoniacum, vbi prouolutum ad genua

Thoars. La Trimouille. La Dame de la Trimouille. Partenay. Fontenay. S. Maixant. Coulōges.

Rex Thoarſium ingreditur.

Parteniacum item.

Dedita illi Sectariorū pleraque in tranſitu arces.

Regis Consistorium Ministro proloquente, libertatem religionis non ægrè impetrauit, quam à se Rex prohibitam nullibi, neque posthàc prohibendam palàm professus est: Præfecto dehinc, qui nondum adoleuerat, substitui veteranum, emeritum illum à Regis excubijs, quia intererat publicæ vtilitatis, vrbem quæ Rupellæ adiacebat, non retrahi in Rebellium seruitutem; actum illud rogãte ipsomet præfecto, quẽ conscientia imparem oneri arguebat. Oblatæ vltrò hîc Maleaci & Marani claues: Boullæo Marani præfecto illicò redduntur, quamquam Sectario, ea arx momenti maximi viam Rupellanis in Pictones intercludebat. Inde Rex venire Niortium, à Parabello gratè excipi, abdicari ab oppidanis perduellia Rupellæ consilia, Niortio Chisaium, quod & Sectæ oppidum quindecim circa milliaribus à fano Engeriacorum disiunctum: frequentes hîc nuntij de rebellione Engeriacorum prohibendo Regi, ferendæque obsidioni parata; instrui ergo à Rege acies, recenseri militum in quolibet ordine, ordinum in qualibet legione, legionum in exercitu numerum, iniri bellici apparatus rationem, tormentorum, pulueris, pilarum, funium, aliorúmque id genus; parari sudes, corbes, vimina, palas, postes, quorum in obsidionibus frequentior vsus, vbi metari, valláque cauare necessum est.

Intereà ex Regis mandato trans Ligerim destituuntur Sectarij armis: in Picardia, Sancti Quintini oppidani: in Campania, Vitriacenses: ad Ligerim Blæsenses, & Turonenses, ídque Condæi, Comitis à Sancto Paulo, Longouillani & Niuerni principum

Fontoniaci præfecto quare emeritus à custodia substituitur.

Exempt des Gardes.

Maranum & Maleacum Regi patent.

Maille-say. Maran. Boullé.

Poictou Niort. Parabel. Chisay.

Niortium & Chisaiũ item.

S. Iean d'Angely.

Parantur ad obsidionem omnia.

Picardie. S. Quentin. Champagne. Vitry. Blois. Tours. Condé. S. Paul. Lõgueuille. Neuers.

Exarmantur trans Ligerim Sectarii.

Lion. Rohan. Diepe. Lõgueuille. Caën. Mosny. Chatillon. Vitry en Vandelais. Le Duc de Vandosme.

Vindocinẽsis trans & cis Ligerim varia fortuna actus.

ope. Lugduni cum Catholicis promiscuè excubias agunt. Rhotomagi, & Diepæ à Longouillano, Cadomi à Marchione Monio: apud Chatilhonios & Vitriacenses in Vandelesio à Vindocinensi exarmantur; ídque oportunè: iam enim in obsequio nutabant earum vrbium oppidani magna ex parte Caluinistæ; eodem iure vsus Vindocinensis in oppidanos Belini, Rohani, Iossellini, quæ omnes Regio firmatæ imperio: vnde trans Ligerim laudatus ille, cui ad Galliam Narbonensem parat infelices expeditiones fortuna malignior.

Belin. Rohan. Iosselin

Lutetiæ mutatum nihil.

Lutetiæ nihil immutatum; quamuis enim plerique inter oppidanos Sectarij forent; ea tamen est in numero Catholicorum frequentiore, eorum impotentia, vt in censu publico pro non scriptis habeantur; neque ideò minùs timore dissidij, vbique de fuga cogitatum.

Angleterre. Holãde. Geneue Sedan. Bouillon.

Sectarii transfugæ.

Vrbs Sedani diuitiis aucta.

abiere Sectariorum plures, quà in Britanniam magnam, quà in Bataujam, Geneuam, & Sedanum quod illis asylo oportunè fuit: vnde fertur Buillionius Sedani Princeps noua colonia auxisse vrbem, auróque & supellectile Lutetiâ in eam deuectis ditasse oppidanos, dómúmque suam.

Lãguedoc.

In Gallia Narbonensi crudeliter sæuitum in Catholicos.

Intereà dum hæc ita trans Ligerim geruntur, ad Galliam Narbonensem Sectarij perduelles exercere in Catholicos omne scelus, in eos maximè, quos regularis vitę vinculum Deo, in Monasterijs arctiùs astringebat; mitti in vincula Sacerdotes, pudet reliqua addere; nudari Monachos, pudenda viraginibus ludibrio esse, altaria vbi solitum olim haberi sacrum, præsepia fieri; auenam eò loci præberi equis, vbi residere olim panis Angelorum, stabu-

Templa direpta. lari in Ecclesia Dei armenta & greges, flagellari Sacerdotes, diripi vasa aurea, Calices sacros, eósque magni precij, vbi sanguis olim, qui sinè precio. nihil demum seu impietatis in Deum, seu in homines crudelitatis fuit, quod ad ea tempora non exercitum apud Montipessulanenses, à Catarinotis, quos vocabant; apud Nemausios à lanæ carminatoribus. Neque hîc impositus finis, crudeli⁹ in ipsosmet Sectarios sæuitum dehinc, si qui Regem agnouerant, maximè apud Montempessulanum, vbi ad finem eius anni commissum scelus, ne quidem ipsis expiabile flammis, de quo hîc paucis, præter seriem temporum. *Mõpelier. Catarinots. Nismes Cardeurs de laine.*

Preses Ducrossius Montempessulanum missus à Rege. Du-Crossius Semipartitę Camerę in Delphinatu, apud Gratianopolitanos Pręses Sectarius, Montempessulanum pacandis dissidijs missus: Rohanæum quocum illi res, exanthemate morbo, qui ad ea tempora grassabatur, laborantem inuenit: at quia *Rohanaus ager.* periculum, ne habito apud ægrum de rebus magnis cõcilio ingrauesceret malignitas febris, prohi- *Ducrossius Regi fidus.* btuis à colloquio Du-Crossius, donec conualuisset Rhoanæus opperiebatur ergo tractando negotio diem oportunum, tacitéque interim auctoritate, & consilio oppidanorum animis fidem in obsequio insinuabat: quando Suffreinius Minister, flagitiosum caput, habito triginta Catarinotarum delectu, *Suffreinius parricidiũ meditatur.* proditionem, quam solus conceperat, aperire: & primùm, ne deforet auctoritas parricidio, prætexere sceleri Rohanæi iussa; mandatum sibi, legeret floridam vrbis iuuentutem, cuius ope Du-Crossius proditor intercideret: his adijci, conferendum in Sec- *Ducros. presidẽt en la Chãbre mipartie de Dauphiné establie à Grenoble. Suffrein. Catarinots. Rohan.*

tam

tam beneficium, Ecclesiarum remunerationem, prædam immensam quæ ex Præsidis supellectile sperari debeat; neque ferendum diutius in vrbe, religioni reformatæ supra modũ addicta, ESCARLAMBATVM. ita Sectarios Regios popinaria voce appellitabant, hinc ducta formula, quòd, ESCARLAMBAT, vernacula apud illos voce, eum significat, qui dissitas hinc inde tibias in latum distendit; vnde Sectarij, si qui Regi seruauerant fidẽ ESCARLAMBATI dicti, quasi sinistrũ hîc in religione pedem, dextrum illic in obsequio Regis firmarent. Suffreinius ergo, ne sicarij rem inconsulto Rohanæo gestam suspicarentur, eos in eius ædes ducere, iubere in area moras, donec ille ægrum in strato alloquutus habuisset patrandi facinoris ordinem: inductus, simulare colloquia, morari penès stratum diutius, redire postmodùm ad parricidas, vultúque placido in hæc verba prorumpere; Expectatum diu rei gerendę ordinem, ab Imperatore præscriptum, en vobis commilitones: gladiatores ad hæc sequi ducem. Ille inclinata iam in vesperam die Du-Crossij ædes ingressus, Præséſne ad foret quærere, postquam relatum adesse, pergere in eius aulam, sistit se obuium in maiestate Præses, rogatísque quid secum rerum esset, offerre vrbana comitate obsequium; consternari, Pręses vrgere denuò, hærere in vestigio gladiatores horrore facinoris, an seuera Præsidis grauitate incertum: donec peristromatibus illustris aula, scriniáque auro mixtim, & supellectile preciosa, torpentem in timore audaciam excitant, vnde in momento ea crudelitate sæuitum, vt confossus vul-

Escarlambat. *Qui & vnde dicti Escarlambati.* *Suffrein.* *Auctorem sceleris Rohanaeum Suffreinius simulat.* *Ad ædes Præsidis ventum.* *Consternati ad eius præsentiam sicarii.* *Spe prædæ excitantur.*

Occiditur Præses. neribus plusquàm centum infelix Præses, animam in aula posuerit. à patre, in filium conuerti ferrum, *Dilabitur eius filius.* qui & ipse non dispari fato peribat, nisi inter sicariorum tumultum, arctiore forsan excitum loco, candelabra simul ac faces fortuitò excidissent, quò factum vt frustra quæsitus in camera, qui sensim inter tenebras dilapsus erat: adactus dehinc ad iugulum *Nobilis ex præsidis familia è fenestra se præcipitem agit.* nobili, ex familia Præsidis pugio, qui cùm nulla expediendæ salutis via esset, seipsum è fenestra altiùs sita in terram egit, vbi quia colliso femore immobilis diu, non dubitauere sicarij, quin collisus expirasset, quare nec vltra sçuitum; leuiori tamen iactura vitam ille redemit, refectis postmodùm in quadraginta dierum mora immobili, ossibus. Rohanæus re agnita, ne parricidij auctor haberetur, qui reuera innocens erat, stipatoribus suis imperare sicarios in vincula agerẽt, acti tres elapso Ministro confractis, *Rohanaus sceleris vltor.* postridie in rota ossibus, proditionis pœnas luere. Dum efferebatur Prçsidis funus, ferunt incidisse cadauer cum funebri apparatu in patibulum, parricidásque in transitu raptatos ad mortem; consultò gestum, quò testis ipsemet filius, immunes à scelere esse quorum in vrbem imperium erat. at non ea probatio victrix: magnatum enim victimæ plebeij homines, eorúmque odij, aut vindictæ sæpius in- *Plebeii homines sæpe pro magnatibus pœnas luunt.* strumenta, pro ijs vulgò pœnas luunt. Attamen innoxius habitus Rohanæus, vir genio nobiliore, quàm vt in eum cadat tantum scelus. Gestum illud ineunte eius anni Decembre, quo inhorruit Gallia, Regísque violentiùs commotæ iræ: quid enim de Catholicis sperandum, sicubi in eorum manus in-

ciderent, quando ipsimet Caluinistæ, Legati ipsi quorum sanctissimum caput, ea crudelitate habiti? Redeamus ad Regem, qui iam in procinctu erat vt fanum Engeriacum obsideret.

S. Iean d'Angely.

CAPVT VII.

EPITOME.

Chisaï Rex ad sacram synaxim accedit, hinc strumosos tangit; tactus ordo & formula: Regibus Galliæ supra Principes quoslibet quare id priuilegii datum. Rupellani ad Engeriacos subsidium mittunt. vrbi præficitur Soubisius. Auriacus armato milite circumstat. Praslinius vrbe propiùs agnita, visa refert, habitóque militari concilio plures super relatis hinc inde sententiæ. pontes duo ab Auriaco occupati. pugnatum ad suburbii Mathæ claustra, vnde pulsi Rebelles. mittit ad Auriacum codicillos Rohanæus, rescribit ille, tormenta muris succedunt. Monreuelus strenuè agit. describitur Engeriacum, tria passum à Galliæ Regibus obsidia, ex munimentis multùm laudatur, ex fide parum.

Chisai.

VM Chisaï, quindecim circa à fano Ioannis milliaribus proximæ obsidioni bellicus apparatus instruitur, Rex pridie Kal. Iunij quæ in Dominicam incidebat, ea pietate ad sacram synaxim accedit, vt Aulici quibus vulgò in venere vnus Deus Amor, eius exemplo

Rex ad sacram synaxim accedit.

Regem omnibus exẽplo esse. plo ferè omnes veterem in ſacramento penitentiæ, hominem abdicarint: vbi in tranſitu notari par eſt, Regem, primum imperij ſui mobile, omnia ſecum motu violento abripere ſurſum aut deorſum, pietate aut vitio. Euchariſtiæ Sacramento munitus, ex *Strumosos a sacra synaxi tãgit.* veteri Regum Galliæ priuilegio ſtruma laborantes tetigit mille circa quingentos. At ne res quæ notetur digniſſima exteros lateat, quibus ſcribo, ex occaſione eam expedio. Regum Galliæ priuilegium eſt, quo nihil reliquis ſimile Regibus, ſtruma languidos non alijs ſanare remedijs, quàm voce & tactu. poſi*Formula tactus.* tus Rex in ſtatu gratiæ, loco vaſtiſſimo ſiſtitur, ibi ſtrumoſos exhibitos ex omnibus mundi plagis, maximè ab Hiſpania, in hanc formulam manu eorum capiti ſuperimpoſita tangit, A REGE TANGERIS, SANARIS A DEO. Subſequitur dehinc, magnus Eleemoſynarius, qui ægros (ſi & paupertate laborant) nummo dimittit. ne tamen, rei ſeriæ intercedat illuſio, lege ſancitum ne officiorum magiſtri ægros ad Regem inducant, niſi quos medici ſtrumoſos eſſe retulerint, quíque poſuiſſe prodentur in ſacramento penitentiæ noxas. dimitti dehinc magna ex parte ſanos.

Res miraculo plena. Hærere neceſſum eſt ad hanc metam impios, qui aut Deum negant, aut nulla rebus humanis cura diſtentum aiunt; quas enim accommodet phyſica tam inſigni miraculo cauſas? vbi Hippocrates artis terminum habet in morbo, cui remediũ natura negauit, ibi ſupra fidem Galli triumphant Reges, neque Galliæ Regibus, vni Deo debetur rei gloria quæ captum hominum ſuperat. At, quid iſtud eſt, quòd

prouidentia Dei non aliud miraculo instrumentum accommodat, quàm Regum Galliæ manum, qui summum Pontificem, qui tot habet in orbe Sacerdotes sanctitate claros, quorum manus nobilior sacrosanctum quotidie tractat redemptionis nostræ pignus? arcana hîc Dei iudicia, qui in Galliæ Rege primogenitum Ecclesiæ suæ elegit, in quem liberali manu gratiam ad mensuram amoris effundat. priuilegia quæ Reges, restitutis sæpius in sedem Apostolicam Dei vicarijs sibi promeruerunt. sed de his satis. *Regũ Galliæ priuilegium.*

Intereà Rupellani operam dabant, ne quid Engeriacis deforet propulsandæ obsidioni: mitti subsidiarias copias, puluerem tormentarium, globos, cæteráq; id genus propugnationi necessaria: initóque dehinc cõsilio, cui danda armorũ in vrbe directio, inclinare in Rohanæũ omniũ vota, is vrbis iamdiu rector erat; quando à veterano dictum contra militarem disciplinam, imperatorem, cuius est huc illuc discurrere, immittendo oportunè subsidio, muris tuendis destinari, gregariorum esse id munus, feréque inauditum, imperatorem arcem aliquando obsidioni sustinendæ subijsse. Placitum ergo Soubisium eligi Rohanæi fratrem, quamquam & ipse imperator renuntiatus nuper, vt supra ad Comitiorum regulas fusiùs: minoris tamen momenti eius imperium, quàm vt eum à celeberrimæ vrbis tutela inhiberet. Proclamatus in arce præfectus, legem sancit, qua iussi abcedere quicumque obsidionem in vrbe pati nollent: recensitus dehinc præsidiariorum numerus, qui duorum circa millium erat, no-

Rupellani de propulsanda Engeriaca obsidione cogitant. Rohan. *Rohanæus Engeriaci rector.* Soubise *Soubisius vrbi præficitur.* *Numerus militum qui in vrbe erant.*

bilium qui finè ſtipendio Sectæ militabant ducentorum, his oppidani adiuncti quatuor hominum millia ſuperauerant, quibus ad propulſandam obſidionem plus æquo.

Auriacus vrbẽ cingit. Ex aduerſo Comes Auriacus, cui cingendæ vrbis incubuerat munus, ad fanum Iuliani tertio ab vrbe lapide venerat, ſequebantur ducem cohortes quinque, Campaniæ, Ramburij, Pedemontij, Picardiæ & Bellimontis, ordines equitum duo. His ille copijs quæ quatuor hominum millibus cõſtabant, in currus duos fortuitò incidit, qui leuiori militum præſidio, puluerem tormentarium globóſque ferreos à fano ſancti Maixentij Engeriacum aduehebant; nec diu pugnatum, cùm actus in fugam hoſtis prædâ ceſſit. *Meatus occupat.* Auriacus inſtare acriter, vrbíque aciebus admotis meatus occludere, quáque facile in vrbem iter armato milite occupare. Praſlinius inter hæc, qui indagandi munimina hoſtium, iuſſum à Rege acceperat, officio functus in prætorium redit, rogatúſque à Rege diſtrictè, quid ex viſis colligeret, reſpondit, fortem loci genio vrbem, adeò vallis, propugnaculis, hemicyclis, ſolitíſque ex militari regula munimentis circumuallatam, vt opus Regium ſit eius expugnatio; in ea ſe tamen ſententia, lepores his latibulis tegi, qui aduolutum propiùs cum leui equitum turma, nihil cominùs haſtis aut enſibus auſi, eminùs tormentis aut ſclopis exceperint, vnde leuior iactura, niſi quòd ad tibiam Dux Ellebouius vulnus exceperat, cùm in hoſtes vltrò proſiliret. His addidit aggreſſionum ex animo ordinem, faciliores acceſſus, loca vrbis minùs mu-

Praſlinius indagatis vrbis munimentis ad Regẽ redit.

Eius relatio.

Ellebouius ad tibiam vulneratus.

Auriac.

Les Regimẽts de Châpaigne, de Râbures, de Piedmont, de Picardie, de Beaumont.

S. Maixant.

Praſlin.

D'Elbœuf.

nita, metandi modum ea ſagacitate, vt omnium iudicio non indignus habitus fuerit, in cuius ſententiam ſinè trepidatione iretur. Variæ tamen hîc præfectorum conſilio militari ſententiæ; trahebant in obſeſſos plerique infelix augurium, quòd propiùs à leui manipulo agnoſci vrbem ſuam ſinè prælio paſſi eſſent; ex militari vt plurimùm diſciplina, hoſti præripiendam metiendorum oculis muniminum facultatem, quod ſi fieri penitùs nequit, rorarios ſæpius emittendos, qui commiſſa identidem pugna, indagatores procul à munimentis arceant: ab Engeriacis tentatum nihil, niſi quòd eminùs à muris tormenta diſploſa. non deerant contrà, qui non alia mente obſeſſos, à prælio abſtinuiſſe dicerent, quàm vt ſuorum ſanguini parceretur, obſeſſis id vulgò pręcipuum, ſi militiam norunt, vt dubio numquam marte manum conſerant, niſi vrbi alioquin periculum imminens; trahendum hinc certum oppidanorum animi, qui in protelanda obſidione ſit, argumentum; neque ſperandam deditionem eò loci, quò florida prouinciarum circumadiacentium nobilitas Soubiſium virum audacem ſequuta fuiſſet. His aut ſimilibus ſcindebantur in conſilio Regis ſtudia præfectorum militiæ, quando nuncius adfuit muris iam admotas ab Auriaco acies, vnum Regis opperiri imperium; res ita habuerat.

Variæ præfectorum conſilio militari ſententiæ.

Trahi in Engeriacos infelix augurium.

Auriac. Auriacus fugato qui currus ductabat cõmeatu, difficillimi acceſſus pontes duos, vnde diu propelli poterat, pugnâ ſuis propemodum incruentâ occuparat, & ne iterum in hoſtium manus inciderent,

Auriacus pontes magno regiorũ commodo occupat.

claustro triplici muniuerat aditus: re impræuisa perculsi oppidani defigi ad rei nuntium, præfectósque quibus muniminum extimorum cura, accusare, quòd ea segnitie loca circumadiacentia firmassent, vt nulla sic Regiorum iactura occupentur. enim verò, si claustris ad pontes extructis oppidani, loco oportuno stationem iustam collocassent, non erat Regi quà muris tormenta admoueret. liberis tamen vrbis duabus portis Aulnixij & Talliaburgi, fuit & liberum ciuibus hac parte commercium, donec cum exercitu Rex ipse aduenit.

Aulnix. Taille-bourg.

Postera die ad Mathæ suburbium indicta pugna, vbi claustris passim muniti aditus, dispositique sclopetarij frequentiore numero, periculosum opus induxere. Regij ergo aggredi strenuè, hostes repagulis suis hærere pertinaciter, dum indesinenti interim ab vrbe verberatione agebatur. Iam pugna per quatuor horas semper recrudescens durarat cùm hostes viribus magè quàm animis defecti, retrò pedem referre. Ad hæc Auriacus instare acriùs, quando illi, desperatâ salute, ne suburbia postmodũ vrbi impedimento forent, Regiísque ad tabernacula commodo, ignem subijciunt, quò factum vt afflante oportunè vento, tria pomœria Aulnixij, sancti Eutropij & Mathæ exarserint; vnde ducta non incerta longioris obsidionis argumenta, quando oppidani fouendæ diutiùs rebellioni bona sic ipsi sua parati essent disperdere.

Matha.

Pugnatur ad claustra suburbii Mathe.

Pelluntur Sectarii.

Rohaneus ad Auriacum scribit.

Rohançus, qui nondum vrbe cesserat, ratus profuturas quid preces amicas, ad Auriacum quo cum olim amicè vixerat scribit; rogare exactæ amici-

tiæ

tiæ daret, vt mitiùs ageretur, mirari se quòd tam arcta sibi olim necessitudine iunctus, amici hodie excidio extrema tentet. subijsse animo sibi, vt in oliua amicum adiret, quando armis occlusi aditus: nihil se, quidquid inuidia garriat, nihil penitus in Regem cogitasse; quæsitam à se quidem munitam vrbem, cuius propugnaculis tegeretur, quia aduersæ sibi gentis agmina Regem circumstant. vnum esse quo de Comestabilem monitum cupit, detur nobili misso via ad eum facilis, futurum se in gratiam accepti beneficij Auriaco addictissimum. Lectis Auriacus codicillis fraudem agnoscere; quamquam ne officio defuisse videretur, non distulit in hæc verba responsum. nihil esse quod miretur si Auriacus quidquid hostem sapit in Engeriacorum ruinam gnauiter moliatur; datũ id sibi à Rege muneris, nec posse sinè perduellione manifesta contrà ire; optatum à se quidem, re adhuc infecta, vt in alium caderet expeditio; neque se debiti amico obsequij adeò immemorem esse, vt illi salua fide consultum nolit. Verùm quando eò res venerat, vt etiam inuito munus delatum mirari se æquiùs, quòd Rohanæi animum subierit admiratio, qui si Auriacum in cute nouerit, non ignorabit, violatæ fidei inexpertem. Ceterùm, optare se in posterum credat, nihil omissum iri, quod in Engeriacorum ruinam ire videbitur, imò nec parciturum vllatenus ei, quem nuper antè dissidia impensiùs coluisset, & colet quamdiu Regis imperia non obstabunt. facturum se tamen vt propediem nobilis ad Comestabilem missus, debito ei commeatu, sistatur.

Responsum Auriaci.

Literæ Rohanæi ad Comestabilem.

Eò lubentiùs ad ea tempora Rohanæus Comestabilem literis compellabat, quòd nuper Rohanææ stirpis Mombasoniam sibi ex Regia destinatione in vxorem forte impari iunxerat: codicillorum ea summa fuit. Numquam se ab vrbe Engeriacorum prohibuisse Regem, seditiosis oppidanis debitum omne malum, qui nescio quam libertatis vmbram excusso potestatis legitimæ iugo sectantur. incubuisse impensiùs se ad ea tempora sopiendis dissidijs, neque penitus irritum conatum; eò enim iam venisse oppidanos, vt de obsequio Regi debito non ægrè suaderi se patiantur. coactum se multis nominibus vt vrbe quamprimùm cedat, grauitérque dolere quòd prærepta sibi ante discessum Regis salutandi ex officio, facultas; imputandum illud non sibi qui vni Regis obsequio viueret; sed nomini suo & Religioni reformatæ infensis, qui nimis quã multi eius rectã ad Regis latera indolẽ in praua torquere conantur. effecturum se quocumq; ierit, vt debita maiestati Regiæ præstentur obsequia; & si quid valet, Rebellionem, quæ vana oppressionis imagine gliscit, extirpaturum. Ad hæc Comestabilis, ipséque Rex; Mirari eò prouectum impudentiæ hominem, vt qui ferè vn⁹ inter primores Rebellionis fautor erat; se tamen eius extirpatorem mentiretur: neque enim latebat Regem, cui conducti apud arctiora Sectariorum concilia indagatores erant, quin Rohanæus Rebellioni animos adderet; seu eò illum Religionis amor, Regis odium, fortunæve spes inter dissidia melioris agebant: prodita erant apertiùs arcana Comitiorum quàm vt hominis perfidia in

De Mõbason.

Rohanæi audaciam miratur Rex.

dubium traheretur; atenim nihil causæ erat quòd adeò præceps abiret, quàm quia Aquitaniæ & Galliæ Narbonensis vlteriorum nuper à Comitijs imperator renuntiatus, illis adesse auebat. Iter ergo, in eas prouincias ex necessitate designans, non posse se apud Engeriacos perduelles morari diutius scribit; quasi vnus inter tot coniuratos Regem agnosceret: at quia obijci nec immeritò poterat quòd Rege insalutato abiret, qui iam ad quatuor ab vrbe milliaria venerat; respondebat, non ausum aduersariorum furori exponere innocentiam suam.

Cur Rohanus vrbe cesserit.

Haute guiéne. Haut Lãguedoc.

Post euulgatam Rohanæi fugam Rex propiùs adesse, succedere muris legiones, inclinatóque ad occasum sole tormenta duodecim admoueri. iussi dehinc Montreuelus, & Fõtenayus Castrametatores, Campaniæ & Pedemontij cohortes in Talliaburgi suburbium immittere, castráque ibi si pedem hostis referret, metari. illi iussis parere, positísque primùm ad quinquaginta ab hoste passus castris; claustrísque, & repagulis circumuallata statione, designare aggressionis ordinem; cui antequàm accingor, hîc de vrbis situ & origine quædam.

Tormenta admouentur.

Montreuel. Fontenay.

Montreuelus vltrò in hostem pergit.

S.Ioannis Engeriacorum vrbs, nomẽ ab antiquo cœnobio mutuata, origine ignobilis, sita est ad Botonam fluuium, qui alueo angusto, sed profundo fossas vrbis magna ex parte circum alluit, suburbiúmque sanctæ Crucis ab ea diuidit: loci genius in accliui colle, mira prospectus amœnitate patentes hinc, inde plagas aperit, neque facilis ad vrbem aditus, nisi quà porta Aulnixij prostat: tria sunt ad radices collis Botonæ amnis brachia; hoc fossas alluit,

S.Iean d'Angely.

Sancti Ioãnis descriptio.

Aulnix.

illo ad primum ab vrbe lapidẽ pomœrium Talliaburgense ab vrbe dirimit; tertio, à muris longiùs in meandrum serpens, se demum alueo suo recipit. parte alia accessus difficilis, quia monticellorum supercilia planitiem asperant. Regũ Galliæ castellum olim, hodie vrbs nobilis, vbi Pipinũ, Caroli Martelli progeniem, morari olim solitum referunt antiqua Galliæ monimenta, quo tempore Gaifero Aquitaniæ duci bellum cum Gallis erat. Engeriũ antiquis, post illatum diui Ioannis caput, fanum Ioannis dictum est. vrbs iam anteà tribus obsidionibus clara, nescio quo fato in Reges suos omnibus; primam passa est à LVDOVICO Rege, Philippi Augusti filio; secundam à Ioanne Gallorum item Rege, pro Anglis vtramque; tertiam à Carolo IX. pro Sectarijs, quorum hic exitus fuit, vt honestis conditionibus subierit Galliæ Regum imperia.

Vnde Engeriacum fanũ Ioannis dictum.

Rarescentibus ad crepusculum vmbris, indagandis Rex propiùs muniminibus, agnoscendísque propugnaculis equo insilit; nobilitas æmulatoriè sequi, Regis exemplo dedignata periculum, quando ad primum ab vrbe milliare exauditus tubarum clangor, tympanorum & scloporum strepitus reboans, monuere initã acriùs pugnam. Ad hæc Rex, quò virtus heroïca impellebat laxis habenis ire. obstare circumstantes, irritóque conatu opponere imbelles magno animo preces; cùm missi, qui præirent excursores referunt, confectum prælium, Regiósque victoria lætos depulisse procul à suburbio hostes. hîc ergo Rex sistere, habitísque in cespite exercituum Deo gratijs, redire ad metationem.

Exauditus tubarum clangor Regem moratur.

At ne debito fraudentur honore, quorum virtute victoriæ partũ decus, rem paucis expedio, ex relatione Modenæi capitalium in Gallia præfecti, de prima Regis ad Montalbanum vſque expeditione, quem ſæpius dehinc ſequar vera referentem, vt aliunde comperi; niſi cum Luynæo applaudit ſæpe, cui & præfecturæ ſuæ debitor erat, & fortunę, quam ad ea tempora vſque ad inuidiam poſſidebat.

Modeneæ.

CAPVT VIII.

EPITOME.

Indicta in Talliaburgenſe ſuburbium oppugnatione, Crequius ad ſclopi ab illo iactum caſtrametatur. in murum adiacentem continua diſploſione agitur. Pigeoleto primum agmen commiſſum: ſequuti ad pugnam principes duo, Mareſcallus, nobiléſque permulti. perrumpuntur clauſtra hoſtium tria. lethaliter vulneratus Mõtreuelus Regis in extremis ſolatio gaudet. ad hoſtium clauſtra Rex intrepidè ire. laudatur felix ſupra fidem, eius memoria & ſagacitas. concilio militari præſtituitur militiæ ordo. erumpunt à falſa porta obſeſſi. Sanlucanus ſtrenuè agit. erumpunt iterum. Redit à delegatione in Hiſpaniam ſua Baſſompetrus. ex occaſione de Valtolina quædam; eius deſcriptio, Hiſpanorum in eam factio. Valtolinorum in Rhætos queſtus. Catholicorum prouincialium audax facinus. Rhætorum fuga. Hiſpani occupantis animus. parata Gallorum in ſubſidium arma. Baſſompetri vltimò virtus commendatur.

Pomœrium Talliaburgense.

Tailleborug.

POMOERIVM Talliaburgense Engeriacorum vrbi munimento erat, magni illud nominis ab obsidione, quam ann. circa post M. D. LXIX. Carolo IX. oppugnante mense integro sustinuisse ferebatur: ab eo tempore adeò munitum fuerat, vt in pomœrio arx, in arce pomœrium esset. munimentis accedebat delectus militum, qui ad stationem frequentiores, indesinenter à claustris suburbanis in Regios displodebant: addebāt gregarijs animos plerique nobilium, qui renouatis in dies singulos stationibus aderant vbique ad valla, munia quælibet, officiosa manu subeuntes. Crequius prætorianę cohortis pręfectus, ad orā quidem suburbij castra posuerat: at quia seu diruto pōte via in pomœrium interclusa; seu ad vlteriorem fluminis ripam congestis ingenti mole palis, & tignis, superstructa quā patebat aditus claustra triplicē vbique munitionē opponebant, arduum opus videbatur suburbij expugnatio: donec, inclinato iā in meridiem sole, Lesdiguerio magno exercitus Castrametatori ex necessitate visum oppugnari illud: claustra ad latus firmabat, murus lapideus, qui in propugnaculi formam ad ripam productus, prohibebat procul accessum dispositis loco oportuno gregarijs, qui displosione continua regios infestabant. Nec mora, admoueri propiùs tormenta quatuor, quati indesinenter murum, tuguriáque demum, vnde à tormentarijs fenestris Regij petebantur, diu quassata, ruere. diruto muro, iussus Pigeoletus L. Campaniæ cohortis militibus amnem vado

Crequius ad oram suburbii castrametatur.

Crequi Maistre de Cāp du Regiment des gardes.

Lesdiguerius in illud oppugnationem indicit.

Pigeoletus hostes aggreditur.

Pigeolet.

transire, ille ad ripam vlteriorem, muri iam ope destitutam, ducto manipulo manum conserere, nouis identidem delectibus suppleto Regiorum agmine, indefesso hîc labore pugnari; quando Ioinuillius Princeps, qui hodie Dux Cheureusius, Cardinalis Guisius, Marescallus Chaunius, Marchio Theminius, quem manipulus nobilium sequebatur ducem, facto agmine feruntur in hostem, qui retrusis iam sæpius Regijs non claustra modò tuebatur, sed inferebat prælium vltrò. Restauratis ad hæc gregarij viribus, nouo impetu irruere; pedem referre hostis, desertóque claustri munimine, ad secundum confugere; instare principes, virtutéque nobiliore magnates Chaunius, Theminius, Montreuelus, perrumpi & illud; donec retruso in claustrum tertium hoste, re iam ad triarios deducta, renouatur acerrima pugna; perennari hîc vulnera nouis identidem incrementis rediuiua, pluere sclopis impellentibus glandes, hæc Ioinuillij Principis pileum fortunatè traijcere, illa Chaunæi capillicij extrema delibare: hinc Regios honor, illinc salus Rebelles: hinc maiestas Regis, illinc Reipublicæ liberæ libido impotens, vtrimque vitæ discrimen longiori iam labore fatigatos agebant ad prælium: atenim vergente ad vesperam sole, refectis sæpius nouo delectu Regiorum agminibus, tertio claustro deiectus hostis. Rebellium plures hoc prælio desiderati, quamquam gregarij omnes, quorum iactura leuior; Regiorum pauci, sed in quorum consilio maxima erant ad res gerendas momenta, Boisuerdunus, & Montreuelus, ille in momento ex-

Duc de Cheureuse. Cardinal de Guise. De Chaune Themines.

Montreuel.

Ioinuille.

Boisuerdun.

Primores in hostem feruntur.

Perrumpũtur claustra duo.

Ioinuillio Chaunæoque periculum imminet.

Tertio claustro excussi Rebelles.

Necatus Boisuerdunus.

Lethaliter vulneratus Montreuelus.

tinctus, hic prælio superstes quantū fuit sat à vulnere tēporis salutando Regi. Pugnatum acriter à Theminio Marchione, Bresšio, Chaudebonæo, Chelino, Montenaco, Marignano, Crasauezo, Descrisio Nobilibus; à Cardinali Guisio, & Ioinuillio principibus Lotharingis, Marescallo Chaunio, & Montreuelo Castrametatore: intereà dum Crequius, & Thermesius, lectis tumultuariò manipulis, quà timebatur ab vrbe eruptio, stabant in armis, quod dimicantibus cōmodo vertit; dum nihil à tergo reformidatum. Montreuelus lethali vulnere saucius, Regi à prælio obuius humanissimè exceptus fuit. ferunt Regem statim à primo, quem vocant, vulneris apparatu, morientis tabernaculum subijsse; rogatóque quid ipse speraret à vulnere, dum positam in vno Deo spem omnem respondit, adiecisse dolere se quòd vna hac iactura luctuosa victoria, sanguini viri illustris deberetur; nec defutura tantæ virtuti præmia; quinimò si quid erga morientis progeniem Regia liberalitas valet, futuram illam exemplo posteris paternæ virtutis in filio remuneratæ: pateretur tamen, quando nec adhuc desperata salus, medicamenta vulneri applicari, excepere supremæ hæ voces spiritum inter Regios sensim amplexus dilapsum leniter; quis ita mori nolit? Regi vni viuere, magnum est & amabile; at sic mori gloriosum, imò & supra humanas vices exoptabile. Extincto Rex Mōtreuelo, vrbi propiùs agnoscendæ, equo iterum insiliens, claustra in leui comitatu subit, quæ ad pontem sancti Iuliani firmauerat hostis: sequitur Luynæus gloriosum ducens cum Rege occumbere. notatum

Themines. Bressèus. Chaudebone. Chelin. Montenac. Marignan. Crasauez. Descris. Guise. Ioinuille. Chaune. Montreuel. Crequi. Termes.

Rex Mōtreuelum inuisit.

Moritur Montreuelus.

Rex ad claustra ire.

Luynes.

tatum

tatum ad ea tempora memini, secūdùm viam, dum à castris ad claustra hostilia itum, prætereuntem Regem, seu memoriæ experimentum faciendi animus, seu erat conciliandæ sibi exercitus gratiæ, præfectos, centuriones, legatos, signiferos, primipilos, quin & legionarios ipsos nomine quemque proprio compellatos amicè salutasse; vnde is acclamantium strepitus, vt ipse hostis, qui longiùs aberat, rei nouitate perculsus, signum oppugnationis datum crediderit, vnde duplicata ad muros statio. Habet Rex (vt hoc ex occasione eius virtutibus astruamus) supra magnitudinem animi, qua Henrico magno maior ipse; supra mansuetudinem, qua Ludouico pio clementior; supra iustitiam, qua vnus ille inter Galliæ Reges denominatione IVSTVS, habet id singulare, vt in exercitu suo nō modò præfectos quoslibet agnomine nouerit; sed & ipsos magna ex parte gregarios: neque illud solum, quod leue videatur, quia vni memoriæ debitum; habet & id sagacitatis innatum, vt ex quadraginta millibus hominum, quibus vulgò exercitus constat, hunc sciat verberationi aptissimum, illum facto violenter impetu oppugnationi: hunc prælio cominus, illum eminus ineundo; hunc immittendis in fossam inimicam vallis, illum tuendis ab hostium eruptione tormentis, quæ Imperatorem vna virtus supra reliquas decet: notum illud quibus id gloriæ fortuna parauit, vt tanto aliquando Regi stipendia meruerint. Vidi ego cultu illum leui, capite intecto, in agmine, in laboribus frequentem adesse, laudem strenuis, solatium inualidis, exemplum omni-

Felix supra fidem Regis memoria.

Laus Regi debita.

Hēry le Grand.

Louis le Debōnaire

Non milites nomine modò, sed & virtute nouit.

bus oſtendere. Huc etiam pertinet quòd magiſtratus Galliæ, rectores vrbium, nobiles quoſlibet, imò & ex fece plebeios mira item memoriæ facilitate nouit, ſi quando negotium cum illis vel minimi momenti fuit.

Habetur militare concilium.

Statuitur obſidionis ordo.

Iuſſus Roſnius tormēta aduehere.

Rex agnitis hoſtium munimentis, ad caſtra redit, vbi in proximā diſploſionem parata tormēta rarioribus militum excubijs ſeruata queſtus, iuſſit ſuppleri numerum: periculum quippe ne eruptione hoſtis tentata, aut traheret in vrbem tormenta, aut corrumperet. Hinc ad ædes Leſdiguerij ventum, vbi militare concilium haberi placuit; accerſiti Mareſcalli, Caſtrametatores, tormentorum præfectus, quibúſque in acies præter hos imperium erat, ordine ſuo quiſque ſententiam dixere. erat Regi ad manum deſcriptio vrbis, vbi, cum munimentis omnibus, exaratus circumadiacentis genius plagæ; primùm alarios ad vias, quibus in vrbem acceſſus facilis, excubias agere placitum tribus circa ab vrbe milliaribus; tormenta dehinc illata recēns, donec reliquus verberationis apparatus adeſſet, ad patibularias furcas diſponi, vnde alba turris in ruinam verberaretur. à Marchione dehinc Roſnio tormentorum adhuc præfecto quæſitum, quæ Pictauio, Niortio & Santonibus inferebantur murales machinæ breuíne adfuturæ? demum quia terra vrbi circumadiacens gracilis, ægrè vallum paſſura credebatur, dolia viminea humo dehinc opplenda contexi iuſſa: indicti metationi cuilibet ſtato numero chirurgi, qui ſtipendiaria annona gratis curarent milites. His ita geſtis in prætorium ſe

Roſny. Poictiers. Niort. Xaintes.

Rex indefessus recepit.

Postridie tentata ab hoste eruptio in hunc modum. Inter turrim Caniotam, & portam Talliaburgensem porta erat, quam falsam dicunt, ab hoste ducto nuper muro occlusam. quò ergo interciperentur incautæ Regiorum excubiæ diruitur murus, hinc delecta ducentorum manus erumpere, tegentibúsque exusti nuper suburbij Mathæ ruinis, ad valla, bellicáque tormenta eò silentio serpere vt incauti vigiles, ferro priùs transfossi, quàm senserint adesse hostem: quin vsque ad tormenta penetrabat victoria, nisi Sanlucanus Castrametator, cui ad hanc diem incubuerat excubiarum munus, diffugientes colligens, ense nudo, reliqua inermis, valla, bellicúmque apparatum, puluerem, globos, ipsásque machinas murales, sarta tecta conseruasset. Retrusus ergo leuiori Regiorum iactura in vrbem hostis, desiderati ex obsessis quinque, inter quos Lachenaius Brito nobilis, vir magni animi, bellóque expertus, qui nescio quo fato cùm Catholicus esset Sectarijs se perduellibus immiscuerat. ex Regijs occisi octo, gregarij illi, si Neaumoursium eximis, præfecti cohortis legatum.

Caniot. Taille-bourg.

Erumpit hostis à porta falsa.

Matha.

Sanlucani virtus extollitur.

Lachesnaye.

Lachenaius occisus.

Neaumours.

Secundùm obsidionem extructa pleraque tuendis vallis, & castris munimina, quibus nomen à Castrametatoribus inditum est, prout in eorum excubias coïncidebat opus: sic dicta Bassompetri, Marchionis Theminij, Sanlucani, Thermesij, aliorúmque munimina, seu admouēdis propiùs in hostium propugnacula tormentis, seu immittendis in fossam hostilem vallis.

Bassōpierre. Themines. S. Luc. Termes

Munimina à Castrametatoribus nomen mutuantur.

Erumpit in Regios hostis.

Pridie Kalen. Iunij indesinenti displosione concussa rotunda turris, ingénsque propugnaculum, quo Niortij porta tegebatur. Ad vesperam ab alba turri erumpit hostis, machinísque muralibus, quibus hac parte turris pulsabatur tractis in fossam, pulueri tormentario, magna Regiorum iactura ignem immiserat, nî Crequius prætoriæ cohortis præfectus, quatuor legionariorum ordinibus validè obstitisset; retractus in vrbem hostis, Regiorúmque non alia iactura, quàm Baronis Chatelerésij, qui glande traiectus occubuit.

Niort.

Crequi.

Chateleresius occumbit.

Chatelieres.

Bassompetrus à delegatione sua redit.

Per idem tempus Bassompetrus nuper à Rege, in Hispaniam pacandis Valtolinæ dissidijs missus re infecta redijt. Verùm quando se Rex Galliæ bello huic extero consilijs primùm, dehinc armis immiscuit, districtè hîc de illo quædam, præter propositum nostrum, quod in vna Gallicæ Rebellionis descriptione versatur.

Valtolina descriptio.

Valtoline.

Grisons

Come en Italie

Cõté de Tirol au pays des Grisons.

Ada, riuiere.

Vallis Tolina, vulgo Valtolina, regio est ad CANINOS, à valle dicta; quia loco accliui sita est; sexaginta milliarium eius longitudo, à lacu Comensi, qui in Italia, ad Teriolensem Comitatum, qui in Rhætia: vallem Aduas fluuius alluit, qui in Rhæticis iugis ortus, lacum Comẽsem, qui Larius olim, ad Italiam subit; circumstant montes asperi vt plurimum inaccessi. Circa Kal. Quint. ann. M. DC. XX. tacita Hispanorum factione, iugulati à Catholicis penè ad internecionem indigenæ in Caluini secta nouatores: opitulatus Dux à Feria vallis maximam partem ditioni Hispanorum subiecit, is ad ea tempora pro Philippo Rege Mediolani præfectum age-

Hispani in eam factio.

Duc de Ferie.

Milan.

bat. Hinc postulati proditionis in patriam suam Catholici, quòd iam antè cum Hispano in eius ruinam ad ann. M. DC. XVII. fœdus inijssent. Catholici contrà, malè habitos à Rhætibus Valtolinos querebantur, confœderatos eorum esse, non subditos; Ioannem Episcopum Curiẽsem à Sectarijs destitutum, Archipresbyterum Sondrianum, Plantanos fratres, nobilésque Catholicorum plures, vno confœderationis cum Hispano prætextu patibulo affixos; prouinciam ab omni æuo Catholicam esse, neque posse sinè tyrannide, veterem indigenarum interuerti religionem. His moti Catholici, Robustello duce, vrbibus magna ex parte occupatis Sectarios iugulant. Ad hæc Rhæti arma capere, Venetorúmque ope exercitum in vallem inducere, committi plura hinc inde prælia, tentari obsidiones, Hispanus ad Mediolanensem ducatum valli adiacens opem inferre Catholicis, Senatus Venetus Caluinistis, illinc octo hominum, hinc quinque millia; illinc pro religione Catholica, hinc pro libertate depugnari. donec seu Catholicorum numerus, seu Dei, quod malim, prouidentia Rhætos vltra montes in pagos suos retrusit; libertas dehinc Hispano vendita, qui seu vallem transitui in Italiam, Germaniámque sibi commodam ratus, seu occludendi hàc Galliarum Regi in auitas Italiæ possessiones itineris animus, protectionis specie, prouinciam liberam occupauit; quasi satis non esset diuisam Italiam cum summo Pontifice, Venetis, Hetruriæ Duce, Sabaudo, minutulísque principibus alijs, possidere; nisi & in illam sibi facillimum prætextu religionis iter, hac parte

Grisons Valtolins. Coïrc. Sõdrio. Planta. Robustel. Grisons

Valtolinorũ in Rhætos questus. *Se prouinciales Catholici in libertatem asserunt.* *Victores Valtolini Rhætos pellunt.* *Hispani Valtolinã occupantis animus.*

sterneret. structa olim ad oram vallis, quà Mediolanum prospectabat arx validissima, quæ nomen à Fidentio exstruente mutuata, prodidit tunc primùm precharam Hispano ditionem; capta dehinc potentioribus noui orbis aucupijs auara indigenarũ ingenia: per cuniculos diutiùs actum, donec aperto marte licuit affectare tyrannidem: neque improbatum Catholicorum facinus, qui non iniusto religionis motu armati, excussere præpotens Sectariorum iugum; dignum laude propositum hominibus liberis, nî Hispanus, qui se religionis prætextu vbique insinuat, liberam sibi adscripsisset prouinciam, quod vsqueadeò iniustum est, vt Rex Galliarum, quamquam duplici nomine Hispano fœderatus, asserendæ in libertatem prouinciæ exercitum iam inde instruxerit, qui Venetorum copijs accedentibus, longiora rerum alienarum occupatori diludia parat. at illud post confectam Sectariorum Rebellionem memorabimus infra, si progredimur.

Milan. Fuëtes.

In Hispanum pro Vatolinis armata Gallia.

Bassompetrus ergò, quo tempore obsidebatur Engeriacum, legatione sua defunctus gloriosè quidē at infeliciter, redijt; nec diu cùm castrametatoris præfectura donatus prodidit, non se minùs bello aptum, quàm amori, quæ fuerat vna olim in eius comitatem eorum postulatio, qui Martem Veneri amicum negant. plura de eo postmodùm, quibus bellica virtute, sibi Galliæ Marescalli promerebitur gloriam.

Laudatur Bassompetris virtus.

Bassompierre.

CAPVT IX.

EPITOME.

Tremollius fidei ſacramentum ad Regis præſentiam renouat. humaniter à Rege excipitur. ab Aquitaniæ inferioris vrbibus delegatus ad Regem Maleretus, multa de obſequio adiicit. Boiſſæi, & Forcæi mutuum odium Regi perutile. breuis apud Aquitanos Rebelles obedientia. Rex fanum Iuliani ſubit. Fecialis ad Soubiſium mittitur. Soubiſii reſponſum. irrita verberatio in ædium ruinam. præſcriptus ordo excubiarum. Schombergus rem tormentariam feliciùs, quàm pecuniariam tractat. militum pietas ſupra fidem magna. Monachorum ad valla animus, & feruor. ſuppletur nouis delectibus acies. Crequius glande ad caput vulneratur.

La Trimoüille

NOCTE iam appetente, Tremollius, in cuius diuitijs, illuſtríque proſapia, labantis Sectę ſpes vna recumbebat, in prętorium admiſſus, abdicata Rupella, in hæc verba ſacramento ſolemni fidem firmauit; Non adeò ſe à proauorum virtute degenerem eſſe, vt poſthabita Regum maieſtate, fullonum imperijs ſubiacere velit, quorum libido impotens ſupremum hodie in Gallia affectat imperiũ; primorum non parum intereſſe, nec non Gallicæ nobilitatis opprimi in exordio naſcentis

Tremollius Regi exhibitus fidei ſacramentũ renouat.

Reipublicæ fastum, quæ si quando legem dixisse Regi (quod absit) fata inimica permiserint; nihil esse nobiliori sanguini sperandum, suprà æqualem cum lixis, seruísque conditionem: rem à se, nobilibúsque magna ex parte Gallis pleniùs agnitam, id efficere vt proscripta Sectariorum Rebellio in ipsis Sectarijs habeat hostes, eò infensos quò nota illis magè perduellia Comitiorum secreta. Ad hæc Rex, lætari se quòd Sectariorum in Gallia nobilissimus adforet; visurum eum, qua feritate subditi Regem, qua Rex clementia subditos habeat; non actum in Sectarios, neque religionem eorum impetitam, quando cogi nemo potest vt credat; argumentis adhuc in eam Sectam, non armis actum, liberos in exercitu suo vtriusque religionis modos, Lesdiguerij qui Sectarius sit consilio omnia geri, tertiámque ferè exercitus partem constare Sectarijs, quorum nemo, quam imponit Rupella oppressionem expostulet. His abundè suasus Tremollius, sacramento solemniùs firmauit fidem, nec peierauit postmodùm.

Regis responsum.

Tremollius Regi fidus.

La Trimouille

His ita ex Regis animo gestis, Maleretus Burdigalensis prouinciæ nobilis postridie venit. eum fide & prudentia inter Sectarios clarum, pleraque Aquitaniæ inferioris municipia, impellente Pardaliano Boissæo, abdicandæ omnium nomine Rebellioni ad Regem miserant. non displicuit Regi delegatio; at quò factum tot Sectarias vrbes, Regis eodem tempore imperia gratis subijsse districtè memoremus.

Maleretus ad Regem delegatus ab vrbibus Aquitaniæ.

Malleret Bourdelois.

Pardaillan de Boisse.

Dictum supra ad Comitiorum regulas, inferiorem

Basse Guiéne rem Aquitaniam, Comitiali rescripto fuisse cum omni imperio Forcæo delatam. Boisse. Boissæus vir sanguine illustris & animo, eius Legatus, quod supra omissum, renuntiatus vix potuit concoquere iniuriam, quam sibi nihil Forcæo inferiori illatam primùm questus, prodidit demùm in prouincia fortiorem se, quàm vt Benarnij proprætori Arpinati in Aquitania nouo postponi debuisset. Obortis appositè Imperatorem inter & Legatum tacitis odijs iniri secreta inter Comestabilem & Boissæum pacta de vrbibus Aquitaniæ in obsequiũ reuocandis, stipulanti fidem ille dare, numerata pecunia an vltrò impellente obsequio, incertum. nihil moratus Boissæus quò nihil auctoritatis Forcæo in prouincia esset, prouincialem Synodum ad Fanum Fidei indicit (ea vrbs munitissima, cuius ipse præfectus erat) coïre Sectariarum vrbium Oratores, proponi illis Regi debitam fidem, commercij, conscientiarum, vitæ in obsequio libertatem, iniqua Comitiorum imperia, nutantem eorum ad Engeriacos in primo conatu potẽtiam, Edictum quo libertas conscientiæ data, in fide remanentibus, nihil hoc bello in religionem, vnam peti Rebellionis audaciam. His plura addita, quibus pridie Kal. Iun. solemni sacramento, sancita Oratorum, vrbium nomine fide, Maleretus ad Regem delegatur, qui eius genibus prouolutus, obsequium Aquitaniæ inferioris obtulit, his ferme verbis.

Boissæus Forcæi se Legatum indignatur.

Saincte Foy.

Prouincialem Synodum ad Fanum Fidei indicit.

S. Iean d'Angely.

Suadet præstãdum Regi obsequium.

Maleretus ad Regem delegatur.

Eos qui in Aquitania inferiori Religionem profitentur, quam reformatam aiunt, ad Fanum Fidei à Boissæo conuocatos recèns, adhibito iureiurando

Malereti ad Regem oratio supplex.

in id communibus votis conueniſſe, vt proſcriptæ illegitima Comitiorum auctoritas Regiæ locum daret; lectum ſe, qui omnium nomine ad ſacram Regis ſui præſentiam, Rebellionem in obſequio poneret. optatum vehementiùs ab ijs, quorum nomine aderat, Regi qui Dei imago ſit, id eſſe poſſe cum Deo commune, vt ad cordis intima tacito mẽtis intellectu penetraret; videndus tunc liliorum ea puritate in reformatorum cordibus refloreſcens candor, vt etiamnum ad gloriam ſpectare videatur Rebelles eos aliquando fuiſſe; Rebellio felix, quam tanta fides diluat: Verùm quando id ſibi Deus peculiare adſcripſit, neque hominibus datum vt penetratione intima, cordis conſcij fiant; lectum ſe qui ſinè dolo ſecretum aperiret. nihil habere Aquitanos reformatos in mente, quàm cæcam ad Regis imperia obedientiam; lætos ſupra quàm credi poſſit, ſi datur proprio ſanguine fidem obſignare: æmulatoriè apud eos actum, colerénе ſatius foret, an adamare; pro LVDOVICO amorem, qui deliciæ orbis Gallici; pro Rege cultum, glorioſa in eorum animis altercatione dimicaſſe. non improbanda ſi quæ ad id temporis ex æquo ab illis geſta, excuſanda ad quæ Comitiorum factio præpotens incautos adhuc adegiſſet. Si manſuetè agitur, Rebellionem Galliæ vniuerſam, Aquitanicarum vrbium exemplo, poſituram in obſequio arma, ſeculíque amœnitatem aurei, ad LVDOVICI tempora redituram. Id ſperare à manſuetiſſimo Rege, vrbes religionis reformatæ Aquitanicas, eius ſinè conditione imperijs addictas: viueret, triumpharet, & par-

ceret, felix, victor, & clemens.

Ad ea Rex diffusus lętitia, grata sibi Sectariorum Aquitaniæ vota, neque futurum se exactæ posthàc Rebellionis memorem, si promissis stetur; vno ordine habendos à se Catholicos, & Sectarios, nî perniciosa Rebellio intercedit. His Maleretus dimissus est. maior ea sinè prælio victoria quàm credi possit; vrbes quippe viginti, aut circa, munitæ omnes, nobilissimo sanguini pepercerant, qui earum dehinc obsidionibus effunderetur: at breuior victoria fuit, studijs enim popularibus parta citè, ni vis maior obsistit, ijsdem studijs citiùs dilabuntur. sed hæc postmodum. redeamus ad Engeriacos.

Regis Malereto responsum.

Maleret.

Breuis vrbiũ Aquitanicarum obedientia.

Iam in medium inclinabat dies, cùm Rex, quamquam cœlo intolerandis æstiui solis caloribus infesto, ad fanum Iuliani, quarto circa ab vrbe lapide venit: ibi mittendi ad Soubisium Fecialis, qui deditionem à Rege iuberet, consiliũ initum. ille in sago violaceo, lilijs auro distinctis variato, pileolóq; ad ritus antiquos serico, nobilibus quindecim stipatus pręmisso tubicine muris succedit: rogatus ab hoste quid vellet? sibi rem cum Soubisio dixit, adforet expeditè; Soubisius accurrere dicto citiùs, sequi nobilium expedita manus; cùm ad eius præsentiam Fecialis; TE BENIAMIN ROHANÆE COMPELLO: REX TIBI, MIHIQVE SVPREMVS DOMINVS, IVBET DEDI VRBEM, QVAM NVLLA CAVSA DETINES. SI NEGAS, TE MAIESTATIS REVM DENVNTIO, STIRPEM IGNOBILEM, BONA FISCO ADDICTA, DOMOS SOLO ÆQVATAS. Ad hæc Soubisius militem se in vrbe

Sainct Iulien. Soubise

Rex ad Fanum Iuliani venit.

Missus à Rege ad Soubisium Fecialis.

Districtè de officio monet. libera dicere, non præfectum; plura parantem, sistere iubet Fecialis, &; Quæ te, inquit, superbia habet homuncio impudens, qui operto sic capite Regem compellas. exhibe te officio tuo, si quid habes ingenui. *Increpat impudentiã*

Eum Altifontanus excusat. Ad hæc Altifontanus, cohortis præsidiariæ in vrbe præfectus, excusandum dicere Soubisium, si nullam passus à Rege obsidionem, ritum ignorabat, quo excipiendus Regius Fecialis. Habito dehinc districtè consilio Soubisius aperto in hæc verba capite respondere: Se à Comitijs Rupellanis præfectum vrbi, non posse parere imperio, nec minùs ideò Regem colere, cui sit ad reliqua omnia addictissimus: his dictis, rogatus Fecialis sisteret, intereà dum scripto respõsum Soubisius exarabat, in hæc verba. *Haute-fontaine.*

Exaratum scripto Soubisii responsum. EGO BENIAMIN ROHANÆVS ME SVBDITVM REGIS, SERVVMQVE PROFITEOR: ET, SI IVSSVS NON APERIO VRBIS PORTAS POTESTATIS DEFECTVS EST NON VOLVNTATIS. Ad vesperam, petitis à verberatione inducijs, nox hinc inde in quiete exacta est. donec ad primam lucem redintegrata à Regijs verberatio, loco editiori tormentis sitis, vnde minùs sternebantur munimina extra vrbem, quàm vrbana ædificia, vt nihil quieti, ne intra quidem triclinia, aut cubicula interiora superesset: neque propterea obsessi animum despondebant, aut frangebantur quò minùs seu sponte, seu exemplo, quæ sui muneris erant quisque impigrè obirent: aiunt quippe qui militiam ex arte norunt, terrori magè id verberationum genus, quàm damno esse, quò fit vt terricu- *Verberatio in ædium ruinam.* *Parum vtilis illa.*

lamentis eiusmodi assueti obsessi, si diu sic verberantur, ludibrio habeant, quod timuere. secùs cùm munimenta primùm disijciuntur, dehinc enim denudati obsessi aut oppugnantur facilè, aut vulneribus miserè intereunt.

Quia tamen spe deditionis, quæ sperabatur in dies, nondum distributa fuerant militiæ munia; iussus à Rege Comestabilis, quò ex arte omnia fierent verberationum indicere modos, vallorum lineas quà tutò ducerentur designare, stationes diuidere, ceteráque id genus, quæ eius muneris erant. dehinc, militiæ præscriptus ordo in hanc formam.

Datur omnium directio Comestabili.

Brissac. Praslin. La tour blãche & grise. Trenel. Crequi. Bassompierre. S.Luc. Themines mareschaux de Cãp. Lestelle Fuguieres.

Ordo in obsidione seruandus.

Brissacus, & Praslinius vallis, quæ in turres Albã, & Cinericiam ducentur, vt & verberationibus, hac parte præerunt.

Ad verberationem in turrem albam.

Trenellius, Crequius, Bassompetrus, Sanlucanus, Theminius, ad eas verberationes, & valla Castrametatores erunt. Lestellus, illis & Fuguierus in subsidium erunt.

Aides. Ioinuille. Chaune S.Eutrope. Caniot. Termes Dauriac Roche-foucaud. Contenant Maresc. de Cãp. Le maine. Machaud. Aides.

Ad valla S.Eutropii.

Princeps Ioinuillius, & Marescallus Chaunius ad verberationes & valla Sancti Eutropiji, turrísque Caniotæ successiuè imperabunt, Castrametatoribus Termesio, Auriaco, Rupefulcaudio, Contenantio; quibus Maynius, & Machaudus vicissim aderunt. Castrametatores exactis ad solis ortum excubijs, valla sua diligenter obibunt; Regi vbi primùm à somno experrectus renuntiaturi, quid secundùm eorum excubias tentatum ab hoste, quid à Regijs gestum, quò progressus labor.

Agendarũ excubiarũ ordo.

Regiæ cohors custodiæ, Nauarræáque, ad Albæ turris valla excubias vicissim agent, hoc ordine, vt

prætoriæ, quæ numerosior est, duodecim ordines, post exactas ad valla excubias, ordinibus totidem succedent, quos demùm post XXIV. horas cohors Nauarræa dimittet. Regimét des Gardes, & de Nauarre.

Cohortes Pedemontij, Campaniæ, Normanniæ, Bellimontis ad aliam aggressionem se inuicem alleuabunt. Piedmont. Champaigne. Normãdie. Beaumont.

Magnus rei tormentariæ Magister verberationibus præerit, nullo obstante.

Sapius de omnibus monendum Regem. Quater in die monebitur Rex, quæ gesta, quæ gerenda à suis, quæ tentata, quæ timenda ab obsessis: scilicet summo mane, circa prandij horam, tertia, & decima à meridie.

Ad verberationes singulas, tormentorum præfectus Legatos statuet, quibus Marescalli Galliæ, & Castrametatores legem dicent.

Bassompetrus vasis vimineis terra cumulandis, robustiores Heluetiorum eliget, qui numerato pretio, munimentis hostium tormenta admouebunt. Suisses.

Legionarij, quibus cauandi valli munus incubuerit supra militare stipendium, iuxta periculi aleã, quam ad laborem præscriptum subierint, minori vel maiori ex periculo pecunia dimittentur.

At quia deficiente ære pessum ire militiæ leges necessum est, neque præfectis milites vi cohibere datur, nisi post venditam stipendio libertatem; iussus Schombergus Comes ad ea tempora quæstor, eam diligentiam ærario adhibere, quæ alendo corpori exercitus immenso satis esset: illle bello magis, quàm rationibus aptus, munia duo dispari fato obijt: rationes tractauit infeliciter, hinc militum Schomberg.

Schombergus rem pecuniariam & tormentariam dispari fato tractauit.

questus; præfecturam tormentorum maiorem gloriosè, hinc decus illi, & salus; compensata, vt aiunt, malè habiti ærarij pœna, cum ea, quam bello sibi promeruerat Regis gratia. Indictæ denium preces publicæ, quæ ad singulas excubiarum mutationes ab ijs, qui se ad valla proximo iam applicabant periculo haberentur. digna res est, quam posteritas sciat; valla subituri stationarij, ne incautos mors interciperet, prouoluti per manipulos ad Sacerdotum genua abdicabant in Sacramento penitentiæ noxas, hinc loco vastissimo sistebantur, vnde habitis districtè precibus, signis expansis tympanísque sonantibus ibant ad periculum alacres, vbi neque solatia deerant, contubernalibus ipsis in vallo Monachis, Iesuitis maximè, quorum hoc bello zelus supra fidem magnus, dignus est qui laudetur.

Militum Regiorum hoc bello pietas.

Intereà nouis delectibus augebatur exercitus, supráque nobiles plerosque, qui vndique aduentabant, Lousierij, Chatelieri-bourloti, San-Viuiani cohortes, quæ tribus hominum millibus constabant exercitui in supplementum ascriptu. his copijs exercitus fortior, muris sensim sinè iactura succedebat, dum opere assiduo valla ad munimenta hostium ducta tegebant militem. nec deerat interim officio Rhonius, magnus ad eam obsidionem tormentorum præfectus; quinimò disiectis à turri rotunda ad portam Niortij munimentis omnibus, indesinēti displosione apertas vrbis domos sinè obstaculo quatiebat, vnde ruina breui vastissima: at quassata oppidani reficere, patefacta munimina aggeribus obstruere, nouúmq; asseribus, trabibúsque

Nouis delectibus suppletur exercitus.

Lousieres. Chatelier-bourlot S. Viuien.

La tour ronde. Porte de Niort

inter se compactis murum ducere, quem palea & limo referciebat agmen feminarum, reparandis ruinis incumbens. Crequius dum vallis producendis, vimineísque dolijs statuendis intentus huc illuc discurrit, sclopeti ictu ad caput vulneratur, vnde diu vitam in periculo habuit, donec maximo omnium applausu cicatrice vulnus obductum. Crequi.

CAPVT X.

EPITOME.

Ad Sancti Eutropii valla Villandrius glande traiicitur. Baro Valiacus vulneratur. Cohortem magnis facinoribus debitam Stissacus ducit. sibi Rex inter æstus incommoda medio prato tabernaculum statuit. producuntur valla. Lousierius erumpentem hostem retrudit strenuè. infelix in turrem Caniotam cuniculus; occisi hîc plures, plures vulnerati. occupatur à Regiis agger vnde antè deiecti. Altifontani iactura obsessis grauis. deuoluuntur in fossæ imum Lencherus & Rochus vulnerantur Valeta, & Paliuaüs. Rex se vltrò periculo obiicit. Puibernierum inter & Chatelierum amicos colloquia. præbentur à Soubisio Comestabili literæ. proditoriè in Zametum & alios actum. Mommartinus ire & redire deditionis causa. Regis omnia placito linqui. in formulam sacramento adigi nobiles, per turmas. adiecta dehinc eorum nomina. præscriptus egressus & ingressus ordo in plura capita. Soubisius Regi exhibitus paucis agit; Rex item paucis. Cardinalis Guisius apud

Santones

Santones exanthemate obit. de eo, Guisiorúmque virtute pleraque. recensitus occisorum secundùm obsidionem hinc inde numerus.

NOBILIBVS ad valla Sancti Eutropij æmulatoriè secundùm excubias, dimicantibus sæpius sauciati, aut cæsi plerique, quorum iactura grauior; inter eos Villandrius tractandis olim peritissimus armis lethali glande traiectus magno sui desiderio relicto occubuit, Baro Valiacus ducendo vallo distentus, ad brachium vulneratur, quamquam leuiter, glande vix pellem extimam delibante. Nec parcebat labori Stissacus, cui ea parte producendi valli munus datum; floridam ille cohortem duxerat, quæ æstus, laborísque patiens, plura dehinc gloriosè patrabit vt in tempore memorabimus. Quia tamen seu frequentibus hostium eruptionibus, seu Regiorum ignauiâ protelabatur in dies deditio: Rex, quò lubentior miles æstus subiret incommoda, sibi medio prato tabernaculum statuit, vbi infestum sole ardentiore cœlum passus diu, vltrò legionarios impulit ad laborem: orbem sol vnus illustrat, exercitum vnus imperator: nobiles; ipsíque, mirabile dictu, Principes, vbi Regem sub dio ad munia militaria distentum vident, accurrere turmatim ad valla, gloriosáque æmulatione palis, & ligonibus agere; terra vbique pertinaci labore effossa, cumulata humo viminea vasa, gesta demum ab ijs quæcumque conductitiam operam sapiunt, neque conatus irritus; ea enim

Villandry. *Villãdrius occiditur.*

Barõ de Valiac. *Baro Valiacus vulneratur.*

Estissac. *Stissacus cohortem ducit.*

Regis in prato tabernaculũ.

Nobiles, ipsíque Principes valla cauant.

Productum opus.

diligentia productum vallum, vt medio circiter Iunio, in fossam hostium inductus miles muro successerit. Lousierij ad Talliaburgi metationem laudatus animus, qui erumpentes in vasa viminea, quæ propiùs induxerat hostes, ense vno, reliqua inermis retrusit in fossam, vnde grauiori damno affecti, nihil postmodùm extra muros quod gloriam saperet tentare ausi sunt. Actum diu hinc inde verberationibus, leuiori damno: donec in turris Caniotæ munimen extimum, indictus, quo nec maior, nec profundior antè cuniculus; nec mora subterraneos specus assiduis operibus fodi: iámque ignis in proximo erat vt submitteretur, cùm turmatim accurrêre nobiles ad OCCASIONEM; ita tunc appellitabant quælibet belli pericula. Rex nobilioris sanguinis innata sibi humanitate parcus, iubere abcederent à vallis procul primores, nobiléisque; delectu dehinc habito vocari, præstitutóque aggressionis ordine post immissum cuniculo ignem, præmitti primipilum, qui in leuiori manipulo agnouit propiùs ruinam editam, illi à tergo aderat Guitautus centurio, quem sequuti acriter Baro Crius, Lauardinus, Fuxensis Rabatus, Marchio Roulliacus, Sanchomondius, Valancæus eques, Estiorsius, Desplanus, Meynius, Boyerus; ibi conatu irrito pugnatum acriter diúq; ducta quippe interiùs, fossa, aggeribúsque obstructa via, indefesso ab obsessis labore pugnatum; Regijs infesta omnia erant, præruptus agger, vbi dolia ex arte disposita præcisorium munimentum extruxerant, terra item sabulosa, quæ recèns interiecta dissiliens ponebat in lubrico vesti-

Lousierius strenuè agit

Inditur in turrem Caniotam cuniculus.

Pulueri ad cuniculum inditus ignis.

Præmissus in ruinam primipilus.

Sequuti plerique nobilium.

Illis infesta omnia.

Lousieres.

Guitaut. De Cry. Lauardin. Rabat. Roüillac. Sainct Chomond. Valãcé. Destiors Desplã. Le Maine. Boyer.

gia dimicantium, hostium numerus qui ad eam aggressionem is fuit, vt distentos oppugnationi Regios, trecenti hastati miro ordine vltrò adorti magna iactura in fugam egerint. desiderati hoc prælio Baro Crius & Lauardinus, sauciati Estiorsius, qui infortunatè proiectam in Regios ollam, resina, pice, oleóque confertam vultu excepit, quem inter cruciatus Græca luctuosè flamma depasta est, San-Chaumondus, Roüillacus, Rabatus quamquam hi leuiter: nusquam maiore vi oppugnatio facta, nusquam maiore defensorum virtute repulsa: crudele imprimis fuit artificiosorũ igniũ ab hoste missorum spectaculum, vt totus ille locus in quo pugnabatur è lõginquo ardere videretur, luctuosa erat varia peste pereuntium facies, cùm alij igne correpti, horribili mortis genere conflagrarent, alij ex alto deiecti capite illiso comminuerentur, alij sclopetorum ac tormentorum ictibus discerperentur, quorum capita, ac membra à corpore diuulsa toto aëre circumuolare cernebantur.

Regii in fugam acti.

De Cry. Lauardin. Estiors.

Vulnerati nobiles plerique.

Sainct-Chomond.

Artificiosi ignes magna ab hostibus copia emissi.

Post prandium repulsam passi nobiles statuunt, noua in aggerem oppugnatione, sibi eo loco stationem parare quo deiecti, Pigeoleto Campanicæ cohortis Legato primario, viro experti negotium datum, ille delectu suorum habito, admissis, qui se vltrò offerebant Rabato, & Roüillaco, in hostem proruit; firmandæ nobiles stationi dolia conferunt, pugnáque adortus hostis improuisa, post prælium leue in fugam rapitur: hîc magno sectariorum mœrore occubuere Altifontanus Castrametator, & Niculius centurio, quorum ille consilio potens, &

Pigeolet Lieutenant Coronel.

Fugati à claustris suis Rebelles.

Rabat. Rouillac. Hautefontaine. Nieulieu.

Occisi Altifontanus & Nieulius.

auctoritate regebat oppidanorum animos; vnde nemo ambigebat, quin subsequuta statim deditio; nisi inter obscura noctis illi parentatum, communique dehinc rumore sparsum leuiter ad tibiam vulneratum, stare non posse in vestigio. vbi mirari liceat, quid vnius etiam capitis euulgata fama iure vel iniuriâ possit, cuius opinione plerumque citra virtutem, ducitur vulgus. Exin gesta segniùs ab hoste omnia, dimicatum ignauiùs, extruendísque intùs nouis aggeribus, intereà dum veteres occupabantur lentiùs incubatum: iam frangebatur vigilijs, dato vix noctis vnius in quietem diludio, rarescebat crebris oppugnationibus miles, aëréque ad æstiuum solem exasperato, pars siti languebat, pars, haustâ affatim gelidâ, profluuium ventris patiebatur, vnde communis lues. Eò itaque deductis rebus, vt neque vltrò aggredi animus, nec propulsandi diutiùs strenuos aggressores facultas esset, de deditione cogitari cœpit, ínque eam breui conclusum, nî postridie Rupellâ auxilium adforet.

Alnfontanus in vrbe præpotens.

Fracti belli incommodis obsessi.

De deditione cogitatur.

Ducto ad fossam hostium vallo supererat in eam deuolui milites, stationi parandæ: atenim difficile opus, quippe fossa vt profundissima erat, ita præstabat descensum difficilem & periculosum. Espernonius, qui tunc fortè ab expeditione Rupellana aduenerat, eius sententiæ fuit, vt dispositis in accliue fossarum postibus, sensim miles in imum dilapsus dolia secum, saccósque humo refertos traheret, claustro iuxta murum struendo. assensere Praslinus, Bassompetrus, Sanlucanus, & Theminius ad eam oppugnationem Castrametatores, quorum

Immittendi in fossam vrbis militis consiliũ capitur Espernonio auctore.

Espernon.

Praslin. Bassõpierre. S.Luc. Themines.

auctoritate rem geri par erat. nusquam periculosiùs composita statio. inducta in pluteum manus armata Lenchero duce, colligatis ad machinam funibus in imum deuoluitur, sclopetarij decem, hastati totidem, primipili duo, cunicularij duodecim, palis & ligonibus fossam subiere; sequutus ijsdem ordine & numero Rochus primipilus maior. Stabant hinc turris Alba, illinc Cinericia, vnde displosione continua infestabantur Regij; neque tormentis disijci poterant, nisi obruerentur ruina ad earum radices manipuli; impigrè stationibus parandis vtrimque actum, ibi Lencherus, hîc Rochus ducebant cespite tignísque murum, cùm eo demum glande traiecto lethaliter, quod residui erat muneris soli Lenchero incubuit. Fauolesius Castrametatorum Legatus, Brillemontius, & Fontanus desiderati, Valeta Espernonij filius, primus in Gallia legionum tribunus, vt & Baro Palüaüs primus item Regis tricliniarius sauciati, ille leuiùs, hic periculosè ad caput.

Descensus in fossam forma. *Lencherus & Rochus descendunt.* Lenchere. *Rochus occiditur.* Roc Sergent maiour. La tour bláche. Grise. Fauoles Brillemont. Fõtaine La Valete. Palüaü. *Marchio Valeta, Baroque Palüaüs vulnerati.*

Intereà Rex huc illuc ad imperia discurrebat, propiúsque hostium munimentis aduoluebatur, cùm traiectus illi ad latus miles monuit præsentis periculi; at neque minùs ideò progrediebatur, nisi obstitissent præfecti militiæ; precibus primùm, dehinc vbi irritæ illæ, amica vi carissimum Galliæ caput periculo eximentes. Abiturus, turrim Albam diutiùs verberari inhibuit, quia ægrè iam fundamentis consistens ruinam minabatur, quæ sitam in fossa suorum stationem obruebat, vt supra dictum.

Rex vltrò ad periculũ pergit. *Verberationem in turrim Albam quare inhibuerit.*

Vix hastę longitudo dirimebat obsessos à Regijs, cùm Puibernierus cohortis in vrbe præfectus; dato

Puibernier.

Puibernierus Chatelierũ rogat. habendi colloquij signo, sibi rem esse cum Chateliero-bourloto dixit; is illi notus, viciniáque prædiorum multis abhinc annis præcarus erat. adesse Chatelierus, & num se intercessore in Regis gratiam redire vellet vltrò flagitare? Puibernierus nihil dum sibi cum Rege, vnum ab amico esse, quod rogaret: ad hæc Chatelierus salua fide, polliceri vltrò quæcumque peterentur: Puibernierus orare, vt exactæ,viuentísque etiamnùm inter arma amicitiæ memor,vxorem, & natos,quos non longè ab vrbe in Castro habet, protegat ab armorum iniurijs, futurum se in gratiam accepti beneficij mancipatum ad omnia. Chatelierus ad hæc dare fidem, neque aliam collatæ gratiæ remunerationem reposcere ab amico,quàm vt reuocata ruinæ præsentis memoria eximat ab imminenti periculo carum sibi caput, dolere se,quòd cui multis nominibus deuinctus est, quémque præcarum habet, certissimo excidio implicitum, videat Rebellioni victimam cadere: quò protelabatur deditio magis, eò acriùs Regis iracundiam concitari, spémque salutis effugere. Puibernierus tentaturum se ad deditionem omnia, si quid in vrbe valet.

Chastelieres Bourlot.

Habentur inter eos colloquia.

Chatelierus Puibernierum hortatur.

Egreditur tubicen prabendis Luynao literis. Inter hæc, audito ad munimenta hostium tubæ clangore,quęsitum à Zameto Castrametatore,quid peteretur?tubicē ad hæc se ad ruinam exhibēs,commissas sibi à Soubisio literas, quas Luïnæo redderet; si commeatus dabatur paratum se iussa exequi. acceptæ literæ Comestabili dehinc redditæ sunt,tractandæ deditionis causa,an dolo actum id,incertum: quippe dum proloquebatur tubicē egressis ad oram

Zamet.

valli Zameto, Roüillaco, Chatelieró, præfectísque cohortis Picardiæ pluribus, collimatur in eum locum machina; cui statim à re confecta inditus ignis parum abfuit, quin certo ictu discerperet incautos, quos excussus agger operuit humo.

In Zametũ ab obcessis perfide actum.

Ad diui Ioannis peruigilium, qui dies est toto orbe celebris, excitati à Regijs in fossa Fani Ioannis lætitiæ ignes, solemníque cantu loco gratissimo festum celebratum. Redditæ dehinc Comestabili à Soubisio litteræ, quibus si Oratori liberè commeare dabatur, submonebat habere se, quod Regi communicaret. re in consilium deducta, placuit commeatum dari. Soubisius Mommartinum mittere, qui de deditione cum Luynæo pacisceretur; at irrita delegatio, quippe Comitiorum auctoritate rem geri petens Regiæ dignitatis Orator expers, hoc responso, dimissus est; NOLLE REGEM SVBDITOS SECVM HABERE PACIS AVT BELLI DIRIBITORES. Ad hæc Soubisius vnam in deditione salutem statuens, remittere Mommartinum: verùm quia indecoras Regi conditiones proponebat, iterum dimissus, hoc addito, si protelaretur extra crastinum deditio, nullam superesse salutis expediendæ rationem. Postera die, paciscendi facultate ad libitum cõcessa, adfuit Mõmartinus quem nobiles duo, municipiíq; rectores stipabant: at neque minùs ideò propositæ conditiones negatæ in pactum deducendæ, salutem subditorum in Regis clementia sitam, dedant se totos illi, aut patiantur penitus expugnari, fossis iam, muris, ipsísque propugnaculis occupatis; nihil noxijs grauius est, quàm eorum arbitrio lin-

Commeatũ Soubisius ad deditionem petit.

Mommartin.

Mommartinus ab eo missus remittitur.

Soubise

Negatur in conditiones deducenda deditio.

Omnia Regis arbitrio linquuntur.

qui, in quos deliquerunt, nullo tamen inter ſpem & metum, vna Regis miſericordia medio, in eam tandem laxis habenis itum: quamquam diutina fuit Mommartini, Laudrierij Rupellæ Seneſcalli, Conſulúmque altercatio. petebantur conditiones iuſtæ, quibus tot nobiles obſeſſa vrbe cederent, neque deſperatam adeò ſalutem, quin protelari adhuc vltra menſem obſidio poſſet. Regi interim timenda diſſidia, quæ in Pictonibus, Aquitania, Narbonenſi Gallia, alibíque paſſim tacitis Secta odijs fouere poterat. conſtare caro iacturam temporis, Regi maximè, cuius vna præſentia omnia pacat; neque nouum eſſe Gallo Regi deditas pactis condicionibus à ſubditis vrbes, reuocanda in memoriam vetera, nouáque Galliæ monimenta, quibus toties cum ſubditis Reges deditionum pacta ſubſcripſiſſe feruntur, quoties bello ciuili actum. Luïnæus contrà. Reges inter reliquos mortales, ſolos eſſe qui exemplis non viuant: viſum olim ex neceſſitate ſalutis in conditiones ire, quas ſalus eadem hodie neget, ita rerum habere vices, quas continua ſyderum cœlíque mutatio volvit, vt mutentur & ipſæ ex nouis. primam hanc à bello denuntiato obſidionem, futuram reliquarum typum; ſi propulſando obſidio præſidij ſatis in vrbe ſua ſtatuebant, patêre regreſſum, rebúſque in integro adhuc, poſſe eos abcedere. at ſi contrà (quod nemo ambigat, niſi inſipiens, aut vltrò perire volens) eò Regia arma virtus, fortunáque prouexit, vt poſt triduum aut oppugnatio violenta, aut reſte ad collum deditio ſperari debeat, quid malùm? deditionis ab ijs pacta poſci, qui ſi hodie

Mommartin. Laudriere Seneſchal de la Rochelle.

Conditiones deditionis petentiũ rationes.

Eas negantium argumenta.

si hodie fugiunt, cras non effugient? Regem vti fortunâ suâ, imò & iure, dum arbitrio suo sinè cōditione subditos subesse iubet, non aliàs subditos, obsessos ex re infortunio suo vsuros, si ad eius genua prouoluti iras deprecētur. Vno verbo vnam hîc de honore controuersiam esse, saluis alioquin, si quid ipse apud Regem precibus valet, oppidanorum vita, bonis, & libertate. non posse sinè iniuria subditos cum Rege suo de gloria disceptare. His aut similibus persuasi Oratores, paratos se ad iussa dicunt, quando res cum Rege, qui IVSTI hinc sibi nomen promereatur, quòd omnibus ex æquo ius reddat; sperare se iustis conditionibus abituros, qui profligato gratis honore suo, Regijs vltrò trophæis adijciant munitissimæ vrbis spolia, & manubias. Conuocatum dehinc arctius Consilium, quo Regis super deditione placitum scripto exaratum, in hanc formulam. *Subeunt sinè conditione imperia.*

SVPER DEDITIONE FANI Ioannis Engeriacorum Regis placitum.

Non ea Regi mens, vt pacta hîc cum subditis ineat: obsessis tamen, precibus enixis eius iras deprecantibus, ea conditione parcit, vt venia exactæ Rebellionis humiliter petita, sacramento solemni in obsequium adigantur, fidémque astringant, numquam se in Regem prætextu quolibet castra deinceps moturos: quæ si ita habuerint, vitæ, bonorum, conscientiæque libertas promissa toties, noua si opus pollicitatione renouabitur. si cui abcedendi *Condiciones deditionis à Rege iuxta placitum concessæ.*

animus, dabitur illi commeatus; reliqua Regis arbitrio ſtabunt.

Poſtera die Laudrierus Regi exhibitus, ad genua prouoluitur ſupplex, eiúſque clementiam inuocans, non dubitare ſe, inquit, quin Engeriaci, ſi cum illis ex æquo agitur, ſuffigi patibulo debeant, qui officij parum memores DEI viuētis imagini Regi maximo reſiſtere auſi. Plura præfatum, Rex compoſito ad manſuetudinem vultu gratè excipit, futurúmque ſe poſthàc rebellionis Engeriacorū immemorem, ſi proniori dehinc obſequio diluetur crimen, vnóque habendos ordine Engeriacos cum reliquis Gallis, ſi promiſſis ſtatur.

Regis reſponſum.

Iuratum dehinc omnium nomine ab Oratoribus in hæc verba.

Formula præſtiti ab Oratoribus ſacramenti.

Nos ſubſcripti Oratores coram Deo in fide promittimus perpetuum Regi obſequium, abdicatíſque quibuſlibet vnionibus, ſocietatibus, confœderationibus, quæ factionem ſapiunt, numquam nos arma in eum conuerſuros, actum in caſtris, ante Engeriaci fanum 25. Iun. 1621. OBSIGNATI.

MONS-MARTINVS.
LAVDRIERVS. *Nobiles.*
LABAGAVDIERVS.
MASVRÆVS.
GRENONVS. *Municipales.*

Monmartin. Laudriere. Labagaudiere. Mazure. Grenō.

Adacta dehinc ſacramento nobilium fides, per turmas, quo in vrbe militauerant ordine: Laudrierus qui pleroſque ſecum nobiles in vrbem induxe-

rat prædictum cum ijs sacramentum renouauit, obsignati dehinc.

Laudrierus.	*Laudriere.*
Renatus Talansacus.	*René de Talansac.*
Ludou. Regnordus.	*Louys Regnort.*
Carol. Rabionus.	*Charles Rabion.*
Carol. Boufflancus.	*Charles Boufflanc.*
Iacob. Bernardus.	*Iacques Bernard.*
Iacob. Sallignæus.	*Iac. de Salligné.*
Ioan. Guesdonus.	*Jean Guesdon.*
Ioan. Artiganouæus.	*Iean Artiganoue.*
Frouartus.	*Frouart.*
Brissinus.	*Brißin.*
F. Girardierus.	*Girardiere.*
I. Mercator.	*I. Marchant.*
Loudelierus.	*Loudeliere.*
Viaillius.	*Viaille.*
Veterouineus.	*Vieille-vigne.*
Ægidius Couortus.	*Gilles Couort.*
Gabr. Michotus.	*Gabriel Michot.*
A Stipite.	*De Souche.*
Marcaderæus.	*Marcadere.*
Marmandus.	*Marmande.*
Iarrounierus.	*Iarrouniere.*
Dubelleryus.	*Dubellerye.*

Cressonierus dehinc cum manipulo Nobilium suo.

OBSIGNATI.

Cressonierus.	*Cressoniere.*
Boublanus.	*Boublan.*

Buſcouillanus.	*La Ville de Bois.*
Gardæus.	*La Garde.*
Præpoſitus.	*Preuoſt.*
Caſtrarſæus.	*Chaſteau-brulé.*
Crucigalerus.	*Croix-Chapeau.*
A Sancto Fulgentio.	*Sainct Fulgent.*
Soulletæus.	*Soullete.*
Cacaudierus.	*Cacaudiere.*
Campiflorus.	*Champ Fleuri.*
Coutebieræus.	*Coutebiere.*
Richardierus.	*La Richardiere.*
Breullius.	*Breuil.*
Paruifeudius.	*Le petit fief.*
Robertierus.	*Larobertiere.*
Trignius.	*Le Treigny.*
Boirragonus.	*Boirragon.*
Courradæus.	*La Courrade.*
Bellivifus.	*Belle veuë.*
Valadus.	*Lauალade.*
Sognonus.	*Sognon.*
Seudræus.	*Seudre.*
Siluæbraſſanus.	*Boisbraſſes.*
Vallæus pro me & tribus filijs.	*Lauallee pour moy & mes trois enfans.*
Rolliereus.	*Rolliere.*
A Sancto Hilario.	*S. Hilaire.*
Grollierus.	*Grolliere.*
Cultræus.	*Des Couſteaux.*
Pleſſius.	*Le Pleßis.*
Bignonus.	*Le Bignon.*
Pouſſayrius.	*Le Pouſſayre.*

Clouſtus.	*Clouſt.*
Cultriportus.	*Couteauport.*
Anuilius.	*Anuille.*
Venourſius.	*Venours.*
Siſtrierus.	*Siſtriere.*
Begaudierus.	*Begaudieres.*
Pigrerius.	*La Pigrerie.*
Preuillius.	*Preuilly.*
A Sancto Germano.	*Sainct Germain.*
Delhaumæus.	*Delhaume.*
Ferrerius.	*De Ferrieres.*
Santalbinus.	*Sainct Aulbin.*
Iſaacus.	*Iſac.*
Inſulanus.	*Iſle.*
Bucæus.	*Le Bois.*
A ſancto Martino.	*Sainct Martin.*
Vergierius.	*Le Verger.*
A placido nemore.	*Le Bois plaiſant.*
Rupæus.	*La Roche.*
Breuiletus.	*Breuilet.*
Lud. Vouſſardus.	*Louys Vouſſart.*
Romefortus.	*Romefort.*
Nucæus.	*Du Noyer.*
Prato-nouanus.	*Pré-nouueau.*
Sammartinus.	*Sainct Martin.*
Grollæus.	*La Grolle.*
Groiſſardierus.	*Groiſſardiere.*
Rapinierus.	*Rapiniere.*

Viguerius poſtmodùm pro ſe, Legato cohortis ſuæ, ſignifero primario, & nobilibus quos ſecum in vrbem ductarat. OBSIGNATI.

Viguerius.	*La Viguerie.*
Pandarchiacus.	*Le Pandarchiac.*
Cardonierus.	*Cardoniere.*
Vauræus.	*La Vaure.*
Sauignacus.	*Sauignac.*
Renaudius.	*La Renaudie.*
Lauſſouyoſus.	*Lauſſouyoſe.*
Herſautus.	*Herſaut.*
Cheuillardierus.	*Cheuillardiere.*
Breſſiſus præfectus.	*Le Breſsis Capitaine.*
Pleſſius præfectus.	*Le Pleſsis Capitaine.*
Mouchæus.	*Mouchée.*
Grangæus præf.	*La Grange Cap.*
Luſerchius Legatus.	*Luſerche Lieutenant.*
Puibernierus, Præf.	*Puybernier Cap.*
Sinus.	*Du Sin.*
Laualæus, Puibernieri Legatus.	*Lavalée Lieutenant de Puybernier.*
Fremierus.	*Fremiere.*
Clemencæus.	*Clemenceau.*
Petrarius.	*La Perriere.*
Pourtautius.	*Le Pourtaut.*
Breüllius.	*Le Breüil.*
Marenus præf.	*Marenes Cap.*
Candidus.	*Cande.*
Brechetierus.	*Brechetiere.*
Puichenius.	*Puichenein.*
Crouſillius, Præf.	*La Crouſille Capitaine.*
Pourtautius Crouſillij Legatus.	*Pourtaut Lieutenant de la Crouſille.*
Paruicaſtrius.	*Petit Chaſteau.*

Verdæus.	*De la Verdee.*
Sabinus.	*Sabin.*
Coudrayus.	*Coudray.*
Paillardius.	*Paillardy.*
Cressonierus.	*Cressoniere.*
Poncæus præf.	*Ponce Cap.*
Bregionus.	*Bregion.*
Cheualerius præf.	*Cheualerie Cap.*
Feudocourtetus.	*De fief Courtet.*
Pinus.	*Le Pin.*
Romengonus.	*Romengon.*

Le Cõte de Marinel. Sainct Surin.

His Comes Marinellus, Baro Sansurinus, centúmque circa nobiles ascripti, qui prædicto sacramento adacti id omnes, dehinc penè ad vnum peierarunt, adeò parum tuta perduellium fides. Inauditum, quod sciam, tot illustribus viris defensam aliquando in Gallia vrbem, quæ tamen breuiori tempore, supra spem dedita. At quia periculum erat, ne miles in prædam abriperetur, iacturæque memoriâ, quam passus erat, crudeliùs, quod sæpe fit, in abeuntes sæuiret, sne reliquis postmodùm Rebellium vrbibus prauo exemplo foret Engeriacum, placuit præscribi ordinem egressus, ingressúsque in hunc modum.

Adacti sacramento penè omnes peierarunt.

Præscriptus egressus ordo.

Ad VI. Kal. Quint. appetente ad crepusculum die, Modenæus capitalium in Gallia præfectus vrbem subit, vbi locatis ad murorum ruinam portásque, iam ab Engeriacis priùs quàm par esset desertas, stationibus, Lesdiguerium magnũ Regij exercitus Castrametatorem, Espernoniúmque excipit.

Modene grãd Preuost

Lesdiguerius & Espernonius egressus formam præscribũt.

indagatis illi attentiùs omnibus, lectóque quà præscribendus egressus loco, reliqua in hanc formam edixere.

Prætoriæ cohortis ordines duo subibunt vrbem, portas, ruinásque murorum firmaturi, quà nemini transitum esse placet.

Leges ab iis latæ.

Picardiæ, Chatelieri, à sancto Vincentio, & Brissaci cohortes à Niortij porta, ad pomœrij Aulnixij extrema facient ex hastis sepes imperuias, quò in vicum medium nemo prorumpat.

Picardie. Chatelier. S.Vincent. Brissac. Niort. Aulnix.

Extra pomœrium committet se in acies ordinatas exercitus, à dextra hinc in cornu militare, illinc à sinistra in quadrum.

Capitalium interim Præfectus huc illuc discurret, compescendæ Regiorum libidini, violentiæque in egressos inhibendæ.

Præfectis cohortium, Legatis, primipilis, necnon centurionibus idem muneris erit.

Octuaginta plaustra impedimentis, sauciisque militibus efferendis subministrabuntur, quorum si quis adeò malè habet, vt à vulnere plaustrũ pati nequeat, assignabitur illi tutus in vrbe locus, vbi donec vulnus cicatricem obduxerit, in fide publica diuersari possit.

Lesdiguerius in præsidio ducentorum equitum, loco tuto Soubisium sistet.

Lesgui Soul

Nobilibus, præfectis, Legatis, signiferis, primipilis, quibuscumque demum quid in vrbe fuerit imperij, præbebuntur priuata à Rege diplomata, quibus & tutum esse possit in domum cuique suam effugium & mansio, nullis posthàc Regiorum excur-

sionibus

ſionibus vexata, ſaucijs exeuntibus præfectus capitalium ſolus anteibit, ſequentur eius legati, & viatores, dehinc impedimenta, & ſarcinæ, quorum ijſdem cura.

Eo demùm ordine ſuccedent obſeſſorum agmina, quem ſibi tuendæ vrbi indixerant.

Vbi ad Regis, exercitúſque præſentiam ventum erit, proiecta in terram cuſpide haſtas trahent, ſclopóſque ſub humeris gerent.

Agmina claudet Soubiſius cum domeſtico apparatu, nobilibúſque, quos in vrbem ſecum duxerat.

Ordinatus in eam formulam diſceſſus prædam inhibuit. Soubiſius legionariorum acies leui phalange claudens, Regiæ ſibi præſentiæ copiam fieri poſtulat: addubitatum diu, quaſi parum dignus, qui Regi exhiberetur; annuente tamen Principis clemẽtia ſiſtitur Regiæ perduellis præſentiæ, vbi poſito enſe, ſacris genibus prouoluitur veniam petens. paucis hîc actum, quaſi eò veniſſet deformitas criminis, vt ſilentio fateri ſe noxium, magis diluendæ noxæ prodeſſet, quàm inani verborum apparatu excuſare. Rex placido ſupra modum vultu proſcribendam à ſe exactæ memoriam perduellionis ſi vita meliore crimen expiabitur.

Soubiſius Regi exhibetur.

Soubiſius paucis cum Rege agit.

Rex item paucis.

Inito pręſidiariorum numero inuenti ſupra octingentos mille ducenti nobiles, non aſcriptis, qui ſecundùm obſidionem vitam inter arma poſuerant: his totidem oppidanorum adiuncti, delecta militum manus, quæ ad ineuntem Autumnum, moratura Regem credebatur. Fuit maxima omnium iactura in Cardinali Guiſio, qui contracto inter mi-

Numerus obſeſſorum.

Mors Cardinalis Guiſij.

litares excubias morbo pestilenti apud Santones fato functus est: Cardinalis ille Diaconus nondum initiatus sacris, vir magni animi, vnóque hoc indicio parum natus ad Regularem vitam, quòd obortam nuper de Charitatis prioratu inter se & Niuernum controuersiam singulari certamine dirimere parabat, nî obstitisset sagacitas Regis, qui eum in Niuernum Principem debacchatum audaciùs, in arcem regiam misit, donec pacatum dissidium.

Saintes.

De la Charité

Multa ille secundùm obsidionem gloriosè patrauit, Marescallo Galliæ magis debita, quàm Cardinali: quamquam circumferebatur ad ea tempora in procinctu esse, vt rubeum Collegij pileum cùm Hierosolymitana cruce mutaret, quod omnium tunc iudicio, Lotharingæ familiæ decori, Ecclesiæ honori, ipsíque Cardinali commodo vertisset. At contrà ordinantibus fatis, qui purpuram Cardinalatus sibi parùm honori duxerat, in purpura moritur: quippe venenum inter militares excubias pestilenter contractum, post depastos infortunati Principis artus, ita in extimam cutem erupit, vt in purpureo corpore, exanthemate quod vocant, finierit. Fertur magno anteactæ vitæ dolore, commendasse Ioinuillio fratri sibi veniam à Niuerno deposceret, memórque charissimi fratris, precibus sequeretur. Sic Christianè obijt, qui si quid magnitudo animi fatis exorandis valuisset, longiori decursu feliciorem vitam egisset: quę illi reditùs annui centena aureorum millia erãt, Fecano adhuc puero Guisij filio ex Regis munificentia delata, qui Ioüsæ item nuper Cardinali successerat; vnde ditissimorum Cardinalium spolia

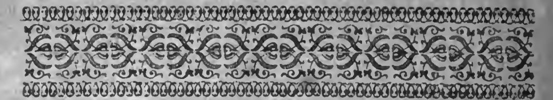
Cardinalis Guisius in procinctu ante obitum vt eques Hierosolymitanus fieret.

in pueri caput vnum collata, quanta ſint, fidem ſuperant: neque id iniuriâ Guiſiorum virtuti paratum, Eccleſiæ, Regíſque munificentia, quos illa olim zelo feruentiore habuit acerrimos defenſores, hic hodie tutiſſima coronæ ſuæ præſidia. *Guiſiorum laus.*

Deſiderati ad hanc obſidionem Regiorum ſuprà nobiles, de quibus antè, ducenti Gregarij, oppidanorum totidem: tormentorum bellicorum ictus ad decem mille numerati; vnde æquatis ſolo munimentis, exiguus Chateliero, & Atiſio ſupplicum libellorum in Regia magiſtro, ijs diruendis labor incubuit. *Numerus in obſidione deſideratorum hinc inde.* *Munimenta diruta.* Chatelieres. Aty.

Omiſſum ſuprà ad Engeriacæ obſidionis exordium, Ducem Luxemburgēſem alariorum regij ordinis præfectum, cùm in phalange inſtructa, ad Rupellæ agros diſcurreret, vaſtaturus rebelle ſolum, incidiſſe in oppidanos hinc inde pleroſque, qui ad prędia ruſtica minùs prouidè legendæ meſſi agebāt, qui demùm à Rege clementer vſque adeò habiti, vt redditis armis & ſupellectile, dato commeatu Rupellam redierint. Hæc de Engeriaca obſidione.

Dum, expeditione in Engeriacos cōfecta, in Pontios caſtra mouebuntur, obeamus leuiter Aquitaniam, in quam belli pondus omne per id tempus incumbebat. Pons.

HISTORIA PROSTRATÆ A LVDOVICO XIII SECTARIORVM IN GALLIA REBELLIONIS,

LIBER QVARTVS.

CAPVT I.

EPITOME.

Rohanæus, & Forcæus Neracum veniunt. de vrbe quædam. de pellendo Senatu consilium captum. Monetur à Pichono Mayennius. Ministri suadent perniciosè populum depulsi vrbe Catholici. Nullo belli apparatu Mayennius Burdigala Cadilhacum venit. Roquelaurus & Albeterra Marescalli copias legunt. inducit cohortem Vigniolius. missus ad vrbem Fecialis magno vitæ periculo sclopis excipitur. Rohanæus & Forcæus vrbe absistunt. admouentur muris legiones. inter agnoscendam vrbem Mayēnius, periculo se maximo implicat. Belebati prudens factum. Marchio Forcæus Caumontium intercipit. pergit in eum Mayennius. Vignolio obsidi-

munus commissum. describitur Caumontium. subsidia in castrum Cheuerrius & Doudiasus vicissim inducunt. datur oppugnationi signũ. adsunt oportunè Barrautius & Ornanus. verba Mayennius hinc, illinc Forcæus ad milites faciunt. Mayennius primus irrumpit. vltra fluuium Forcæus pater suos accendit ad pugnam. retruditur in vrbem Marchio. immissus in Ecclesiam forte impræuisa ignis excidio hostibus vertit. vrbe absistit Forcæus. luctuosum editæ ruinæ spectaculum. Neraco erumpit in Regios hostis, laudatur Vignolii virtus. Neracum Mayennius redit. deditur vrbs. Belebati prudentiâ prohibetur præda & incendium.

S.Iean d'Angely. Rohan. guiēne. La Force. Nerac. Albret. Bourbō

IRCA Kal. Iunij Engeriaco Rohanæus in Aquitaniam venit, vbi à Forcæo gratulabundè exceptus, communi voto Neracum ire statuũt. ea vrbs Labretani ducatus, ex antiqua Borboniorũ ditione, Henrico olim IV. præcara fuit, seu quòd ea educatrice adoleuerat, seu quòd genio loci placida est: Senescalli primùm sedes, ex alumni dehinc munificentia supremam Edicti Cameram sortita est; vnde breui in eam amplitudinem creuit, vt non iniuriâ tunc primarijs Aquitaniæ vrbibus adscriberetur, hodie pagus est. Vix subeunt vrbem duo hæc Rebellionis columina, cùm populi degener animus rerum nouarum studijs agitur. Quia tamen nonnihil adhuc auctoritatis Regiæ in Senatu vigebat, initur de pellendo eo consilium; quòd neque arduum fuit, vbi vis maior, tyrannicáque potestas vmbratile Regis in

Rohanæus & Forcæus Neracum veniunt.

Vrbs Senescalli sedes dehinc Cameræ, fuit.

De pellēda Camera consilium capitur.

Sectarios imperium iam antè depulerat; adiacebat vrbi castellum, olim Borboniorum Regia, palatium tunc vbi Senatus haberi solitus, in eo Præsidis Catholici domus, cuius tunc Portæus præfectus erat: is à Pichono Præside rogatus, subscriberétne ipse Rohanæorum factioni? respondit, nihil in arce Regia timendum Regijs, eâdem se cum Senatu fortuna victurum, eodem fato moriturum. His se Pichonus suasum simulans, nihil differre nuntium ad Mayennium ducem (is tunc Burdigalæ quartana laborabat) venisse Neracum, stipante Forcæo Rohanæum, vnde sibi, sociísque periculum imminens, nî fortiori potentia firmetur auctoritas Regis, violatam illam, oppresśúmque in purpura magistratum, datam sibi quidē à præfecto Castri Portæo, solemniter fidem, sed nec ideò minùs timendum, vbi solemniùs data fides eadem Regi, violatur.

Portæus Castri Neracæi præfectus fidem pacto firmat.

A Pichono ad Mayennium nuntius mittitur.

Venisse Rohanæum Forcæo stipante.

La Porte. Pichon.

Du Maine. Bourdeaus. Nerac. La Force. Rohan.

Indicta ad crastinū concione, populi conuentus in templo habitus est, vbi Minister, fusè in genere demonstratiuo proloquutus, in ea demum verba conclusit; Maiorem esse libertatis oppressionem, quàm vt silentio tegi debeat, tot fratrum animas adhuc in sanguine palpitantes, tot oppressas contra fidem datam conscientias, tot virginum in prima pubertatis innocentia flores militum libidine temeratos, tot effossa cadauera, vltorem expectare. Adesse zelo plusquàm Machabæo, duos reformatæ libertatis vindices, Rohanæum, in delatam sibi à Comitijs prouinciam progressurum, & Forcæum, cuius hæc Aquitania legem subitura sit, si quid valet: pellendos vrbe procul Papistas. his additæ lacry-

Ministri ad populum oratio.

mæ, quasi oculis perduellionis gloriam æmulantibus. Commota ad hæc concione, instare violentiùs ille, donec populum, Sectariósque Magistratus, sacramento adegit, renuntiando imperatori Forcæo, subeundísque Comitiorum legibus: nec ipse quidem Portæus Castri præfectus, quem supra memorauimus Pichono fidem obstrinxisse, populare crimen euasit; nam suasus & ille Forcæum in Castrum admisit: depulsi demum Senatores Catholici.

Sacramento adigitur populus, sectariique Magistratus.

La Porte.

Pichõ.

Porteus Forceum in Castrum admittit vnde depulsi Catholici.

Pichoni Præsidis codicilli, Mayennium quartana laborantem in strato intercipiunt nullo belli apparatu; nihil tamen cunctatus ille, aduerso se Garumnæ commisit, vndè breui reciprocãtibus Oceani vndis Cadilhacum, vbi tunc Espernonius, appulit; ibi iussi Barrautius, Ornanúsque à Sancta Cruce manipulatim cohortes legere: at neque illud ita in promptu erat, vt properantem assequeretur legio; neque solus progredi sinè dedecore; imò nec sinè periculo poterat. Placuit consilium audax in quod ille rebus dubijs vulgò inclinabat. Marmandam postridie ventum, vbi cum Senatu Catholico Pichonus se obuium sistit; plura de rebellione parantem, modum verbis imponere rogat Mayennius, proditionis iam certior in quam ferebatur; nihílque moratus, Senatum sequi rogat: atenim præmisso qui de deditione moneret Feciali, Roquelaurum & Albeterram Marescallos legere interim copias iubet, qui citiùs quàm speratum mille & ducentos legionarios, cataphractos trecentos, duo maioris modi tormenta in hostem inducunt. Ex aduerso Vignolius, mille quingentos legionarios armat; cõfluunt-

Du Maine. Garõne.

Mayẽniuꝭ Cadilhacũ appellit nullo belli apparatu.

Cadilhac. Espernon. Barraut. Sainctе Croix.

Marmande.

Illi se Pichonus Marmãda obuiũ sistit.

Roquelaure. Aubeterre.

Iussi Roquelaurus & Alboterra copias legere.

Vignoles.

Vignolius cohortem floridam legit.

que interim ea frequentia nobiles, vt intra paucos dies composita penè dignitatis Regiæ phalanx, vbi octingenti nobiles, totidem conductitij equites merebant. At neque satis illud obsidio: vasta vrbs cuiúsque propugnacula vix decem hominum millia circumcingere poterant. audax tamen supra modum Mayennius, quatuor peditum millibus obsidionem tentat; non dubitantibus quibus notæ Rebellium in vrbe vires, quin instructa cum Regijs acie prælij aleam experiri possent. redire inter hæc Fecialis, queri se, qui in publicæ fidei sanctitate officio fungi debeat, sclopis exceptum, dum Regio nomine proloquebatur; concitare acriùs Mayennij iras violatum ius gentium: at cùm in procinctu erant acies, vt muris succederent, Rohanæus, & Forcæus firmatis præsidiariorum animis vrbe cedunt; ille delatas sibi prouincias subiturus; hic, in cuius prouinciam agebatur, opitulaturus obsessis. relicti qui pari vrbem imperio regerēt Mōpoulianus Forcæo natus, Castelnúsq; Vicecomes Fauasij filius. Nec mora succedere vrbi legiones, cauari haud segniter valla, admotísque propiùs vimineorum vasorum præsidio tormentis verberationem iniri: Mayennius indagandis hostium propugnaculis, lecto leuis armaturæ manipulo in fossas vrbis vltrò prosilit, erumpere ad hæc phalanx instructa, lentóque passu progredi; ille viribus impar, quia aggredi temerarium, pedem referre inglorium ducebat, agnitis iam ex voto muniminibus, hærere in vestigio, cùm loricatus eques, ignotus ille, rotulato ad manum sclopeto generosum equum in Mayennij turmam

Adsunt prouinciæ nobiles.

Tentata quatuor peditum millibus obsidio.

Fecialis sclopis ab oppidanis exceptus.

Rohaneus & Forceus vrbe absistunt.

Admonentur acies muris.

Cauantur valla.

Agnoscenda vrbi Mayenius propiùs ad eam accedit.

Audax in eum facinus.

Mompoulian Fils de la Force.

Castets Vicōte de Fauas.

turmam concitat, lectóque duce, quem non incerto ictu transfoderet, ea audacia admotum capiti sclopetum displodit, vt misso in comam igne vix reliqua dux saluus euaserit: fugientem Mayennius insequi, adactóque iam ad renes vbi lorica deficiebat mucrone, transfodere, nî se promptiùs in suam ille aciem recepisset.

Protelabatur obsidio. Protelabatur obsidio, quia si vnam eximis imperatoris audaciam, deficiebant reliqua: enimuero parum præuisam obsidionem destituebant puluis tormentarius, pilæ, parati arte ignes, & alia id genus; *Belli apparatus deficit.* vnde verberatio diutius intermissa; imò, quod mali caput, deficiente stipendio dilabebatur impunè miles, nullâ in eum ex lege seueritate, nisi Belebat Hurault post venditam ære libertatem. & (nî Belebatus Huraultius dicendo exercitibus Aquitaniæ iuri præfectus, *Belebati prudens factum.* non expectato Regis diplomate, vectigalem Agen. Aginni pecuniam auctoritate propria exegisset, quâ stipendiatus miles) periculum erat, ne desertis à milite signis, incruenta hostis victoria, Regiorum tormenta sibi addiceret: quo facto, quamuis aliàs capitale pecuniam vectigalem sinè diplomate Regio exegisse, habuit & Regis auctoramentum, & publicum liberatæ dehinc prouinciæ applausum, qui tam opportunè eius vtilitati consuluerat.

Marchio Forcæus vrbi opitulaturus duo hominum millia colligit. Marchio Forcæus, apud quem nondum planè constabat eò prouectum audaciæ ducem, vt quatuor hominum millibus, vastam, munitámque vrbem inuaderet; monitus extrema iam pati obsessos, Perigord. in agro Petragorico duobus hominum millibus collectis, quò moueret castra dubius, diu

Forceo Mayennius occurrit. Garumnæ ripam præterlegit, nihil hærēs, quin Mayennius prælij æstu, soluta obsidione vltrò occurreret: neque spem omninò fefellit euentus: quippe ad primum rei nuntium Mayennius alas equitum paratas esse iubet Roquelauro, & Albeterrę Marescallis ductantibus, hos mille hastati, sclopigeri totidem sequuti; nec propterea solutum obsidium: Vignolio etenim primo Castrametatori, id à Mayennio imperij datum, vt etiam viribus hosti impar valla tueretur, & machinas. Properanti adest nuntius, interceptam à Marchione Forcęo Caumontij vrbem, & nî properè aduenirent subsidia, supremum imminere periculum: arcem non præuiso obsidio destitutam annonâ, & milite. Ad hæc Mayennius, etiam inter ipsa febris incommoda, indefesso labore noctu, & interdiu pergere. Nos intereà qua proditione vrbs intercepta, districtè memoremus. Roque-laure. Aube-terre. *Vignolio obsidionis incumbit munus.* *Nuntius intercepti Caumontii ad Mayennium missus* Cau-mont. Du Maine.

Descriptio Caumontii. Caumontium ad Garumnæ ripam quà Aquitania patet, vrbs est magni nominis, Sectarijs æquè ac Catholicis eo tempore habitata, in ea Magistratus municipales Catholicæ mixtim & Sectariæ Religionis quatuor, opima & nobilis Comitissæ à Sancto Paulo Principis illustrissimæ ditio: vrbi supereminebat Castrum genio loci instructum, vbi Comitissa Catholicam religionem professa, imò (vt hoc obiter dicam) penè ad miraculum pia, non nisi Catholicum prȩsidium patiebatur. Sectarijs Rebellibus ad transitum commodissima statio, eiúsque momenti, vt illius possessores sectarij, nulla fictione Aquitaniam possidere dici possent. At arduum eius expugnatio opus aperto quippe marte tentare La Cōtesse de S. Pol. *Caumontii Castrum munitum Catholicoque præsidio firmatum.*

ridiculum, dolo arduũ & periculoſum: atenim oppidanorum excubiæ quamqãu mixtæ, Regi tamen in ſpeciem militabant, neque Sectarijs eſſe quid in cõſilio poterat, niſi conſcijs Catholicis ex lege municipali. non ita tamen difficile fuit Sectarium corrumpere Conſulem, cui ea die agendi ad vrbis portam excubias munus; numerato item precio coëmpta fides eius qui è ſpecula proſpectans, numeratis procul quæ in vrbem aduentabant capitibus, campanæ prodebat indicio: at quia fruſtraneum erat vrbem ſinè Caſtro intercipi; ſimulatur portandi ad ſalutare Baptiſmi lauacrum infantis, in vrbe pompa; inuitatus arcis præfectus Eſtouruilius nihil nectere moras, quò minùs in vrbem deſcenderet. adeſſe intereà Forcæus ad primum ab vrbe lapidis iactum, quando admonitione intima, corde repentino motu palpitante, Eſtouruilius monitum ſe deſuper credit, nihílque moratus quin pareret deo Geniali, vix ſe colli in arcem applicuerat, cùm auditus ad vrbis portam fragor ingens, commiſſo ab ignaris Sectariorum, Catholicorúmque excubijs prælio; at leue illud, conſpirantibus præcipuis oppidanorum in vrbem. Ad hæc Catholici quibus ſuperando colli vires ſuppetebant, in Caſtrum ſe laxa fuga proripere, ſed infrequentior fugientium numerus, vrbe priùs occupatâ, quàm detecta proditio. mutuis inter ſe vulneribus transfoſſi Sectariorum plures, quamquam eiuſdem factionis, quod ideò inconſultò geſtum, quia milites exteri quos ſecum Forcæus ductabat, loci, hominúmque ignari, obuios quoſque non habito delectu aggrediebant-

Qua fraude vrbs intercepta.

Corruptus Conſul vigilque ad ſpeculam.

Accerſitus in vrbem Caſtri præfectus.

Eſtouruile.

Ad portã vrbis committitur prælium.

Vulnerãtur mutuis vulneribus Sectarii.

tur vnde necati Rebellium plerique, obſeſſa dehinc arx, vbi omnium penuria erat, maximè commeatus; ſolito in dies ſingulas præfecto, victum ſibi ab vrbe quærere.

Cheuerrius in arcem ſubſidium ducit. *Doudiaſius Caſtrum ſubit.*

Nihil ergo moratus Mayennius, præmittit citatis equis Cheuerrium, qui triginta ſecum ſclopetarios in arcem induceret; at neque ſolatio erat frequentia militum penuriâ laborantibus, nî Doudiaſius poſtridie, quinquaginta ſecum militibus, eam obſeſſis annonæ præſidiiíque copiam feciſſet, quæ plus æquo foret propulſandæ donec aduenisset Mayennius obſidioni.

Cheuerry. Doudias.

Adeſt Mayénius.

Adeſt intereà Mayennius, in phalange florida, cuius tamen ſubſidium deficiente legionario in obſidijs leue. Forcæus hæc inter partiri in vrbe excubias, ſummáque contentione in opere aſſiduus, patefacta aggeribus obſtruere, foſſas ducere profundiores, quáque acceſſus in vrbem facilis, aſſeribus doliíſque, compactis clauſtris, paleâ & limo refercire. Tormentum intereà ab arce in eam partem collimatum, vbi conglobati manipuli hoſtium, certis ictibus ſternebat obuios, donec obſcura iam luce incerta verberatio fuit. Immiſſa dehinc à Forcæo patre, qui aduerſa fluminis ripa ſtabat in armis, viginti quatuor plauſtra, vbi commeatus, pulueris tormentarij, globorúmque copia ingens, quibus fortior Marchio, erumpit ab vrbe, compactíſque procul repagulis loca adiacentia munit duobus circiter, præter oppidanos, gregariorum millibus.

Forcæus pater filio Marchioni opitulatur.

Mayennius dubius, opperiretúrne legionarios, quos nô longè abeſſe ſciebat, an alarijs quibus præ-

potens erat vltrò in hostèm pergeret, inclinantibus licèt præfectorum in moram sententijs, signa repentè conferri iubet, daríq; oppugnationi signum. sed neque hîc prætereundum quòd noctem, in frigore quartanæ asperrimo ad fluminis ripam, vnâ indutus loricâ exegerat, primóque quo pugnam indicebat crepusculo, exardescebat, eo æstu quem vulgò à corde in partes extimas reciprocans natura emittit. Iam classicum sonabat, cùm nuntius monet adesse Barrautij, & Ornani à Sancta Cruce cohortes, quæ Burdigalâ Neracum ibant: ad hæc satiùs ductum legionarios expectare quò & minor nobilium iactura foret, & æquior pugna. nec mora duo legionariorum millia Barrautio, & Ornano præfectis adesse, præire Mayennius in hasta nuda, Barrautius à dextra, quà defluit amnis ad accliue collis in quadrum agmen cohortem suam disponere, Castronouanus lectis tumultuariò locis circumadiacentibus copijs collem occupare, hærere in vestigio non procul Ornanus coaceruati agminis ductor. Ortum adhæc nobiles inter dissidium penè excidio vertit: ad primum cornu conglobati omnes, æmulatoriè pugnam, primus capessere auebat quisque, seu Gallico ad pugnam æstu, seu natalium splendoris conscientia; imò iam in se mutuò vertebant ferrum, nî Mayennij intercessisset prudentia, qui non habito nominis delectu, hastatos illos, sclopetarijs passim immiscuit. Exin collimata, in claustra hostium tormenta duo, quæ post editam continua displosione ruinam, procul hinc propulsabant obsessos, aut si quem impellebat ad ruinam

Mayenius signum oppugnationi dari iubet.

Barrautius & Ornanus cùm cohortibus suis opportunè adsunt.

Ordo oppugnationis.

Ortum inter nobiles dissidium à Mayennio pacatur.

Barrau. Sainćte Croix. Bourdeaus. Nerac.

Castelnau.

temeritas discerpebant: ex aduerso ad flumen, nauiculis in plutei modum fatigabatur hostis, ne aut hac parte erumperet, aut subsidio ab vlteriori ripa subleuaretur, quærente vadum Forcæo patre, quo transmearet. His ita gestis, Mayennius ad milites verba facturus conscenderat cespitem: at exercitus loquentem exaudire non poterat, vsu aurium ad fremitus duorum agminum intercepto: equo itaque insiliens in conspectu omnium duces, & proximum quemque interequitans alloquebatur, his auitę gloriæ memoriam reuocans, prædam illis, causam Dei omnibus: nec postulare se vt fortiter capesserent prælium, nî omnibus ipse fuisset exemplo; imò nisi & ipse ad primum cornu dimicaret, laxa vbique fuga desererentur signa; quot cicatrices, totidem corporis decora habiturum quemque, immortale decus, gloriam quæ cœlum æquet, futura victorię præmia; hæc se strenuis dicere, qui & proloquenti fortassis crimini vertent, quòd vana oratione moratus pugnę auidos, de eorum animo addubitasse visus sit; hîc veniam petere, quòd temerario ausu tot heroës accendisset ad bellum. Ex aduerso Marchio Forcæus claustra, quibus occluserat ad vrbem aditus, nouis repagulis obstruebat; factóque limo mixtim & palea aggere, reparabat ruinam; consternatis dehinc ad vnum Mayennij nomen militibus suis, temeritatē esse clamabat, quam adhuc pro virtute coluissent. hærerent in vestigio intrepidi, primósque conatus propulsarent, sibi rem hodie cum eo esse, qui vbi primum impetum effudit, amisso velut aculeo torpet; Mayennium quan-

Tormenta in hostium claustra disploduntur.

Mayēnius ad milites verba facit.

Marchionis Forcæi ad milites oratio.

Du Maine.

tuſcumque ignauis & timidis videri poteſt vnum animal eſſe temerarium,& væcors,hoſtiúmque magis pauore, quàm ſua virtute felicius.vanas illi & exhauſtas,maximè legionarijs acies,raros ordines, extenta cornua, ridiculum eſſe conatum, vbi æquali numero, virtute, animóque maioribus firmantur, quos clauſtra tot, tot munimenta tegunt. Plura parabat, cùm Mayennius dato irrumpendi ſigno, in hoſtium clauſtra primus euadit; haſta illi ad manum, qua in procero corpore, immenſis viribus diſiiciebat dolia humo conferta, & ſi quando conatus haſtæ irritus, periculi immemor, appræhenſum manibus aggerem diſturbabat giganteo conamine. ſequutum acriter nobilium agmen, vallem adiacentem clamore impleuerat, vt reboantibus concauis,millia hominum in ſpeciem exaudirentur,vbi vix legio erat. Hæc inter artificioſi è caſtro ignes in clauſtra iactati damno erant obſeſſis, dum ad vlteriorem ripam Forcæus clangore tubæ,vnde vox exaudiri non poterat, accendebat ad prælium ſuos, adeſſe ſubſidium indicans,vado in præſens aut nauigijs peruehendum: quingenti circa equites erant, quibus ſi tranſitus ad manum fuiſſet, irrita Mayennij virtus illa, quæ portento nobis, nepotibus miraculo futura eſt: enimuerò nihil duxerat potius, quàm vt nauigia quælibet, quæ Garumna defluens habebat, ſecundis, aduerſíſque aquis hinc inde longiùs aut agerentur in imum, aut haberentur ab amne procul: imò ne quid ſuorum tutelæ deeſſet vada circumquaque patentia,vbi facile littus, cauatis in profundum arenis obſtruxerat; quò factum vt nulla

Mayennius primus in hostem euadit.

Forcæus pater vltra flumen ſuos accendit ad prælium.

Regiorum formidine, ſpe obſeſſorum inani, pugna proceſſerit. vnde, vt hoc obiter dicam, imprudens habitus Forcęus pater, qui tempore periculoſo; ſolóque inimico flumen traiecturus, prouidiſſe debuerat firmando tranſitui, conuectis ſecum nauiculis; quo facto, vix prohiberi poterat, quin phalãgem ſuam filij cohortibus iungeret. Barrautius ſuperatis ſtrenuè clauſtris, quæ viam ad Caſtrum intercluſerant, ſternit ſibi hàc facile iter, quod ne denuò hoſtis occuparet, aggere munit. Ex aduerſo grauior pugna: iam quatuor horis æquo Marte pugnatum, dubiáque diu fortuna in hoſtes inclinabat, cùm Mayennius, qui inter æſtus incommoda, puluere affatim hauſto, gelidâ fortaſſis reparauerat vires, pugnam inire acriùs, ſequi nouo furore nobiles; nec diu cùm in vrbem retruſus hoſtis clauſtra deſeruit; indicta dehinc repagula quibus ab eruptione tegeretur miles. Iámque prouecta nox erat, cùm Mayennius qui febre, pugnáque fatigatum corpus, medijs caſtris ſomno conceſſerat, ſubito fragore diſcuſſus, ratus cuniculo euerſam arcem, haſtam arripit collectóque leui manipulo in ſubſidium ibat, nî quem præmiſerat nuntius retuliſſet integram arcem, excîtúmque in vrbe tumultum, incertâ adhuc causâ. mitti placuit exploratorem, qui dilapſus ſenſim in muros euadit, hinc nemine obuio, ad interna munimina penetrat, agnitóque demum effugio hoſtium, clamat intentiùs: nec defuere quibus hoſtem inſequi placebat, at obſcura nox, parum tuta Catholicis regio adiacens, exhauſtæque heſterno prælio militum vires, inhibuere facinus. Appetente iam luce agnitum

Parum prouidus Forceaus pater.

Barrautius ſuperatis clauſtris in Caſtrum pergit.

Barraut

Retruditur in vrbem à Mayennio hoſtis.

Implacida fragoris imago Mayennio ſomni ocium horrore ſubmouet.

Fugiunt hoſtes.

agnitum, corruisse magnâ ruinâ Ecclesiam; quam ingenti fragore disiecerat pulueris tormentarij copia ingens, loco augusto cum equis impedimentísque coaceruata, quò factum, vt vnâ ruinâ perierit hostibus cum bellico apparatu Ecclesiarum supellex omnis, quam ex rapina malè partam ipsa sibi iure meliori vindicauit Ecclesia. Quo fato id gestum, non apud omnes conuenit, sunt qui miraculo imputent quòd inditus repentè pulueri tormentario ignis, nullo impellente. vltorem Deum, Ecclesiarum prædones in ipsa Ecclesia multare voluisse (nam & supra supellectilem, ruinâ collisi sectariorum plures.) Non abnegabāt alij vindicem Dei manum; rem tamen citra miraculum gestam, defluente scilicetè fune tormentario inter manus soporati militis accenso, ignis scintilla in puluerē, quod non ægrè fiat: sed veracior sententia ea fuit, periculo adeò imminente, vt effugi mors sinè fuga nō posset, tormentarium ea mensura funem igne indito, pulueri admotum, qui præberet temporis satis ductandis equis, parandóq; effugio, quem demum aduentante Mayennio, qui non dubitabatur quin statim habendis Deo gratijs subiret Ecclesiam, depastus ignis in puluerem tormentarium ageret. At quare tamdiu dilatum effugium, incertum; nisi quòd caligine Deus obduxerat proditorum acies, quo factum vt paratus in hostes dolus in eorúmmet capita resilierit. Triste ipsis victoribus spectaculum fuit, dum discusso aggere, qui operuerat stragem, euehebantur corpora, quibus adhuc in extremis corpalpitabat; plura illa, balteísque auro distinctis illustria, vnde

Disiecta puluere tormentario Ecclesia.

Quo fato id contigerit.

Spectaculū triste.

Magna hostium strages.

grauioris hostium iacturæ non incerta auguria ducebantur; equi etiam plures educti quorum inflatæ adhuc nares generoso in speciem conamine eluctari velle videbantur; spolia item ampla, nisi quòd ea pulueris copia ingens, lapidésque collisi corruperant. Ita seu Mayennij virtute, seu arte propria, occubuere sectarij, qui munitissimam Aquitaniæ vrbem nullâ iacturâ inuaserant; vnde nî Mayennium vltorem inuenisset proditio, vnâ Regis obsidione arceri poterat, eáque diutinâ & difficili. Plerisq; portentum visum est, tria hominum millia postridie quàm aduenissent, arcê instructissimâ depulisse viginti duo peditum signa, vbi supra ducentos bis mille legionarij numerabantur: Regiorum quinquaginta desiderati, Rebellium quadringenti; inter quos Nauarræus præfectus veteranus magnum sui desiderium reliquit: turbatis agminibus laxâ se hostis proripiens fugâ, manipulo equitum leui sternebatur; imò nec deerat Mayennio animus patrando facinori; nî parum præuisum effugium, fatigatus à prælio eques insomnis adhuc, & quod teterrimum erat, nî nox obscura supra modum locorum ignaros solo inimico terruissent. Prouectus ergo non sinè timore Forcæus Marchio postera die Castroialousium venit.

Victoria Mayennii insignis.

Nauarre.

Marchio Forcaeus Castroialousium fugit.

Mayennius inter hæc non ignarus Neraceæ obsidioni pernecessarium se, aciésque suas, appetente ad crastinum luce, iussis præire legionarijs, Neracum iter dirigit. Mompolianus & Castesius vrbis æquâ potestate rectores, fortunâ vtendum rati, quæ se, raro ad obsidiũ hoste tam opportunè offerebat,

Nerac. Mompouillã. Castets.

de eruptione consilium capiunt. habito sexcentorum delectu, feminæ in plateam circa CC. collectæ quibus, dum acriùs pugnaretur ad valla, trahendorum in vrbem tormentorum ordo præscriptus. erumpere dehinc ad primum diluculum, quo fractus à nocturnis vigilijs miles, vulgò laxus agit excubias. neque dum arma capta, cùm occiso exploratore, acti in fugam vigiles. Blagniacus adhæc ordinis in ea cohorte præfectus, qui post exactam ad valla noctem, rarescentibus iam ad solis radios vmbris sacrum audiebat, ratus dimicare adhuc, quos ipse in valli tutelam statuerat, nihil cunctatus, in hasta nuda quò exauditus fragor abripitur, lectóque fugientium hinc inde manipulo, in valla euectus, suorum pręsidio destituta videt. non dum hostis nisi cum fugientibus dimicauerat, adsunt recepturi desertum à milite vallum, Blagniacus, & Laterrassius præfectus ille, hic signifer: sequuti ex cohorte plerique manum strenuè conferunt; donec quinque vulneribus saucio præfecto, sclopeti glande ad caput, hastæ ictibus ad brachium manumq; quâ & ipse hastam iactabat, Laterrassio item eò vulneribus, tabo, saniéque posito, vt inferendo, prohibendóque vulneri inutilis foret; de fuga iterum cogitabatur, ni Vignolius primus castrametator, leuem præceps duxisset manipulum quò impellebat prælij moles; redire dehinc fugaces ad prælium, viríque exemplo maximi, qui communi omnibus timore fugiebant restaurare pugnam. Nullo interim obstaculo feminæ, maritis ad valla dimicantibus disturbabãt vasa viminea, quibus tectę murales machinę;

Erumpit in Regios obsessus hostis.

Blagniac.

Blagniacus strenuè agit.

Vulneratur Blagniacus. Laterrassius item.

Laterrassie.

Vignoles.

Adest auxilio Vignolius.

A feminis strenuè actum.

dirumpebant dolia, aggerésque, quibus composita claustra, trahebant in fossam tormenta, missóque in puluerem igne, vbi vires labori impares erant, corruptis tormentorum fistulis, axes, rotásque igne absumebant, tentatis nullo obstante omnibus; donec Vignolius, retracto in fossam hoste, Regios summo vitæ periculo vallis restituit, vnde laus in eum immortalis.

Vignolij virtus.

Ferunt suppletas identidem nouis delectibus obsessorum acies, dum Vignolius numero impar obstare non poterat, potuisse ad libitum sæpius instructâ cum Regijs acie decernere. Mirabuntur retrò ventura secula obsessos magni animi viros (nemo enim de Mompouliani & Castesij virtute addubitet) valentiores milite, non potuisse obsidium soluere, vbi fracti vigilijs Regij numero impares vix arma sustinebant. Ad Mayennij reditum despondent animos obsessi; neque Duci satis erat Caumontium retraxisse in ditionem Regiam, nî pari quoque celeritate in Neracum ageretur: dicto citiùs collisa restitui, effracta reparari, produci vallum, admoueri propiùs tormenta bellica; cùm obsessi, deficiente subsidij spe, positáq; in deditione salute, colloquij veniam petunt, datur Oratori commeatus, multa hinc inde irritè in pactum deducta, Mõpoliano & Castesio conditiones sibi indecoras negantibus; donec postquã eò ventum vt aut oppugnationis alea, aut subeundæ propositæ à Mayennio deditionis leges, in id conuentũ est: Vt præfectura vrbis Catholico cederet, octingentíque Regiorum eius tutelæ excubarent, vsque dum æquata solo mu-

Mompolian. Castels.

Mayennius ab expeditione Caumontij Neracum redit.

Deditionis præscriptæ obsessis leges.

nimina, ipsíque muri, quatriduo de publico alendos milites, vitam, conſcientiæ libertatem, & bona, ſarta tecta oppidanis habenda. his conditionibus illuſtre opibus municipium Regi deditum eſt.

Poſtridie, prid. ſcilicet Non. Iul. egreſſis Rebellibus, vrbem ſubijt victor; vbi Legionarij Regij, tacito inter ſe pacto vrbem ditiſſimã prædabantur, nî Belebati obſtitiſſet prudentia, qui re agnitâ, militem in furcam agi iuſſit, quòd poma quæ proſtabant ad forum vęnalia, proteruiâ militari abripuiſſet, ſeuerâ iudicij formulâ, niſi quòd vrbem à præda, & incendio eximebat. Tranſlata dehinc Edicti Camera, quæ diutius illuſtrauerat vrbem, Aginnum Catholicum ad Garumnam municipium, vbi etiamnum hodie perſtat.

Belebati prudentia.

Agen ſur Garonne.

CAPVT II.

EPITOME.

Neraco Mayennius Caſtroialouſium pergit. vltrò vrbs Regis imperia ſubit. æquantur ſolo munimina. vrbis ſitus. deditæ Sectariorum vrbes pleræque. paratur in Poncios à Rege expeditio. Caſtronouanus mille & quingentis militibus vrbem ſubit. habita inter eum & Leſdiguerium colloquia. vrbe abſiſtit hoſtis. ſuccedit Regius miles. deſcribitur Poncium. vaſtandæ prouinciæ Triumuiri Fauaſius, Lanouuius, & Beſſayus Rupellâ ſoluunt. in Eccleſias ſæuitum crudeliter. Praſlinio duce in eos ſtrages. iubetur Guiſius claſſem inſtruere. rebel-

lat Suillium. à Condæo, Comitéque à Sancto Paulo principibus obsidetur, Rhonius nouercam hortatur arcem dedat conatu irrito. munita cis Ligerim Ecclesia à Regiis occupatur. deditur Suillium. Coniaci varia proponuntur: expediátne obuias Rebellium vrbes obsidere, an iis pretermissis, rectà Montalbanum castra mouere. relata hinc inde argumenta. Rex Cutraci pleraque de prælio adiicit, quo à patre Henrico, fusus olim Ioüsa præfectus maris. Castillionium, Bergeracúmque preter spem dedita. vrbium & munimentorum descriptio. Ramburius Bergeraci præfectus.

MAYENNIVS, cuius virtute intra mensis spatium capta Aquitaniæ propugnacula duo, quæ omnium iudicio valentiorem duplò exercitum, annum prohibere potuerant, sectariorum illicò in Aquitania flagellum dictus est, ira Dei, mortalium terror, LVDOVICIQVE præpotens dextra; nec distulit fortunâ vti, quæ virtuti, quod raro, tam blandùm arridebat: Castroialousium moturus castra fæcialem præmittit deditionis nuncium, aut obsidij: víxque diei iter emensus erat, cùm obuij Consules imperia ex placito subeũt, saluis vita, religione, & bonis, reliquis in victoris arbitrio positis. æquata dehinc solo propugnacula, quibus munitum oppidum à prorege obsidium propulsare posse credebatur, à Rege toto trimestri sustinere; earum hæc vrbs, quas Sectarij securitatis appellabant, stationario firmata præsidio: regio circumadiacens castris, oppidísque secta-

Castroialousium Mayẽnius castra mouet.

Obuii Consules imperia subeunt.

Aequata solo munimina.

Castel-jaloux.

riorum Rebellium firmata passim, fortiori munimine circumuallabat vrbem, eò loci sitam vt inter Armeniacos, Condomenses, Aquas augustas, Bayonam hodie, & Burdigalam, media, commercio earum vrbium, Hispanicæque negotiationi impedimento foret. perutilis Aquitaniæ, deditio fuit: Castrojalousij exemplo Monsmarsanus, Tartasiúmque in Labretano ducatu securitatis vrbes, Mediolanum in Aquitania, & plures de quibus postmodùm, vltrò Mayennij accessere victorijs. Monhurtium item ad Garumnam, Pardaliani Boëssij ope regio firmatum obsequio, vrbs ad transitum aptissima, quæ tamen, vt videbimus infrà, parricidio in Rebellium manus iterum incidet.

L'Armagnac. Le Cōdomois. Bayōne. Bourdeaux. Mont de Marsan. Tartas. Albret. Milan. Monheurt. Pardaillan de Boisse.

Castroialonsis fuit.

Pleræque Aquitaniæ Sectariorū vrbes Regis imperia subeunt.

Per id tempus, expugnato Rex Engeriaco intereà dum legionarij ad Santones leuiori à labore diludio, exhaustas obsidio vires reficiebant, in Poncium instructam arcem, expeditionem parabat: vrbem Comitiorum auctoritate subierat Marchio Castronouanus, Forcæi nepos, mille & quingentis militibus. præmissus Lesdiguierius, Regem adesse monet, exercitúmque, quo valentius nihil, victorijs assuetum, vnam in misericordia Regis salutis expediendæ rationem esse, quam nisi experiatur vltrò, nihil obstare quin vi maiore in obedientiam adigatur. Ad hæc Marchio anxius in varia ferri, hærere dubius inter spem metúmque, opponere quanquam segniter, delatam sibi Rupellano imperio tutelam vrbis, datam à se Comitijs fidem, dedecus quod subiturus sit, si tanto militum præsidio firmata vrbe ne, quidem viso hoste abscedat. obtendi con-

Paratur in Poncios expeditio.

Pons.

Le Marquis de Castelnau.

Castronouanum cōpellat Lesdiguerius.

Castronōuani responsum.

Vrget Lesdiguerius.

tra Regium nomen salutem in deditione certam, certius in obsidione excidium: concitatas supra modum Regis iras in eius caput, qui Comitia Rupellana iam antè accendisset ad bellum: vnum illum dissidij auctorem haberi & fomitem. His consternatus Marchio, exitij certus si obstaret, sensim dilapsus est magno Rupellanorum mœrore, qui delectam mille & quingentorum militum legionem eo animo immiserant, vt Regem munita vrbs tantisper moraretur, donec collecta in Aquitania messis, laborantes annonâ vrbes nouo commeatu reficeret; dum munimentis intereà quà in Aquitania, quà in Narbonensi Gallia gnauiter incumberetur.

Absistit Marchio.

Poncij ciuitas antiqua nomine, diuitijs, ædificiorúmque luxu illustris, medio monte satis aspero in arcum desinit; Castrum in rupis apice situm est, cui tunc ea densitate muri erant, vt plaustra immania sibi nullo periculo super occurrerent, Miossentij Labretanorũ Ducum gẽtilis opima ditio, vbi numquam olim, nisi solus admissus; verentibus scilicet Sectarijs oppidanis, ne si fortior admitteretur ipse, vellet esse arbiter rei suæ: hodie vrbis, Castríq; pleno iure dominus est, æquatis solo muris, & munimentis omnibus, quæ circumstabant. Castro nobilis fundus adiacet, centum & quinquaginta feudis nobilibus, quæ à SIRO Poncij pendent (ita loci dominus appellatur) quare, incertum; nisi quòd iurisdictione suprema Regis, quem Sirum dicimus, æmulatur imperium. vetus in vrbe inscriptio prostat: ÆLIVS PONTIVS NEPOS POMP. MAGNI TVM. VL. Vnde sunt qui vrbis ab eo Pontio originem

Descriptio Poncii.

Miossentii ditio opima & nobilis.

Miossens.

Poncium vrbs antiqua.

nem ducunt, vt & familiæ nobilissimæ, cui nuper in Gallia à Pontijs cognomentum; vtcumque res se habet vrbs olim magni nominis, armis propugnaculísq; instructissima, hodie pagus est. progrediente bonis auibus Rege, videamus quid interim Rupellæ actum.

Parandæ annonæ nauem Rupellanii instruunt.

Fauas. Lanouë Bessay. Poictou

Rupellani quibus messis prærepta facultas per strages, quas ferrum & flamma solo circumadiacenti intulerant, Fauasio, Lanoüio, & Bessayo ducibus mille & ducentos homines mari committunt, prædaturos Pictonum plagas. Rupellà illi præcipiti iam Iulio soluunt, nec longa nauigatio, cùm ad Pictones subeunt malè fidam stationem. ductum hîc ab Ecclesiarum incendio belli exordium, fugati, aut, si obsistebat constantia, iugulati Sacerdotes; Campanæ abreptæ liquandis bello tormentis. Lucioni vrbi Episcopali inualidæ, prædonum manus instabat, cùm auro, pactísque frumenti modijs circa mille redempta vastatio. Iámque parabant oppidani fidem solutione exsoluere cùm Marescallus Praslinius, Dux Ellebouius, & Comes Rupifulcaudius, instructâ phalange in subsidium opportunè accurrũt. nec mora hastæ subijci placuit annonam redemptionis pretium. hinc ad Benedicti fanum deuecta phalanx auditoq; Rupellanos ad maris littus opportuno loco propugnaculum struere, nihil morata, rectà eò pergit: hærere in vestigio Rebelles, arcémque semistructam pertinaciter tutari, donec in fugam actis, qui vltrò eruperant, reliqui in opere suo velut Bombyces miserè occubuere: inter eos Richardeletus Rupellanæ cohortis

In Ecclesias crudeliter debacchantur.

Lusson.

Accurrunt opportunè in subsidiũ Praslinius, Ellebouius, Rupifulcandis.

Praslin. Delbeuf Larochefoucaud. S. Benoist.

Fugatur magna iactura hostis.

Richardelet.

præfectus, quæsito diu effugio, in vicinam prorumpebat Ecclesiam, cùm in limine mactator adfuit, quasi & Deus sibi victimam ad Ecclesiæ limen deposceret eum, qui sclopetum in Crucifixi imaginem displosisse accusabatur.

Intereà Rex pridie Kal. Augusti Cogniacum venit, vbi classis præscripto ordine, iubetur Guisius Mediterranei maris præfectus, ad Normanniæ, Britanniæque maritimas plagas, naues bellicas legere, triremes, ductante Dampetro, à Mediterraneo per fretum Gaditanum in Oceanum inducere: iussus item Espernonius quatuor peditum millia, sexcentos equites terrâ Rupellam admouere, quò nihil Rebellionis capiti, cum Pictonibus, Santonibus, adiacentíque Aulnixij solo commercij superesset. Hinc missi à Rege ad confœderatos principes codicilli, quibus de feliciori expeditionis exordio monebantur.

Espernonio cingenda è continenti Rupella datum munus.

Cogniac. Les ports de Normandie & Bretagne. Dampierre. Le destroit de Gibaltar.

Dum hęc Cogniaci geruntur, Rebellio quam in Sacrocæsareæ deditione trans Ligerim nemo dubitabat extinctam, nouo furore ad Aurelianenses commota est. Suillium vrbs est Aureliam inter & Gianum solo vbere, excursionibúsque percommodo, vrbi Castrum adiacet Regiæ dignitatis, validum illud, cui tunc Busioüs præfectus erat: data Comiti à Sancto Paulo à Suillia, præfectóque nuper solemniùs fide, nihil actum adhuc ab ijs, quod Rebellionem saperet, donec passa suaderi se Suillia, circumiectarum prouinciarum Rebelles in Castrum admisit: neque aliud à seditioso mulieris ingenio sperandum erat, quæ sectæ suæ in Regium caput ad-

Suillium rebellat.

Sancerre.

Sully. Orleãs. Gian.

Busiou. La Dame de Sully.

Rebellionē auctorat Suillia.

Orual. Rohan.

dictissima, Oruallum Comitem, filium sibi carissimum, Rohanæúmque generum habebat Rebellionis auctores; illum in procinctu, vt Montalbani obsidionem sustineret, hunc firmandis in Rebellione

Briquemaut. Trinné.

Sectariorum animis huc illuc discursantem. Briquemautius minor, Baróque Trinnæus, quadringentis in Castrum militibus admissi circumadiacentes Biturigum, Aurelianensiúmque prouincias

Comte de S. Pol. Courtenay.

Comes à Sancto Paulo copias legit.

prædabantur: donec Comes à Sancto Paulo ex re consulturus, præmisso qui oppidanis Rebellioni adhuc obsistentibus adesset, Barone Courtenayo, tormenta Aureliâ educi iubet, copiásque legit. E regione

S. Pere.

Castri cis Ligerim pagus erat, cui à Sancto Patre nomen, inuasum illud à Trinnæo, firmatáque præsidio militari Ecclesia, vt positis vltrà citráque fluuium arcibus, nihil nisi tributo penso commearet.

Nuncios ad Condæū & Monbasonium mittit.

Crescente in dies Rebellium numero gliscebat audacia, vnde Comes à Sancto Paulo diffidentiâ copiarum, quas iam collegerat, ad Condæum apud

Condé. Monbason. Berry. Paris. Aubigny.

Bituriges, Monbasonium Lutetiam, nuncios mittit subsidia petēs: adesse interim missus à Rege Marchio Rhonius, qui Comitem à Sancto Paulo sequutus, Aubignium venit, oppidum habendo simul colloquio à Condæo lectum, medium inter

In obsidionem à Cōdæo & Comite conclusum.

Bituriges & Aureliam. Ibi de obsidione pluribus actum, in eámque demum conclusum fuit. Bituri-

Orleās.

gibus tormenta duo, Aureliâ quatuor educuntur, missi dehinc tres legionariorum ordines, qui Suillium oppidanorum auxilio subirent. Quæsitum vltimò penes quem rerum in exercitu summa futura esset, Condæúmne, an Comitem à Sancto

aulo; diu anceps quæstio: quippe primarius princeps supremam sibi auctoritatem iure sanguinis vindicabat. Contrà princeps item à Sancto Paulo adscribebat sibi iure in speciem meliori imperium idem, parata in vrbem prouinciæ, cuius ipse prorex, expeditione: tacitâ lege sancitum in Gallia iactitans, vt vnius Regis in prouincijs suis proreges imperia subeant. Ne tamen priuatis dissidijs principum, vt assolet, gliseeret superbia hostium, irétque in pessum auctoritas Regis, iure suo cessit Aurelianensium prorex, permissáque omnis in acies Condæo potestas; qui nihil moratus Marchionem Rhonium ad Suilliam mittit; missus, rogat deditionis conditiones iustas excidio certo præponeret: Condæum, Comitémque à Sancto Paulo principes ijs adesse copijs, quibus obsistere velle loco ad delicias magis, quàm ad obsidionẽ parato, ridiculum: si tormenta inferri sustinet, æquandas solo turres, agendos in puluerem muros, destituendúmque decore suo Castrum nobile. A Suillia Busioüm compellat, hortatur ne secum Castro miserè perdat, non eam Suillio patri, mentem esse, qui Regi militet: his & similibus tentauit Rhonius Suilliæ, præfectíq; fidem, conatu irrito; seu quòd recèns Catholicum auersabatur, seu inueterato in eum nouercæ odio, quæ ditionem opimam Comiti Oruallo filio carissimo destinabat. Admota cis Ligerim in Ecclesiam, vnde sibi arcem parauerat hostis, tormenta duo, quæ post editam indesinenti displosione ruinam, vi expugnatur, ibi strages maxima; Baro Trinnius, cum ijs quos excidio reliquos fortuna fecerat ad

[Margin notes: Co. Sancto Paulo. — Rhonius conatu irrito Suilliæ Busioique fidẽ tentat. — Busiou. — Expugnata Ecclesia quæ Rebellibus propugnaculo erat. — Trinné.]

fluminis ripam nauigia quærere, instare victores, præreptáque salutis expediendæ ratione, vndis absorbentibus perire malle, quàm ferro; supráque quindecim, quos mitis alueus transnare tulit, periere reliqui ferro, aut vndis. Hinc Castro propiùs succedunt acies: verberationes duæ indictæ; hæc in Castri muros, illa in aream adiacentem. Appetente iam luce displosa magna contentione tormenta obsessos ab area in Castrum propellunt, angustum illud, militúmque numero impar, ibi adiacere cadaueribus semiuiua hominum corpora, quos vulnera, quos tabum perimebat, pollui cuncta sanie, odore, contactu: rebus ergò sic stantibus, vt sibi ipsemet hostis esset longè infensior, qui hostem à Castro ptohibebat, certis conditionibus pacta deditio, in hunc modum.

Strages hostium quà ferro quà vndis.

Deditur Castrum.

NOs Henricus Borbonius, Condæi princeps, rogantibus amicis, quæ nostro iam arbitrio subiacebant condonamus obsessis, vitam, libertatem conscientiæ, & bona, si abiuratâ priùs factione fidem sacramento solemni firmauerint. Actum in Castris ante Suillium 19. Iul. 1621.

HENRICVS BORBONIVS.
FRANCISCVS AVRELIANENSIS.

Supremus hîc in Rebelles trans Ligerim labor, exarmatis enim Sectarijs ea parte omnibus, non vltrà bello sæuitum.

Supremus hic trans Ligerim in Sectarios labor.

Supra memoraui Aquitaniæ vrbes Sectarias post habitam ad fanum Fidei Synodum prouincialem,

Parum tuta Rebelliũ fides.

delegato ad Regem Malereto, fidem firmasse tum oratoris voce, tum codicillis ad Regem, verbis magnificis, at rerum vacuis. Si enim Monhurtium, Mõtemmarsanum, & fanum Fidei eximis, quæ Regem dum vixit Boëssius agnouere, reliquæ omnes rerum nouarum studio actæ. Boëssius, eiúsque gener Theobonus dispari fato perstitere in fide, ille ad extrema, hîc ad minùs felicem Montalbani expeditionem, quasi & peierare licitum mutatâ eorũ in deterius sorte, quibus data fides. Postridie quàm Rex Cogniacum venit, placuit deduci in consilium, belli solo Aquitanico mox ineundi rationem; plura vtrimque agitata; satiúsne foret rectà Montalbanum ire, vbi nemo diffitebatur belli molem, an obuias Rebellium vrbes in transitu obsidere. Quibus ea mens erat, vt nullis obsidionibus medijs in Montalbanum nulla dilatione castra mouerentur, aiebant eam Rebellium in Aquitania vrbium caput esse, quæ vt prælongam Regi ad eas vrbes expeditionem parari autumat, ità segniùs munimentis sibi consuluit, aut subsidio militari; posse incautos intercipi dum propugnacula adhuc infecta, prę-stãt facile obsidionis opus: sparsos hùc illùc per Aquitaniam præsidiarios, quibus vrbem subeundi animus si obsidetur, quos si præuertisse dabitur, vrbem, ad primam tormenti bellici displosionem dedi necessum esse; neque potius consilium, quàm impræuiso vulnere ferire hostem, præuisa animos ignauis addere, vbi etiam strenuos subito metu cõsternant non antè agnita. ridiculum addubitare dirutóne fundamento, disijci debeat superstructa mo-

Monheurt. Mont de marsan. Saincte Foy.

In vtramq; partem agitatur quæstio. De Montalbani obsidione differenda aut acceleranda.

Cogniac.

Accelerandum eius obsidium.

Argumẽta quibus ad probaretur.

les? vrbes Aquitaniæ reliquas vno Montalbano ſubnixas, ſi excutitur, eodem caſu cum eo ruituras; ſecùs ſi dilata ea expeditione, in vrbes obuias caſtra mouere conſilium, expugnandas quidem earum pleraſque in tranſitu, non omnes tamen; ídque ſi ante Montalbani obſidium in prouincia hibernare mens eſt: dehinc appetente hieme non poſſe exercitum tot obſidionibus fractum, quantacumq; hodie alacritate exultet, niſi eneruem, laboribus imparem, fractum & mutilum Montalbani munimentis ſuccedere; notum omnibus Gallorum nimis genium, quàm vt trahi in dubium queat; Giganteos eſſe conatus quos primùm edunt, vbi diutius dimicatum eneruari audaciam, quam non niſi prima conamina illuſtrant. Hinc eſſe in Galliam Narbonenſem facilius iter, vbi Chatillonij fides, deſtitutæ adhuc muniminibus vrbes, conſternati ad inopinum Regis aduentum indigenæ, plenam, ſi fas dicere præſtabunt victoriam, etiam ante hiemem.

Le Languedoc Chatillon.

Contrà quibus Bergeracum, Caſtellonium, Clairacum, obiectóſque ad Regis tranſitum vrbes reliquas, obſideri mens erat. Id eſſe Regibus cum leone commune, vt obuij nihil, in armata ſuperbia linquant. indecorum Regio nomini vbi in vrbes ſubditas venit, pati oppidanorum proteruiam negantem aditus; imò & ad LVDOVICI illuſtrem iam toto orbe gloriam pertinere, cadat ante eum Rebellio obuia, quam alioquin externi principes ab eo reformidatam ſibi perſuadeant Si rectà Montalbanum itur longius iter, cœlo æſtiuis caloribus adeò infeſto vt interdiu pergere periculoſum ab æſtu,

Bergerac. Caſtillon. Clairac

Eorũ mens quibus obuias vrbes oppugnari placebat.

Argumenta quibus id inducebant.

noctu ab insidijs, ludicrum esse quod adijcitur, vno casu ruituras Rebelles cum Montalbano Aquitaniæ vrbes, quasi ea sit inter vrbes connexitas, quas XXX. leucarum spatium longius, inuicem dirimit; quasi bellum exemplo geratur. At si eas hodie vrbes remorandi Regis, audacia habet, quid sperandum expeditione Montalbani confecta, si confici eam contigerit? expectaríne fracto tunc exercitu deditio debeat, nihil minùs, præsentem hîc Regem esse, tunc longo terrarum spatio dissitum; luxuriantem hodie militis audaciam, tunc languidam, iustum exercitus numerum, qui desertis eo tẽpore signis, futurus haud dubiè tot obsidionibus impar. expugnãdum Montalbanum, aut propulsandum ab obsidio Regem, vtroque casu nihil timendum Rebellibus, quos Rex in transitu præterierit. capto quippe Montalbano, fractum vigilijs militem, sauciatum, ægrum & languidum prius arma positurum, quàm possit etiam lubens in armis retrocedere; prouectâ iam æstate Autumnum appetere, imminere illicò hiemem, quam Montalbani exigendam obsidio nemo non videat, vtinámque etiam eâ exactâ subsequatur deditio. Quod si contrà, absit omen, propulsari obsidionem statutum Deo, non tãtùm sperari non posse, vt in hostẽ miles regrediatur, quin verendum ne coniuratione aut metu signa deserat; spretã fortunam, quæ se vltrò hodie Regi offerat, irrito dehinc conatu quærẽdam. Neque obijciendam Regis virtutem, quasi supra fortunæ aleam sit, vnam esse bellicam virtutem, cui fortuna ius dicat, reliquas supra eam positas: penè hîc

nè hîc certam victoriam, quæ Montalbani in ambiguo posita sit. His & similibus scindebatur in diuersa Regis consilium, cùm ipsemet Rex ad præsens periculum naturæ impetu pronus, differri posse negat, quod militi vltrò fortuna offerat: valida erant in speciem hinc inde argumenta; præualuit tamen ea dehinc apud sagaciores sententia; captis Bergeraco, Clairaco, & quæ superabant à Montalbano in Aquitania vrbibus, leui præsidio occludendos Montalbani aditus, obsidendúmque interim à Mayennio fanum Antonini, vrbem adiacentem, dum Rex cum exercitu suo vltra pergeret in Narbonensem Galliam. Futurum vt hostis leuibus sæpe prælijs ab ineunte Autumno, ad imminētem hiemem fatigatus, fractus vigilijs, deficiente commeatu, & animo, Regia sensim imperia subeat; & si fuerit ad hiemem pertinax; posse in vrbis ambitu non longè à muris hybernacula statui, munimentis Castella propiùs admoueri, quæ vallis in circulum excauatis (lineas communicationis vocant) sibi inuicem præsidio erunt, sic fugere quidem vrbi superbæ datum, at non effugere. lento conamine sterni superbiam hostis, quæ ad præcocem audaciam gliscit. cunctando parari victorias, quarum decus nimia in prælium auiditate dilabitur. eam sententiam omnium optimam rerum euentus docuere: contrà tamen itum, minùs quidem opportunè, atenim nihil hic Regis sagacitati demptum, quippe rerum euentus eâ vulgò tyrannide sibi fortuna vindicat vt virtuti sat esse videatur magna voluisse, bello præsertim, vbi inceptum gloriosè facinus infelix plerúmque exitus claudit.

Montauban. Dumaine. S.Antonin.

Opinio omnium optima ab euētu.

Regina Burdigalã petit.

Appetente ad craſtinum die, Cogniaco Regina Burdigalã ſubit, frequentioribus ſub dio metationibus, quã vt poſita ſupra ſexum crebriùs pateretur incommoda. Rex Barbazieuſium, hinc Mongionum, Cutracum deinde venit: reuocata hîc in memoriam clades maxima, quam Henricus olim IV. profligato præfecto maris Ioüsâ Catholicorum factioni intulerat, placitúmque Regi patriarum virtutum æmulo in arenam, vbi commiſſum olim illuſtre prælium ferris indagato attentiùs loco, diſſeruiſſe pluribus memorant, quid cauſæ fuiſſet, quòd inſtructiore Ioüſa exercitu, fuſus: contra militarem ab eo diſciplinam pugnatum, minúſque quæſitos belli apparatus ad prælium, quàm ad faſtum, radiaſſe auro thoraces ferreos, armillis, criſtíſque comantibus galeas, præpeditos phaleris equos, nimiáque imperatorem audaciâ, non expectatis Matignonij copijs, quæ aduentabant, manum conſeruiſſe, ſeu illum habebat gloriæ libido impotens, cui nolebat conſortem, ſeu ad pugnam præcox auiditas quæ magna perſæpe facinora in peius vertit; ſic perijſſe ſolum, qui gloriæ ſocium habere noluerat. Ex aduerſo pugnatum à patre, quò magnificè minùs, eò gloriosè magis, & ſtrenuè, collocata loco opportuno tormenta, quibus ſinè prælio, cęſæ Ioüſanorum alæ, quæ ſe ad pugnam luctuoſo ſumptu inſtruxerant, quaſi ad nuptias; ferri vnius ab Henrico habitam rationem, ferro tectos milites, ferro pugnatum nihil floccis, ſericóque ornatas haſtas, nudas illas cuſpide acuta, flexili, leuíque ligno, neque coloratos in auro ſclopetariorum balteos, vnde

Rex Cutracum venit.

Multa Rex de prælio à patre olim in Ioüſam hoc loci cõmiſſo.

Quare profligatus Ioüſa.

Quare victor Henricus IV.

Cogniac. Bourdeaux. Barbezieus. Mongioun. Coutras. Ioyeuſe L'Admiral. Matignon.

pulueris tormentarij ad ictus singulos modioli pendent, pelleos illos, semiustos, reliquas fumo obductos; vno verbo hinc Græcâ parsimoniâ, & fortitudine ab Alexandro, illinc Persico luxu, ignauiáque militum à Dario pugnatum.

Boissæus Regi se obuium sistit. Dum his, aut similibus proloquebatur Rex, obuium se sistit Boissæus Pardallianus, quem suprà memorauimus habitâ ad fanum Fidei Synodo, vrbes Aquitaniæ Sectarias, in fide, adhibito sacramento S. Foy. firmasse, humanissimè exceptus à Rege, fani Fidei, Castillon. & Castellonij Consules offert: iam enim rebellârant vrbes reliquæ; ab illis oblatæ duarum vrbium claues, promissáque in futurum obsequia. Lauda- *Consules Castellonii & fani Fidei claues Regi offerunt.* Boisse. tus hîc à Rege Boissæus, qui extirpandæ Rebellioni, in Aquitania nihil non mouerat: relatum dehinc, Bergerac. quod omnibus stupori fuit, Bergeracum inter Sec- Perigord. tarias primariam vrbem meditari obsequium. ea vrbs ad Aquitaniæ terminos Petragoricis adiacet, Petragorici Senescalli iurisdictione illustris, com- Dordogne. mercio celebris ad Duranni defluens, bellóq; multis ab hinc annis instructa; diuersis temporibus munita perhibetur; ab Henrico IV. quo tempore Ca- *Munitum Bergeracũ ad diuersa tempora.* tholicorum in Gallia factio præpotens, Regem insectabatur, ídque propugnaculis quinque, forcipe bellica, medióque ad illam propugnaculo. dehinc ann. M. DC. XV. ad prima Rebellionis exordia, adiecta immani mole propugnacula totidem, cum *Munimentorum descriptio.* duobus medijs, quorum vel minimo XL. hexapodûm facies erat. XVI. latera, tutaminis lineæ X C. fossarum latitudo XX. passuum, profunditas immensa, ad angulos tormentariæ fenestræ ita dispo-

ſitæ, vt nullibi ſtatio eſſet niſi patens vtrinque: ex aduerſò ad meridiem pomærium adiacet cui à Magdalena nomen medio flumine , firmatum & illud propugnaculis tribus, duobus medijs, ijſdem arte, & menſura; ſuprema his manus impoſita ad Regis aduentum, ſi propugnaculum vnum, extimaque foſſarum munimina eximis, quæ imperfecta adhuc ann. M. DC. XXI. Neque deerant præſidium, commeatus, & arma: quippe ex finitimis oppidis duo prę ſidiariorum millia, mille & quingenti conductitij quos Forcæus in vrbem induxiſſe circumferebatur propulſaturus ipſe obſidionem; frumentum & vina quantum huic militum numero ſatis ad annum. VII. Regij, quod vocant, modi tormenta bellica, minoris L. pilæ ferreæ, ſclopeti, haſtæ, aliáque id genus, iuſtum Regi timorem induxerãt ne periculoſa, diuturniórque obſidio foret.

Mag-delaine.

Præſidium armáque vrbis.

Caſtelloniũ deditum.

Ad V. Id. Iulij Caſtellonium ventum, ibi Rex à Foreſto vrbis præfecto gratè excipitur; Buillionij ditio eſt, ea obſidione non parum illuſtris, quam Mayennio olim ad Henrici III. tẽpora oppugnante, quadrimeſtri acriter ſuſtinuiſſe fertur: ex hinc vrbem nouis munimẽtis obduxerat Buillionius, diſſidij ſupra primores Galliæ capax. Caſtellonio Rex, fanum Fidei venit, vrbem, quæ nihil Bergeraco ſecunda. illi ſitus in quadrum, lapideis paſſim turribus muro interiectis; duplex munimẽtum, vetus illud, hoc nouum, incõcinnum illud pro veteri auorum imperitia, quorum virtus periculis aſſueta, à propugnaculis abhorrebat; hoc regulare, vt vocant, ductis infelici hoc æuo à Batauorum diſcipli-

Caſtil-lon. La Foreſt. Bouil-lon.

Rex fanum Fidei venit

S. Foy.

Bergerac. Castillon. S.Foy. na militiæ legibus. Dicta olim Bergeracum, Castellonium, fanum Fidei Sectariorum ad agros Aquitanicos ambulacra: at rebellauit statim à Montalbani obsidione fanum Fidei, vt in tempore memorabo. *Tres vrbes sectariorum Aquitaniæ olim ambulacra.*

Panissaut. Panissautus popularibus studijs Bergeraci potens, dispositis in obsequia oppidanorum votis ad III. Id. Iulij Bergeraci nullo apparatu Regem excipit, póstque quatridui morâ firmatam Rebellium fidem, concessâ Ramburio vrbis præfecturâ discessum. *Rex Bergeracum subit nullo apparatu.* Rambures. At ne prægraui tormentorum pondere oneri cederet pons, cuius non adeò solida compages, vt ferendo esset, iussæ in vlteriorem ripam vi brachij subuehi machinæ. Ferunt eò loci dum de munimimibus diruendis agebatur, dixisse Regem; optatum à se vehementiùs, effecturúmque, si quid valet, nihil nisi ad confinia Regni sui munimentorum esse, subditorum corda, arces Regi imperuias satis, si in fide manserint. quæ sanè politicæ præcipua regula, quippe tot in vasta ditione reguli, quot arcium occupatores. *Memorabile Regis apophtegma.*

CAPVT III.

EPITOME.

Deditis fano Fidei, Castellonio & Bergeraco Rex fanum Bartholomæi venit. ingens ab imbre periculum. magnus erga milites suos Regis amor. Altamvineam ventum. Veraus, Schombergus, Conciliique arctioris

primores Toneinsium non sinè periculo primi subeunt. captum de Clairaco obsidendo consilium. Desplanus irrito conatu deditionem tractat. situs Clairaci. oppugnationum Termesio Contenantio & Zameto datum negotium. Ioinuillius princeps, trésque cum eo Galliæ Marescalli vrbem agnoscunt. præcox oppugnatio. Termesius occumbit. retruditur in vrbē hostis. Termesio Rex in solatium adest. pleraque hinc inde dicta, laudatur eius virtus. diuisa in oppugnationes duas verberatio. cohortium, aliorúmque ordo. Schombergus tormentorum ex occasione præfectus. primipili virtus & præmium. Regina in edito consistens oppugnationes speculatur. obsessi deditionem meditantur. missi ad Comestabilem Oratores. quid inter eos actum. Sectarii quare tum primum papiliones dicti.

DEDITIS vt supra dictum Castellionio, fano Fidei, & Bergeraco, obstabat adhuc ea parte Clairacum. Iussis Rex præire tormentis sequutus ipse, Amatum, inde fanum Bartholomæi venit, moráſque operiendis quæ ęgrè trahebantur tormentis indixerat, cùm militari consilio ex re visum nullâ morâ progredi in hostem, parúm ne tutâ eâ statione, an intercipiendis Clairacensibus incautis, incertum. Ad hęc mutato proposito Rex malis auibus ire, nec proprij consilij expers, nec alieni incapax, quod rarum habenas rerum summo iure tenentibus. Postridie fano Bartholomæi Toneinsium iter indictum; Termesióque, & Zameto Castrametatoribus, visendi

Castillon. S.Foy. Clairac.

Rex fanum Bartholomæi venit.

Aymé. S. Barthelemy.

Consilii arbitrio, Rex contra sententiam suā progreditur.

Tonneins. Termes Zamet.

interim Clairaci delatum munus, data illis delecta manus, quæ dum munimentis succedit supra fidem est quo periculo implicatur exercitus, ipséque Rex, obluctante genio, aliorum arbitrio progrediens. *In periculū incidit.*

Vix quatuor milliaria à fano Bartholomæi emensus exercitus, cùm repentino turbine conglobatæ nubes, densiore nimbo, imbrem effundunt tanta copia, vt intra sex horas, inundata planities circumadiacens, nauigiorum capax, torrētibus vndequaq; peruia fuerit: neque consistere in vestigio datum; aquarū violentiâ raptatis militibus quos ipsummet prægraui pondere tegebat ferrum: iam superante militum, equorúmq; infenso imbre latera: progredi aut regredi æquè periculosum loci geniū ignorantibus; hærere difficile, luctantibus ex aduerso ad vestigia torrentis impetu; ad caput, humerósque desuper, imbre: qui sarcinas ipsi suas vectabant, impares cedebant oneri, proiectis in aquam quorum à vitâ potior illis ratio. Intereà Rex oblatam rhedam parum ipse de se sollicitus aspernari, abnegatísque in cōmuni omnium luctu commodis, queis Reges à plebe differre solent, hinc inde ad pericula abripi, his voce, illis gestu, exemplo omnibus solatia præbens. Subijt inter hæc legionum recordatio, quæ fatigando hosti, agnoscendóque propiùs Clairaco præmissæ fuerant; quas nec dubium erat iam ad milliare ab vrbe prouectas. bellicus apparatus, puluis, funes, glandes, aliáq; id genus, quæ illis ductabantur ad pręliū intercepta vndis, mediâ hærebāt viâ, vt plaustris trahendis irritus esset equorū cona- *Ab imbre repentino periculum.* *Proiecta à milite sarcinæ.* *Rex rhedā aspernatus militibus adest.* *Regis prouidentia.*

tus; vnde progressis periculum imminebat quale nusquam ab eruptione, aut insidijs hostium, inermibus sinè prælio iugulandis, non secùs ac pecudibus, puluis, si quem fortè modiolis suis secum traduxerant adeò madidus erat, vt flammæ incapax ipsissmet magis excidio verteret, quàm hosti. Ad hæc iussi qui Regiæ apparatum mulis maioribus vectabant agasones, peristromata auro mixtim & serico fulgida, preciosam Regis supellectilem mediâ deponere viâ, in quam eâ iam violentiâ ferebatur torrens, vt secum abriperet obuium quodlibet: superimpositus dehinc puluis, bellíque armamenta, quæ citiùs quàm dici possit illata, prouectos imminenti periculo exemere. Dignum imperatore facinus, qui militis salute nihil habet potius: hinc factum, vt legio, quam Rex præire iusserat, ei se salutem & vitam debere professa fuerit. Appetente nocte Altamvineam ventũ, neque enim per imbris incommoda Toneinsium ex animo iri potuit. vocati dehinc ad diuersorium errantes huc, illuc incerto gressu, ídque accensis velut è specula in portu lucernis. Fabulas loqui videar, qui imbrem exprimo penè supra hominum captum, vera tamen relatio, quod nec ignorant quibus iactura supellectilis, merciúmque magno tunc stetit.

Consulturus militi sua proiicit.

Altamvineam venit.

Hauteuigne. Tonneins.

Postridie firmati pontes, paratęque, quibus liberè per planitiem commeare dabatur nauiculę, minùs periculosum, quamquam difficile Toneinsium aperuere iter. Vrbem primi subeunt Verçus Procancellarius, Schombergus Comes, Galliæ quęstor,

Du Vair. Schomberg.

quæſtor, tormentorúmque ex occaſione pręfectus, ærarij, quod parſimoniæ vocant, arcarius, quatuor qui Regi ab epiſtolis, pluréſque ex ſanctiore concilio, quorum in periculo diu libertas fuit: quippe vrbem Sectariorum nulla cauſæ cognitione ingreſſi, niſi quòd nuper Regi fidem dederat, nihil habebant præſidij militaris, quo firmaretur ſtatio, vnâ alioquin hoſtium fide parùm tuta. Atenim, ſi prædę ingentis, ſpes non incerta magnum eſt ad noxam etiam probis irritamentum, quid eâ vrbe ſperandum in quam primores Gallię ſi diuitias ſpectes, minori prouidentia confluxerant inductâ ſecum prædâ, qualem ne quidem à profligato exercitu ſperare liceat? Veræus periculum cui ſe, ſuóſque implicuerat alta ſecum mente perpendens, habito diſtrictè concilio, quia ſenſim in vrbem confluebant alarij, ſtationem ad portas leuem illam, locat, quâ ſaluti conſultum, ſeu oppidanos ad arduum opus defecit animus, ſeu quòd ne quidem aduerterant prædam.

Veraus cōciliique arctioris primarii Toneinſium magno periculo ſubeunt.

Ad veſperam de obſidione Clairaci conſilium iniri placuit, quo in vtramque partem agitata iterum quęſtio, quam ſuprà fusè memorauimus, Montalbanúmne omiſſo Clairaco, eundum rectà, nullis obſidionibus medijs; an obſidendum priùs Clairacum. Vna hæc vrbs proſtratæ ea parte rebellioni ſuperſtes erat, neque magni apud antiquos nominis, niſi quòd illam firmauerat recèns Rebellio. Factionem iam antè abdicauerat Pujolius vrbis præfectus, vir magni animi, datáque Regi fide tentauerat omnia retrahendæ in ditionem Regiam vrbi, conatu

Montauban.

De Clairaci obſidione conſilium capitur.

Pūiol.

Puiolius Clairaci præfectus Rebellionē abdicat.

irrito; quò factum, seu Rebellionis odio, seu illatæ sibi à suis iniuriæ vindictâ, vt in obsessos ipse, cui loci genius notissimus, perutiliter Regi meruerit. Substitutus illi Santorsius, qui vrbem regeret: designatur in Clairacum expeditio, quamquam sagaciorum sententia in Montalbanum iret.

Designatur in Clairacum expeditio.

S.Torse

Postridie, qui in XI. Kal. Sextil. incidebat, collectis iam ab imbre hesterno legionibus & tormentis, castra in vrbem moueri placitum. procurata interim Burdigalâ septem maioris modi tormenta; missúsque Clairacum, qui Mercurium vbique agebat, pacis proxeneta Desplanus: ille primores municipij ad Comestabilem ducit, quorum ea impudentia, vt fidem dixerint non alio precio venalem, quàm conseruatis libertate, muris & munimentis: re ergo infectâ missi tentandis iterum oppidanorum animis, Lesdiguerius & Boissæus, qui demùm tormentis bellicis abacti procul, referunt ab infida Rebellium fide sperandum nihil.

Desplanus deditionem irrito conamine tractat.

Desplã. Lesdiguieres Boisse.

Clairacum accessu difficili, ad collem asperum situm est; circumstant vineæ, quibus genio loci angusti ad vrbem aditus obducebantur: assurgebant hinc inde claustra frequentioribus tunc manipulis quibus tandem non nisi magnâ Regiorum iacturâ excussus hostis. placitum tripartito agmine ea oppugnari: dextrum cornu Termesio datum, sequuta ducem prætoria cohors; læuum Zameto, medium agmen Contenantio: illum Picardiç, Campaniæ, Bellimontis; hunc Nauarræ, Normanniæ & Chapesij Cohortes, veteranis militibus sequebantur.

Situs Clairaci.

Claustra oppugnantur Ducibus Termesio, Zameto, Contenantio.

Termes Zamet. Contenant. Picardie. Champagne. Beaumont. Nauarre. Normãdie. Chapes

Lesdiguieres. Ioinuille. Praslin. S. Gerã. Chaune. Nondum muris successerant acies cùm Lesdiguerius magnus Castrametator, Ioinuillius princeps, Marescalli Galliæ tres, Praslinius, à Sancto Gerano, & Chaunius, admoti ad munimina propiùs explorando loco in varias turmas circũequitant: inter hęc Lesdiguerius magno solis feruentioris æstu, adiacentem arboris vmbram subit, vnde castra, metationes, & valla voluebat animo, cùm sclopetariorum delecta manus eò intrepidè, pergit: ille velut Archimedes in opere mathematico defixus hærebat, aliud cogitans, cùm sauciati lethaliter circumstantes monuere periculi. emissus illicò manipulus leuis, retrusit quidem in fossam primo impetu hostes; at concitatis in prælium cohortium animis indebito tempore, paucorum exemplo, pugnatum ab omnibus, rorariorum, quod assolet velitatione caussam oppugnationi dante: irritus hîc præfectorum conatus, qui & ipsi non nisi in speciem prælium inhibebant. præcox illud cui Rex adesse non potuit ex voto.

Vrbs propius à primoribus agnita.

Commissum præcoci oppugnatione prælium.

Termes. Non expectato signo, primus in claustra irrumpit Termesius, non antè prætoria cohors sequuta acriùs, non antè in hostem audaciùs ducta; equitabat ille, non nisi ægrè in vestigio consistens à vulnere, quod à pila tormentaria acceperat olim ad tibiam, armáque dedignatus quibus tegeretur, ense nudo ferebatur in hostem, exemplo vltrò & voce, accendens Regios, cùm incautè ad ventriculum petitur glande, ictu satis lento, quémque vt relatum dehinc à medicis, lorica quælibet retundebat.

Termesius primus in hostem irrumpit.

Vulneratur lethaliter.

Ad læuum cornu pari alacritate pugnatum, me-

Zametus strenuè agit. liore fato: Zametus quippe cohortibus suis admotis ad claustra, propulsabat hostem, illi à tergo Vicius aderat in leui ala, sclopigerísque equitantibus (Carabinos vocant) neque ad medium agmen à Contenantio, minori pugnatum audaciâ, actum vbique strenuè, vnaque demùm retrusus die, pugna vnica hostis, (quod magnis ferè obsidionibus inauditum) in munimenta vrbis se recepit, magnâ & ipse militum iacturâ. Ita perrupti aggeres, quorum expugnatio, (si, more obsidijs solito vallis & fossis actum,) in mēsem omnium iudicio protrahebatur. At vtinam ita lento conatu gestum opus: neque enim cecidisset hoc prælio Termesius, quem innatus Gallis prælij calor abstulit. *Zamet. De Vic.* *Contenantius item.* *Pellitur hostis.*

Rex adest. Intereà Rex qui non nisi se præsente committi pugnam iusserat, adesse propiùs, luctuosíque spectaculi futurus testis in eum fortè locum incidere, quà sauciatis transitus erat ad castra: queri primùm quòd Castrametatores parùm imperij memores, se absente signum pugnæ dedissent; illi causati militem, dum eruperat hostis, non expectato signo manum conseruisse, irrita dixere inhibentium imperia, vbi aut non exaudiebantur à strepitu, aut ad pugnæ libidinem spernebantur: lætos se tamen quòd eo absente pugna processerit, qui non nisi magno periculo adesse potuisset. Ad hæc describi pugnę initę rationem, triplici actum oppugnatione, Termesio, Zameto, & Contenantio ductantibus cornua pari vbique fato fugatum hostem, vlteriúsque Rex secundùm sermones hinc inde habitos incautè pergere, cùm stipatorum vulnerati ab hostium muni- *Queritur Rex pugnã se absente commissam.*

mentis duo, monuere periculi.

Regiorum plures hoc prælio desiderati; gregarij tamen ferè omnes, si Riuierum Bordeti Legatum, Masotesum, Baronem Maillocum Normannum, Termesiúmque Castrametatorem eximis; quorum hic dolorem exercitus vniuersi, sui desiderio concitauit: triplici claustro hostem excusserat, aditum molitus per aggeres, cùm à læua quâ circumequitans habenas equo laxabat ad pugnam, glande impetitus est; at neque lethaliter, vel si Bubaleum thoracẽ, qui vulgò ferrei præuius est spissum, ex more induisset: sauciatus in crastinum vixit, non alio quàm Regis solatio, quem & moribundus dum ab eo gratè inuisitur in hæc ferè verba compellat; Nihil se dolere, quòd à vulnere sensim deficeret, optatum à se diutiùs sic mori, qui tanto erga Regem suum affectu vixisset; positam inter arma gloriosè spem vitæ, quam ne quidem hodie reuocaret oblatam desuper; nisi vt pulchrè iterum eam pro Rege poneret; magnum esse, etiam ad Regis absentiam, pro Rege mori; atenim si eius præsentia adijcitur virtutis testis & mortis, viuere denuò qui sic moritur. duo superesse ad quæ fluctuans animus dubius inter gaudia & mœrorem hærebat, Bellegardi fratris hinc, illinc vxoris, pignorisque ab ea charissimi memoriam, luctuosam illam; nisi quòd Bellegardo Rex ipse (absit verbo inuidia) frater erit; vxori maritus, filijs pater; communi fratrem, vxorẽ, & filios amore prosequuturus. Sibi ex bonis quæ fortunâ parantur, præter vxorem iuuenem illam, præsentíque infortunio imparem; & vagientes

Desiderati ea oppugnatione.

La Riuiere. Masotes. Mailloc. Termes

Iactura Termesii omnibus grauis.

Termesius Regem alloquitur.

Bellegarde.

Cõmendat filios & vxorem.

adhuc in cunis infantes duos superesse nihil. Reliqua aut seruitio Regis absumpta, aut eò posita, vt nominibus alienis distrahãtur. concitaret misericordiam Regiam filiorum eò luctuosa conditio magis, quòd se miseros nesciebant: victuros eos, si quid maiorum exempla, immissáque recens obsequij in eos semina valent, in fide coronæ debita; &, si parentum exemplis ad mortem filij innatâ virtute rapiuntur, in eadem fide morituros. Ad hæc Rex in amplexus gratissimos ruere, séque Termesiæ sobolis protectorem professus, præceps abire, quia obortas ad mœrorem lacrymas inhibendi animus; quasi indecoris Regibus lacrymis qui vt supra humanas vices positi, ita nec debent mortale quid prodere.

Rex solatur Termesinm.

Termesii laus.

Hîc abundè est Galliæ, quòd in lacrymas abeat cui perijt alumnus carissimus Achilles ad prælia, in amore Paris, Nestor si quãdo proloquutus: bella apud Germanos, Batauos, Pedemontanos, imò & in Gallia sectatus vbique: Mauricio Nassouio in Batauia; Emanueli Sabaudo in Pedemontio, Henrico olim IV. dehinc LVDOVICO Regi in Gallia meruerat, eâ magni animi famâ, vt eius nomen apud exteros in Gallicæ virtutis exemplum traheretur: armato demum in Rebellionem LVDOVICO, dum adest vbique ad pericula, fulmineâ glande traijcitur, mirum quòd perierit fulmine, qui ipse belli fulmen lauris ad gloriam tegebatur. Vir erat summa morum elegantia, ingenio illustri, ad arma expeditus, aptus alliciendis feminarum amoribus; quod penè illi excidio vertit, dum nobilissimam vir-

Allemagne. Hollande. Piedmont. Maurice de Nassau.

ginem ex Reginæ olim familia in ipsa Regia ad amplexus induxit, vnde nî se fugâ inter obscura noctis proripuisset, ferro vitam finierat: hinc exul apud Batauos diu à Venere, Marti militauit. Dicax idem, Curialésque ingeniosis facetijs irridere solitus, primorum gratiâ floruerat, cuius apud illos memoria in longum præpotens erit. Hæc de Termesio, quæ si non rependisset eius virtuti historia, aut parùm virtutis amatrix, aut inuida dici poterat.

Oppugnationis forma in concilium deducitur. Ad crastinum deductâ in concilium oppugnandæ vrbis ratione, producitur eius in charta descriptio, hîc in varias sententias itũ. Regi, & Comestabili placebat in columbarium vrbi adiacens, munitum illud, oppidanísque perutile tormenta duo collimari, quod non incerta displosione disiectum faciliores in vrbem aditus aperiebat: pręualuit tamen duas alibi oppugnationes indici, quarum hæc data Comestabili, illa Lesdiguerio. Intereà prætoria cohors, *Duæ verberationes indictæ.* claustro immani mole extructo, terram vallo aperit, quod paucos intra dies indefesso labore productum, propugnaculum vrbis, cui à Buillionio nomen, subijt. Ex aduerso Picardiæ, Bellimontísque cohortes claustrum aggere firmant, Campaniæ legio iussa viam occupare, stationem repagulis claudit, dum Pedemontij, Normanniæ, Nauarrę, Chapesiíque viam è regione publicam, quâ recèns hostis deiectus, muniebant.

Bouillõ Regimens. Picardie. Beaumont. Champagne. Piedmont. Normandie Nauarre. Chapes

Disposita ad verberationem cohortes. Ad Comestabilis oppugnationem merebant prætoria excubiarum, Pedemontij & Normanniæ, vbi octo circa hominum millia, Lesdiguerio aderant Picardiæ, Nauarræ, Campaniæ, & Chapesij

cohortes : ibi Praslinius & Chaunius Marescalli, Praslin. Chaune
Hîc Ioinuillius, Marescallus à Sancto Gerano, Ioinuille.
Contenantius, & Zametus regebant ex voto mili- S. Gerã.
tiam. Trans Oldum, quò vrbs alluitur, iussus Dux Contenant.
Engolismẽsis vltra flumium Bello expeditus. Engolismensis cum alis equitum, Bellimontísque Zamet. Lot.
cohorte stationem locare quà subsidio in vrbem Beaumont.
via facilior erat munus ille impigrè obijt, vt est promptus ad arma, bellóque, si quis in Gallia, expeditus & sagax.

Producitur vallorum opus. Lesdiguerij valla ad Kal. Sextiles primùm cauata, assiduóque exin labore producta, medio circa Augusto, Rohanæi propugnaculo instabant, quando placitum obduci ea Castello, vnde dehinc ex transuerso per anfractus, ducta valli in fossam linea, quæ dum opere assiduo fossæ succedit; ex aduerso ad Comestabilis oppugnationem producit vallum
Gamorinus Italus magni ingenij opifex. Gamorinus Italus, acerrimíque opifex ingenij, qui Gamorin.
ex Reginæ matris domo Regi militabat.

Medio flumine assurgit agger, quem continua rupes ab vrbe in vlteriorem ripam porrigit, tignis oppidani, superstructísque lapidibus, demissum na-
Rupes medio Oldo assurgunt. turâ opus, arte in altum euexerant, mittendæ ripam versùs in molendinum aquæ. Ad ripam vlteriorem exstat veteris Abbatiæ maceries, cuius fundamenta olim à Carolo magno iacta perhibentur : inter- Charlemagne.
cludendo Regiis hac parte aditu, ruinam Abbatiæ veterem, vicinásque domos satis arctè firmauerant oppidani : quibus expugnatis, placuit disturbari aggerem, eo animo vt superimpositis ad rupes postibus sterneretur in vrbem via facilis, porrectúsque in latum fluuius longiùs ab vrbe aquas molen-

dino

dino subduceret; gestum vtrumque ex proposito.

Circa Kalend. Sextil. erumpens in Regios magnâ audaciâ hostis, retruditur non sinè regiorũ iactura; tympanista dehinc egressus, legati cuiusdam, qui prælio occubuisse credebatur cadauer exposcit; at, quæsitum illud diu, nusquam inuentum est, existimantibus plerisque dilapsum eum inter prælium, quod non ægrè fiat, quasi eò deducta spe obsessorum, vt citra vnam Regis misericordiam desperata salus. Dehinc redintegrata verberatione Kalend. Sextil. sexcenti tormentorum maioris modi vna die ictus numerati; trifariam diuisa displosio, quà amnis in imum defluit, quà Toneinsium hinc, illinc quà aperitur Aginnum, V. ad quãlibet oppugnationem tormentis, quorum præfecturam obibat, magna laude Schombergus, ad Marchionis Rhonij absentiam, qui lubens à castris abesset, an iussus, non probè mihi constitit, nisi forsan quòd Rebellibus tunc patre, agnatísque, parùm tutæ fidei habebatur.

Dilapsus inter praliũ legatus.

Triplex verberatio.

Tonneins. Agen.

Schombergus tormentorum præfectus absente Rhonio.

Rhony.

Postridie Rex oppugnari hemicyclum iussit; nec dum classico emissus miles, cùm primipilus virtutis ad Regis oculos edendæ consilio, delecto sclopigerorum manipulo, quà viam in vrbem faciebat ruina proruit; placuit alacritas viri, Regi incauto, qui nec clamori parcens: ad circũstantes conuersus; Hem quâ audaciâ, inquit, Quercetanus (hoc primipilo nomen erat) in hostẽ abripitur; mirantibus qui astabant memoriæ felicitatem, quæ ipsosmet primipilos, gentem vulgò ignotam retinebat, iussit Rex referre pedem, qui stationi iam incumbebat; ate-

Querycetani primipili virtus.

Le Chesne.

Pedem Rex referre iubet.

nim prædominante propugnaculo Buillionio, excidio Regijs vertiſſet victoria. exin rogatus ille, quid ab hemicyclo interni muniminis foret, adiecit deſertum conſultò ab hoſtibus locum, quo parari ſtatio non niſi ſummo periculo poterat; hemicyclo imminere à tergo foſſam profundiorem, & latam, quam crebri aggeres, doliares munitiones, & clauſtra diſtinguerent, neque in hemicyclo plenam eſſe victoriam, nî diſploſione priùs continuâ, diſiecta adiacentis propugnaculi moles: cetera vallis, cuniculíſque in plano eſſe: magnâ dehinc Regis ipſius laude, aureíſque centum dimiſſus eſt.

Primipilus viſa refert.

Bouillõ

Collis vrbi adiacet, quam Regina, muliebríſque Regiæ apparatus, videndæ oppugnationi ſubijt ſemel ac iterum; diſpoſitis mirâ arte, loco aſpero ſedibus, opertóque à ſole veteranis quercubus cœlo, ne feruentior Caniculę æſtus, cœlo exaſperato corrumperet vultus. Hæc à Regijs. obſeſſis ex aduerſo, ſeu virium, ſeu mutuâ inter ſemet diffidentiâ, agentibus ſegniùs. Inualuit in vrbe rumor cuius auctorem Comeſtabilem facit veræ relationis auctor, oppidanorum pleroſque, pecuniâ numeratâ, libertatem municipalium, conductitiorúmque vitam Regi vendidiſſe; illi contrà vnâ Rebellione noxij, iniuriâ ſe poſtulatos queſti, crimen in delatores retorquere, vnde gliſcebat ſenſim in vrbe ſeditio, cùm Sauuagio ſuadente (is magnæ in vrbe auctoritatis præfectus Regi fidus) deditionis conſilium captum ſaluis libertate, vita, & bonis. Impetrata demum colloquij facultate, primus municipij rector habere ſe dixit, quod Engoliſmenſi, quem colebat im-

Regina loco commodo oppugnatione videt.

Segnius ab obſeſſis actum.

Quare id.

Sauuage.

Capitur de deditione conſilium.

pensiùs, communicaret: habitísque hinc inde colloquijs proditum, subscripturos deditionem oppidanos, si salua forent, de quibus inter se iam antè conuenerant, libertas, vita, & bona. Datũ Desplano negotium, ille ire, redire sæpius, negatísque in pacti formulam conditionibus, vt apud Engeriacos iam antè, clementiam Regis opponere, de salute addubitantibus. Dato postmodùm ad Comestabilem delegatis commeatu, rogant deprecaretur noxijs Regis iracundiam, quando hęc vna salutis expediendæ ratio foret: paratos se vt iussa subirent saluâ vrbe, quam si æquitas damnabat ad prædam, eximebat clementia. Nihil cunctatus Comestabilis patêre regressus viam dixit, facesserent procul à conspectu, aut nullis conditionibus, genibus Regis prouoluerentur in cuius misericordia plus præsidij obsessis foret, quàm in munimentis quibuslibet: dilationem noxiam esse, eóque pœnas magis accrescere, quò protelabatur deditio, vocato ad maiora Rege.

Desplã.

Missi ad Comestabilem Oratores.

Neque hîc omitti debeat quòd secundùm obsidionem erumpentibus sæpe hostium manipulis in carbasea veste, dum huc, illuc nullo periculi metu volitabant, Papiliones vocatos; quæ dicacitas nullo quod sciam acumine, eo omnium applausu excepta est, vt Rebelles postmodùm, communi assensu Papiliones in Gallia dicti, nescio an hinc ductâ formulâ, quòd volatu in lucem incauto abreptus papilio, cadit ignis victima, dum nimio ausu circumuolitat, quod Rebellibus Gallis vtcumque conuenire videatur, dum in Regem feruntur, imperij lumen & columen; nisi quod vęcors animal in lucem, amore

Parpaillols.

Sectariis hic Papilionum denominatio obtigit.

abripitur, Sectarij perduelles odio in Regem; vtcumque est ab ea obsidione ductam Papilionum denominationem nemo neget, quam & audio apud exteras nationes pari omnium suffragio exceptam; adeò ignarum vulgus nulla causæ cognitione, iure vel iniuriâ in noua fertur.

CAPVT IV.

EPITOME.

Clairacum Regis misericordiam nullis conditionibus subit. pathetica Ministri Clairacensis ad Regem oratio. Lesdiguerius vrbem ingreditur. sequitur Comestabilis. lex Regis arbitrio rebellibus dicitur, damnatis ad furcam quatuor, supplicio eximitur alter. Consul humerali purpureo, patibulo suffigitur. præda inhibetur. seditioni conuitia causam dant. diuersæ hîc multorum sententiæ. Veræus moritur. describitur eius virtus fortunáque districtè. retunditur in eum calumnia atrox. eius testamentum, legata, paupertas. vsurpata à Luynæo sigilla. parum gloriosa parlamentorum silentia. dignitatis affectatæ prætextus. cælata edicta qualibet nullo iuris aut iniuriæ delectu. deduntur Regi vrbes pleræque. Mayennio datum id muneris vt circumiectas Montalbano vrbes sectarias obsideret. scribit perhonorificè Tolosano Senatui. scribit item Rex. instruitur Tolosę bellicus apparatus. Caminadæus pręses Regem à Senatu salutat. salutant ab vrbe municipes.

TANDEM ineunte Augusto Regis misericordiæ totos se dedunt oppidani, Oratoribúsque ad eius genua prouolutis in hunc modum Minister proloquutus est.

Deditur Regis arbitrio Clairacum.

Habes, Rex magne, genibus aduolutos eius vrbis Rebelles, quam proditionis torrens vanâ Religionis imagine, in perduellionẽ recèns abripuit; adsunt ijdem illi, quos væsanus furor in Regem suum armabat modomet, eius iras deprecaturi; qui non nisi nostro omnium excidio IVSTVS esse potes, abdica sanctissimę virtutis elogium, futurus CLEMENS: quãquam simul IVSTVM & CLEMENTEM esse dabitur: neque enim se mutuò extrudunt virtutes sororia inuicem caritate cõiunctæ; vitam afflictis condonans, CLEMENS insimul eris & IVSTVS: CLEMENS, quia perduellibus concessa vita: IVSTVS, quia victuri dehinc nullis vitæ delicijs, exactæ Rebellionis conscientiâ, tortore interno diuexabimur: quidquid id est IVSTI, aut CLEMENTIS arbitrio damus, libertatem, bona, & vitam; tibi vni imperium, nobis vna obsequij gloria stabit: tibi linquitur CLEMENTEM esse an IVSTVM: ad pœnas tua nos deposcit iustitia, quas iam antè experti quid grauius timendum restat ab excidio vrbis nostræ, à vastata ferro prouincio: absumptis reliquis vna nobis libertas superest, vita vna, quæ si adimis, nec adhuc erit quod iustitiæ fiat satis, maiore crimine quàm vt possit vitâ expiari. at absit omen; absit cum Israëlitis nos dicere DEVM VIDIMVS ET MORIMVR, quin potiùs viuemus felices, quia Deum Galliæ tu-

Ministri Clairacensis ad Regẽ Oratio.

telarem viderimus, erit nobis ſacra Regis præſentia aſylum, cui libertatem, bona, vitam, & ſi quid ſuper eſt debere nos fatebimur. Hinc religionis noſtræ in eum elogia ſempiterna, hinc vota & preces, quibus nocte & interdiu fatigatum numen dabit poſteris exemplar LVDOVICVM IVSTVM, non virtutis modò, ſed fortunæ, eiúſque felicitatis quæ ſupra captum eſt. ADHÆREAT poſthac LINGVA FAVCIBVS NOSTRIS, ſi quid in Regem loquimur, DECIDAT A COGITATIONE SVA INANIS, quiſquis in eum aliquid meditabitur, OBLIVISCAMVR DEXTERÆ NOSTRÆ, ſi tui aliquando obliti Rex maxime! Quid malùm? Regem vnctum Domini non impensè colimus, qui omnium commodis, aſſidua contentione ſtudet? qui æquabili iuris inter ſuos diſpenſatione, omnium beneuolentiam ſibi demeretur? ad quē populi ſui, bona & mala adeò ſpectant, vt non aliâ menſurâ ſibi mœrorem, aut gaudia ſtatuat, quàm infortunij, aut felicitatis quæ populum habent? Si vita, Regia nobis deſtinatione ſuppetit, vnum eſt quod te, Rex magne, exorabimus, ſi quid preces enixæ valent, vt perduellionem exactam, fide, obſequióque non dilui modò patiare, ſed & obliterari; neq; enim nobis vita amabilis, quam perduellionis etiam anteactæ memoria faciet noxiam; pereamus ad internecionem vltoribus flammâ & ferrò, nî quemadmodum hucuſque perditiſſima fuimus Rebellionis ſimulacra, ſimus dehinc inconcuſſæ Regiæ auctoritatis columnæ, hîc nobis vnus obſequij animus, &, ſi auſim dicere, hæc vitæ ſpes vna.

Placuit Regi, non inconcinna Ministri deprecatio; & Benè, inquit, consultum vobis, dum misericordiam experiri satiùs ductum, quàm armatum furorem: grata hæc fides, quam multo verborum apparatu ad id temporis rerum vacuam expertus, vix à vobis sperare ausim, cui anteacta obuersari palàm est. Intereà sistite vos officio vestro, postridie placiti formulam à Comestabili accepturi, ita Rex districtè, vt assolet.

Ministro Rex districtè respondet.

Imminente ad crastinum luce præscribendo exitus ordini vrbem Lesdiguerius subit. sequuti prætoriæ cohortis ordines duo, Regio portas præsidio firmant: subsequutus Comestabilis, obuios extra vrbem Consules habuit, Santorsiúmque (is præsidiariorum in vrbe præfectus) illi claues vrbis suæ offerre, hic ensem, quo summũ illi in vrbe imperiũ. Rogatus dehinc quid à Rege statutum de vrbe. primùm accusare proditionem, exin audaciam, quæ victorem, fortunatúmque Regem sistere ausa, vix flammis expiari possit; inauditum esse, eius aliquando nominis Regi rem fuisse cum subditis ea libidinis impotentia perduellibus. excîtas vsqueadeò Regis iras, vt nisi intercessisset ipse aratrum passa vrbs sale, & cinere consparsa, in sectæ opprobrium foret. Impetrata oppidanis vitam, bona & libertatem, si factionis capita eximas, quæ ex æquo præcidi placet: non decimandas vt olim legiones, fortunâ tunc vltrice, magis quàm iure; non plectendos prefectos, quos forsan auctores dissidij, legionũ redemptioni deceat esse victimas; quatuor capitibus, iísque vrbi (si quid sapit) inuisis litandum Regi, reliqua salua

Lesdiguerius vrbem subit.

Sequitur Comestabilis.

S. Torse

Claues vrbis Luynao oblatæ.

Perstringit audaciam.

Deposcit ad mortem quatuor.

esse, si abdicatis quibuscumque cœtibus illegitimis, vnius imperio Regis subiaceant, pridiéque à Ministro dicta exequantur.

Eorum nomina in scedula exhibentur.

Hîc peroratus alto omnes timore defixit, quippe sibi quisque iudicium timebat perduellionis consciētiâ, quâ rei omnes: at ne diutiùs in suspenso animi, exhibetur charta quæ in placiti formulam deposcebat morti Dionysium Consulē, Farguæum patrem Neraceæ Cameræ procuratorem, Farguæum filium Ministrum, Poyum Medicum, viros sectæ addictissimos dissidiique supra fidem capaces: actus in furcam Dionysius humerali purpureo, togáque Consulari; Poyo data eo momento venia, quo in scalam euectus iam iam librabatur in aërem, Dionysius cōcitatis oppidanis, Farguesij Pater & filius à Neraçça obsidione, inductis cōtra fidem datā præsidio & armis, iusto Regis iudicio in furca finiere: sed alius hîc Minister, ab eo qui pridie habitis ad Regem verbis sibi eloquentiâ promeruerat gratiam. Præfecti capitalium prudentia inhibuit prædam; quippe vrbem manu viatorum stipante circumequitans, vicos, plateásque firmabat præsidio, ne occasione peccandi abriperetur in licentiam miles. nihil à Regijs in vrbe actum, quod hostem saperet: atenim egressos sors luctuosa egit ad mortem. Concitatus iracundia ad Termesij memoriam miles Regius, sibi persuaserat vastandam ferro, & flamma vrbem, iugulandósque ad Termesij rogum præsidiarios velut gladiatorum paria: at obsistente Regis clementia, tacita in abeuntes factione conspirant. Re agnita Comestabilis, firmare legiona-

Denis. Fargues pere. Fargues fils. Poy.

Cōsul Magistratura insignibus in furcam actus.

Poyo in momento vltimo vita data.

Præfectus capitalium prædam inhibet.

Iugulandi hostis consilium à milite capitur.

gionarijs vrbem, patibularias furcas ad vicos dispo- *Monitus Comestab. lis malo prospicit.*
nere, vetare ne vrbe decedens miles, medio exercitu
vt assolet transmitteretur, quinimmò paratis ad Ol-
Lot riuiere. dum nauigijs iussus in aduersam fluminis ripam ta-
citè transuehi incautis Regijs. Ad hæc ferri tumul- *Iniuriis hinc inde à militibus actum.*
tuariò ad flumen cohortes, hosti primùm verbis il-
Parpaillols. ludere, PAPILIONES adustos vocare, imbelles qui va-
lidissimâ vrbe vno timore cesserint: illi militari pro-
teruiâ parũ infortunij memores, iniurias retorquere
Raualiacs. in Regios, solitáque dicacitate Raualiacos dicere, nõ
priùs tamen quàm eos medius iam habuisset alueus.
Funis erat ductarius, quem trochlea facilis, rudenti
in vtrumque littus protenso duobus ad ripas vlte- *Præcisa rudens in flumen præcipites agit.*
riorem & citeriorem palis nectebat, quo nullo pe-
riculo commeabant in vtrumque portum nauigia:
quærentibus Regijs vltionis modum, occurrit ru-
dens, qui præcisus, nullo remigio præcipites egit in
defluens, vnde in molendina lignea, scopulósque
acti, miserè vndis magna ex parte absorpti sunt; qui
in ripam citeriorem salui euaserant iugulati ad lit- *Iugulati à milite plures.*
tus; qui in vlteriorem, post repressam seditionem,
Regis imperio Aiguloniũ incolumes deuecti sunt. *Reliqui Regis imperio salui Aiguloniũm deuecti sũt.*
Aiguillon. Qui de obsidione Clairacensi scripsit anony-
mus, dissidij causam eò refert quòd armatum con-
tra deditionis leges militem, facto impetu Regij
dearmassent, vnde is reliquos etiam inermes timor
habuit, vt in nauiculas turmatim elapsi eas impares
ponderi in imum egerint: quæsitam in fune traiec- *Quæ fuerit seditionis causa non apud omnes conuenit.*
titio salutem, ad quem X X X. penduli, præciso fu
ne decidêre in imum. Contrà expeditionis Regiæ
relatori placet displosionem è longinquo victorum

alacritatis indicium, vel, quod assolet, sclopis exonerandis factam, adeò terruisse incautos, vt in portu naufragium fecerint: quidquid id est, nemo ambigat violatam à milite nostro fidem; quod adeò Regi graue fuit, vt auctores seditionis ad fluminis ripam ipsomet quem præciderant fune in furcam agi iusserit.

In furcam acti seditionis auctores.

Secundùm Clairaci obsidionem, Toneinsij, Veræus Procancellarius, pestilenti febre, quæ ad ea tempora grassabatur decessit. Viri illustrissimi cadauer secundo flumine Burdigalam deuectum magno Senatus mœrore perhonorificè exceptum est. decretúmque illi de publico funus. Vir erat maiestatis eximiæ, sagacitatis in publica negotiatione acerrimæ, prudentiæ non vulgaris, seuerus supra modum, Oratorum in Gallia princeps, qui loquutionem Gallicam aut restituit decori, aut decorum in eam primus inuexit. Stoïcorum sapientiæ studens, Deóque supra fidem addictus, patre libellorũ supplicum in Regia magistro natus; vix adoleuerat cùm Aduocatus fisci renuntiatus, prǽfecturam eo omnium applausu gessit, vt ad principatum Parlamenti Prouincialis à Rege vocatus fuerit, quo munere gloriosè diúque defunctus, à Maria tunc Regente in Procancellarium legitur, quo tempore reluctantibus Sectarijs duo florentissima regna inimica diu, mutuo fœdere nectebantur. magna omnium approbatione arctiori consistorio præfuit, donec nescio quo fato, nisi quòd tunc præualebant illicita, rerum administratione motus, ruri mirâ constantiâ pacatam traduxit vitam, nec diu tamen: restitutus

Veraus fato functus. *Illi Burdigale de publico funus decretum.* *Laudatur eius virtus.* *Describitur eius fortuna.*

Clairac. Tonneins. du Vair garde des Sceaux. Prouence.

Lisieux. enim à Rege, Episcopúsque Lexouiensis renuntiatus, in Rebelles expeditionem suadet; subit æstus, frigorísque secundùm iter incommoda, qui iam per ætatem prægrauis erat: consilijs vbique sagacibus Regem alleuat; quíque bella suaserat politico, an Catholico zelo incertum, in bello moritur: ita de Veræo Procancellario veritas; cui nihil habet inuidia impotens quod obijciat, quàm latam eo rogante legem, in quam primus ipse incidisse accusabatur: cùm enim Regis placitum, quo magistratibus soluta in annos singulos Regi pēsione, in tuto erant iudiciales præfecturæ, proscripsisset ille rigiditate stoïca, iniquum adijciens ære parari virtutum præmia, vænalémque purpuram Regis; accidit, fato functis plerisque in Gallia magistratibus, perijsse simul eorum hæredibus præfecturarum pretia, ídque eius auctoritate, qui Senatus principatum, non anteà vænalem, numerato pretio ad altiora gratis vocatus vendiderat; quod dehinc primariæ dignitatis commercium exemplo Parlamentis pessimo fuit. adeò verum est, arduum esse sibi, aliísque pari seueritate ius dicere: si vera in probum virum postulatio, quod non alio auctoramento vix crediderim, peccauit in vita semel, quem alioquin vix hominem virtus pateretur.

Qui bella Regi suaserat in bello moritur.

Calumnia in eum grauis.

Circumfertur in Gallia eius testamentum non alio quàm philosophi apparatu. natum se fatebatur infirmo corpore, laboribúsque impari, infelici memoria; neque se acceptum naturæ referre, præter animi sagacitatem, quam citra philautiā, eam fuisse asseuerabat, vt nihil Galliç, nihil sibi priuatim ma-

Testamentū Veræi.

gni obtigerit, quod prǽscientiâ supra vices humanas mirabili, non diu antè attigisset. Fuisse Veræ domus eo tempore infortunia maxima, quo mutuis seipsam vulneribus Gallia confodiebat: sensisse se tamen, inter procellosos bellorum ciuilium fluctus adeò propicium numen, vt ad summa dignitatum fastigia, supra spem euectus, præter ambitum diues, supra naturæ infirmitatem cumulatus honoribus, magnatibus præcarus, populo non inuisus habeat vnde immortalem eius prouidentiam laudet, qui magnitudinem eò potentiùs suam prodidit, quòd homuncionem ad ea prouexit, quò vix penetrauerat eius cogitatio. Vixisse se, quandiúque vita suppetet persttiturum in Ecclesiæ Apostolicæ, & Romanæ communione; nec non participem esse velle precum Virginis Deiparæ, sanctorum, fideliúmque quos habet nauicula Petri fluctuans: oppressum se tamen eo dolore diutiùs, quem etiamnùm hodie lugeat ad extrema sequacem, quòd eorum auaritiâ, & ambitione Ecclesiæ reformatio impeditur, quorum interest maximè in melius mutari, quæ labantis licentia seculi parum opportunè induxit. Precatum se diuinam sæpius prouidentiam eorum corda huc flecteret, quibus incumbit sacrorum cura. Si Lutetiæ fatum obiret, aut in vicinia, sibi in Bernardinorum cœnobio tumulum legere; si Lexouij, in Episcopali Ecclesia; neque velle, nisi operto vultu efferri, feretro plumbeo, cui superimpositum marmor; nullo apparatu, hac inscriptione.

Laudem ipse sibi struit.

Sepulchrũ sibi legit.

Paris.

Lisieux.

Guill. Du Vair Episc. Lexouien. Franciæ Procancell.

HIC EXPECTO RESVRRECTIONEM, ET MISERICORDIAM.

Nat. 7. Maij 1556.

LEGATA ab eo piè relicta ad quinquaginta librarum millia accedebant, leue donum si dignitatem Procancellarij spectas, sed integerrimi viri paupertati conueniens, qui non parato à prædijs vectigalibus fenore, ea nuditate obijt, quâ orbem subierat. celibem magna virtute vitam exegit, quintóque circà post sexagesimum anno finijt. extinctum fleuit populus, fleuere Parlamenta, eò grauiùs quòd vix ei qui substitueretur parem, natura negabat. *Eius legata & paupertas.* *Magno omnium mærore extinctus.*

Dolorem auxit Luynæi proteruia, qui in contemptum litterarum & togę, sacrum Gallię sigillum statim vsurpauit, iure vel iniuriâ: quasi adeò destituta Gallia viris litteratis & probis, vt vno hoc indicia indigni haberentur tot Parlamentorum principes, tótque ad sanctius Regis Concilium veterani, qui sigilla tractarent. Vnius arbitrio positam armorum, legúmque summam, ad ea vsque tēpora inauditum; libidine tamen insolenti ipse etiā sigillis præesse præsumpsit, qui vel vni armorum imperio impar erat. vbique mœror, tacitáque murmura; publicè enim sententiam dicere minùs tutum: nemo *Luynaeus sigillum vsurpat.*

apud se de hominis temeritate differens, nõ postulabat tacitè affectati imperii, at quia palàm lugere periculosum, vt dixi, nemo prodebat luctum, quasi & deberetur ipsis lacrymis vltor; ipsamet Parlamentorum audacia in vinculis erat: tentauerat quidem ad ineuntem Arpinatis fortunam, Parisiorum Curia VOLATVM AVIVM sistere, quibus supra hominum vices ferebatur in altum, opposuerat temeritati potentiam, affectatósque Ducis, Parísque Galliç titulos magna laude, diu proscripserat, verùm gliscente in immensum potentiâ hominis, exactam animi magnitudinem fœdauit silentium altius, seu iusto Regis timore, cuius nomine suam ille superbiam prætexebat, quod minùs creditum; seu metu potentioris fortunæ (FAVOREM tunc vocabant) quod præualuit. Non deerat ius causæ, sed delator; quippe monitus Rex (quod Parlamentis vulgò munus incumbit) non distulisset forsan medelam vulneri, populíque gemitibus robustiori Parlamentorum voce ad se delatis, agnouisset ad publicam vtilitatem spectare non ita Regis gratiâ prouehi vnũ caput, vt summa rerum, eius arbitrio subsit. Nemine ergo obsistente, qui sub ipsa belli initia Comestabilis, in progressu Procancellarius renuntiatur, condignam tot vulneribus pro Rege exceptis gratiam, ijs scilicet prælijs, quibus ne animo quidem interfuerat.

Parlamenta silent.

Duc & Pair.

Luiraima gè quàm Regis timore.

Sed ne deforet affectatæ contra ius dignitatis, prætextus palàm iactitatum, Comestabili ad tẽpus commissum sigillorum munus, non ipsam Procancellarij præfecturam, deficiente nempe in castris

Prætextus affectata dignitatis.

qui Veræo ex æquo ſubſtitueretur; maioríſque momenti negotium dilationes expoſcere, at falſum illud; quippe Procancellarij duo, quos penè intra annum abſorpſit atrocitas morbi militaris, etiam eo tempore cum Rege metabant.

Nunquam pecuniaria edicta cælata faciliùs, per fas & nefas, imago ſanctiſſima quæ Regem ſigillo exprimit, non habito delectu, iuſta, illicitáque cęlauit, data hîc quorumlibet ſcelerum venia in imagine Regis: neque enim eorum Rex conſcius. Qui Veræi ſententiâ poſtulatis deiecti antè, ea iterant nouo iam Regno, & obtinent; quaſi in gratiam accepti à fortuna beneficij, deceret pœnæ eximi noxios; torqueríque per nefas ad cauſas ciuiles iuſtitiam. eò venerat Luyneæ ſuperbiæ deformitas, vt ipſimet qui impenſiùs eius fortunæ litabant, ipſi FAVORIS, quem vocabant, contubernales, vix ſubſcriberent facto. Lepidè dictum ad ea tempora memini, non mirandum qui in Gallia præfectus auium erat, tentare intrepidè omnia, nullo Parlamentorum metu, nulláque populi furentis formidine: vtpote qui iam ab auium volatu didicerat quò ſinè periculo fortuna progredi poſſet. Vtcumque res habet memoriam ſui poſteris reliquiſſet magis ab affectati imperij accuſatione immunem; ſi in Comeſtabilis præfecturâ poſuiſſet ambitionis metam, eò prouectus, quò nemini apud nos vltrà ire datum. Conſternata ad Clairaci deditionem circumadiacentia Sectariorum oppida obſequium meditantur; Layraci, Turnoniíque in Aquitania Conſules, Regis imperia vltrò ſubeunt, qui paulò

Cælata edicta qualibet.

Grand Fancōnier.

Dedita Regi noua vrbes.

Layrac. Tournon.

antè Comitiorum decretis incautè ſubſcripſerant.

Mayennio datum munus obſidēdi circumiectas Mōtalbano vrbes.

Ex aduerſo ad vlteriorem Aquitaniam Mayennius Dux, Regio vrbes firmabat obſequio; dato ſibi hoc munere à Rege, Montalbanum finitimis Sectariorum arcibus deſtitueret, quæ periculum erat ne obſeſſis aliquando ſubſidio forent: enimuerò prudentiæ Ducis commiſſum, ſi diuturnior alicubi obſidio præuideretur, tentaret nihil ad Montalbani obſidium appetente Auguſto vocatus.

Ad Toloſanum Parlamentum ſcribit.

Per id tempus Toloſani Parlamenti territorium ingreſſus ipſe, ſalutando Senatui in hæc ipſamet verba ad eum ſcripſit, quibus nihil inſeram de meo, qui velim prototypum eſſe magnatibus ſcribendi hanc ſupremis Curijs rationem.

DD. Curiæ Parlamenti Toloſani.

Mayennii littera.

OPTAVI vehementiùs DD. ſtatim ac mihi ſortitò Aquitania obtigit, votum ad oculos Senatus veſtri exſoluere, quod in oblato vobis iamdiu obſequio humili, nuncupâram: at neque id per negotia licuit; quanquam abundè eſt, quod Deo habeam gratias, qui minùs cogitanti mihi ad manum dat, quò veſtræ vrbi ſuccedens ex voto, Deo, Regi, Toloſatúmque commodis militem. Neracum, Caumontiúmque pro tenui virium facultate eodem tempore, vt ſcitis, oppugnaui. Debita Deo parum expectata vtriuſque deditio, illi honor & gloria, qui ſtragem hoſtium, decus & gloriam Regis euexit ad cumulum; parem ab eo gratiam ijs quæ iuxta

vrbem veſtram ſuperant expeditionibus expeto, & expecto, agite interim votis, quod mea ſpectat non laboris parcus ero, non vitæ, quam nullibi feliciùs impendi poſſe ſentio. Supra fidem eſt quot me nominibus deuinciat vrbi veſtræ, affectus, quem in me proditis, non agam hîc verbis, qui mâlim redamare agendo. Id vnum vobis certiſsimum eſſe velim; non abituram mihi, ſi quid valeo, conſulendi vobis occaſionem, qui eodem vobiſcum affectu arces, quæ vrbem veſtram circumſiſtunt, ita in obſequium retrahere deſtino, vt impotentiâ, quando amore non licet, fiant poſtmodùm Rebellionis incapaces; in quam Rex ipſe ſententiam aſſenſu animi erga ſubditos pronioris inclinat, à quo id mihi prouinciæ datum, vt quamprimùm ad vrbis veſtræ confinia pergam, paraturus Montalbani obſidium, quò magnis ille copiis caſtra mouet, à vobis interim beneuolentiam, quam & prodidiſtis iam ſæpiùs expeto, quam niſi ſupra vitam coluero indignus ero, cuius nomen apud illuſtres viros memoretur. Agite, qui neminem vnquam affectu proſequuti, neque dehinc proſequuturi eſtis, qui ſupra me vos, veſtráque colat.

DD.

Humilis, addictúſque ad imperia vobis

MAYENNIVS.

Nerac. 14. Jul. 1621.

Sub idem tēpus, litteras Rex Tolosam ad Parlamentum misit, quibus submonebat, post confectum ad citeriorem Aquitaniam bellum, signa se in vlteriorem conferre: proposita sibi, promissáque iam antè à Masuyero Senatus Principe subsidia, quæ ad Montalbani obsidionem Tolosa destinabat; in procinctu esse expeditionem, hortari promissis starent vbi de Tolosatum libertate agebatur. Ad hæc iussi à Senatu magistratus municipales (Capitolinos à Capitolio vocant) vrbis armamentarium, rei tormentariæ Legatis à Rege missis aperire, qui delectu tormentorum, bellicíque apparatus, ad placitum habito, XIII. maioris modi murales machinas eduxere, pulueris tormentarij, globorúmque eam copiam, quæ machinis plus æquo foret.

Masuyer.

Præfectis rei tormentariæ bellici apparatus datur à Tolosanis delectus.

Hinc salutandi more maiorum Regis concilium habitum. Exoleuerat longa annorū serie, si fas dicere, Tolosæ Reges excipere: vnde neque probè constabat quò ei occurrendum; qualíque ritu admittendus in vrbem: à Carolo IX. Regem Tolosa non viderat. Consultis itaque eius anni actis curialibus proditum est, properanti Regi occurrisse cum Præside quatuor è Senatu veteranos, non alio quàm cooptationis in Curiam suæ delectu: placuit tamen, quando id LVDOVICO supra Carolum erat, vt non victor modò, sed & prouinciæ liberator accurreret, suppleri veteranorum numerum, qui VI. Caminadæum II. Præsidem sequuti, Tolosatum Parlamenti territoriū ingresso Regi ad Aginnēsem agrū occurrêre. Excepti perhonorificè, post salutatum, magno omnium applausu Regem dimissi sunt. Ibi

Caminadeus Regi salutando à Parlamento electus.

Cami-nade. Caminadæus vt communi omnium voce relatum eſt magnum facundiæ ſpecimen edidit, diſtrictè proloquutus:ſubſequuti municipes, qui oblato Regi armamentario inſtructiſſimo,militúmque legione qualem expeteret,abſcedunt; iuſſi tormenta proximæ obſidioni educere,cohortémque legere, quæ Mayennio ad leues in ambitu Montalbani obſidiones præſtò adforet.

CAPVT V.

EPITOME.

Magnus apud exteros habetur LVDOVICVS. *deſtinata ad varias expeditiones eius virtus, ſcilicet poſt Rebellionem confectam. Summus Pontifex Regii litteris gratulatur. laudatur eius adoleſcentia, delicias armis poſtponens. Iſraëlis fulmen & clypeus, vniuerſæ terræ gloria dicitur. inniti regnorum fundamenta fidei orthodoxæ. reuocantur maiorum exempla. Regi non eam mentem vt nouam religionem opprimat. præda ad plagam Agathenſem intercipitur. piſcatoris commentum. inducuntur in Caſtrum Batani. capta arma, quorum æſtimatio ad* CC. *aureorum millia. diſtributa municipiis Galliæ Narbonenſis. Sectariis iactura grauis. Bataui fluxæ erga Galliam fidei poſtulantur. eorum apologia. noxii ſapientum iudicio habiti. proſcribitur à Sectariis Chatillonius.*

Magnus apud exteros habitus Ludonicus.

AMA interim, quæ victorias vulgò, stragésque è longinquo in maius auget, LVDOVICI fortunam & animum apud exteros adeò in altum extulerat, vt iam Hercules alter Gallicus monstrorum domitor haberetur; iam apud illos D. LVDOVICI sanctitatem, Caroli Magni prę-uerterat animum, quæsitáque post confectam Rebellionem expeditione, hinc in Italiam auitum patrimonium, illinc in Palæstinam eius destinabatur virtus. quò factum vt externi principes Legatis ad eum missis virtuti gratulati fuerint, affectu, an timore incertum. Hoc ipso tempore Gregorius summus Pontifex litteras ad Regem dedit in hęc verba.

Summi Pontificis ad Regem littera.

Carissimo in Christo Filio nostro Ludouico, Francorum Regi Christianissimo, Gregorius XV. PP.

Carissime in Christo Fili noster, Salutem & Apostolicam benedictionem.

REGIÆ *fortitudinis tuæ præclara facinora, quæ totius orbis Christiani mentem in se conuertunt, paternæ nostræ solicitudinis oculos militaris gloriæ spectaculis, & triumphorum spe non mediocriter oblectant: etenim cùm hæreticam impietatem alibi conquiescentem, alibi crudeliter dominantem mærentes conspicaremur;*

nunc exercituum Deo gratias agimus, quòd tempestiuo ad prælіandum tempore Maiestatem tuam ad Catholicæ religionis dignitatem asserendam armauerit. præclarum regalis militiæ tyrocinium, & Christianissimo Rege dignum: quam ætatem alii deliciis, & lusibus per socordiam, & inscitiam conterunt, tu procerum discordiis componendis, exercitibus ductandis, hæreticorum arcibus oppugnandis gloriosè iuxtà, ac feliciter transigis. Neque enim sinè Dei consilio, in cuius regno Reges regnant, credibile est ineunte adolescentia, te tantum opus, & tam arduum esse aggressum, vt quę alios pericula & rerum difficultates retardarunt, ea ipsa inuictam animi tui magnitudinem incitarint. Fruere, CARISSIME FILI, *tam pręclara fama nominis tui, ac Deum tecum prælіantem sequere, vt qui Isräëlis fulmen, & clypeus esse videris, laus Israël, & gloria vniuersæ terrę propediem habearis. Nos quemadmodum ex hoc altissimo Apostolicæ dignitatis fastigio, quò nos licèt viribus impares, miserantis Dei dextra deduxit, exercitibus tuis pręsenti animo intersumus, ita & diuina accuratissimis precibus paramus subsidia. Tametsi quæ cohortante Pontifice, & rogante virtute tua cœpisti, non veremur quin constanter perfecturus sis, patere te tamē nostris cohortationibus inflammari, saltem vt de verę religionis dignitate solliciti esse, & tuæ glorię fauere videamur. Multa sanè hactenus debes diuinæ beneficentię, atque vt spes & votum nostrum est plura debebis: sed profectò excelsum istud ingenium non humanæ, sed cœlestis sapientię præceptis imbutum credi par est: cùm seriò intellexeris regnorum fundamenta vni orthodoxę fidei veritati inniti, neque enim Domino ciuitates non custodiente vllus*

Laudatur Regis adolescentia.

Rex Israëli fulmen & clypeus.

Laus Israel gloria vniuersæ terræ.

Regnorum fundamenta vni orthodoxæ fidei veritati inniti.

vnquàm principatus securè conquiescet. Quàm fideliter Regis solium propugnabunt, qui Sanctos suis templis deiecerunt, cœlóque ac numero beatorum eximere tentarunt? qui instituta maiorum, Regum mores, Pontificum scita, Sacerdotum ceremonias impia crudelitate condemnant. Hęc Respublicę Christianę turbamenta, & Galliæ dedecora imperator Regum Deus gloriosæ isti iuuentuti tuæ comprimenda, atque extinguenda reseruauit. Cogita nunc vniuersam Europam, ex tuorum prœliorum euentibus suspensam, expectare quàm celeriter in Oceanum te duce tutissimi belli impetus nauiget; vt quod hæreticorum perduellium asylum, & propugnaculum est, præclarissimum in omnem posteritatis memoriam ostendatur victoriarum tuarum monumentum. Scimus te neque formidine, neque inconstantia, ab incœpto opere posse reuocari: reminiscere tamen principi, religionis caussam tuenti, Sanctos ipsos quorum dignitas vindicatur, commilitones adfuturos: profectò in his aquis Deum adiutorem inuenies, cuius pedibus fluctus in terra morem obduruerunt, cuius exercitibus vnda vtrinque diuisę, atque in parietum speciem lapidescentes aditum prębuerunt. Tunc enim in spem certissimam adducemur, te regno bene constituto, & domita istic impietate, posse aliquando Orientem, Occidentémque victoriis Gallicis coniungere, maiorum tuorum gloriam ęmulatum, qui Pontificum cohortationes, non secùs ac Dei iussa venerati sunt. Id te hortatur sanctissimus LVDOVICVS, cuius nomen refers, & actiones imitaris; id gentis tuę auctores, qui Apostolica auctoritate in religione propaganda firmissimum Regię tuę domus iecere fundamentum.

Reuocatur Diui Ludouici exēplum.

Sequere CARISSIME FILI, *orbis decus, cæle-stia iussa, effunde iram tuam in gentes, quæ Dominum non nouerunt, vt æternæ misericordiæ thesauros compares maiestati tuæ, cui Apostolica auctoritate amantissimè benedicimus.*

Datum Romæ apud Sanctam Mariam Majorem sub Annulo Piscatoris 10. Iulij, anno M. DC. XXI.

Pontificatus nostri anno primo.

Ita Regem compellabat orthodoxæ Ecclesiæ Princeps, Romanus Pontifex, ratus bellum in religionem moueri, quod longè aberat Regis animo, vti litteris ab eo, sæpiúsque voce, confirmatum memorauimus suprà: neque solus ille eo in errore fuit; credidere externorum plerique ad primum belli exordium, necdum detectâ pleniùs proditione, rebellionis colorem quæsitum, vt in eius excidio caderet religio noua; quod quantum distet à vero non ignorant ipsi Sectariorum primores, nobilésq;, qui Regem sequuti turmatim, ab eo gratè habiti sunt, imò & dimissi muneribus. *Regi non eã mentem vt Bellum Religioni inferret.*

His ita in Aquitania feliciter gestis ad mediterraneum, præda forte intercepta est in hunc modum. Ad Kalend. Sextil. ann. M. DC. XXI. prouectâ iam nocte, nauis Batava, onusta armis plagam Agathensem incautè legebat. Scopuli circumeminent, quibus nauita tenebras inter subagnitis, quóque nauim impelleret dubius, anchoram medio Oceano iacit, missus hinc nauigiolo ad littus explorator, oram diu præterlegit nullo obuio; donec offerente se procul inter obscura piscatorio lumine, *Præda ad plagã Agathensem intercepta.* *Explorator agnoscendæ plagæ littus subit.*

quod se eò forsan per lucernam latiùs effuderat opaca nocte, hùc remige impellit nauigium. euectus, piscatoriam ad littus nauiculam, lucernâ illustrem piscandis de more ad lumen piscibus videt. Territus nouo piscator spectaculo (nec enim horâ parùm nauigationi debitâ de hospite cogitabat) arrepto sclopo accessu prohibet; hospes ad hæc morari, agnitóq; sinè armis extraneũ esse, haberi à piscatore humaniter; admissus rogat quæ errantẽ haberent littora, agnitum à se quidem in charta mare Gallicum, at parùm notam plagam, petituróque Fossas Marianas non planè liquere quà tutum iter à scopulis. Ad hæc piscator: quia proloquutum dictio, vestísque prodiderant Batauum, nõ dubitauit, quin Sectariis Fossas Marianas vulgò Aquas Mortuas à Batauia subsidium aduentaret; quin potius amplexatus incautum; Bonis, inquit, auibus ades, fortunæ supra fidem debitor, qui te à longo errore, plagæ vltrò expetitæ sistit; quem inter obscura vtcumque vides ingenti mole assurgere scopulum, stationem in accliui tegit, quam, si sequeris præuium tot expertus pericula, tenes. Adorauit nauta maritimos Deos, qui iactatum diu, emensis medio Gaditano mille circa leucis, quæsito diu portu tam opportunè exhibebãt. Neque diu hęsit, quin piscatori, qui se Sectarium fecerat, arcanum aperiret: Batauiâ adesse nauem, quâ, sumptibus publicis parata arma, Galliç Narbonensis Circulo vectabantur. designatas ad eam plagam Aquas Mortuas quò appellerent, Chastilhonio, cuius apud Batauos illustre nomen, loci præfecto: traiectum vectoriâ naui fretum Gaditanum

Piscatoriam nauim quã lucerna prodebat è longinquo videt.

Accedit propius.

Decipitur à piscatore.

Aigues-Mortes.

Piscator se sectarium simulat.

Arcana illi panduntur.

num Lusitaniæ priùs, Africæ dehinc, Hispaniæque præterlecta littora, Insularum Balearium superata promontoria, eóque ventum, vbi Rhodanus maria subit. Ceterùm armandis bissenis hominum millibus inuecta arma, tormenta, bellicúsque apparatus quanta sint fidem excedere. Piscator instare ad hæc acriùs, &; Si diei, inquit, crepusculum, vulgò ad hanc plagam repentinis fluctibus maria turbans, fida statione operiri exposcis, habes ad milliare sobrinum Chastillonij, qui & ipse Sectarius, honori ducet excepisse hospitem: Non recusauit gratiam explorator, quin & monitum Nauclerum nihil de dolo addubitantem induxit in casses: præire piscator, Lespinautúmque Cetici præfectum promontorij monere, deuectos ad littus ingenti præda Batauos, nec moratus, nauitam, sociósque inducit in Castrum; ibi propinato largiùs mero præbibitur hinc inde Chastillonio sospiti: vocatis dehinc ad epulas militibus, quos adhuc nauigij cura habebat, substituti præsidiarij arcis, eo colore vt nauem à prędonum excursionibus tutarētur. Mutati paulò post placidi Regiorum vultus, Chastilloniíque nomen abolitum, Batauos periculi monuere, cùm Lespinautus; Nec vos, inquit, decipit timor, subijstis incauti plagam inimicam, in qua tamen, si quid valeo, nihil vobis damni parabitur, supra nauis, armorúmque iacturam, quæ Regi vindico. Nauarchus contrà, fœdus Batauorum cum Gallis, mutuámque libertatem commercij inter confęderatos obijcere, addere ius gentiū, hóspitiíque proditoriè violari: at ridicula obiectio, querela leuis, violato prius ab ip-

Maiorque. Minorque.

Duodecim hominum millibus armandis inuecta arma.

Lespinau: cap de Cetc.

Inducti ad Castrum Batauí.

Captos se augurātur.

Humaniter cum iis actum.

Displodun-tur in lætitiæ specimẽ tormenta bellica. ſiſmet fœdere, qui Rebellibus in Regem ſuum Gallis, arma ſubminiſtrabant. Habendis Deo gratijs, tormentorum hoſtilium diſploſione ſalutatur aurora iam aſſurgens; atenim ad fragorem circumadiacentes indigenæ attoniti adeſſe turmatim, ipſéque Mommorancius prouinciæ Prorex, qui nec ita procul aberat citatis equis accurrere; ibi præda ad arenam exponitur; primùm VI. Regij modi tormenta bellica, duplicia vocant, VIII. leuiora vulgò planitiei machinas expeditas illas, promptíſque percommodas expeditionibus. His addita VIII. item tormenta quibus armata nauis; ſcloporum quatuor millia, ſclopetorum maiorum aut minorum (carabinas & piſtoletos dicũt) ſex millia, haſtæ ſupra quingẽtas bis mille, quingenti thoraces ferrei, totidem militares ſagi, ducenta pulueris tormentarij centupõdia, pilæ tormentis ſeu colubrinis ad decem millia, plumbi liquandis ad ſclopetos glandibus copia ingens, poſtes item roboreæ, ſtruendis pontibus, vallis, caſtris, pluteis, ſeu tentandæ obſidionis animus, ſeu propulſandæ. Prædæ æſtimatio ducenta aureorum millia ſuperauit, manubijs Rex Mommorancio, præfecto arcis, Graſſóque piſcatori diuiſis, ſibi belli machinas addixit, venditáque arma iuſſit municipijs Galliæ Narbonenſis, ex neceſſitate diſtribui.

Horũ fragore Mommorancius qui non longé aberat adeſt.

Arenæ ſiſtitur præda quæ armis conſtabat.

Armorum bellicique apparatus deſcriptio.

Diſtribuũtur arma municipiis Galliæ Narbonẽſis.

Grauis hæc Sectariis iactura. Grauis hæc Sectarijs prouinciæ Narbonenſis iactura fuit, qui parãdis ſibi his armis Circulum nuper ſuum auro exhauſerant: datum id Chatillonio negotij ſucceſſerat ex voto, niſi nautarum imperitia feciſſet in portu naufragium. multa tunc in Ba-

tauos ordines congesta, quibus violati fœderis, ne dicam perfidię postulati, quasi eam tot beneficijs rependerent gratiam; subministratum illis præsidium, subleuatos traiectitiâ diù pecuniâ, militare etiamnùm hodie Mauricio legionē Gallorum, stipendijs Regijs, quibus hæc gratia tam bellè reddatur. Batavi Ordines contrà, nam & studuere ipsi apologiæ suæ, innoxios se, illatíque nescios subsidij faciebant; mercatorem, priuatum hominem, inscio magistratu prouinciam plus æquo destituisse armis, neque vero simile esse, traiecta tot arma, iustum belli maioris apparatum, assensu Reipublicæ, cui potior causa salutis propriæ, quàm alienæ. Præualuit tamen fidem ab illis violatam; nec potuisse nisi conniuente magistratu, angustâ ditione, politiæque arctè firmatâ regulis, priuatum hominem eam armorum copiam accumulare, quę instruendo exercitui satis foret: onerariam ipsam, Arausij Principis ad puppim stemmata prætulisse, vexillum militare Batauorum insignia Ordinum; his addita religio eadem, Chatilloniíque apud Ordines nomen & auctoritas.

Mauri-ce.

Accusati mali erga Regem animi Batavi Ordines.

Seipsos excusant.

Noxii tamen sapientum iudici habiti.

Prince d'Orange.

Fuere qui addubitarint Sectarijs Gallię inferrentur hæc arma, nécne; proditum tamen illata illis; habitâ Nemausi synodo, quâ multis nominibus Chatillonius proditionis erga sectã postulatus, eò maximè quòd arma magnis sumptibus Circulo Narbonensi procurata prostituit Catholicorum libidini: hinc ESCARLAMBATVS dictus, quasi stipendijs Regijs Sectæ non nisi in speciem militaret, ab eóque tempore, interdictus administratione publicâ, Montispessulani præfecturâ, summáque rerum ad

Probatur illata hæc Sectariis arma.

Nismes.

Proscriptus à Synodo prouinciali Chatillonius.

Narbonensem prouinciam: quo factum vt priuatam ad Fossas Marianas vitam diu egerit, vt fusiùs enarrabimus suo loco.

Priuatam vitam agit.

CAPVT VI.

EPITOME.

Vastandis Rupellæ agris commissus Espernonio exercitus leuior. stationem parat non longè ab vrbe. erumpit hostis. datur sclopigeris prætorianis primum cornu. palus ab hoste occupatur. conseritur manus. displosa ab vrbe in Regios viginti tormenta. muris aduoluitur Espernonius muniminibus explorandis. Surgerio Iarriam itur. trifariam diuisus exercitus. oppressi à Lanouio vigiles. in vrbem dolo allecti Regii. collata in Molinetum signa. Regiis infesta omnia. oppidani obsessis animos addunt. intermissa ab vrbe displosio, quare. expugnatur arx. tertiùm erumpit Lanouius. in vincula prædones triginta aguntur. vtraque messe spoliatus hostis. in Molendina vrbis missus ignis. strenuè à Mompoliano actum. Lanouius commeatum priuatis rebus ab Espernonio petit. datur commeatus. monitus de obsequio, in rebellione perstat. nobilitatem quæ Regi bella inferat seipsam destruere. captus ab hoste regiorum præfectus, qui ipsemet etiam in vinculis, hostem capit. dimissi nulla redemptione captiui. struendis insidiis Lanouius in sylua latet. detegitur, quique struebat insidias, valentioribus insidiis capitur. ab Espernonio gratè exceptus, amicè habetur.

VM ad Mediterraneum hæc ita geruntur, ad Oceani plagas crebris oppugnationibus fatigatur Rupella dissidij caput. Iam antè memorauimus Espernonium leuioris exercitus renuntiatum imperatorem, vt Aulnixij ad Rupellæ viciniam agros flammâ, ferróque vastaret: quatuor illi legionariorum millia, quingenti equites, manus expedita, quam præripiendæ hostibus messi, primùm ad Santones, dehinc ad secundum à Rupellâ lapidem locat, ibi positis diu mapalibus in tuto consedit, vnde vexatus hostis, signáque sæpius ad conspectum vrbis collata.

Espernonio datus vastandis Rupellæ agris exercitus.

Nondum vmbris successerat sol, eâ die placidus; cùm Imperator, visendæ vrbis consilio, præscribit militiæ ordinem in omnem euentum, seu erumperet hostis, seu admotos propiùs tormentorum displosione propulsare mens esset; extenta hoc casu cornua, illo conglobata in simul, vtroque permixti sclopigeris æquali ferè numero hastati. Delectos ex cohorte qualibet quingentos, leues equitum alæ sustinebant. hoc ordine, expansis signis, tympanísque pulsantibus, militari gressu pergebat in hostem cùm ab Ecclesię veteris macerie erumpit improuisò armata manus aggressura hostem: iussi ad hæc sclopigeri prætorio vigiles (Mousquetonos vocant alarios) displosione hostem excipere, dicto citius factum, velitatio primùm leuis, quasi rorarij militis, dehinc pugna committitur quâ nō acrior antè; donec in arcem leui præsidio firmatā retrusus hostis, viam Regijs in vrbem aperit: Ecclesiæ circumadia-

Componit in aciem ordinatam exercitum.

Committitur praeliū.

Palus ab hoste occupatur.

cebat palus, à limo vix equis peruia, quà periculosior transitus, quo ad Ecclesiæ angulos dispositi sclopetarij indesinenti explosione aduenientes submouebant: superatur tamen leui iacturâ palus: progressis occurrit ad stadium ab vrbe, noua item palus, cuius dum quæritur vadum, displodi ab hoste tormenta momento eodem XX. quorum incerti ictus terrorem incussere magis, quàm intulêre damnum. Turbatis ad fragorem ordinibus Regiorum, fumóque à puluere tormẽtario edito obscurata luce, elabitur sensim ad paludes Rupellanorum legio, octingentis circa militibus, locus vastis circum saltibus claudebatur, eò legionarijs percommodus, quòd alarijs ferè erat inaccessus; aquas cæcis interdum gurgitibus tegebant cannæ palustres, iuncíque maritimi, quod dubio procul Regijs vertisset excidio, nî eos inuestigata diu via commodior, inuentáq; tandem, trans paludem cõferendæ cominùs manui ductasset incolumes. Rebelles fisi loco oblatum ad hastæ longitudinem prælium, detrectare: Valeta hinc quasi in arce positos aggredi, illinc Roüillacus leuiori manipulo retrudere in ima saltum; vtrinque displosio noxia, Rebellibus minùs, quos tegebant virgulta, & vimina. Espernonius interim ad prælij iam acriùs commoti æstum, vix decem equitibus munimentis vrbis aduoluitur; ignotus circumequitat, exploratísque attentiùs singulis receptui canit, quamquam iam noctis vmbra diremerat pugnam.

Displosa ab vrbe XX. tormenta.

Rupellanorum legio octingentis militibus ad paludes dilabitur.

Commissa pugna.

La Valette. Rouillac.

Espernonius explorat munimenta.

Espernon.

Receptui canitur.

Pridie Kal. Sext. Surgerio Iarriam progredi placuit, pagus est Rupellæ adiacens, vbi dehinc ex-

Surgeres. Iarrie.

peditione metauit exercitus: periculosum tamen stationis opus vicino hoste; at enim Marchio Roüilliacus & Baro Bironius, loco circum vallis firmando, castrísque componendis præmissi. Iarriam nemine obuio veniunt, Bironius castris expeditè firmandis, Roüilliacus quà eruptio timebatur ab vrbe, propulsando hosti incumbunt, leuioribúsque velitationibus actum, quando prouecta iam die exercitum Espernonius paratis castris inducit, at angustior locus, quàm vt quinque hominum millia exciperet: positis ergo ad circumiectos pagos, triplici statione mappalibus Espernonius Iarriam subit, Crucigalerum & Clauetum exercitus, nec longa quies.

Roüillac. Biron. *Surgerio Iarriam itur.* *In tres metationes diuisus exercitus.* Iarrie. Crois-chapeau. Clauet.

Lanouius vir magni animi, sibi, Rupellanísque indecorum ratus, leuem exercitum, cui profligando satis in vrbe virium foret, stare nullâ iacturâ ad eius munimina, imò inferre vltrò prælium; phalangem armat habitóque legionariorũ delectu, quos alâ ipse expeditâ sustineret, nullo strepitu in castra dilabitur, priúsque vigiles opprimit, quàm ad arma clamatum. Ad hæc metu correpti stationarij fugere, accurrere castrametatores Baro Bironius, Marchio Roüilliacus, adesse in armis ipse imperator, metu consternatis animos addens exemplo & voce; subito metu correptus miles conglobatur in aream, pugnæ promptuarium (Galli prælij campum vocant, quò sparsæ hùc illùc acies, vbi improuisè classicum sonat subeundis præfectorum imperijs aduolant) hinc sibi Espernonius sexcentos assumit, iussóque sequi alariorum ordine, ductante Valeta, in

Lanouë *Lanouius erumpens Regiorum vigiles opprimit.* Espernon. Champ de bataille. *Ad pugnæ promptuarium accurritur.*

hostem abripitur,leue hîc prælium, seu hostis consultò pedem retulit, seu metu periculi; consultò gestum, prodidit dolus; quippe vbi se ille laxâ in vrbem fugâ effundit, regijs instantibus collimantur in conglobatum agmen tormenta bellica quibus paucis occisis,plerique sauciati; quasi fugæ irritamento, absistens timoris specie Regiorũ conspectu hostis, allicere sequaces in vrbem vellet, certis dehinc tormentorum ictibus à munimentis excipiendos: receptui canebatur, cùm à læuâ auditæ obiurgantium voces, cohors Rupellanorum erat, quæ munito arctiùs Castro prætereũtes regios proteruiâ militari salutabat: nec tulit superbiam imperator, quin signa illicò in Molinetum (id arci nomen erat) conferri iubet; arduum opus: enimuerò vrbi adeò imminebat Castrũ, vt colubrinis eminùs propulsari oppugnatio posset: bipartito agmine actum; prætoriani hinc sclopigeri, imperatori vigiles, delecti, illinc sexcentis scalis, crepitaculísq; irrumpunt, circumequitat phalanx prohibendo ab vrbe subsidio; imò & plerique nobilium prælij æstu desiliunt præcipites equis, hastáque ad primum cornu dimicantes, exemplo accendunt militem. Lanouius nouo alariorum subsidio erumpit iterum, at media inter Molinetum & vrbem phalanx Regia, obstat, ibi prælio duplici haud segniter dimicatum, phalanx, phalangem, legio legionem petebat, at Regijs infesta omnia erant: referente pedem Lanouio, insequentes Regios sternebant ad munimenta vrbis, tormenta minora (Fauconios dicunt) imò & sclopigeri vncinatis sclopis; quo factum vt etiam fugientes

Dolo in vrbem allecti Regij.

In Molinetum collata signa.

Moli. net.

Prætoriani Espernonij vigiles in hostem irrumpunt.

Lanouë

Regijs infesta omnia.

Faucõneaux Arquebuses à croc.

gientes Parthorum more vincerent. ex aduerſo tegebatur munimine ad Molinetum hoſtis, vnde non niſi oppugnatione pellendus; arduum opus, ſeu numerum ſpectas, ſeu audaciam hoſtium: attamen Regiorum iam Caſtri muris admotæ legiones inhibuerant diſploſionem tormentorum ab vrbe, quia vix machinæ in Regios collimari poterant, quin Caſtri muri ſimul quaterentur, vnde timore ruinæ, quæ oppugnationē Regijs facilem præſtitiſſet, intermiſſa diſploſio; quod Regijs commodo, obſeſſis excidio vertit. conuenerat interim magnâ frequentiâ Rupellæ populus ad munimenta, fœminæ, pueri, lixæ, nobiléſque paſſim, modò expanſis ſignis vrgebant ad prælium ſuos, voce modò, tubis, tympaníſque, crebris iam oppugnationibus fatigatos accendebant ad pugnam; modò populari applauſu, publicáque acclamatione exceptum facinus pulchrum, ſi quod edebant obſeſſi, profundiore interdum ſilentio actum, ſi quid Regijs cadebat ex voto. Denique, poſt perennata diu vulnera, póſtque productā ad noctem pugnā, tripartitâ oppugnatione, expugnata arx victori ceſſit. ducentorum præſidium erat qui (ſi paucos eximis, quos in vincula egit victoris clementia) ſtrenuè in pugna cecidere. Subdito igne, dirutíſque pro temporis breuitate munimentis loco ceditur.

Caſtri muris admouetur.

Intermittitur ab vrbe diſploſio.

Oppidani obſeſſis animos addunt.

Expugnatur arx.

Erumpit ab vrbe Lanouius, expeditáque alariorum manu, Regios à tergo modò, modò à latere nouâ pugnâ infeſtat, accurrere auxilio Eſpernonij phalanx, inſultantes legionarijs noſtris in nouum certamen auertere, donec Iarriam ad caſtra vētum,

Tertiùm erumpit Lanouius.

Iactura Regiorum hostiumque. recensito occisorum numero, ex sclopigerorum imperatori vigilum ordine, inuenti sex, conducti-*Valeta strenuè dimicat.* tiorum quatuor, nobilium vix totidem: strenuè eâ die à Valeta pugnarum memorant, cui Espernonius, tentandæ virtuti, imperatorio munere cesserat. Laudata quasi turbato naturæ ordine filij adolescentis sagacitas, patris iam senis, qui se militem gesserat, audacia simul & alacritas; adeò vera est iactata apud Gallos parœmia, generosum naturâ equū nullâ fieri posse degenerem labantis æui iniuriâ. Bironius se item à Bironiorum nomine non degenerem præbuit, Roüilliacus sibi bello quæsitum decus auxit, magno vitæ periculo alarios ductans. La Valete.

Noua Espernonii expeditio. Refecto morâ breuiori exercitu, paucis abhinc diebus, Espernonius infestandis obsessis, maritimam oram quadringentis equitibus prçterlegebat, non longè ab vrbe, cùm in triginta prædatores fortè incidens, apertâ hinc inde plagâ fugaces insequitur, illi in Ecclesiâ secundùm fugam obuiâ salutem quærere, occludere fores, cauare ad latera tormentarias fenestellas: vrgere Espernonius, procuratáque breui crepitacula portis admouere, quæ vi *In vincula acti prædones XXX.* ingenti disiectæ latam victoribus aperiunt viam: parcitum hîc sanguini; si, quos prælij calor ferrò abstulit, eximis.

Plura commissa in dies prælia, modò Regijs, modò victoribus Rupellanis, quamquam vastati ad Regis imperia agri inhibuere penitus vtramque messem, maturam illam, vnde militibus Regijs quasi ex præda manubiæ, hanc præcoci adhuc indebitam ferro, quod prægraue hostibus fuit, at neque abire in

ſilentio debeat incendium victoribus illuſtre, quo Rupellæ molendina arſiſſe memorant. in hunc modum. *Vtraque meſsis hoſti prærepta.*

Non ſatis videbatur Regiorum audaciæ, vaſtari Rupellanorum agros & prædia, niſi in ipſammet vrbem ferrum graſſaretur, & flamma. Placuit ergo tentari in vrbem inſigne facinus: molendinæ vrbi adiacebant loco oppidanis percommodo, initur de immittendo igne conſilium; eueſtigiò manipulatim legi duo peditum millia, trecentos alarios, in quadra agmina diſponi acies, extendi ad earum latera alas. media nox erat facinori oportunè obſcura, ſeu quòd illunis, ſeu quòd cœlum obduxerant nubes: dat ſe in viam exercitus, indictóque ſilentio lento paſſu proceditur, ne colliſa inuicem arma ſtrepitum ederent. Difficillimum eſt progredi in armis nullo ſtrepitu acies, noctu maximè, vbi è longinquo vel leuiſſimum murmur exauditur, garrulóque milite perſtrepunt vulgò ordines; attamen, nemine obuio, nihil reclamantibus ab vrbe vigilibus, admotæ molendinis ſcalæ priùs intromittunt Regios, quàm ne ipſamet ſuſpicione agnitus hoſtis: experrecti ſubito fragore molitores ferro cadunt: poſt prædam ignis inditur, lignea erat Molendinorum cõpages, cui admotus ignis tecta illicò corripit, prodítque ſe vrbi apertiùs: ad hæc clamare vigiles, tumultuariò arma capi, quaſi periclitante vrbe: iam ea parte propugnacula, ad flammam in aperto erant, imò & forſan in ipſam vrbem dubijs adhuc oppidanis tentata oppugnatio foret; nî ſupra ducentis mille legionarijs erupiſſet Mompoulianus; hic di-

De mittendo in molédina igne conſilium capitur.

Lentè procedunt agmina.

Iugulati molitores.

Erumpit Mompoulianus.

Mompoulian

micatum ſtrenuè: quippe diem induxerat flamma inualeſcens, emicante velut ad ſolis radios armorum chalybe: nunquam acriùs actum. Mompoulianus vir audax Forcææ ſtirpis gloria, & decus, vltrò ſuos voce accendebat ad prælium; miſcetur Regijs, illi ad frontem, ad latera, à tergo hoſtis; vmbone tamen propellit ictus, ferro adeò infert acriter, vt panegyricum ſibi ab ipſo hoſte promeruerit, dubiam diu victoriam fecerat vnus ille, cùm ferri acie, periculoſo ad frontem vulnere ſaucius, oculorum vſu ad defluentem magnâ copiâ ſanguinem præpedito, ſe vix in veſtigio ſtantem legionarij tutelæ commiſit ductandum in vrbem; quo factum ſinè morâ, vt deſpondens animum hoſtis, quem vna imperatoris præſentia faciebat audacem, in fugam abreptus, loco, victoriáque ceſſerit; fugientibus illata ſtrages maior, quàm antè.

Vtrinque acriter dimicatum.

Vulneratur Mompoulianus.

Deſpondet animum hoſtis.

Rupellanorum hoc prælio centum gregarij, nullo præfecto aut nobile, Regiorum deſiderati, ſupra vnum viginti, inter quos ſex alarum Ellebouij & Moreti cataphracti. Aiunt Eſpernonij bacillum quem imperia deſignãs hùc illùc iactabat, plumbeâ glande colliſum, traiectúmque, quà capiti ſupereminet, galerum glande alia, vnde victimam fortunæ debuit tanto exemptus periculo: nepotis eius Roüillaci equus glande cecidit, eo ad caput leuiter vulnerato: conſumptis dehinc molendinis, compoſitus in nouas acies exercitus regreditur; victoribus flammâ & ferro.

d'Elbeuf. Moret.

Eſpernonius hoc prælio de vita periclitatur.

Roüillac.

Lanouius Sectarios inter vir magni nominis, cuius olim parenti, & auo bellis ciuilibus Rupella multum debuit, tædio longioris obſidionis (nam & con-

Lanouius viſenda ſorori commeatum petit.

Lanouë

tinente obsidebatur Rupella, vt nihil nisi pugnâ commeare posset) visendæ carissimæ sibi sorori, non longè à prouincia, commeatum ab Espernonio petijt; datur non ægrè: ille agendis, imperatori gratijs Regias acies subit, habitísque simul vrbanâ comitate verbis, de Sectariorum rebellione districtè dictum. Hîc imperator, virum illustrem hortari meminisset maiorum, quos Sectæ militasse in comperto est, quandiu suis illa Regibus meruit: excusandos vtcumq; videri plebeios, quòd in Regẽ arma conuertant, quando nouæ sibi auctoritati incubant, dum in libertate rempublicam moliuntur: nobilibus nihil esse posse prætextus, quò arma capiant: imò victore populo, futura illis infesta omnia, non habito tunc nobilioris prosapiæ delectu. Nobilium interesse in Gallia opprimi rebellem populum, qui libidine impotenti affectans imperium, quid aliud cogitat, quàm plena libertate potiri? feuda nobilibus esse, quibus honorariâ seruitute, populum iurisdictione, aut censibus sibi deuinciant, quæ perire omnia necessum sit, si libertas præualet. quibus ita positis, non posse nisi efferâ crudelitate armari in Regem suum nobiles, quando ipsorummet interest reprimi audaciam populi. Regem Oceanum esse, aut solem, vnde aquæ omnes, quæ terram irrigant, lumina quælibet quæ cœlum illustrant continuâ emanatione emergant; nobilitatem, aquas, aut lumina: si Oceanum orbi dempseris, Solémque cœlo; nec aquis terram irriguam, nec luminibus cœlum futurum illustre; si Regem imperio, periturum omne nobilitatis decus, quam vnius coronæ radij

Plura Espernonium inter & cũ colloquia.

Nobilium interesse opprimi Rebellem populum.

Regem Oceanum esse aut solem.

Quare.

Vbi populi arbitrio summa rerum posita est proscribi nobilitati.

illustrem faciunt. ibi floridam nobilitatem esse, vbi præualent Reges; vbi summa rerum delata populo, seruire illam arbitrio plebis. in promptu esse etiam apud vicinos exempla: Heluetios, Rhętos, Geneuenses, Batauos Ordines nihil habuisse pręcipui, ad iacta primùm libertatis suæ fundamenta, quàm vt proscriptus nobilior sanguis, æqualitatem non habito delectu induceret. Contrà florere nobilitatem, vbi Regum imperia vigent: Poloniæ, Britanniæ magnæ, Bohemiæ, Hispaniæ, & supra omnes Galliæ nobilitatem commendari virtute & sanguine, quia Regum imperia subeunt. Populum profligato genio extrema sequi, aut seruum esse omnis capacem obsequij, aut superbâ crudelitate tyrannum. His aut similibus tētauit Lanouium in fidem retrahere Espernonius, conatu irrito. Datam à se Comitijs fidem respondit, quam violare tutis honore & conscientiâ nequeat: neque eò venisse proteruiam populi, vt abdicato Regis obsequio liberæ reipublicæ studeat, vnam quæri libertatem conscientiæ, quæ si dabitur, vitâ & bonis in tuto positis, nihil iussis differenda obsequia.

Suisses. Grisons Geneuois. Hollãdois.

Florere vbi Regum imperia florēt.

Polongne. Angleterre. Boheme. Espaigne. France.

Lanouë.

Irrita suasio in Rebellione sua obstinato.

Libertatem conscientiæ Sectariis iamdiu à Rege concessam.

Ad hæc Espernonius futilem esse prætextum, neque addubitari posse, quin libertas conscientiæ eamet hodie sit apud Gallos, quæ Henricis olim III. & IV. regnantibus. Iustam exercitus Regij partem constare Sectarijs, quibus si prohibitus esset Religionis suæ ritus, ánnum absisterent procul? vitam & bona Sectariorum scedulâ hodie ex diplomate Regio redimi; obtestatósque apud iudicem, velle se in obsequio & fide perstare, illæsos viuere, nullâ bo-

norum iacturâ; quibus ita positis superesse vnum liberæ reipublicæ amorem, in quem abripiatur secta. Si præmiorum habetur ratio, lucri, aut honoris, plus in nobiles momento vno Regem conferre posse, quàm labantis sui decursu sectam. Decem illi ad minus præfecturarum millia, quas nobilibus impertiatur ad libitum: supra has magnatibus accrescere posse coronæ, quæ vocant munia, magna illa, primoribúsque debita: maioresve nationis, mensæ regiæ, maris, equorum, legionúmque præfecturas, Marescallorum Galliæ Bacillos, prætorianæ, aliarúmque cohortium ordines: torque collegij equitum Regij donari posse; his addi pensiones annuas quibus, alienis sæpe nominibus exhaustæ nobilium facultates restituantur in integrũ, viuátque in debito splendore nobilitas, quibus nemo ambigat sectam destitui. mereri illi stipendijs ipsam suis nobilitatem, bellóque demùm confecto nihil sperare posse, à sectæ ludibrio, Regísque iracundia, quàm rei familiaris dispendium. Nihil his suasus Lanouius, priùs se moriturum dixit, quàm datam Comitijs fidem exueret, sororéque ex destinatione inuisâ, Rupellam postmodùm traiectis Espernonij castris redijt.

Regem nobilibus habere quod impertiatur supra sectã.

Seu honorẽ spectas, seu largitionem.

Postridie alarij circiter viginti, ab vrbe in castra excurrentes, quæsitis longo errore anfractibus, intentato, eóque regijs incauto itinere, quia per angusta & lubrica flexerant, præfectum militiæ dum liberiùs extra vallum diuagabatur capiunt, prædáque ouantes, ne positis ad viam, quâ aduenerant insidijs malè secum ab hoste ageretur, pedem aliò re-

Capitur à Sectariis præfectus Regiorum.

ferunt, quod illis exitio fuit. Eſpernonius quippe ſagacitate imperator eximiâ, profundioribus foſſis vias Rupellam omnes iam antè obſtruxerat, tutandis ſcilicet caſtris: hoſtis, obductâ in quam ſe primùm proripuerat viâ, aliò iter ſtruere, quo obſtructo item, tertium indagare; at foſſæ vbique profundiores, nimiúmque abrupti aggeres, quàm vt commeare equitibus datum: Ad hæc præfectus anxijs prædonibus; Video, inquit, prædam vos prædæ eſſe, captiuíque veſtri iure potiori captiuos. diſſimulare illi interdum, anfractúſque explorare, quos hinc inde notus loci genius demonſtrabat: at fatigatis iam nimiâ agitatione equis, præreptáque effugij ſpe omni, fateri ingenuè captos ſe qui cepiſſent. Pacta dehinc conditio, quâ ſacramento præfecti fides adigitur, acturum ſe cum Eſpernonio, repetant ſaluis ſupellectile & vitâ vrbem ſuam. ille regredi, exhibere dehinc imperatori viginti prædones, hoc acumine; BIS DENI HOSTIVM ADSVNT, QVOS POSITVS IN VINCVLIS MILES VNVS, EGIT IN VINCVLA. Hæſit defixus diu imperator; neque enim probè liquebat quâ ratione in rem geſtam acumen incideret; cùm præfectus rem aperire fuſiùs, datáque à ſe fides rogare, ſeruaretur, qui alioquin Rupellam ipſe lubens ſubibat, agendus in vincula. Huic facto arridens imperator nihil addubitare, quin fidei ſtandum foret, quo factum, vt in debito commeatu Rupellam redierint, qui aut capti iam credebantur, aut cæſi.

Cauatis ad vias foſsis abruptiſque aggeribus occluſum effugium.

Qui ceperãt capiuntur ipſi.

Acutè dictum.

Dimiſsi captiui nulla redemptione.

Struendis inſidiis Lanouius ſyluã occupat.

Lanouius, quem ſuprà diximus poſt inuiſam ex voto ſororem Rupellam reuerſum, ſtruendis

hoſti

hosti insidijs, qui ad vrbis interdum munimina liberiùs excurrebat, in nemus vrbi adiacens, quà à castris in vrbem iter, alariorum stationem locat, fisus loco, qui vastis circùm arboribus tegebatur. Inclinabat iam sol ad meridiē, nec positis ad nemoris oram exploratoribus quidquā adhuc prædæ oblatū; cùm famelicus miles, exactis XXIV. nullo victu ad insidias horis, sibi copiam annonæ deposcit. missus in proximum pagum pedisequus rustici ope commeatum inferre, ire interim à pago ad Espernonij castra nuntius, detecturus insidias. Dúmque Lanouij manus, absumptas vigilijs vires cibo reparat, instrui Regiorū phalanx expedita; quæsitísque anfractibus, ne ab exploratoribus detegeretur, syluę admoueri à tergo, quà patebat Rupella, quasi parū firmato eo accessu, quà nihil sibi præcauisse creditus insidiator; ita res habuit. Iámque Lanouius refectus cibo, conscenderat arborem, prospecturus velut è speculâ num se præda obijceret, perspicilúmque, quod prospectus longioris vocant, oculis identidem applicabat; cùm irrumpens à tergo Regiorum manipulus incautos priùs opprimit, quàm insidijs adesse insidias agnitum. Lanouius qui ad radices arboris posuerat ferrum, conamine in imum præcipiti voluitur, sclopum arripit, frondosáque adhuc arbore tectus loricam induebat quando circumequitans manipuli ductor; Non habes, inquit, effugiū Lanoui, præpeditus ille semipræcinctâ loricâ, post cæsos, aut actos in fugam milites suos; Gratis, inquit, vester ero, si vita promittitur. Ad hęc Baro Nieulius (id præfecto nomen erat)

Missus in pagum pedisequus annonam infert.

Monetur à rustico Espernonius.

Mittitur in hostem phalanx.

Incautus opprimitur.

Lanouius capitur.

Nieulieu.

se vadem salutis præberé; sequutus fidem, ne dearmatur quidem, donec ad castra ventum, vbi petitum de more sclopum & ensem victori cessit. Dehinc Espernonio sistitur, qui capto blandùm arridens; Si cano, inquit, capiti fidem nuper habuisses, liber vobiscum ageres, quem ipsamet hodie clementia addicit carceri, iustitia morti; at esto, qui gratis noster esse noluisti, inuitus eris: quamquam & commodo tibi etiamnùm vertet captiuitas, perituro fortassis ad prælia, quibus alioquin vitæ prodigus adfuisses. Quod mea spectat amicè agam, qui magnis animis, prostratos opprimere, opprobrio duco. Ad hæc Lanouius, habitis humiliter gratijs, hortari statueretur, redemptionis precium, quò absisteret. Espernonius contrà monendum Regem, maioríſque momenti prædam, quàm vt eo inconsulto dimitti debeat; stare eius arbitrio libertatem & vitam. Missus dehinc ad Regem nuntius retulit Espernonio literas, quibus tot victorijs gratulatus Rex, summam rerum credebat eius prudentiæ; futurúmque sibi non in gratum quidquid eo auctore geretur.

Gratè excipitur ab Espernonio.

Arbitrio Espernonii linquitur libertas eius & vita.

CAPVT VII.

EPITOME.

Afflicti ad continentem Rupellani, subsidiis mari alleuantur. Ex nouis, nouus belli ordo præscribitur sectæ. Montalbanum, Britanniámque magnam subeunt

Comitiorum Oratores successu diuerso. Iubetur iterum Guisius Massiliæ classem instruere. Periculosa triremium ad Oceanum nauigatio. Explorando Rupellanorum portui Espernonius aciem instruit. Angolinium venit exercitus. pons occupatur. erumpit hostis. Legionarij manipulatim in circulum dimicant. Funditur Fauasius, fugiendo vincit. magnum Espernonio à tormentaria pila periculum. irritum eius stratagema. ipsorum Regiorum ope frumentum Rupellam mari inuehitur. accusatur ea parte nobilium auaritia. Chalardus frequentioribus classem Rupellanam excursionibus infestat. de opprimendo eo consilium capitur. prælio se Chalardus accingit. illi naues auxiliares duæ vadis illidunt vulneratur ipse. nox prælium dirimit. eius laus. Montalbani obsidio à Rege, Mayennióque paratur. Synodus Nemausi coït.

VM ea Regijs felicitatē bellum ad continentem gerebatur; nihil despondebant animos Rupellani, reparatis abundè viribus, mariq; immisso identidem commeatu; quinimò, ne quid adhuc audaciæ deforet, post præscriptum nouo ordine bellum, noua in prouincias diplomata mittunt: caussa mutati ordinis ea fuit, quia vt suprà memorauimus, primores sectæ ab illa defecerant, deditæque Regi pleræque vrbes, quarum oppugnationi exigenda æstas, ipséque autumnus sperabantur. Quare necessum fuit mutari rerum ordinem prouincijs rectoribus suis destitutis, captísque vrbibus quæ Sectæ præsidio in longum tempus

Rupellam mari subsidia adueniunt.

Præscribitur belli gerendi nouus ordo.

Missi in Britanniã oratores. futuræ credebantur, donec firmatæ reliquæ. Rupellâ ergo citata nauigia soluunt; hinc in plagam Burdigalensem descensione facta, Montalbanum itur; illinc in Britanniam magnam, Batauiámque appellitur, suppetijs pro religione petendis: vtrumque fato dispari, quippe irritâ ad extraneos delegatione, supra prædones aliquot, qui se à plagis Zelandiæ, & Britanniæ vltrò obtulere, nihil Rupellam subsidij missum; ab Oratore Montalbanum misso feliciùs actum, firmatis in rebellione animis, qui nutabant. Angleterre. Hollande. *Infelici successu.*

Iubetur Guisius instruere classem. Infestabat ergò obsistente nemine circumiectas plagas classis inimica; cùm monitus Rex, iteratis ad Guisium litteris iussit nullâ morâ classem iamdiu procuratam transfretare ad Herculis metas. At neque iter expeditum, parum aptis Oceano vastiori triremibus, periculosóque illis Gaditano freto; quà nouum erat transfretare triremes, bellicis quidem expeditionibus commodas, sed longis erroribus minùs idoneas. Ad imperia tamen res vix antè tanto apparatu tantata perficitur, instructáq; armis, & milite classis, confœderatorum aucta subsidijs, Massiliâ, procurante Guisio soluit, ductantéq; Dampetra magno triremium in Gallia præfecto (Generalem vocant) plagas Agathensem & Narbonensem, hinc Hispaniæ littora, Africámque legit, faciliore quàm speratum nauigatione & magis prosperâ, de quâ fusiùs suo infrà loco. *Oceani nauigatio triremibus parum tuta.* Destroit de Gibaltar. Dampierre General des Galeres. Agde. Narbonne.

Rupellanũ portum exploraturus Espernonius milites legit. Espernonius interim Rupellani portus exploraturus situm, quod non nisi magno periculo poterat, ex qualibet cohorte ducentos milites legit, ex phalange quingentos alarios; habitóque Regio-

rum delectu numerati mille & ducenti pedites,
Auriac. quibus in tria agmina distributis primũ cornu Au-
Roüillac. riaco obtigit, secundum Roüillaco, reliquam aciem
ductabat ipsemet Espernonius.

Nondum illucescente ad III. Eid. Septemb. crepusculo, placuit apertâ planitie in quadra agmina committi acies; hinc militari gressu, signísque ex-
Angolin. pansis Angolinium itur, pagus est ad plagam, palu- *Angolinium venit.*
dibus circumiectis portui adiacens, nec vrbe procul: quippe qui vix ab eâ lapideo ponte dirimitur, aptus ideò agnoscendo portui, quia seu plaga obstat, seu agger genio loci assurgens, nullus in eum est ab vrbe prospectus. Progrediente exercitu præmissi rorarij, qui pontem & viarum angusta insi- *Pons occupatur.*
derent: nec diu cùm destitutam præsidio stationem relatum (neque enim visa dum ab vrbe signa, tegentibus dumetis, & aggere) quò factum vt firmatus præsidio transitus periculosum alioquin opus in plano posuerit. ad Monticelli accliue locatur legio, *Espernonius portui aduoluitur.*
alæ hinc inde ad latera, intereà imperator leuiori manipulo aduoluitur portui; hîc nauta vigil, hoste agnito, ad arma clamat; at neque exaudiebatur ab vrbe reboantibus Oceani vndis, nî displosa illicò *Nauta fragore excito oppidanos monent.*
tormenta duo, monitos oppidanos impulissent, vt
Gauins. supra mille ducentos gregarios ducibus Gauinio,
Verdure. Verduro legato, Gauinióque filio signifero, ducen- *Erumpit hostis.*
Fauas. tósque Fauasio præfecto alarios emitterent.

Corelle Chef de bois. Iam errore longo ad Corellij caput penetrauerat Espernonius, è regione Capitis lignei ad ostium, quà portum Oceanus subit, cùm viso hoste, nihil cunctatus iubet acies Regias succedere portui; illæ

Designatur ad Bonamgrauam statio.

in armis aduolant: lecta hìc legio, quæ Bonægrauæ stationem firmaret loco percommodo, accliuíque aggere, ab vrbe tuto; campo dehinc inter Corelli caput & vrbem medio, in quadra agmina distributũ quod adhuc virium suppetebat, positis ad lęuam Oceano, ad dextram legione prędictâ. Ex aduerso, testudineo gressu aduentabat hostis, hoc ordine.

Bonegraue. Corelles.

Rupellanorum numerus & ordo.

Mille hastatos mixtim & sclopetarios, circumequitantibus in varias turmas ducẽtis alarijs, iustam aciem in triangulum ductabat ad primum cornu Gauinius, legionariorum præfectus, popularibus studijs ad eam dignitatem euectus, qui & ipse Rupellæ oppidanus è fæce populi erat: extenta ad imum cornua duo, Gauinio filio, Verduróque commissa. Iam eò ventum quò Regiorum sclopi non ægrè glandes impellerent, cùm Fauasius vir strenuus & sagax, deducta in concilium pręlij ratione, censuit muniendas sclopigeris circumięctas vineas; vetus est militiæ regula, quâ legionarij occulta saltuum, fallaces dumetis campos occupare iubentur, permissa alarijs planitie, quibus equorũ velocitate in plano est periculũ effugere, aut insectari hostem: at plebeij hominis impotenti ad imperium libidine, spretum viri magni consilium (adeò militiæ rudes supra genium & vires de seipsis præsumunt, posthabitis veteranorum sentẽtiis, vt suomet ipsi iudicio maiores habeantur) placuit in manipulos diuidi legionem, qui sibi in circulũ mutuò succedentes indesinenti displosione impeterent Regios: primâ fronte nostris pugna infesta fuit, verberatione continuâ cæsis plerisque manipulo suc-

Cauins pere & Fils. Verdure. Fauas.

Fauasij consilium spernit Gauinius.

Legionarij manipulatim in circulum pugnant.

cedebat manipulus, cui ſtatim à diſploſione in fugam abrepto ſubſtituebatur nouus item, donec qui prior eruperat, armatis nouo puluere ſclopis repararet pugnam. Nondum redierat in ſemet circulus militaris, cùm Prætoriani vigiles, Loſieriíque Theminij cohors expedita in manipulos abripiūtur Eſpernonij iuſſu, nec diu pugnatum cùm præcipiti fugâ hoſtis cedit loco. hæc legionarij.

Fugatur hoſtis.

Loſie-res. Themi-nes.

A latere acriùs ab alarijs vtrinque pugnatum, Regios ductabant Comes Auriacus, Marchióq; Roüillacus, ſequebantur Freſnoyus & Coulangius, ille Reginæ, hic Curæi loricatorum prçfectus: atenim conſultò Fauaſius pedem refert, inſequutus Auriacus, prælij æſtu ne quidem viam aduertit, cui ſe applicabat alarius victor; profunda illa, ductáque in propugnaculum vrbis recto tramite linea, infeſta diſploſione machinarum; periculum auxerant, ducenti ſclopetarij, quos prærupto vtroque hinc inde aggere, dumetis ſupra viam aſperis circumlocarat Fauaſius, haud belli expers: edita hîc Regiorum ſtrages eò morientibus grauior, quòd eminùs inulti cadebant. At neque pedem retuliſſe inglorium eſt dolo interceptis, iam fugiunt quibus antè adeò luctuoſum parauerat fortuna triumphū, vt hoſtem diutiùs inſequuti animam in victoria omnes poſituri eſſent: faciliori viâ dumetorum aſpera occupant, vbi cæſi demum ad internecionem legionarij, quibus inacceſſus à viâ ager munimento fuerat.

Auriac. Rouil-lac. Frenoy. Coulā-ges. La Cu-rec.

Dolo illata Regiis ſtrages.

Pedem referunt Regii.

Hoſtémque inulctant.

Longiori iam prælio deficiebant Regios vires & audacia, reſtauratíſque nouo identid[illegible]

lectu, aciebus ouabat hostis: cùm Espernonius conglobatum ad extrema agmen triarios milites iubet fatigatis succedere; restauratum hîc nouo furore prælium. magnum erat in speciem, quod Regijs inferebant damni tormenta hostilia, viginti illa, ab vrbe, aut portu; at re minimum, ad incertos plerumque ictus vanâ displosione.

Redintegratur prælium.

Instabat hora iam à meridie prima, cùm ieiunus adhuc imperator prandij sibi copiam in alga deposcit; tumultuariò instruitur mensa, intereà nuntius adest maiori quàm antè armorum, bellíque apparatu erupisse hostem, eductas belli machinas duas, quas equite viam designante circumstabat legio: ad hæc Espernonius hausto in Genij solatium mero; Si mihi, inquit, suppeteret diei satis, fallor, aut hæc vobis commilitones tormenta addicerem, loquebatur adhuc, cùm ingenti fragore pila tormentaria repentè præteruolans sauciato nemine terrorem incussit. Sequitur dux conatu irrito; quippe minùs conserendæ manui hostis eruperat, quàm Corelium primo ab vrbe lapide inducendis machinis, & milite, metu obsidionis, vt agnitum dehinc.

Mensa imperatori instruitur.

Noua eruptio renuntiatur.

Magnum Espernonio à tormentaria pila periculum.

Corelles.

Strenuè vtrinque hoc prælio actum, iacturâ vtrinque ęquali: imò si Fauasio peditis ea die ductandi munus incubuisset, addubitatum Regiósne stragi exemisset sagacitas Espernonij. Sed neque hîc præterire liceat commentum magno imperatore dignum, quo perhibetur ad ea tempora vsus ille.

Imperatoris strategema insigne.

Vastatis Rupellanorum prædijs, primorum in vrbe quorumdam messem, supellectilémque rusticam

cam ſalua habuit, imo & militari ſtatione eximit, quæ bello maxima omnium gratia eſt: quandóque captis à milite eorum armentis, ſupplebatur numerus (ſi quod iam ſibi miles caput addixerat) nulláque dehinc redemptione reddebantur. hinc tacitus in primores, populi rumor, qui litteris demum redintegratur, in ſpeciem arcani ad eoſdem ab Eſpernonio miſſis: donec præfectorum conſilio, detecta fraus ludibrio fuit.

Frumentũ traiectitiũ Rupellam vectatur.

Attamen hoſtibus leue à vaſtatione damnum, ſi quos tot prælijs ferrum abſtulit eximis: quippe eò maiore copia vectabatur Rupellam frumentum traiectitium, quòd eius præreptâ meſſe nouerant extranei mercatores in vrbe penuriam; hinc ſæpius priuatorum ſtudijs Rupellam appulere Batauæ, Britannicæque onerariæ, magnâ annonæ copiâ: imò, quod luctuoſum eſt, apud mercatores Catholicos prçualuit auaritia fidei; minùs quærentibus ijs, quis hoſtis foret, quàm vbi caro frumentum vænale; quæ peſtis penè vbique in Gallia non mercatorum modò, effari pudet, ſed & nobilium ipſorum laudatam aliàs integritatem corrupit. Vulgaris omnibus ea libido fuit, redactis alioquin ad extrema hoſtibus; quin & proditionis poſtulati coram Rege plerique nobilium, quòd Fuxenſibus, Montalbano, & alibi frumentum, vináque precio ſubminiſtraſſent, primorum gratiâ, aut fauoribus dimiſſi ſunt; quorum ne flammâ quidem expiari poterat ſcelus; at hæc alibi, ſi memoria ſuppetet.

Nobilium Catholicorum auaritia.

Fuxenſibus Rupellæ, Montalbano frumenta miniſtrant.

Foix. Montauban.

Collata ab hoſte in publicũ præda.

Rupellana claſſis infeſtabat, vt ſuprà dictũ, maritimam oram, collatáque in publicum præda om-

ni, manubias ferendis belli sumptibus, in stipendia viritim distribuebat militi, traducebátque ad prouincias ex necessitate: quamquam ad Broagij portum prætoria nauis, vna illa, bellóque impar, excursionibus sæpe obsistens, morabatur prædones illato sæpius damno; illi præfectus Chalardus, cui vt plaga notissima erat, ita numquam statione suâ, nisi Rupellanorum damno soluebat: opprimendi ergo Chalardi Rupellæ consilium capitur. Nec morâ, instruitur classis, nouóque delectu suppletis nautâ & milite reparatur Batava nauis, ingens illa, bellóque expedita, quam & ipsi Oceani dominam appellitabant, subeunt ducenti milites supráque XX. tormẽta IV. adsunt V. nauigia, leuioris quidem armaturæ, prompta tamen; vltimò triremis ingens IX. tormentis bellicis. eo belli apparatu Rupellà Broagiũ itur; spe aut intercipiendæ in portu nauis, aut opprimendæ in alto. Triremis, quam impellebant acriùs remiges duobus circà milliaribus aduoluitur portui, classis reliqua promontorium non procul occupat, nihil addubitante prefecto classis, quin Chalardus nullâ in triremem morâ erumperet, quæ ad conspectum, fugam adornare iussa, incautum certo implicabat exitio.

Chalardus ad Broagii portum nauis præfectus. — Broüage.

De opprimẽdo Chalardo consilium. — Chalard.

Instruitur Rupellæ classis.

Broagii portus ad milliaria duo aduoluitur.

Chalardus, qui è speculâ procul aduentantem classem detexerat; non ideò deponere pugnæ audax consilium, quin potius, quamquam viribus longè impar, lectis tumultuariò in vrbe militibus prætoriam instruere, nauiúmque præfectos duos Morelaüm, & Botonæum, hortari vectorias citò naues educerent, bello minùs quàm exportandis merci-

Chalardus se prælio accingit.

Morcleau. Boutene.

bus idoneas illas. moriendum, aut captâ trireme agendos in vincula Rupellanos: ſic profatus, leuiori manipulo prætoriam ſubit, nec diu cùm adfuere nautæ, centúmq; circa milites, iuſtum nauigij maioris præſidium: inſtructa quoq; nauigia duo ſublatis anchoris ſtatione ſoluunt, nõ differtur mutua hinc inde tormentorum diſploſio, iámque ad triremem vela intenderāt naues, cùm exaſperato Boreâ, Nortum appellant, impulſæ violentiùs carinæ, nullo prælio, ſabuloſo vado illidunt. exin verberatione cõtinuâ in eas actum, certis magnâ parte ictibus, quia immobiles illæ nihil collimatas machinas eludebant: at neque deerat Chalardus officio ſuo, quamquam ſolus. dum tamen hinc inde ad imperia abripitur præceps, vulnus ex aſſulâ, quam tormentaria pila excuſſerat gubernaculo, ad oculum excipit, leue illud, niſi quòd viſus facilitatem præripiebat copia ſanguinis à vulnere defluens: ſed neque minoribus ideò facilitate, animóque machinas ille ſuas diſplodit, vt immane hoſtiũ tormentum, quod illiſis ad vadum nauibus exitio erat, rotis excuſſum in imum egerit. inſtructa interim ad portum noua nauis auxilio aderat, at illa per naucleri inſcitiam dimicanti Chalardo penè excidio vertit: quippe expãſis vento aduerſo velis, quæ à dextrâ adeſſe debuerat reſtauratura pugnã, vi ingenti inflatis ſupra modum carbaſis, prætorianæ latus roſtro quatit, quæ acta bis, térque in circulum penè naufragium fecit; dum nullo auxiliatrix gubernaculo arbitrio venti & fluctuum in vada impegit. Deſtitutâ præſidio omni prætorianâ, circumſtat Rupellana claſſis, haſtis,

Naues duæ illidunt ad vada.

Chalardus ſolus depugnans vulneratur.

Nauis eius auxilio aduolans vado illidit.

Ille ſtrenuè dimicat.

vncíſque ferreis: nec propterea Chalardus animo deficere, quin potius obducto faſciâ oculo, militē, nauclerum, præfectúmq; agēs, modò intrepidè currere ad pericula, carbaſis modò, antenníſq; ventū ex neceſſitate metiri, modò imperia à prorâ ad puppim, à puppi ad proram deſignare. Fruſtranea tamen ducis diligentia, non dato iam niſi morte vnâ effugio; quando præceps nox, recurrentíſq; in ſemet Oceani vnda refluens periculo eximunt: quo factum, vt naues, quæ vadis hæſerant, altiore iam redeuntibus vndis Oceano in altum euectæ, circumſtantibus Rupellanis inſtiterint, à quibus nihil illicò cunctatum quin inter noctis obſcura effugerent. Ita Chalardi vnius virtute, ſi non parta Regijs victoria plenior, eluſum ſaltem ſtratagema hoſtium, ab imminentíque excidio liberatæ naues: vnde coronam ſibi nauticā promeruit ille exhinc eâ plagâ notiſſimus, leuioribúſque in Rupellanos excurſionibus, dum à Mediterraneo claſſem operitur illuſtris, quas hîc conſultò ad maiora vocati omittimus.

Rupellani fugiunt.

Chalardi laus.

Intereà Rex Aginni ad Garumnam Montalbani obſidium adornabat; quod dum in vlteriore à Mayennio, ab ipſo Rege in citeriore Aquitaniâ parabitur, oberremus ex occaſione Septimaniam noſtram, vbi Nemauſi habita interim Synodus iniurioſè Chatillonium habet.

Agen. Haute & baſſe Guyēne Languedoc

Nemauſi habita Synodus.

CAPVT VIII.

EPITOME.

Mommorancius Margaritas castra mouet. præfectis militiæ distribuuntur munia. Concium appellitur. Margaritę expugnantur. in turrem se proripit hostis. Nemausenses in subsidium aduolant conatu irrito. hostium strages magna. ab Annonæo actum strenuè. Blaconsius Ensingeautium intercipere tentat, magnáque suorum iacturâ repellitur. Chaillarii rebellant, obsessóque Castro metu Vantadourii aduentantis dilabuntur. Chatillonius à suis rerum summâ mouetur. inseritur latæ sententię formula, quâ pluribus Sectarii de eo queruntur. eius apologia, & fides.

Mommorãcy Montpellier.

OMMORANCIVS iussus à Rege Montispessulani, Nemausíq; agros populari, obsistente non nisi in speciem Chatillonio, æstiuâ Sectarios messe destituerat; quando placuit Margaritas, vrbem Sectariorum ad tria à Nemauso milliaria sitam, admotis interdiu scalis oppugnare. arduum facinus, at Mommorancio dignum, cuius non nisi ardua animus appetit. quadringentis militibus Nemausus firmauerat pagum, nullis munimentis: nisi quæ tumultuariò miles exstruxerat: veteres circumstabant muri, superstructâ macerie tantùm, si tormenta desint

Mommorancius Margaritas castra mouet.

Marguerites. Nismes.

contra hominum impetum fortes. eo illi animo subierant pagum, vt agrorum vastationi obsisterent. Visum ergò militari consilio operę pretium, citra apparatum nullo strepitu oppugnari locum, imminente alioquin periculo à Chatillonio, aut

Eius copia. Nemausijs, qui non inde procul aberant. Dicto citiùs factum. septem ad ea tempora cohortes, tres alariorum ordines Mommorancio imperatori merebant: legionarijs quatuor millibus, trecentis circa equitibus conductitijs adiuncti ducenti nullis stipendijs, nobiles omnes, quos Voluntarios vulgò appellitant, Mommorancij vbique sequaces. Con-

Praefectis militia distributa munia. ductos alariorum ordines Baro Castresius Mommorancij Legatus, Perautius Nemausi Senescallus & Baro Couissonus viri natalibus illustres ductabant. Rorarios pugnam adorturos Condominus, & Paladanus. primum cornu expetitum ab omnibus, Suellio & Figuareto nobilibus sortitò obtigerat, agmen medium Marchioni Annonæo Ducis Vātadourij hodie fratri, Legatis Monmao, & Clausoleso, excursorum præfectura Castresio. *Castres Peraut. Couisson. La Cōdomine Paladā. Sucilles Figuaret. Annonay. Monmau. Clausoles.*

Concium veniunt Mommorancu acies Pridie Kal. Iunij Concium sparsus hinc inde conuenit exercitus, ea vrbs est ad Rhodani ripam è regione Vallabreguæ. nec diu cùm via indicitur, quamquam perobscurâ nocte. rarescentibus ad crepusculum vmbris, detecti ab hostibus Regiorū excursores sclopis excipiuntur; adesse illicò ordi- *Rhosne. Vallabregues*

Oppugnatur vrbs & expugnatur. natus exercitus, póstque indictas ad vrbis conspectum preces publicas, tesserámque datam quæ IOANNES erat, dari irruptionis signum. à precibus ad pugnam acriùs itur, certatúmque diu marte

dubio, cùm Annonęus post superatum scalâ editiore murum, nudo ense propulsat hostem, murique munimentum inuadit, quo pectus tegitur, sequuti legionarij pari omnes audaciâ murum occupant; hîc se hostis laxâ in turrem fugâ proripere, accensísque ad eius pinnaculum facibus, Nemausios periculi admonere, qui ad visam eminùs flammam dum paratur repentè subsidium, ne obsessos interim deficiat animus, flammis item ab vrbe sua, quasi agnito indicio, adfutura mox auxilia respondent. Enimuerò Mommorancius minimè dubius quin oppugnatione agnitâ fratrum auxilio Nemausij accurrerent, alarios suos iam antè locarat, quà Margaritas subsidiariæ copiæ ab vrbe aduentarent. Nec defuere officio suo Nemausij, quippe erumpens mille & quingentorum hominū legio, obsessis præstò erat, nî alarij insessis viis obstitissent.

Se in turrem proripit hostis.

Faces monendis Nemausiis accensæ.

Adsunt in subsidium Nemausij.

Post retrusos in vrbem suam Nemausios, desperatâ præsidiarij salute, saluâ vitâ absistunt, nisi quòd Mommorancij arbitrio datus Fourniquetus præsidiariorum præfectus. Eâ expugnatione, è Regijs desiderati duodecim, quos inter Caboyus vir magni animi in Galliæ Narbonensis cohorte præfectus centuriæ, Mommoranciòque ex cuius familia erat, præcarus: at Rebellium iactura maior; quippe si octuaginta eximis, quos victoris misericordia incolumes dimisit, occubuere reliqui, supra vicenos trecenti. Laudatam ad ea tempora memini Marchionis Annonæi audaciam, dato ad prima hęc armorum rudimenta futuræ virtutis indicio, qui nedum hoc prælio adoleuerat.

Caboy.

Iactura Regiorum leuis.

Rebellium maxima.

Ab Annonao strenuè actum.

Marquis d'Annonay.

Multa strenuè Mommorancius. Plerasque huic non dissimiles expeditiones eodem ferè tempore confecit Mommorancius; quæ ijs abundè indicunt silentium, qui viro maximo maledicâ tum linguâ insultabant.

Blaconsius amicos intercipiendo Ensingeautio conuocat. Per idem tempus Blaconsius Priuatij præfectus, vir ad omnia natus, maximè ad nefas, conuocatis Priuatium Augusto ineunte amicis, magni eos facinoris conscios facere, Ensingeautiiq; validissimæ arcis intercipiendę, quã diu apud se volutauerat, cogitationẽ aperire. Ensingautium Castrũ est, genio loci, artéque munitum ad Galliæ Narbonensis confinia, Anicium versùs, vetus Episcopi Aniciensis ditio; statio, eò sectarijs gratior, quòd hàc illis ex facili à Vellaunijs in Viuarienses commeatus: sed non ita expedita eius expugnatio; visum ergo ex re cuniculis agere, noctúque tentare, quod alioquin supra vires positum videbatur. Lecti armorum Duces Castellonouanus, Amontius, Councolesius, Sibrerasius, & Chalardus, milites circiter quadringenti, sclopigeri mixtim & hastati, quibus summo iure præerat Blaconsius. *Ensingeaux.* *Le Puy.* *Velay.* *Viuarés* *Chasteauneuf.* *Amont.* *Concoles.* *Sibreras.*

Admota castro legio intromittitur crepitaculo. Imminebant mediæ noctis alta silentia, cùm per viarum asperã Castri muris aduoluitur legio. ibi admoueri nullò obluctante erecto ponti crepitacula duo, disiectísque cardinibus viam aperiri quantum satis intromittendo homini; experrecti fragore vigiles duo, qui se mediâ iam nocte securi applicuerant somno, arma capère, at leue subsidium. Chalamoundus crepitacularius audax, post factam vi viam primus irrumpit, subsequutus Amontius milites adhuc in limine dubios trahit in Castrum vi, aut exemplo; *Chalamound Petardier.*

exemplo; personant vbique fatalia Catholicis verba, VIVANT ECCLESIÆ, occumbunt vigiles, cadit femina, quæ plusquam virili audaciâ mentita sexum, aditu diu prohibuerat hostem. Ad fragorem confusus velut implacidâ imagine flamen curialis, qui ab Episcopo pastoris in vrbe officio fungebatur, somni ocium horrore deposuit, nihílque dubius quin Ecclesiarum Rebellium proditione peteretur Ecclesia vna illa, quamquam iam septuagenarius, in hostem irruit; illi obuius Amontius stupere ad senilem audaciam, imbellémque conatum ridere, cùm hastâ transfoditur, subsequutus gregarius cadit eodem ferro, debitæ Sacerdotis manui victimæ. Ex aduerso Chalamontius & Sibrerasius valido præsidiariorum manipulo opprimuntur (iam enim ab excidio in spem salutis euecti stationarij opponebant furori hostium vltrices manus) nec diu cùm se hostis laxâ proripit fugâ, arctioréque ruinâ quà patuerat aditus, dum seipsos timore propulsant pars in effugio necantur, pars conglobato nimis ad ruinam manipulo sibi inuicem insidias struunt, pars vbi deficit tutior salutis expediendæ ratio, se in fossas à muris præcipites agunt. At, quod illis exitio fuit, imminente luce dum confusis ordinibus, turmatim pecudum more fugiunt, pecudum item more nullo prælio à Chatesio, qui ad rei nuncium, in Castri subsidiũ accurrebat iugulantur. Blaconsius cui prærupta rupium notissima, geniúsque prouinciæ, quadraginta militibus per saltus, & dumeta euasit; ingratus Priuatiensi populo, lanistáque publicè dictus, qui tot præclaros homi-

Audax femina facinus.

Flaminis curialis iam vetuli animus.

Cadit eius manu Amontius.

Cadunt Sibrerasius & Chalamontius.

Se fugâ hostis proripit.

Necati plures.

Chates.

Blacon.

Blaconsius vita consulit.

Suis debinc opprobrio est.

nes vrbis florem & decus ignaui ſocordiâ ad lanienam ductaſſet.

Per idem tempus apud eoſdem Viuarienſes tentatam memorant Chailariæ arcis expugnationem,

Chailarij rebellant.

ea Vantadourij ditio erat, ad Galliæ Narbonenſis Comitia nuper fato functi; Dominum placidæ indolis parum ad arma natum dedignabantur ſubditi, quo factum, vt Chailarij excuſſo ſeruitutis iugo, vnà in Regem, dominúmque rebellarint. Chailar Vrbi ſupereminet Caſtrum, cuius tunc Bourguius, præfectus oppidanis magnâ ex parte Sectarijs obſiſtebat, quin rebellioni apertè ſubſcriberent. Enimuerò Priuatienſium firmati viciniâ, præſidióque, audax aggreſſi facinus, facto agmine circumſtant arcem; obſidionis illicò nuntius Lauoutam fertur, neque potuit Vantadourius quin duplici nomine copias legeret in ſubſidium; ſeu quia prouinciæ Prorex erat, ſeu quòd ipſius res agebatur. Lauoute.

Arcem ex Vantadourij ditione occupare tentant.

Protelauit deditionem Bourguius, donec ad ſubſidij nuntium territi Rebelles, metu hùc illuc dilapſi ſunt, vrbem demum ſubijt Vantadourius victor, vbi priuato diplomate, renuntiatis in Regem, dominúmque ſuum rebellibus oppidanis, muros, quælibétque municipij nobilioris inſignia præripuit, priuilegijs reuocatis; pœnâ de reliquo ad Regẽ cui vni, vitæ, neciſq; ius eſt, remiſsâ, quamquam & ipſe Prorex, de vita Regio nomine ſtatuere poterat. Vantadour.

Fugiunt ad Vantadourii aduentũ Rebelles.

Deſtituta in pœnam muris & munimentis vrbs.

Chatillonius quem iam antè ſæpiùs diximus inter Sectariorum diſſidia, Regi fidum, iuſſus à Rege Rebellionem diu ſimulauerat, magno rei publicæ commodo; donec proditionis in Sectam poſtula- Chatillon.

Chatillonius à ſuis iudicio ſiſtitur.

tus iudicio ſiſtitur, habitâ per id tempus Nemauſi Synodo, vbi deſerens vadimonium quaſi contumax, in hanc formam damnatus eſt.

Haut & bas Lāguedoc Seuenes. Viuarés. Dauphiné.

Eccleſiarum Reformatarum prouinciæ Narbonenſis vlterioris, & citerioris Oratores, Cebennarum, Viuarienſium, Delphinatus præſentes litteras inſpecturis S.

Diploma quo proditionis in Sectam poſtulatus damnatur.

NOTVM facimus vniuerſis, quòd delatoribus Cebennarum & Viuarienſium Oratoribus, qui prouinciarum ſuarum nomine Chatillonium perfidiæ poſtulant, necnon exautorari petunt, qui non niſi ſupremo Galliæ Narbonenſis excidio, imperatorio munere in ea fungitur.

VISIS, Articulo Comitiorum generalium XIV. Iunij. An. M. DC. XXI. quo Circulo Narbonenſi delata poteſtas proſpiciendi ex neceſſitate ad libitum priuatis, publicíſque rebus; ARTICVLO item XVIII. eiuſdem menſis. quo eidem Circulo armorum, ærariíq; arbitriũ datur, ARTICVLIS Synodi prouincialis Pouſini ad Viuarienſes habitæ quibus Viuarienſis Circulus multa de Chatillonio proprętore ſuo queritur, petítque præſenti cum Synodo

Pouſin.

exautorari, ARTICVLIS item Circuli Cebennarum, quibus Synodus Andusiana Kalen. Octob. habita Viuariensium subscribit placitis, ARTICVLIS etiam Colloquiorum Galliæ Narbonēsis inferioris, quibus abundè patet oppressam propratoris administratione prouinciam, præposterè administratū ærarium, vrbésq; eius imperio subditas, vnâ improbissimi viri auctoritate nutare in fide, quibúsque prouincialē hanc Synodum hortantur enixiùs, caueat ne quid ea parte publica res detrimenti patiatur: VISIS item proborum sententijs, vnóque Ecclesiarum in Gallia omnium voto: perspecta ex alto perniciosâ Chatillonij in nostrum caput licentiâ, cui vix aliud in animo est, quàm Ecclesiarum dispendio sibi fortunam struere, quod tum primùm in comperto fuit, cùm Gallia Narbonensis afflictis Benarnensibus præsto esse parabat, cui ille subsidio audaciùs obstitit, lectis sæpius in prouincia copijs, explorandis magè viribus Reformatorum Narbonensium, monendísq; dehinc hostibus quid virium nobis suppeteret, quàm inferendo illis damno, cui non nisi in speciem studebat vni religionis suæ excidio natus. Ita proditore ipso imperatore irritis sæpe conatibus tentata in hostem facinora, ita fractus aduersis omnibus miles signa deseruit, viriúmque hostilium opinione ductus, vbi nihil ex voto cadebat, de viribus ipse suis addubitare cœpit, quod nemo ambigat supremam exercitib⁹ ruinam adferre. Quoties vanis ab eo imaginibus delusæ Ecclesiæ? quoties oblato fortunatè hosti parcitū? Quoties publicâ administratione interdicti, quibus ad-

Andu- sc.

Questus iterant.

magna anim⁹ suppetebat? quoties obscurata nimbis atrocibus quæ hostibus apertã perniciẽ inferebant? in plano posita, imò & nemine sæpius obstante nullatenus periculosa; aut supra vires esse suadebat, aut differenda, donec scilicet ab hoste prospectum. Perpetua illi cũ hostibus negotiatio, si quẽ reformatorũ compellabat amicè aut liberaliter, vno hoc indicio proditor dici poterat. Nemo nescit missos ab eo singulis mensibus bis, térq; in regiã emissarios, monendis scilicet religionis nostræ inimicis, struendæque nobis ruinæ, amotis à se procul quib⁹ sũma erat publicæ Ecclesiarum salutis ratio; si quis earum impensiùs cõmodo studebat, proscriptus administratione rerum mouebatur; contrà quorum auctoritate & cõsilio pessum ibãt omnia, quorúmq; in id inclinabat animus, vt vnita Reformatorũ fides fieret dissidij capax, excepti ab eo comitate vrbanâ, infidi homines de fide triumphabant, nempe exauctoratis, quorum animis vigebant adhuc veteris auorum fidei semina quædam. Præfectos vrbium nostrarum passus est, abdicatis Comitijs, hostium factioni subscribere; imò velut digno laude facinore, in silentio abire permisit, quæ, post amicas monitiones, ferro & flammâ expiare debuerat; at quid bella ijs intulisset, quos habuit postmodùm secreti arbitros, quibúsque arcana consiliorum aperuit monendis hostibus? si quando de Comitijs Rupellæ generalibus sermonem instituit, quæ in eorum contemptum insolenti proteruiâ non adiecit? interceptas ab eo conuocationes, suppressas regulas vbi de bello in vniuersum statuebatur, spretas prouinciarum mo-

nitiones, elusa Circulorum decreta, quorum sæpius ipse auctor, & in speciem fautor; reuocatum auctoritate priuatâ in quod publicè conuentum fuerat, iussam restitui hostibus prædam, ne petitam quidem; quæ nobis nondum denuntiato bello hostis abstulisset, ne ab eo petita quidem; datam in nosmet militi nostro licentiam omnium, conseruata hostium prædia, quis ea ferat? consumptos igne Reformatorum pagos, vastatam ferro & flammâ eorúmmet segetem, exhaustum ærarium, seu administratione præposterâ, seu lecto intempestiuè milite, abnegata Comitijs imperantibus obsequia, legiones eo positas loco, vbi nihil ab hoste timẽdum, desertas ex aduerso Ecclesias, vbi propugnante nemine grassabatur hostile ferrũ; auersum Engeriacorum subsidium, cui se Narbonensis Gallia accingebat, vnde Aquitaniarum iactura emersit, armatos Circuli nostri dispendio hostes, comprobatámque longiore silentio armorum interceptionem, data ad clades quæ sæpius pati nos contigit, lætitię maioris indicia, mœroris si quando hostibus res aduersæ; conatum eum prouinciam Narbonensem à Comitiorum societate auertere: plura tentatum quæ hîc forsan præterire satius fuerit: quis hæc patiatur diutiùs?

Decretum quo præfecturis mouetur.

His attentiùs perpensis: quia gliscit in dies proteruia hominis NOS PRÆDICTI ORATORES, NOMINE QVO SVPRA, Chatillonium præfecturis quibuslibet, quas Comitiorum auctoritate obtinuerat, maximè Montispessulani, Fossarúmque Marianarum exhinc in futurum destituimus, reuo-

Montpellier. *Aiguesmortes.*

catâ poteſtate qualibet, quam nobis rogantibus in Cebennos, Gabalos, & Viuarienſes olim ſortitus fuerat, prohibetur adminiſtratio quælibet, ſolutis erga illum ſacramento & fide prouincialibus, irritíſque poſthàc eius decretis, ſeu militiam ſpectant, ſeu ærarium; alariorum, ſclopigerorúmque equitantium ordines duos, quos ille præfectus ductabat, nec non legionarij, qui eius nomine ſtipendia merebantur Eccleſijs, proſcripti exhinc omnes exautorantur; delatâ interim in Eccleſias Prouinciæ rerum ſummâ, donec ei Comitiorum reſcripto ſubſtitutus fuerit, qui prouinciam adminiſtret. Quóque res omnibus innoteſcat, placet decretum hoc in municipali domo publicè legi, referri in acta, pérque prouinciam circumlatum, notum fieri Colloquijs, quorum intereſt. Dat. Nemauſi 21. Nou. 1621.

Geuaudan.

A PONTE *Præſes.*
PANTELVS *Adiunctus.*
PISÆVS *à Secretis.*

Le Pôt. Pantel. De la Piſe.

Chatillonio honori vertit, quòd à ſuis tantâ animi contentione proſcriptus, vnâ fidei Regi ſeruatæ poſtulatione ſummâ rerum mouebatur: ſed ad ea tempora apologiam prælum illi rependit; quâ affectatæ Democratiæ multis Secta argumentis conuincebatur, eò maximè, quòd proſcriptâ Regis auctoritate, poſt excuſſam Monarchiam, Ariſtocratiam abdicabat, antiquato primorum imperio. portentum eſſe accuſationem eiuſmodi, quaſi ſcelus ſit non niſi flammâ expiabile ſeruaſſe Regi fidem; non

Chatillonii apologia.

potuisse fluxæ erga Sectam fidei accusari, qui iure meliori fidem Regi debitam præstabat: ridiculam accusationem, quasi fides vlla, primæuam illam, natámque nobiscum, dum Galli nascimur, proscribere possit: vnam esse fidem, eámque indiuiduam; neque fides dici posse, quasi plures sint, nisi cùm de musica sermo, citharis fides esse, hominibus fidem; multiplicatas illas concentum, quem Græci harmoniam vocant efficere hanc si in semet varia patitur numerum, dissonam inducere omnium rationem, dum concordiam, quæ vna politiæ sonum ex æquo facit, miserè interuertit: hinc bella ciuilia, hinc parũ tuta filio etiam in patrijs laribus salus, si in ea fide dissenserint: vnum Deum, vnũ Regem; vnam Deo fidem deberi, Regi vnam: immortalem illam, hanc vitæ terminis circumscriptam. nec accusandum ea parte Chatillonium, conatum in Rebelles animos veram politiæ fidem inducere: quod si crimen est, ánnum è conuerso Reges odisse virtus erit? cui si quando debita remuneratio vnam esse Sectam, cui coronæ debeantur. vsum libertate Chatillonium, ad quam scriptis suis identidem Secta prouocat, dum liberã ad Regis imperia seruitutem, tyrannicis Comitiorum iussis præposuit. præpostere accusatum, qui, quam à Rege vehementer expetit Secta libertatem, vnum Rebellionis prætextum, generoso conamine in Rege quæsitam inuenit. vnam esse in eũ obsequij Regi præstiti postulationem, gloriosam illam, quámque delatorum nemo, si sapit, reo nõ inuideat. abnegauit Comitiorum imperia, ludibrio habuit latas ab ijs leges, oppressit

Vnam esse fidem.

Crimini apud Sectarios ducitur Regi esse fidum.

pressit prouinciales, ex ruina Colloquiorũ rem familiarem auxit, mittenda in Benarnium, Engeriacósque subsidia auertit aliò; quid plura? nuntios, ignaris Circulis, sæpe ad Regem misit, continuâ proditione hostes arcanorum consilij conscios fecit Synodorum elusit decreta; ánnum finis? hostium prædia salua habuit, suorum diripuit ædes, exhausit ærarium, vno verbo infensissimum Sectarijs se præbuit hostem; calumnias ille negauerit, conuincétq; falsi ad libitum: ego datis omnibus, & si quid vltrà excogitari potest, pro aris & focis defendo ex præmissis concludi nihil, nisi quod viro maximo laudi vertat. at intercepta ad plagam Agathensem arma, passus est nullo commoti animi iudicio detentari ab hoste? Scilicet ad ipsius iram, Mommorancius, ipséque Rex prædâ cessissent, hinc opimâ magis, quòd eius interceptio duodecim hostium millia dearmabat, at vos DD. Ecclesiarum Reformati nuper, agite amabò, quâ lege, quo Senatusconsulto subditis licet, inconsulto principe, inducere in eius terras eam armorum copiam adeóne rerum inexpertes, qui omnia in speciem norunt, vt perduelles nesciant, qui Rege inscio, sibi vrbibúsque suis eo apparatu arma procurant? Siluit, prædâ interceptâ Chatillonius, quia militiæ legem nouerat, quâ capta bello, capienti accrescere etiam iure gentium in aperto est. Verùm ad eam ille iacturam, quâ Sectariorum Galliç Narbonensis, exhaustæ penitus facultates, debuerat saltem vel leue mœroris indicium prodere? nempe aduersi casus dolore reparantur; imò & doluit, leuiùs tamen, posito supra fortunam

animo; non secùs ac ea montium supercilia, quę supra nimbos ingenti mole assurgentia, numquam pluuijs irrigantur quibus supereminent.

Plura his addiderat amica Chatillonio apologia, quam quis panegyricum forsan melius dixerit. quibus omissis Montalbanum redeamus, cui iam belli moles incumbit: quamquam ne incautè hîc serie temporum decipiatur qui hæc leget, annotatum velim, latam eam in Chatillonium sententiam, quo tempore Montalbanum obsidebatur mense Nouembr. præcociúsq; hoc loci relatam ideò, quia post expeditas ad Galliam Narbonensem Mommorancij expeditiones, tentatásque ibidem à Sectarijs varias arces, è re duxi vno tenore gesta eodem loci describere, quamquam interiecto temporum spatio inuicem dissita.

CAPVT IX.

EPITOME.

Mayennius Tolosæ agros subit. magno populi applausu exceptus. prouinciæ tutelaris Deus vocatur. Tolosa Palladia olim, hodiéque studiosorum remuneratrix, à Sectariis vndequaque oppressa. laudatur Mayennius. Rapinus Manso Verduni absistit. Bourguius Jordani insulâ, Maraüatus Malouicino. de Mayennio salutando pluribus in Senatu actum. delegatus Manibanus Præses eum magnâ facundiâ salutat. Responsum Mayennii. diruendis tribus arcibus lecti tres Senatores.

perniciosè suasus Mayennius muros Insulę sartos tectos haberi iubet. obstat Belebatus, datóque sibi Senatu, pluribus murorum ruinam suadet. Masnaüs à Senatu iussus solo adęquat muros, qui iam antè arcem munimentáque disiecerat.

SVPRA memorauimus Mayennium post salutatum litteris Tolosæ parlamentum, oberratâ Aquitaniâ, vbi non nisi triumphos Regi, sibi laudem immortalem parauerat, Tolosatum agros subijsse oppugnandis Sectariorum arcibus, quæ Catholicam vrbem circumstabant, magno oppidanorum incommodo; quo populi Tolosani, prouincialiúmque gratiam adeò sibi promeruerat, vt non nisi Mayennij nomen in Aquitaniâ vlteriori & Septimania personaret; dictum eum tunc memini Deum prouinciæ tutelarem, qui eam, animi magnitudine liberasset, affectúque, quod primoribus rarum, erga populum incredibili: vnde item à populo supra fidem redamatus, Luyneæ familiæ in affectatæ popularibus studijs auctoritatis suspicionem venit.

Mayēnius ad Tolosa confinia venit.

Guiēne. Haut Lãguedoc.

Dictus prouincia tutelaris Deus.

Tolosa vrbs est antiqua & nobilis, Palladiam dixere veteres; quia ab omni æuo Palladis amica fuit, hoc est litterarum cultrix, vbi, vt hoc obiter dicam, etiamnum hodie quotannis ludi toto orbe illustres Kal. Maij exhibentur, quibus adolescentes ingenui velut in Panathenæo, non pyrrhicâ corpus, sed poëticâ exercent animum, virtutis præmia Cynosbaton, Clitia, & Viola; quæ à mensis multiplici vena-

Tolosa Palladia.

Ludis etiãnum hodie floralibus illustris.

tione instructis, magnâ omnium Ordinum frequẽtia ex dignitate poëmatum distribuuntur; non nisi cantibus Regijs debita illa (ita metrorũ id genus appellitãt) adeò Regio sunt animo Iudices, quibus remunerandæ virtutis cura incumbit. Promeriti tria præmia poëtarum collegio ascribuntur; fiúntque Clementię assessores, ea nobilissima princeps, quæ ludos, multis abhinc seculis instituisse fertur. At hæc diuerticula sunt, redeo in viam. Præter antiquitatem nominis, Palladięq; dignitatẽ id Tolosę supra reliquas Galliæ vrbes præcipuum est; quòd in communi Galliarum luctu, quem Sectariorum hæresis secum pestilenter induxit, vna inter tot vrbes ab impuro semine illæsa remansit, tentata quidem à Sectarijs sæpius, at semper victrix; vnde ne vnam quidem Nouatorum familiam passa, sanctæ sibi promeruit cognomentum. Sectariorum tamen circumiectis arcibus vsque adeò premebatur, vt vel ad minima belli dissidia non esset oppidanis ad primum ab vrbe lapidem tuta salus. Quod hinc factum liquet, quia vrbe olim pulsi Sectarij, pagos hinc inde nullo custode, nullísque munimentis occuparant, ea dehinc arte firmatos, vt stationibus malè fidis præsidiariæ arces successerint.

Ne vnam quidẽ Tolosæ Sectariorũ familiam agere.

Occupata à Sectarijs circumiecta oppida.

Garumnam, quo Tolosa alluitur, ad decem ab vrbe milliaria habebat, vt ita loquar, in vinculis Mansus Verduni quà nihil nisi portorio pẽso commeabat, nec inde procul Aquitaniam versùs occurrebat Malouicinum, Insula dehinc Iordanis: arces eò munitæ magis, quòd eas iamdiu Sectarij detentabant: atenim si quando stipendiariam annonam

Mansus Verduni Malouicinum Iordanis Insula ad Aquitaniam.

Le Mas de Verdun. Mauuaisin. L'Isle en Iourdain.

ſtationarijs Toloſa negauerat, meſſe illicò eâ parte deſtituta, lugebat commeatum omnem, qui in dies ſingulos ab Aquitania magna in vrbem copia infertur, interclusum, dum in ipſamet vrbis pomœria excurrens hoſtis, diripiebat vicinas ædes, ipſóſque ciues agebat in vincula. & hæc ad Aquitaniam Toloſæ retinacula.

Ad Galliã Narbonenſem Carmanium, Monſcucius, & Manſus ſanctarum Puellarum.

Carmã. Mõcuc. Le Mas ſainctes pucelles.

Cis Garumnam, à Galliâ Narbonenſi, inſtabat ad VIII. ab vrbe milliare Carmanium, Toloſæ iampridem infeſtum: non longè hinc Monſcucius; hinc ſi euaderes, occurrebat illinc pericuſoſiſſima omnium ſtatio, loco ad prædam percommodo, Manſus ſanctarum Puellarum, viæ adiacens, qua Tolosâ Narbonam, Maſſiliámque itur; ita quocumque in ambitu Toloſates verterent oculos circumſiſtebat hoſtis. Dilatis in ſequentem annum Carmanij, Montiſcucij, & Manſi ſanctarum Puellarum deditionibus; videamus nunc qua ratione in venabula Regia inciderint lepores, qui Iordanæ Inſulà, Manſo Verduni, & Malouicino quaſi cuniculis ad ea tempora tegebantur.

Debita geſtorum laus Regi.

Nemo ambigat Regi Chriſtianiſſimo debitam omnium laudem, quæcumque eius legatos confeciſſe memorant: at quemadmodum Deo omnium auctore, non ideò tamen minùs facinorum Regibus accreſcit decus; ita quamuis Regi noſtro debeatur libertas, quam ab hoſte profligato Toloſa hodie ad inuidiam poſſidet; nequaquam tamen indignus, cui hoc loci laudem rependamus Mayennius victor, quem & facinori patrando Regis ſagacitas legit, & prouexit ad laudis cumulum virtus,

Neque minus ideò laudandus Mayẽnius.

quamquàm ea laude nobis magè satisfactum putarim, quàm heroïs memoriç, cui Christian⁹ orbis est præco. cochleæ succo suo victitant si nihil illis aëris de cœlo illiquitur, heroüm virtus immani seipsam pondere firmans sibi ipsa præmium est, & remuneratio.

Rapinus Manso Verdunorũ absistit.

Leuis tunc Mayennio exercitus militabat, legionariorum quinque millia, quingenti equites, tormenta octo: his copijs præterlectâ Garumnæ ripâ Manso Verduni succedit: hinc missus ad Rapinum arcis præfectum Fecialis, deditionem rogat; protelabat ille, nondum ex conuentione pretio numerato: iámque oppugnationi tormenta aptauerat dilationis Mayennius incapax, cùm Rapinus in vna principis fide, loco cessit rapinę aptissimo; hinc Iordanæam Insulam ventũ, vbi nihil detrectante Bourguio præfecto, Regiorum statione locatâ, tormentum immane, puluis, pilæ tormentariæ, hastæ, sclopíque magnâ copiâ Regi addicuntur, non priùs tamen, quàm de precio pactum cum Bourguio, cuius fidem circumuenire magno animo indignum erat, expeditionibúsque noxium, quæ superabant.

Rapin.

Bourguius Iordani Insulâ.

L'isle en Iourdain. Dubourg.

Parlamentum Tolosanum de Mayennio salutando differt.

Intereà Tolosç Parlamentũ de salutando Mayennio cogitabat. At conuocatis de more Cameris proposita à quibusdam difficultas; nempe arduum est in vnam sententiam coire capita centum, contrarijs vt plurimum studijs & affectibus dissona. Quibus ingrata delegatio erat, Regis in prouincia præsentiam causabantur, cui vni Parlamenta id debeant cultus, & honoris; ad solis ortum stellas obscurari; vbi longè dissitus est, fulgere quidem, sed

non nisi radijs ab eo mutuatis. Legem hanc, longo vsu in Gallia primorum fastui præualuisse, vt cum prouinciarum rectoribus, principibus illis, necne; vbi Rex adfuerit aut leui, aut nullo apparatu agatur; hinc ductâ, vt audio, formulâ, quòd proprætoribus ideò maximè præstentur honores eiusmodi, quia Regem exhibent, quæ si ad præsentiam Regis personata repræsentatio cessat, non posse ijs nisi iniuriâ deferri quæ vnum Regem spectent. Contrà tamen sancitum penè suffragijs omnium, Manibaniúsque Præses, cum Bartholomæo Gramoundo, & Massnaüo lecti, qui Mayennio Parlamenti nomine gratularentur, collatíque in ciues Tolosanos beneficij gratias agerent.

Cum rectoribus prouinciarum nullo cultu agendum vbi Rex.

Manibau. Barthelemy de Gramond. Massnau.

Delegati ad Mayennium duo cum præside Senatores.

Postridie proloquutus ad eum, Manibanius dixit. Senatum Tolosanum, quia Regibus ab omni æuo addictus fuit, coluisse præcipua semper veneratione principes, quorum fides, status Gallici basis, Regiæque dignitatis columna non immeritò dici possit: præ ceteris Mayennium cultu in vniuersum gratissimo excipi, qui Lotharingæ prosapiæ surculus florens, & plerisque in Europa Regibus sanguine copulatur, & ab ijs originem ducit, quibus Christianus orbis terram olim debuit Idumæam, hodiéque deberet nî Christianorum impietas, manum Dei ad vindictam armasset. non esse à proauorum virtute degenerem, qui tam strenuè Regi, tamq; vtiliter prouinciæ militaret: vnde minùs imperatoris in eo gesta demirari senatum, quàm miracula supra vices hominum posita: portenta esse, quæcumque Mayennio auctore prodeunt, neque de victorijs addubita-

Manibanii præsidis ad Mayenniũ oratio.

Lotharingæ familiæ laus.

Mayennii virtus.

ri, vbi castra eo imperante mouentur, vbi etiam leuiter vestigium posuit, lauros crescere, vbi distringit ferrum, cadere hostem, vbi vel vnum Mayennij nomen personat, consternari gigãteam audaciam. vno verbo nihil esse, quod magis DEI immensitatẽ exprimat, quàm Mayennij, ne orbis quidem terminis circumscripta gloria. Galliam supra rationes suas tantæ virtuti deuinctam, prouinciámque præsertim Aquitanicam, quæ ingrata erit, nî se vitam, bona, & libertatem Mayennio magno debere fateatur. Parlamentum in cuius purpura Regum auctoritas micat, lætari supra modum, quòd communibus secum votis, prouinciæ Prorex in publicam vtilitatem feratur; & quando quæcumque in principem cadere possunt decora virtutum, inuictus animus, corpus laborum & æstus non impatiens ceteráque in Mayennio pleniùs adorantur, non defuturum muneri suo Senatum; quinimò exsoluẽdæ obligationi quâ tot ei beneficijs astringitur, tot præclara facinora, & memoriam in eo inuentura gratissimam, & cultum sempiternum.

Mayennii responsum.

Non displicuere Mayennio collata quamquam oratorio verborum apparatu elogia: séque parlamento ad extrema addictum professus, sibi abundè notum respondit, quid supremis in Gallia Curijs debeatur, earum integritati inniti auctoritatem Regis; iaci in purpura Magistratus alta Regiæ amplitudinis fundamenta, rerum gestarum gloriam, & decus vni Regi deberi, qui maiore quàm dici queat affectu subditos suos prosequutus, libertatem pari omnibus animo procurat: gaudere se tamen, quòd

quòd qui ad alias expeditiones destinari potuerat, sorte, aut Rege consultò ita ordinante, promouendis Tolosatum votis electus fuerit, quibus placidè incumbit, incumbétque dehinc si quid valet.

Castera de Maraüat.

Ad vesperam, Casteratium Maraüatium abnegasse imperia renuntiatur: pacta iam antè deditio fuerat Mansi Verduni, Insulæ Iordaneæ, & Maliuicini, non alijs conditionibus, quàm pecuniâ numeratâ; at neque in promptu Regi exsoluendæ fidei in ære facultas, nec eo deficiente absistendi Casteratio animus, qui Bourguium, Rapinúmque irridebat, quòd fidem de precio Regi habuissent, nullâ postmodùm in eum actione.

Imperia Maraüatiũ abnegare renuntiatur

Cau-mont.

Dies aderat in quam Mayennio quartanæ interstitium incidebat, magnis vulgò facinoribus debita illa, vt supra annotauimus ad Caumontium, attamen à Parlamenti Oratoribus rogatus, quamquam recursantis igne febris æstuabat, equo insilit præceps, iussísque sequi nulla dilatione tormentis, Maliuicini propugnaculis appetẽte iam luce succedit, eâ Maraüati, qui nihil tale sibi persuaserat, consternatione, vt ad victoris arbitrium subierit legem. Magni nominis ea arx, supráque reliquas instructa ad bellum, septem in eâ propugnacula, fossę in excisa rupe profundiores, decem & quinque tormenta minora, populus dissidij capax, inertiæ expers, & ad militiam satis expeditus Mayennium diu morari potuerant, nî Regis prouidentia, Mayennij celeritas, & super omnia, nî fortuna quæ Regem hoc bello alumnum habuit obstitissent.

Languidus à febre Mayẽnius castra in illum mouet

Malouicinum deditũ.

Senatui Tolosano, solo æquandarum arcium cu-

Disiiciēdis Insula Mansi & Maliuici ni munimētis lecti Seniores. Masnaus Cadillacus Bertrādus.

ra incubuit: póstque exceptum communi omnium alacritate diploma in id Regium, lecti Masnaüs, Cadillacus, & Bertrandus cognomento minor, qui Insulæ Iordaneæ, Mansi Verduni, & Maliuicini muris, propugnaculísque diruendis præessent; haud segniter illicò operi incubatum, donec munimenta omnia æquata solo. Mirabantur omnes quo zelo gens rustica in seruitute nata, excutiendo Sectariorum iugo incumberet: ea enim frequentiâ & contentione ex vicinis circum pagis rustici pertinacem in dies operam restaurabant, vt, perspectâ temporis breuitate fidem superet ruina edita. Mansi, quà Aquitania patet, diruta propugnacula quatuor impleuere cespite, limóque fossas; placitúmque dehinc erigi, vbi propugnacula ingenti olim mole assurgebant, tumulos quatuor, superimpositis in rei monimentum ligneis crucibus, cōdignum ea Cruce triumphum, quæ eo diu loci ludibrio fuerat. Quà Garumna defluit, posito è regione Montalbano, labori parcitum, quia prærupta rupes genio loci firmauerat arcem, vt nihil nisi conatu irrito naturam contra tentari posset.

Masnau Cadillac. Bertrād

Post diruta Insulæ Iordaneæ propugnacula & castrum, rogatus Cornacus Abbas Villalonganus, qui Mayennio à secretis erat, vir sagacitatis eximiæ, Mayennio olim patri, Cardinalíque Borbonio supra modū addictus, dū Catholicæ factionis arcana tractabat, rogatus inquā ille ab Insulanis Catholicis (quorum etiam in vrbe sectariâ frequentior numerus) vrbi Senescalli iurisdictione, & Capitulo [illegible] culari illustri mœnia conseruarat, inclinante non ægrè

Abbas Villalonganus muros Insulæ conseruare studet.

Cornac Abbé de Villeloing.

in eius preces Mayennio; quin & ipse Masnaüs Senator (quem numquam nisi cum laude memorabo) re infectâ , adactus vi maiore Tolosam redierat: quando Belebatus iustitiæ in Aquitania summo iure præfectus, Regisque apud Mayennium legatus, vt publicę cum eo saluti prospiceret rem apud se maioris momenti perpendens; ex re credidit Senatum adire ; admissus , applausu omnium in hæc verba silentium fregit. *Obstat Belebatus.*

Statim ab accepto intermissi ad Insulæ ruinam operis nuntio, citatis se Tolosam equis venisse , ídque mouendis parlamento querelis , quòd adeò segniter expetitæ diu Tolosatum votis ruinæ incumberetur : opposita sibi Mayennij in contrarium iussa, qui Masnaüo inhibuerat opus. Mayennio se quidem addictum, non vsqueadeò tamen , vt Regiam auctoritatem eorum arbitrio linquat, qui principem bonæ alioquin indolis , animíque inuicti , circumstant, prostitutam, si ita res habet, Regis auctoritatem, Mayenniúmque dum importunis plus æquo suasionibus tribuit , salutem prouinciæ, quæ in perpetuum hodie firmari queat, in excidium trahere aperiri Rebellibus certum in Aquitaniâ effugium, etiam præter spem. ne petitam quidem eam ab illis gratiam , quos exactæ Rebellionis conscientia adeò noxios facit , vt proprio ipsimet iudicio indigni habeantur , quorum muri subsistant. Atenim Catholicos ipsos, rem inauditam! libellum supplicem Mayennio obtulisse , quo in seipsos proditores , quid aliud dici possit , quàm restem eos sibi texere quo strangulentur? enimuerò non defuisse *Dato sibi Senatu sic loquitur.*

prætextum, quaſi Capitulo, Iuriſdictioníque vrbanæ indecorum foret nullo murorum ambitu, ſeu in vitæ, bonorúmque tutelam, ſeu in vrbis dignitatem circumſcribi. hominem homini lupum eſſe longè infenſiſſimum, magíſque timendas, ſi muri ſubſtiterint, à Sectarijs inſidias, quàm à feris, ſi vndequaque patuerint. vrbes minùs lapidum ſuperſtructâ mole firmari, quàm fide, oppidanorúmque concordiâ. Thebas olim, ex imperatoris magni reſponſo non habuiſſe muros alios, quàm ciuium ſanguinem, Mantuam Carpentanorum, Regis Hiſpaniarum ſedem illuſtriſſimam, Lutetiámque ipſam, orbis à Româ caput, muris magna ſui parte deſtitui; vbi tamen nemo ambigat in tuto agi: imminere prouinciæ periculum cui nullatenus proſpici poſſit ſtantibus ijs muris. bello fatigandam aliquãdo clementiam Regis, qui non niſi ſummo dolore ipſorum etiam Rebellium ſanguinem effundat, nec dubitandum, quin armis hinc inde occupata, prioribus dominis eómet reſtituantur ſtatu, quo bello confecto ſubſiſtent. quibus ita poſitis ſatius eſſe debilitari potentiam ſectæ quamdiu licet: æquatam iam ſolo arcem, munimenta vrbis diſiecta, ſupereſſe muros & foſſam, cumulandam hanc illorum ruinâ. obijci Mayennij ducis imperia, leue Parlamento obſtaculum vbi contrarium à Rege diploma ad manum eſſe poterit, imò vbi Mayennius ipſemet, non ingratè excepturus ſit glorioſum hoc facinus. aſtringere ſe ſacramento ſolemni fidem, ſubſcripturum Mayennium quibuſlibet eâ parte Curiæ placitis, ſuſceptáque ex hinc omni in caput ſuum facti

Madril.
Paris.

inuidiâ, futurum ſe victimam quæ Senatum culpæ eximet, Toloſates ſeruituti, Aquitaniam vniuerſam timori, & malo.

Communi omnium applauſu exceptâ oratione, iubetur Maſnaüs diruere muros, quod prouincialium vtilitati Toloſatúmque commodo vertit: atenim Abbati Villalongano res ingrata magis, quàm Mayennio, Regi gratiſſima fuit, vt litteris dehinc ab eo proditum. *Maſnaüs muros diruere iuſſus.*

CAPVT X.

EPITOME.

Rex à Toloſatibus ſubſidiarias copias petit. cohors legionariorum, equitúmque ordo, Capitolinis promouentibus, auctore Senatu inſtruũtur. Diœceſis, lecta mille, & ducentorum hominum cohorte, prædones ei præficit. vocati in iudicium contumaces exauctorantur. Capuſius poſtulationi eximitur. Mauleonus Baccio adfuturus in Segualterii inſidias incidit. occiditur Segualterius. capitur Mauleonus ſine redemptione dimittitur. quare. perfidi habiti Maſerẽſes habitus & Mauleonus ab illis infidus numquã ineunda cũ hoſtibus Rege inconſulto pacta. Mayennius caſtra in Sectarios mouet. Theminius audax. dedita Mayennio vrbes. Albiaſii vrbs inferior capta. Regii clauſtra extruunt, ortum inter eos diſſidium. contra publicam fidem hinc inde actum. vrbs victoris arbitrio dedita. in furcam plures acti. deſignatur in fanum Antonini expeditio. initur Mayennium

inter & Pennauairium de vrbe dedenda pactum. socordiâ suâ Pennauairius apud suos in vitæ periculum incidit. eximitur morti commento quo populum decipit. ea de re apud omnes non planè conuenire. Mayennius in fanum Antonini castra mouet. iussus à Rege posthabitâ eâ expeditione in Montalbanum signa confert. consilium differendæ eius expeditionis infelix.

VM expugnandis quæ Montalbanum circumstant Sectariorum arcibus, Garumnam transmeabunt Mayennij acies, videamus quid Tolosæ interim actum. Rex haud ignarus quantum exercitui suo virium, longiori expeditione decessisset, raris iam post crebras obsidiones ordinibus, Tolosates in subsidium scripto inuitat. Illi tot beneficijs à Rege acceptis impares, legionariorum cohortem, alariorúmque instruunt ordinem, præfectis Colomiesio, & Baccio Capitolinis, viris nobilibus, vnáque ad præfecturam municipalem cooptatione Senatus non indignis, qui prouinciam hanc sortirentur; dixi vnâ cooptatione Senatus, municipij rectores eos, quia paulò antè Parlamentum de more Capitolinorum electioni cui se municipes per ambitum, aut per sordes applicuerant, supremâ auctoritate intercesserat, suffectísque ex officio proscriptorum loco veteranis municipibus, glorioso Capitolium illustrauerat octumuiratu. Baccius ergò & Colomiesius statim à delato sibi hoc munere æmulatoriè agunt; tormenta maioris modi XV. armamentario educuntur, habitó-

Colomiez. Bacs.

Senatus suprema Capitolinos auctoritate creat.

Colomiesius & Baccius Tolosanorũ cohortum præfecti.

que legionariorum delectu instructa cohors, cis Garumnam, Theminio prius, dehinc Mayennij exercitui iungitur; Baccius quà Tolosæ, quà in vicinia phalangem armat.

Diœcesis cohortem instruit præfectis prædonibus. Cornusson. Nec deerat intereà officio suo Diœcesis, quin imò Cornussono præfecto duodecim ordinum cohortem instruxerat, magni illam ad Regias expeditiones momenti, nî Centurionum, quos hîc meliùs prædones dixerim, libido impotens, addicto sibi stipendio militum, causam rapinæ dedisset, póstque desolatos Catholicorum pagos, effugio; vnde dehinc velut proditores iudicio militari postulati, vadimonium deseruerunt, si Capusium eximis, qui vnus centuriam suam ad Montalbani obsidionem duxit, veteranæque cohorti ascriptus in finem perstitit; vnde postmodùm in rei bene gestæ remunerationem, fidæ Mansi Verduni stationi successit, vbi etiamnùm hodie stipendijs Regijs perutilem Sectariorum transitui portum occupat. Capus. *Capusi postulationi eximitur.*

Moris est alariorum præfectis phalangem instruentibus, subsidiarias ab amicis copias petere ostentationi magè quàm prælio, vt interdum quinquaginta Cataphractorum ordo ducentis alarijs constet; breuiùs tamen quàm par sit: atenim nullâ sæpius expeditione, statim ab ordinatâ ad imperatoris oculos in militares turmas phalange, dilapsis qui non nisi gratis militabant, rarescunt ordines quod sæpe excidio vertit. Mauleonum ergo rogauerat Baccius adforet, quo maiore posset alariorum numero, Labastidam item Colomarũ: hic nemine obuio cataphractis decem Tolosam venit, illi bis *Baccius phalangem instruens amicos in subsidium rogat.* Mauleõ La Bastide de Colémat.

denos ductanti occurrit ad duo à Bellopodio milliaria Segualierius, Rebellionis apud Fuxenses auctor, qui positis loco percommodo insidijs, vndequaque insederat viam. Iam ad insidias ventum, cùm suggressi propiùs speculatores hostium, visique à Regijs, instantis monuere periculi. laxari illicò fræna equis ad regressum, qui à tergo patere adhuc sperabatur; at hostis eâ parte frequentior viam occluserat, relatóque in concilium districtè periculo, placebat Mauleono medijs hostium agminibus viæ periculum facere; nisu corporum equorúmque impetu peruasuros; imparem hostium phalangem esse; nisi quòd sclopetarijs trecentis fulciebatur, at nec abreptos generoso equorum conamine Cataphractos, fixo peditum vestigio sisti posse, nec à desolata phalange præuerti, sic tutam esse in effugio salutem. atenim Segualierius dubios adhuc aggredi, præcipitísque velocitate equi longè à suis abreptus casu an consilio, deditionem exposcere. Mauleonus obstare, manum conferi, lethali glande traijci Segualierio caput, nutare illicò immani corpore gigas: non procul hinc posita pastorum mapalia, quibus Mauleonus occupatis, diu prohibet hostem, at leuiori aggere firmato loco, vt plumbo peruijs muris nullo obstaculo transfoderentur obsessi post exanimatum, glande medio muro perruiâ, Castrouerdunum, subijt Mauleonus victorum legem.

Peruaserat interim vulnerati Segualierij per vrbem fama, ad quam Maserensis populus, supra Fuxenses reliquos seditionis capax facto agmine ire

victoribus

Mauleono Segualierius struit insidias.

Suos in salutem hortatur Mauleonus.

Committitur præliũ.

Occupãtur leuiora à Mauleono mapalia.

Capitur. Mauleonus.

Belpech. Segualieres.

Chasteauverdun.

Maseres.

victoribus obuiam, discerpendúmq; in frusta Mauleonum, Papistasque socios petere, occurrere præfecti populo furore commoto, datam Mauleono fidem opponere, desideratos hostium plures, vnam in Segualierij vulnere victorum iacturam, leui illo. His & similibus restinctâ seditione, inter obscura noctis Segualierio parentatur, posito in arce præsidiaria, loco tutissimo, Mauleono, vnde amissâ supellectile & equis reuoluto mense, non aliâ redemptione dimissus est; quæ magna hostium gratia videatur, inita inter Maserenses & Mauleonum pacta ignorantibus: Bellopodio quippe Mauleoni ditione, posito ad duo à Maseresio milliaria vicinorum sibi infestis inuicem armis, tacitâ lege fuerat conuentum in fœdus, colendis scilicet agris; initíque religione pacti, nullo metu Mauleonus præterlegerat vrbem, quò fluxæ fidei postulatus hostis; quem tamen perfidiæ collatum in se crimen diluisse memini, eâdem pacti religione, quam Mauleonus iam antè violauerat, auxiliares in Sectam copias ad Baccium ductans. sacramento exsolutos se non aliâ denuntiatione, quando hostis sacramento item addictus, primus peierauerat: neque alia ad hæc Mauleono exceptio erat, quàm initum de fœdere pactum, non nisi inter vicinas vrbes, ídque colendis agris; parcitum à se armentis, gregibus, fundis, imò ipsis Rebellis municipij oppidanis, instructámque minùs in Fuxenses à se phalangem, quàm in Carmanios aut Montalbanenses: contrà obijci vnita Sectariorum vota, adeò vt qui prædia Carmaniorum, aut Montalbanensium diripiat, in Fuxenses ip-

Populus Maserensis furore commotus.

Mauleonus sine redemptione dimissus.

Quare.

Fluxa fidei accusati Maserēses.

Eorum apologia.

ſos caſtra mouiſſe cenſeat, non ita diuiſam belli rationem, vnum eſſe bellum, vnum hoſtem, cauſam vnam; neque ab iniuria capiti illata immunem eſſe qui pedem vulnerat: diſiuncta quidem membra ſi diſſitam eorum compagem ſpectas; vnita eſſe, ſi ex ijs in vnum coïncidentibus ſpiritum, conflari nobiliſſimum naturæ opus, humanum corpus attendis.

Nulla cum hoſte pacta ineunda niſi ex Regis placito.

Præualuit iure ſuo vſum hoſtem, nec eiuſmodi pactum iure initum, rebus in Gallia ſic lege fundamentali ſtantibus, vt ſubditus ſinè aliâ cauſæ cognitione eum ſibi in hoſtem aſſumere teneatur, in quem Rex bella mouerit, nullâ priùs gratiâ, prætextu nullo reconciliandum, quàm aut pace licuerit, aut Regis iuſſu.

Mayenius in arces Sectariorũ caſtrâ mouet.

Mayennius interim ex Regis placito, tranſmeato ad Granatæ portum Garumnâ, in arces Montalbano circumiectas caſtra mouebat hoſtili ſolo, præualentibus eâ parte Sectarijs: dum ex aduerſo ad primum à Montalbano milliare Mareſcallus Theminius, lectis tumultuariò copijs, vaſtabat agros; illi aderant Toloſatum auxiliares copiæ, Cornuſſoni patris alariorum ordo, ductante Traueto, cui nullis ſtipendijs aſcripta Toloſæ pubeſcens nobilitas glorioſè multa patrauit poſt aduentum Mayennij; nihil enim à Theminio actum antè, quod Regi commodo verterit, intermiſsâ agrorum hoſtilium populatione in ſpeciem iuſſi, quod noſtris dehinc exitiale fuit. hinc Montalbanenſiũ proteruia inſolens, qui meſſe deſtituti, vix habuiſſent annonæ ſatis vnde præſidiarias diu copias in vrbe ſua alerent. aiunt magnâ audaciâ Theminium, militis hîc ſuſtinuiſſe

Granade.

Cornuſſon.

Le Trauet.

Theminius Montalbanenſium meſſis parcit.

Theminius audax.

partes magè, quàm ducis, quippe munimentis vrbis admotus, diuisis in quadra militaria agminibus suis, diúque hoste prouocato, vbi in apertam planitiem prorumpebat nemo, ad iactum ab vrbe sclopi penetrauit, quando præfecto Boursl anco, manipulatim erumpit hostis; at neque hîc pugnatum: atenim vineis illicò insessis non ausus pugnam, eminùs displosione egit, nihílq; Regijs damni illatum (quamquam infesta videbatur displosio) præter vulnus quod Fenelonus excepit ad brachium. Mayennius primâ cis Garumnam victoriâ Corbarrium subit, arx erat supra genium loci & munimenta, ducentorum militum firmata præsidio, quâ non expectatis, imò ne visis quidem Mayennij copijs abscessit hostis, ad euulgatam tormentorum famam, quæ in Montalbani obsidionem Regi Tolosa procurauerat: cæsi dehinc Rebellium plures quos Dariatus, vir audax, populóque Montalbanensi præcarus ductabat ad prædam, ille in vincula actus paucis abhinc diebus decessit.

Vrbi admouetur. *Erumpit hostis.* Fenelon. Corbarrieu. *Cæsi ad Corbarriũ Rebelles.* Dariat. *Dariatus capitur.*

Præsidiariam Regiorum stationem tuendæ arci destinatam, distento ad expeditiones longius hinc dissitas imperatore ad internecionem iugulant Mõtalbanenses, interceptâ arce: breuis tamen ouatio fuit; quippe ex aduerso Mayennius Nigrepelissam, nobilem, Buillionij ditionem, Regalem vrbem, Calciatam opimam Suillij Baroniam, pluresque eodem tempore arces intercipit ea felicitate, vt quatriduo expeditionem confecerit, cui ne annus quidẽ ex æquo suppeteret. Vix credi potest, quid in hostem valeat euulgata imperatoriæ virtutis fama;

Negrepelisse. Bouillon. Realuille. Caussade. *Mayennio deduntur Sectariorũ vrbes.*

quippe ad vnum Mayennij nomen, quasi ad reuelatam Persei parmam in saxa rigebant hostes, nullo conamine, imò & immobiles nisi ad fugam; quod tunc maximè patuit, cùm Calciatę munimentis succedens, saluâ vitâ abscessit hostis, quem propugnacula ex arte compacta, hemicycli, muniminaque id genus non nisi longa obsidione peruia, tegebant: Suillius enim qui sibi eâ parte Heluetiorum more struebat pagum, vulgò Cantonem, vrbem percommodam, magnis sumptibus adeò circumuallarat aggere, vt manus eius dextera vocaretur; sinistra Cardalliacũ, corpus Figeacum, caput Vxellodunũ, circũiectæ arces erãt quas ingenti precio sibi nuper ille parauerat. Parcitũ hîc sanguini, quia se vltrò dedebat hostis, donec Albiasium ventũ, quod Petræus prefectus trecentis præsidiarijs paulò antè ingressus firmauerat milite: at nihil addubitabat Mayennius, quin deditis Calciatâ, & Nigrapelissâ, pateret sibi nullo obstaculo, quocumque pergeret aditus. Iussi ergo præire Mensores, parando de more imperatori prætorio, se sclopetis ab vrbe exceptos referre; quo agnitum de obsidione cogitare Rebelles. nec mora occludi ad vrbem accessus, cingi pedite mœnia, admoueri propiùs legiones, tormenta munimentis succedere, quibus eâdem die ad displosionem paratis, de deditione monitus hostis, audaci proteruiâ succensere Regijs, imbellémque Mayennij conatum ridere, cui incruentis victorijs assueto parare se iactitabat in fossa tumulum.

Calciata dedita.

Suillius ea prouincia potens.

Canton

Cardaillac. Figeac. Caddenac.

La pierre.

Paratur Albiasii obsidio.

Vrbi supereminebat Castrum, arctum illud, at pro angustia loci firmatum vallis, aggeréq; muni-

tum: post ruinam ad vrbis muros editam, primum oppugnationis cornu Broüillio datur, subsequuta Tolosana cohors, hosti pertinaciter prælium restauranti pertinaciùs instat, donec nouo delectu renouatæ oppugnantium vires, magno impetu propulsant hostem; hîc vulnerati Rebellium, cæsique plures, reliqui arcem occupant, claustra illicò à Regijs in vrbe exstrui, vbi operis gloriam æmulantibus inuicem præfectis, parum abfuit quin cohortes Franconi, Ornaníque, quæ se pari vtraque affectu operi accingebant infesta in semet arma conuerterint; imò iam collatis hinc inde signis, reboantibúsque tympanis sonabat classicum, nî imperatoriâ Mayēnius auctoritate intercessisset: inter dissidium vulnerati eminùs ab hoste plures. Vignolius Castrametator producendo, hùc illuc vallo distentus, glande ad humerum traijcitur, magno vitæ periculo.

Capitur vrbs inferior.

Extruūtur à Regiis claustra.

Francō. Ornano

Ortum Regios inter dissidium.

A Mayennio pacatur.

Petitâ ab obsessis habendi colloquij facultate, in fossam præfectus per funem dilabitur, Mayenniúmque adit, ille vitam & libertatem, hîc vincentis omnia arbitrio linqui petebat, irrito itaque colloquio, fune præfectus in murum euehitur; intereáque Comes Gramoundus Castrametator, captâ ex recessu occasione, tormenta bellica muro propiùs admouet, quasi non aduerteret hostis: ad hæc desiliens iterum præfectus, militiæque regulas id pati negans violatam adijcit fidem, tormentáque retrahi petit, iussus tamen absisteret in vrbem redijt.

Irrita de deditione colloquia.

Gramō.

Gramoundus tormenta propiùs admouet contra fidē.

Posterâ die mittitur à Regijs tubicen, qui promulgatis hinc inde inducijs, mulieris cuiusdam ab vrbe exitum procuraret; nec mora accurrere ad fos-

Vlciscitur iniuriam hostis contraq; fidem regiorum plures interficit. sas nobilium delecta manus, habitura cum hoste colloquium, quando sclopigerorum manipulus collimatis in turmam sclopetis, certis ictibus confodit plures, reliquísque in fugam actis, magnâ vocis contentione ab vrbe proclamatũ, IVSTAM ESSE QVAMLIBET VINDICTÆ RATIONEM IN PRODITORES. *Arduum in desperatos bellum.* Arduum est bello cum desperatis experiri; quippe vbi eò ventum vt spes nulla salutis affulgeat, extrema tentantur, non alio tunc mortis solatio, quàm non inultum cadere.

Patentiore iam murorum ruinâ, quàm vt ab illa manipulus leuior propulsare diutius posset audacem Regiorum conatum, qui iam auidius expetitæ oppugnationi instabat, victoris legem nulla conditione subire compellitur. *Vrbs ad Mayennii arbitrium dedita.* Mayennius ad hęc Vignolio, qui tunc lethaliter saucius credebatur facturus satis, præsidiariorum præfectum Petræum in furcam agi iubet, nec non Consules fautores dissidij; *In furcam actus præfectus, Consulésque.* La Pierre. habitóque dehinc reliquorum delectu, quibus erat à puluere tormẽtario fuliginosa gena ad quam collimari assolet sclopus, patibulo suffecti omnes, non alio illati Vignolio vulneris indicio, quasi sæpius illi in Regios displosissent, reliquis dempta libertate parcitum. Præda ingens militi cessit, póstque dirutá propugnacula, vastatámque ferro & flammâ vrbem discessum. Regiorum ducentos, hostium totidem eâ expeditione desideratos memorant. *Deditum Bourniquellum.* deditur exhinc Bourniquellum, vrbs nõ ignobilis, cuius arx inaccesso situ adeò valida habebatur, Bourniquel. vt nemo tũc addubitaret, quin trimestrem obsidionem pati posset, quæque ad annum sequẽtem Du-

ci Engolismensi, magnum rebellata facesset negotium, vt suo loco inseremus.

Post expurgatam rebelli semine eâ parte prouinciam, supererat ad vlteriores Cadurcos, Antonini fanum, destituti præsidiarijs Montalbani spes vna; at longiori vrbs dissita interuallo, quàm vt solo alioquin aspero, ex temporis breuitate citè in eam tormenta traherentur, non datá vt supra diximus obsidionum Mayennio facultate; nisi quæ expeditissimæ forent; attamen præmisso tormentorum apparatu, deductáque in concilium obsidij formâ, Mayennio sistitur Pennauairius, ille si sibi fides haberetur, nihil tormentis opus esse, traditurum se Regijs vrbem, vel leui mille aureorum remuneratione. non distulit ad hęc Mayennius quin schedulâ obligatoriâ se in mille aureos Pennauairij debitorem profiteretur, si obstrictam ille fidem, vrbis deditione exsolueret. ire in vrbem Pennauairius, vbi quia popularibus studijs præpotens erat, specie salutis publicæ Regis obsequium plebeiorum sensim insinuat animis, vrbísque dehinc concilium conuocat, vbi commissæ sibi à municipibus nuper negotiationis cuiusdam redditâ districtè ratione; Reliqua, inquit, in ea charta legetis, oblatam Consul schedam in ea verba legit.

S. Antoniu.

In fanum Antonini paratur expeditio.

Pennauaire.

Pennauairius mille aureis vrbẽ suam venalem habet.

Pennauairius se ipsũ intercipit aliud agens

EGO SVBSCRIPTVS MILLE ME AVREORVM ERGA PENNAVAIRIVM FACIO DEBITOREM, SI FANVM ANTONINI EX DATA FIDE DEDIDERIT.

Schedula obligatoria.

MAYENNIVS.

Acri se ingenio Pennauairius periculo eximit.

Hærere ad hæc concio mente, animóque defixa, iámq; tacito murmure conspirat in proditorem populus, cùm ille nihil commotus, quamquam incautè præbuerat chartam; Lætor, inquit municipes, quòd nemini de Pennauairij fide imposterum addubitare liceat; quod à Mayennio tacitè habueram scriptum, prodo palàm, tot arcani conscios quærẽs, quot habeo in vrbe commilitones: vtinã sic omniũ secreta in propatulo essent. his vos monitos volui, quæri à Mayennio proditorem, adesse proditionis præmia, neque omnes acceptas schedas eà in publicum fide prolaturos. Eâ de causâ frequẽtia vrbis hodiernâ die indixi comitia, vobis auctoribus, in speciem rationum, quas nec reddere paratus sum, nec peti conuenit vbi de rerum summa agitur. His & similibus restincto populi furore dilapsus est. atenim apud omnes ea de re non conuenit; sunt quippe quibus placet prolatam in medium consultò schedam, præmissâ prius de proditoribus in furcam agẽdis oratione, vnúmque se supra cæteros in vrbe fidum, qui scripta in eam causam obligatoria aspernabatur, oportunè gestum vt postulationi occurreret, quam liberiùs agens cum plebe præsenserat, dissonis nempe à factione tacita multorum animis; quos deceptos, habitámque Pennauairio fidem hinc palàm est, quòd magno dehinc omnium applausu, præfecturam in vrbe gessit, quæ neutiquam ei delata foret, si habitus reus. Præualuit tamen eorum sententia, qui deceptum non absimili schedularum formâ memorant commento elusisse fatum: vtcumq; res habuerit, irrito Mayennius

Eorum opinio qui consultò id gestum existimant.

nius dolo, tormenta præire iussa sequebatur ipse, magnáque animi contentione vindictam Pennauairiæ erga se proditionis reposcens, muris exercitum admouebat, cùm à Rege in Montalbanum castra mouere, suburbióque, cui à Borbonijs cognomentum, succedere iussus. paruit ille, quamquam ægrè imperio, præreptam sibi lugens victoriam quâ dubijs inter spem, metúmque oppidanis, iam penè triumphabat.

Mayenius in fanum Antonini castra mouet. Iussus à Rege in Mõtalbanum regreditur.

Ville Bourbõ

Proditum postmodùm, præposterè retractum ab ea obsidione Mayennium, non alio Montalbanensibus effugio, vnâque hâc inter Montalbanum, Castrũ Albigensium, Galliámq; Narbonensem vrbe, quæ cõmeantibus copijs auxiliaribus, asylo esse posset; quâ captâ à nemine addubitatum est, quin & Montalbanum breuiori tempore aut dedi deberet, aut expugnari: præualuit tamen obsidionis dilatio, nempe fano Antonini, reliquísque nullo negotio vrbibus dedendis, vbi Montalbanum, vi, aut gratis subijsset imperia. his addebantur arcana vni nota cõcilio arctiori, quæ dilationem exitialem faciebãt: scilicet quid Luynæo erat cum rei bellicæ Montalbani summam habentibus, quo ad primos accessus sperabatur deditio: at circumuentus ille, vt videbimus posteà, decepto quamquam innocenter Rege, prouinciam nostram luctuosum belli theatrum fecit.

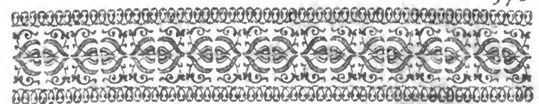
Castres

Infelix differendæ illius obsidionis consilium.

Rohanæus intereà nihil addubitans quin fano Antonini posthabito, in Montalbanum castra mouerentur, ad Albigensium confinia exercitum instruit, seu mittendo obsessis subsidio, seu tentatâ in

Albigensium vrbem aliquam obsidione, Regis in eam partem copijs auertendis; illi aderant Marchio Malausius Albigensium præfectus, leuioris & ipse ad Realmontium exercitus imperator, Senegasius, Sant-Amansius & Caussæus Barones, Massaguellus, & Bernuyus Villanouanus magni vterque animi, litterarúmq; non minùs capacis, quàm belli Boyerius, Beaufortius, Masaribaldus, viri seu natalibus, seu animo illustres omnes: quod fusiùs infra ad Montalbani obsidionem.

Malausse
Realmõ
Senegas.
S.Amãs
Causse.
Massaguel.
Bernuy.
Boyer.
Beaufort.
Masaribal.

HISTORIA PROSTRATÆ A LVDOVICO XIII. SECTARIORVM IN GALLIA REBELLIONIS,

LIBER QVINTVS.

CAPVT I.

EPITOME.

Montalbani partim in Aquitania situs, partim in Gallia Narbonensi. vrbs armis, commercióque florens. vna in tres vrbes diuiditur. Villam Borboniam Villam nouam, Villam veterem. eius munimenta. describitur obsidionis ordo. metationes. verberationes. Cohortes. præfecti. perduellis præfectorum auaritia. non nisi in speciem validus Regis exercitus. Engolismensis vada, portúsque ad Tarnum occupare iubetur. obsessorum ordo militaris. Oruallus Montalbani quare præfectus. Forcæus priuatim agens, omnia ex voto regit. triginta legionariorum ordines. eorum præfecti. qui munimentorum propugnationi praeessent. Oruallus præfectus cohortis. Suillius ad Consules scribit.

PRIVSQVAM Montalbani obſidio accingor, è re duxi de ſitu, dignitatéque vrbis quædam hîc diſtrictè referre, quæ ad pleniorem rerum notitiam ſpectant.

Montalbanum in Aquitania partim, partim in Septimaniâ

Montalbanum vrbs eſt, partim Aquitaniç ad Cadurcos, partim Galliæ Narbonenſis vlterioris cis Tarnum, diues opum, commercióque florens; à Rupella ſeu munimentis ad bellum, ſeu negotiatione ad commercium Sectariarum vrbium in Gallia facilè princeps, Tarno alluitur; fluuius eſt eâ parte nauigij capax, quo frumẽtum, vina, eáque quotannis prunorum copia, quæ fidem ſuperet, Burdigalã inuehuntur, Tarno ad Moiſſaci caput Garumnã ſubeunte: hinc ſupra modum diuites oppidani, bellíque exercitationibus aſſueti, Toloſates ipſos in pacis diuturnioris deſidiâ ſegnes ſpernebant, eo vt plurimùm more Sectarijs, vt innatâ ſibi à Rege diffidentiâ armis commercióque impenſiùs incumbant, quod Catholicis non ita obtingit, ſeu ſe immani pondere ſuſtinent nihil reformidatis hoſtibus, ſeu diuitijs aliunde florent. Circumſtabant vndequaque in ambitu, Sectariorum vrbes, quas iam antè captas à Mayennio memorauimus, Corbarrium, Bartæ, arx Mombetonia, Albiaſium, Nigrapeliſſa, Bourniquellum, Calciata, quarum Montalbanum præſidio, mutuóque olim non parum firmabatur commercio.

Mon-tauban. Guiẽne. Quercy Haut Langue doc. Tarn.

Armis cõmercióque florens.

Olim viciniâ potens.

Cor barrieu. Lasbartes. Momberon. Albias. Negrepeliſſe. Bourniquel. Cauſſade. Mõges.

Vrbis ſitus.

Vrbis ſitus in colle accliui, quem Tarnus alluit, quinque illi portæ, à meridie proſtat porta pontis, ab Oriente Monachorum & fratrum Minorum

Mommirat. S.Antoine. duæ illæ; à ſeptentrione, ſancti Antonij; ab occaſu Mommirati. Ponte oblongo, at minùs lato dirimitur à Mōtalbano illuſtre pomœrium, cui à Borbonijs nomen, vbi lapis in medio aſſurgens meta prouinciarum illuſtris, à Gallia Narbonenſi Aquitaniam dirimit. Vrbem illuſtrat platea ingens, Lutetianæ Regalis æmula, quæ ad annum M. DC. XIV. fortuito igne abſumpta, ijs dehinc ambitione & faſtu reparata fuit, vt tot palatia demirere, quot mercatorum ædes. E regione portæ ſancti Antonij Vrbs Ville-nouuelle. eſt noua, illi Villamnouam appellitant, quæ amplioribus cincta muris, veteríque nuper Montalbano aſcripta vrbem non parum auxit: vnde liquet in tres Ville-Bourbō vrbes diuidi vnam, Montalbanum vetus, Villamnouam & Borbonij pomœrium, quod muris, propugnaculíſque firmatum hodie, vrbs eſt ipſo fortior Montalbano.

Pomœrium. Borbony. Platea ingens. Vrbs noua. In tres vrbes diuiſa vna.

Ea vrbs magnum hodie ſortita nomen, penè antiquis incognita, pagus olim, à Ioanne XXII. ſummo Pontifice in Epiſcopatum erectus, fertilíque ſolo colonijs auctus, in eam ſenſim amplitudinem creuit, quæ ſtupori ſit eius originem non ignorantibus, à Sectarijs ad annum M. D. LXII. intercepta, triplici obſidione claruit ad Monluci & Terridij tempora. Neque vt hoc obiter dicam, illud ego Mōtalbanū eſſe putarim, quod ad Caroli magni Renaud tempora Reinaldo nomen indidiſſe memorant vetera Gallorum monimenta, eo ſcilicet Montalbano ad Duranij defluens ſito, vbi etiamnum hodie maceries proſtant. Moris olim erat primum Conſulem non niſi ex nobilium ordine legi, donec in Rempu-

blicam liberam conuersis omnium studijs, proscripta nobilitas plebeis vrbis præfecturâ cessit. Propugnacula vrbi supra decem & quatuor, tribus hemicyclis, cornibus, ceterísque id genus munimentis adeò firmantur; vt quo tempore Montalbanum à Rege obsessum est, vix alicui in Europa arci secundum dici posset.

Quatuor metationes.

Propositâ militari concilio obsidij ratione, hunc præscribi ordinem placuit in metationes IV. diuiso exercitu prima Regi, Piquecotij obtigit, non ita procul ab vrbe; altera Luynæo Comestabili, quæ duæ postmodùm non nisi vnam ad Mommiratum facient, tertia Mayennio Duci, quarta Lesdiguerio, & Ioinuillio principi.

Piquecos.

Distributa ad verberationes singulas cohortes.

Praslinio & Chaunio Marescallis imperatoribus Comestabili militabant cohortes prætoria excubiarum, Heluetiorum, Pedemontana, Normanniæ & Chapesij. Mayennio, ordinantibus ex voto militiam Marescallo Theminio, & Vilarsio, cohortes Carmanij Comitis, Vicecomitis Arpajoni, Franconi, Barautij, Tolosæ, Susæi, Lausuni, Ornanique à sancta Cruce. Ioinuillio militabant item, San-Gerano præfecto, cohortes Nauarræ, Pompadourij, Campaniæ, Bellimontis, Villeroij, Picardiæ, Heluetiorum, Roqueti, Comitis Riuensis, Mossolensij, Fabreguesij, Marchionísque Portesij, quæ vltima Galliæ Narbonensis cohors dicta postmodùm; quamquam Roqueti, Riuensis, Mossolensij, Fabreguesij, Portesiíque cohortes seriùs in castra induxit Mommorancius, vt suo loco memorabimus, vnde leuius earum subsidium.

Chapes. Vilars. Carmã. Arpajoun. Francõ. Barraut Suse. Lausun. Saincte. Croix. S. Gerã. Pompadour. Beaumont. Villeroy. Roquete. Rieux. Mossolens. Fabregues. De portes.

E regione metationis Regiæ vrbem inter, & Tesconi riuum agebant Estissaci, Valliacíque cohortes, positis mapalibus, quà in Regiam metationem imminebat periculum. numerus militum ex præscripto militiæ ordine triginta millium esse debuerat: atenim quæ præfectorum fuit ad perduellem quæstum auiditas, contra Gallicæ nobilitatis veterem genium, Rege proditoriè vnâ decepto suorum auaritiâ, vix decem hominum millia militabant, numeratis in triplum stipendijs. imò, quod mali extremum fuit, eò venisse deformitatis memorant degenerem Gallorum nobilium liberalitatem, vt mutua se inuicem proditione militiæ præfecti circumscriberent; ita imperator interdum Castrametatorum ex parte sibi addicebat stipendia; Castrametatores, præfectorum cohortium; hi Centurionum; Centuriones Legatorum; Legati primipilorum, primipili legionariorum, quos, captantibus adhuc lucrum præfectis, non nisi quinquaginta minúsue in quolibet ordine numerasses, vbi centum ex lege, solutóque in eum numerum stipendio esse debuerant; ita qui in speciem validus erat exercitus, terruerátque ad primos accessus famâ vnâ obsessos; postquam rarescere ordines agnitum, hosti ludibrio fuit. At neque præfectis sat erat non nisi mutilas habere cohortes, nisi & ipsismet, qui actu militabant gregarijs furto abriperentur stipendia, quo factum vt miles, qui numquam gratis militat, dilapsus sensim signa deseruerit, quod supremo fuit excidio.

Tescon ruisseau estissac. Valliac.

Summa præfectorũ auaritia.

Non nisi in speciem validus exercitus.

Quia fama peruaserat Rohançum ad Galliam

Narbonensem, Castríque Albigensium confinia, leuem collegisse exercitum, quo nihil addubitabatur, quin in Montalbani subsidium extrema tentaret, iubetur Dux Engolismensis leuis in Gallia phalangis præfectus, quà ad Tarnum auxiliaribus copijs transitus esse poterat vias intercludere, ille mille cataphractis insedit littora. militabant eâ parte sclopigerorum equitantium ordines duo Desplani & Arnaldi, phalanges V. D. Gastonis Borbonij Regis Fratris, Vindocinensis magni in Gallia Prioris Hierosolymitani equitis, Ioinuillij, Cornussoni, & Faudoüasij: ex aduerso ad Garumnæ ripam agebant excubias totidem circa equites, præfectis ordinum Mayennio, Theminio, Comite Gramoundo, Marchione Meruillio, & alijs, quibus postmodùm vbi nihil ab Aquitaniâ reformidatum indictæ ad valla excubiæ, rariore gregariorum numero. hic Regiæ militiæ ordo.

Engolismēsis littora ad Tarnū insedit.

Castres. Angoulesme. Carabins de Desplā. Arnaud Gaston. Vendosme. Cornusson. Faudoüas. Gramō. Meruille.

Ex aduerso, Montalbanum in dies confluebant turmatim præsidiarij milites, præfectíque non alio tunc in Aquitaniâ, Galliáq; Narbonensi Rebellionis asylo; ibi auctorante Forcæo patre, quamquam in speciem priuato, in hanc formam præscripta belli formula.

Forcaus Montalbani priuatim agens omnia regit.

Summo iure, Oruallus imperabat, quia in delatā ei ab Amiliana Synodo prouinciā, id Colloquium, hoc est ea ciuitas incidebat, quod suprà fusiùs; atenim adhuc adolescens, quamquam strenuus, & audax summam rerum socero Forcæo detulerat, qui omnia moderabatur ex voto generi nomine. Vnus vrbi Castrametator Comes Bourflancus Benarnensis.

Oruallus vrbis summo iure præfectus.

Bourflancus Castrametator.

Orual. Millau. Bourflanc.

nensis, vir magni apud exteros nominis, militiæ haud rudis, ambitionísque supra modum capax, vt ægrè Orualli Comitis pateretur imperia, vnde orta sæpius inter eos dissidia. Quorum omnium grauissimum fuit cùm inconsulto Oruallo, Bourflancus tympanistam iussit colligere acies extra vrbem ductādas, quod singulari certamine inuicem dirimebāt, nî obstitisset prudentia Consulum. Legionariorum triginta ordines totidem præfectis merebant, quibus Lairacensium primipilus maior Vilesius dabat ex voto legem. Præfectorum nomina quæ rescire contigit ita habeto.

Viles. Sergēt Major de Layrac.

Præfectorū nomina.

Vilesius primipil. & præf.	*Viles.*
Francæi Fratres.	*Frances Freres.*
Moncautij Fratres.	*Moncauts Freres.*
Reynesius.	*Reynes.*
Tolosæus.	*Tolose.*
Peyrussæus.	*Peirusse.*
Trabucus.	*Trabuc.*
Ferrieresus.	*Ferrieres.*
Bardonij Fratres.	*Bardons freres.*
Durbanus.	*Durban.*
Vesisus.	*Vesis.*
Darassusius.	*Darassus.*
Guimonetus.	*Guimonet.*
Langladæus.	*Langlade.*
Scourbiacus.	*Scourbiac.*
Verdus.	*Verd.*
Constantius.	*Constans.*
Moysæus.	*Moyse.*
Aussacus.	*Aussac.*

Barthæus.	*Barthe.*
Porteſius.	*Portes.*

Ado prælij, quod vocant, primipilus erat, quamquam non diu; deficienti quippe à Rebellium partibus ſucceſſit Brunæus ſubſidiariæ cohortis primipilus maior. Durando ruſticorum circumiecti ſoli centuria obtigit, Puteano vigilum ad Orualli cuſtodiam ordo delatus eſt, Dujaüo vigilum item Bourflanci ordo alter.

Ado Sergent de bataille. Bruneau. Durād. Dupuy. Dujau.

Nullum præſidiariis ab excubiis diludium.

Nullum legionario ab excubijs interſtitium, ſtántque ad ſingulas noctes in armis triginta ordines, donec Bellifortis ſubſidiaria cohors, Regiorum exitio penetrauit in vrbem: at ne quid à Regijs dolo aut largitione in præſidiarios tentaretur, excubias mutari placuit incertis tempore & loco, vt qui noctem eâ parte exegerat vigil, longè hinc excubaturus interdiu mitteretur, numquam detecto nouarum excubiarum ordine, quin in armis poſitæ legiones, deſignatæ illicò ſuccederent ſtationi. quo factum vt nihil penitus præſidiario militicum Regijs commercij fuerit.

Beaufort.

Ameto Forcæi filio equitum præfectura delata eſt, minoris illa momenti, rariore obſeſſis phalange, vt aſſolet.

Amet.

Tuendis munimentis præfecti.

Paliaſſæi propugnaculi cornibus ad Carmelitas præerat Auſſeronus, Monaſterij munimentis diu à Ioinuillio verberatis Reynieſus, cui ſauciato Ripparianus ſucceſſerat, donec & ipſe vulneratus Vignolio Comitis Bourflanci nepoti & heredi locum fecit. A Septentrione ad Sancti Antonij portam Sauiniaco obtigerat: tuendorum trium propugnaculorum

Delpalhas aux Carmes Mouſtié. Auſſerō Reynies La Riuiere. Vignoles. Sauiniac.

dd 8

lorum munus: at nihil illic tentatum à Regijs. Tesconi munimina propugnabat Castelnouanus Forcæi filius, quibus verberatione Regiâ instabant Chaunius & Praslinius, Villænouæ cornua Santorsius, quà Bellifortis subsidiaria cohors vrbem subijt: cis Tarnum Villam Borboniam, Vignaucius Bourflanci Legatus.

Castelnau. Villenouuelle. S.Torse Beaufort. Vignaux.

Oruallo insuper cohors decem ordinum erat quæ Nigrępelissæ ordinibus duobus adscriptis, præfectō Marmoniæo, mille legionariorum numerum impleuerat.

Marmonie.

Oruallo decem ordinũ cohors militat.

Comminiscitur eò loci Mercurius Gallicus, Suillium Regis iussu vrbem subijsse, retrahendis in obsequium oppidanis; at falsum illud: quippe non nisi scribere iussus, scripsit satis acri in speciem stylo, filióque Oruallo succensuit; consultò id gestum, decipiendo Regi nécne, incertum.

Ad Montalbanenses Suillius scribit.

CAPVT II.

EPITOME.

Ad nuntium Regii aduentus, Montalbanenses planitiem ipsi suam ferro & flammâ vastant. Mommirati cornibus admota leui prælio cohors prætoriana. fusus hostis. consternati obsessi. felix Castrorum metatio. Molendinis suis ignem subdit hostis. Borboniæ vrbi succedit Mayennius. strenuè ab eo dimicatum. Sauuagius vrbem subit. oppidanos in obsequium retrahere tentat. proditor habitus. Monasterio vltimùm admotus exercitus. pugnatum ea parte acriter. oppugnatio triplex. vrbs non

vndique obsessa. ad tres oppugnationes manus eodem tempore conseritur. ardet Molendinum tormentarii pulueris. ardent Regiorum armamentaria duo, magnâ iacturâ. moritur ab igne Vilarsius. non conuenire apud omnes de incendii causâ. opinio ea de re certior. exitialem huic obsidioni Sectariorum opem, qui in speciem Regi militabant. verberata acriter propugnacula hostium.

Ad nuntiũ aduentus Regii.

POSTQVAM ab exploratoribus Montalbani agnitum, Regias acies ad tertium ab vrbe milliare Auarionem transmeâsse, Mayenniúmque in procinctu esse, vt transuadato Tarno, Villæ Borboniæ cum exercitu item suo succederet; in ruinam ipsa suam ingeniosa Rebellio, ædes, prædiáque suburbana, ferro & flammâ vastat, seu præripiendę hostibus prædæ, seu inducendæ struendis metationibus moræ; ipsis etiam hostibus luctuosum spectaculum: pari enim omnium contentione, eodem vbique momento excîtus ignis, vt circumquaque planities, tota è longinquo ardere videretur; sic vnâ die in flammas abijt, quod longiore oppidani parsimoniâ, assiduóque labore parauerant.

Lauayron riuiere.

Montalbanenses planitiem ipsi suam diripiunt.

Le Tarn

Crepitabant adhuc incendia, quando è speculâ explorator monet adesse hostem; nec diu cum tres magno impetu Regiorum cohortes, duobus circa legionariorum millibus in Mommiratũ irruunt. Puteanus sclopigerorum equitantium præfectus, qui iam antè ab Oruallo, visendo hosti præmissus fuerat, redire sinè mora; póstque relatum ordinem, quo aduentabat acies, erumpere iterum; proruere Or-

Leui prælio Regiæ cohortes Mõmirato admouentur.

Mommirat.

Dupuy.

Peire-bosc. Reynes Lentil-lac.

ualli iuſſu Petroboſcus, Reyneſiuſque præfecti, ſequi Lentillacus, cõgredíque cum hoſte non procul à Mommirati cornibus; iam enim eò penetrauerat prætoriana cohors, infeſta obſeſſis eruptio fuit: pleriſque enim deſideratis, transfoſsâque Lentillaco tibiâ, tormentorum irritâ diſploſione, admouentur muris iactura leui cohortes; clauſtráque exſtruuntur, nequaquam auſo prælium hoſte, à primo conamine.

Fugatur hoſtis.

Fidem ſuperat quâ obſeſſi conſternatione primũ hunc Regiorum impetam exceperint: quos nuper in Regem faciebat audacia garrulos, alto ijdem ad primam obſidionem ſilentio ſtupent, ipſéque populus Rebellionis auctor, Regiorum furore perterritus, neſcio quid præſagâ mente auguratur; quíque heri primores vrbis garriendi licentiâ longè præuerterat, hodie præ illis ſilet. Nec dubitauere poſtmodùm ipſi oppidani ſi Regijs innotuiſſet tanta obſeſſorum formido quin munimenta ad Mommiratum adhuc minùs firma, leui Regiorum conatu expugnari potuiſſent. At Regij magno duxerant facinori admouiſſe munimentis nemine deſiderato acies, vt ne quidem ſubierit intercipiendorum cornuum cogitatio, poſito ſupra hominum vires, vt videbatur, facinore: neque præpoſterè deſignata eâ parte fuerat aggreſſio prima, deſtitutis adhuc aggere debito muniminibus; quę tamen inter noctis obſcura oppidani valentioribus ad neceſſitatem animis, ea contentione firmant, vt appetente luce, quadringẽta dolia terrâ cumulata, oppugnationis ſpem omnem ſubduxerint.

Conſternãtur obſeſſi.

Caſtrametantur Regii magna felicitate.

Oppidani Molendinis ad Tarnum ignem subiiciunt.

Augusti XVIII. Mommirato item succedunt nouæ acies; agnitóque ab oppidanis non posse molendina ad Tarnum, nisi magno vrbis incommodo subsistere; priusquàm illuc aduentasset Mayennius, subdito igne, nobilissimum opus absumitur.

Mayennius in Villam Borboniam castra mouet.

Inclinato in occasum sole, Mayennius, hostium nemine pugnam auso, ad pomœrium Tolosanum castrametatur, non procul à Borbonia arce; numerata hîc quinque supra viginti Regiorum signa, quę Tolosæ, circumiectíque soli copijs accedentibus, quatuor circa hominum millibus constabant.

Commissum à Mayennio prælium.

Obscura nox erat, cùm Mayennius moræ impatiens, Ornanum à Sancta Cruce iubet maceriærum editiora occupare, locus erat verberationi aptissimus, sensim dilapsa cohors incauto hoste maceriem occupat. Donec rarescẽtibus ad diluculũ vmbris, Petrus Mombarterij præfectus, stationarios priùs in fugam agit, quàm hostem adesse senserint. Aduentu Mayennij redintegratur prælium, póstque exactam mutuis displosionibus diem, non leui obsessorum iacturâ, recepta maceries.

Capit. Pierre.

Erumpit ad Mommiratum hostis.

Eâdem ipsâ die ad Mommiratum erumpens expedito in Regios manìpulo Legelæus, distentos parandæ metationi legionarios intercipit, illi in fugam abripi, donec redeunte in semet regiorum audacia retrusus hostis, loco cessit, leuiori hinc inde iacturâ.

Legelé.

Sauuagius vrbem ingreditur.

Postridie, quę in XX. incidebat Sauuagius Monflanquini præfectus, magno populi applausu excipitur, strenuus ille, neque Rebellium subscribens factioni, vt dehinc agnitum. Admissus, copias Regis

extollere, Rebellium conatum dedignari, aspernari audaciam, magno palàm animo adijciens Regi triginta peditum millia militare, tria cataphractorum: munimentis quidem firmatam vrbem, at præsidiarijs destitutam; nihil à Rohanæo sperandum subsidij, cui iam Dux Engolismensis in florida phalange iuerit obuiam, difficilem Tarni transitum, occupatáque validis stationibus vada & portus viam penitus intercludere. adfuturum mox cum integro exercitu Regem, qui non nisi rorarios designandis castris præmisisset; numeratum militi nudius tertius se præsente stipendium, quatuórque aureis donatū gregariorum quemlibet, confluere vndequaque nobiles, portentóque non absimilem esse reliquum belli apparatum, quem Rex in obsidionem instruxit; leuia tamen hæc nî indefesso labore Rex ipse ductaret exercitum: magni ad res gloriosè gerendas momenti esse, præuio ipso Rege exercitum progredi cui triumphanti, militibúsq; non nisi vincere assuetis obsistere velle, ridiculum. Quibus attentè perpensis, paratum se quidem, vt pulchrâ vitam illustret morte, neq; alio, venisse animo, quàm vt sanguinem florentissimæ vrbi deuoueat; quam tamen Regis copias ab obsidione propulsare volentem breuiùs futuram luget funestum internecionis theatrum. Atenim si iustis conditionibus excidium præsens præuertere placet, nihil addubitatum quin vita, bona, libertas, ipsíque muri sarta tecta habeantur.

Copias Regis extollit.

In Regem vbique victorem futuros imbelles conatus.

Vario oppidanorum affectu exceptâ oratione, in deditionem inclinantibus his, præualente apud il-

Sauuagius in vrbe proditor habitus. los dissidio, apud omnes in proditionis suspicionem venit Sauuagius, conductíque ex hinc exploratores, qui eius gesta tacitè indagarent, quod illi exitiale fuit, vt infrà videbimus.

Postridie præfectis Desplansio, & Vigilantio, (quorum hic genium loci sectarius ipse, Montalbanóque vicinus apprimè nouerat) Monasterij propugnaculis admouentur Regiorum agmina, grauiori quàm antè pugnâ, nempe erumpente à vicinis maceriebus identidem hoste. Donec inclinato in diem medium sole, Bardoni præfecti lethale vulnus præcipiti hostium fuga diremit prælium; nullâ hîc Regiorum iacturâ cecidere præsidiariorum complures, inter quos Bardonus, quem eximendi periculo militis amor, fatali periculo implicuit. Dum eâ parte in vrbem retrahebatur hostis, ad Mommiratum à Gardesio interceptus legionarius Regiorum, deditionem vltrò mentitur, iussúsque mori, aut arma ponere, dum ea præbiturus officiosam in speciem porrigit manũ, aduolutum propiùs victorem transfodit, vnâ hac salutis expediendæ ratione. Desplans. Veilles. Mou-stié. *Monasterio admotæ acies.* Bardon. *Pugnatur.* *Occiditur à milite Gardesius.* Gardés.

Oppugnatio triplex. Positis in hunc modum castris, in Mommiratum, Monasterium, Villámque Borboniam verberatione triplici actum, illam Regio nomine Comestabilis, hanc Mayennius, tertiam Ioinuillius procurabat. At nec ideò vrbs vndequaque cincta: quippe à Mommirati cornu ad medium Monasterij propugnaculum præsidiarijs stationibus planitie vacuâ, liberiùs eâ parte diuagabatur hostis; donec Estissaci, Valiacíque cohortes non procul à primo Villænouę propugnaculo, exstructis castellulis, retrusere obsessos, Mommirat. Villebourbõ. *Vrbs non vndique cincta.* Estissac. Valiac. Villenouelle.

sessos,

ſeſſos, at neque penitus: patebat etenim etiam tunc ad Sancti Antonij portam lata hinc inde planities; quà leuiori periculo peruiâ obſeſſis, in dies arcana Regiorum detegebantur, proditoribus vt plurimùm Sectarijs, qui non niſi in ſpeciem Regi militabant.

Mayennius verberationem incoat.

Nondum tormentorum diſploſio terruerat hoſtem, cùm ad XXI. Auguſti, Mayennius tragicam aperuit Scenam: verberatis eâ die magna contentione muris. Poſtridie occupantur ſuburbia duo Toloſanum & Gaſſeraſum, retractis in ea munimenta hoſtibus, quæ vulgò Coridoros vocant, ductâ ab Hiſpanis ambulacrorum ratione. hæc Mayennius.

Gaſſeras. Corridors.

Valla ad Mommiratum excauantur.

Ad Mommiratum valla tunc primùm excauata indefeſſo labore producebantur; cùm expedito eâ parte manipulo primipili tres in nouum Regiorum opus nullis adhuc firmatum caſtellulis erumpunt; cunicularij fugam capeſſere, adeſſe illis excubiarum præfectus, reſtaurari prælium, dúmque ſe audaciùs hoſtibus miſcet Regiorum quidam, haſtâ ad latus impeti, quam dehinc retrahere hoſtis incaſſum tentat, hærente ſcilicet ad oſſa cuſpide, vt fuſo hoſte in caſtra redierit miles, haſtam adhuc infixam vulneri trahens, ibi Tenantij Miniſtri frater, Sectariorúmque cum eo plures deſiderati.

Manus cōſeritur.

Tenáns.

Ad tres metationes eodem tempore pugnatum.

Ad XXVI. Auguſti vno, eodémque tempore triplici ad tres metationes prælio collata ſigna, eâdem vbique audaciâ, nec diſpari fato. Vaſa viminea nondum humo referta proximæ in Mommiratũ verberationi propiùs induxerat Chapeſij cohors

Chapes.

cùm Castronouanus Forcæi filius eâ parte præfectus militiæ, Rosierum deijciendis in flumen adjacens vasis emittit, data illi sclopigerorum delecta manus, quæ arduum ausa facinus, disiecerat vasa omnia, ni in subsidium accurrisset Regiorum manipulus. Intereà cis fluuium, ad Borboniam metationem, fluminis ripam præterlegere ductante Capusio Mayenniana cohors, positúmque in ripa vlteriore hostem ad latus impetere, cùm Petrus Mombarterij præfectus à Borboniâ arce erumpens pugnam ea parte adornat. hîc à prælio graui, magnam sibi laudem promeruit Capusius, qui milites suos in fugam abreptos, ad Mayennij demirantis oculos in hostem retrahens, victorem vnus vicisse dici potuit.

Castelnau. *Rosier.* *Capus.* *Committitur ad Borboniam metationem prælium.*

Ad Monasterium item.

Ad Monasterium interim seu exemplo, seu fato è regione propugnaculi Rohanæi, manus conserebatur acriter, Regijs cunicularios hostium ab opere prohibere volentibus: desiderati vtrimque milites æquali numero; retrusísque, post graue vndequaque prælium hostibus, disiecta ad Mommiratum vasa, appetente luce eodem à Regijs loco in duplum restituta.

Molendinum hostiũ ardet.

Pridie Kal. Sept. seu consultò, seu assiduâ malleolorum contentione pulueris tormentarij molendino inditus ignis supra quindecim pulueris centupondia, pluréisque hostium equos consumpsit, leue illis damnum. Atenim Kal. Sept. ad Mommirati, arcísque Borboniæ metationes eo furore ignis tormentarium puluerem depastus est, vt luctuosa etiamnum hodie sit vel ipsa incendij fatalis memoria: illic prætorianæ cohortis plerosque gregarios,

absumpsit ignis, præfectum neminem, quidquid de Lavallæo imponat Mercurius; quem glande traiectum infrà memorabimus: hîc iactura maior; quippe deüstis luctuosè tormentorum præfectis, Comitis Ribeiracij filio, legionariisque pluribus, igne eodem correptus Marchio Vilarsius castrametator, Mayenniique ex matre frater, paucis abhinc diebus inter cruciatus, magno omnium mœrore occubuit: deüstos insimul memini, nec enim tunc procul aberam, Franciscani ordinis Monachos duos, qui, rem dictu mirabilem! depascentibus pilosas vestes flammis, dum subtus carnes assabantur, non nisi hymnis se solabantur inuicem, leui hoc ab igne dolore, eum adijcientes redimi, qui post mortem noxias purgat, quod astantibus stupori erat, & exemplo; luctuosus supra fidem vlulantium clamor, flebilis in flumen se velociter abripientium cursus, quos in via interdum correptus igne linquebat spiritus.

Lavallæe. Ribeirac. Vilars.

Ad Momirati Borbonilque metationes iacturâ magnâ inditium ignis.

Non apud omnes de incendij causâ conuenit: attamen nemo sorti dedit, quòd eâdemmet die, tanto Regiorum dispendio puluerem tormentarium, locis adeò dissitis ignis absumpserit. Erant quibus placebat ab hoste subditum ignem, qui vt ad libitum ab vrbe in castra commeabat ignotus; imò, vt plurimum Rosario se mentitus Catholicum, quasi aliud agens, potuerat subdere ignem; quod item duplici argumento inualuit: scilicet quòd maiore Regiorum iacturâ, deserto plerumque primoribus loco numquam oportuniùs ignis subdi potuerat, quódque ægrè tulisse circumferebantur obsessi dicacita-

Incendij causam neminem certò agnouisse.

tem Regiorum, qui pridie ſecundùm excubias, ad molendini incendium ridebant effuſiùs, aquámque reſtinguendo incendio deluſoriè offerebant. Præualuit tamen Sectaria quidem manu immiſſum ignem, eorum ſcilicet proditione qui pernicioſis ſectæ dogmatibus imbuti, Regi mentiebantur obſequium, quod eò magis vero ſimile viſum omnibus, quòd rei tormentariæ præfecti fere omnes tunc Sectarij erant, Suillio ſcilicet tormẽtorum pręfecto primario, qui non niſi Sectarios, Sectarius ipſe tormentis à ſe præfeciſſet; gentem eſſe fidei inexpertem, maximè vbi de Religione agi exiſtimat: quò magè accuſatos tunc memini Regij Concilij moderatores, qui ſignis in rebellem ſectam collatis, Caluiniſtas Regi militare patiebantur; hinc frequens Regiorum excidium. Quid enim rationis erat, quo ſperari poſſet, exitio filij patrem, ruinæ parentis filium incubaturum? Síccine mutuâ inuicem caritate coniuncti fratres, ſibi vnâ Regij obſequij cauſsâ inſidias ſtruant? pleraque iuſta eſſe, quorum imbellis hominum indoles incapax ſit, arduum etiam probis ad Regis imperia proſcribere ſanguinem, quid improbis? hinc arcanorum, etiam arctioris Concilij toties hoſtis conſcius, hinc communicata illi toties teſſera, hinc denique Montalbani obſidio feliciùs inchoata in peius vertit.

Opinio certior.

Tormentorum præfecti Sectarij ferè omnes.

Ruinam obſidionis à Regiis Sectariis ortã.

Eâdem die, continuâ machinarum muralium verberatione pulſantur Mommirati, Borbonij, Monaſteriíque propugnacula, machinis XXVII. in Mommiratum VIII. in Borboniam arcem XIII. in Monaſterium V. collimatis, numeratíque ad occaſum ſolis DCCC. circiter tormentorum ictus.

CAPVT III.

EPITOME.

Engolismensis Sectariorum ad Tarnum transitui obsistit. duplex illis exercitus. simulatur in Lombersium obsidio. hostium copiæ & vires. Malausius Fauchium expugnat. Castra in illum Engolismensis mouet. Regiorum ordo militaris. Malausius aciem instruit. Albiensis cohors in subsidium oportunè adest. fortuitò à Lopesio pugnatum. fusi eâ parte hostes. in vrbem retruditur Malausius. deditur Fauchium. deditionis leges. laudatur Engolismensis. cur hosti pepercerit.

VM Regij sensim hostium munimentis succedunt, ad AlbiensesDux Engolismensis Sectariorum transitui Regiâ phalange obsistit. Commissum id illi muneris iam suprà retulimus, Tarni littora, portúsque occuparet. Triplex subsidiarijs copijs Montalbanum iter patebat, quod fusiùs infra, quò & aditus omnes insidere arduum & periculosum. Duplex hosti exercitus erat leuis vterque; huic Marchio Malausius, illi præerat Rohanæus: hic ad quartum ad Albá Augustà milliare, ille ad Masameti vallem metabat: inter vtrumque medius Engolismensis, in varias turmas phalangem diuiserat, locatísque ad Tarni ripas statio-

Engolismẽsis Sectariorum trãsitui obstat.

Sectariis duplex exercitus.

Alby. Masamet.

nibus, Albæ tunc diludium à Marte quærebat, cùm relato Malausium non procul hinc diripere Catholicorum prædia, statuit ire obuiàm: atenim auertendis aliò hostium copijs, intercipiendóque incautè Malausio, in Lombersium sectariam vrbem obsidionem simulat, tormenta Albâ Augustâ, eâ portâ educit, quâ prostabat Lombersium; percrebrescit hinc inde obsidionis rumor, ipséq; Rohanęus cohortes duas in subsidiũ mittit, pręfectis Masaribaldo & Boyerio: ex aduerso Marchioni Malausio merebant quadringenti equites, cohortésque legionariorum tres, præfectis Baronibus à Sancto Amantio, Noguaredæo & Senegasio; quibus postquam adiunctæ cohortes Masaribaldi & Boyerij, nihil addubitatum, quin Engolismensem instructâ acie non ægrè debellarent. Quocunque ergo re casurâ, seu Lombersiũ obsiderent Regij, Realmontiúmve; seu delusoriè in obsidionum speciem progrederentur, placuit operiri primos obsidionis conatus, fortiori dehinc potentiâ, opprimendis vndique lacessitis: enimuerò Engolismensis, qui nihil de obsidione, nisi in speciem cogitauerat, hærere dubius nouis iam subsidijs fortiore hoste, quàm vt cum eo nisi summo periculo signa conferri possent. Ad hæc superbiens Malausius, Fauchium Catholicam vrbem diutinâ verberatione expugnat; tormenti bellici strepitus, Engolismensem longiùs hinc dissitum monet tentatam ab hoste alicubi obsidionem, dubio diu quò signa conferret, adsunt hinc inde nuntij, quibus de obsidione monitus, nihil moratus eò castra mouet, aut soluendo obsidio, aut debellan-

In Lombersium obsidio simulatur.

Hostium copiæ.

Malausius Fauchium expugnat.

Castra in illum Engolismensis mouet.

Lombers.

Masaribal.

Boyer.

S. Amãs.

Nougarede.

Senegas.

Fauch.

do hosti. Progresso renuntiatur deditio, neque dum Sectarios cessisse loco, quem prohibendæ obsidioni, (neque enim addubitabant quin breui adforet regiorum subsidium) claustris, aggeréque firmabant. Engolismensis quamquam raris legionariorum ordinibus, capto oppugnandi pagi consilio in hunc modum acies ordinat.

Desplan. Arnaut. Lacurée. Elbene. Primum cornu Desplani, & Arnaldi sclopigeris equitantibus obtigit, illos Curæus, & Elbenus duobus Cataphractorum ordinibus sustinebant; Curæo à dextra stabant in armis magni Galliarum Prioris, à sinistrâ Faudoüasij ordines, quibus in subsidium rebus desperatis aderant Comitis Alesij, ipsiúsque imperatoris alæ, omnium expeditissimæ. Coaceruatum agmen componebat Regius cataphractorum ordo, vnus ille Hurræo & Lopesio præfectis, qui nõ nisi ad extremũ, signa collaturi, iubentur collem occupare, quà subsidiarijs hostium copijs iter erat. *Regiorum ordo militaris.* Hurré. Lopes.

Malausius agnito adesse hostem, loco oportuno, cohortes locat, vineæ hinc inde, præruptíque saltus vallem exasperabant, locatæ hîc ad iactum ab vrbe lapidis cohortes duæ, quæ sclopis eminùs, hastis cominus hostem impeterent. vrbem à tergo tuebantur cohortes item duæ, arctam non procul planitiem phalanx expedita, quorum omnium conatui fauebat immane tormentum, quod loco accliui in obuios collimatum, indesinenti displosione Regios infestabat. *Malausius aciem instruit.*

Imperator intereà huc illuc circũequitans territus ad hostium numerum, obseruatâ valle parum phalangi aptâ, addubitare prælium adornaret, nécne,

cui non nisi alariorum præsidium erat: adesse interim nuntius, qui si vel breuiore horulæ spatio differatur pugna, adfuturam Albâ Augustâ cohortem monet. Legionariorum penuria laborantibus, placuit subsidium præsens, expedita, diúque expetita cohors, cui, post reparatas cibo leuiori vires, quas longior via absumpserat, propulsandi à vineis hostis, munus incumbit. classicum canitur, nec mora desiliunt in ima proni quingenti Regiorum pedites, leones diceres, ita generoso conamine, in prædam spe iam victoriæ certâ feruntur.

Albiensis cohors Engolismensi in subsidiū adest.

Fortuitò ad montis supercilium pugnatum à Lopesio.

Dum ad monticelli radices manus conseritur, in ipso supercilio, quà patebat planities latior, ex occasione pugnatum, in hunc modum. Diximus suprà Hurræo, & Lopesio conglobatum agmen commissum, quo ad rupis edita subsisterent, non irrupturi in hostem, nisi præuio imperatoris mandato. Hærentibus occurrit subsidiaria hostium phalanx, quæ ductante Sanromæo, Sectarijs in auxilium aderat. hîc decepti vtrimque præfecti, quia cassides operuerant frontem, amico se inuicem colloquio compellare, Hurræus Cornussoni quæ etiamnùm expectabatur phalangem esse autumans, Sanromæus, contrà minimè dubius, quin in Malausij alariorum ordinem incidisset; his ita Sanromæus, vrbanâ comitate Lopesium, Huræúmque salutans; Benè, inquit, vobis commilitones; quò nostram amabò hodiernâ die deduxit fortuna militiā? Lopesius adhęc; Collatis iam acriter signis oportunus ades, &, si me non decipit assuetus eiusmodi casibus animus, vacillat hostis, victoriáque iam in spem nostra est;

Sainct-Rome. Lopes. Hurres.

Decepti insimul Regii, Sectariique

Sanro-

Sanromæus, ſibimet ad victoriæ nuntium intimâ gratulatione applaudens; Bene, inquit, at, magnáne hoſtium ſtrage tormentum diſploditur. Ad eam vocē proditus hoſtis (nam Regij tormento carebant) obſtupuit ad Hurræi, Lopeſiíque ſilentium altius, qui nihil morati, laxatis in obliquum habenis, hoſtem adeſſe clamitant. Lopeſius in Sanromæum incidens, diſploſo in eum ſclopeto, niſu valentioris equi abripitur, inſtat in equi veſtigia Sanromæus, regreditur alio ad manum ſclopeto Lopeſius, quod diſploſum item incerto ictu, euaſit in aërem; at non ita irritus Sanromæi conatus, quin magno abreptum in ſe impetu præſtolatus, ſclopeto ad caput transfodit; ille in momento, leuiori niſu fatum eluctatus, cadit Rebellioni infelix victima; dum à tergo Hurræus ſternebat hoſtem, fruſtraneo Sanromæi conatu, qui iam à ſingulari certamine ouans, in medium ſe proripuerat agmen. Edita hîc hoſtium ſtrages ad internecionem, ſi Sanromęum eximis, quem vnum generoſi velocitas equi poſt rem bene geſtam, in aſylum traduxit. magnum ſui deſiderium reliquit Lopeſius, felici alioquin ſupra fidē victoriâ.

Pugna cōmittitur. *Lopeſius occiditur.* *Caſus ad internecionem hoſtis.*

Cornuſſon. La Curee. Alés. Ex aduerſo Engoliſmenſis Cornuſſonum, qui recèns aduenerat, in hoſtē ad ſaltus emittit, ſequutus Aleſius, Curæum habet à tergo ſuſtinentē, Curæus Engoliſmēſem, hinc in vineas Albiēſis cohors abripitur, illinc hoſtium clauſtra perrumpuntur, vtrimque ęmulatoriè depugnatur. Laudatam hîc meminiFontuieille. ni Fontisveteris Albienſis adoleſcentis audaciam, qui perrupto hoſtium clauſtro, in ſigniferum incidens reluctantem ferro adegit ſigno cederet, quod

Laudatuſ Albienſis adoleſcens.

in victoriæ monimentum imperatori obtulit, non mediocrem exhinc promeritus laudem, Regíque in remunerationem ab Engolismensi magno virtutis applausu oblatus. Nec diu cum à Regijs circumiectæ ædes occupantur, quas nec vallo obduxerat hostis, neque præsidio ex ęquo firmauerat, genio loci fisus: at quia Regiorum hinc infesta displosio erat; iussa illicò hostium cohors ædes oppugnare, redintegratur hîc pugna, nouis identidem subsidijs rediuiuâ Regiorum audaciâ. Comes Alesius, Baro Contenantius ipséque imperator, animo supra fidem magno, vacillantes Regios firmant voce & exemplo, donec viribus defecti legionarij in vrbem se laxâ fugâ proripiunt, fugacibus instare phalanx, cùm occasione alarij hostium oportunè arreptâ, in pedites Regios irruunt, rati defuturum eâ parte alariorum præsidium, quando Hurræus coaceruatum agmen iussus emittit, quo maxima clade affectus hostis in vrbem retruditur. C C C C. hostium eo prælio cæsos memorãt, quos inter Boierius cohortis præfectus, X Lq; Nobiles; captos C. vulneratos Barones à Sancto Amantio, Nogaredæum, & Senegasium. Regiorum iactura leuior nõ nisi X X. alarijs X X X. peditibus, Larmandio Desplani signifero, Lopesióque desideratis.

Occupãtur à Regiis ædes.

In vrbem retrusus hostis.

Post debellatos instructâ acie Rebelles, quia se reliquiæ prælij in vrbem receperant, placuit obsidionis consilium; procurantur Albâ Augustâ tormenta, nouísque ad victoriæ famam, delectibus supplentur acies. Comes Aubijonus ex antiquâ Ambasianorum prosapiâ, illustris heros, cataphrac-

Subsidiaria Engolismensi copiæ aduentant.

Aubijoux. d'Amboise.

tos quinquaginta, sexaginta sclopetarios equitantes, Granuallus quadraginta alarios, supra quinquaginta ducentos legionarios, Engolismensis subsidio armant. accurrit vndequaque turmatim vicinarum circum vrbium populus, quà inermis, quà tumultuario ferro; ipsimet rustici magnâ Regiorum metationes frequentiâ subeunt, palis, & ligonibus, producendis scilicet vallis: denique Engolismensi statim à fugâ hostium, omnia rident: adeò verum est, vbi se semel blandiens fortuna prodiderit, omnia secum in melius rapere; fugientibus è conuerso omnibus, vbi fortuna eadem fugam meditatur.

Grãual.

Engolismẽsi omnia rideat.

His accedebat hostium consternatio tanta, vt cæsis aut sauciatis, quibus animus ad prælium audacior, ad obsidionem experientia maior erat, ne quidem de propugnanda vrbe cogitarent. Malausius habito districtè sermone, consternatis animos addit, donec imminente nocte, perpensis ipsemet attentiùs hostium audaciâ, & numero, de salute addubitare cæpit: coït militare concilium, ibi triplex expediẽdæ salutis ratio aperitur; prima, vt perruptis Regiorum claustris per calcatum hostem pergeretur; altera, vt inter obscura noctis, fauentibus obiectę vallis recessibus, fuga pararetur; tertia deditionem continebat. Non placuere priores: quia repentino effugio, sauciati victorum furori exponebantur; in deditionem ergo itum omnium calculis.

Proponitur triplex expediunda salutis ratio.

Deditionis consilium praualet.

Appetente ad crastinũ luce, tympanista ad extima murorũ munimẽta, pulsatione amicâ Regios colloquij monet: missus nobilis, refert petitum ab hoste, habendo cum imperatore sermoni, nobilibus tribus

commeatum; datur illicò. adſunt Malauſius (quod iure cuilibet mirari liceat, numquam obſeſsâ vrbe abſiſtente præfecto, niſi vbi de deditione conuentum) Cauſlæus, & Baro Senegaſius. ibi multa hinc inde agitata, hoſtis vrbe abſiſtere tympanis pulſantibus, expaſſis ſignis, accenſo fune, glandéque quod aiunt, in bucca petebat; ſibi alioquin ſatis adhuc adijciens virium & audaciæ, quò diu obſidium propulſaret. Ad extrema, deſperationem magnum eſſe ad glorioſam mortem incitamentum, imò mortem effugere quiſquis contempſerit, quæ timidiſſimum quemque cõlequatur. denique arduum, etiam longè valentioribus cum deſperatis contendere.

Mutuum de deditione colloquium.

Ad hæc Engoliſmenſis, effecturum ſe, vt deſperatio non niſi in hoſtile reſiliat caput, neque effugij viam patere, niſi quam aperuerit victor, occupatos vndique ſaltus, vineas legionarijs obſtructas, vallem vndequaque inſeſſam, vnam in miſericordiâ ſalutem ponere, debitámque ſibi gratiam vitæ, ſi eâ ſaluâ abſiſtitur. His plura addita, quibus ſuaſus Malauſius deditionis leges ſubſcripſit in hãc formulã.

Deditionis leges.

Ex placito Regis, Dux Engoliſmenſis, Marchioni Malauſio, Senegaſio, Cauſſæo, præfectis cohortium, Centurionibus, primipilis, nec non gregarijs quibuſcumque has deditionis leges imponit.

I. Obſeſſi ſacramento ſolemni adigent fidem, poſituros ſe capta in Regem arma, neque militaturos Sectæ intra ſex menſes abhinc numerandos; datâ item Regis nomine fide, futuram illis in tuto ſtationem, vbicumq; prædictâ conditione lubuerit.

II. Arce abſiſtent, ſaluis vitâ, impedimentis, &

armis, dabitúrque commeatus ductandis ex Malausij animo legionibus.

III. Tormentum bellicum imperatoris arbitrio ſuberit. Actum in caſtris ante Fauchium 3. Sept. 1621.

CAROLVS VALESIVS.

HENRICVS BORBONIVS.

CAVSSÆVS. SENEGASIVS.

MERCERIVS.

Placuit Regi ſupra quàm dici poſſit victoriæ nuntius, magnáque laude publico omnium applauſu donatus Engoliſmenſis, qui leui ſuorũ diſpendio tantam hoſtium ſtragem edidiſſet: quamquam non defuere, neſcio an inuidos dixerim, qui laudem in peius referrent eo colore, quòd hoſti peperciſſet, quem ad internecionem delere potuerat; ſubſcriptas deditionis leges, quo tempore nullo omnia periculo victoris arbitrio ſuberant: at nec ideò apud ſagaciores militiæque non inexpertes minùs laudatus imperator, ſeu ex veteri Gallorũ parœmiâ, quâ fugienti hoſti circumfertur ſtruendum pontem aureum, ſeu militiæ lege, quâ in hoſtem vltrò cedentem victoriâ, extrema tentari inhibetur, clementiâ ſcilicet præualente, aut ipsâmet victorum ſalute, quos ſi reciprocans fortuna pari aliquando infortunio implicuerit, non diſparem ab hoſte gratiam ſperare decet.

Laudatus Engoliſmẽſis.

Hoſti tunc peperciſſe dicebatur.

CAPVT IV.

EPITOME.

Regiorum cataphractus vnus editam in hemicyclo ruinam explorat. Bourfrancus milites hinc indè propugnationi distribuit. Regii in hostem irruunt. retruduntur. cæsi hinc inde plures. Palaretii cadauer ab hoste honorificè habitum. Sauuagius in furcam agitur. Maurgus in vrbem incautus abripitur. præscribitur magnæ oppugnationis in hemicyclum ordo. Theminius occiditur: Cataphracti dilapsis gregariis pugnam adornant. sequuntur confusis ordinibus nobiles. fugatur hostis. expugnatur hemicyclus Bourfrancus occiditur. funesta Regijs victoria quare. legionariorum ignauia. Dalonus cadit. cæsorum & sauciatorum numerus. Bourfranco à tergo vulnus illatum. quæ ducta hinc in Sectarios auguria. Mayennius summo dolore commotus. Fiasquius & Maraussanus incauti necantur.

Regiorum cataphractus ruinam explorat.

ROVECTA iam nocte, Comes Bourfrancus editam ad Villæ-borboniæ propugnaculum ruinam indagabat, cùm Regiorũ Cataphractus vnus sensim suggressus, munimentum extimum superat, capitéque in hostilem fossam, locum exploraturus, immisso, post ruinam agnitã, ingenti vociferatione consternat vigiles, effusóque dehinc in fugam abripitur cursu: adhæc

Bourfrancus nihil hærēs, quin capto de oppugnatione consilio Mayennius exploratorem agnoscendæ ruinæ præmisisset, distribuere militiam, Coridoros, fossæ ambulacra, præsidiarijs firmare, ad munimenta extima supplere nouo delectu numerum; ad intima palis & tignis superstruere claustrum, quod obductum fossâ in longum, præcisorium munimētum faciebat, obsessorum ad extrema effugium: hæc inter ad fossam vigil, viso hostium manipulo ad arma clamat; Vignaucius qui ab hesternâ verberatione ruinam reparabat, sclopetarios in hostem displodere iubet; Bourfrancus distentus ad hemicyclum operi, bacillóque hinc inde designans imperia, irruentes Palaretum, & Montesquium, bacillo morari tentat, at leuiori propugnantium conatu, perrumpunt heroës, hemicyclúmq;, luctuosum dehinc internecionis theatrum penitus expugnabant, nî Vignaucius vir audax, fugaces in prælium accendisset, lapidibúsque & tignis retrusisset in munimenta extima Regios. Displosis interim in pontem magnâ contentione tormentis, viam Mayennius in Borboniam vrbem subsidiarijs intercludere tentat, irrito nisu; quippe nouis ab vrbe delectibus, vnâ Bourfranci diligentiâ suppletis obsessorum aciebus Regij victoriâ cedunt.

Bourfrācus militiam distribuit.

Regii in hostem irruūt.

Palaret Mōtesquieu.

Hemicyclū occupant.

Retrusi ab hoste.

Beaumont.

Desiderati hostium Bellimontius, præfectus centuriæ, legionariíque cum eo IV. vulnerati plures, Regiorum cęsi plerique, quos inter Montesquius & Palaretus viri natalibus, animóque illustres, quibus ea die Rex multum debuerat, si eorum exemplo in hemicyclum irruisset miles. Memini laudatum

Cæsi propugnātium plures.

Magna Regiorum iactura.

ad ea tempora ab ipso hoste Palaretum, quem vmbone tectum, circumferebat penetrasse in intimam arcem, gloriosóque à diutinâ pugnâ vulnere cecidisse.

Appetente ad Sept. III. luce, Mayennius tympanistam ad fossæ oram mittit, retrahendis hinc inde cadaueribus, qui procul absistere iussus, ne hostium scilicet munimenta interim obseruaret, hæsit ab vrbe longiùs, donec præsidiarij cadauera eduxissent. Inducias inter, dum liberè hinc inde agebatur Comes Gramoundus, Bourfrancum quo cum olim amicè vixerat, rogat; ille se ad munimina exhibere vocatúsq; in familiare colloquium ab amico, nihil se cum hoste habiturum respõdere, nisi propalàm. ferunt Lariuierum pręfectum militiæ, legionarij mentitum habitus, cadauera in Regiorum valla gestantem, explorasse munimina, quod obsessis postmodùm ad eruptiones commodo fuit. Nudis cadaueribus quæ restituebãtur, vnus in syndone tenuissimâ Palaretus, quatuor præsidiariorum ope redditus est, supremo hoc Forcæi in carissimum sibi agnatum officio. Redintegratâ dehinc verberatione, ad oppugnationem eâ die Borboniam numerati CCXCV. tormentorum ictus, ad Mommiratum XC. circiter, ad Monasterium CLXXIII.

Inducias inter Gramoundus Bourfrancũ rogat.

La riuiere.

Palareti cadauer ab hoste in tenuissima syndone restitutum.

Palaret.

Sauuagius quem supra audiuimus retrahendis in obsequium oppidanis, magno erga Regem affectu perorantem, iam à Kal. Sept. in vincula actus, eâ die in furcâ glorioso pro Rege supplicio finijt: diffidentiam induxerat habitus ab eo in publicum de Rege sermo, hinc dati illi speculatores monuere petitam

Sauuagius seipsum prodit.

Sauuage.

ab eo

ab eo papyrũ, ſcribẽdóq; pennã, auxit intempeſtiua petitio diffidentiã: reddita illi inter hęc furtim ſcheda, adegit militare concilium, vt non aliâ cauſæ cognitione in vincula ageretur; lectáq; dehinc publicè, prodidit quid illi cum Luynæo eſſe, vnde ſuper vrbis deditione pacta iniri, nõ incertum argumentũ duci poterat. Schedæ (ne quid intactum abeat) hic ſenſus erat. Remunerationem quamlibet petentibus, fidẽ in eam aſtringeret exſoluturo haud dubiè Rege; vnde iudicio militari condemnatus, magnâ conſtantiâ obijt. *In furcam agitur.*

Mauro. Eâdemmet die, Mauræum inter, & Regij ordinis equitem, priuatim orto diſſidio, accurrentibus in ſubſidium equitis commilitonibus, Mauræus impar ſe in viam fortuitam præcipiti fugâ abripit fato infelici; quippe laxatis effuſiùs equo habenis, in munimenta vrbis abripitur: hîc rem conſultò geſtam, depoſcíque ſe à Regijs non incertæ morti mentiri; ſingulari certamine cæſum à ſe heroëm, cuius ea in caſtris auctoritas, vt vna ſalus in effugio fuerit. at nec minùs ideò ab hoſte captus, non niſi magnâ redemptione dimittitur. *Mauræus niſu equi in vrbẽ abreptus capitur.*

Mayennius ab heſternâ iacturâ, dolore ſimul & irâ commotus, IV. Septemb. in oppugnationem hemicycli parari omnia iubet. Nec dum penitus Sol nouâ luce noctis horrorem diſcuſſerat, cùm intentiùs quàm antè XIV. tormentis maioribus, quaſſata hemicycli munimenta, dolijs terrâ cumulatis in ambitu ſpoliantur, quo præſtitus ad hemicyclum acceſſus facilior, diſſiliente ſcilicet humo, accliuémque, poſt refertam foſſam, in munimenta viam ſter- *Captum de oppugnãdo hemicyclo conſilium.*

Præscribitur oppugnationis ordo. nente. Horâ post meridiem circiter secundâ, intermissâ verberatione, præscribitur oppugnationis ordo, sclopetarios XXX. sequebantur hastati XII. totidem scalis; illos à tergo sustinebant XL. cataphracti, quos Mayennius ipse inter alarios legerat: his aderat agmen vltimum, expeditissima nobilium manus, quæ Gallicâ, meliùs dixerim exitiali, pu- *Quem nobilitas interuertit.* gnandi auiditate præscriptum interuertit ordinem: claudebant aciem, Susæi & Franconi cohortes.

Theminius in eam partem prælii æstu abripitur. Indictæ oppugnationis fama Regiam metationem peruaserat, cùm Marchio Theminius, eâ parte Castrametator, mortem vbique væsano magni animi impetu quærens, in metationem Borboniam fertur: illi obuius Carbonus vir magni nominis, quò præceps accurreret, rogat. Marchio nihil hærens, indictam ait à Mayennio in Borbonium hemicyclum oppugnationem, in quam datâ OCCA- *Sequitur Carbonus.* SIONE abripitur: ad hæc sequi Carbonus, vno tunc OCCASIONIS, hoc est prælij æstu, præualente. *Carboun.*

Præscripto iam oppugnationis ordine metationem Borboniam subeuntes, à Castrametatoribus pugnæ copiam petunt: datur dextrum Theminio cornu, Carbono sinistrum. Intereà dum expectatur prælij signum, accurrere hinc inde Iesuitæ, felicésque proclamare eos, qui pro Dei causa vitam profunderent, satísque ad salutem & gloriam videri vixisse, qui animam, quam Deo debebant, tam religiosè támque decorè ei redderent. Sonante hæc inter classico, primus è vallo in hostem irruit Theminius, ferro ad manum, reliqua inermis, rem ausus multò magis ad famam temeritatis, quàm gloriæ

insignem, víxque pedem vallo extulerat, cùm ad caput lethali glande traijcitur. hæsere attoniti diu sclopetarij, quin & exitialis oppugnatio in ipso exordio finem inuenerat; nî Mayennij ordinis Cataphracti XL. Sayano, Mombano, & Dangio ducibus ingenti repente in hostem clamore irrupissent: hîc confusis ordinibus voluntariæ nobilitatis expedita manus in fossam abripitur.

Occiditur Theminius.

Cataphracti pugnam adornant.

Sayan. Monbã Dangy.

Sequuntur confusis ordinibus nobiles.

Ex aduerso Comes Bourfrancus legionariorum centurias duas, ità propugnaculo, hemicyclóque distribuit, vt sclopigeris ad fossæ pluteos, muniminísque extimi ambulacra, seu Coridoros distentis, hastati de more ruinam propugnarent, præfectis Ferriereso & Moncautio minore: quia tormentarius à verberatione puluis irruentes tegebat, muniminis extimi ambulacra, ne tentatâ quidem ab hoste displosione priùs occupantur, quàm in eam partem irrumpere Regios agnitum. nulla ergo citra Theminij necem iacturâ in fossam deuoluti oppugnantes, scalas muris accommodant: atenim Regijs infestà ad latus à pluteis (fossarum illi arcas vocant) explosione, iubetur primipilus leui hinc manipulo propulsare hostem; nec diu cùm actus in fugam, munimina extima, fossásque Regiorum arbitrio linquit. Ad hæc inflati lætâ victoriâ Regij in agmina duo diuidere aciem, quorum altero hemicyclus inuaderetur, dum propugnaculum alij adpugnarent, non spe capiendi, sed vt clamore, sclopetorúmque strepitu, suo quisque periculo intentus, sonorem alterius prælij non acciperet, sícque faciliùs distento ad propugnaculum hoste ex-

Ferrieres. Moncaut.

Coffres

Fugatur hostis.

Expugnatur hemicyclus.

pugnaretur hemicyclus qui petebatur vnus; attamen in propugnaculum breuiores ſcalæ non niſi Regiorum excidio inferuntur ; ad hemicyclum via facilior; quia interiecta ad continuam verberationem humus oppleuerat foſſam ; terga hîc præſidiarij vetere, Bourfrancus quà exemplo, quà voce obſiſtere, falſóque ſemel ſclopeti ſui igne deluſus alium expoſcere, ſclopo nouo ſternere obuium, cùm ad occiput ipſe traiectus occumbit. Fuſis Ferriereſo, & Moncautio, Forcæus, Coméſque Oruallus ab vrbe ponte medio, ſubſidium inferunt, quamquam ea parte tormenta indeſinenti diſploſione commeantibus infeſta erāt, ſequitur Sauiniacus C. circa gregarijs; at neque minùs ideò triumphus cani poterat, ſi ex præſcripto ordine, illata victoribus dolia forent, ſaccis, vt aſſolet terrâ refertis cumulata, quibus munitionem doliarem tumultuariò parare licuiſſet. rem lugendam! clamabant irritâ victoriâ nobiles, eorúmque fidem, ſi quæ miſericordia, appellabant, quibus id muneris datum ante, vt victoribus procurarentur dolia; ſed actis in fugam militibus nemo reſpondebat. dubiâ iam re miſſis identidem nuntijs vim legionum implorabant, cùm gliſcente ad Forcæi, Orualli, & Sauiniaci aduentum audaciâ hoſtium, crebreſcentéque numero, reſtauratur Regiorum exitio pugna; hîc quæ in præcipiti fuga ſalus quæri debuerat, in prælio deſperato miſerè proſtituitur: non erat ſclopetis iam locus; neque enim hinc inde niſi cominùs pugnabatur, haſta in haſtam, in mucronem mucro, imò & deficiente interdum ferro vngulæ

Bourfrancus occiditur.

Irrita Regiorum victoria.

Renouatur in eorum excidium pugna.

inuicem ſæuiebant; intereà dum, nobilitas Gallica, quæ turmatim in eam occaſionem confluxerat, cadebat ſenſim, nemine deficientes in prælio vires alleuante. Digna res eſt quam poſteritas ſciat; produnt nobilium, qui hemicyclum ſuperarant neminem (quidquid tentarit, numero hoſtis in centuplum fortior, Regijs ipſis, aëre, ſolo, & ſi fas dicere, cœlo in eorum excidium armatis,) inglorio vulnere ſaucium, neminem, vindicando à præſenti exitio capiti, in fugam abreptum. Cæſis nobilibus, foſſam, munimentáque extima recipit hoſtis, nullo Franconi legionariorum obſtaculo. Dalonus vir audax, qui legionarios ſequi ratus, viam ſibi per hoſtes cæde ferróque in Villam Borboniam ſtrauerat, poſtquam ſuorũ neminem ad latera vidit, agnitâ ſeriùs temeritate meditatur regreſſum, cùm, hoſti iam triumphanti albeſcente faſciâ proditus, ferro cadit infelix Bourfranci manibus victima.

Ignauia legionariorũ.

Dalonus occiditur.

Ad eam oppugnationem gregariorum deſiderati pauci, nec mirum, quia fugerant omnes: nobilium X L. vulnerati L X. cæſorum nomina vtinam in promptu eſſent omnia, quæ hîc referrem; habent enim gloriç ſatis vnde venturis retrò nepotibus debeant commendari: præ alijs magnâ virtutis fama Marchionem Theminium illuſtrem tunc memini, quamquam ad eam oppugnationem ſpretis thorace & galeâ quibus tegeretur, magè adoleſcentis audaciam prodidit, quàm heroïcam virtutem, quæ, ſi prudentiâ deſtituitur, temeritas eſt: quidquid id eſt, nemo diffiteatur magni hîc animi heroëm cecidiſſe, cui etiamſi panegyricum rependeret hiſto-

Cæſi Regiorum vulneratique plures.

Laudatur Theminius.

ria verax, nequaquam ſanè virtutem herois aſſequeretur: deſiderati cum eo Carbonus Neboſanenſium Seneſcallus, Lafretæus, Leſpinellius, Valançeus natalibus, virtutéque bellicâ præ alijs notus, Larreququelus, & Dalonus commilitones, mihi indiſſolubili neceſſitudinis nexu copulatus ille, cuius ideò laudibus parcam, ne mihi ipſe videar in cariſſimo capite ablandiri. Sauciati poſt rem gloriosè geſtam Valançei duo, viri illuſtres, Mayennióque, vno magni animi indicio præcari, Baro Poullæus, pluréſque alij quorum hodie pars maxima mutila eſt.

Car-boun. Lafrete. Leſpi-nelle. Valãcé. La Re-quque-le. Dalon.

Iactura hoſtium magna.

Poullé.

At neque hoſti victoria incruenta fuit; Comes quippe Bourfrancus, magnum ſui deſiderium glande traiectus reliquit, cæſis I V. aut V. præfectis, præſidiariiſque circiter X L. luctu ſupra fidem magno ad Bourfranci necem affectus Montalbanenſis populus, ſolatijq; incapax in pullâ ei veſte parentauit, dictúmque publicè liberatorem vrbis, genialémque religionis Deum occubuiſſe: non apud omnes tamen de eius fato conſtat, aſſeuerantibus pleriſque proditoriè à ſuis interfectum, quod hinc liquebat, quia ſcilicet poſtico vulnere cecidiſſet, quem in cõperto erat terga hoſti numquã dediſſe: priuatis inter eum, Oruallúmque odijs accedebat, quòd ſtudijs popularibus eam oppidanorum ſibi conciliarat gratiam, vt vrbis deditio vnius eius arbitrio ſubeſſe crederetur, in quam non ægrè inclinaturus hinc maximè timebatur, quòd ambitioni ſupra modum addictus & pauper, Regis munificentiâ in momento primoribus regni adſcribi poterat. Nihil eâ de re certò agnitum, ſeu proditionem operuit

Bourfrancus à tergo impetitus. Suſpicioni cauſã dedit

luctus, ſeu non illegitimo vulnere cecidit.

Ferunt Mayennium, dum adpugnabatur hemicyclus, prælij cominùs ineundi æſtu, arripuiſſe haſtam, correptúmque ab amicis irrito diù conatu luctaſſe, donec ſtrage ſuorum auditâ penè exanimis in faciem cecidit, tot nobilium iacturâ commotus, Valancæi maximè, cui ad renes transfoſſo Camerâ ipſe ſuâ, ſtratóque ceſſit, vbi poſtridie magno mœrore finijt. At neque hîc prætereunda ſilentio Montalbanenſium feminarum audacia, quæ adeò virilibus curis ſexus fragilitatem exuerant, vt vno ordine viri & feminæ munimina propugnarent, nullo ſexus delectu. hæc ad Borboniam oppugnationem Mayennius. *Mayēnius magno dolore commotus.* *Valancæo camerâ ſuâ cedit.* *Feminarū audacia.*

Ad Mommirati metationem leuiori iacturâ producebatur vallorum opus, ductis ſenſim labore aſſiduo lineis, quæ per anfractus in hoſtium cornua penetrabant, & vbi plus tẽporis, minùs etiam ſanguinis impendebatur. Eâdemmet die Comes Fiaſquius liberiùs per valla commeans, glande in tormentariam feneſtram fortè immiſsâ, ad latus traijcitur, poſtridiéque occumbit: vir erat magni nominis, patre Italo, Gallus ipſe, bellicâ virtute, & pietate clarus, vt Seraphicam in militiâ vitam traduceret. Fiaſque *Comes Fiaſquius occiditur.*

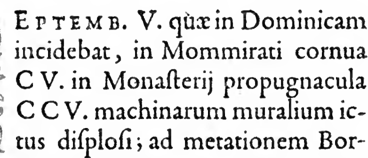
Maroſſanus ibidem, eodem tempore, paríque fato magno Luynæi mœrore cecidit, ingenioſus ille, nec contemnendum ad ea tempora FAVORIS inſtrumentum. Maroſſan. *Marauſſanus cadit.*

CAPVT V.

EPITOME.

Pacta hinc inde humandis cadaueribus induciæ. superbè præsidiarius quidam Regium alloquitur. Bourfranci obsessis iactura magna. victor diu Mayennius in valla demum retruditur. vsti plerique militum. de deditione priuatim actum. fortuna inconstans. prętoriani post rem bene gestam pedem referunt. Coridoros Mayennius & Joinuillius superant. Robanæi ad Consules litterę. Oratorum electio intercessione populi reuocatur. Nohalianus ad Robanæum delegatur. subsidiaria cohors Montalbanensis procuratur. captus explorator se mentitur Catholicum. conuersus in Catholicam fidem, moriturus votum Virgini nuncupat. eximitur morti magno miraculo. Gasto Borbonius, Baróque Hayæ, Legatus Britannię Regis, Moissaci malè habent.

Data educendis cadaueribus induciæ.

SEPTEMB. V. quæ in Dominicam incidebat, in Mommirati cornua CV. in Monasterij propugnacula CCV. machinarum muralium ictus displosi; ad metationem Borboniam, educendis cadaueribus, inducijs pactis, confluxit vndequaque oppugnantium, obsessorúmque multitudo, dicacibúsque proteruiâ militari præsidiarijs, in momento hinc inde displosum, non aliâ quàm oppidani cuiusdam iacturâ, qui notarium olim

olim agebat, restinctóque breui dissidio restituta cadauera Regijs, eâ conditione, vt capti ad Albiasium Sectarij restituerentur; quod infectum scriptis illi suis queruntur, iure vel iniuriâ mihi non liquet. Laudatum memini superbum præsidiarij responsum, qui à legionario Regiorum rogatus, quid rerum ageret ea nobilium turma, quæ tunc ad munimenta prostabat, dum pridie oppugnabatur hemicyclus, respondit; Præpostere quæsitum à se quod vel ipsa loquũtur cadauera; quasi diceret, nihil esse Regijs, quod acceptâ clade riderent: attamen caro obsessis vnâ Bourfranci nece victoria constitit. Imminente nocte minùs eâ parte intensa displosio fuit, non nisi XXII. machinarum ictibus numeratis. Eâque ipsâ die Tesconum inter & Tarnum excauata tunc primùm à Regijs valla, breuiori tempore munimentis succedent, conatu, vt videbimus, irrito.

Albias.

Superbum præsidiarii responsum.

Grauior obsessis Bourfranci iactura.

Ad VI. Septemb. displosi in Mommiratum machinarum muralium ictus CLIX. in Borboniam arcem LVI. producendísque hinc inde vallis æmulatoriè actum; donec appetente nocte ad VIII. circiter à meridie horam, quia tunc plenilunium erat, Mayennio placuit tentatam toties fortunam experiri denuò, stationémque suis non procul ab arce parare, vbi ad hemicycli latus assurgebat ingenti mole doliũ. Procuratis ergò ex circumadiacenti solo cunicularijs, nouum opus aggreditur; intereà ad dextram, hemicyclũ inter, & propugnaculum, Tolosana cohors iussa fatigare hostẽ, dum assiduo cunicularium opere statio firmaretur; leuiori prælio

Indicta à Mayennio oppugnatio.

Tolosana cohors prorumpit in prælium.

occupatur dolium ingens, dum à tergo vasa viminea terrâ oppleta (Gabionos appellitant) magnâ contentione inferuntur. Hîc diu muniminis extimi ambulacra possedit victor, Vignaucio, Lariuieróque magnâ in vrbem vi retrusis, atenim periculo in militare concilium districtè deducto, placitum suppletis aciebus expugnari firmatam iam à Regijs stationem; vocati Reyniesius, Marmoniæus, Pereriúsque præfecti, totidem centurias in oppugnationem ductant. Pererius à tergo, Vignaucius, Lariuierúsque à fronte Regios adoriuntur; non antè maiore nostrorum pertinaciâ dimicatum; donec productâ in mediam noctem pugnâ, numero hostium victi Regij loco absistunt.

Victor Regius. Gabiōs

In castra retruditur. Reynies Marmonié. Perery.

Magnum hîc Regiorum detrimentum si numerum, minimum si conditionem cadentium spectas XL. legionarijs desideratis, ad internecionem cecidere cunicularij L. Lapeirosium fratris Lapeirosij legatum, lapidum grandine, nullo lethali vulnere oppressum memorant, Mondosilius Mauuesini signifer traiecto, dum cunicularios ad opus accendit, humero cadit; Lacauberum ita absorbet artificij flamma, vt vnâ rei bene gestæ memoriâ superstite, reliqua absumpserit ignis, vnde ne ossa quidem à prælio inuenta sunt. Sauciati Lapeirosius centuriæ Tolosanæ præfectus, Feudi Marchio spei maximæ adolescens, Paulhacúsque Tolosanæ cohorti nullis stipendijs ascriptus. Luctuosa præ alijs legionariorum sors fuit, qui dum vasa viminea subeunt, fune illa traiectitio in designatam stationem humeris illaturi, vncis ferreis in fossam hostium tra-

Regiorum damnum. Lapeirouse. Mondousil. Lacaubere. Lapeirouse. Finmarcon. Paulhac

Vsti cum vasis milites.

cti subditâ vasis flammâ, lento igne inter cruciatus dispereunt. Nihil die VII. hinc inde actum, quod nos hîc morari diutius debeat, lentâ displosione, numerati machinarum muralium in Mommiratum XL. ictus: in Villam-Borboniam XLIX. in Monasterium CVI. habitum tamen ad vesperam Regios inter, præsidiariósque de deditione colloquium; Veireriesus tanti proxeneta negotij Sectarius ipse, Oruallum, Adonem, Chamieriúmque dato commeatu egressos, hortatur diu salutem ipsi suam, decus & dignitatem vrbis ne prostituant gratis, afflictíque commiseratione gregis tandem aliquando in deditionem ducantur; nullam esse bello salutem, quantocumque hodie fortuna applausu obsessis ridere videatur; diem eamdemmet, fortunam duodecim horis metiri, quarum si suprema in primam ęquabilitate coïncidit, portentum esse. Raros Regiorum ordines, nouis breui delectibus supplendos, casúque fortiorem assurgere Gigantæam eius audaciam, qui arcem Borboniam oppugnat; moriturum breui, aut expugnatâ arce triumphaturum. Nihil à Rohanæo sperandum subsidij, qui exercitus sui florem nuperâ ad Fauchium clade amiserit; insessas ab Engolismensi ripas, quà illi transitus, eámque prouincię oram ad singula stadia ita vrbibus refertam Catholicis, vt non nisi summo periculo commeari possit. Sic ille ad Regij Oratoris præsentiam proloquutus, eo districtè responso dimittitur; Nullam equidem bello salutem esse, hostibus scilicet, quibus acceptæ iam sæpius clades spem omnem salutis subduxerint: eo tamen

Colloquiũ de deditione primaũm habitum.

Veirieres.

Fortuna volubilis.

Fauch.

Sectariorũ responsum audax.

esse in publicum amore obsessos, vt nullatenus legitimæ pacis conditiones recusent; nihil tamen de deditione agi posse, nisi postquam Regẽ inter & Comitia de pace in vniuersum conuenerit, quam nec ipsi tractare audeant, nisi Comitiorum, Rohanæíque assensu.

Occupatã prætoriani stationem deserunt.

Irrito in hunc modum colloquio redintegratur postridie verberatio, in Monasterium, Villámque Borboniam lentior, in Mommiratum eá pertinaciâ, vt post CXLI. ictus, prætoriani vigiles fossis successerint, vnde tamen infestis artificij ignibus, nondum firmatâ ex æquo statione pellũtur: discerptam eâ die memorant tormentariâ pilâ puerorum turmam, dum in plateâ liberiùs agit, cęsis, vulneratísque pluribus.

Discerpti tormẽtaria pila pueri.

XI. mensis, post quassatum CXXXIX. machinarum muralium ictibus, Tarni propugnaculum, indicitur à Mayennio non procul ab eo, ad Coridoros (ita imposterum quamquam barbarè extimi munimlnis ambulacra vocabimus) statio; quæ fusis hostibus, doliaríque munitione firmata, Mayennianis dehinc commodo vertit.

Ad Coridoros Mayenniana statio.

Ad XII. renouatâ acriùs verberatione in Tarni propugnaculum Mayennius displodit CXL. ictus, Comestabilis in Mommiratum XCIV. incertos magnâ ex parte omnes, in Monasterium Ioinuillius CCCXXXIX. subsequutâque ad vesperam eâ parte oppugnatione, Coridoros Regij, quantâcumque illos pertinaciâ propugnaret hostis, expugnant; neque enim in Reyniesij hemicyclum penetrare ex animo datum, obsistentibus magnâ con-

Coridoros item Ioinuillius superat.

Reynies

Laguepie. Sauiniac. Durãd. Lacoste tentione Sauiniaco, Barone Guepio, Durando, Costęóque præfectis. Cæsis XXX. hostium inter cadauera inuenta virago, quæ virilem mentita habitum diu restaurauerat pugnam; munimenti extimi (Contrescarpam fossæ appellitant) possessoribus in eum modum Regijs, ab Adone prælij maiore primipilo, in vrbe publicè, sæpiúsque dictum, saluo honore deditionis leges subiri ex militari regulâ posse; cùm fossæ munimen extimum hostis occupat. *Deditionẽ Ado suadet*

Iam suprà diximus Veirierum, plura cum Oruallo, Adone, & Chamierio loquutum; ex hinc Rohanæum adijsse, à quo demum, die mensis XIV. codicillos ad Consules, in hæc verba retulit; Se gratiæ à Montalbanensibus acceptæ imparẽ esse multis nominibus, eò maximè, quòd nisi sui ipsius cõsensu nullas deditionis conditiones subire velint; in eâdem se cum illis sententia esse, scilicet differendam deditionem, donec in vniuersum de pace pactum fuerit. Pleraque sibi in abdito esse, quæ metu proditionis non ausit committere nuntio, de quibus, si cum eorum Oratoribus cõferre dabitur, sibi abundè esse, quod pacem sperare audeat. Adon. *Veirierus Rohanæi codicillos Montalbanensibus præbet.*

Nihil ad hæc cunctati Consules habito districtè consilio, Adonem, Chamierúmque legunt, qui vrbis nomine, cum Rohanæo Reipublicæ vtilitati prospicerent; obtinetur non ægrè à Comestabili commeatus, viæ se legati accingebãt, cùm ortâ repentè seditione, intercedentis auctoritate populi à delegatione prohibentur: conuocari iterum concio, adesse stipante populo Tribunus, intercessionis eam caussam addere, quòd in vrbe Ado prælij pri- *Lecti Oratores duo.* *Populo intercedente reuocantur*

mipilus maior, non possit nisi contra militiæ leges procul absistere; quódque adeò Regijs inuisu mst vel vnum Chamierij nomen, vt neutiquam tutus illi commeatus habeatur. legi ad hæc Nohaillanum Montalbanensem oppidanum, municipiíque Syndicum non inexpertem; quod adeò Adoni ingratum fuit, vt ipsamet die vrbe egressus, fidei sacramentum Regi præstiterit. Nohaillanum sequutus iussu Regis Desplanus irritâ postmodùm negotiatione Rohanæum adit; nisi quòd à Comestabili indicto illi colloquij die Villamurij, designato se tempore adfuturum respondit. Intereà tamen à Nohaillano monitus nihil differri deditionem posse, si subsidium deforet, coram ipso Desplano, qui in speciem cultus importunâ illi vbique præsentiâ aderat, simulatâ in vrbeculam adiacentem obsidione, Bellifortis cohortẽ, quam in eam expeditionem emittere fingit, iubet rectà Lombercium ire, traiectóque vbi commodiùs Tarno, Fanum Antonini, hinc mediâ Gresiniâ (sylua est profundissima) Montalbanum. at hæc infrà.

Ado. Sergent de bataille.

Nohaillanus delegatur.

Nohaillan.

Eum Desplanus sequitur.

Villemur.

Subsidiaria cohors obsessis procuratur.

Gresinie.

Per id tempus, vrbem inter & Tesconi riuum, quâ parte Valliaci, Estissacíque cohortes metabant, interceptus hostium explorator, eò solùm quòd mente, animóque defixus hærebat, non vltrà ire, non regredi ausus; in vinculis Valliaco Comiti sistitur, rogatúsque, Quid proditionis altâ secum mente perpenderet? respondit, Catholicum se orthodoxum, Regi militaturum ex agro recèns Petragorico aduenisse; prodidere tamen perduellem codicilli, quos albescente papyro, vt nihil legi pos-

Valliac. Estissac.

Captus explorator mentitur se Catholicũ.

ſet, negauit ille litteras, donec ignis abſumpto humore, qui ex arte obduxerat chartam, aperuit fraudem. Nec diù cùm præpoſiti rerum capitalium ſententiâ reſti addicitur. Dati illi Traſrius & Langladæus Franciſcani ex Recollectis, ſæpius de ſalute animæ monito, conuictis Caluini erroribus, ſuadent, vt Catholicum ſe Romanum moriturus profiteatur, profeſſus, multa ſe audijſſe olim adijcit de Deiparâ Virgine quæ fidem ſuperent, cui & votum nuncupare in ſpem ſalutis audeat. Ad hæc Traſrius, nihil differri ſupplicium poſſe, adeſſe carnificem reſte ad manum, nec procul hinc patibulum: nihil tamen cunctatus Sclarmondus (id reo nomen erat) votum Virgini nuncupat, ſi fatum eluctari dabitur, habiturum ſe grates ad ſacroſanctam Montiſſarrati ædem præcaram illam Virgini, vti in dies miraculis prodit. Non iuit inficiàs Traſrius, ſupremâque hortatione commonitum, ſalute conclamatâ carnifici linquit. Iámque à ſcalâ in imum detruſo pedibus tortor inſultabat, cùm ſponte interciſo fune reus in terram ruit; rogari hîc rerum capitalium præfectus morti eximeret, quem Deus portento ſupra vices humanas mirabili viuere adhuc velit: ille id Regis imperia pati negãs, iubere reſte duplici patibulo ſuffigeretur iterũ. Res ita habet, legitur firmo ſtamine duplex funis, collo inditur, agitur in altũ reus, in imũ detruditur, collo inſilit carnifex; iámq; nemo mortuũ diffitebatur, cùm pari fato deficiens iterùm duplex funis, humo reum exponit: nunquã intentiùs acclamatum; vndique MIRACVLI, MIRACVLI nomen perſonat, ipſóque capitalium præfec-

Tasrieu. Langlade. Recollects. Sclarmond.

Reſti addicitur.

Ad fidem Catholicã conuerſus votum Virgini Deiparæ nuncupat.

Bis morti non niſi miraculo eximitur.

tus equo præceps desiliens, laxari restē iubet à collo pendulam, quæ vestigium iugulo tam altè impresserat, vt primâ fronte strangulatum nemo addubitarit; cùm ille placidè oculos explicans prodit à reste, aut præcipiti casu sibi damni illatum nihil. Præfectus ad Regem accurrere, crebrescentéque miraculi fama, Sclarmondus adesse, aduolui Regis genibus, veniámque criminis petere, quod tanto ipsemet Deus miraculo condonasset; Rex se vltorem negans, vbi Deus ipse miraculo parceret, vitam donat, exsoluendóque ad Virginem Montissarrati voto, numerari iubet profusâ largitione pecuniam. Vidi ego à voto reducem, Franciscaníque Recollecti supra publicam fidem eâ de re scriptum habui, propriâ ipsius manu ita obsignatum, HIPPOLYTVS LANGLADÆVS RECOLLECTVS INDIGNVS.

Miraculo mortis exéptus.

Regi exhibetur.

Ad hæc ipsa tempora militari morbo, qui tunc grassabatur Gasto Borbonius Regis frater Moissàci, magno vitæ periculo laborabat, iámque præsentibus malis futura perpendens pullam Gallia vestem induerat, quando ad habitas publicè preces meliùs habuit princeps; faxit Deus, vt qui à Rege in Galliâ primus est, nobilitate sanguinis, virtutum omniū cumulo primus item ab illo dici possit: multū dixi, parem enim LVDOVICO nostro si virtutes attendis, etiam venturis retrò seculis natura negabit. Baro Hayæ extra ordinem Britanniæ Regis legatus, contracto ibidem ab aëris pestilentiâ morbo, diu salutem in periculo habuit, assiduæ medicorum, quos illi Rex procurauerat curæ, vitam à Deo debens.

Gasto Borbonius magno vitæ periculo æger.

Votum illi.

Baro Haya Britanniæ legatus ægrotat.

Intereà quia subsidiariam Montalbanensibus

cohortem

Engoulesme. Mommorancy. Vendosme. Lautrec Lavaur. S.Supplice.

cohortem aduentare fama peruaserat, Ducibus Engolismensi, Mommorancio, & Vindocinensi, stationes ad Albiensem prouinciam distribuuntur, Lautricum illi, huic Vaurum, tertio Fanum Sulpitij; quamquam eâ parte tentatum nihil, suprà Albiensis agri desolationem, quem, obluctantibus licèt imperatoribus, proteruia legionariorum depopulabitur. at hæc infrà.

Stationes in subsidiariam cohortem distributa.

CAPVT VI.

EPITOME.

Infortunatus Mayennius à casu fortior hostem premit. à Guisio, & Schombergo inuisitur. magno omnium mœrore occumbit. Guisius & Schombergus defectis animo legionariis adsunt, castráque salua habent. Tolosæ Mayennio velut parenti patriæ parentatum. habita ad principis Lotharingi funus oratio. multis illi nominibus Aquitania deuincta. laudatur quòd vitulo numquã aureo immolauerit, quòd inueterato odio Luynæum prosequutus, numquam FAVORI *litauerit. Mayẽnii in Sectarios odium. expugnatæ ab eo in Aquitania vrbes. illata Aigullionum eius ossa. Parisiensis populi ab eius funere immensus dolor. ortâ seditione Carantonio Templo subditur ignis. actis in furcam seditionis auctoribus restincta seditio. Pontes Lutetiani ardent. iniuriâ dictos incendiarios Caluinistas. decreta de publico eleemosynæ. Mommorancæa principem Galliæ parit. in pontem Bor-*

bonum magnâ contentione disploditur. expugnantur Monasterii à Ioinuillio munimenta magnâ laude. Reynesius vulneratur. Sufficitur ei Riparianus. cuniculus ad Mommiratum Regiis infortunatus. vasta ruina reparatur. Rohanei ad Consules codicilli.

Infortunatus Mayēnius à casu fortior.

QVæ aliū consternassent infortuniâ, quibus violentiùs in dies afflictabatur Mayennius, in eo rupem inueniebant Caucaso duriorem; glomerabantur in eius caput mala, vt virtuti heroïcæ aduersa consultò fortuna videretur. Iam valla in fossam hostilem induxerat, occupatísque muniminibus extimis, deditionem breui eâ parte sperabat aut expugnationem, cùm ad Sept. XVI. Guisium & Schombergum amicè eum inuisentes in valla ducit (quasi vnâ hâc festiuè habendi hospitis ratione) sequi Guisius & Schombergus, celeritatémque operis mirantibus; Minimum, inquit, istud; quamquam nihil hosti est, quo effugiat, si pluteum semel, qui portæ adiacet tormentis disiecero; his dictis designaturus locum assurgit, cùm in eam partem collimato præsidiarius sclopo eâ fati malignitate displodit, vt leuissimo in speciem ad sinistrum oculum vulnere ceciderit heros rotulati sclopi, vt dehinc agnitum tenuissimâ glande. Schombergus ruentem excipere, nec diu cùm de salute animæ sæpius monitus, sublatis in cœlum oculis penè in momento expirauit.

A Guisio & Schombergo inuisitur.

Guise. Schomberg.

Occiditur Mayēnius.

Hîc supra fidem est, quo luctu in vniuersum miles imperatoris sui fatum prosequutus sit, vnâ ipsius nece, vulnerati lethaliter legionarij desertâ militiâ

impedimenta legunt; cùm Guisius effusus in lacrymas, victo ex rei necessitate gemitu, præsentiâ suâ acies erigit, agmináque huc illuc circumequitans, adesse clamat, amisso principe Lotharingo, nouum Lotharingum, redirent ad castra, viuere in Guisio imperatorem illis, si non ingrata imperia forent: atenim vbi disparem animo vultum diutiùs ferre nequit, secedit; ex aduerso dilapsos Schombergus milites quà minis, quà precibus in valla retrahit, Mayennium non nisi leuiter vulneratum, si starent in armis nihil esse periculi, si dilaberentur omnia desperata. His plura hinc inde addita, quibus in valla redijt miles, sic castrorum ad Borboniam metationem eâ die Guisio & Schombergo debita conseruatio.

Guisius & Schombergus consternatos milites confirmant.

Maior hîc Galliæ, ne Christiani orbis dixerim, iactura fuit, quàm vt cõcipi possit, nihil stylus habet, quo mœrorem populi, nobilium eiulatus, parlamẽtorum, ipsiúsque Regis dolorem exprimat: silebo igitur ne contra historicam dignitatem, alijs in speciem proloquentibus, videar questus ipse meos depromere: vbique in Galliâ principi parentatum, Tolosæ maximè, vnde in publicum prodijt Oratio funebris, quâ, non ineptè, Iudæ Israëlitæ comparabatur in ea verba ex I. Machab. cap. IX. FLEVERVNT IVDAM OMNIS POPVLVS PLANCTV MAGNO, ET LVGEBANT DIES MVLTOS, ET DIXERVNT; QVOMODO CECIDIT POTENS QVI SALVVM FACIEBAT POPVLVM ISRAEL? His addebatur; Soluamus bono principi stipendiarias lacrymas, flent omnes, flent ignoti, flent timentes, flent & inuiti, flent & qui

Tolosa Mayennio parentatũ.

Habita ad eius funus Oratio.

videbantur inimici : omnes enim non impera-torem tantùm , ſed & parentem Patriæ obijſſe illacrymant , ſuáque omnes funera dolent. heu! heu! ſublatus es,& hæc omnia ſimul tecum: omnes pariter abiere deliciȩ & lætitiæ noſtræ, iam curæ irruunt,iam moleſtiæ hinc inde pulſant,& ſolæ anguſtiæ te abeunte remanſerunt. Accedebat ex II.Regũ cap. III. NEQVAQVAM VT MORI SOLENT IGNAVI MORTVVS ES ABNER, MANVS TVÆ LIGATÆ NON SVNT, ET PEDES TVI NON SVNT COMPEDIBVS AGGRAVATI: SED SICVT CADERE SOLENT IVSTI CORAM FILIIS INIQVITATIS, ITA CORRVISTI, adhuc Bordonius (id Oratori nominis erat) ego nihil habeo , quod adijciam , quàm vniuerſum Aquitaniæ luctum , quȩ ſupra publicam iacturam prorege cariſſimo deſtituebatur,cuius virtuti minimum eſt voces , & verba rependere, nî ſtylo pluſquàm ferreo ignitus amor,pulchrum MAYENNII nomen inurat cordibus,quæ illi à Rege debẽt,quod ſpirant.

Bourdon.

Multis nominibus Aquitania Mayẽnio deuincta.

Rex naturâ,virtutéque conſtans diu ad nuntium, lacrymas eluctatus, dolorem cohibere non potuit; quinimò obortis ad mœrorem lacrymis ſeceſſuíque commiſſo dolore , multa ſecum altâ cogitatione volutabat ſolus , qui neminem in ſecreti conſcientiam adeſſe voluerat; vnum aiunt væſanâ crudelitate FAVOREM, explicatis placidè ad rei nuntium oculis , nihil prodidiſſe doloris; quia nempe purpuratis omnibus AVREO VITVLO immolantibus , vnus Mayennius idolorum cultu conſtanter abſtinuerat,ab vno Regis obſequio,quidquid aliun-

Numquam aureo Vitulo immolauit Mayennius.

de seruitutem sapit aspernatus: hinc mutua inter Luynæum, & illum odia, potentioribus vtrisque, ille gratiâ populari, hic diuitijs, quàm vt se ferre inuicem possent. quippe arduum est eodem loci potentiam & concordiam esse. Silentibus reliquis principibus, vnus ille operam conductitiam Luynæo negabat, vnde exhinc potentiùs viri audacia velut frenis exsoluta prorupit.

Inueterata inter Ma-yennium & Luynaum odia.

Mœrorem Regiorum augebat triumphus hostium, quibus in momento res patuit, quidquid illi non nisi biduo pòst compertam asseuerent; nec enim nisi collimato in Mayennij caput sclopo disploserat infelix legionarius, quinimò obseruatâ mitellâ cæruleâ, quam ad collum Torquatus eques gestabat, non incerto ictu agnitum caput transfoderat. Vidi ego priuata Montalbanensium eà de re scripta, quibus virtutem principis, quam nemo diffiteri audeat, in altum efferunt, positúmque aiunt vno vulnere vitæ Mayennij finem, odióque, quod non ita diu (sic enim loquuntur) in Sectam vniuersam conceperat. Sic Mayennius finijt principum exemplar, imperatorum ad militiam typus, præcarus suis, hostibus vnâ denominatione formidabilis: sic finijt post captum Neracũ, Caumontiũ, Castrũjalousium, Mansum Verduni, Insulam Iordanæam, Malouicinum, Albiasium, Bourniquellũ, Nigrampelissam, Calciatam, Regalẽ vrbem, Mombetoniã arcem, Bartas, Corbarrium, aliásque his similibus arces, quod supra enarrauimus. Sic iterum Mayennius finijt, cuius virtus, si vel vnum ad Regis latera habuisset imitatorem aut æmulum, confectam pe-

Mayennii in Sectarios odium.

Expugnatæ a Mayennio vrbes.

nitus, Rebellionem hodie gauderet LVDOVICVS, quam ense ipse suo, vnius ope Mayennij prostrauit victor, retinentem quid adhuc possessionis antiquæ, in duabus vrbibus Rupellâ & Montalbano, ad quas firmat etiamnum vestigia, expugnatis reliquis. sed hæc infrà suo loco.

Eius ossa Aigullionum illata.

Postquàm ad Mombetoniam arcem, exposito de more cadauere, exercitus Mayennij suprema defleuerat, habitus illi extremus honor, ossáque gentili tumulo secundo Garumnâ Aigullionum inlata, vbi suprema illi officia rependêre sui. Aiguillon.

Lutetiæ ab eius funere summus dolor.

Vbi occubuisse heroëm Lutetiæ constitit, nihil in vrbe supra populi planctus, & lamenta auditum, neque dici potest, quis arctum Regis Consilium, quis Senatum habuerit mœror; in Sectarios vbique clamor; delendum ad internecionem perfidæ gentis semen; fatale Regijs aciebus eorum contubernium, quì in obsequij speciem Regem circumstant, toties peieratum ab ijs, vt vix ferro & flammâ expiabile scelus. Qui Lutetiam nôrunt, eam sciunt immani pondere vrbem, quæ non nisi ex gladiatoriâ viuentes habeat eo numero, qui componendo prædonum exercitui satis esse possint, gens desidiosa, nō nisi fortunę arbitrio viuens, aliorum damno, capitísque in dies periculo. Illi ad rei nuntium, rati prædæ occasionem oblatam, vrbem per turmas circumire, iurgijs primùm Sectarios vrbis oppidanos excipere, à verbis ad verbera; à verberibus ad incendium, ab incendio ad prædam iri: inter seditionem dilapsi plerique Carantonium oppidum (ibi Charenton. Lutetiani Sectarij, religionis suæ ritus non procul

Orta seditio.

ab vrbe celebrabant) circumſtant; nec diu cùm di- *Ardet Carentonium templum.*
reptis ædibus, templum occupatur, ibi conferri in medium ſcamna, cathedram ipſam & libros, ſubdíque ignem; vt arſerit eâ die pagus, diuitijs recèns ad Sectariorum frequentiam auctus.

Lutetiæ interim, municipij Magiſt-ɐɔɹɐɔɯ) snɹɐɹ torum præpoſitum vocant) reſtinguendæ ſeditioni vrbem circumequitare, agere in vincula reos, furori opponere purpuram; at irrita penitus erat, præualente ſeditione, auctoritas; niſi ad commoti præſentiam populi diſſidij auctores duo, in furcâ prodi- *In furcam acti ſeditioſorum duo.*
tionis pœnas luiſſent.

Ad XXIV. Sept. prouectâ iam nocte, fato an
Le pont aux Muſniers, aux Marchans. conſilio, incertum, arſere nobiliſſimi pontes, quibus à molitoribus & mercatoribus nomen, illius iactu- *Pontibus Lutetianis ſubditus ignis.*
ra leuior, quippe à carbaſeâ ſupellectile, quæ eo loci proſtabat vænalis igne abſumptum nihil, præter magni pretij ædes: huius id fuiſſe diſpendium memorant, vt octingenta aureorum millia ſupra ædium æſtimationẽ, mercatoribus perijſſe haud in dubio fuerit: enimuero vaſa hîc aurea, argenteáque, eâ à mercatoribus copiâ aſſeruabantur vt ſupra fidem ſit quid illis perierit; argentum ſolidum, ſignis aſpera pocula, pura, cælatáque vaſa, primùm ignis liquauit, dehinc abſorpſit defluens; quamquam minimi ea iactura momenti; ſi cum vnionibus, adamantibus, topaſijs, armillis, aliiſque id genus à mu-
Seine. liebri mundo conferantur, quæ omnia aut Sequana ſecum in Oceanum inuexit, aut deuorauit ignis. Nondum probè liquet, cui infortunium debeatur; ſunt quibus placeat inditum à Sectarijs ignem,

Falso creditũ à Sectariis subditũ ignem. quaſi ægrè tuliſſent Carantonij templi incendium, tacitâque ſecum mente vindictam meditati, non aliam in promptu habuiſſent, quæ in vniuerſum magis infeſta foret; atenim deeſt poſtulationi probatio, vel vno hoc indicio, quod ſi tempora ritè perpendimus, inueniemus dubio procul Septemb. XXIV. conflagraſſe pontes, & inſequenti XXVI. inditam pago Carantonio flammam; vnde ea feliciùs probatio duci poterit, immiſſum pontibus ignem; vnâ in Sectarios ſuſpicione, accendiſſe in eorum ruinam nullâ cauſæ cognitione populum.

Decreta de publico eleemosyna. Parlamentum ruinâ agnitâ publicas decreuit eleemoſynas, eorum ſolatio quibus ab igne, omne penitus patrimonium aberat; at leue viris olim ditiſſimis eleemoſynarum ſubſidium; ferunt Lutetiani parlamenti præſidem, eo incendio ædes amiſiſſe quæ in ſingulos illi annos viginti librarum millia rependebant.

Mommorãcaa principem Galliæ parit. Per id tempus Mommorancæa Condæi primarij principis vxor, hæredem illi, Galliæque maſculum peperit, optatus diu maſculus ille partus in Gallia, ex quo ab Henrici fato luctuoſo, tribus è proſapiâ Regiâ principibus viduatum fuerat regnum, Aurelianenſi Regis fratre, Contio, & Sueſſionenſi. magno omnium applauſu exceptus fœtus, cui ſi Delphinus, cœli liberalitate accreſceret, foret liliorum amantibus lętitiæ complementum. *Monſieur d'Orleans. Conty. Soiſsõs.*

Mayennio Mareſcallus Theminius ſuffectus. Extincto ad metationem Borboniam imperatori ſuffectus Mareſcallus Theminius, qui primi antè Caſtrametatoris officio fungebatur: ille nihil Mayennio magnitudine animi impar, eâdem die

(ne

(ne vniuersi exercitus consternatio pateret obsessis) verberationem acriùs redintegrari iubet, ictúsque machinarum muralium numerati ad vesperam C X V. Iam suprà memorauimus Borboniam arcem, ab vrbe Tarno amne dirimi; visum militari concilio operæpretium, collimari in pontem tormenta I V. quorum indesinenti displosione quassatus ille, Villæ-Borboniæ, vrbísque commercium intercluderet: Septembris ergo X V I I. in pontem L. ictus displosi, postridie, totidem circiter, donec post diutinam verberationem agnitum conatu irrito lapideam molis ingentis columnam verberari. *In pontem magna à Regiis contentione displosum.*

X X. mensis intensiori quàm antè displosione actum: in Villam-Borboniam C C C X X V I I. ictus, quibus disiecto propugnaculi apice, Coridori omnes facto impetu expugnantur, vnde Vignaucio, qui tunc fortè aberat, immensus dolor; in Mommiratum nullo dehinc prælio C. circiter, in Monasterium quà ad fossam munimen ingens assurgebat (passerem vocant) C C X L V I I I. nec dubitauere obsessi quin magni aliquid in eam partem Ioinuillius meditaretur. Nihil moratus Reynierius stationem nouo milite supplet, hemicyclum, illíque claustrum adiacens nouo præsidio firmat, centurias ad fossam duas in quadra distribuit: euaporatur interim magnâ cuniculus violentiâ, irrumpunt in claustra & Coridoros Regij, pellitur hinc magnâ iacturâ hostis, ab hemicyclo in fossam artificij ignes iaculatur, femina prę alijs audaciâ habitúque conspicua vbi ollas liquatâ pice refertas in turmam irruentium iactat, glande transfossa viam in hemicyclum *Moy-neau.* *Oppugnatio ad Monasterium.*

aperit. Hæc inter adesse Forcæus, iámque à Regijs expugnatos Coridoros, tentare irrito nisu. Reyniesius ad imperia huc illuc distentus ad tibiam glande traijcitur, Bucæus, Riparianúsque vulnerantur: denique XXX. hostium cæsis, sauciatis XL. quos inter præfecti plerique, in Regios non nisi nocte appetente victoria inclinauit; magnâ Arpajoni Lousieriíque laude expugnatis munimentis extimis, Coridoris magno & minore, claustro, hemicyclóque.

Reyniesius vulneratur. *In Regios victoria inclinat.*

Reyniés Dubois Lariuiere. Arpajoun. Lousieres.

Postridie post suffectum Reyniesio Riparianum, Forcæus qui hesternam Regiorum victoriam ægrè ferebat, claustra à Ioinuillio recèns locis expugnatis constructa, tormentis ab vrbe quassari iubet, oppugnandi animo: imò & displosæ machinæ ruinam ediderant, oppugnatióque in procinctu erat, cùm ad raros præsidiariorum ordines, militari consilio pugna inhibetur, conseruando scilicet militi.

Reyniesio sufficitur Riparianus

XXII. Sept. cuniculo ad Mommiratum eo Regiorum infortunio inditur ignis, vt resiliens in ipsosmet propugnaculi disiecta moles, penè omnes obruerit, quibus primum cornu obtigerat; hîc miserè sepultum memorant Lamaisonum magnum Chapesianæ cohortis primipilum, qui euaporato cuniculo parabat irrumpere. Non antè à cuniculo ruina vastior: quippe XX. pulueris tormentarij centupondia ruinam aperuerant V. circiter & XX. passuum. Ad rem vtrimque impræuisam, vtrimque pauor; primum Regiorum cornu ruina oppresserat, reliquis vix progredi ausis; præsidiarios qui eâ parte agebant humus item dissiliens absorpserat viuos, vt

Cuniculus ad Mommiratum Regiis infortunatus. *Lata à cuniculo ruina.*

Lamaison.

oppugnantibus, propugnantibúsque diu desertus locus; donec Regiorum Lantasius, ruinam occupare iussus, Normannicæ cohortis centuriam, cuius ipse præfectus erat, magno in hostem impetu agit; at munitâ præsidiarijs iam antè ruinâ, post graue præliũ retrusus in fossam glande cadit. Fusis Regijs obsessi ruinam reparabant, cùm tormenta in eam partem displosa magnâ illos clade afficiunt, occiso inter alios Barone Guepio, in cuius audacia magnum obsessis erat rebus gerendis momentum. Auertendis ergo à verberatione ad prælium Regijs, quò murus interim reficeretur, erumpit præsidiarius, manúmque strenuè conserit, dum à tergo cunicularij palis, & ligonibus nouum ducebant murum: fatigatis à prælio qui primi eruperant, habito legionum delectu, noui substituuntur; donec ad noctis crepusculum productâ pugnâ, æquali hinc inde iacturâ in munimenta retruditur hostis; quod ruinæ supererat nocte intempestâ reparatur. Parum abfuisse memorant quin Forcæus, Oruallus, Castronouanus, & Puteanus primus Consul, quorum consilijs & auctoritati rerum summa inerat, munimenti ruinâ obruti fuerint, qui vix inde pedem extulerant, cùm disiectum est.

Lantas. *Laguepie.* *Tormenta Regiorum ruinam reparantibus infesta.* *La Force. Orual. Castelnau. Dupuy.* *Magnum Forcæo Oualloque periculum.*

XXVII. eiusdem mensis lentâ supra modum verberatione nullo vtrimque prælio actum: imminente nocte Insuladomus Sectarius nobilis codicillos ad Consules mittit; Rohanæi se Oratorem cum Oratore item Regio tractandæ paci adesse, prætérque commeatum expectare nihil; re in concilium deductâ datur commeatus; legati ad hæc vrbem su-

L'Isle-maisõ. *Initum de deditione consilium.*

Rohanæi litteræ.

bire, redditísque à Rohanæo litteris, de fide Insulædomui habendâ constat, qui Rohanæi animum rogatus depromere, adiecit; huc se à Rohanæo missum, habendis primùm Montalbanensi populo gratijs, quòd nihil nisi se consulto ad ea vsque tempora gesserint, monendis dehinc de statu in quem fortuna militiam suam deduxit, amissum nuper ad Fauchium exercitus sui florẽ, quíque prælio etiamnùm superstites forent, sacramento in fidem Regi adactos ad certum tempus; vix residuas sibi cohortes V. vbi nec hominum quatuor millia, nec arma ex æquo. tentata à se mittendo obsessis subsidio extrema; at irritum fuisse conatum, Tarno ad Regiorum continuas stationes imperuio: superesse id vnum, vt iustis conditionibus victoris legem subeant, duram esse legem quam imponit necessitas, cedendum tamen. Ad hæc stupere oppidani, animóque defixi, in dubium trahere quæ audierant, aut non eam esse Rohanæi sententiam, quam ad Regij Oratoris præsentiam, non audeat Insuladomus depromere, aut deceptum falsâ de vrbis statu relatione Rohanęum. agnoscendæ rei vocatur in secretum ille, intercedit Desplanus Orator Regius, ferendam negans hanc subditorum à Rege suo diffidentiam; exhinc oppidanorum coïre concilium, conuenirécque omnium calculis non habendam Insulædomui fidem, donec oppidanis apertiùs Rohanæi animus pateat; petendum in eam rem à Rege commeatum, mittendo scilicet ad Rohanæum Oratori, qui oppidanis eius animum, præsentémque militiæ statum certò referat: atenim negato certis de causis à Rege

Obsessos habet stupor.

Re infecta hinc inde discessum.

commeatu, nihil hinc inde actum.

Quæ sequitur Septemb. XXIII. hosti quidem funesta fuit, desideratis Sectariorum aut captis D. nec ideò minùs infesta Regijs non nisi in speciem victoribus. expeditionem paulò altiùs repetamus.

CAPVT VII.

EPITOME.

Obsessi, vigiliis assiduóque labore fracti subsidiariam cohortem expetunt. triplex legionariis Montalbanum iter patebat. Robanæus in Labruguieram obsidionem simulat. de subsidii transitu monitus Engolismensis stationes nouo delectu supplet. fanum Antonini Bellifortius subit. transuadato flumine in quadra agmina acies ordinat. Pennauairio duce cohors Gresiniam subit. incutitur timor ingens cohorti. sacramento in viam adactus miles. variæ ea de re Regiorum sententiæ. decepti communicatâ hostibus tesserâ Heluetii. primum agmen sinè prælio vrbem ingreditur, in secundum acriter pugnatum. tertium ab Aguienno postera die capitur. accusatur Luyneus. signa hostium capta. irritum hostem inter & Theminium colloquium. dissidium in vrbe. Regiorum cuniculus ab hoste aperitur.

Debilitati hostes cohortem subsidiariam in dies expectabant.

EGIORVM assiduus labor, eò rerum summam deduxerat, vt obsessi citra præsidiariæ cohortis spem vnã, desperatâ salute languerent; cæsis à diutinâ iam obsidione plerisque, pluribus sauciatis, debilitatis labore & æstu qui superabant, vt vel ferendis armis impares forent, res in extremum illis discrimen venerat: cùm Rohanæus ratus (vt res erat) Sectæ salutem in Montalbano sitam, Bellifortium (cui ex militari audaciâ non iniuria id naturâ inditum nominis) iubet calcatis hostibus rectà Montalbanum ire. triplex iter patebat. Inter Albam Augustam, & Insulam Albigensium Catholicas vrbes, vadus erat, nec procul hinc portus, ad quem apertâ dehinc planitie, transmeari poterat Tarnus; id primum iter, arduum illud circumstantéq; hinc inde phalãge Regià, legionario periculosum. Ad sinistrâ Castro Albigẽsium in plano erat Reuello Sectariâ vrbe, Carmanium via; Carmanio Montalbanum, non nisi mediâ Tolosâ, transmeando scilicet Tarno ad Villæ-Borboniæ pontem, eò tutiore itinere, quò impręuisum erat, id secundum. A dextrâ, non procul assurgebant montes, non nisi legionarijs peruij, hàc in aduersam planitiem cohors deuoluta, fanum Antonini non ægrè subitura sperabatur, placuit tentari eâ parte fortunam.

Beaufort.

Triplex Castro Montalbanum iter.

Alby. L'Isle.

Reuel. Carmã.

Rohanaus obsidionem simulat.

Lõbers. Labruguiere.

Nihil ad iussa moratus Bellifortius, Castro Lombersium pergit: intereà Rohanęus auertendæ à Tarno procul Engolismensis phalangi, in Labruguieram obsidionem simulat, educuntur Castro tormenta bellica, obsidionísque in promptu appara-

tus, cùm Bellifortij cohors à præfecto Lombersiæ arcis, quæ vrbi supereminens à Rege stabat, detegitur. Nec morâ, tormenti ab arce iteratâ displosione, monetur Engolismensis, cuius non hinc procul statio erat, monitus, in armis ad ripam Tarni esse iubet alarios, stationésque nouo delectu supplet: atenim Bellifortius, qui non nisi nocte appetente se commiserat viæ, superatis nocte intempestâ per varios anfractus periculis, ad primum diei crepusculum, Corduam Catholicum pagum ad Tarni ripam venit, non alibi facilius vadum; Regiorum statio leuis in fugam agitur, interiectóque trium horarum tempore, quo Regij interim adesse potuerant, vlteriori ripæ sistitur cohors, non nisi legionariorum duobus aut tribus ad fluctus aduersos desideratis; trans flumen Bellifortius agmen in quadra distribuit, militaríque gressu explicatis signis, tympanísque sonantibus fanum Antonini ad vesperam venit, ieiuno adhuc post XXIV. horas milite: quamquam sunt quibus placeat traiectitiam cuilibet militi annonam Lombersij procuratam, panem viritim, quem munitionarium vocant, medio fune tormentario in fasciæ modum, ad latus pendulum.

De subsidii transitu monitus Engolismẽsis.

Cordes.

Stationes nouo delectu supplet.

Fanũ Antonini Bellifortius subit.

Trans Tarnum patebat hinc inde planities lata, ad quam vel leuissimus L. equitum ordo, cohortem mille & ducentorum hominum ad internecionem deleuerat. Nihil metu solutus Bellifortius, quamquam amnem iam transuadarat, in duas turmas aciem diuidit, creditóq; sibi extremo cornu vtpote quà imminebat periculum, Rossilierum à frõte primo agmini præficit, à dextrâ progredi in armis

Trans flumen acies ordinat.

Rosseliere.

iubet Brunæum magnum cohortis primipilum, Boyerij centurias nuperæ ad Fauchium cladi superstites ductantem. Bruneau.

Posterâ die inclinato in occasum sole, iussa progredi subsidiaria cohors, Pennauairio ductãte Gresiniam subit, ibi exactâ nocte, crastinóque ad vesperam, viæ denuò salus committitur; longus hîc ducis imperitiâ error; iámque Bellegardam die appetente ad tertium ab vrbe milliare ventum, cùm regredi iterum ad noctem vsque placuit, faciliore scilicet inter obscura accessu, minúsque periculoso. Hæc inter, ad rarescentes vmbras detecti X. nõ procul equites, vsqueadeò subsidiarijs timorem incutiunt, vt turbatis illicò ordinibus, dilapsóque hinc inde milite, vix Bellifortio præfecti astiterint IV. donec agnitum non alios esse Cataphractos, quàm præfectorum ipsiusmet cohortis pedisequos, quos procul à cohorte egerat diutinus error, dominorum equis subuectos: atenim deficiente in sylua commeatu (iam enim XL. horas ieiuni exegerant) fanum Antonini regredi placuit; hîc dubius inter spẽ, metúmque miles hæsitare, hærere quippe inglorium, regredi turpe & periculosum, progredi exitiale videbatur; cùm Bellifortius habitâ districtè concione, sacramento in viam adactos iubet vrbe absistere, rogátque municipes, si pari iterum ignauiâ regredi legionem contingeret, pelleretur ab aditu procul.

Pennauairio ductante cohors Gresiniam subit. Pennauaire.

Incutitur timor ingens cohorti à suismet.

Sacramẽto in viã adigitur miles.

Quia Montalbani salus vna in subsidio posita erat, statim à legionis transitu monitus Rex, in militare concilium rem districtè refert; in duas hîc sententias

Variæ Regiorum sententiæ.

tentias itum; stabat potior ab ijs ratio, qui eundum hosti obuiàm censebant phalange expeditâ; at prçualuit eorum opinio cuius Lesdiguerius auctor, quibus duci fossam placebat, quà hosti iter; commissâ Heluetijs, Estissacíque cohorti statione: cauatis ergò ad primum ab vrbe lapidem fossis, exstructísque firmandæ stationi claustris, operiebantur Heluetij hostem; cùm ille Albiasium inter & Nigrãpelissam transuadato Auarione, per obscura noctis, in leuem equitum stationem incautus incidit; at non alio quàm sclopetorum nisu in fugam abripitur eques; Bassompetrus, alariorum turmâ à tergo instare; cæsis hinc plerisq;, pluribus illinc vulneratis nullo prælio subsidiarij vltrà pergere, inulti cadere quos à tergo Regij feriebant; à fronte, sibi viam per fossas, per valla armis sternere, aduersæ Heluetiorum cohorti (vbi detectâ proditio) obluctari: communicata etenim hosti per nefas tessera Heluetios diu decepit, vt primum agmen elabi in vrbem permiserint, rati cohortem regiam, quæ stationem eâ parte subiret. Secundum agmen ductabat Rossellerus, Pascaletus & Pennauairius tertium. hic prælium acre: quippe Heluetij fraude agnitâ, clamore ingenti, districtis acinacibus irruere; Rossellerus à dextrâ viam moliri per claustra; Bellifortius qui iam primo agmine vrbem subierat, designandæ suis quà facilior transitus viç, regredi, seu militis amore, seu prælij æstu. atenim vbi errantibus meme adsum Bellifortius, clamitat, duplici vulnere sauciatus ab alarijs capitur. Intereà oppidani accensis ad pinnas lucernis, errantibus vrbem indicabant, tympanísque ad

Estissac. Albias. Negrepelisse. Lauairon. Bassompierre. Rosselliere. Pascalet. Pennanaire.

Commissũ Heluetiis, Estissacóq; propulsãdi subsidii munus.

Primum agmen ferè illæsum vrbẽ ingreditur.

Manus cũ secundo cõmittitur.

Accensæ ab obsessis ad pinnas faces.

Pulsatæ campanæ. munimenta, tubis, & campanis indesinenter pulsantibus accendebant ad prælium; atenim pars viæ ignara præcipiti cursu in profundiores agi fossas, pars in claustra munitósque incidere aggeres, pars suggressa feliciùs in vrbem elabi, tentatáque nunquam nisi in obsistentes pugnâ, Regios magnâ ex parte intactos præterire.

In tria agmina diuiserat Bellifortius cohortem M. & C C. legionariorum; primum agmen proditione prædictâ, nullo in vrbem prælio euasit: secundum partim viam sibi ferro aperuit, partim intercidit: tertium quod C C C. circa militibus constabat Pēnauairio duce, ab vrbe prohibitum Gresiniam syluā appetente luce subibat, cùm ab alarijs Regiorū, quos Comes Aguiēnus ductabat, in vincula acti omnes, Tolosam in Sectæ ludibrium missi sunt, vnde post afflatos diu pestilenti halitu carceres, vt sententiam iudicum, reorum mors inopina præuerteret peste luctuosâ cadentium, Burdigalam secundo Garumnâ ad triremes, quæ tunc Rupellam circumstabant mittuntur: atenim Oceano perduellionis vltionem Garumna inuidens, actas in scopulos cymbas absorbet, vt ne vnum quidem caput euaserit. quod infrà.

Primum agmen ingressum. Secundum magna ex parte casū. Tertium in vincula actum.

Aguien

Infortunio inopino aquis absorpti.

Iactura hostium simul & victoria. Iacturam hîc hostium memorant D C. hominum fuisse, ducentos circa cæsos, reliquos actos in vincula, vrbem ingressos D C. plerisque sauciatis, vnde non leue obsessis præsidium.

Accusatur eâ de re Luynæus. Memini iactatos ad ea tempora in moderatores concilij militaris ab ijs questus, quibus res innotuerat. Infelix Luynæus, qui seu simplicitate plusquàm

puerili, ſeu innatâ ſibi rei militaris imperitiâ decipi ſe ab hoſte paſſus illuſoriam hîc præſtitit Regis auctoritatem. Oppidanorum illi plerique mentiebantur fidem, vt in ſpem quotidie Montalbanum expugnaretur; habebatur præ alijs in vrbe potens aliquis, Forcæus ille, nécne, mihi nondum conſtitit, qui ſæpius à Comeſtabili literis compellatus, optatam à ſe quidem reſponderat vrbis deditionem, & procuratam pro tenui facultate; at irritum fuiſſe conatum præualente Rebellium factione, neque ſibi ad manum eſſe milites, quibus aut portam occupet intromittendis Regijs, aut ſeditione in vrbe valentiùs excitatâ, viam expugnantibus facilem ſternat; ſi dabitur ſubſidiaria cohors, non dilaturum ſe vrbis deditionem, aut ſi dedi nequit, poſiturum in plano expugnationem. Habitâ Comeſtabilis fide, alarijs ad Tarnũ pugnã inhibuiſſe, Bellifortioq; aperuiſſe vrbem circumferebatur, quod ab Elbeno detectum memorãt, qui deſertæ ad Tarnum ſtationis, datíque hoſtibus tranſitus poſtulatus, codicillos in medium produxit, quibus hoſti commeatum dare iubebatur. At incertum illud, mihíque non alio auctore datum, quàm tacito tunc rumore.

Deceptus ingenioſa fraude.

D'Elbene.

Signa hoſtium capta V I. quorum primarium eam inſcriptionem præferebat VI VIA FIT. Bellifortius, Pennauairiúſq; capti, quique temeritatis pœnas non niſi capite luiſſe debuerant, manſuetè habiti, præter ſpem omnium, illi caſtris pro carcere datis, hoc Toloſam miſſo, vnde pactâ ad annum ſequentem pace ſaluus dimittetur.

Signa hoſtium capta. Manſuetè cum Bellifortio à Rege actum.

Ad Kalen. Octobr. inito Theminium inter &

hostem colloquio multa ille de Regis clementiâ, pleraque hic de diffidentiâ quam se iustè concepisse aiebat: irritísque viri olim Montalbano amici precibus & minis, iussis absistere Oratoribus indesinēti displosione actum. Eâ die vallis in hostium fossam inductis, propugnaculo, quod à læuâ Borboniæ portæ assurgebat, succedunt Regij, stationémque in fossâ solido aggere firmant, vt propugnaculum manu ipsâ contingerent.

Irritum, hostem inter & Theminium colloquium.

Ortum Brunæum inter, & Rosselierum super subsidiariæ cohortis præfecturâ, capto Bellifortio, dissidium; Rosseliero scilicet præfecto primę centuriæ, Brunæo eiusdem cohortis maiore primipilo vtroque sibi primariam dignitatem vindicante, ita compositum est; vt Brunęo primipili in vrbe maioris (prælij primipilum vocāt) munus quod ab Adonis secessu vacuum adhuc erat, Rosseliero præfectura cohortis obtigerit: atque ita satisfactum vtrique; indecisâ quæstione, cuius etiam ijs, qui quotidie militiam tractant, difficilis decisio videatur.

Dissidium Brunæum inter & Rosselierum vnde ortū.

Rosseliere premier Capit. Bruneau Sergent Major du Regiment.

VII. eiusdem mensis productus in vrbem à Regijs plus æquo cuniculus, ab hoste qui vallum ducebat incautus, aperitur; cuniculari illicò in fugam abripi, hastati Regiorum (quamquam angustum foramen erat) cum præsidiarijs manum conserere; at leuior ea pugna fuit, quâ nec hostem hostis videbat, nec vtrimque irruere poterant.

Productus in vrbem cuniculus ab incauto hoste aperitur.

CAPVT VIII.

EPITOME.

Eruptionem in Borbonia castra hostis meditatur. præscriptus à Forcęo eruptioni ordo. Barrautii cohors negligenter ad valla excubat. erumpente Sauiniaco manus conseritur. fugantur vigiles. Carmanius restaurat pugnam. in fugam agitur hostis. magnum hinc inde dispendium. Franconi virtus. Carmanius sauciatus. hostium Riparianus plumbo traiectus. stratagema non illepidum. oppugnatio à Regiis vniuersa. Chamierius magno oppidanorum luctu occiditur. irritum Comestabilis, & Robanæi colloquium. Proconsules in vrbe in subsidium Consulum creati. Mombrunus in Delphinatu Sectarios armat. captus Lasusæus Comes. fanum Fidei, & Monhurtium rebellant. à Sauiniaco trucidatur Boësfius. accusatos filium eius & generum. quare. Rex à funere dolet.

A VII. Octobr. ad XI. nihil memorabile vtrimque actum, solitóque displosio lentior: XI. tandem Forcæus nouæ cohortis subsidio auctus, non antè tentatam in Borbonia castra eruptionem indicit: quippe Regijs muro succedentibus, nî disiectis citò aggeribus, & claustris repellerentur, imminebat Borboniæ arci fatale periculum. eruptionis hic fuit ordo. *Eruptionē in castra Borbonia meditatur Forcæus.*

Iubetur maior vrbis primipilus ex qualibet con-

turiâ legionariorum VI. habere delectum, duorum hastatorum, IV. sclopetariorum, quo habito CC. LXX. milites mediæ plateæ sistuntur. lecti

Eruptioni præscribitur ordo.

Pascalet. Dupred

ascaletus, & Pratæus qui eruptioni eâ lege præessent, vt primùm Regiorum ad fossam stationi subderetur ignis, aggerésque & claustra disturbarentur; dum Sauiniacus vir audax C. & L. militibus ab hemicyclo in valla, machinásque murales penetraret. Sauiniacum Durfortius cohortis Orualli primipilus maior sustinebat; stabat ad munimenta tubâ prælio legem daturus Forcæus.

Sauiniac. Durfort.

Præscripto in eam formam ordine, iubetur delecta manus pontem ab vrbe in Borboniam arcem transmissura, ignitos scloporum funes extinguere, ne ab igne Regij vigiles in eruptionis suspicionem venirent. Ex aduerso, nondum orto crepusculo

Barrautii cohors ad Regiorum valla excubans.

Barrautij cohors, quæ ad excubias noctem exegerat, labore eneruis, vigiliísque fracta, pars laxatis in somnum membris altâ quiete decumbebat, pars appetente iam iam luce, solutis excubijs deseruerant valla, cùm, tympanis Regiorum, Dianam quod aiunt, summò manè pulsantibus, Sauiniacus circumire, hortari sua quisque munia obirent, sclopetísque non in falsum displosis progrederentur intrepidi. Nec mora, præsidiarij cateruis decurrere in valla Regiorum; vbi defecerant sclopi, nunc manualia saxa, præustas modò sudes, obiectáque fortuitò ligna iacere, nunc claustrorum trabes manu prensare, auellere, & in renitentes cominùs niti. Regij contrà (quamquam incautos deprehenderat hostis) depellere obuios, deturbare vmbonibus, congestas la-

Erumpit hostis.

Manus conseritur.

pidum moles tueri, nox alijs in audaciam, alijs ad formidinẽ opportuna, incerti ictus, vulnera improuisà, suorum atque oppugnantiũ ignoratio: at crebrescente numero hostium, rariores Regiorum excubiæ cedunt; iam nullo obice valla, imò & machinas murales possidebat Sauiniacus victor, cùm Comes Carmanius vir strenuus, neque animi magnitudine indignus, qui à magno olim Monlucio originem ducat, arreptâ tumultuariò hastâ, in hostem abripitur, sequuntur præuium Ornanus à Sancta Cruce, Franconus, Vice-comes Bosquius, Benquesius præfectique cohortium, coëunt legionarij, primorúmque exemplo manum strenuè cõserunt.

Fugatur Barrantii cohors.

Le Cõte de Carmã. Mõluc.

Carmanius restaurat prælium.

Ornano Francõ. Delbosc Benque

Sequitur Franconus & alii.

A tergo interim Pascaletus & Pratæus, progresso vlteriùs Sauiniaco minoris modi tormentum in fossam trahunt, machinásque murales clauis corrumpere tentant conatu irrito; dum enim se operi accingunt, Regij auxiliares, qui clamore turbido, præcipitíque occursu Sauiniacum viæ incertum agebant in fugam, renouato hîc acriùs prælio sternunt obuios, fugientésque ad ipsa hemicycli munimenta insectantur.

Fugatur hostis.

Obsessorum eo prælio XXX. desideratos memorant, quos inter Petroboscus centuriæ præfectus, popularibúsque studijs magnæ in vrbe auctoritatis. Regiorum iactura maior: quippe suprà legionarios centum, occubuere Vice-comes Bosquius, Marescalli Theminiij ex sorore nepos, Franconúsque cohortis præfectus, quorum ille in primo adolescentiæ flore magnæ spei adolescens, hic animo præ ceteris commendabilis & pietate, quod in ex-

Iactura hinc inde.

Peirebosc.

Desiderati Bosquius & Franconus.

tremis prodidit; lethali enim ad pectus glande traiectus, statim à vulnere deficientibus eum viribus, sacrum in tabernaculo quod moriturus subierat, celebrari iubet, Eucharistiæque sacramento munitus, nihil mortem eluctatus placidè in momento expirat, vir magnæ apud Aquitanos auctoritatis.

Carmanius duplici vulnere saucius.

Comes Carmanius duplici vulnere sauciatus magnum virtutis specimen edidit; quippe post retrusum in munimina hostem, fossam, aggeres, claustráque Regiorum muris adiacentia recipit magnâ laude; dignus sanè cuius memoriæ lauros appendat posteritas, eius tamen virtutem heroïcam adeò fortuna æmulatur aut inuidet, vt à Regiâ procul, vbi non nisi fortunæ litatur, secessum apud suos quęrens ambitionem cogatur exuere. Carmain.

Laudatur eius virtus

Die III. collimatis in Mommiratum tormentis X. magnâ contentione disploditur, póstque ruinã hexapodum X. apertam, oppugnatio parabatur, cùm à præmisso exploratore relatum, immensâ densitate murum ad IV. à ruinâ passus assurgere, nisúque non nisi irrito redintegrari eá parte verberationem. Inter hæc Riparianus, dum à munimini bus caput exerit, ab exploratore Regio glande ad caput traijcitur, vir magnæ apud obsessos auctoritatis; quíque Reyniesio paulò antè, ad Monasterij propugnationem successerat, Vignolium Bourfranci nepotem successorem habet. Vignoles.

Riparianus glande traiicitur.

Obsessorum stratagema.

Die XIV. prouectâ iã nocte Vignaucius Borboniæ arcis præfectus, terrendis Regiorum excubijs equo fame languido longiorem ad collũ baculũ aptat, colligatis ordine certo ignitis funibus, vt secundum

dum tenebras è lõginquo primũ erupturi hostis agmẽ videretur. Ad arma illicò in castris clamari, suppleri nouo delectu excubias, accendi ad prælium milites, equus fame tabescẽs nõ procul à vallis hærere defectus viribus, Regij vltrò prælium ausi quò scintillabat ignis displodere, donec acto in terram equo, credidere metu dilapsum hostem.

Postridiè indici placuit vniuersam ad Mommiratum, Borboniam arcem, & Monasterium oppugnationem: vnde, dubio procul certa expugnatio sperari poterat, nî proditoriè à Sectarijs, qui Regem circumstabant monitus hostis: ille Regij consilij conscius, præfectis ad metationes munia distribuere, hortari milites, præcisoria à primis muniminibus valla ducere, in effugium; cùm eodem ferè tempore, quamquam disparibus militum alacritate, & animo, euaporati cuniculi tres ruinam edunt; in Mommiratum prætoriana cohors irrumpit, póstque diutinam pugnam leuiori hinc inde iacturâ munitionem doliarem expugnat, loco displosioni percommodo. Accendebat præsentia Regis legionarios, donec glande non longè ab eo traiectus miles primores adegit, quà precibus, quà vi amicâ procul hinc periculo imminenti Regium caput eximerent.

Indicitur ad tres metationes in vniuersum oppugnatio.

Monetur proditoriè hostis.

Rex non procul spectabat pugnam.

In Borboniam arcem, propugnaculúmque Palliassij ad Monasterium minore contentione dimicatum, quamquam ibi à cuniculo, hîc à recenti tormentorum displosione ex æquo ruina patebat: etenim oppugnatione præuisâ hostis, ita militum stationes diuiserat, vt quòcumque Regij ferrum verterent, adesset in armis præsidiaria manus, cui quò res

Pallias.

cumque caderet, cauatis opere interno fossis, non procul à ruina, effugium in tuto patebat. Tormentariâ pila ad Palliassęum propugnaculum, Minister Chamierius occubuit, vir apud Sectarios vanâ eruditionis opinione clarus, cuíque Montalbanensis populus iamdiu summam rerum crediderat, concionem ipsamet die dimiserat, patheticè peroratus in hæc verba, NON INGREDIENTVR, quæ demissâ primùm voce, dehinc clariore, postmodùm intensissimâ, magnâ populi acclamatione pronuntiarat: thorace ferreo tectus, hastáque ad manum cecidit, quíque vnus Rebellionis in Galliâ auctor dici poterat, in Rebellione perduellem animam posuit.

Chamierius Minister tormẽtaria pila occumbit.

Cha-mier.

Suprà diximus à Comestabili indictum Villamurij, Duci Rohanæo colloquium; quippe commeantibus vtrimque nuntijs nihil in summâ pacis proficiebatur; atenim mutato certis de causis loco, Reynesium tertio à Montalbano milliari circa id temporis conuenêre. Multa hinc inde proposita; Rohanæus, firmam tota Gallia pacem, Comestabilis præter debitam Regi obedientiam proponebat nihil, paratum Regem vt parceret; attamen firmandæ in posterum oppidanorum fidei, quę identidem vacillabat, arcem in vrbe designari, magè in ciuium salutem, quàm in libertatis excidium. Rohanæus seu potestatis in Montalbanenses diffidentiâ, seu iniustis ex animo conditionibus, re infectâ Castrum Albigensium redit.

Comestabilis & Rohanæi colloquium irritum.

Ville-mur.

Reyniés

Ad XXIX. Octobr. nocte concubiâ in Ioinuillij castra erumpunt obsessi, præfectis Ameto Forcæi filio, & Santorsio; numquam maiore hinc

Erumpens hostis.

Amet. Sainct-Torse.

inde contentione dimicatum. Sternuntur primi vigiles, vaſáque tormentorum viminea diu ab hoſte occupantur; donec appetente luce Regij, ad nouum delectum redintegratâ audaciâ, retrudunt
Peirille. niſu valentiore hoſtem. Præſidiariorum Peirilius *Cũ Peirilio* adoleſcens glande cadit; nec procul hinc Peirilius *patre pe-* pater, filio in extremis adfuturus aduolat, illum item *reunt filii* *duo.* transfodit plumbus, vt morienti filio moriturus pater incubuerit, ad nuntium præceps accurrere, qui ſuperabat è familiâ vnus Peirilius, dúmque fratri, parentíque prouoluitur nõ diſpari fato inter vtrumque medius cadere. Quia huc vſque obſeſſi Conſulum auctoritati crediderant vrbem: imparibus oneri
Cõſtás. Burgades. Roques Reſte. IV. imò & magnâ ex parte ægris, placuit Procon- *Proconſules in vrbe creati.* ſules totidem ad munia illis publica adeſſe, Conſtantium, Burgadeſium, Roqueſium, & Reſtæum.

Pridie Kal. Nouembr. parato in Mommirati cornu cuniculo, prætoriana cohors in armis præſto eſſe iubetur: quia tamen ab exploratore relatum fuerat procul inde abeſſe præſidiarios; ne cuniculi innoxia illis euaporatio foret, placitum ad extima *Hoſtes Regiorum dono decepti.* cornu munimenta, præmitti gregarium, qui amico in ſpeciem dono, racemos obtulit, adeſſe illicò magnâ frequentiâ ſtationarij, vt ſubdito igne euaporatus cuniculus ruinâ pleroſque obruerit, quos inter
Imbert. Masgrenier Bardon Imbertus præfectus, Masgrenierus, Bardonúſque viri primarij.

Mombrun. Per idem tempus, Sectarios in Delphinatu Mom- *Mombranus in Delphinatu Sectarios concitat.* brunus ad arma concitabat, tacitáque factione Gra-
Laſuſe. Grenoble. tianopolim intercepturus, Laſuſæum Comitem operiebatur: nec diu cùm Laſuſæus turmam alario-

rum expeditam Mombruni copijs auxiliarem in Delphinatum ducit; inualeſcit proximè adfuturi ſubſidij rumor, armantur ruſtici, locorúmque haud inexpertes, inſidias rupes inter & ſaxa ſtruunt: locus erat arctiore ad circumiectos montes ſemitâ, ſaxis confragoſus, ideóque alarijs non niſi ægrè peruius: ibi ruſticorum inſidijs interceptus Comes aut mori iubetur, aut ſiſtere. ille in fugam abripi, póſtque lõgiores anfractus, viarum ignarus, quia in gyrum vertebatur ſemita, in eaſdem inſidias recidere, vbi mori iterum iuſſus, aut ſiſtere, in vincula cùm Vicecomite Machautio actus, Gratianopolis Parlamento ſiſtitur. Monitus intereà de Mombruni proditione Rex, Leſdiguerio iubet codicillis generi audaciam morari, ſi à ſuſpicione criminis, quod in eum iactabat populus, immunis eſſe vellet: ſuccenſuit ille temeritati, ſcripto irrito; donec poſt ſolutam Montalbani obſidionem, pacatis præſentiâ ſuâ diſſidijs, innoxium ſe à Mombruni Rebellione prodidit. at hæc poſtmodùm ſuo loco.

Capitur à ruſticis Comes Laſuſaus.

Machaut. Grenoble.

Ad Mombrunum Leſdiguerius ſcribit.

Suprà memorauimus Boëſſium Pardallianum, virum omni virtute præditum, niſi quòd erat Caluiniſta, Monhurtium, fanúmq; Fidei in Regiam retraxiſſe ditionem. Rex in gratiam facti, præfecturam illi vrbium ſaluis munimentis conceſſerat: atenim maioribus heros experientiâ & animo, quàm vt magnis expeditionibus diſtento Regi non adeſſet; Mirambello filio Monhurtij, Theobono genero fani Fidei præfecturas paulò antè crediderat. Illi vbi Montalbani obſidionem in peius Regi vertere audiunt, perniciosè à Comitijs ſuaſi rebellare in-

Fanũ Fidei & Mõhurtium rebellant.

consulto Boëssio, præcipitíque Octobri hostilitatem in Regios omnimodam exercere. Iussus malo medelam adhibere Boëssius, citatis equis Monhurtium, venit vbi (quâ pollebat auctoritate) vnâ sui præsentiâ consternatis Rebellibus, non ægrè restaurat debitam Regi fidem: imò, quod mirum cuilibet videatur, præsidiarij perduelles, quos ex circumiecto agro ad prædam, tutelámque vrbis acciuerat Marchio Mirambellus, vbi adesse Boëssium audiũt, laxâse ab vrbe proripere fugâ, arctioribúsque ad frequentiam fugientium portis, se in fossam à muris præcipites agere; adeò verum est, domandis hostibus, præualere interdum legionibus integris vel vnius capitis famam.

Missus Boëssius.

Rebellionē vna sui præsentia dissipat.

Gensac. Sopitis eâ parte dissidijs, vrbéque nouâ præsidiariorum statione in Regis obsequio firmatâ, Gensacum pergit, vrbecula erat Castro non inualido, quæ Monhurtium inter, fanúmque Fidei media, fidem cum illis deposuerat: admissus, nemine palàm obsistere auso, præsidiarios Rebelles absistere iubet, La Nause. locíque pedaneo iudice, & Nausio viris non contemnendæ in vrbe auctoritatis accitis, fidem Regi debitam placidâ insinuabat oratione, modúmque Sauiniac d'Ainesse. conseruandæ dehinc vrbis proponebat, cùm Sauiniacus Ainessæus, vir ad omne flagitium natus, XL. sclopetarijs Boëssij cameram subit, ille amicos ratus, primùm comiter salutare, dehinc agnitâ ad silentium altius proditione, accurrere ad sclopum, adesse illi Sacerdos ex familià, sclopo ad manum: Sauiniacus Iudici, Nausióque, qui Boëssium etiam tum circumstabant iubere absisterent, displodere

A Sauiniaco occiditur

Sacerdos cum eo cadit.

exin X L. in momento ſicarij, cadere inultus heros, pluſquàm X X X. vulneribus: Sacerdos quem inſimul morti addixerant, diutino niſu eluctatus mortem, cæſis gladiatorum duobus, numero cedit, cadítque Rebellioni victima.

Multi Boëſſij necem parricidium dixere.

Non defuere ad ea tempora, qui Boëſſij necem parricidium dicerent, reis ſcilicet Marchione Mirambello filio, & Theobono genero; illo reſtituendæ Monhurtij, hoc conſeruandæ apud fanum Fidei Rebellionis: quod ſi ita habet, pereant vltoribus ferro & flammâ, qui probiſſimum, inuictíque animi virum, qui patrem proditoriè trucidarunt; ſi ferrum & flamma deſunt, diſpereant vltrice conſcientiâ ferro & flammâ internis, quos væſana prędæ, imperandíque libido fecit parricidas: quamquam non ità de parricidio conſtitit, vt non aliâ cauſæ cognitione condemnari hîc debeant, vix aliâ in eos probatione, quàm recentis in Boëſſium odij, præſtitíque ſicarijs ad fanum Fidei, Monhurtiíque aſylis capta exhinc in Regem apertiùs arma.

Non apud omnes ea de re conuenit.

Rex ad nũtium vehementer dolet.

Vix dici poteſt, quàm fuerit Regi ingrata viri bello perutilis, magníque momenti cædes, cui debitam primam Aquitanicarum vrbium obedientiam nemo ambigebat; quamquam eò tunc infortunij Galliam deduxerat belli atrocitas, vt cadentibus in dies magnis viris, renouando toties ad noua funera dolori impares animi callum malis obducerent, vnde deſideratis interdum primoribus vix in exſequiarũ ſuprema rependebãtur gemitus. Redeamus ad Regem, cuius virtutem ad Montalbani obſidionem perfida ſuorum eludit induſtria.

CAPVT IX.

EPITOME.

Mommorancius à Galliâ Narbonensi tribus hominum millibus adest. magno vitæ periculo ægro, dilabuntur vniuersæ eius acies. militaris morbus in castris pestilens. sparsus à milite in Luyneum rumor effugio causam dat. luctuosus legionariorum status. ab imbre noua pestis. ægri milites Tolosam inuecti. immensa matronarum caritas. decem oppidanorum millia Tolosæ militari morbo cadunt. togati arctioris Regis consilii eâ peste malè affecti. erumpit in castra Ioinuillii hostis magnâ hinc inde iacturâ. irritum de deditione colloquium. rarescit in dies ad morbos, militúmque fugam exercitus. soluitur obsidio. quare. in Luynæum postulatio. eius ad Modenæum litteræ apologeticæ.

Languedoc

Mommorācius tria hominum millia in Regias acies inducit.

ER idem tempus Mommorancius Galliæ Narbonensis copias, quæ tribus circiter legionariorum millibus constabant, ad Regis imperium in Montalbanum ducit, præfectis Comite Riuensi, Marchione Portesio, Barone Roqueto, Mosslolensio, Fabreguesióque; data illi ad portam sancti Antonij metatio. Nec diu cùm morbo militari correptus, Rapistagnum Albigensium vrbem inuehitur; vbi magno vitæ periculo diutiùs ægro imperatore, Narbonensis miles sensim dila-

Rieux. Portes. Laroquete. Mousfolens. Fabregues. Rabaftens.

Magno vitæ periculo ægrotat.

bitur, vt paucis postmodùm diebus, ne quidem vnus à fugâ superstes remanserit. Marchionum Villaregij & Annonæensis cohortes, exercitui statim adscriptæ, subsidio vtcumque fuere afflictis: atenim præsidium leue vbi XV. adhuc peditum millia in iustam obsidionem deerant.

Dilapsi ad vnum milites.

Ville-roy. Annonay.

Dilapsi milites signa in dies deserebant, seu deficiente illos stipendio, eorum scilicet perfidiâ, qui tractabant ærarium; seu militari morbo, qui adeò grassabatur, vt à Rege (quam vni Deo gratiam Gallia debet) vix aliquis ab ea peste immunis euaserit. Accedebat tacitus apud legionarios rumor, primores inter de pace conuentum, fictitiáque esse quæcumque in obsidione gererentur; fidos Regi milites vni Luynæo victimas cadere, cuius ita ingenium est, vt innatâ ad iniustam potentiam diffidentiâ, ex Villamurio, Montalbano, agróque hinc inde circumiacente Ducatum sibi destinet, ad Montalbanum primariam vrbem struendâ arce: his addita pleraque infortunia, quibus metationum imperatores ad præcocem victoriæ auiditatem, indebito tempore munimenta oppugnantes, tot militum, tot nobilium capitibus hosti luctuosè litauerant. Ad hæc mœsti manipuli, vicem commilitonum miserantes, ne lacrymis quidem temperabant, decesserat ambitio gloriæ felicium hominum vulgò affectus, vna misericordia præualebat.

Militaris morbus grassatur.

Sparsus in Luynæum rumor.

Deplorabilis militum status.

Postridie Kal. Nouemb. tantâ imbrium copiâ afflictas Regiorum excubias memorant, vt ad valla, vbi miles excubare cogebatur, restagnantes aquæ, nouam aëri pestilentiam adiecerint, quâ miserè cadens.

Ex imbre noua in milites pestis.

dens exercitus in dies rarescebat, eâ ergò peste afflictis aciebus, subuehendis Tolosam ægris currus procurantur, vbi eâ matronarum caritate exceptos memini, quæ fidem omnem superet, gloriosâ sæpius inter eas æmulatione, quæ plures priuatim ægros aleret, impensis proprijs (ipsis etenim ægris, quod inauditum, aberant stipendia) at, quod Tolosatibus mali extremum fuit, arctioribus nosocomijs, quàm vt vel centesimam ægrorum partem caperent, oppidanorum illis distribuuntur ędes, quod adeò vrbi lethale fuit, vt militari morbo grassante in ipsa oppidanorum capita, decem millia eâ peste perierint. Ioüsa Comes à Magno Prato, eâ febre, quam medici exanthema vocant, vulgus purpuram, extinctus, magnum Regi sui desiderium reliquit, strenuus adolescens, qui Ioüsææ stirpis surculus vnus nondum exactâ ætatis olympiade quarta se comitem ad pericula Regi præbuerat. Tolosæ iacet, ad Diui Stephani Metropolim, columnam inter & maius parrochiæ altare; neque ab ea peste immunes obsessi, quippe aut fœtore cadauerum, aut recidentibus penè in singulos dies excubijs adeò malè afficiebantur, vt rarescentibus morbo pestilenti præsidiarijs videretur ferro Regiorum vindictæ gloriam malè afflatus aër inuidere.

Matronarum Tolosanarum erga milites caritas.

Decem oppidanorum millia Tolosa militari morbo extincta.

Ioyeuse Comte de grād pré.

Comes à magno Prato morbo excedit.

Secundùm obsidionem togati magni nominis duo eodem morbo intercidūt, Philipeauxius, quem naturâ rudem, fecerat experientia longior sagacissimum, Seauxiúsque adhuc iuuenis, Regi ad publicas negotiationes à secretis vterq;, Status vulgò Secretarios vocant. Illi suffectus Aruautius fra-

Togati magni nominis pereunt.

Phillpeaux.

Seaux.

ter, vir ſagax magnæque in concilio Regis arctiore auctoritatis; huic Seauſius ætate iam decrepitâ pater, qui nuper eâ dignitate filio ceſſerat. Toloſę item eodem exanthemate ad caſtra aëris peſtilentiâ contracto exceſſit Faber Pibracius D. Tarabelli, in ſanctiore Regis conſilio Senator magni nominis, ſtirpíſque nobiliſſimæ. *De Seaux.* *Pibrac. Tarabel.*

Obſeſſi, quorum ad Monaſterium munimenta extima hemicyclúmque, Ioinuillius victor iam antè expugnarat; in conſilium deducto diſtrictè periculo, reparandam eruptione ruinam ſtatuunt (neque enim ſpes aliunde ſalutis affulgebat) præſcribitur in obliquum cuniculi modus, Ioſſæo datur id in craſtinum muneris, habetur ex qualibet centuriâ VIII. legionariorum delectus; primum cornu Boutarico, Portuſio, & Pererio præfectis committitur; Sauiniaco & Puteano procurandi in tuto regreſſus cura incumbit ad Teſconi ripam; Salſæo & Roſſeliero erupturum è foſsâ agmen obtingit. Ex aduerſo Picardiæ cohors agebat excubias, firmatis ex ęquo milite ſtationibus, ſolidóque aggere munitis clauſtris; vt non niſi grauiſſimo hinc prælio pelli poſſet. Præcipiti nocte, dilapſi à Paliaſſæi propugnaculo Rebelles, Teſconi riuum ponte ſuperant, hîc Regiorum vigiles ad prænitentis lunæ radios detecto hoſte, clamare ad arma; hærere in veſtigio Rebelles, Regij vocem intenſiùs tollere, audaciâque militari, modo prouocare ad prælium, ignauiæ modò exprobrare moras; cùm Oruallus, timidi haud dubiè hoſtis id ſtratagema ratus, cuniculo quem ad primam Regiorum

Eruptionis in caſtra Ioinuillii forma. *Ioſsé.* *Boutaric.* *Portus.* *Pereri.* *Sauiniac.* *Dupuy.* *Salſe.* *Roſſeliere.* *Picardia cohors excubias agit.* *Euaporatur cuniculus.*

ſtationem produxerat, ignem ſubdi iubet; nihil moratus Boutaricus irruere, ſterni primos vigiles, manum ad vaſa viminea conſeri; numero victi Regij cedere, corrumpi tormenta, ſubijci vaſis vimineis ignem. Non procul hinc ſtationem è regione oppugnans hoſtis, magnâ vi in Teſconum retruditur, eâ Regiorum felicitate, vt cùm ad quingentos hinc inde paſſus eſſet tranſuadabilis riuus, in eum ſe locum præcipiti fugâ præſidiarij egerint, vbi in vorticem ſinus agebatur; quo factum, vt nullo periculi metu X L. in aquas dilapſis ne quidem vnum caput euaſerit, re ſanè portento plenâ, quandoab origine riui ad oſtium, quo Tarnum ſubit quæſito abſorbendo hoſti ſinu oportuno, ne inueniri quidem poſſit vel vnus tantâ aquarum copia, demiſſis ſupra modum riuuli aquis. Boutarico guttur glande traijcitur, Palleuillius præfectus haſtâ transfoſſus cadit; Portuſius X X. & V. vulneribus ſauciatur. Regiorum item magna iactura fuit, deſideratis C C. circiter; hoſtium cæſi C. quos inter Boutaricus eruptioni præfectus, nobiléſque non pauci.

In fugam actus hoſtis demergitur non ſinè portento.

Boutaric. Palicuille.

Boutaricus glãde trãsfoditur.

Deſplano procurante mota denuò deditionis quæſtio ad Rohanæum iterum reijcitur, datóque obſeſſis in eam rem à Rege commeatu, Caſtelnouanus Forcæi filius, Puteanus primus Conſul, Beraudus Miniſter, Nohaillanus, Francæus, Vignaucius, Puteanus præfectus & Roſſelierus eliguntur, qui ſaluâ libertate, reliqua Rohanæi placito ſubderent. Nocte appetente Deſplanus vrbem ſubit; at nondum ad iter accinctis Oratoribus, rogatus noctem in vrbe exigeret, viæ ſe cum illis ad crepuſ-

De deditione colloquium.

Caſtelnau. Dupuy. Beraud. Nohaillan. Francc. Vignaux. Dupuy. La Roſſeliere.

Miſſi ad Rohanæum Oratores.

culum commissurus; non ægrè cum hoste moratur. At irrita negotiatio fuit; Rege nisi Montalbani deditionem; Rohanæo, prædictísque Oratoribus pacem in vniuersum petentibus.

Rarescit ad morbos fugámque exercitus.

Nemo ambigebat quin obsessis virium satis suppeteret, quò instructâ cum Regijs acie dimicarent: quippe defectus stipendio miles eâ coniuratione signa deseruerat, vt vix quatuor hominum millibus Regius constaret exercitus: atenim vbi cladibus iam sæpe acceptis militiam, vel miles vnus impunè deserit, nemo in fugam non abripitur: æmulatoriè ergo Nouembri ineunte inter legionarios agebatur, quis prior soluto militiæ sacramento absisteret; neque aderat qui fugitiuos retraheret ad signa; cùm militari lege vbi desunt stipendia militi, præfectos iure communi deficiat in eum iurisdictio.

Soluitur obsidio.

Enimuerò pluuijs inualescentibus, grassantibus ad corruptum cæli tractum morbis, militibus quorum ad ardua ferebatur animus cæsis aut sauciatis, imbellibus in fugam abreptis, aut adeò consternatis, vt ne ad ipsam quidem displosionem suppeteret animus, non erat quod de protelanda diutiùs obsidione cogitaretur. Inito itaque de eâ soluendâ consilio, placuit valla primùm ad Monasterij metationem deseri, dehinc ad Mommiratum, vltimò ad Borboniam arcem, quod maiore quàm dici possit hostium alacritate nullâ nostrorum iacturâ actum. Torméta interim Castrúsarracenum inuehuntur, in proximam Monhurtij obsidionem, de quâ infrà. *Castelsarrasy.*

Solutâ obsidione, iubetur Lesdiguerius, sistendis

Mombrun. Mombruni incursionibus in Delphinatum redire, *Lesdiguerius in Delphinatum redit.* vbi quàm vtiliter Regi militauerit in tempore memorabimus.

Iam suprà solutæ obsidionis caussas districtè retulimus; id ex eorum mente addo, quibus inter aspera seruitutis liberè tunc loqui licebat. Regem heroïcâ virtute hoc bello vbique victorem, ab ijs eâ expeditione deceptum, quos iam antè deceperat hostis (absit enim mali quid in illos animi ominari) *Quare solui obsidionem contigerit.* Montalbano cum reliquis vrbibus, quas iam antè Rex expugnarat collato, nihil addubitabant quin primores vrbis, aut largitione corrumpi se paterentur, aut ad vnam Regis præsentiam cederent: atenim nouisse debuerant neminem potentiorem dici posse, vbi omnia populi arbitrio cedunt: si res alibi ex voto successerat, non ideò id à fortunâ beneficij sperandum, vt se præter morem diu præstaret ęquã. Neq; habendam adeò fortunæ fidem, vt leuissimo exercitui credi debeat munitissimæ vrbis expugnatio. magno belli apparatu terreri hostem, maximè vbi non nisi plebeijs hominibus constat, quos vulgò rerum extima superficies decipit.

Ad hæc scripsit Mercurius Gallicus, non potuisse distractos ad alia belli neruos & componendo exercitui Regio sufficere, & explendę ad satietatem Comestabilis auiditati, collectum ab eo non nisi in rei familiaris augmentum, publicum priuatúmque ærarium, sexcentos in dies operarios ad Castrum Lisiniacum, totidem ad Quillebouiam arcem, octingentos Ambiani, quingentos Caleti ducentos ædibus Luynæis, quæ in fortunæ felicio- *Typis excusa in Luynaeum eo tempore postulatio.* *Lesigni. Quillebeuf. Amiens Calais.*

ris portentum Lutetiæ assurgebant, labori assiduo incumbere, qui non nisi pecuniâ Regis conducti; intereà dum milites ad Montalbani obsidionem pars nudi rigebant frigore, pars inediâ extinguebantur. hinc populorum in illum odia, hinc publici questus, de quibus à Capitalium Præfecto maiore Modenæo (quem Tolosam tentandis populi erga se animis ab obsidione præmiserat) sępius monitus, quò molliret inuidiam, ita rescripsit.

Modenæus cur Tolosã à Comestabili præmissus.

Modene.

Se iamdiu calumniæ telis assuetum, quíque innocenter omnia gesserit victurum in eodem proposito, quidquid latrent inuidię canes; non esse quòd amici doleant se vndequaque lacessitum, prohibente scilicet calumnię tela clypeo innocentię; illi accedere fidem inuiolatam, quę dum exemplo caret, vix contumelię eximi possit: neque mirandum quòd sibi maledica lingua insultet, quæ non nisi virtuti obgannire amat; si in Deum ipsum homines blasphemâ temeritate feruntur (absit verbo inuidia) quidni se impetant? Præposterè accusatum se, quòd in supremæ potestatis ambitum flexerit, qui numquam potestatem affectasse dici poterat, nisi quò vtiliùs Regi Galliæque in vniuersum militaret. Ingratos supra modum Tolosates qui memoria vsqueadeò destituantur, vt tot beneficijs à se acceptis etiam impares, ea in peius vertant: immemorem vrbem, quæ si se procurante Luynæo meminerit hodie liberam, quid non illi rependere debeat? Non esse quòd Parlamentum à se gloriosè gesta malè detorqueat: tutam Senatoribus mollémque inter lilia stationem, dum vindicandę illorum liber-

Luynæi ad Modenæũ littera.

Senatui Tolosano succenset.

tati,ad valla ipse,pericula subit; prouocare se ab illis ad Deum,cui vni intima cordium scrutari innatum sit. Verum à calumniâ eò differre; quòd se hæc hominum animis gratè insinuat; illi aut non habetur fides, aut vbi dissimulari nequit ita per nefas torquetur in peius, vt iam verum esse desinat. Nihil hęsurum diluendis criminibus, quæ in se ad obsidionis infortunia conijci audit; non ignorari, quâ magni animi contentione susceptum obsidiũ, quâ in eam diem prouidentiâ productum, quot, quantísque procuratum laboribus, quibus valla toties cauata periculis; neque id aliam ob causam, quàm vt ex Regis voto felicem expeditio sortiretur effectum. Vni Regi post Deum gestorum à se rationem deberi,cúmque,ipsomet Deo teste,à criminibus innocens foret, quorum populari proteruiâ postulabatur,effecturum se dehinc sileant, qui tam peruicaciter garriunt,nõ eo ense, quem Galliç Conestabilis nisi bello sternendis hostibus gerat; sed validis argumentis,quibus (si ab inuidiâ apologiam veritas eximit) prodet faciliùs vanâ rerum imagine delusos,impudentiúsq; loquutos; neque fulgorem honorũ precatum se vmquam, excubias & labores vt vnũ è militibus pro vnâ Regis incolumitate maluisse. In procinctu quidem obsidionem esse vt soluatur; non ideò tamen Montalbanensibus quod rideant; cedentem loco principem, eas legionariorum in ambitu stationes locare,quæ fictitiam libertatis imaginem, mutent in seruitutis iugum. Neque hinc Tolosatibus esse,quod adhuc latrent, eos non nisi vrbis suç fructuarios, Regem proprietarium

Apologiâ Luynans à crimine innocentiã suam eximere tẽtat.

esse, cuius supra illos intersit haberi sartam tectam, & quà Montalbanenses instant ab inimicâ deprædatione præstari immunem; in id verti studia Regis, imò in id tacitâ eum lege obligatum, quando id vtilitas prouinciç, id Galliæ decus & gloria flagitant. Nihil reformidatam à se populi furentis audaciam, Regis se affectu minùs ad fastum, quàm ad publicam vtilitatem vsum; nihil habere in vita innocenti quod timeat, & sibi multùm supérque vitæ futurum, quod tali cum Rege expleuerit. Ceterùm sibi ad manum esse, quod Tolosam ex placito vsqueadeò malè afficiat, vt ad ipsos nepotes transeat lacessiti iniuriâ Comestabilis dolor; atenim quando vrbis commoda Regio splendori, communíque Galliæ vtilitati nectũtur, depositurũ se iniuriarum actionem, vt bene agendo aut populi sibi gratiam promereatur, aut (quando omnia in peius vertit) vt acriùs eum in seipsum accendat. Gloriosam inuidiam, quam virtus excitat, decorum, optabiléque odium, cui vnus in publicum amor causam dat.

In hunc modum Comestabilis furorem populi deprecabatur; quamquam omnium ad ea tempora iudicio, rei malè gestæ conscientia ipsi in supplicium verteret. Ipsamet eius scripta in caput illi retorquebantur, maiore scilicet quàm par esset contentione susceptâ sui apologiâ: quippe spreta exolescunt, si irascare agnita videntur.

Postulationem in eum, ipsiúsque apologiam bonâ fide reposui, tuum esto iudicium, qui hæc leges.

HISTORIA

HISTORIA

PROSTRATÆ A LVDOVICO XIII SECTARIORVM IN GALLIA REBELLIONIS,

LIBER SEXTVS.

CAPVT I.

EPITOME.

De obsidendo Monburtio consilium capitur, quamquam variis super eâ expeditione sententiis. Cadenetus, Bassompetrus & Roquelaurus Monburtium cingunt. Rex Tolosam venit. Regina Lutetiam vocata ad Capitolinos scribit. Puymissont ad Regem Oratio. Regis responsum. instruitur pompa ingressus. Regii ambulacri ad fanum Rochi descriptio. Thronus Regius, Camera, Conclaue. ab Ordinibus salutatur. Tolosatum militare agmen. Ordo ingressus. delegati ad Regem à Senatu Oratores. illorum cum Luynæo colloquia. victoria ad Fuxensem prouinciam illustris. Monburtii obsidio.

In Monhurtium signa conuertuntur.

SVPRA memorauimus secundùm Montalbani obsidionem rebellasse Monhurtium, cæsúmque suorum proditione Boessium Pardallianũ. Rex soluta statim obsidione, seu in parricidij vltionem; seu ita suadebat necessitas, in Monhurtium signa conuertere statuit. Deducto in militare consilium negotio in duas sententias itum; Comestabilis rectà Monhurtium nullà dilatione pergendum; purpurati reliqui, quibus iam obsidionum tædebat, Tolosam eumdum censebant. Hæc viæ præcipitis Luynæo argumenta: magnis vulgò expeditionibus dilationem noxiam, huic maximè, quà hostis incautus deprehendi poterat ad famam indicti à Rege Tolosam itineris; destitutam adhuc præsidiarijs, munimentísque vrbem ne tormentorum quidem conspectum passuram, si protelabitur, situm in facili opus non nisi magnâ postmodum iacturâ expugnãdam. Tolosæ delicias militem præstituras eneruem, vt ad voluptates velut ad scopulos, frangatur eius virtus, nec nisi ægrè hinc retrahendum, vbi velut hamo delicijs hæserit. Regi cõtrà placebat; atenim quia numquam (quod Reges plerumque amant) voluntate pro ratione vtitur, in eum modum tuebatur sententiam. Defectum viribus militem, víxque à diutinà obsidione armis sustinendis parem esse, cui si noua in momento expeditio committitur periculum est ne aut signa deserat, aut malè, redintegrato morbo dispereat, quæsitum à Marte diludium etiam breuius, & reficere vires languidas, & procurandæ stipendiariæ

Variæ super ea re sententiæ.

Luynæo placet rectà Monhurtium ire.

Regi cõtrà.

pecuniæ commodum esse. Tolosam à Lutetia primariam Galliæ vrbem, non iniuria Regis sui præsentiam poscere, quem numquam vidit. Regem solem dici, qui Regno suo haud disparibus debeat lucere radijs; pulchra, squalidáque vno aspectu à sole illustrari, à Rege, non habito locorum delectu, ipsa etiam regni extrema, montibus aspera, aut plana, inuisi debere. Ventum ad XV. à Tolosâ milliare, quę vnum Regis sui aduentum spirat; & ni secum iniuriosè agitur, sperat habituros quod de Rege suo querantur ciues, si post expensas magnifici ad ingressum apparatus retroceditur. Dandum sibimet aliquid, qui vrbem toto orbe illustrem, cui gratiâ Dei imperat subire auet, tum excolendæ oppidanorum fidei, tum agnoscendis subditis. *Tolosam appetit.*

Caddenet. Bassõpierre. Tolosam ergo indictâ viâ, iubentur Caddenetus & Bassompetrus quatuor peditum millia secundo flumine Monhurtium inuehere: cingendæ interim vrbi, donec Tolosâ Rex quàm primùm adforet. Roquelaure. Roquelaurus lectas in Aquitania, Regis imperio alariorum turmas, in eam expeditionem ducit, Regémque ad vrbis viciniam præstolatus in proximum omnia obsidium parat. *Tolosam indicitur iter. Iussi Caddenetus Bassompetrus & Roquelaurus Monhurtium cingunt.*

Regina, quæ Moissaci secundùm Montalbani obsidionem VI. ab vrbe milliari diutiùs hæserat, De Cõty. De Mombason. Verneüil. principe Contiâ, Mombasoniâ Comestabilis vxore, Vernoliâ sorore Regis naturali, aliísque comitibus, quamquam Tolosam vehementer appetebat, visendis scilicet sacrosanctis VI. Apostolorum, innumerísque Martyrum, aut Confessorum reliquijs, quas magnâ veneratione ad Diui Saturnini ædem *Regina Tolosam venire exoptat.*

gem, quàm publicum liberatorem inuenisse, liberatorem publicum, qui vix semestri decursu, ea gloriosè patrauerit pubescens adhuc, quæ Reges olim Galliarum, etiam post quadragesimum annum ne cogitatione quidem attigissent. In admirationem virtutis heroïcæ cum Tolosatibus Galliam, cum illâ orbem vniuersum venisse; Deíque potentiam pleniùs in LVDOVICO adorari, qui vt omnia potest, ita in LVDOVICVM Regem transfert omnium potestatem. Nihil esse ad manum, quod donum id Dei in Regem feliciùs exprimat arcâ fœderis, ad cuius conspectum vnum hostium consternabatur audacia, deponebant duritiem effera corda, corruebant gloriosâ inuicem æmulatione munimenta. Si quid adhuc Rebellionis in prouinciâ spirat, positâ breui feritate Dei arcam, Ecclesiæ primogenitum, Regem Galliç adoraturum. Satius esse dum prouecta ad cumulum virtus Regia stylum vincit, silentio magnitudinem profiteri. Tolosam tot nominibus, quibus Regi deuincta, imparem, non ea exsoluere paratam, nisi admiratione, commendatione, obsequio, &, si ausit dicere affectu sempiterno, quinetiam tot beneficijs indignam, nî sanguine rependit gratiam, qui ei item sanguini commixtus, quem tuendæ olim Religioni parentes eôdem loci impendere, erit obsequij in Regem, pietatis ad Deum, fidei erga vtrumque, æternum venturis retrò seculis monimētum. Futurum vt propediem, in publicum prodeat voti hodie ad obsequium nuncupati, in arâ fidei exsolutio, VIVERET, DOMINARETVR, REGNARET, ET DIV ET FELICITER.

Regis responsum

His Rex districtè, Tolosatum affectus & obsequia à se iamdiu agnita, non indigere Oratore, perstarent quibus fidei præ ceteris gloria debita est; vocatum se ad expeditionem, non habere, quòd moras diu in vrbe nectat, nec posse vltrà VIII. dies differre discessum.

Priuatim Rex salutatur.

His dictis in Archiepiscopales ædes medius inter Capitolinos euadit, priuatímque à Parlamento salutatus, priuatim egit. Donec illucescente Dominicâ, quæ mensis XXI. faciebat tacitè Rex dilapsus ab vrbe, ad fanum Rochi primo ab vrbe lapide venit. Ibi arte mirabili è regione publicæ viæ XXIII. hexapodum longitudinis, IV. latitudinis in Tuscana coronide, ad rusticas columellas hærente, assurgebat Regium ambulacrum. Coronidem sustentabant quaternæ Dorici ordinis stylobates columnis, Basibus, capitellis & coronidibus marmoreis; Cyprij æris clathri stylobatem æquantes ambulacrum cingebant, ad cuius extrema duo scalæ assurgebant latissimæ, hinc aditu venientibus, illinc abeuntibus patente regressu; ambulacri medium illustrabat Regius thronus, in gradus quinque assurgens, cui ad dextram Camera Regia, cuius aditus Regis, Galliæque stemmata in auro illustrabant, incrustati vndequaque in quadra cærulea minio & auro parietes coruscabant, laquearia Regijs insignibus, sceptris mixtim & duplicibus LL. coronatis, trophæis, palmis, lauris, aureis insimul & argenteis æquore cæruleo distinguebantur. Ad Cameræ angulum in secessu conclaue erat, tapetibus splendens filis auro mixtim & serico mirâ arte intertextis: ambulacri

Rex ad Fanum Rochi venit. — S. Roch

Regii ambulacri descriptio.

Thronus Regius.

Camera.

Conclaue.

conopęum ſparſis ſinè numero lilijs aureis, cærulei ſerici erat. Ad ambulacri extrema duo aſſurgebant auguſtalia tabernacula, operculo teſtudineo quę ardoſię cruſtis in quadrum operta ad columnas IV. capitellis, & coronidibus ſuis ſtabant mirâ arte.

Rex tribunal ſubit. His ità ordinatis Rex inſtructum Regio apparatu ſubire tribunal, adeſſe illi à dextrâ D. Gaſto Borbonius eius frater, à ſiniſtrâ Luynæus Comeſtabilis, circumſtantibus nullo ordine purpuratis, quos infrà memorabimus; ad ambulacri extremum quà Toloſam ſpectabat, Vrbis Ordines ab Heluetijs vigilibus in hunc modum admitti. Prima Regem ſa-

Claret. La Valete. *Ab Eccleſia ſalutatur.* lutauit Eccleſia Metropolis, Clareto, ad Valetæi Cardinalis abſentiam Vicario generali, Parlamentíque Senatore proloquente. Ab Eccleſiâ Matrice

A Parlamento reliquiſque ordinibus. aſcendere centum Senatores in purpurâ, humerali pelliceo circumducto ad collum, quadratíſque pileolis, qualem Patriciorum olim habitum memo-

Bertier. Maſüyer. Caminade. *Berterius Regem excipit.* rant. Hîc peroratus Parlamenti nomine Berterius non niſi tertius in Senatu Præſes, ægris Maſuyerio Caminadæóque primo & ſecundo Præſidibus magnum facundiæ ſpecimen edidit, aliorum infortunio felix, neque virtute indignus, cui hoc beneficium fortuna rependerit: ſupplendo Parlamenti Præſidum numero, data de more, Senatorum De-

Caulet. cano Cauleto inſignia Præſidis, pileus ſerico auróque illuſtris & latuſclauus, precioſis mure pontico pellibus, panno ad humerum aureo. Senatui inſtabant Rationales Galliæ Cauleto Præſide,

Barclay Senatoris fratre. Illis alma Academia Rectore Barclaio I. V. Profeſſore Regio, viro eruditiſſimo, ce-

teríque ex dignitate Ordines. Qui à dextrâ ambulacrum ſubierant, è regione ad ſiniſtram dilabebantur, donec in veſperam inclinatâ iam die ſubiturus vrbem Rex equo inſilit.

Toloſatum militare agmen.

Præcedebant XX. familiæ Religioſæ; apertâ planitie VIII. Toloſatũ millia in armis ſtabant ordinibus VIII. quorum præfecti totidem, non niſi auro & lapidibus precioſis diſtinguebantur; legionarios ſequebatur puerorum nobilium inſtructa phalanx, auro ſegmentatis veſtibus albis, eos Regi ephœbos Toloſa obtulerat: ſuccedebant nondum primâ lanugine adoleſcentes centum, purpureo, cæruleóque ſerico, diſtinguentibus ſaga filis aureis intertextis; hi iam grandæui, equorúmque capaces, ſtabuli maioris ephœbi ex veteri ritu dicebantur. Poſiti hîc in diametrum Ordines vrbis, vt qui primi Regem ſalutauerant, in extremis ei propiùs aſſiſterent; vrbis apparatum claudebat Senatus, ab illo alariorum Regis ordo expeditus, Capitalium in Gallia præfectus Modenæus, præfectus Heluetiorum vigilum, emeriti dehinc vigiles, tubicines, Fecialis, Mareſcallus Praſlinius, Comes Schombergius, Liancourtius Bellegardo abſente magni Galliæ armigeri officio fungens, enſémque preferens quem apparatus vocant, Dux Luynęus Galliæ Comeſtabilis Regium enſem vibrans, aderat demùm omnium diu oculis expetitus LVDOVICVS Galliarum & Nauarræ Rex ſemper inuictus, ad latera hinc inde armigeri nobiles, cuſtodięq; Regiæ Scoti pedites; equitabat à dextrâ Ioinuillius magnus Galliæ cubicularius, à tergo D. Gaſto Borbonius Regis frater,

Centum ephœbi cameræ.

Centũ item ſtabuli maioris.

Ordo ingreſſus.

Modenæc. *Exępts. Praſlin.* *Schõberg.* *Liaucourt.* *Luynes.* *Ioinuille.* *Monſieur le frere du Roy.*

Ornano frater, Ornanúsque alariorum in Galliâ præfectus Rés. Delbeuf spei eius admotus, vltimùm Cardinalis Radesianus, Luxembourg. Aluy. Dux Ellebouius Lotharingus princeps, Duces Luxemburgensis & Aluynus, quos nobiles penè innumeri stipabant. sequebantur non procul centum Regij ordinis Cataphracti. Populi qui ab vrbe in occursum proruperat numerus, quinquaginta hominum millia superabat, vt nisi inter perpetua populi accurrentis septa, via equitibus vlla pateret; vnde hic acclamantium VIVAT REX strepitus vt ne quidem X L. tormenta quę interim à muris displodebantur exaudire daretur. *Populus Regi in occursum venit.*

Arnaud bernard Eo, si memini, ordine Arnaldi Bernardi portæ succeditur, ad quam ordinis dorici triumphalis arcus Saturno sacer, tot acuminibus Regis prudentiam commendabat quot erant apophthegmata, quæ prætereo hîc breuitati studens, eò maximè quòd Gallico passim, Italico, aut Hispanico sale, splendorē hîc suum desiderârent, quem ab idiomate peregrino mutuabantur. Ad portam à Capitolinis Rex excipitur, rogatúsque in ipso limine sacramentum in imagine Crucis prę̨staret, conseruaturum se priuilegia vrbis, iureiurando in id Regiam fidem astrixit; vmbulâ exin augustali exceptus, maiore quàm antè populi acclamatione vrbem subit, Capitolinis V I I I. totidem vmbulæ bacillos præferentibus. Cœli aspectum obducebat cœlum aliud, ipsúmque coloris cærulei: progressis, inter signa cę̨lestia mirâ arte è cœlo pendula occurrebant V I. arcus triumphales hemistichijs ingeniosè animati, qui à primo totidem planetas exhibebant. Saturno suc- *Ad Arnaldi Bernardi portā arcus triūphalis.* *Rex à Capitolinis ceptus sacramentum præstat.* *Septem arcus triumphales, septem planetas exhibent.*

cesserat Iouis arcus, pietati sacer; dehinc Martis, fortitudini; Solis, iustitiæ; Veneris, gratiæ; Mercurij, dexteritati; Lunæ, vigilantiæ; qui inscriptionibus Latinis Regis prudentiam, pietatem fortitudinem, iustitiam, gratiam, dexteritatem, & vigilātiam commendabant. Ad plateam, cui à Diuo Stephano cognomentum assurgebat columna ingens, pedum L X X. cuius capitellum illustrabat statua Regis cataphracta, generosum in speciem equum domans, nudo capite, sceptróque ad manum; ad stylobatis angulos prostabant hirsutis pellibus Gigantes quatuor, qui manibus ad tergū reuinctis, afflicto vultu, obtutúque in terram defixo triumphum victoris adornabant, hi expugnatarū vrbium genij, qui triūphantis iras gestu humili, cōpositoq; ad misericordiam vultu deprecabantur, eâ artis industriâ vt in commiserationem spectantes ipsos traherent. Basim decorabāt tabellæ quatuor, vbi Regis descripta trophæa naturam assequuta dici poterant, nî supra naturam, aut vices hominum posita tot facinora. Inscriptiones, hemistichia, apophthegmata, emblemata, aliáque id genus dispositos per vrbem ornauerant arcus, auctoribus Boissiero, Furnio, Alardo, & Catello viris vel hoc vno indicio non parùm ingeniosis. Omnium opifex manualis Chaletus Trecensis, pictor, statuarius, architectúsque non modò expeditissimæ manus, sed & ingenij sagacissimi, reliquis artibus picturam, cui vni ex professo incumbit, illustrantibus.

Columna ingens.

Ingeniosi acuminum auctores.

Boissiere. Dufour Alard. Catel.

Manualis opifex.

Chalete. Troye.

Ex solemni ritu oberratâ Rex in triumpho vrbe Templum Diui Stephani, matricē Ecclesiam subit,

vbi habitis Deo gratijs, decantatóque solemniter DD. Ambrosij & Augustini hymno, facibus plusquàm bis mille illustrantibus noctem, in ædes Archiepiscopales, Templo contiguas euadit.

Posterâ die, primarijs è Senatu stipantibus delegatur à Parlamento ad Regem Berterius Præses, afflictæ prouinciæ protectionem petiturus, quæ periculum erat ne castris in Monhurtium motis à Montalbanensibus diriperetur; plura coram Rege magnâ facundiâ præfatus preses, ex præscriptâ sibi à Parlamento formulâ, adiecit adesse ad Tolosæ viciniam, vndequaque Rebelles quibus inuictum Regem terga vertisse dixerint nationes exteræ, si indebito tempore Lutetiam redit. Exin humanissimè à Rege habitos, Luyneus excipit. Pleraque hîc ex temporis necessitate, in eius laudem sapienter cōgesta; ille paucis multa complexus; non ita semper loquutum Senatū, cùm se populo victimam dare conatus est, scilicet eam ... rei bene, vtilitérque Tolosatibus gestæ remunerationem; attamen sibi à calumnijs in se velut tela congestis tot clypeos esse, quot Galli Regis obsequio fidi, nihil mirandū tamen si secum Senatus non nisi calumnijs egit, qui Regem modomet, temeritate inauditâ, dixerit, hostibus terga vertere si Lutetiam, indebito tempore molitur iter. Plura adijciebat, cùm ad temeritatis nomen, silente præside, qui non nisi absolutâ proloquentis oratione respondere parabat, Bertrandus maior longioris impatientiâ moræ; Temerarium, inquit, dici non posse Senatum, nisi temeritas est prospicere ne quid detrimenti Respublica capiat; inauditam tot seculis eam in Par-

Ad Regem à Senatu delegati Oratores.

A Luyneo malè habentur.

Temeritate Senatus increpat.

Bertrandus maior respondet.

lamentum temeritatis postulationem, neque Reges eâ vmquam audaciâ proloquutos. Imò proditionis in Regem, postulandum quicumque rebus sic stantibus contrà adblandiatur, perduellem esse, qui vanis aucupijs gratiam captans Regi, conscientiâ obluctante, imponit. Eam Parlamentorum edictali lege iustam auctoritatem, vt quę aulici Regi celauerint nullo timore detegant, si è publicâ salute videntur. Ceterùm vix vrbis primores sermone, vix visu dignatus est, vt nullo discrimine gratiam aut fastum ipsorum ad conclaue ianitorum pati cogerentur ipsimet Oratores, quos ad magna interdum negotia vrbs aut Senatus delegabant.

Victoria ad Fuxensem agrum Regi renuntiatur.

Eius expeditionis descriptio.

Intereà ad Regem nuntius venit cæsos ad Fuxensem agrum Rebelles: nos eam hîc expeditionem paulò altiùs repetamus. Rohanæus mille circiter legionarios, Poudresio prælij primipilo in Fuxensem agrum ductandos commiserat, illi sociatus Baro Leranus, tribus circiter hominum millibus, signa in Barilium confert obsidendæ vrbi: nec morâ procurantur Apamijs Sectariorum vrbe, non procul hinc tormenta. Durbanus (quamquam Lerano affinitate coniunctus) propulsandę obsidioni vrbem subit; at rarioribus præsidiarijs nihil obstare potest, quò minùs tormenta muris admoueantur. mittere interim hinc inde nuntios, Regem obsidionis monere, nobiles prouinciæ amicos hortari adforent, nullâ dilatione: Rex Duci Engolismensi, procurandi subsidij negotium dare, legi mille alarios seriùs tamen, quàm conserendæ manui operæpretium: quippe iam antè Aunousius magni in eâ pro-

Poudres Sergét de bataille.

Obsessum Barilium

Bariles.

pamies.

Durbanus pro Rege subit.

Durbã.

Indigenæ nobiles conueniunt.

Aunous

Mauleõ uinciâ nominis heros, Mauleonius, Vicecomes Lacourt Courtensis, Castaniacus, Sanchamandus, Ornola- Casta-nias. cus, Barbasanus, pluresque Galliæ Narbonensis Sainct-Chamã. nobiles, inferendo vrbi subsidio conuenerant: at- Ornola enim expeditâ phalange deerant legionarij, quorum magnum erat soluendę obsidioni momentum: placuit tumultuariam pagis adiacentibus rusticorum legionem componi, quâ è longinquo territus hostis (neque enim adhuc agrestium agnouerat incompositos ordines) de obsidione soluendâ cõsilium capit. *Soluitur obsidio.* Exin non procul ab vrbe in quadrã militaria acies diuidit Leranus pater, tormentáq; intereà dum à tergo pugnabitur, Apamias, quatuor à Barilio milliaribus trahi haud segniter imperat. Sequebantur agmina militari gressu, explicatis signis, tympanísque pulsantibus. *[illegible] conseritur.* Verùm ad difficilem ab imbre viam, hærentibus passim tormentis, dum hostis consistit, Regij nobiles primum agmen assequuntur; erumpere interim ab vrbe Durbanus, hostémque ad extremam aciem, dum manus ad primum cornu conseritur, fatigare; ibi acriter vtrimque pugnatum. *[illegible]ajus hostis.* Mau-remont Mauremontius postremæ aciei præfectus, post rem strenuè gestam occumbit, Leranus filius captus, præualente agnatorum in phalange regiâ numero, tacitè liber dimittitur. *Captus Leranus filius dimittitur.* Reliqui magnâ ex parte cæsi; atenim dum conserebatur manus, magnâ tormenta celeritate Apamias inlata.

Rebelles ea clades Fuxenses magno supra fidem dolore affecit; quippe suprà cæsos mille circiter, Mõclu. captis nobilium plerisque, inter quos Moncluus;

Mauremontius eâ die infelix. immensum illis sui desiderium reliquit Mauremontius, vir magni animi, prçlióque sagax, quem Vicecomes Courtensis ex matre nepos, inter dimicandum diù quçsierat oculis, ad albescentis equi indicium, cui vulgò insidebat; at eâ die clauum eius pedi induxerat ferrarius faber, vt mutato equo demissâque ad oculos casside nusquam agnosci potuerit, *Commendatur nobilium virtus.* donec initâ cæsorum ratione inuentus est inter cadauera nudus. Laudatos memini præ ceteris Aunousium glande ad tibiam vulneratum, Barbasanum, Castaniacum, Courtensem, Sanchamãdúmque, quorum hic statim à prælio decursorijs equis Tolosam venit, nuntiandæ Regi hostium cladi, sibi, qui inter purpuratos notissimus erat, victoriæ laudem ascribens, quod apud expeditionis ignaros inualuit.

Confecto hoste Engolismensis adest. Fusis, cæsísque hostibus, mille Dux Engolismensis alarijs adest, prçreptum sibi victorię decus dolẽs, quod vnus si adfuisset suprà indigenas nobiles haud dubiè reportasset. Exin distributę equitibus ad Fuxensem agrum stationes, quod prouincialibus etiam Catholicis ad medullas corrosis excidio vertit.

Marescallus Roquelaurus vt iam antè attigimus Regis iussu Griniauti, & Ribeyraci cohortibus Mõhurtium cinxerat: illi prçstò erat Bassompetrus octo prçtorianę cohortis ordinibus, Pedemontanâ & Nauarrçâ vbi VIII. circiter hominum millia: Vias hosti phalange obduxerat Marescallus Cadenetus, vt ab vnâ Regis præsentiâ nihil iam obsidioni Regiæ deforet. *Monhurtij obsidio.* *Roquelaure. Griniaut. Ribeirac.*

CAPVT II.

EPITOME.

Comestabilis vocatum Arnousium aulâ absistere iubet, iussáque Regis prætexens, in speciem dolet. Arnousii responsum quo Luynæū ostracismi auctorem facit. minùs sibi, quàm Societati timere. vrget Luyneus, multáque de Arnousio queritur. ille abiturus Regem salutare auet. Radesianus responsum à Rege refert. multa insimul proloquuntur. communis omnium ad rem parùm præuisam stupor. suffectus Pater Seguiranus vir prudens & doctus. Monburtii obsidio. Theobonus, Comestabilis alarios clade afficit. cuniculi duo. oppugnatio prætorianæ cohorti infelix. cadit Lousierus, laudatur Achilles ad pedem vulneratus. Theminii Patris dolor. Aquitaniæ præfecturâ donatus. vrbs deditur saluâ præsidiariorum vitâ. eam miles victor deprædatur.

EX Nouemb. XXIII. Tolosâ Monhurtium properat: at enim Comestabilis consultò moratus, Arnousium Societatis IESV, Regiæ directorem conscientię acciri iubet; seu missionis à Rege legem acceperat; seu iam eum æmulæ potestatis tędebat. Adesse Arnousius, quęsitóque Comestabilis secessu, in hæc verba præfari; Dolere se plusquàm dici possit quòd prohibendæ viro sibi carissimo Regiæ conscientiæ directionis

Comestabilis Arnousium vocat.

Arnoux

ſibi à Rege ipſo incubuerit munus, proditum à ſe ſæpius affectum, quo innatâ beneuolentiâ Patrem, Societatémque proſequatur, nec habuiſſe alium à ſecretis, cui lubentiùs fidem, conſcientiámque crederet; ideóque tentata à ſe omnia, quò à propoſito Regis animus auerteretur; atenim niſu irrito, perſtitiſſe non aliâ quàm placiti ratione Regem; iuſſúmque ſibi, Arnouſium Curiâ interdiceret.

Curia abſiſtere iubet.

Arnouſii reſponſum.

Ad hæc Arnouſius, quamquam ad rem parum præuiſam mente, animóque defixus erat; Non eſſe, inquit, quòd tantâ animi commotione doleret, quod ipſe vnus auctorauerat. ſe ab omni labe immunem, eò ſolùm expelli quòd Regem vbique depoſitâ fictione Regem eſſe voluerit. Teſtem aduocare Deum & Angelos, vt ſuprà id tentatũ à ſe nihil. Habere ſe tamen immortali Deo grates, quòd implicitum curis, negotiiſque ſeculi, immensâ prouidentiâ medio fluctuantem Oceano, fluctu, non niſi in ſpeciem aſpero ad portum agit; de prędeſtinatione ſuâ ad Deum, tunc à ſe primò addubitatum, cùm in Curiam accitus, negotiiſque publicis ſuprà ambitum ex neceſſitate implicitus, periculoſam purpuratos inter vitæ aleam ſubijt: nunc (quantùm homini fas eſt) de ſalute certum, pluſquàm credi poſſit, eorum eſſe debitorem, quibus exſilij felicioris gratiam debet. Conatum pro virili in dirigendâ Regis conſcientiâ, vt LVDOVICVS Regis, Luynæus Comeſtabilis officio fungerętur, reliqua calumnias eſſe, tacitáſque hæreticorum factiones, qui ſe Regis præſentiâ arceant, quò facilior dempto impedimento pateat ad illũ acceſſus, quò nemo in Regiâ poſtmodùm,

modùm, liberiùs in eos inuehatur. Neque esse quòd Luynæus Arnousij exsilium doleat, quo ipsemet religiosâ simplicitate triumphat. optare se quidem idque vehementissimè, caligantes eius oculos Deus immortalis aperiat aliquando, qui repulsæ vnus est auctor, visurum eum, caput innocentissimũ, ipsíque Luynæo saluâ Regis auctoritate addictum, nullâ aliâ postulatione depelli, quàm immensi in Regem, Galliámque amoris. Grato sibi suprà modum secessu, vnum superesse quod timeat, ne scilicet, quod vni Luynæo debitum nemo ambigat, consilio sanctiore, Regéque ipso auctorante gestum Gallia reliquúsque orbis existimet. Societatem, cuius excidio nimis quàm multi inuigilant, hinc grauiùs accusandam, amotóque Arnousio trahenda in Societatis innocentiam, aut Regij odij argumenta, aut criminis. Luinæus contrà præposterè in se coniectum, cui præter supremam hanc operã nihil de suo cõtulerit, quãquã, si querelas mouere dabitur, sibi abundè esse, quod de Arnousio queratur, qui nisi manifestâ ingrati animi notâ, se multis Luynæo nominibus obligatum diffiteri nequeat; nihil tamen non ab eo tentatum, quò vir non nisi publicæ vtilitati studens, summâ rerum moueretur, quam fide agnitâ Rex ei credidit; futilia esse quæ adiecerat, conatum se vt Rex, Rex esset: quasi verò alicuius magis intersit, Regem, nullo medio Regem esse, quàm eius qui illi omnium debitor, nihil aliorum imperio sperare audeat. Stupere quòd ità proloquutus qui se intus & in cute nouisse debuerat; nihil se vnquam habuisse præ oculis, quàm vnã Regis aucto-

Societati non sibiimet.

Vrget Luynæus.

De Arnousio queritur.

ritatem, quam si quis à se asserit vsurpatam, calumniam esse. Ceterùm iussa Regia non pati appellationem, neque dilationem. Ad hæc Arnousius; Méne, inquit, Curiâ absistere, insalutato Rege. Comestabilis vrgere, sic placitum Regi. Rem trahere in dubium Arnousius quando Luynæus; Tentabo, inquit, iterùm Regem; tibíque ad crastinum eius arbitrio super eâ re legem dabo. Sequi ergo è longinquo Regem, dummodò nō assequeretur, iussus; Rege Granatam prouecto, Capellę Abbatiam, duobus ab vrbe milliaribus postridie venit, vbi rarescentibus ad primum crepusculum vmbris, Radesiano Cardinali, qui Regis vltimò placitum referebat in occursum properat; ibi à primis vrbanâ comitate sermonibus, legi apertâ hinc inde planitie, mapale rusticum, Cardinalem comitabatur non nisi Protonotarius vnus, Arnousium item vnus, fidus ille vterque, quibus absistere iussis, pastoris illi tabernaculum subeunt. Cardinalis iussum se nullâ spe reditus Patrem dimittere; dictam à Rege legem, quâ in momento aulâ abstinere iubeatur: quo procurante, in aperto esse, non adeò Curiæ inexpertem Arnousium; qui conglobati in se nimbi atrocioris caussam ignoret, neque alium sibi Regiæ voluntatis, quam renunciat, interpretem vno Luynæo, cui quanta fides habenda sit, videat ipse. Ad hæc Arnousius; Regéne auctorante, vel inscio gestum id anxius, Radesiani quo cum magnâ olim necessitudine vixerat sagacitatem super eo negotio consulere, quid amicâ monitione factum vellet: Radesianus eo districtè dilemmate rem expedire;

Regem Arnousius antè discessum salutare auet.

Grenade. La Chapelle.

Radesianus Cardinalis responsum refert.

Mutua Arnousium inter & illũ colloquia.

Vel, inquit, Rege auctore, vel inconsulto negotium gestum; si auctore, parendum; si inconsulto, absistendum item, potentiore in Regis Curiâ Comestabilis factione, quàm vt impunè abeant spreta eius imperia. His suasus Arnousius, Rege Monhurtium pergente, Tolosam redit. Atenim quia ex rerum necessitate Luynçum antè scripto identidem compellabat, acceptis item sæpius ab eo codicillis quos tacitâ insimul lege, statim ac legerant, committebant igni, misit ad eum litteras quibus multa illi quamquam leniter, stylóque oratorio exprobrans, ab accusatione vindicabat innocentiam suam.

Ad rem nouam animi omnium altâ admiratione defixi hærebant; pelli Regiâ Arnousium, vbi nihil non posse credebatur; Rege ne quidem salutato cogi absistere, qui pridiè ad placitum eius moderabatur affectus, eo potissimùm tempore, quo Caluinistis pristinâ potestate deiectis, conscientiæ consilium præualebat: vix hominum memoriâ prodi posse potentiorem Regiæ conscientiæ directorem, quia Regem LVDOVICVM, maiorum nemo pietate præuerterat, eiusmodi potestati vnam Regum pietatem mensuram esse; pijssimo Regi potentissimum esse conscientiæ directorem. Vicisse tamen contrarium Luynæi affectum; neque destitutum Arnousium, nisi quòd Comestabili summam rerum habenti in potestatis nimiæ suspicionem venerat, quæ vna reformidabatur. Qui Regem ex officio circumstabant, aut numeratâ pecuniâ, pollicitísque corruptos, aut si corruptelæ obstabat nobilitas animi omnes procurante Comestabili destitutos. Non

Stupent purpurati.

Potēs apud Regem habitus Arnousius.

Luynæus potentior.

Pulsis à Regia quos reformidabat Luynæus.

esse purpuratis aliud numen, quod adorarent; adesse Regi quòcumque iret conductitios ad latera speculatores, quorum aciem nihil effugeret, auditum nihil; sic nota ei omnia, cuius saluti expediebat nihil ignotum esse: vnum eo tempore superfuisse Arnousium audaci, subtilíque ingenio, qui negatâ conductitiâ operâ indebitæ potestati obsisteret; vnâque hâc postulatione depulsum. Quæsitum diu, qui prædictis conditionibus substitui posset, inuentum neminem. Donec re in consilium districtè relatâ placitum è Societate eligi, qui innocentiâ, simplicíque viuendi ratione, vnam Regis conscientiam tractans, reliqua arctiori concilio crederet.

Suffectus Seguiranus vir magnus. Lectus dehinc Seguiranus, sapientiâ, doctrinâque illustris, qui publica, priuatáque negotia exosus vni Regis conscientiæ etiamnùm hodie magnâ laude incumbit. Seguiran Iesuite.

Rex Tolosâ Granatam, hinc Lectoram, Lectorâ Neracum, Neraco Longam-Tiliam quatuor Monhurtio milliaribus venit: nec mora, triplex in vrbem oppugnatio præscribitur, prima ad Garumnę ripam, Pedemontij & Griniautij; secunda, quà vrbs Toneinsium spectat; tertiáque ad vlteriorem fluminis ripam Nauarræ, Ribeiraci, & prætorianæ excubiarum cohortibus obtingit. *Ordo obsidionis Mōhurtiæ.* Grenade. Lectore. Nerac. Lōguetille.

Theobonus Comestabilis alarios deprehendit incautos. Theobonus intereà collectis ad fanum Fidei copijs de immittendo Monhurtium subsidio cogitabat; quia tamen Monhurtium inter & Fidei fanum, vrbes inuicem longiùs dissitas, nihil effugij habentibus supra vires negotium erat; placuit subsidij in prædę mutari cōsilium. Cataphractorū Comestabi-

Gõtaut. lis ordo non procul à Fidei fano Gontauti agebat fiſus loco, rarioribus paſſim, aut laxis excubijs: nocte intempeſta, ſilentia inter & horrorem Theobonus legionarios centum quinquagintáque alarios Gontauto admouet, ſuggreſſúſque ipſe leuiori in pagum manipulo, primos vigiles ſternit, experrecti reliqui arma capere, ſed irrito niſu, pars trucidantur, pars quà via data in fugam ſe conijciunt, impedimenta & equi victori cedunt. Attamē poſtridie Luxemburgenſis vindicandæ, quam intulerat hoſtis fratri Luynæo iniuriæ, ducentis alarijs Gontautum venit, vbi in nouam prædonum manum incidens, cæſis L. in fugam reliquos agit; quamquam non incruenta Regijs victoria fuit; quippe Baro Glaromontius ſtirpe nobili, quia pugnam ſinè ferreo thorace inierat, glande traiectus magnum ſui deſiderium reliquit.

Pleriſque cæſis in fugam acti reliqui.

Clermont.

Baro Claromontius occiſus.

Ineunte Decembris X. diſploſa in muros indeſinenter tormenta XVIII. ruinam edunt. Procurati exhinc cuniculi duo, ſucceſſu diſpari euaporantur; hinc ad prætorianæ cohortis oppugnationem magno impetu terra diſſiliens propugnaculum ingenti ruinâ euertit, eâ, quod tunc portento datum, præſidiarij cuiuſdam felicitate, vt vi pulueris tormentarij in altum iactatus, eodemmet ceſpite, in quo firmauerat veſtigium, incolumis terram ſubierit; illinc contrario cuniculo opus euaneſcens, Ribeiracæ cohortis oppugnationem irritam præſtat.

Cuniculi in muros duo.

Patebat ergo prætorianæ legioni ruina pluſquam ex æquo; imò ſi quid eâ die priſtinæ habuiſſet virtutis, ad Regis oculos, qui ſpectandæ oppugnationi

adesse voluerat, munitissimam primo conamine expugnauerat vrbem; cuniculo statim succedunt artificij ignes, pilæ ignitæ, pelues pice & resinâ fumantes, hastæ flammææ, cæteríque id genus parati arte ignes, seu terrendi hostis animus erat, seu à ruinâ igne propulsandi: procuratæ interim amne aduerso nauiculæ, vnde pluteis tectus miles (namque vrbem fluuius alluebat) à ruinâ procul auerteret hostem. Enimuerò deficiente prætoriana cohors animo, leuiori quàm speratum prælio pedem refert, vt non iniuriâ dici possit vices suas ipsam militiæ virtutem pati, quíque hodie inuicti animi est, cras imbelli, aut nullo conamine debellandum.

Artificij ignes.

Prætoriana cohors pedem refert.

Regiment des Gardes.

Illucescente Decembris X I. Lousierius, cui à nupero Marchionis Theminij fato, Marchionis Theminij nomen obtigerat, suprema Marescalli Theminij mascula proles, dum ad valla sua distentus operi, bacillo designabat imperia, glande ad pedem, leui in speciem vulnere sauciatur; atenim, quia se incautus amni commisit non procul à castris sanando vulneri euehendũ, adeò recruduisse vulnus memorant, vt paucis pòst diebus magno omnium mœrore interierit: vir erat magni nominis, Cadurcorum recenti promotione Senescallus, D. Gastonis Borbonij primarius eques, Nauarræ cohortis pręfectus, prælijs sæpiùs gloriosè gestis insignis, spes vna Theminij patris, militibúsque præcarus: atenim non admittente eas exceptiones fato, qui Nestoris annos implesse debuerat Achillæo vulnere cadit. Dictum ad ea tempora memini Achillem Gallicum, qui vix primo adolescentiæ flore,

Lousierius occiduur.

Lousieres.

Quercy

Laudatur eius virtus.

Quare dictus Achilles.

magnâ virtutis commendatione ſauciatus ad pedem, indebitam morti animam Achillæo in vulnere poſuiſſet. Prodiere ſtatim in publicum conſolatorij ad Mareſcallum Theminium codicilli, quibus Orator multa de Deo proloquutus vnam in fati neceſſitate afflicto patri conſolationem proponebat; imò nec ſe hominem prodidit, cui vix trimeſtri ſpatio, duplici funere progeniem maſculam, nepotémque Boſquium arma ſubduxerant, ſeu ſolatium præſtitit virtus heroïca, ſeu leue cæſorum deſiderium. Exin reparando Theminiorum nomini, quamquam ſenectute prægrauis Lanoüiam eximiâ formâ viduam ducit, cui ab heroüm funere non aliud debuerat ſolatium ſupereſſe, quàm effrænata etiam infra magnum animum lacrymandi licentia; nempe poſitâ ſupra hominum vices tam ſubitâ, támque irreparabili iacturâ, vt ſolatium addere videretur ipſamet ſolatij deſperatio.

Theminij patris à funere dolor.

Lanoüe

Rex literis ſolatus afflictum remunerandæ in patre natorum virtuti, profusâ liberalitate dona, nouámque illi præfecturam impertitur. Mareſcallus Roquelaurus Aquitaniæ magnâ ex parte legatus erat, reſiduum in prouinciâ legationis munus non diu antè à Rege obtinuerat Montiſpanus Gondrinus: procuratur Theminio integra Aquitaniæ legatio, Roquelauro in remunerationem datis ducentis librarum millibus, præfecturâque Lectorenſi diu ab eo expetitâ; Gondrino conceſſa, quam Theminius antè adminiſtrabat Benarnij prouincia; ſícque tribus vnâ permutatione ex æquo ſatisfactum.

Data Theminio propretoria Aquitaniæ dignitas.

Montespan Gondrin.

Roquelauro præfectura Lectora.

Gondrino Benarnij.

Poſterâ die redintegratâ verberatione oppugna-

tio in vniuerſum indicebatur, cùm Marchio Mirambellus, Vicecomeſque Caſteſius vrbis æquâ poteſtate præfecti, habendo colloquio inducias petunt. committitur Gondrino negotium, illi deditionis conditiones in ſchedam relatas proferre; Gondrinus contrà ſcriptum reijcere, vbi vnam Regis ſui miſericordiam ſubire ſubditos deceat. deſperatâ ſalute protelari quidem in craſtinum obſidionem poſſe; at non niſi certiſſimo obſeſſis excidio: acturum ſe tamen, ſi quid erga Regem precibus valet, præſidiariorum vitæ conſulatur. Subiere obſeſſi legem, primóque diei crepuſculo, viæ ſe accingebant, cùm Regius miles prædæ impatiens, in vrbem tumultuariò abripitur, vbi nî Mareſcalli Roquelauri, qui ſibi eâ obſidione magnum nomen parauit, vigilantia acriter obſtitiſſet, periculum erat, ne ad internecionem caderet hoſtis.

Mirambeau. Caſtets.

Vrbs Regis arbitrio ſaluâ vitâ deditur.

Vrbem Regius miles prædatur.

A prædâ, vrbi ſubditur ignis, muniminàque ſolo æquantur, vt ne ipſamet quidem veſtigia vrbis hodiernâ die ſuperſint; condignam temerarijs oppidanis pœnam, qui inuicti Regis victorias morari præſumentes, in ruinam ipſi cum vrbe ſua dilapſi ſunt.

***

CAPVT

CAPVT III.

EPITOME.

Luynæus exanthemate moritur; purpuratorum varij ad rei nuntium affectus. Morientem deficiunt omnia. statim eius memoriam amici abdicant. Duo illi præ ceteris fidi. deplorabilis defuncti status. quem omnia sequebātur destituunt omnia. purpuratorum speculum. Burdigalam cadauer infelix secundo amne inuehitur. Rex Luynæam litteris solatur. Marescallus Sangeranus delatam sibi in Aquitaniâ præfecturam abdicat. Substituitur Engolismensis. Aquitania vlterior Ellebouio obtingit. Nigrapelissa & Burniquellum Vigniaucij factione intercipiuntur. obsidetur ab Engolismensi Burniquellum & capitur. Oruallus actis in vincula Figeacensibus Catholicis, agrum adiacentem deprædatur. illi Pibractus obsistit.

Lōgueville. SECVNDVM obsidionem, Longę-Tiliæ febre acutissimâ correptus Luynæus, minore quàm creditum Regis mœrore excedit: defuncti cadauer ita in momento diaphanum fuit, vt vitreum esse dixisses; Medicis exanthemati morbo pestilenti maculas toto pellucidas corpore imputantibus. ad rem imprævisam purpuratorum alijs mœrore confectis, gestiebant prę gaudio alij, prout suam sibi quisque fortunam propo- *Luynæus moritur.* *Varij purpuratorum ad eam mortem affectus.*

nebat in melius, aut in deterius mutatam.

Nunquam sinè obtrectatore fuit, quem mors gratiæ exemit, plura in eum statim ab extremis coniecta, quæ hîc præterire satius duxerim, ne mortuo insultans videar cum laruis luctari. Nondum exhalauerat animam, cùm defuere eodem momento, supellex, amici, familiares, medici, ea demùm omnia, quibus paulò antè legem summo iure dabat. Nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum est, quàm fama potentiæ non suâ vi nixæ. statim desertum Luynæi limen, quíque illi impensiùs litauerant dum spirabat, Dei (si fas dicere sui) ipsam memoriam execrantur. Vbi in transcursu notari velim quanta amicis curialibus habenda fides. Nemo ambigat Luynæum, dum præfecturas, ęrariúmque distribuebat ex animo, multorum sibi conciliasse affectus, & gratiam, collatis scilicet supra auri largitionem, dignitatibus, reliquísque, quæ vulgò Regis arbitrio cedunt. Inter hos tamen, quorum haud infrequens numerus, vix inuenti dúo, qui morienti oculos clauderent, supremáque illi exsequiarum procurarent. Fidus illi præ omnibus, ad extrema perstitit Abbas Rosselaius Italus; olim ex Reginę parētis familiâ, quam, cùm Luynęus cuilibet auctoritati anteïre studens, ingeniosis hominibus destituere sibi proposuisset, hunc præ ceteris legerat, qui corruptionis in principem nobilissimā capax, illi peierasse circumferebatur, Marchionémque Monium Reginæ item asseclam, in eamdem secum fortunam allectum, fecisse pariter violatæ fidei reum: quamquam Monij fortuna potior, qui præter Scotica-

Morientem destituunt omnia.

Amici ipsam eius memoriam abdicant.

Vnus illi ad extrema fidus Rousselaius.

Rosselay.

Vir olim Reginæ addictus.

Mony.

rum præfecturam excubiarum, sibi Forcæi rebellione delatam, primus Reginæ regnantis eques, procurante Luyneo renuntiatus fuerat, vnde etiamnum hodie sexaginta illi librarum millia in annuas pensiones. Rosselaius contrà, quamquam præ ceteris Luynei secreti conscius, tristium, letorúmque socius, vnúsque è curialibus secessus comes, immunis à largitionibus vixit, non aliâ quàm Luynæi affectus gratiâ. vnus ille, si Contadum eximis, Comestabilis, quod aiunt, creaturam, demortuæ fortunæ litauit. Deficientibus cereis ad iusta exequiarũ, imò & syndone, quâ fortunatissimi olim hominis cadauer infortunatum inuolueretur, ære ille suo comparauit. portentum inauditum, possidebat nudius tertius, quę in hominem cadunt omnia, quem hodie deficit carbasus funeraria; turma heri nobilium, eius æmulatoriè premebat vestigia, foris, domi, vbique illi ad imperia astans, quem hodie fugiunt nobiles, lixæque ipsi aspernantur. Dignitates Ecclesiasticas, Episcopatus, Abbatias, ceteráque id genus, quæ Regis Galliæ arbitrio subsunt, distribuebat ex placito, stipabant Diaconi, Sacerdotes vno verbo sequebantur innumeri opimorum Sacerdotiorum captatores, hodie vix obuius Monachus supremum morientis spiritum excipit: demortuo ne Sacerdos quidem vnus, Christianis de more ad cadauer precibus iusta exsequiarum persoluit; in quo spirabant omnia, destitutus omnibus exspirat solus: O spectaculum, cui si Luynæi potentia non ignorabitur, vix habitura sit fidem posteritas! ô humanæ vitæ speculũ, cui si se purpurati introspiciunt, abundè habeant

Contade.

Contadus Comestabilis item fidus.

Deplorabilis defuncti status.

Quem omnia sequebantur deficiunt omnia.

Purpuratorum speculũ

quò adeò instabilis titillationes honoris, quò splendorem familiarúmque decora, quò spes vno diuitiarum pręsidio nixæ, quò demum omnia quæ tam fluxâ possessione, decus sinè decore, honorem sinè honore sapiunt, abdicentur.

Exenteratum cadauer. Fama tunc inualuit post commissum cymbæ cadauer exenteratum, polluta tabo & sanie viscera feminis ad fluminis ripam lintea repurgantibus tradita abstergendo ad aquam sanguini, separandæque saginæ; eásque demum operæ conductæ pretium reposcentes, deficiente pecuniâ, non nisi salso pisce, qui ad cymbam prostabat dimissas, scilicet præstitæ Comestabili operæ condignâ eâ remuneratione, quam ipse piscator gratis erogauit.

Burdigalā inuehitur. Conditum aromatibus cadauer obesum Heluetij vnius custodię creditum, Burdigalam secundo Garumna inuehitur: vbi nullo donatum honore, imò ne in vrbem quidem inductum populi metu, in statione ad portum malefidâ reclinatur, donec Malliacum, ad Turonensem agrum, quod ille titulo Luinæi Ducatus illustrauerat nuper, condigno vtcumque honore inlatum est.

Omnia ad Luynæi excessum in aulâ mutantur. Statim à rerum arbitri excessu, nouam aula faciem induit, quósque in imum eius olim vita agebat, eosdem hodie mors in altum euehit: contrà ad rerum fastigia fortunâ bene auspice euecti, non alio infortunio decidunt, quàm eius excidio, cui vni præpotens innitebatur auctoritas: FAVOREM illicò summâ rerum amouent passi eius calculo Ostracismum, & qui sibi commiserationem conciliabant miseri, felicioribus nunc auspicijs inuidiam

excitant; quippe ità humanarum rerum vices habent, vt vbi fortunæ felicioris carbasos, fauens placidúsque Fauonius inflat, cadant ex voto quęlibet, calcatísque non nisi rosis, felicitatem ne ipsa quidem cogitatio assequatur; atenim mutatis rerum vicibus vbi vel tantisper declinat ventus idem, ruant in peius omnia, vnóque hoc fluctuantis fortunæ indicio, non aliâ causæ cognitione terga amici vertant; infensi quibus auctoritas antè imponebat silentium, impudenter loquantur; obganniant, qui adblandiebantur, à parasitis satyræ prodeant; vt ad eam rerum humanarum vnius arbitrio fortunæ mutationem, non immeritò dici possit, summum hominis bonum vni virtuti inesse, quam raró inter luxum, vanósque aulæ apparatus inuenias. *Rerum humanarum vices.* *Quæ cœlo subiacent, fortunæ subesse.*

Proscripti antè non aliâ quàm præstiti infensis Luynæo obsequij postulatione restituuntur; restauratur debita iure sanguinis auctoritas, parens filio, filius parenti gratulatur, exultant faciliore iam ad aulam accessu primores, ipsíque qui conductitiam illi operam venditâ libertate pręstabant, quamquam supra fidem captabant lucrum, innato tamen libertatis amore, iam se iugo eximi gaudent, aratrúmque boues infortunati deponunt; triumphat populus rege humanissimo, cuius placidissimam indolem aliquando flexura in peius timebantur audacissimi capitis perniciosa consilia; exultant præ omnibus Parlamenta, quorum auctoritati tacitis ille factionibus struebat insidias, quibus non nisi publico bono studentibus, obijciebat ille temeritatem. *Exultat in funere populus.* *Exultant Parlamenta & nobiles.*

Ea communi tunc gaudio causa prætexebatur, quòd extinctâ semel Rebellione æternùm in Galliâ pax sperari poterat, nempe vnius excidio, cessante primorum prætextu, quos nemo dubitabat publicam nouo bello redintegraturos calamitatem, altâ adhuc mente repostis veteribus, vnde à Luynæo querebantur, iniurijs. Rari lacrymantium questus, seu dolebat nemo, seu promerendæ sibi fortunæ, quæ tunc non nisi à funere ridentibus arridebat, lacrymis consultò abstinebant. Regi leuis dolor, nempe magnitudine animi victo gemitu.

Diuturnæ pacis ducta hinc angu ria.

Nec deerant, qui publicas inter acclamationes, populi socordiam tacitâ crudelitatis, ignorantiæque postulatione perstringerent. crudelitatis, ductis hinc argumentis; quòd vix hominum sorti conueniat, demortuorum, vno vindictæ ardore temerare manes; non nisi lepores, ex veteri emblemate, mortuo leoni illudere, ignauos defunctis. Parcendum tamen ignaro populo, qui sæpius, causâ incognitâ, risum aut lacrymas, vanis delusoriísque imaginibus, in contrarium accommodet tempori, vt cùm flendum maximè, effusiùs rideat; cùm exultandum effundatur in lacrymas. Posse opinionem defendi quæ Luynæi morte & rebellionem potentiùs, quàm antè subsistere affirmet, & auctorari in Regem ipsum factiones. Comestabilem eximiæ olim prudentiæ virum, sagacis, expeditíque ingenij, fortunâ quidem (quod nec diffiteri queat) in propria commoda plus quàm par esset abusum: atenim id illi cum fortunatis aulicis, nemine exempto, commune fuisse; si nimij erga agnatos affectus postulabatur,

Eorum opinio qui Luynæi memoriam tuebantur.

Redintegrari eius funere rebellionem.

laudandum immenſo in Regem amore obſequióque; ſi Regis gratiam promeritus, profusâ eius liberalitate gaudebat, laudem à ſummâ munificentiâ Regi accreſcere, ſi poſitis ſupra natales & ſortem honoribus auidè inhiabat, peccaſſe quidẽ; at neminẽ immunem ab eo crimine, ſi crimen eſt, ſuos quemque nęuos illi imputare, quem mors inopina exemit potentiæ. Laudandũ quòd in Sectarios Rebelles, Regis animum primus concitarit, quòd bello ſuaſo pericula primus, quidquid inuidia garriat, pro libertate publicâ, pro Rege ſubierit. Concilio in expeditione non militari modò, ſed quod cauſarum ciuilium vocant, magnâ integritate, maioréque tunc, quæ hodie tamen in peius vertatur, laude præfuiſſe; fortunâ Regis oportunè vſum; hos ſecundùm expeditionem pecuniâ, illos pollicitationibus, ſpe aut timore, Regio addixiſſe obſequio. Quæ ſummo iure gerere viſus ſæpe, niſi conſulto priùs oraculo Regis, geſta nunquam. Enimuerò ſi quid in obſidione Montalbanâ peccauerat, nuſquam ab effectu imperatorem condemnandum, ſequutum ea media, quæ iam alibi ſæpius profuiſſent. Defuturum eius morte prudentiſſimi viri conſilium, ad cuius extrema ſi lætitiæ ignes excitat deluſa populi ſimplicitas, mutandos eos, breuiúſque fortaſſis, quàm exiſtimetur in pyras buſtuarias: nemini, ſi Regem eximis, Gallici ſecreta imperij feliciùs, faciliúſque innotuiſſe, quæ priuſquàm ſucceſſuro experientia longior aperuerit, pleraque timenda, quæ ne quidem hodie præuideri queant. His plura quamquam tacitè addebantur, quæ Luynæi viri procul dubio

Bellum in Rebelles ab eo ſuaſum.

Rerum expertem.

ingeniosi memorię debita hîc reposui, innocens ille nécne, mea non interest, qui non nisi denudatam hîc veri simplicitatem nulla gratiâ exprimo, timore nullo.

Rex Luynaam literis solatur. Statim à Luynæi funere afflictam eius vxorem Rex codicillis solatur. extincto Luynæo, aspirare adhuc leniter eius posteritati fortunam, cuius Regio affectu auctor ipse, imposterum fautorem se pollicetur: attamen seu fragilitate sexus, seu parando, sibi, Luynææque familię primorum subsidio, vix emenso à Luynęi excessu semestri, secundis inuoluitur votis, ducto Ioinuillio principe, qui eius iamdiù amore deperibat; condignis Comestabilis viduæ nuptijs, quam nisi Principi, secundò nubere, apud nos decor vetat. *Secundis illa inuoluitur nuptijs.*

Solutâ Montalbanensi obsidione, Rex qui ęgrè ferret peruicacem impunè Rebellionis audaciam; castella in vrbis ad iactum lapidis ambitu exstruere destinarat, cingendo ijs Montalbano, quæ vallis (lineas communicationis appellitant) sibi ab hostis eruptione inuicem præstò adforent. Marescallo Sangerano quatuor hominum millibus, ea prouincia sortitò obtigerat: atenim quia præposterè administrato ærario stipendia deerant, præfecturâ ille vltrò abstinuit, nihil addubitans quin vbi ærarium deforet, pupillum & viduam opprimere cogeretur: substituitur illi Dux Engolismensis (mirum quòd detrectatam à Marescallo præfecturam subierit princeps.) Engolismensi datur Theminius Legati auctoritate, Castrametatoribus Bourguio Lespinassço, & Contenantio.

Marescallus Sangeranus delatam sibi præfecturã abdicat.

Substituitur illi Dux Engolismensis.

Du-bourg Lespinasse. Contenant.

Ex

Ex aduerso, Aquitanię vlterioris Duci Ellebouio Lotharingo Principi præfectura incumbit; non nisi quatuor legionariorum millibus: Castrametatoribus Vigniolio, Lausuno, Bourdelio & Cursono; quibus postmodùm ad celebrem Toneinsij obsidionem ascripti Cornussonus, Vicinus ab Ambra, & Arpajonus. At hæc suo infrà loco.

Duci Ellebouio Aquitania vlterior obtingit.

Vignoles. Lausun. Bourdeilles. Curson. Toncins Cornusson. Voisins d'Ambres. Arpajon.

His in hunc modum præscriptis, frigora inter & glacies Rex Lutetiam properat.

Sectarij perduelles, quos Rex vix integro semestri L. ad minùs vrbibus in Aquitania destituerat, vt vnum illis superesset eâ prouinciâ Montalbanum, Regijs segniter hybernantibus, neque dearmatis ex iussu captarum vrbium oppidanis, de intercipiendis ijs consilium capiunt. Montalbano adiacent Nigrapelissa & Burniquellum; tacitâ in vtrumque factione signa conuerti placuit. monentur Sectarij oppidani, adfuturos postridiè nocte intempestâ liberatores; si arma deforent, starent ad murum vigiles, sin obsisteret pręsidiariorum solertia, propinato largiùs mero infunderent caliginem oculis, vniuersâque rerum in vino obliuione, fraudis suspicionem auerterent. Res ita habuit, appetente nocte propinantibus oppidanis, præsidiarij liberiùs indulgent genio, vt effusam ciuium liberalitatem demirarentur, qui sponte, vltróque offerrent, quod antè vis vna extorquebat. Vigniaucio datum id negotij, Sectarijs ex voto cadit: Nigræpelissæ, somno, vinóque sepultis Regiorum vigilibus, infelix Valiaci cohors ad internecionem iugulatur. Burniquelli non adeò Sectarijs expeditio feliciter cedit: quippe

Nigrapelissa & Burniquellum à Sectarijs intercipiuntur.

Burniquelli castrum validè obsistit.

interceptâ vrbe præsidiarij, in arcem se recipiunt, Vigniauciúmque strenuè propulsant donec Engolismensis in subsidium adfuit. Hîc mendacij simul & impudentiæ postulari necessum est, qui Matthæi nomine, eo tempore fato functi, expeditionem nobis regiam Gallicè exarauit, qui perfrictâ fronte loquentem inducens, qui iam antè obierat, intercepta à Vigniaucio vrbem, castrúmque mentitur, cùm re verâ castrum ad extrema validè obstiterit. rem paulò altiùs repetamus.

Vignaur.

Engolismēsis in subsidium adest.

Engolismensis vbi ab hoste vrbes interceptas agnouit, re in militare consilium districtè relatâ, in Burniquellum signa conuertere statuit, positâ scilicet in plano eâ obsidione, castróque adhuc prohibente hostem: atenim, desertis magnâ ex parte signis, rarioribúsque, quàm ad eam obsidionem par esset ordinibus, citari Pibracium placuit, qui lectâ recens mille & ducentorum hominum cohorte, Maluicini hybernabat. Ille haud segniter, quò ab Engolismense iussum, nocte, interdiúque eâ frigoris intemperie pergere, vt transuadato mediâ glacie Tarno legionarij tres secundùm viam frigore obriguerint, vt immobili ad glaciem vestigio dixisses statuas. Postridie Burniquellum venit, iussúsque suburbium muris adiacens occupare, diutino illud prælio expugnauit, desideratis legionariorum circiter IV. Ardosióque præfecto, viro clarissimo, qui nuper à Caluinismo ad fidem Catholicam conuersus ingenti in Sectarios odio ferebatur.

Pibracius aduolat.

Pibrac.

Mauuoisin.

Occisus Ardosius.

Hosti suprà fidem noxia erat indesinens Regiorum ab arce displosio; atenim, deficiente commea-

tu nihil eius deditio protelari poterat; ni rupis inaccessa, militibus L. ducentisque panibus præfectus Vlmodæus superasset; quamquam ducentis legionarijs, leuiore non nisi ducentorum panum subsidio, Iustarretus Pibraceæ cohortis præfectus, per abrupta, viam delectæ manui, commeatuique molitur, vt iam nihil eâ parte Regijs timendum foret. Desperatâ Rebelles castri deditione, conseruandæ vrbis spem abdicant. Datur mutua habendo colloquio fides, diéque ab obsidione decimoquinto saluâ vitâ, impedimentis, datóque Nigrampelissam commeatu Vigniaucius præsidiarijs CCC. vrbe absistit. Obsidioni, Regiorum præfuere Engolismensis, Theminiúsque, Castrametatore Contenantio, cohortibus Picardiæ, Chapesij, Pibracij, Mommoranciíque Hierosolymitani equitis.

In castrum commeatus inducitur.

Foulmedc. Iustarret.

Vrbs deditur.

Contenant. Picardie. Chapes. Pibrac.

Post confectam in hunc modum expeditionem, hybernacula legionibus distribuuntur, Dúxque Engolismensis & Theminius Cadurcos hybernaturi petunt. Per idem tempus Oruallus Comes, vir audax Carlusio, Sauiniaco, & Veyriero comitibus, Figiacum venit, vrbs est ad Cadurcensem agrum Catholicis mixtim, & Sectarijs oppidanis, æquali rebus administrandis potestate; nisi quòd validissimam arcem, vrbis dominam Sectariorum Rebellium præsidium habebat, præfecto Suillio: legionariorũ Oruallo mille supra ducẽtos, Alariorũ trecenti merebant. nec mora, actis in vincula Catholicis, à quibus redemptionis aliquid sperabatur, pelluntur reliqui; exin ferro & flammâ vastatur solũ adiacens. Suillius inter hæc, qui caninâ plusquàm impudentiâ

Oruallus Figiacum venit.

Charlus. Sauiniac. Veyrieres. Figeac.

Malè habiti Catholici oppidani.

Suillij commentum.

fidem Regi mentiebatur, ad Marescallum Theminium scribere, multáque de Oruallo filio questus, eius se captiuum imponere, penè actum in vincula nihil habere residuæ potestatis, quò oppidani Catholici restituerentur in integrum. Deberi vltorem parricidio; quem si à Theminio sperare dabitur, paratum se vt Vxelloduno, Figiaco, reliquísque arcibus cedat: enimuerò ludicra hæc, vt docebit nos historiæ series.

Alariorum ordo ab Oruallo opprimitur.

Ad secundum Figiacô milliare laxioribus hybernabat excubijs Engolismensis Alariorum ordo primarius: pagus erat Lissaci nomine, non nisi claustris Lissac. quà hosti patebat via, munitus: intercepti vigiles, improuiso ad subitam displosionem strepitu alarios excitant, illi pars nudi, pars tumultuariò loricati accurrere; at leui Regiorum præsidio crebrescente numero, audaciàque Rebellium, cæsis plerisque reliquis in fugam actis, prædâ, locóque Oruallo ceditur.

Pibracius illi obsistere iubetur.

Sistendis Orualli incursionibus, iubetur Pibracius, qui positis ad fanum Antonini mapalibus eâ parte statuerat hyberna, cohorte suâ instare hosti, distributis militi suo ad Figiaci, Vxelloduni, Ca- Figeac. iarci & Cardalliaci ambitum stationibus; data illi Caddenac. dehinc Meruillij Alariorum turma expedita, cuius Caiarc. præsidio pleraque in decursu historiæ gloriosè pa- Cardaillac. trabit: exin Marescallus Theminius Moissacum venit.

CAPVT IV.

EPITOME.

Parlamento Burdigalensi æquandorum solo Clairaci muniminum prouincia à Rege incumbit. A Lesiniano intercipitur Clairacum. Ducæus Senator capitur. Proditione Lachenaij Royanum delusoriâ oppugnatione expugnatur. Lachenayus in vincula agitur. Vicius Procancellarius renuntiatur. Regis ad Reginam parentem literæ. Forcæus & Theobonus subsidiarijs copijs aucti Ellebouio facessunt negotium. Rex Lutetiæ magno populi applausu, cultúque singulari excipitur. Luynæi præfecturæ varijs distributæ. Quilleboium dirutum. Ambianum Luynæi filio quamquam infanti conseruatum. Lesdiguerius Rebelles in Delphinatu in obsequium retrahit. Ad Vaurensem agrum ingenti clade affecti Montalbanenses.

INTEREA ad Aquitaniæ vlterioris, Pictonúmque confinia, nihil tacitis factionibus non mouebant Rebelles, quò expugnatas nuper à Rege vrbes, in ditionem suam retraherent: quas inter, Clairacum, non à Forcęo, vt imposuit Mercurius mendax, sed à Lesiniano eodem circiter tempore intercipitur; proditionem paulò altiùs repetamus.

Statim à Clairaci deditione, Burdigalensi Parla-

Demandata Senatui Burdigalensi æquandorum Clairaci munimi-num prouincia.

Le Duc.

mento æquandorum solo muuiminum munere à Rege delato, demandatâ Duçeo senatori eâ prouinciâ segniter labori incumbitur, quódque mali extremum est, versi in luxum, & segnes prædarum opulentiâ milites, lasciuiâ stationes omittere assueti, somno, vinóque procumbunt; vnde Lesinianus, Castro ad vrbis viciniam sito, nihil addubitauit, quin leuiori periculo præsidiarij vigiles intercipi possent. Lectis ergò inter noctis obscura prouincialibus ijs, quorum adhuc nutabat fides, primò secretum aperire; dehinc vt in facili negotium erat proponere, sibi fidum magníque animi Clairacensem oppidanum præpotentem in vrbe, cuiúsque ædes muris adiaceant, fidem in præclarum id facinus obstrinxisse; aperiendum præstitutâ die, ad vrbis fossam foramen, quantùm satis esset intromittendo homini, suggressos liberatores, vacuas sensim ædes subituros, nullâque Regiorum suspicione vrbem exin occupandam. Ad hæc iureiurando adacti omnes, concubiâ nocte quà designatum iter intrepidè pergere; exin mille legionariorum expedita cohors in fossam deuoluta, foramine medio in vrbem penetrare, dum oppidani Sectarij, præsidiariorum hospitem quisque suum in strato iugulant. Regij vigiles ad arma clamare; perrumpere ex aduerso, cohorte suâ Lesinianus, vt leuiore Regiorum conamine occupatâ vrbe, ceciderit pręsidiaria cohors, Ducæo, à quo opima redemptio sperabatur, acto in vincula. Ibi Maluaisium Societatis Iesu memorant magnâ inter cruciatus constantiâ dilaniatum, quam bello nihil politico, spontaneam moriendi ratio-

Lesinianus intercipiendi Clairaci auctor.

Lesinian.

Proditionis modus.

Vrbs intercipitur.

Agitur in vincula Ducæus.

Maluais.

Dilaniatus Iesuita.

nem in martyrium flexisse plerisque placuit, vno scilicet religionis odio, dilacerato sacerdote.

Royan. Eodem fere tempore Lachenaij præfecti proditione Royanum maritima vrbs, magníque momenti, & nominis intercipitur. rem ita gestam memorant.

La Chesnaye. Statim à Lachenaij spontaneâ deditione Rex, quamquam Sectario, Royani præfecturam ei saluam habuerat. illc parum beneficij, fideíque memor, ne Rebellionis auctor propalàm haberetur, tacitâ cum Rupellanis factione paciscitur; conuentâ deditione Soubisius Rupellâ soluit, admotísque vrbi legionarijs bis mille, scalas tumultuariò muris accommodat. ibi non nisi delusoriâ vtrimque displosione, vanis ictibus capta ascensu munimenta; nudatíque exin propugnatoribus muri non ægrè superantur, vt vrbs desiderato nemine Rebellium subierit legem. Expugnatâ vrbe in arcem decurritur, quæ item à ludicro prælio statim dedita. Proditionis suspicionem auxit, quòd Lachenayus minor Lachenaij præfecti primarij legatus, pactâ in speciem deditionis lege, præfectus arcis proclamatur, ídque fratre destituto, qui tunc consultò aberat. Actum id vnâ Lachenaij proditione, consilium defectionis improbantibus oppidanis, qui tamen eò inclinare videbantur, cùm prohibere non possent. Nihil moratus Lachenayus maior, citatis ad Regem equis accurrere, proditionísque pœnas reposcens, præfecturâ destitutum se queri, non aliâ quàm præstiti Regi obsequij caussâ. Rex nihil cunctatus perduellem in vincula agi iubet, iudicésq; co-

Quâ perfidiâ Royanum interceptum fuerit.

Lachenayus habitus proditionis auctor.

In vincula agitur.

gnitione extraordinariâ inquirendæ proditioni delegat.

Paucis ab hinc diebus tentata in Mornacum Castrum à Rupellanis expeditio, Burdigalensium industriâ, præcipitíque ope, illis excidio vertit, quâ expeditione laudatam memini Senatus Burdigalensis virtutem, qui mutatis in cassides pileolis, humeralibúsque in balteos, militiæ passim Senatores suos præfecit. *Mornac*

Gallia sex mensibus sine Procancellario fuit.

Totum iam semestre destituta Procancellario Gallia minùs feliciter exegerat, iuráque & leges pessum ire lugebant, quos florentis alioquin imperij infortunia tangunt, quando eius excessu, qui sigilla nuper sibi impudenter ascripserat, funerato Comestabili insimul, & Procancellario, restituitur primo decori toga, habitâque vnâ cooptationis in sanctiore Regis Consilio ratione (quamquam multorum iudicio restitui Cancellarius pristinæ sigillorum præfecturæ debuerat) placuit Procancellarium eligi, qui ceteris ætate, longioréque rerum experientiâ anteiret. Vicius ille, vir sapiens, vnâque prægrauis annorũ serie, ingenio sagaci magè, quàm expedito.

Vicius veteranus in consilio Regis Procancellarius renuntiatur.

De Vic.

Regis ad Reginam parentem codicilli.

Paulò pòst Burdigalà Rex parentem Reginam codicillis hortatur, præsentià suâ consiliisque salutaribus, quibus administrata olim feliciùs Gallia, filio Regi adesse velit; notam Galliæ plusquàm dici possit prudentissimæ principis fidem, sagacitatem, publicísque fluctuantis identidem regni negotijs vigilantiam, optatum à se diutiùs daretur intima gratulatione matrem carissimam amplexari: iter indictum Lutetiam quò si in occursum accurreret

renouandos

renouandos affectus, naturâque feliciùs auſpice, communicandam regni adminiſtrationem. Monhurtium à ſe expugnatum, intercepta recèns proditione Rebellium Clairacum, Royanúmque; at leuia hæc, vbi apertiùs protegendo Eccleſiæ primogenito cœlum armabatur. Dilatas in ver proximum expeditiones, quando ità ordinauit Deus, vt debitam deliciis adoleſcentiam tubarum clangoribus, periculíſque glorioſiùs exigat. Nihil ad hæc Regina parens Lutetiam pergere diſtulit, vbi magno omnium applauſu, Luynæi memoriâ non niſi in publicum populi Pariſienſis odium renouatâ, aurei amœnitatem ſæculi inducere viſa eſt. *Lutetiam Regina venit.*

Ellebouius interim ad vlteriorem Aquitaniam auctoritatis Regiæ vindex, Forcæi, Theoboníque factiones opprimebat; quamquam poſt debellatum nuper à Rege Monhurtium, obſidionis reliquias, Marchionem Mirambellũ, Caſteſium, quingentóſque legionarios copijs illi ſuis aſcripſerant, vnde ſupra ducentos mille pedites, trecenti alarij. Nihil ea acie quamquam leui, viris audacibus intentatum, quibus ſupra Ellebouium id pręcipuum erat, quòd natali ſolo leuioribus bellum impenſis, certâque circumiacentis plagæ notitiâ gerebatur. At hæc infra. ſoluentem interim Burdigalà Regem aſſequamur, qui hinc Blauiam, Blauià Engoliſmam venit: illi eò loci expeditiſſimâ frequentíque nobiliũ manu Condæus Princeps in occurſum adeſt. Engoliſmâ Pictauium itur. ibi Comiti Rupifulcaudio propprætoria Pictonum præfectura cedit, deſtituto in perduellionis pœnam Rohanæo. Laudatum hîc *Theobon.* *Ellebonio negotium faceſſunt Theobonius & Forcæus.* *Blaye. Angouleſme. Poictiers. La Rochefoucaud.* *Rex Engoliſmam venit.*

à Rege commendatione publicâ memorant Espernonium quòd leuiore exercitu, & Rupellanos vtrâque messe destituisset, & cladibus sæpiùs nullâ suorum iacturâ affecisset. Pictauio Turones ventū, ibi (namque inlatum iam antè Luynæi cadauer) cōdigno felicissimi olim hominis reliquię infelices honore donantur, supremúmque conclamatus Malliacum inuehitur, vbi etiamnùm hodie iacet. Hinc Nauarræa cohors Salmuriam subit, vrbem magni momenti, quam tacitis Rupella factionibus intercepturа timebatur; Turonibus Blæsas, Blæsis Aureliam, Aureliâ Rex Lutetiam venit, vbi magnifico apparatu excipitur in hunc modum.

Supremo donatus honore Luynæus.

Mallié.

Saumur

Tours. Blois. Orleans Paris.

Lutetiam ventum.

Duodecim legionariorum millia ad pagum Rubeimontis duobus ab vrbe milliaribus in quadra militaria distribuuntur, ibi quidquid Lutetia pretiosi habet; gemmæ, armillæ, vniones; quidquid splendidi, sericum, segmenta filis argenteis passim, & aureis intertexta, ceteráque id genus repercussis opportunè radijs eâ maiestate fulgebant, vt demissos totidem è cœlo soles diceres. Rex ad populi conspectū gratissimi, rhedâ desiliens, seu prospectandorū agminū; seu se populo Parisiensi exhibendi animus erat, magnâ alacritate adequitare; hinc, subiturus vrbem, à Memmio Præside, mercatorū Præposito excipi, dum ad suburbium sancti Iacobi XXX. machinæ murales displodurtur, artificij ignibus illustrantibus noctem. Regi ad latera equitabant D. Gasto Borbonius, Condæus, Suessionensis Gallię Principes, Ioinuillius, Vindocinensis, Mombasonius, primorúmque non pauci: donec ad Virginis

Magno Rex apparatu exceptus.

Montrouge.

Rheda desilit.

De Mesmes Preuost des marchands.

Condé. Soissōs. Ioinuille. Vendosme. Mombason.

Principes eli comites.

Rets. Rochefoucaud. Deiparæ Metropolim Ecclesiam Radesiano Parisiensi Episcopo, Rupifulcaudióque Cardinalibus, magnâ populi acclamatione excipitur, vnde exin post decantatum de more DD. Ambrosij & Augustini hymnum, regio palatio succeditur, vbi reducem Regina maritum, Parlamentum protectorem, populus patrem incredibili applausu salutant.

Luynæi præfectura distribuuntur. Supererat à Luynçi excessu id vnum; substituerentur rectores vrbibus, quas ille regiâ diu munificentiâ administrauerat. Calais. Icciæ arci, quam hodie Caletũ dicimus, maximi ad Britannicum mare momenti Bolongne. præficitur Palliassæus; Bononiæ non procul inde Aumõt. Aumontius; Farç Bellimontius; intereà dum Quillebouium Quillebeuf. arx munitissima, quia procul à Galliæ orâ *Quillebouium diruitur.* Lafaire. Beaumont. in regni excidium non nisi mutuis Gallorũ dissidijs assurgebat æquatur solo, quam item sibi cũ reliquis Luynæus ascripserat. Luynæi filio, adhuc in cunis Amiens *Ambiani Luynæi filio conseruatur.* Ambianum in Picardia creditur, dato illi Legati nomine patruo Caddeneto, Caddenet. vbi asseruari Luynæi thesauros inualuit rumor. Neque hîc prætermitti debeat, quòd qui à secretis Luynæo erat, dum viueret, eodẽ tempore Lutetiæ in vincula actus est, pluribus in eum postulationibus, quarum præcipua peculatus erat; quamquam dehinc seu gratiâ, seu quòd reuerâ innocens erat, dimissus est.

Lesdigueriius in Delphinatum properat. Ab obsidione Montalbanâ Lesdiguerium, sistendis Mombrun. Mombruni incursionibus, in Delphinatũ à Rege missum suprà retulimus. Magno ille Catholicorum exceptus gaudio, in Mombrunum, quem à Rebellione generum diffitebatur, cuíque filiam vxorem politico diuortio subduxerat, arma

conuertit, imò & quâ pollet apud prouinciales auctoritate dilapsis hinc inde Rebellibus Mombrunum, ne pugnam quidem ausum opprimebat, nî se ille subiturum ex placito Regis imperia literis monuisset. Atenim extirpandæ penitùs in prouinciâ Rebellioni, Sectariorum Synodum Diæ coïre iubet, vbi post habitam de obsequio Regi debito fusè orationem, sacramento solemni fidem omnium astrixit publicâ Comitiorum Rupellanorum abdicatione, Catholicos Sectarijs, Sectariósque Catholicis, datâ inuicem fide coniungens. His ita gestis, ne quis exin ignorationem prætenderet ordinationem propria manu obsignatam, DELPHINIQVE cęlatam sigillo promulgari iubet, quâ, nullâ exceptione morti addicebantur, qui in armis prouinciam circumirent; exin gratissimâ Delphinatus pace potitus est; nisi quòd Blaconsius, vt narrabimus infrà, ad Rhodani ripam prædonem aliquandiu egit. Vnde non mediocri laude donatus Lesdiguerius, cuius immensam in Delphinatu potestatem agnouere olim Reges nostri, expertúsque est eo tempore LVDOVICVS; seu triginta annorum spatio ius in prouinciâ omne præscripserit, seu (quod malim) ità prouinciæ genius est, vt eam Proreges iure summo administrent ipsíque Parlamēto præfecti, eorum quoque nomine (quod inauditum alibi) pronuntientur Curiæ placita. Sed hæc parerga, redeo ad rem.

Rebellione suffocata. *Synodum coïre iubet.* Diè. Dauphin. Blacons Rhosne *Potens supra fidem in Delphinatu Lesdiguerius.*

His eo modo in Delphinatu gestis, ad Galliam Narbonensem Vaurensi agro, magnâ clade à Vaurensibus oppidanis Montalbani Rebelles afficiun-

Ad Vaurēsem agrum ingenti clade affecti Montalbanenses. La Vaur

tur, res ità contigit. Montalbanenses iamdiu annona defecerat, quo factum, vt præsidiarij corrosis ad intima præcordia oppidanis, vbi nihil ad esum
S. Antonin. superabat, præcipiti Ianuario, pars Antonini fanum,
Millau. Amilianum, pars Fuxensem agrum, pars Castrum
Foix. Castres. Albigense non nisi in solatium vitæ petierint; adeò diuturnior illos obsidio malè affecerat. Ianuarij er-
La Vaur go XXII. trecenti legionarij appetente nocte Vaurensem agrum ingressi, quia frigore obriguerant excitato mediâ planitie igne, produnt seipsos. Nec
Gachapel. morâ monitus Gachapellus primus Vauri Consul, legere ducentos circiter oppidanos, quibus pons, quà hosti transitus, occupatur. Appetente luce adesse Rebelles, relatóque ab excursoribus interceptum pontem, vbi neque progredi, nec regredi datur, desertam mediâ viâ domum Aurini nomine insi-
Aurin. dent, tormentariísque ad angulos fenestris apertis, obsidionem pati velle simulant. nihil moratus Regiorum præfectus domum circumstare, leuioréque damno admotis muro legionariis suis, tripartitam oppugnationem indicere; occlusis foribus, plerique in tectum euadunt, quo lateribus destituto nihil morantur ignem. Obsessi ad hæc desperatâ salute, deditionis legem exposcere, Regij inexo- *Rebelles leges deditionis flagitant.*
Durfort rabiles vrgere pertinaciter, cùm Durfortius cohortis præfectus erumpens Gachapelli misericordiam subiturus, ne Catholicus intereà miles quid in eum tentaret, in eius amplexum proruit, quod illi in momento excidio fuit: quippe Regij vbi præfectum suum hostis amplexibus implicitum vident, rati aduerso pugione transfossum, sclopos in am- *Durfortius occiditur.*

plexantem displodunt plusquàm centum, vt confossus penè vulneribus totidem Gachapellum prægraui in terram pondere egerit, illæsum alioquin, quod sanè portento dari potuit. Renouatâ exin miles audaciâ, aduersa ad limen claustra perrumpit, nullâque misericordiâ imbelles, qui iam antè arma abdicârant trucidat. Rebellium cæsi ducenti supra, XXX. vt ne victores quidem cæsorum numerum assequerentur, capti XXII. quos inter Pascaletus, quem sępius in obsidione Montalbanensi memorauimus suprà, centuriæ præfectus, Lacassanięus, Rebouliúsque præfecti item, Ratus, Hortesiúsque legati, Magnauillæus primarius signifer, Cattæus item signifer. Cæsorum præcipui Durfortius cohortis præfectus, Polus, Rebouliúsque legati. Royus signifer, primipili quatuor, nobiliúmque complures; signa quatuor Regijs in victoriæ monimentum cessere, quæ inter, primarium (COLONELLVM vocant) appensa illa ad Episcopalem Vauri Ecclesiam, vbi etiamnum hodiè prostant. Regiorum eo prælio non nisi VII. desiderati. Hîc se item mendacem prodidit Mercurius noster, dum Vicinum ab Ambrâ imponit præclaræ huius expeditionis auctorem, qui bello distentus alibi, hinc longiùs eo tempore aberat.

Cæsorum Rebellium numerus.

Capta hostium signa in triumphũ ad Ecclesiam appensa.

Gachapel. Pascalet. Lacassagne. Rat. Hortés. Lagrauille. Catte. Polus. Reboul. Le Roy. La Vaur. Voisins d'Ambres.

Redeamus in Aquitaniam vlteriorem, vbi secundùm hyemis asperioris frigora Ellebouio Duci vniuersum Gallici belli pondus incumbit, torpentibus alibi ad hybernacula sua militibus.

CAPVT V.

EPITOME.

Ellebouius Durasio intercepto in Marchionem Forcæum signa conuertit. Forcæum castrũ obsidetur. instructâ acie dimicatur. victoria diu incerta in Regios tandem inclinat. Bordelius Forcæo Ellebouij iras deprecatur. Castro ad enixas nobilium preces parcitur. Gallicæ nobilitatis indoles pessima. Catholici à Sectarijs malè in Galliâ Narbonensi habiti. Soubisius plagam Oceani deprædatur. Captus à Sansurino Humierus magnificè habitus sinè redemptione liber dimittitur.

d'Elbeuf. Duras

Ellebouius Durasium intercipit.

DVx Ellebouius, Durasio ad Petragoricum agrum intercepto, mille Pedemontanæ cohortis legionarios, loco percommodo in stationem locat, nempe fatigando hosti, qui non longè hinc aberat; Monseguti interim hybernabat, cùm nuncius præcipiti Ianuario monet Marchionem Forcæum transuadato Duranio, sano Fidei copias suas in Petragoricum agrum ductare: nihil cunctatus ille, iussis morari Griniauti, Ribeiracíque cohortibus, residuis in hostem copijs fertur. Legionarijs mille, quingentis equitibus Forcæo venerat in occursum, cùm ille haud prælium ausus, qui honori minùs inhiabat quàm prædæ, quæsito effugio euadit. Ellebouius Bergeracum

Monsegut. Dordogne. Griniaut. Ribeirac.

In Marchionem Forcæum arma conuertit.

Bergeracũ venit.

non procul ab hostibus opportunè subit, hybernísque ex temporis necessitate militi distributis, prælij occasionem captat.

Bordelij cohors.

Captum de obsidendo Forcæo Castro consilium.

Bordelius interim, vir eâ prouinciâ magni nominis, mille legionarijs Regis copias auget; frequentibúsque passim ex agro circumadiacenti ad Elleboiuium nuntijs, quibus ferro & flammâ impunè grassari hostem monebatur, prædonibúsque Forcæum Castrum asylo esse, de arce obsidenda (quamquam minùs opportuno tempore) consilium capit. Nec mora, moniti prouinciæ nobiles turmatim adesse, haberi legionariorum delectum, ne debito arces Regiæ præsidio destituerentur, eligi è Cursoni cohorte sexcentos, Lausuni quingentos, Ramburij trecentos, Pedemontana quingentos, quibus ascriptâ trecentorum alariorum phalange, procuratísque ex æquo tormentis, obsidetur pridie Kalend. Februar. Castrum. Nec diu cùm displosa tormenta ruinam aperiunt: iámque in oppugnationem miles ruebat, cùm inclinato ad occasum sole Forcæus, non procul à castris, non nisi C C. legionarijs, alariísque circiter X X X. detegitur; consultò gestum, quò in dispositas à tergo insidias Regij victoriâ læti, dum fugientem assequi vellent, inciderent. Exploratores hosti agnoscendo præmissi, legionem referunt sylua adiacenti latere, quam ad latus, instructus equitum ordo sustineat. Re in consilium districtè relatâ, præualuit Ellebouij sententia, quæ audaciùs in prælij instructi aleam inclinabat; atenim ne à præsidiariorum eruptione Regijs periculum à tergo immineret, cohortem eâ parte in armis stare iubet,

Bordeilles.

Curson. Lausun. Rambures. Piedmont.

Detecta hostium insidiæ.

iubet,progreditúrque ipſe Bordelio,Lauſuno, Curſonóque Caſtrametatoribus. *Hoſtium cantus.*

Prouecta nox erat, cùm repentè inconcinnæ canentium voces, intempeſtiuo ſtrepitu Regiorum aures percutiunt,anxiíſque,quídnam hic cantus lætitiæ proderet,explorator accinctum prelio hoſtem referre, qui de more pugnam initurus præcineret. Ad hæc imperator vix ſui præ gaudio compos circumequitare inſtructa iam agmina, hortari innatâ viris magnis virtute capeſſerent prælium,puerorum eſſe terriculamenta eiuſmodi cantus, cygnæam vocem, quæ in extremis deprecaretur mortem, raros hoſtium ordines, eneruem audaciam, quódque omnibus præualet, cauſam iniuſtam. illis neſcio quo fato id eſſe innatum, quando muris teguntur vtcumque ſtrenuè dimicent, vbi apertâ planitie conſerenda manus, fatiſcant. Is militum ardor verba ducis ſequebatur, ità ſe in momento ad pugnam expedierat vetus miles, vt victoriæ certus imperator pugnæ ſignum dederit; acies, quamquam auidè prælium appetebant, gradu immotæ, & anguſtias loci pro munimento retinentes, poſtquàm propiùs ſuggreſſus hoſtis certo iactu ſclopos exhauſerat,in cuneum magnâ alacritate prorumpunt;turbatóque ingenti clamore ſilentio noctis, alarij quidquid ſepſerat aditus perrumpunt valentiore equorum niſu. Enimverò quia malignè prænitens Luna vix noctis auertebat horrorem, indicti magnâ roborum copiâ ignes,quaſi buſtuarijs pyris, hoſtium præuertentibus funus. Vacillauere diu Ramburij,Pedemontiíque cohortes, quibus primũ *Ellebouims milites accendit ad prælium.* *Conſeritur manus.* *Excitati nocte media ignes.*

cornu obtigerat; præpostero quippe militiæ ordine hostis, seu primâ fronte terrendis Regijs, seu quòd aliunde ità ex loci genio videbatur, triarios primùm erupturos primâ locarat acie, quod Regijs incautis exitio penè fuit. Iam sclopi defecerant, initâque cominùs pugnâ hasta in hastam, in mucronem mucro ferebatur; permixti confusis ordinibus Regij, & Rebelles, incerta sibi mutuò vulnera inferunt obscurâ Lunæ, igniúmque luce: si quem ad tesseram memoria deficit, vno hoc indicio proditus hostis, à suismet trucidatur. Perennantur vulnera nouis hinc inde militum delectibus rediuiua; iactura tamen æqualis vtrimque, vtrimque Mars ęquus.

Vacillant Regij.

Assurgebat haud procul mediâ arenâ monticellus, quo Ellebouius tormenta ità disposuerat, vt clauis, catenis ferreis, plumbeísque glandibus referta stragem ingentem ederent: at nec ideò hostem deficiebant vires: quippe vbi de summa rerum agitur, omnium diribitrix necessitas etiam imbellibus animos addit. libertatem miles, bona, & vitam; Forcæus supellectilem, fortunam, carissimúmque sibi Forcæum Castrum tuebantur.

A Regijs tormentis strages magna.

Ellebouius interim aciebus suis adequitare, gestu, voce, quódque magis imperatorem deceat, exemplo ad pugnam accendere, dubios placidâ oratione firmare; fugaces minis, ferróque retrahere ad periculum. Appetente luce magnâ hincinde strage non nisi Cadmæa victoria sperabatur; cùm Ellebouius Bordelij cohortem, Sayaníque alarios coacervatum agmen in hostem emittit, quorum alacritas necdũ experta prælium, vbi defessum hostem

Ellebouius suos accendit.

Sayan.

Fugatur hostis.

adoritur, sternit leui conamine obuium; donec ad nouum regiorum subsidium desperatâ salute hostis faciliori per rupiũ auia effugio, terga præbuit. Haud locorum ignaris erat in facili fuga, assurgẽtibus hinc inde collibus asperis, quos dumeta adeò sepserant, vt per inaccessa abreptos insequi arduum, imò periculosum foret: vnde leuior hostiũ strages, quos alioquin Regij ad internecionem deleuerant. Illustris ea victoria fuit, magè hostium pertinaciâ, quàm cæsorum numero; quippe diutino horarum VI. prælio, vix supra ducentos quinquaginta occisi: Regiorum sauciatis pluribus, pauci desiderati. *Iactura Rebellium.*

Iam nihil addubitabatur, quin, redeuntibus ad castri oppugnationem militibus triumpho lætis, cederent ne ausi quidem propugnare Rebelles: patebat namque à tormentis ruina quantùm expugnationi satis; cùm Bordelius, in cuius virtute & animo magnum rebus gerendis momentum erat, frequenti Nobilium manu stipatus, Ellebouium in hæc verba compellat. *Bordelius Ellebouij iras Forcæo deprecatur.*

Ad manum illi in præsentiarum esse, quo prouinciæ nobiles, etiam Catholicos immensâ sibi gratiâ deuinciat. Leonem, qui magnitudinem animi exprimit, prostrato hoste aspernari victoriam; quasi inglorium sit triumphantis iras deprecantem, cedentémque victoriâ opprimere, qui si vixerit vnâ victoris gratiâ spirans, eius quotidie triumphos vitâ vnâ, quam se illi debere profitebitur, renouabit, gratiámque referet vbi dabitur: eam hodiernâ die Forcæi sortem esse, vt proprio damno expertus quàm sit arduum eos cominùs aggredi, ad

quorum vbique pedes lauri, vbique palmæ assurgunt, victoris misericordiam, si quæ in armis pietas, imploret; quidquid prostrato hoste honoris, quidquid ab eius ruinâ laudis sperari potest, iam abundè reportatũ. Fusum instructa acie hostem expugnatũ Castrum, quod nec diffiteatur Forcæus ipse in extremis agens; superesse id vnum, nobilissimi prædâ castelli fiat militum auaritiæ satis, quod non Forcææ familiæ modò; sed & prouinciæ nobilitati luctuosum erit. Antiquam ea prouinciâ domum, quam publicæ vtilitati intersit præstari à deprædatione incolumem; ita rerum habere ordinem, quæ cœlo subiacent, vt qui Rebellis hodie, aut futurus sit postmodùm Regi addictissimus, aut tales habiturus nepotes: nec extrema in excidium hostis lege militari tentanda, nisi cùm in exteros bellum. Parcendum vrbibus, Castrísque Nobilium, vastando alioquin breuiùs quàm dici possit etiam florentissimo regno, destituendísque nobilitate suâ prouincijs. Ceterùm paratũ esse Forcæum, vt fide, vitâque imposterum melioribus, rebellionem diluat, propriáque ipsius manu obsignatam schedam, quâ fidem astringebat depositurum Rebellionis protectionem Castrum, bellóque ciuili in neutram partem inclinaturum. Nihil à Sectarijs suprà, Regem exposcere; enimuerò si diutinâ perduellione Forcæus indignus habetur, in quem habitâ eius ratione id beneficij conferatur, adesse prouolutam imperatoris sui genibus Petragorici agri nobilitatem, quæ, si quid in victoriam recenti prælio contulit, (quod leue sit, vbi laus vna imperatoris virtuti debeatur) Perigord.

non aliam rei bene gestę remunerationem exposcit, quàm Forcæi Castri incolumitatem, quam si impetrarint enixæ preces, futuros se in gratiam beneficij ad extrema inuictissimo Principi mancipatos.

Heîc Lotharingus Princeps, quamquam oppugnationem indixerat; Nihil obluctari se, inquit, virorum illustrium precibus: indignum sanè Forcæum, qui eam à Rege gratiam obtineret, qui Henrico olim IV. nominibus penè innumeris deuinctus debuerat à factionibus in successorem filium immunis esse. indignum item tot præclaris intercessoribus eum, qui nihil ingenui, nihil excelsi præferat; concedi tamen virorũ illustrium petitionibus, quod non nisi Forcæo negari poterat; attamen eâ conditione, vt si, cui nunc parcitur Castrũ, Rebellioni postmodùm refugio esse prodetur, non aliâ causæ cognitione in flammas abeat. Diruta exin munimenta, quæ firmauerant arcem.

Ellebouij responsum.

Parcitur Castro.

Ibi ex occasione notari velim pessimam Gallicæ nobilitatis indolem, quæ, vulgò cõtra armorũ ordinẽ, non nisi ęgrè sibi mutuò bellũ inferre amat, vitæ nobilium, ædibúsque parcens, seu contra ius gentium innatâ clementiâ; seu paris aliquãdo infortunij timore, quo scilicet parem expectat gratiam. Non ità Hispani nobiles, qui belli sibi legem Regis arbitrio dicunt: non ità apud nosmet Sectarij, qui ferro & flammâ planitiem, castra, vrbésque ipsas vastant non alio, quàm religionis delectu: quod ipsum eodem fermè tempore in Gallia Narbonensi citeriore maximè patuit, vbi crudelitate plusquàm tyrannicâ Catholici oppidani in dies munimentorum

Gallicæ nobilitatis pessima indoles.

Catholici à Sectarijs malè habiti. operi adigebantur, vt eorum ope assurgerent, quæ Religioni Catholicæ fatalia timebantur.

Rohanæus Montempessulanum venit. Ineunte Februario anni à reparatâ salute M. DC.XXII. Rohanæus Galliam Narbonensem citeriorem oberrans, Montempessulanum venit, vbi nihil detrectatis honoribus, qui vni Regi debeantur, augustalem vmbulam subit, populíque magno lætitiæ indicio acclamationes in ea verba excipit; VIVANT ECCLESIÆ, ET ROHANÆVS. At morâ breuior; Montepessulano quippe firmandæ Rebellioni Nemausum; Nemauso, Vticam; hinc Alesium, Alesio in Viuariensem prouinciam itur, prout audierat vacillare vrbes. Hæc in Gallia Narbonensi. *Mompellier.* *Nismes. Vsez. Alés. Viuares.*

Soubisius plagam Oceani vastat. Intereà Soubisius ad Aquitaniæ vlterioris confinia, quà Garumna fluuius Oceanum subit, maritimam oram ferro & flammâ vastabat; Royano Burdigalam inter, Rupellámque medio; vt nihil nisi penso tributo in Aquitaniam à Santonibus commearet. Præcipiti Februario Humierus aulæ Regiæ primarius nobilis Burdigalâ Lutetiam decursorijs equis properabat, cùm Sansurini Royano præfecti insidijs interceptus, Royanum ducitur. ibi comitate Sansurini vrbanâ exceptus, præter spem cum hoste humanissimè liber agit. Attamen quia se contra militiæ legem, captum contendebat, in iudices vtrimque conuentum, vt si non iure actum liqueret, dimitteretur; sin minùs, redemptionis pretium capientis arbitrio staret. Lecti iudices iure captum pronunciare; statutum exin redemptionis pretium triginta librarũ millibus, quę dum Humierus nume- *Royan. Guyenne. Saintőge. Humieres. Sainct Seurin.* *Captus à Sansurino Humierus sinè redẽptione dimittitur.*

rare parat, Sansurini liberalitate gratis liber esse iubetur. Humierus eam se hosti gratiam debiturum negans, obtestari; numeratámque pecuniam offerre vltrò, negare Sansurinus, donec hostili munificentiâ victus ille, cogitur loco absistere; vnde laus immortalis Sansurino accreuit, cui vni Sectarios inter, aiunt Catholicos eo bello beneficium debuisse.

CAPVT VI.

EPITOME.

Soubisius dissito longiùs Rege, terrâ marique sæpius victor. Purpurati Burdigalenses auctore Senatu præter morem arma capiunt. Espernonius prudentiâ Fabianâ commendatur. Lesdiguerius ad Regem scribit suadendę paci. initum super eâ re consilium. prævalet in bellum sententia. in Aquitaniam via indicitur. Monreuelum Ellebouius expugnat. Toneinsium interceptum. præsidiarij iugulati. Theminius & Ellebouius in subsidium dedito Castro aduolant. Feminarum effera crudelitas. acto in vincula La-Vauguiono cæduntur reliqui. Expugnatur à Regiis prima vrbs. feminæ à Regijs occisæ. Forcai acies fusa. capta eius supellex. Lesdiguerius Pousinum ad Rhodani ripam obsidet & capit. Soubisius Pictonum plagam vastat. Pibracius strenuè Oruallo obsistit. arcem validam ad Oldum expugnat magnâ hostium clade. Soubisius in Talomontios obsidionem simulat. Rupibaritautus arma in subsidium capit. acre prælium. victoria incerta.

Soubisius ad Oceani plagam victor.

OVBISIVS tribus circiter legionariorum millibus Oceani ad Pictones plagam ferro & flammâ vastabat, vt nihil incendium aut ruinam effugeret: non inde procul Campaniæ cohors hybernabat fidâ Broagij statione, quando arcis præfectus, quamquam numero impar, cum Soubisio signa conferre statuit. Atenim infortunata Regijs pugna; quippe vix quingenti legionarij instructâ acie prælium ausi, numero cedunt, pars in fugam acti, pars cæsi. *Broage.*

Senatores Burdigalenses arma capiunt.

Victoriâ læti Rebelles, rebúsque eâ parte secundis insolescentes, terrâ, maríque vix vllo iam obice Santonum, Pictonúmque prouincias deprædantur; obsistunt pro virili Senatus Burdigalensis purpurati, qui Castrametatore Ornano à Sancta Cruce copias Burdigalenses ductabant; at leue Catholicis non nisi cohortis vnius præsidium, vbi præter tria legionariorum millia, VIII. expeditissimæ naues diripiebant plagam mille supra ducentis sclopigeris. Audaciam auxit quòd Espernonius sagacissimus imperator, dum dilapsis militibus suis rarescere ordines videt, Iarriâ, & Cruce-Galeri vbi ad primum ab vrbe lapidem metauerat diu, Surgerium regreditur; prudenti sanè consilio; neque enim canum imperatorem decuisset, imparibus vndequaque armis, Regium decus hostium furori prostituere, debitâ eâ efferuescenti adolescētiæ temeritate: ille cōtrà Fabiano exemplo cunctando restituit rem, hostémque regressu magis profligauit, quàm si vltrò signa contulisset, etiam instructâ acie futurus victor.

Espernonius sagax imperator.

Iarrie. Crois-Chapeau. Surgeres.

Fabij exemplo cunctatur.

Intereà

Intereà Lesdiguerius seu illum diuturnioris belli tædebat, seu afflicti commiseratione imperij ducebatur, ad Regem litteras scribit, quibus bello nullam esse salutem contendens in pacem inclinabat; si sibi tanti moles negotij crederetur, retrahendos in fidem vnâ conscientiæ libertate Rebelles. Minimi eam momenti concessionem, quâ Regum Galliæ placitis quinquaginta abhinc annis gaudeant. Nihil eâ gratiâ auctoritati Regiæ detractū iri, sanguiníque parcendum, qui, si redintegrabitur expeditio, hostili adhuc ferro debeatur. arma in potiorem differenda occasionē, conseruandásque bellis extraneis florētis imperij vires. Ad hæc deducto in consilium negotio, Rex Condæum, Suessionensem Guisium, Engolismensem, Brulardum Sillerium Galliæ Cancellarium, Vicium Procancellarium, Mombasonium, Schombergum, Pisiæúmque, cuius consilijs magnum rebus gerendis momentum inest, acciri iubet, prolatísque in medium Lesdiguerij literis, inclinantibus in pacem togatis, Regis, Condæi, reliquorúmque Principum sententiæ, quæ ad bellum ferebantur, præualuere: multos prædarum cupido stimulabat, alios ambiguæ domi res, hos timor, illos gloria; ità boni, malíque, studio dispari, pacem hi, bellum illi cupiebant, problematicâ sapientum iudicio eo temporis quæstione. dein quâ ratione bellum gereretur districtè dictum; quæsitúmque primò Regémne viæ longioris periculis implicari iterùm expediret: nec diu agitatum id caput; irritis nempe conatibus, quibus Regis præsentia deforet, quod antè sæpiùs experientia docuisset: atenim quà

Lesdiguerij ad Regem littera.

Quibus pacem suadet.

Initur super ijs codicellis consilium.

Condé. Soissós. Guise. Angoulesme. Brulard, Sillery. De Vic. Mombason. Schomberg. Pisieux.

Praualet belli sententia.

Duplex Regi via. progredi satius foret incertum: duplex via patebat, illinc Lugdunum, Lugduno in Galliam Narbonensem; hinc Engolismâ in Aquitaniam: vtrimque ingruebat hostis. Si rectà Lugdunũ pergeretur, obstabat Delphinatus, vbi, quamquam Lesdiguerium suprà retulimus rebellionẽ penitus extirpâsse, superabat adhuc negotij satis, ipso (quod tunc circumferebatur) dubio in fide Lesdiguerio. Instabat *In Galliam Narbonensem.* dehinc prouincia Narbonensis, in quâ præter plerasque vrbeculas, de quibus infrà, vnde tamen Rebelles totidem sibi arces parauerant; Monspessulanus, Nemausus, Vtica, Priuatiúmque assurgebant, non vndequaque perfectis adhuc munimentis, quæ summa omnium ratio erat expediendo eâ parte itineri, nempe nondum adęquato munimimn opere Rebellibus illius prouinciæ intercipiendis. Lyon. Lãguedoc. Angoulesme. Guienne. Mompellier. Nismes Vsez. Priuas.

Contrà, Aquitaniam versùs occurrebat primùm *In Aquitaniam.* Rupella dissidij caput, quam Rege iterum prætereunte stare incolumem inglorium videbatur, hinc Royanum, in Aquitaniâ Monsflanquinus, fanum Fidei, Monsmarsanus, Antonini fanum, Montalbanum, Nigrapelissa, Vxellodunum, Figiacum, Amilianum, quæ totius Galliæ munitissima propugnacula, expugnari necessum erat, aut dedi, ante Galliæ Narbonensis expeditionem, quæ tamen citatò opere indigebat. Omnibus attentiùs perpensis, *Aquitaniã versus iter indicitur.* commisso Rex, quod in magnis assolet, Dei prouidentiæ negotio in Pictones iter indicit, exercitúmque per hyberna hinc inde distributum ad Pictonum oram, quà Britannia patet, paratum esse iubet; intereà dùm alendo ipse immenso corpori, La Rochelle. Monflãquin. Saincte Foy. Mont-de Marsan. Sainct Antonin. Montauban. Negrepelisse. Caddenac. Figeac. Millau.

ærarij rationem iniret. Dum instruetur Lutetię belli apparatus, agrum Petragoricum, Aquitaniámque leuiter oberremus.

Vix Burdigalam intercepti Clairaci peruaserat nuntius, cùm Clairacenses oppidani quotquot in manus incidunt, aguntur in vincula; nempe commutando illis Ducæo. Atenim leue in eam redemptionem subsidium, nî Lesiniani filię duę, quas Rupellam, sequuturus ipse, si Clairaci proditio defecisset, paulò ante præmiserat, oportunè ibidem cum pretiosâ supellectile in casses incidissent. Quæ dum Vrsulinarum Monasterium in custodiam sexui non indecoram Curiæ placito subire coguntur; videamus quid interim aduerso Garumnâ Toneinsij actum. Post dolosè captum à Marchione Forcæo Montem-Flanquinum, intercipiendi Toneinsij Forcęus pater consilium init.

Burdigala capti Clairacenses.

Capta Marchionis Lesiniani filia dua.

Mon-flâquin.

Toneinsium nuper, vt suprà relatum, gratis agnouerat Regem, vnde nihil in vrbe mutatum, futurá, vt sperabatur, oppidanorum fide præsidio Regi omnium validissimo. Vrbs est in duas diuisa vrbeculas, castro non inualido quod illis supereminet, domino feudi nobilioris Comite La-Vauguiono, qui, sub idem tempus, angustiore in arce suâ commeatu hybernabat. Forcæus haud ignarus oppidanos, quibus leui Regiorum præsidio vrbs antè credita, in rebellionem inclinaturos, tentatâ infidâ ipsorum fide; dictâ die, mille legionarijs adesse ad muros, quos dum pręsidiarij Regii propugnare conantur (quamquam rariore milite conatus leuis) à tergo ab oppidanis lacessiti, numero cedunt, immaníque feritate

Toneinsium à Forcao intercipitur.

Iugulantur præsidiarij.

post deditionem iugulantur; at nisi expugnaretur castrum irritâ expeditione, signa in illud illicò conuertuntur, missúsque fecialis La-Vauguionum de deditione compellat; Intrepidum ille mentiri vultum, paratúmque se respondere vt gloriosâ priùs morte finiret, quàm leges deditionis vllas pateretur. Attamen vix in triduum protelari deditio poterat, destituta commeatu, pręsidióque arce.

Moniti Ellebouius & Theminius seriùs adsunt.

Intereà ne conatu inani hostium præda fieret, Theminium, qui hinc longiùs in Aquitaniâ citeriori hybernabat, Elleboniúmque Petragoricis distentum expeditionibus monet, quam citè adforent desperatis alioquin rebus: illi stationarios expeditè colligere, moliri exin viam per gelu & glaciem. Seriùs tamen quàm vt oportunè La-Vauguionũ, pręsidiariósque fame iam & inediâ tabescẽtes liberarent.

Dum habetur de deditione colloquium fit in castrum impetus.

Quarto die à primâ Castri obsidione, nullâ subsidij spe, La-Vauguionus in deditionem, colloquij facultatem exposcit, absistit Castro nobilis, quem dum Forcæus propositis consultò difficultatibus moratur diutiùs, miles facto in Castrum impetu incautos vigiles sternit, segniúsque ad datam fidem excubantes priùs opprimit, quàm proditio agnita. Nullo hîc, si La-Vauguionum eximis, nobilium, sexus, aut puerorum delectu, trucidatur ad internecionem præsidium, ipséque legatus; quamquam non nisi in Forcæi fide egressus antè. neque in cęsorũ funere barbaries effera metam inuenit, in demortuos sæuitũ atrociùs: quippe denudatis mediâ plateâ cadaueribus, quę sanie, tabóque fluentia, ore ipso, nec dum animâ exhalatâ etiamnũ spumante, horrorem magè quàm

Hostium crudelitas.

iracundiam furenti licèt hosti excitare debuerant, impuræ, atrocésque supra sexum viragines, insolenti proteruiâ illudebant: partim cęsis, partim spirantibus adhuc amputatæ nares; at minimum illud, præcisa inauditâ libidinosi sexus crudelitate virilia, quæ sibi per ludicrum iactantes inuicem, pilas delusorias habuere nouo immanitatis genere, cui veteribus historiarum monimentis exempla desunt: at meminerint eius feritatis Megeræ infames, cuius breui eôdem loci cum fœnore pœnas luent.

Feminarum proterua feritas.

Cæsis ad internecionem pręsidiarijs vno La-Vauguiono in vincula acto, non dubitauere Rebelles quin moniti Ellebouius, Theminiúsq; postridie adforent, vnde magnâ contentione, reparandis ruinis nocte & interdiu incubuere; neque fefellit illos opinio: quippe posterâ die Ellebouius Theminiúsque quinque circiter legionariorum millibus, vrbis accessus intercludunt; dehinc in vrbeculam quę primùm occurrebat facto impetu irruunt; stupere hostis, & quamquam mente, animóque parum pręuisâ eâ irruptione defixus erat, in vestigio constanter hærere; retrudi Regiorum primi; qui oppugnationem ab illis restaurant, pedem item referre; donec postquàm ad triarios ventum, dato nobilibus ad oppugnationem primo cornu, ingenti clamore in propugnãtes irruitur, qui iam exhaustis diutinâ displosione sclopis, nõ nisi hastâ adpugnantes propulsant; renouatur hîc pręlium rediuiuâ nouo delectu regiorum audaciâ, nutant hostium ordines, seu diuturniore iam pugnâ, seu metu: nec diù, cùm ascensione superantur muri. hinc citè hostis (quamquam

Cæsis pręsidiarijs agitur in vincula La-Vauguionus.

Ellebouius Theminiúsque insedunt ad vrbem accessus.

Expugnatur vrbs prior.

eâ expugnatione cecidere plures) in aliam se recipit vrbem cuius munimenta diuturniorem obsidionem pollicebantur.

Femina à militibus Regijs occisæ.

Desideratos Rebellium quadringentos memorant, plerasque feminas, in quas efferus miles depositâ toruis oculis quæ sexui debeatur humanitate, crudelitatis haud immemor, quã in Regios nudiustertius exercuerant, ferro vltrice nõ habitâ decoris, lacrymarúmque ratione grassatur: vnde nihil mirandum si eo passim bello, nullo sexus delectu debacchatur miles, ipsis feminis immani barbarie, supra sexum prælium ausis, Regiorúmque mapalia, dum obsessi erumpebant, distento ad pugnam milite passim subeuntibus, vbi trucidatis qui decumbebant ægris aut saucijs, ingenti sæpius strage afficiebant incautos; quod retroactis seculis inauditum: inuentis quidem apud veteres feminis, rariùs tamen, quæ prælij aleam subire sustinerent, quod apud nos toties, quoties Rebellium obsessæ vrbes.

Inaudita feminarum audacia.

Forcæus propiùs ad regiorum castra accedit.

Postridiè Forcæus, qui inferendo obsessis subsidio se statim à Regiorum aduentu Clairacum vicinam vrbem receperat; trecentis equitibus, legionarijs quadringentis non procul à Regiorum castris metatur, seu diripiendorum animus erat, seu auertendis, quod malim, ab obsidione copijs. Ellebouius, vbi eo numero adesse hostem agnitum, quingentis Scloperarijs, Cataphractis ducentis illi in occursum properare. Forcæus qui iacturâ nullâ terga nec ingloriè vertisse potuerat, hærere immobili gressu; legionarium latâ in profundum viâ, quam opportunè insederat, ab Ellebouij alariorum

incursu tegit; displosione hinc inde haud segniter agitur, donec Forcæus receptui canit; legionarij dimicando pedem referre, quósque apertâ planitie, suprêmâ internecione deleuerat victor, viâ monticulis asperatâ, magnâ ex parte in vrbem euadunt vix quinquaginta desideratis. Alariorum iactura leuior, nisi quòd Forcæi supellex ingentis pretij, legionarijs Regiorum in prædam cessit.

In fugam agitur amissâ supellectile.

Mompoulianus Castesiúsque vrbem propugnant.

Mompoüillã. Castets. Vrbem propugnabant Mompoulianus, Vicecoméśque Castesius, æquali imperio, mille & ducentis militibus. Obsidione bipartitâ, hinc quà vrbs Clairacum prospectabat quatuor cohortibus Bourguio Lespinassio Castrametatori, oppugnationis munus incumbit; illinc quà Aginniacus Mansus prostabat Ellebouio Principi, & Marescallo Theminio, Picardiæ, Pedemontij, Ribeyraci, & Ladousæ cohortibus. vbi ex occasione notari velim Ladousam, matronam esse nobilem, quę illustri ad Petragoricum agrum nomine, veteres Amazonum fabulas bellicâ virtute longè anteuertit: ad singulare certamen vocata sæpius, priuata ferro vltrice dissidia diremit, mentita virili habitu sexum. Numquam insilit equo, nisi diuaricatis tibijs, caligis, galeróque crispantibus de more cristis, ferro ad latus, duplicíque ad ephippium sclopeto; legerat illa in eam obsidionem cohortem validam; cui tunc, occupatâ ad aliam expeditionem matre, Ladousius filius præerat.

Du Bourg Lespinasse. Mas d'Agen. Ribeirac. Ladousе.

Obsidio bipartita.

Obsessis vrbecula angustior erat, firmata tamen munimentis & fossis: atenim arctiore loco, sauciatis, ęgris, sanísque nullo ordine confusè agen-

Obsessi loci angustijs oppressi.

tibus, sanie, pędore, contactu polluebatur locus; vt in vrbis ambitu non nisi pestilens afflaretur aër: accedebat quòd arctiore areâ pręcisorijs munimentis retrò exstruendis deficiebat humus, quod obsessis mali extremum erat; quamquam Mompouliani, Castesiúque virtute victis difficultatibus protelabatur obsidio in dies, ad quam Vicinus ab Ambra, Cornussonúsque vocati, Castrametatorũ præfecturâ gloriosè defuncti sunt. At hæc infra. Oberremus interim Galliam, vbi vere iam ineunte omnia in bellum inclinant.

Ambres. Cornussoc.

Vicinus Cornussonúsque noui ea obsidione Castrametatores.

Pousin. Baissurbais.

A Mediterraneo Lesdiguerius, post restitutum pristinæ tranquillitati Delphinatũ, munitissimas ad Rhodanum vrbes duas, Pousinum & Baisurbaissium qua fluuij Rebelles cõmercium intercluserant expugnare statuit. Illis Blaconsius audacissimum caput præerat; arduáque cuiuis alij ea expeditio, Lesdiguerio in plano fuit. decem hominum millia in expeditionem leguntur, succedit muris VIII. muralibus machinis, distribuitur in oppugnationem exercitus, deduntur vrbes, redditâque dehinc Rhodano nauigationis libertate, ingenti populus acclamatione Lesdiguerij virtutem excepit, quem paulò antè satyrica libertate criminum postulabat, quæ ea expeditio abundè diluit: adeò verum est populum immanem esse belluam, quæ non nisi ex præsenti vtilitate, aut incommodo, amoris, odiíve capax, non aliâ magnatum virtutes mensurâ metiatur; vt supra fidem magnus illi sit, cui bona recèns, libertatémque debet; eneruis contrà, animóque imbelli, qui se totum illi non deuouet; partámque

Lesdiguerius Baissurbassium, Pousianúmque capit.

Blacon.

popularibus

popularibus ſtudijs auctoritatem dedignatur.

Ad Oceanum Soubiſio Rupellani crediderant quatuor circiter legionariorum millia, quibus Pictonum, Santonúmque plagis vaſtatis, vbi prædæ nihil ſuperabat, in Britanniam ſigna conuertere ſtatuit; hinc in citeriorem Normanniam: cùm Rex moræ impatiens ſtatim à Paſchate diem expeditioni indicit.

Soubiſius Pictonum plagam vaſtat.

Quercy Caddenac. Figeac. Cardaillac. Caiarc. Pibrac.

Ad Cadurcos Suillius, qui ſe Orualli filij captiuum imponebat, Vxelloduno, Figiaco, Cardaillaco, Caiarcóque arcibus nō longè inuicem diſſitis circumiacentem agrum deprædabatur; quamquam vix aberat dies, quin Pibracius, qui ad earum arcium ambitum locauerat cohortem ſuam, manum cum illo confereret, velitatione, aut prælio: quinimò pretioſam Orualli Comitis ſupellectilem, cuius centum librarum millia æſtimatio ſuperabat, poſitis oportunè ad ſyluam inſidijs, interceperat; nî datus à Theminio diplomate commeatus prædam inhibuiſſet. dimiſſâ igitur ſupellectile, in venabula incidit Iolius Miniſter, qui Montalbano Figiacum properabat, inuentæque inter eius impedimenta ephemerides Montalbanenſis obſidionis, quibus quidquid in abdito intùs ab hoſte actum, prodebatur hiſtorico ſtylo; niſi quòd in Regios dicax erat, eæ diutius mihi quæſitæ venêre tandem in manus, ſuō ſuprà loco repoſitæ bonâ fide.

Pibracius Oruallı incurſiones moratur.

Ioly.

Lot.

Non procul Vxelloduno ad Oldi amnis ripam, parando ſuis tranſitui, validam Suillius arcem exſtruxerat, quod Regijs exitiale, intercluſo illis fluuio, hoſti percommodum erat. Pibracius admotis

Arcem ad Oldum amnem ingenti vi expugnat.

ſcalis arcem mediâ die oppugnat. Primum cornu præfectus Iuſtarretus ductabat, Pibracius oppugnationi diſtribuebat militem, ille fatali glande traiectus poſt rem glorioſè geſtam occumbit; hic ſcalis murum ſuperat, præſidiarióſque ad vnum iugulat, non auſis ſubſidium mittere Vxellodunenſibus, qui vix hinc milliari ſpectabant prælium. Ab arce in circumiectas ædes prædæ ſtudio miles decurrere, vbi præſidiarijs conatum adhuc propulſantibus, crepitaculo diſiecti viam aperiunt, acti hîc in vincula plures, recenſitóque cæſorum hinc inde numero, ducenti hoſtium pars deſiderati, pars in vincula acti; Regiorum decem, quos inter Iuſtarretus vir magni animi, cohortíſque Pibraceæ præfectus. *Iuſtarret.*

Soubiſius in Tallamontium obſidionem ſimulat. Intereà ad Pictones Soubiſius, poſt deprædatas Olonæas arenas, in Tallamontij arcem obſidium meditatur, aut ſimulat. Monitus Rupifulcaudius, qui nuperâ promotione prouinciam adminiſtrabat, Rupibaritautum prouinciæ nobilem hortatur propulſandę obſidioni arcem ſubire velit: ille nihil moratus, centum alarijs, legionariíſque non niſi XXX. properabat in ſubſidium Regiorum, cùm Creſſonierus, qui tunc Mareillij hybernabat Soubiſij iuſſu, loco oportuno inſidias ſtruit, ſclopetarijs equitantibus centum, ducentíſque alarijs. Inſidias euaſerant Regij, ſeu præcipiti greſſu, ſeu quòd ſe viæ, hoſti parum notæ commiſerant: at nec ideò minùs Creſſonierus ſequi elapſos. Rupibaritautus vbi hoſtem adeſſe agnouit, quamquam laxâ fugâ euadere poterat, congredi maluit: non antè, quod ſciam, alarios inter acriùs dimicatum: Rupibaritauti equo *La Rochefoucaud.* *La Rochebaritaut.* *Rupibaritautus Regiorum ſubſidio arma capit.* *LaCreſſoniere. Mareil.* *Inſidias euadit.* *Comittitur prælium.*

transfosso tam diù ille pedes dimicauit, donec armorum pondere prægrauis ingruenti manipulo cessit actus in vincula. Eschasserius, Logeriúsque nobiles, primùm equis excussi, dehinc quà deficiebat ferreus thorax transfossi sunt. vigintíque circiter Regiorum eo prælio cecidêre, capti quindecim. Nec probè constitit cui debita victoriæ palma, æquali hinc inde strage; Regijs sibi trophæum ascribentibus, quòd vltimi arenæ possessores victoriam Regi proclamâssent, solitâ formulâ VIVAT REX. Rebellibus contrà id vsurpantibus gloriæ, quia Regiorum plures (quod vnum victoriæ indicium est) ceciderant; quamquam eorúmmet confessione caro illis victoria constitit, desideratis eo prælio quinquaginta, quos inter quatuordecim nobiles, Cressonierus, Soubisij legatus, qui diu Comitiorum generalium præfecturam gesserat, Greuçus, Castaneræus, Marmandus, Dominouanus, Bellipratanus, Chasselendierus, pluréſque alij. vtinam ita sæpius vicerint.

Eschasserie. La Logerie. *Dubio etiã-nùm hodie euentu.* *Regij victoriam sibi ascribunt.* *Rebelles contrà.* La Greue. Chatemeraye. Marmande. Maison neufue. Beaupré. Chasselendiere. *Hostium strages.*

Ellebouius, cuius virtuti vix condignam laudem rependat historia, monitus Monreuelo, velut prędonum speluncâ, prouincialium Rebellionem foueri, prædámque huc, incendio & ruinâ partam transferri; nihil hiberno frigore territus castra in arcem mouet, quam, suburbijs primùm Madaliani virtute non ægrè occupatis, ingenti vi oppugnat.

Monreuelum Ellebouius expugnat. Monstreuel. Madalian.

Arci, Forcæi nomine præerat Motagachonus; abnegatâque diu deditione, Regiorum plures ad ad primos accessus desiderati, quos inter Madalianus, tormentorúmque præfectus à Sancto Iacobo.

La Mote-Gachon. *Regiorum plures casi.* Sainct Iacques.

Februarij XXVIII. indeſinenti diſploſione, diſiecto muro, poſt diutinum prælium expugnantur munimina, ſauciato lethaliter, dum ruinam propugnat, præfecto arcis Motagachono, centúmque circiter cum eo gregarijs. Turris non hinc procul aſſurgebat, in quam ducentis legionarijs confugiunt Rebellium præfecti quatuor; nec morâ, placitum victoriâ lætam cohortem, in eam ferri; atenim deſperatâ ſalute obſeſſi, extrema tentant; Regij contrà, recenti pugnâ enerues & fracti fatiſcunt, dilatâque in craſtinum nouâ oppugnatione, præfecti interim vitam ſibi ſaluam ſtipulantur, præſidiarióſq; victoris arbitrio linquunt, indignam viris illuſtribus deditionem, quibus aut ſaluos eſſe non niſi cum legionarijs deceat, aut gloriosâ cum illis morte finire, mutuâ inuicem neceſſitudine copulatis præfecto & milite, quæ niſi iure gentium violato violari non poſſit.

Arcis præfectus occiditur.

Turris deditur.

***

HISTORIA

PROSTRATÆ A LVDOVICO XIII. SECTARIORVM IN GALLIA REBELLIONIS,

LIBER SEPTIMVS.

CAPVT I.

EPITOME.

Rex Lutetiâ Nannetes venit. Soubisius supra fidem audax, non diu tamen. Regi tunc exercitus leuior vnde. Riæ insulam Soubisius diripit. Expediátne Regem instructâ in eum acie experiri. Præmissus Buscocarquesius. Rex ipse superato amne in hostem pergit. præscribitur in prælium ordo. Legionarij magno periculo Regem sequuntur. Militum in Ludouicum Regem amor. eius virtutes commendantur. Soubisius fugit. strages Rebellium. victoria Regi penè incruenta. Cæsorum, captorúmque numerus. debitam à Deo vni Regis præsentiæ cladem. deditæ exin pleræque arces.

Rex Nannetes venit.

REx factionem Rebellionis in dies gliſcere videns, præcipiti Martio Lutetiâ Aureliam; Aureliâ Blœſas venit, vbi expeditè copias quæ circumquaque hybernauerant, in vnum coïre iubet, quibus auctus, ſecundo amne Nannetes præteruehitur, retrahendo Rupellam Soubiſio, qui ſex peditum millibus, ſexcentíſque equitibus vaſtabat maritimam oram. obſtiterat pro virili Rupiſulcaudius; at leuioribus copijs conatu irrito. *Nantes*

Soubiſij audacia.

Soubiſius nihil Regis præſentiâ territus iactare paiàm, ſibi audaciæ ſatis & virium, vt inſtructo cum Rege prælio experiretur. dictum audax, verum tamen; vix ſex peditum millibus compoſito tunc Regis exercitu, diuiſis ſcilicet ex prouinciarum neceſſitate copijs, quæ circiter quadraginta legionariorum millibus conſtabant, imperatoribus Eſpernonio ad Rupellam, Ellebouio ad Aquitaniam, Mommorancio ad Galliam Narbonenſem, Leſdiguerio ad Delphinatum; alariorum ſex millia, quidem Regi merebant; at cum peditatu prædicto diſtributis ijs, vix Regem tunc quingenti ſtipabant.

Regi quare lenis exercitus.

Riæ inſulam Soubiſius occupat.

Hæc inter affertur Soubiſium apud Inſulam, cui Riæ nomen, poſitis mapalibus conſediſſe, fiſum genio loci; quia aſperis circùm ſaltibus claudebatur: purpurati ad hæc ſubeundam prælij aleam negare vbi Rex adforet; ſcilicet militari lege cautum, rarò totis viribus manum conſeri. Batauiam, quæ iam ab annis circiter LX. belli in Europa theatrum non iniuriâ dici poſſit, vix periculoſam aleam inſtructo ter prælio ſubijſſe. magnum hîc in Regia *L'iſle de Rié.*

persona momentum esse, quam, quò res cumque cadat, imminenti periculo implicitam nemo ambigat. fugandum hostem, aut Regijs ab eius conspectu fugiendum; si fugabitur, quod rebus sic stantibus arduum videatur, imminere Regio capiti, incertam à plumbo, aut ferro aleam, quando is inuicto Principi animus est, vt desidiosus prælij spectator esse non ferat. Si contrà (absit omen) Regis acies in fugam agi contigerit, aut in hostium manus incidendum, aut gloriosis inter arma vulneribus Regi finiendum; ipsammet mali exitialis cogitationem fatalem animis. timendum velut præsens, quod tantâ Galliæ iacturâ accidere non ægrè possit. Neque eam, etiam in Regias partes inclinantis victoriæ vtilitatem, quæ damnum ex aduerso æquet. agendum in fugam Soubisium, milite, situ, genióque loci fortiorem; gloriosum illud, sed nec ideò dedendam Rupellam, nec Regis triumphos augendos, cuius virtutem tot victorijs eò prouexit apud exteros fama, vt laudis cumulum assequuta, nihil nouo iam decore indigeat; imò nec penè augeri possit. Nempe egregiam giganti laudem, pigmęum ausum cominùs congredi, sternere; spolia ampla, magnúmque decus LVDOVICO HERCVLI GALLICO, repurgare imperium monstro, quod, præter innatam feritatem, nihil magni animi præ se ferat.

Periculosum ad Regis præsentiam prælio experiri.

Nullam aut leuem à victoriâ vtilitatem.

His, aut similibus ab eâ expeditione Regis animus auertebatur, cùm ipse naturâ ad belli pericula pronus; Nec patiar, inquit, subditi superbiam, Regis sui fortunam & arma adeò dedignantis, vt acie cum eo instructâ congredi ausit; nec me, detrectato

Præmittitur in insulam Buscocarquesius. prælio, vniuerso hodie orbi, posterísque fabulam dabo. Adesse interim nuntius, quo monitus Rex paratum Soubisium vt Riæ insulam diriperet: nihil distulit Buscocarquesium, manu expeditâ præmittere; nec mora, locorum haud ignarum præfectum legio, alæque, quam in partem ducerentur nesciæ, sequi, citóque agmine in insulam abripi: vrbs eâ parte mari adiacet Riæ nomine, eam Buscocarquesius inuadit, propulsatóque diu Soubisio, vbi numero vincitur, datâ in insulam viâ, hostem ab vrbe prohibet, Regémque periculi monet. Insessâ Soubisius insulâ, quâ videbatur descensus in eam commodior VII. tormenta locat, reliqua aquis vndequaque stagnantibus, ad crescentem fluctum penè imperuia, aditu admodũ periculoso natura sepserat. Insulâ iam ab hoste occupatâ, quę aliũ cõsternassent pericula, Regem impulere, vt citiùs, maioríque quàm antè animo eò signa conuerteret, pergit intrepidè susceptum iter, sequuntur legiones, alę, Principes, nobilésque Regi imperatori suo adequitant, præfecti prælij ordinem præstolantur. *Rex ipse in hostem pergit.* Rié. Boiscarquois.

Iam lux appetebat, cùm Rex fiduciâ ac spe plenus alacres milites, arma capere, & exire in aciem iubet: Rupifalcaudius interim, tribus circiter hominum millibus leuiores Regis copias augere, militíque nouos animos addere, æquo iam Marte, si numerum spectas pugnaturo: metationem illi præscribit Rex ipse, bacillo huc illuc designans militiæ ordinem, mandátque hærere immotum, donec iussus iret in hostem. Præmissi, qui vada tentarẽt exploratores, demissis iam aquis, triplex referunt, *Rupifalcaudius Regi iungitur.* La Rochefoucaud.

referunt, quod si protelabitur opus, breui aquis obduxerit vnda refluens, quę iam sensim demissior, post sex horas in seipsam foret recursura. Ad hæc triplicem aggressionem indici, diuidi in tria exercitum agmina, Condæo primum, secundum Schombergo, Rupisulcaudio tertium credi. Condæum stipabant Vindocinensis, Marescallus Praslinius, Bassompetrus; Schombergum Auriacus, Rupisulcaudium Suessionensis Galliæ Princeps; Estissaci, Rainuillij, San-Vincentiíque cohortes, dein Regiam prætorianos vigiles ductabant ad primum cornu, Marescallus Vitrius, Zametus, Mariliacúsque Castrametatores. Rex circumequitans distribuebat militaria ad prælium munia, cùm renuntiatur alarios hostium, pugnam adorturos turmatim aduolare. experiri ad hæc præmissi iterum exploratores quâ vado transmeabilis riuus; at nec dum se in mare receperat fluctus, donec demissis nocte circiter mediâ aquis, creditâ Rex vndis fluctuantibus salute imperij, non sinè periculo transmeat, sequi indictâ causâ alarij, vltráque positi in turmas distribui nouo iam ordine.

Pralij ordo.

Schomberg. La Rochefoucaud. Condé. Vendosme. Praslin. Bassompierre. Auriac. Soissós. Estissac. Rainuille. Sainct-Vincét. Vitry. Zamet. Marillac.

Rex vado amnem transmeat

Excursorum pręfectura Bassompetro datur, quem dum Marescallus Vitrius sustinet, primum agmen Regi, Condæóque incumbit; illum cataphracti Regij ordinis centum, hunc leues Regis alarij totidem stipant. Equitum exin Guisij ordo, Suessionensi Principi; Rupibaritauti, quem supra captum memorauimus alæ, Voluntariíque, quos ad Regem Regina parens miserat nobiles, Vindocinensi creduntur. Regi ad latus aderant non indigni, quorum

Nouus vltra amnem ordo.

hîc nomina ad posteros transmittantur, Vindocinensis magnus Galliæ prior, Duces Fronsacus & Radesianus, Marescallus Praslinius, Marchiones Courtenvautus, & Nigellanus, Schombergus quem animo simul & prudentiâ illustrem Rex eâ die sibi consultorem delegerat.

Fronsac Retz. Courtenvaut Nesle. Schomberg.

Legionarij vbi Regem periculo implicitum audiunt, Bassompetro, cui exhinc excursorum vt suprà retulimus munus incubuit, Baronéque Palüao primo Regis tricliniario ductantibus, amnem transuadant, superantibus ipsamet præcordia vndis; quò loci obseruari velim ingentem militis Galli erga Regem suum amorem: hærebant inter sacrum & saxum dubij pedites, nec satis illis audaciæ suppetebat, quò intentatum experirentur alueum. accedebat quòd reciprocans iam iam Oceanus inflato nouis fluctuum incrementis canali regressum occludebat, vt aut omnino pereundum, aut vincendum foret.

Legionarij magno periculo amnem transuadât.

Bassompierre. Palüau.

Has inter angustias vix Regij transitus fama persuaserat, cùm eodemmet quo terrebantur antè periculo milites, Regem sequuturi fluctuum se misericordiæ credunt, regiæ salutis adeò memores, vt sui obliti vitã haud incertæ morti exponere gloriosum ducerent. Rege optimo qualem hodie Gallia experitur, omnes vnius spiritu viuunt, nemóque illi superstes aut optat esse, aut potest. Imperatorem suum præcarum habent milites eo ipso quòd imperator est; at si beneficio huic, quod fortunæ aut natalibus plerumque debeatur, accedunt heroïca in prælium virtus placida indoles, pietas, clementia, subditorũ

Militum in Regem amor.

Quã amabilis Rex Ludouicus.

amor, iustitia, æquanimitas, omnia supra fidem magna, si liberando populo sanguinem, si iustitiæ stabiliendę labores, si protegendæ Ecclesiæ vitã ipsam impendit, quem fortuna, natales, aut virtus fecere Regem, ánnum dignus erit, quem supra vitam miles, populúsque habeant carum? is est LVDOVICVS, cui nec adulabor, si adiecero magnitudine animi Henricum patrem; pietate præuertere, penè dixi Ludouicum IX. nisi quòd inter sanctos ascriptus ille, vno hoc indicio virtute cuilibet mortalium maior haberi debet.

Ex aduerso Soubisius, quem eâ die nescio quæ præter morem habebat tacita consternatio, dum demissæ aquæ effugium dabant, quinquaginta alarijs, desertis ignauiâ incredibili signis fugam adornare; legionarij, quíque superabant maiore alarij animo hærere primùm, instare Rex ipse generoso equo agmina circumequitans, cùm hostis turbatis ad eius conspectum agminibus pars turmatim in naues, quæ in algâ reciprocantes vndas operiebantur ad fugam, euadunt; pars in dumeta hinc inde dilabũtur, fato ęquali omnibus, hos rustici, illos expugnatis nauibus Regij milites ad internecionem delent. Præda ingens victoribus cessit, quam inter inuenta tintinnabula sacra plura, campanas vocant, quæ deprædatis Ecclesijs, liquandis tormentis bellicis, Rupellam Soubisius asportabat. Alarij interim qui prælium ausi, fugiente Soubisio, audaci in speciem vultu firmauerant in algâ vestigium, repentinâ consternatione pristinæ virtutis immemores; imò & omnium nescij non arma;

Soubisius in fugam abripitur.

Ingens hostium strages.

non ordinem, non consilium seruare; sed pecudum more trahi, occidi, capi, dum Regij incensi memoriâ laborum se quisque vltione & sanguine explebant; quibus equi velociores, per paludes, per saltus, vt cuique sors viam dabat, abripiuntur.

Cæsorum numerus. Illustrior ea victoria Regi, quàm credi possit; quippe supra mille quingentos, quos Rebellioni abstulit primus militum furor, quingentos circiter quos rusticorum falces, opimam demessuere segetem, incidere in victorum venabula & casses septingenti, quos inter si Soubisium eximis, militiæ præ- *Soubise.* *Captiù Rege.* fecti omnes, Motæus, Arnaldius, Veterouineus, *La Mothe.* *d'Arnauds.* *Vieille-Vigne.* *Marenes.* Comes Marenius, pluresque de quibus addubitatum diù, Rebellionis crimen eorum capite expiaretur, nécne; imò & debitæ illos implicuerat pœnę armorum æquitas, nî Regis clementia præualuisset. signa nullo exempto, septem tormenta bellica, totidémque naues auxere triumphum.

Redeunti in tabernaculum defesso Regi, qui assiduâ contentione, quindecim iam horis vix vllâ quiete adequitarat, occurrunt consilio minùs, quàm forte quinquaginta hostium cataphracti, in quos emissa centum alariorum expedita manus decem agit in vincula, reliquis pręcipiti fugâ in paludes actis, vbi vndis, fame, rusticorúmque manu intercidêre. Exin à Rupifulcaudio expugnata Chaumæa arx, quâ *Chaume.* quadringenti Rebelles saluâ vitâ absistunt, gesta hęc ad XIV. Kal. Maias.

Soubisius fugâ iterum euadit. Posterâ die, dum quantâ potest celeritate Soubisius in fugam abripitur, in Bayersium Rupifulcaudij *Bayers.* legatum, longè viribus imparem incidit, eo fato, vt

triginta ſuorum captis, vix ipſe equi valentioris niſu euaſerit : adeò ſemel in fugam dilapſum conſternant omnia, vt ipſamet dumeta & arbores ſeu vmbrâ, ſeu impellente leniter vẽto terrorem incutiant. vix erant qui deditos caperent, vix qui poſita ignauiter arma exciperent, intereà dum in fidam non procul hinc ſtationem Soubiſius euadit, vbi diebus aliquot moratus, poſtquam audijt ſedatum populi Rupellani furorem, Rupellam ſolus redit, qui nudius tertius ſex hominum millibus portu ſoluerat.

Quas in eius caput imprecationes coniecerit proteruia populi, nôrunt, qui mille ſupra ducentos eâ clade Rupellæ oppidanos vrbis florem, deſideratos non ignorant, quorum matres, vxores, agnati, mala eius excidio omnia imprecabantur, ignauiæque poſtulabant, qui tot præclaros viros apertâ pernicioſo exemplo fugiendi licentiâ, morti expoſuiſſet.

Eam victoriam portentum eſſe.

Regijs iactura non niſi gregariorum ſeptem fuit: vbi iure mirari liceat, quî factum vt Soubiſius, vir alioqui audax, quod nec diffiteri liceat, eâ die, copijs, loco, Rupellæque viciniâ longè valentior, vix hoſte viſo fugerit; quod pleriſque placuit Regiæ præſentiæ imputandum, cuius fronti neſcio, quem immortalis Deus characterem impreſſit, quo inſinuatur ſubditorum animis aut amor, aut terror, vt qui non amauerit, timeat. Dehinc validiſſima Rohanææ ditionis caſtra duo ad arenas Olonças, Belliuiſium, Aſpremontiúmque cedunt, quæque initiò obſiſtere velle videbantur, conſulta meliùs miſericordiæ ſe Regis committunt.

Beauuoir. Aſpremont.

Deditæ exin Regi arces.

Sexcenti eâ victoriâ capti Nannetes ducuntur vbi XIII. in furcam actis, reliqui præfecti capitalium sententiâ ad triremes damnantur.

Memorant postquam Rex transuadato canali subierat insulam, deductâ in militare hostium consilium ineundi prælij ratione, Soubisium negasse palàm, conferenda cum Rege signa, quam dum argumentis tegebat ignauiam, venisse in mentem astantibus, ferro eum transfodere; quod ad inopinum Regis aduentum, subita fugæ aut pugnę necessitas auertit.

CAPVT II.

EPITOME.

Suffectus Espernonio, Suessio consanguineus Regi Princeps. conceptum hinc mœrorem sapienter veteranus dissimulat. Regem sequitur, cuius exin liberalitate non parum gaudet. in Royanum castra mouentur. classis Gallica, subsidiarijs aucta triremibus Olysipponem appellit. Taillaburgum nouo firmatur præsidio. Mommorancius quamquam adhuc æger rem strenuè gerit. Vieulesij Comitis ad vallem Saxiacam victoria. Announsius Sectarios ad Castrum-nouum-Arrij ingenti clade afficit. Toneinsij obsidio. irritum deditionis consilium. Molendinum magna hostium iactura expugnatum. Forcęus in subsidium Mompouliano adest. vulneratur ad caput Mompoulianus. manus conseritur. Cornussonus, Vicinus ab Ambrâ, plurésque occisi. Res ab Elle-

bouio strenuè geritur. Themines quamquam æger dimicat. feminarum ab vrbe erumpentium crudelitas. vrbs deditur. in Forcæum postulatio. Castesius peregrini habitu Romæ hæresim abdicat.

NNVS iam in seipsum recurrebat, ex quo Espernonius imperatorium munus Rupellanis terrâ fatigandis susceperat, quo gloriosè defunctus Regi in expeditiones Aquitanicam & Narbonensem adesse iubetur; veterani nempe consilio maximi rebus bello gerendis momenti. Suffectus illi Comes Suessio Regi consanguineus Princeps, spei maximæ adolescens. *Suffectus Espernonio Suessio Princeps.*

Displicuit procul dubio ea Espernonio non aliâ causâ mutatio, quàm Regis placito; quamquam ne cum Principe Gallo videretur de gradu contendere, quâ pollet prudentiâ lubens in speciem cedit, qui nisi coactus, summóque dolore parebat. Attamen sequi à Rege iussus prætexere primùm decrepitam senectutem, cui tandem aliquando quietem indulgere necessum sit; nec sibi, vni Regum obsequio nato post sexaginta annos, quos magnam partem bello expleuerat, satis virium superesse, quò longioris expeditionis erroribus & periculis implicetur; quod residui sibi ad vitam temporis, Deo, virtutíque magis, quæ viam ad cœlum sternit, debitum, quàm bellicæ, vanóque gloriolę apparatui. Iussus tamen iterùm, imperio se facilem pręstat, dissimulatóque præreptæ sibi præfecturæ dolore, vix se cum Rege accingit, non ignarus Principi in *Mœrorem Espernonius dissimulat.* *Iussus Regem sequitur.*

dies ad manum esse, quo subditi mœrorem, interdum ex rerum necessitate illatum, subitâ lætitiâ, gaudióque cumulet inopino; nec spem fefellit euentus: quippe supra purpurei Galeri decus, quod Archiepiscopo Tolosano eius filio, viro haud immerenti, à summo nuper Pontifice Rex impetrarat (minimum illud, vbi id sibi Archiepiscopi filij virtus, natales, doctrináque promeruerant) suprà id gratiæ Valetam eius filium Vernoliæ exhinc naturâ sorori matrimonio Rex destinatione coniunxit, quod bello mox ad præcipitem annum confecto, Lugduni consummatum videbimus, si eò vsque progredimur. quibus omnibus superaddita proprætoria Aquitaniarum inferioris & citerioris præfectura, quam nisi principibus debitam in comperto est, ad felicitatis omnimodæ cumulum euehent virum haud immerentem. At hæc infrà, si dabitur.

Collata in eum à Rege beneficia.

La Valette. Vernueil.

Suessioni etiamnùm adolescenti datur Marescallus Vitrius vir prudens, magníque animi, qui consilio illi adforet; quo munere quàm defunctus sit gloriosè, infrà memorabimus.

Suessioni in consultorem Vitrius datus.

Vitry.

His ità gestis in Royanum signa conuerti placuit, datâque Espernonio cingendæ vrbis curâ, iubetur Suessio Rupellanis terrâ obsistere, quo minùs aut de inferendo subsidio cogitarent, aut de plaga vt antè diripienda. at nihil obstabat, adhuc quin XX. nauibus commeatum ex placito subsidiúmque inueherent; cùm oportunè nuntiatur classem Regiam superato Gaditano Olysipponem appulisse. Suprà attigimus iussum à Rege Guisium, classem Gallicam, quam portus vulgò Massiliensium habet à Mediterra-

In Royanũ castra mouentur.

Royan.

Classis Gallica.

Le destroit de Gibaltar. Lisbone. Marseille.

Mediterraneo in Oceanum expeditè subuehi procuraret: accesserant subsidiariæ confederatorum triremeis, belliçque naues, quibus Dampetrus triremium in Gallia præfectus maior, Generalem vocant, ineunte vere non sinè periculo Olysipponem appulerat, hinc Aquas Augustas, Bayonam vulgò, Bayonâ Regis imperio Aletensem portum subeunt, vbi Aletensiũ maritimę gentis, viginti expeditissimę naues classem operiebantur, quæ nondum obsesso Royano Santonũ plagã hoc ordine prętergreditur.

Dampierre.

Bayone.

Sainct Malo.

Auxiliares confederatorum copia.

Primam aciem componebant quatuor supra decem Massiliensium naues bellicæ, omniũ quas Mediterraneum habet expeditissimæ; succedebant decem triremes Gallicæ, exin Reipublicæ Venetæ auxiliares triremes, ingénsque illa maris Adriatici domina quadriremis, Turcorum terror, ducentis tormentis bellicis, milléque supra ducentos militibus formidabilis; claudebat agmen Melitensium. immanis quadriremis trecentis instructa equitibus, quibus adiuncti milites quadringenti; illam ad latera hinc inde firmabant duodecim magni Etruriæ ducis bellica nauigia, quibus confederato, agnatóque Regi opitulabatur. His adscriptæ XX. Aletensium naues.

Malte.

Toscane.

Niortio Rex Santones venit, relatóque Taillaburgi præsidiarios nutare in fide, maioris momenti eâ arce, quàm vt dubiam Rex pateretur, nouo illam firmauit præsidio, initâque panopliæ, quæ eò loci asseruabatur ratione, inuenta arma instruendo non ægrè decem millium exercitu. Santonibus Royanum itur, vbi Espernonius cum Sansurino præfecto

Niort.
Sainres.
Taillebourg.

Taillaburgum nouo præsidio à Rege firmatur.

Sainct Seurin.

deditionis iam conditiones tractabat. Hæc ad Oceanum.

Mommorancius adhuc æger.

Ad Mediterraneum Mommorancius Narbonensis Galliæ Prorex, à morbo, ad Montalbanam obsidionem contracto, nondum planè conualuerat, nec minùs ideò quamquam æger, viribúsque impar fatigabat hostem, Castrametatore Marchione Portesio, eius ex matre auunculo, cuius virtuti supra fidem est quantùm Gallia Narbonensis debeat, qui Mommorancio duce nihil periculis detrectatis, liberauit à tyrannicâ Sectariorum oppressione prouinciam; tria illi peditum millia, ducenti cataphracti merebant: Chatillonio ad Fossas Marianas priuatam intereà vitam agente, nihílq; in Sectarios auso, qui vxorem, filiúmq; apud Montispessulanenses haberet in vinculis, nullà misericordiâ iugulandos, si bello suam ille operam Regi præstitisset.

Le Marquis de Portes.

Sectarios in Galliâ Narbonensi infestat.

Lãguedoc.

Aiguesmortes.

Vieulesij Comitis victoria ad vallem Saxiacam.

Per id tempus Comes Vieulesius Bruguierâ, Biterras in Mommorancij subsidium properabat; cùm Tanusius ad Saxiaci vallem, loco dumetis obsito insidias struit; Vieulesij frater Mombrunus excursores ductans insidijs circumuoluitur, prĕliúmque vix equitibus decem adornat: auditus à Vieulesio sclopórum fragor monuit manum conseri, nec mora, sclopo ad manum reliquâ alariorum turmâ fratri aduoluitur: pugnatum diù ancipiti marte, donec Tanusius in fugam actus quadraginta quinque suorum desideratis, impedimentis, equísque amissis vix saluus euasit.

Vieule, Beziers. La Bruguiere. Tanus. Saissac. Mombrun.

Suprà, ad finem Ianuarij, nescio quo fato nobis excidit Regiorum ad Castrum-nouum-Arrij

Castelnau-d'Arry.

Aunoux victoria illustris; quâ præfecto Aunousio, Sectariorum Cebennensium cohors, dum à Fuxensi prouincia Castrum Albigensium remeat ad internecionem cadit, captis signis, quæ etiamnùm hodie in victoriç monimentum Tolosæ ad D. Stephani Metropolim prostant, viridi, rubeo, albóquç coloribus. Ellebouium, Theminiúmque ad Toneinsij obsidionem distentos reliquimus antè, redeat iam ad illos historiæ series.

Seuc-nes. Foix. Castres.

Aunousij in Sectarios victoria illustris.

Ad VIII. Kal. Maias post apertam diutinâ verberatione ad propugnaculũ vrbibus intermedium ruinam, placitum admotis scalis oppugnari; delecta nobilium manus Feudimarchioni, in oppugnationem datur, instant gregarij, quorum agmen, ne in fugam abriperentur, nobilium manipulus claudit. Manus hinc inde conseritur strenuè, Feudimarchionem traijcit ad humerum plumbus immani vulnere, vacillabántque præfecti sui discrimine acies, nî positi à tergo nobiles restaurassent pugnam, donec diutino prælio fatigatus hostis loco cessit. Propugnaculi possessor Ellebouius, nouum cunicularijs opus indicit, claustra, aggeres, valla, & fossas, stationem ab hostium eruptione firmantia, vbi demum Picardiæ cohors in tuto excubias egit. Posita dein loco oportuno tormenta, obsessos adeò infestant, vt colloquij veniâ impetratâ (quamquam rem consultò gestam plerisque placuit) quinque ab vrbe nobiles subierint Regiorum castra, proponendis conditionibus deditionis, quibus Mompoulianus, Castesiúsque subscribere parati essent. Quæsitç ab obsessis longiores ambages absumendo tem-

Fimmarcon

Expugnatur propugnaculum.

Vulneratur Feudimarchio.

De deditione colloquiũ irritum.

pori, intereà dum subsidium parabatur, legésque Ellebouio deditionis non aliæ propositę, quàm pulsantibus tympanis, signis explicatis, ignito tormentario fune, glande, quod aiunt ad buccam, saluísque impedimentis, vrbe & libertate ciuium. Ellebouius contrà, vnam Regis misericordiam pro lege dabat, quam si vltrò obsessi admitterent futurum aiebat vt vita, libertas & bona illis salua forent. displicuere præsidiarijs conditiones, maioríque quàm antè contentione redintegrata exin verberatio.

Molendinũ magnâ hostium iacturâ expugnatur.

Postridie Molendino, quod claustris, superstructóque aggere Forcæus non vrbe procul, parandæ eâ parte obsessis libertati, firmauerat, magna suorum iacturâ deijcitur, desideratis legionariorum circiter quadringentis, captis nobilium multis, Forcæo, Theobonóque vni equorum velocitati vitam debentibus.

Forcæus Sectariorũ vrbes in Toneinsij subsidium concitat.

Desperatâ obsessorum salute, Forcæus Mompouliano filio, quem præ ceteris habebat charissimum opitulaturus, Sectarias Aquitaniæ, Petragoricorúmque vrbes in subsidium concitat. Liberãdam haud magno periculo momenti maioris vrbem, quàm vt ità eius protectionem prouinciæ abdicent: adesse in viciniâ Clairacum, vnde Toneinsij muris, trium horarum spatio, legio admoueatur; si inter hæc eruperit Mompoulianus soluendam obsidionem, expugnatis Regiorum castris, captâ supellectile, fusis, cæsísque, qui obsistere ausi; fatigatos diutinâ obsidione Regios; missos à se sæpius in eorum castra exploratores, qui laxas excubias referant, militarésque, vbi nox ingruit, stationes passim desertas;

vrbem eam communicandis inuicem consilijs percommodam, vnúmque, qui sectæ hodie supersit Tolosâ Burdigalam Garumnæ transitum. Dictis parent Sectariorum municipia; atenim quia infesta illis planities, præsidiarijs vrbium circumadiacentium non nisi Regijs, positis militaribus sagis, & armis, nec turmatim, vt assolent milites, Clairacum indictâ die coëunt, vnde conflato supra ducentos mille gregariorum exercitu, præcipiti Aprili, Forcæus monito staret in armis Mompouliano, prælio se accingit. Quod antequàm describimus, monebo laborantibus annonæ penuriâ obsessis, illatum secundo Garumnâ, magnâ copiâ commeatum, militari, quod Forcæus armauerat, nauigio; non ausis prælium seu imbelli animo, seu pecuniâ corruptis, tribus Hierosolymitanis equitibus, quibus Burdigalensis Senatus nauiculas sex in eam expeditionem instructas commiserat, quod obsidionem in moras diuturniores traxit.

Coëunt Sectarij.

Commeatus Toncinsium infertur.

Fama tunc inualuit glande sauciatum, quà cranij extrema capillicium subit Mompoulianum, dum Regios ab oppugnatione domus muro adiacentis prohibere conatur, expugnatámque domum magè hostium consternatione ad eius vulnus, quàm Regiorum virtute, quamquam strenuè conseruerant manum: leue vulnus vix plumbo cutem cranij extimam delibante, quod tamen illi excidio erit, vt infrà videbimus.

Vulneratur Mompoulianus.

Forcæus haud ignarus Regios facinoris, quod parabat futuros conscios, fatigandis ijs, edito non procul à castris colle sese ostentat sæpius, signis expli-

Forcæi stratagema bellicum.

catis, tympaniſque pulſantibus; Regij ex aduerſo ad arma accurrere, in arenam, (prælij campum vocant) instructis aciebus deſcendere, præſtolari hoſtem, qui renouatis ter, quatérque in die eiuſmodi fictionibus Ellebouio, Mareſcallóque Theminio eâ arte illudit, vt miles nocte inſomnis, interdiúque in armis ſtare coactus vix ijs ſuſtinendis par eſſet. Poſtquàm biduò Regios conſilij ſui anxios fecit, ratus fictionem vt antè credituros, mille circiter pedites, quadringentos equites prouectâ iam nocte Clairaco emittit, quæſitóque longiore in circulum anfractu, per amica ſilentia non vrbe procul, profundâ & latâ viâ conſiſtit. agmina ductabant Forcæus pater, Marchio filius, Marchióque item Bourſoleſus: progreſſos, primo diluculo explorator detegit, diſploſóque ſclopeto, ſtationarios, quos diuturniores noctis excubiæ in ſomnum imminente aurorà laxauerant, monet adeſſe hoſtem. Nec mora, loco oportuno Forcæus pedites locat, ad Toneinſienſis propugnaculi latus, viâ eius profunditatis, quæ militem à Regiorum diſploſione tegeret, ea via eſt quà Marmanda patet: præmitti ex hinc ducentos ſclopetarios, qui loca hinc inde inſederent quà in prælij campum iter erat, ſcilicet transfodiendis à latere Regijs, dum in arenam de more accurrerent. Ità, res accidit. deuolánt ex præſcripto ordine nobiles & gregarij facto agmine, viámque incauti ſubeunt, vbi ſauciati plures, plerique cæſi. Parte aliâ in Toneinſienſe propugnaculum acie ſuâ Forcæus irruit, albis ad collum mantilibus, quo ſecundùm tenebras ſe inuicem ab hoſte diſtinguerent. Ad eam

Champ de bataille.

Cum Regijs ſigna confert.

Bourſoles.

Marmande.

Propugnaculum oppugnat.

Arpajō. S. Chamaran. Perdigal. Lessarras. Brigantin.

fortè fortunâ stationem Vicecomes Arpajonus vir strenuus, Sanchamarandus, Perdigalius, Lessarrasius, Brigantinúsque voluntarij nobiles agebant excubias, quorum virtuti nemo dubitauit debitam eâ parte victoriam, fusis magnâ iacturâ hostibus.

Ab Arpajono retruduntur.

Intereà scloporum fragor, inconcinnæ, rudésque dimicantium voces, tympanorum strepitus, tubarum clangor Ellebouium, Marescallúmque Theminium imperatores, qui non procul hinc ad prætorium quisque suum ab excubijs, somno matutino membra crediderant, implacidâ velut imagine turbant, sublato somni otio; illi arma capere; quamquam Marescallus quartanâ laborans vix in vestigio consistere poterat: Ellebouius, dum cassidem, thoracémque æneum ephœbi duo offerunt, in procinctu armigero vt ea aptaret, caput ad fenestram exerit, quà prælij campus prostabat, cùm victor hostis, ingenti vociferatione, tabernaculo eius aduoluitur. Ille omissis armis, equo insilire, ferróque ad manum in hostem decurrere, sequuti ex familiâ nobiles aliquot, morti eximunt, sternúntque obuios.

Fragore Theminius Ellebouiúsque experrecti.

Erumpit inermis Ellebouius.

Cornusson.

Non procul hinc Cornussonus Tolosatum Senescallus in turmam hostium incidit, quam ratus amicam; Quid moramur commilitones, inquit, quin aut propulsemus ingruentem hostem, aut pulchrâ gloriosè dimicando morte finiamus? Dixerat, cùm inimicâ phalange circumuolutus, sclopetis excipitur, triplicíque vulnere sauciatur, nec minùs ideò pugnâ absistit. Post diutinum prælium, viam sibi in vrbem strauerat victor hostis, Marescallúmque Theminium ægrum in vincula destinabat, cùm

Cornussonus lethaliter vulneratur.

re agnitâ Arpajonus eius gener, expeditâ duodecim equitum turmâ, hostem à tabernaculi aditu prohibet, donec in prælium accinctus Theminius equo irrumpit; non antè acriùs dimicatum, vbi supra modum laudata Vicecomitis Arpajoni virtus, cui vitâ debuisse Theminium nemo tunc dubitauit.

Ab Ambra eiúsque nepos occisi.

Ex aduerso ad syluæ profundioris oram Vicinus ab Ambra heros inuicti animi, eiúsque ex fratre nepos Vicecomes Montis clari etiamnùm adolescens, (Monclar.) quibus vix nobilium quatuor aderant, dum sequuturum alariorum ordinem autumant, in legionarios fixo vestigio præstolantes deuolant: pugnatum hîc acriter, at auerso Regijs marte; quippe dum detrectantibus prælium alarijs nostris, ducentorum impetum vix octo equites sustinent, miserè occumbunt.

Strenuè à Regijs actũ.

Traijcitur lethali glande Vicinus ab Ambrâ, nec diu fatum eluctatus equo excutitur; accurrere eius nepos, quem in defectum prolis sibi ex stirpe hæredem scripserat, equo desilire, retrahendo hinc procul patruo palpitanti adhuc, cùm plumbo traiectus ipse in exspirantem cadit, haud indignus qui magni animi, ingentísque erga suos affectus commendatione donetur. Laudati præ alijs Comes Ribeiracus (Ribeirac.), Motæus Altifortius (LaMotte d'Hautefort.), Marchio Dousius (LaDousse.), Vignolius primus Castrametator, Arpajonus illæsi omnes; nisi quòd Dousius sauciatus, diu vitam in periculo habuit. Desiderati post rem strenuè gestam Bóneulius (Boneuïl) magnâ virtutis famâ illustris, Picardicæque cohortis præfectus, duo eiusdem cohortis legati, Belhadæus (Belhade), Plenipugnius (Pleinpoing.), Casausius (Casaus.), trigintáque cum illis legionarij.

Dum

Dum ità ad primum ab vrbe lapidem manus conſeritur, erumpit Mompoulianus, quamquam à vulnere tardior, Douſiíque cohorte, quæ ad valla agebat excubias, in fugam actâ, Pedemontanam retrudit, intereà dũ egreſſæ feminæ ferro & flammâ militum mapalia diripiunt, vbi, quod & alibi geſtum ſæpius, poſt iugulatos ad internecionem ſaucios, ægróſque, ignem ſubijciunt caſtris, tormenta corrumpunt, puluerémque & pilas tormentarias in vrbem aſportant, glorioſo admodùm hoſti facinore; niſi poſt fugatum magnâ iacturâ Forcæum, poſt cæſos trecentos ſubſidiariorum, in vrbem retractus Mompoulianus recrudeſcente vulnere pœnas temeritatis luiſſet.

Erumpit ab vrbe Mompoulianus.

Retruditur magnâ iacturâ.

Ferunt febre debilitatum Theminium, dum ſui immemor ferebatur in hoſtem, deliquium animi paſſum, vt in prætorium mortuo haut abſimilis illatus, redeunte non niſi ægrè ſpiritu, reliqua ſaluus euaſerit. Deo vni debita victoriæ laus, poſito ſupra hominum vices facinore.

Magna hîc Rebellium, iactura fuit, lætáque Regijs non immeritò dici victoria poterat, nî ſummo omnium mœrore deſiderati Cornuſſonus, ab Ambra, Monſclarius, Boneuliúſque, viri quorũ animo, & conſilijs magna erant bello momenta. Accuſatum ad ea tempora memini Forcæum patrem, quòd parum partæ armis famæ eo prælio conſuluiſſet; qui ad manum habuerat, vnde ſolutâ obſidione principem, Galliæque Mareſcallum caperet, ingenti exhinc redemptione liberandos. Debitam Regiorum ſalutem receptui, cui præcociter inclinatâ iam in

Iactura regiorum Rebelliúmque.

Accuſatur Forcæus.

suos victoriâ cecinisset, vt quo tempore desperata Regiorum salus, editam memorent Rebellium cladem, non aliâ subiti receptus ratione, quàm timore. Magnum diuinæ in Regios prouidentiæ indicium, quæ tacitâ consternatione in fugam hostem eo momento adegit, quo Regij terga vertebant.

Deditum Toneinsium. Obsessi eò positis rebus, vt neque iam à Forcæo subsidium, nec malis quibus afflictabantur remedium sperare possent, colloquij iterum facultatem ab Ellebouio petunt, datur: póstque varias altercationes in deditionem demùm conuenitur hâc formulâ.

Deditionis leges. I. Tormenta bellica quæcumque in vrbe inuenta fuerint, Regi addicentur.

II. Diruetur quà designabunt obsessi murus, parando discessui.

III. Impedimenta, armáque dato commeatu Clairacum inuehentur.

IV. Præstabitur de non mouendo intra sex menses in Regem bello sacramentum.

Mompoulianus ager. His ità præscriptis Castronouanus vrbem subit, *Castelnau.* datáque obsessis iurisiurandi formulâ, sacramentũ ab omnibus excipit; vrbe exin absistunt præsidiarij octingenti, Mompouliano primã ægrè aciem ductante, qui à vulnere, morbóque tabescebat; nec diu equum passus in manualem se cathedram conijcit: claudebat agmen Vicecomes Castesius. Quamquam præfectorum conditio dispar, ille breui seu à vulnere, quod ad caput acceperat, seu morbo, parum Rebellioni debitam animam nobiliorem *Paulò pòst excedit.* posuit, magno suorum mœrore, qui Forcææ stirpis no-

biliſſimum germen erat. Hic peregrinum agens, incultus, carbaſeâ veſte, ſcipione oblongo ad manum, ad cuius extremum aſſurgebant tria lilia, víxque vno ephœbo eodem habitu comite, Romam venit, vbi ignotus diu; donec abdicandæ hæreſi Sillerium Hieroſolymitanum equitem, virum proſapiâ illuſtrem, qui tunc Galliç Legatũ agebat, adit, à quo, ſummo Pontifici exhibetur; mirantibus qui aſtabant, quòd inconcinnum, habitúque rudem peregrinum ingẽti Legatus honore donabat, quem nemo dubitauerat mendicum. Prouolutus ſummi Pontificis genibus, Rebellionis in Deum, Regémque ſuum crimen, quod iam diutinâ pœnitentiâ diluiſſet, ſanctâ benedictione expiari petit. lactem, ſe, hæresímque inſimul hauſiſſe, patréque natum hæretico inſanis erroribus ab Eccleſiâ procul innutritum; at Orthodoxos eos omnium optimos eſſe, quos aliquandiu hęreſis habuit, ſi quando propitiante numine Petri fluctuantem nauiculã ſubeunt; notos illis abuſus, notam pertinaciæ hęreticæ licentiam, manifeſtam ſingulari numinis beneficio Catholicæ fidei veritatem. Se inter reciprocantis fortũnæ fluctus, Dei gratię ſuprà quàm dici poſſit debitorem, poſt expertam ſæpius in Regem ſuum (quod vehementer dolet) incerti prælij aleam, poſt propulſata diù, recénſque tria obſidia, Neraci, Monhurtij, Toneinſiíque, Mayennio, Rege ipſo, Elleboüióque Principe Lotharingo ad diuerſa tempora oppugnantibus adeſſe incolumem, cui toties vita præripi debuit, quoties in Regium caput, in fidem Catholicam, in Deum ipſum ferrum exeruit. Magnum

Caſteſius Caluiniſmũ in manibus ſummi Pontificis abdicat.

Eius ad ſummum Pontificem oratio.

ſe ad eam conuerſionem momentum ſtatuiſſe, quòd etiam ingentes hæreticorum vires, ad vnam LVDOVICI Regis præſentiam fatiſcebant, quòd tacitâ, cuius cauſa ignorabatur, conſternatione, Rebellium manibus arma excidebant. Vnde poſt ſæpius tentatam à ſe marte ſemper aduerſo fortunam, concluſum tandem, cauſam iniquam eſſe, Rebellionémque penitus exitialem, cuius origo & fomes, vna hæreſis. Dilapſum ſe ignaro patre, qui primariam ad Santones, Rupellámque Comitiorum Rebellium nomine pręfecturã gerit, Deíque Legati, quem caput Eccleſiæ agnoſcit & profitetur, prouolui humillimè pedibus, quæ ſi poſt ſacroſanctam benedictionem, quamquam indigno oſculari dabitur, immortalem futuram felicitatem ſuam, habiturum ſe immenſas Deo gratias, cuius æternâ prouidentiâ in filium adoptabitur, qui hoſtis erat. Sic pręfatus, lacrymis ad amorem obortis ſanctos ſummi Pontificis pedes irrigare, datâque veniâ ingẽti affectu deoſculari, quod gratiſſimo omnibus exemplo fuit.

Quare abnegatas ante deditionis conditiones admiſerit Ellebouius.

Condæum Principem Rex iam antè in eam obſidionem præmiſerat, ſequuturus ad extrema ipſe, ratus defuturas in expugnationem, à diutinâ obſidione Ellebouio copias; quo factum vt Ellebouius, qui obſidio diu incubuerat magnâ animi famâ, conſortem gloriæ habere nolens, dum Condæus nouo ſubſidio properabat deditionis conditiones antè abnegatas, admiſerit vltrò.

Secundum eam obſidionem, ineunte Martio clade afficiuntur Montalbanenſes, dum Girardo Mayennij alariorum præfecto, qui circumiacentem

agrum vaſtabat, obſiſtere tentant. Errabat velut vmbra, infelix alariorum ordo, Villæque Borboniæ confinia diripiens, proditorio ſanguine ſæpe Manibus imperatoris olim ſui litabat; cùm Vignaucius, etiam tunc Borboniæ arcis præfectus, ſexaginta equitibus, quos ducenti ſclopetarij, quinquaginta haſtati ſtipabant, erumpit: illi Girardus vir magni animi in occurſum ire, ſuſtinere primum agmen Baſtidæus; iámque alarios inter (nondum enim pedites venerant) ſtrenuè conſerebatur manus, cùm Vigniaucius plumbo traiectus cadit. Non diſtulere ad præfecti ſui necem in fugam abripi præſidiarij Montalbanenſes, quos ad Villæ-Borboniæ munimenta inſequutus Girardus victor, magnam ſibi promeruit laudem, cæſo Villæ-Borboniæ præfecto, vigintíque inſuper oppidanis, qui præfectum ipſe ſuum Mayennium, inuictum Principem, eodemmet loci amiſerat. Regiorum vix deſideratus vnus, qui equo indomiti oris diu incaſſum obluctatus, in vrbẽ inuectus eſt, vbi agnitus, ferro vltore transfoditur.

Vignaux. *Occiditur Vigniaucius.* *La Bastide.* *Montalbanensium strages.*

Præcipiti Martio Fauaſius, Sanſurinúſque, fanum Viuiani obſident, vrbem iam antè à Sectarijs ferro & flammâ vaſtatam. Monitus Ornanus equitum ordinem in eam partem ductat, nec mora, collatis ſignis, poſt diutinum prælium ſolutâ obſidione in fugam abripiuntur Fauaſius, Sanſurinúſque, deſideratis Rebellium centum viginti quinque. condignam ſacrilegis pœnam, qui, direptâ nuper eôdem loci Eccleſiâ, ſacroſanctum Euchariſtiæ Sacramentum ludibrio habuerant, calcato prô nefas! pedibúſque attrito pane Angelorum.

Fauas. Sainct Seurin. Sainct Viuian. Ornano. *Magnâ iacturâ Fauasius in fugam agitur.*

Lescunus captus capite plectitur.

Inter reliquias prælij Lescunus, Benarnensis olim Parlamenti Senator, magni apud Sectarios nominis, quémque suprà sæpius memorauimus, sensim dilapsus Royanum appulit; hinc Clairacum rectà instituebat iter, cùm à San-Leodegario ad Cosas nõ procul Santonum plagâ interceptus, tentatóque (quamquam viribus impar) prælio vulneratus, Burdigalæ Senatus placito, capite mulctatur, qui Comitijs diu Rupellanis præfuerat, eorúmque diplomata vigintiquatuor, ad nouos cohortium, alariorúmque delectus, quà in Aquitaniam, quà in Benarnium asportabat, Rupellano sigillo cælata, propriáque ipsius manu ità obsignata; LESCVNVS *Præses.* ROVSTELAVTVS *Adiunctus.* GOVTTÆVS, RIFAVTIVS *à Secretis.* Perduellis infame caput etiamnùm hodie, ad Royani portam, quà mari alluitur prostat, in æternum prostratæ Rebellionis monimentum. Hæc ad Aquitaniam.

Lescun. Sainct Leger. Cosses.

CAPVT III.

EPITOME.

Espernonius Regis iussu Royanum cingit. Malè à suis habetur vrbis præfectus Sansúrinus. Royani descriptio. admotus muris exercitus. oppugnatio duplex. expugnantur propugnacula duo. sepulti ruinâ quadraginta Regiorum nobiles. Royanum Regi deditur. deditionis conditiones. Mons-Marsanus intercipitur. delusus Forcæi commento Theobonus illi fani Fidei præfecturã.

cedit. Condæus Ellebouij copias suis ascribit. Deditur Clairacum: pugnatur ad primos fani Fidei accessus pertinaciter. Furcæ, vrbe deditâ, ad Regem oratio supplex. habentur publicæ ad Eucharistię solemne supplicationes. Regis immensa pietas. Dux Vindocinensis sacramento Clairacenses in fidem adigit.

SVPRA ex occasione attigimus præmissum à Rege quatuor legionariorum millibus Espernonium, cingendo in proximam obsidionem Royano. Nondum vrbi admouerat acies, cùm illi in occursum obuius à Sansurino vrbis pręfecto nobilis, monet, Sansurino rem esse in abdito, quam, si dabitur commeatus, Espernonio communicare aueat. Nihil moratus imperator, commeatum dare; adesse ille, proditóque prouiore in obsequium animo, deditionis legem subire. Pactis conditionibus redierat in vrbem, seu communicando præfectis arcano, seu instruendo Regij ingressus apparatui; cùm sclopetis exceptus cogitur Espernonij misericordiam experiri, à quo perhonorificè habitus, multa de præsidiariorum proditione queritur, Regíque non inutiliter militat in vrbem, quam intùs nouerat.

Espernonius Royanum cingit.

Sansurino Royani negatur ingressus.

Royanum vrbs est loco ad commercium percommodo, nempe quà Garumna fluuius Oceanum subit, portu illustris, quem arx Tremolliæ ditionis validissima firmat, duplices illi fossæ, inaccesso circumasperis rupibus aditu. His accedebant nouo propugnacula opere, hemicycli, forcipes, cornua,

Royani descriptio.

La Trimoüille.

aliáque id genus munimenta, quibus Rupellanorum identidem inuecto subsidio, semestrem vrbs obsidionem passura sperabatur. Suburbium mari adiacet, vbi Espernonius locatis Campaniæ, Buriíque cohortibus Regem operitur. Intereà præsidiarij, Sansurini conscios, quicumque deditioni subscripserāt, in vincula agunt, direptísque eius ædibus in commune conferunt prædam, publicóque ipsius naues addicunt.

Vrbi cohortes admouentur.

Champagne. Bury.

Postridie Rex vrbi exercitum admoturus cohortes prætorianam, Nauarræ & Castribayardi, quà rupes ad Fossilionem assurgebant distribuit, póstque indictam in propugnaculum cui à Soubisio nomen, oppugnationem, ad Campaniæ, Buriíque metationem designatur in portum, arcémq; adpugnatio duplex; donec diutinâ verberatione quassatis propugnaculis duobus, Soubisiano, quódque illi adiacebat, bifariàm oppugnari placuit. Regij in ruinam duplici agmine prorumpere; hos Marescallus Vitrius Castrametatoribus Mariliaco, & Senecæo; illos Marescallus Praslinius ductabat, Castrametatoribus Valancæo & Bassompetro. Huius oppugnationis valla produxerat Gaborinus acerrimi ingenij opifex, illius Pompeius Tragonus vterque Italus. Nec diu pugnatum cùm hostis in fugam abripitur.

Duplex oppugnatio.

Expugnantur propugnacula duo.

Regimēt des Gardes. Nauarre. Castelbayard. Foussillon.

Vitry. Marillac. Senecçay. Valācé. Bassompierre. Gaborin. Pompée Tragon.

Expugnatis munimentis, Gaborinus præcipiti Rebellium effugio fraudem suspicatus, quà augurabatur cuniculum eludit sagax, quęsitóque circulo, propugnaculum occupat non nisi à tergo, vbi haud ægrè cuniculum detegit, cui iam obducto foramine

Gaborini sagacitas.

ignis

ignis subijciebatur; parte aliâ, minori à Tragone Pompeio diffidentia itum, ac ideò maiore Regiorum iacturâ; quippe dum tympanis pulsantibus, expansísque signis medio propugnaculo triumphatur, cuniculo subditus ignis eâ circumiacentem humum ruinâ euertit, vt sepulti quadraginta nobiles, luctuosam Regi præstiterint expugnationem; hos inter Humierius primarius aulæ nobilis, vir magni animi, quem suprà memorauimus, libertatis nullâ redemptione gratiam eôdem loci ab vrbis præfecto accepisse; desiderati insuper Bassæus & Matha viri illustres, centum circiter Campaniæ, Buriíque cohortium milites; Marescallus Vitrius leuiter sauciatur, quíque illi ephœbus cassidem offert lethali vulnere cadit: Comitis Pongibauti balteus plumbo traijcitur, eo nihil læso.

Tragoni infcitia.

Sepulti ruinâ quadraginta nobiles.

Humieres.

Bassé. Matha.

Pontgibaut.

Ad VI. Eid. Maias duo item propugnacula Soubisianum inter & vrbem media expugnantur; posteráque die, quæ à primâ obsidione sexta erat, munimentis tympanista absistens, commeatum tractandæ deditioni petit; dum Fauasius, Lanouiúsque qui paulò antè vrbem subierant, ne sibi præmaturæ deditionis imputaretur dedecus, mari dilabuntur. Vndecimâque tandem in has deditionis leges conuentum.

Royanum deditum.

Fauas. Lanouë

I. Rex vitam, & libertatem oppidanis, præsidiariísque salua habet.

Leges deditionis.

II. Abscedent quò lubuerit, præterquàm in Insulam Argentoniam, & Medocum. Supellex, armáque salua sunto, exceptis tormentis bellicis, puluere & pilis tormentarijs.

l'Isle d'Argéton. Merloc.

III. Præreptam egresso nuper Sansurino, nobilibúsque supellectilem bonâ fide restituent, naues quas ad portum habebat, ceteráque; aut vbi ea defuerint, legitimam omnium æstimationem.

IV. Actum nuper in vincula Pousacum prçstabunt in momento liberum, obsidésque in id ex delectu dabunt. Pousac.

V. Edictorum beneficijs, quæ libertatem conscientiæ continent, fruentur oppidani.

VI. Si quibus Rebellionem imposterum abdicare mens est, tutò illis apud suos agere liceat; si in perduellione perstare, sacramento solemni adigentur, non collaturos se cum Rege signa, quamdiu vita suppetet.

VII. Inclinante in vesperam sole munimenta & muros prætorianis militibus committent, ac omnium interim obsides dabunt.

Actum in castris ante Royanum XI. Maij, anno à reparata salute M.DC.XXI.

Per idem tempus ad Aquitaniam Castronouani proditione rebellauit Mons-Marsanus, vrbs bello instructissima, dum Theobono ad fanum Fidei non illepidè illudebat Forcæus. Ille vrbis præfectus Forcæum inconsultò iam antè admiserat, qui exin nihil non mouit, quò vrbis imperio Theobonum deijceret. Marchio eius filius secum fortuitò vxorem formâ commendabilem in eam vrbem induxerat; neque inter armorum strepitus deerant amoris ludicra (nempe amicâ Marti Venere) donec ex Comico sale ad ignem propiùs accedens Theobonus totus incaluit: iam mutantur belli in

Mons-Marsanus intercipitur.

Delusus haud illepidè à Forcæo Theobonus.

Castelnau. Mont de Marsan.

amoris consilia, iam in Omphale prostituitur Lernæus victor, quíque nuper tormentario puluere fuliginosus phalangem ductabat cataphractus; hodie Cyprio puluerulentus, amorem sectatur, non nisi Veneris imperia subiturus. Non displicuêre Forcęo tam oportuni amores; imò nurum rogat enixiùs, mentiretur vultu placido affectum, quæque saluo honore conferri excœcando homini possent, conferret in magni facinoris spem non incertam. Actâ in casses ferâ, vt nè quidem iam eluctari posset, dum non nisi vanis amorum aucupijs deluditur, non differt tacitâ factione Forcęus quà pollicitationibus, quà donis corrumpere quibus arcis tutela incubuerat, ipséque Theobonus perniciosè in commodum ipse suum se suaderi passus, nescio an in spem delusoriæ Veneris, præfecturâ Forcæo cedit; vnde remuneratione᷉ à Rege ingentem obtinere potuerat. *Forcæo præfectura cedit.*

Iam antè scripsimus commissum Condæo leuem exercitum, quo Regi, mox sequuturo, sterneret viam. Datum id illi à Rege muneris Toneinsium diutinâ iam Ellebouij obsidione fatigatum expugnaret, in Clairacum, Montémque Marsanum castra demum moturus, obsidendo vltimùm fano Fidei, quibus expeditionibus adfuturus ipse, præuij cum reliquo exercitu, vestigia premeret. Tentandam tamen antè clementiæ viam, quam, si vltrò subirent præfecti vrbium, præscribendas ex Condæi placito deditionum leges. Ellebouius Condæi aduentum subscriptâ Toneinsij deditione præuenerat, hinc iunctis agminibus valido in Clairacum exercitu itum. Cùm Condæo obuius à Lusiniano *Condæi copia Ellebouij exercitui ascripta.*

nobilis, monet Regis obſequio addictum Luſinianum in procinctu eſſe, vt fidem Regi proderet; hortari tamen habita impenſarum ratione, quas in vrbem reparandam de ſuo contuliſſet, remunerationis à Rege aliquid haud immerenti obtineretur, qui non alijs conditionibus vrbe abſiſtebat. Ad hæc Condæus inſigni prudentiâ Princeps, nobilium ſanguini parcere auidus, neque ignarus vel vnius diei obſidionem, eius deditionis precio longè cariùs Regi conſtituturam, viginti aureorum millia Luſiniano in ſpem deditionis promittit, vrbéque potitur, quæ trimeſtrem obſidionem pati haud ęgrè poterat.

Clairacum Regi deditur.

Luſinianum imitatus Caſtronouanus, Montem-Marſanum decem aureorum millibus vendit; Rege, quod Gallicæ nobilitati non iniuriâ dedecori imputari queat, vrbium ſuarum emptore. Superabant eâ parte fanum Fidei & Monsflanquinus Forcæo præfecto; propoſitæ huic deditionis leges, quibus ſe ſubſcripturum Forcæus negans, Condæum adigit vt in fanum Fidei caſtra moueat. Normanniç cohors, cui primum cornu obtigerat, ſauciatis Barone Valiaco, Combaretóque, poſt diutinum prælium, præſidiarios in foſſam retrudit; Pedemontana nihil ſegniùs ſuburbium occupat, vulnerato ad brachium Fontenaio legionis præfecto, pertinaciter ad primos acceſſus vtrimque dimicatum; donec gregariorũ ſauciatis, cæſíſque pluribus, retractus in munimina hoſtis liberã hinc inde planitiem linquit.

Mons-Marſanus item.

Monſlãquin.

Pugnatur ad primos fani Fidei acceſſus.

Valiac. Combaret.

Iam ſuccedebant muris legiones, vaſáque proximæ verberationi viminea in procinctu erant, cùm

De Lomenie Sieur de la ville aux Clercs.

procurante Lomenio Villæ ad clericos, viro haud vulgaris prudentiæ, in deditionem conuentum, his conditionibus; Vt ducenta aureorum millia, restaurandæ familiæ Forcæo cederent, Marescalli Galliæ præfecturâ, bacillum vocant, donaretur, diplomate veniam sibi, natis, familiæ, militibúsque suis à Rege obtineret. Munimenta vrbis ex placito diruenda, saluis muris.

Deditur vrbs.

Pactâ in hunc modum deditione, venienti Regi in occursum properat, genibúsque supplex aduolutus, lacrymis oportunè obortis in hæc verba pręfatur: Vix exprimi posse quo dolore perduellionis exactæ memoriam ferat, perfidum se supra hominum captum, paratum, vt proprio sanguine proditionem diluat; torrentem Rebellionis sequutum, quam (nisi lacrymarum torrens expiabit) superesse vnam, quam impendat pro Rege, glorioso condignóque proditione, vulnere vitam; momenti minoris lacrymas, minoris vitam ipsam, quàm vt scelus omne vnâ proditione commissum illis expiari queat: neque vulnere glorioso sibi debitã mortem, quem potiori iure indecorus publico iudicio præstolabitur finis, cui si eximitur, gratia est, quam vni LVDOVICO, velut liberatori Deo in æternum debitam profitebitur. Paratũ se vt Regi militans sanguinem, vitámque in illos impendat, quorum olim fuit & vita & sanguis. Ad hæc Rex non defuturum se officio Regis, si Forcæus postmodùm subditi muneri non defuerit. His districtè, vt assolet, dictis, in vrbem magnâ omnium acclamatione admittitur.

Forcæi ad Regem oratio supplex.

Habitæ ad fanum Fidei S. Eucharistiæ supplicationes.

Posterâ die, quæ in sacrosanctæ Eucharistiæ solemne incidebat, habendis ex veteri Ecclesiæ ritu supplicationibus, Regio apparatu vici exornantur; dúmque peristromata filis aureis intertexta plateas illustrant, post celebratum, ministro Archiepiscopo Turonensium, sacrum, ad sanctam synaxim immensâ Rex pietate accedit; hinc Deum-hominem aperto capite, cereóque accenso ad manum, gestu humili, vultúque ad amorem composito adorat & sequitur; vt singularem Regis pietatem ipsimet suspicerent Sectarij, mente, animóque defixi. Vmbulæ plusquàm augustalis, quâ V. Sacramentum tegebatur bacillos quatuor præferebant primores totidem, Condæus Galliæ Princeps, Vticensis, Radesianus Duces & Pares, Prasliniúsque Galliæ Marescallus. Regi astabant Cardinalis Radesianus, Torquati equites, Aulici, prouinciæ nobiles, eâque frequentiâ populus vt vrbs angustioribus terminis circumscripta, vix capax excipiendæ multitudini foret.

Tours.

Regis immensa pietas.

Sequuti Principes Ducésque.

Condé. Vsez. Retz. Praslin.

Res est non indigna relatu Regem eâ fanum FIDEI die subijsse, quâ Ecclesia orthodoxa Catholicorum FIDEM in Eucharistię Sacramento quotannis renouat.

Dux Vindocinensis sacramento Clairacenses in fidem adigit.

Paulò pòst Dux Vindocinensis Clairacensibus iureiurando in obsequium adactis, tractatum iam antè, procurante Ducæo, deditionis negotium conficit, firmatâ nouis stationibus vrbe, præscriptóque diruendorum muniminum ordine.

Le Duc.

CAPVT IV.

EPITOME.

Dux Suillius versipellis homo dolosâ proditione Regi iterum illudit. Lamontium emeritum à custodia missum à Rege, vt eius arces subiret, malè decipit, nouis commentis nectens moras. Forcæum Marchionem, euocat qui occupatâ arce, Oruallum ab eâ in speciem depellit. A Pibracto, Suillius in Forcæum subsidium petit. legit ille auxiliares copias. decipitur. Regis ad rei nuntium ira. eius super eâ re sententia ad seueritatem inclinans. Condæus praualet. queritur de Marchione Forcæo Suillius. deduntur arces. vnde apud nos Vxellodunum, Caddenacum dictum. capitur à Carlusio Suillius. A Tolosano Senatu Rex Moissaci salutatur. Nigrapelissa ingenti hostium clade expugnatur. Deditur Castrum, cui parcitur absumptâ vrbe.

IAM nota nimis Suillij, viri versipellis proditio nequam, quàm vt in dubium traheretur. Hærebat ille etiamnùm dubius, Oruallóque filio perduellionem imputabat, cuius ipsummet nemo diffitebatur auctorem; captum se à filio iam antè imposuerat, recénsque libertate donatus sacramento fidem astrinxerat, admissurum se in arces suas ex placito Regis præsidium. Nihil adhæc differt Lamontius Scotus, emeritus à custodiâ

Suillius homo versipellis.

Lamont exempt desGardes.

Regi adhuc illudit.

miles, quinquaginta Heluetijs rectà Vxellodunum pergere, datísque Suillio à Rege codicillis paratum se, vt Regis iussu eo præsidio subiret arcem. Hîc depræhensus in manifesta proditione Suillius, hærere primùm nescius quam in partem verteret dolum: instare Lamontius, fidem Regi datam non ità violandam; neque ità procul hinc Regias acies, quin postridiè decem hominum millia, tormentáque viginti muris succedant: Suillius contrà, paratum se vt fidem exsolueret, nouo tamen dubio, quod ex nouis emergat conferendas iterùm deditionis leges, quod Regi ipsi commodo vertat; absisteret tantisper, donec delegatione iam vltimâ, quam ad Regem parabat, de eius voluntate fieret certior; dimittendam intereà Pibracij cohortem, quæ Vxellodunum, Figiacum, Cardaillacum, Caiarcúmque arces Regi amicas ità opprimeret, vt non iniuriâ Pibracius perduellis dici posset, qui Regios vanâ Rebellionis imagine tam acriter insectaretur; armis hinc inde hostilibus abstinendum, donec reuoluto mense (quam vltimò deditioni dilationem petebat) præscriptam sibi ab ipso Rege legem subiret.

Pibracium longè absistere petit.

Post exactum mensem adesse iterum stipantibus ijsdem Heluetijs idem Lamontius, cùm Suillius extrema tentat: iussus ex pacto arce absisteret, moras in crastinum nectit, intereà dum monitus Marchio Forcæus in subsidium aduolat; atenim ne proditioni videretur ipsemet post datam toties fidem subscripsisse; diuiso in castellum & arcem Vxelloduno, Oruallo arce creditâ, in castellum ipse secedit.

Nouum Suillij commentum.

nec

nec diu, cùm in vrbem Forcæus Orualli ex sorore frater, magno applausu excipitur; ibi à mutuis fraternâ caritate amplexibus in mensam itur, quam gratulaturus fratri Oruallus multiplici venatione instruxerat: iámque bellaria inferebantur, cùm ludicrâ proditione Forcęus, acto fratri ad iugulum ferro, cedere arce iubet, aut mori. Oruallus ad hæc, delusoriâ formidine, nihil moratus arcem aperit, quam non alio Forcæus sibi præsidio firmat, ipsismet Orualli familiaribus, quíque illi antè merebant legionarijs. rem ridiculam! cui nemo habuerit fidem, aut apertiùs Regem delusum crediderit.

Forcæus arcem delusoriè sibi cedi procurat.

Re agnitâ Suillius, fune pedisequum per fenestram demittit, Pibraciúmque, qui tunc Faisseliæ agebat, interceptam monet à Marchione Forcæo Vxelloduneam arcem, legeret in subsidium expeditas acies, dum sibi virium suppetebat satis, quò in triduum hosti obsisteret. Pibracius vir sagax à pedisequo Suillij codicillos exposcere, ille negare datos sibi, eò positis rebus, vt ne leuiores quidem literarum moras pati potuissent: rem trahere in dubium viri haud inexpertis prudentia, ne tamen officio defuisse videretur, cohortem suam in vnum legit, impetratísque à circumiectis municipijs auxiliaribus copijs, mille & quingentos legionarios in ordinatam aciem instruit, quibus adiuncto alariorum Meruillij ordine, Suillij pedisequum, dato illi in comitem familiari ex suis, renuntiare iubet postridiè adfuturam, Pibracio procurante, subsidiariam manum; illi ad syluæ oram, quà prærupta rupium ingenti præcipicio assurgebant, detectis in-

Faisselc

Suillius mentuâ Regis fide à Pibracio auxiliares copias petit.

Meruillc.

Pibracius in subsidiis copias legit.

Bbbb

ſidijs, per dumeta, ſyluæque anfractus dilabuntur, caſtellúmque incolumes ſubeunt. Ex aduerſo Pibracius ratus, vt res erat, eâ parte latere inſidias, apertâ planitie molitur iter, Figiacóque primùm, dehinc Vxelloduno ſuccedit, hîc expaſſis ſignis, tympaníſque pulſantibus in quadra agmina copias diuidit, lectáque non arce procul arenâ, hæret in veſtigio, ſignum quoddam à Suillio præſtolatus, quo in quam partem irrumpendum deſignaret. Cùm moræ impatiens, Gargaſſium centuriæ præfectum iubet expeditam manum muris admouere; ille ſupra fidem audacter, haſtâ ad manum, leuiore manipulo foſſæ aduoluitur, eruptúmque legionariorum ordinem magnâ vi in arcem retrudit, donec machinis à Caſtro muralibus, dehinc vbi propiùs acceſſerat ſclopis exceptus Suillij proditionem Pibracio retulit.

Suillij proditio detegitur.

Gargas.

Ille nuntium ad Regem nihil differre, qui deductâ in arctius belli conſilium proditione, in eam ſententiam inclinabat, vt præfecto capitalium traditus Forcæus pater ad Vxelloduni foſſam obtorto collo in vinculis traheretur, vbi aut ad conſpectum filij ferro vltore caderet, aut dedi arcem procuraret; fidem patris recenti iureiurando adactam in obſequium, non à ſe ſolùm, ſed à filijs, familiaribúſque Regi præſtandum; peierantem, capite noxio luiturum pęnas. At Condæi pręualuit in contrarium ſententia, qui litem eò ſuam faciebat, quòd Regis iuſſu pacta deditionis cum Forcæo nuper inijſſet, quæ contra fidem datam violari nefas contendebat, datam à ſe recèns Rege auctore fidem, quæ niſi leui

Regis in Forcæi necem ſententia.

Præualet Condæi opinio.

huic in Forcæum suspicioni præualet, ludibrio esse, quæ ipse gesserit: vni Suillio eam proditionem deberi, qui Marchionis Forcæi nomen perduellioni suæ prætexit. Datum id Condæi precibus, paulóque pòst, absistente Marchione Forcæo, deditum Regi Vxellodunum. Querebatur eo tempore Suillius prærepta sibi à Marchione quinquaginta aureorum millia, coactúmque se ferro ad iugulum, vt acceptam haberet nurus dotem publico instrumento.

Suillij in Marchionem Forcæum querela.

Arcem, quæ nulli in Europa secunda dici possit, nisi quòd angustior est, præfecto emerito Lamontio subeunt quinquaginta Heluetij; Cardaillacúmque, dein Figiacum, & Caiarcum haud dispari fato in Regias manus incidunt, diruuntúrque à fundamentis munimenta, si Vxellodunum eximis, cuius propugnacula in tempus sarta tecta habuit Rex; hodie vix in rupe asperâ prostat quondam validissimæ arcis monimentum.

Lamont exempt. Cardaillac. Figeac. Caiar. Caddenac.

Dedita arces.

Vxellodunum Cæsari, ab eius temporibus Caddenacum vernaculâ indigenarum voce dictum est; nempe quòd rebellantes præsidiarios diutinâ obsidione Romanus imperator debellauit, non aliâ proditionis pœnâ, quàm quòd oppidanis extrema narium precidi iussit; vnde delusoriè vrbs Cap-de-Nasum tunc dicta, corruptâ postmodùm voce Caddenacum denominata est, primâ syllabâ aut extremam apud nos rei cuiuspiam partẽ significante, aut priuationem rei cuiuslibet; ac si diceres nemini nares superfuisse. Hîc Suillianæ tyrannidis finis, hîc in versipellem hominem Regiorũ meta laborum; nisi quòd dum Vxelloduno Suillium, ditionẽ suã trans Ligerim

Vnde Vxellodunum Caddenacũ dictum.

Detinetur Suillius.

repetit Gergobinæ in Boijs, à Comite Carlusio, Regis iussu, inhibetur vlteriùs pergere, habitúsque exin honorificè, detinetur, donec in pacem vniuersam conuentum. Mou-lins en Bour-bõnois.

A Parlamento Tolosano Rex salutatur.

Aginno Rex Moissacum venit, vbi Parlamenti Tolosani nomine à Mansencallo, Bartholomæo Gramondo, & Clareto Senatoribus, proloquente Caminadæo Præside, viro illustri, magno omnium applausu salutatur. Hinc bipartito exercitu, pars in Nigrampelissam, pars in Fanum Antonini signa cõuertit; intereà dum Zameto mille alariis in Galliam Narbonensem, vastandis Sectariorum agris, iter indicitur. Agen. Moissac. Mau-sencal. Gra-mont. Claret. Cami-nade. Zamet.

Vindocinẽsis in fanum Antonini, Rex in Nigrampelissam castra mouent.

Vindocinensi, cingendi fani Antonini, Pedemontij, Vibraij, & Valliaci cohortibus munus incumbit. Ex aduerso Rex ipse, ductante primũ agmen Condæo, in Nigrampelissam signa conuertit; vrbs erat quatuor à Montalbano milliaribus, valido præsidio, munimentísque præter vetera nouis firmata, vt diutinam passura obsidionem crederetur. Ad VII. Eid. Iun. admotis incruentâ pugnâ non vrbe procul legionibus, munimentis tormenta vndecim succedunt, diutinâque displosione ruinam edunt, quantùm in oppugnationem satis: pręsidiarij quamquam angustiore loco quadringenti, deditionis conditiones exposcunt, quibus saluâ vitâ, reliqua Regis arbitrio stabant. His Condęus respondere, meminissent iugulati nuper ad internecionẽ pręsidij Regij, neque salutem obsessis, nisi quam ferro vindicarent. Vesperascente ad IV. Eid. Iun. die, post editam quadraginta pedum ruinam, vniuersâ in vrbem oppugna- Ven-dosme. Vibray. Negre-pelisse.

Expugnatur vrbs.

tione actũ, vbi vix dici poteſt quàm ſtrenuè manum conſeruerit prætoriana cohors, ſternuntur primi propugnantes, expugnantur munimina, muri occupantur, non parcitur ſexui, ad vnam nuperæ internecionis memoriam adeò miſericordia exulat, vt ipſimet infantes nullâ innocentis ætatis exceptione raptentur ad mortem.

Dum prędæ, incendio, & ruinæ auidiùs incubant Regij milites, in arcem, quæ vrbi ſupereminebat, reliquiæ prælij ducenti circiter Rebelles euadunt, qui poſtridiè deficientibus commeatu & animo, nullâ lege credunt ſe miſericordiæ Regis: at nullâ in laniſtas clementiâ, patibulo ſuffiguntur ad vnum, pœnáſque luunt iugulatæ proditoriè Valiaceæ cohortis. Ferunt præſidiariorum quemdam, dum ſocios, ad circumiectas arbores ſuffigebant carnifices, rogaſſe enixiùs capitalium præfectum, daretur id morituro gratiæ, vt ad arborem non procul hinc ſitam, quam manu ipſe propriâ ſeuiſſet, haud implacidâ morte finire daretur. Nec diſplicuit præfecto acumen ingenij ad Orci fauces tam blandùm garrientis, factúmque voto ſatis. *Deditur nullâ lege caſtrum.*

Boüillõ Arce conſeruatâ, quia Buillioneç ditionis erat, vrbem abſumpſit ignis, vt vix eius hodie ſuperſint veſtigia, adeò ipſis muris fatale eſt, ſi quando in Regem ſuum oppidani rebellant; neque incruenta noſtris victoria fuit; Baro quippe Eſgullius Nauarreæ cohortis centurio, Fontenaius, Villanouanúſque nobiles deſiderati, ſauciatus Toulongeonus, gregariíque non pauci. *Vrbs à præda, igne abſumitur.*

Eſgully Fontenay. Villeneufue. Toulõgeon.

CAPVT V.

EPITOME.

Vindocinensis Regis iussu in fanum Antonini castra mouet. vrbis descriptio. aui circumquaque rupes. machinis muralibus inaccessus locus. viam operæ labore assiduo sternunt. propulsatur hostis prælium ausus. Rex ipse acies suas vrbi admouet. tormenta decem in verberationem aptantur. Regi periculum à pilâ tormentariâ imminet. Vulneratur Radesianus. propulsantur successiuè Normanniæ, prætorianorúmque cohortes. vniuersâ oppugnatione expugnantur munimina. Cæsi Regiorum nobilium plures. Vrbs deditur. patibulo suffecti Rebellium quindecim. commendatur haud immeritò Regis virtus. Montalbanenses dum in subsidium accurrunt ad internecionem cæsi. Diruuntur vrbis munimina. Mommorancius in Narbonensi prouinciâ rem strenuè gerit.

Vindocinensis in Antonini fanum castra mouet.

VINDOCINENSIS, commissô id sibi muneris vt fanum Antonini Regio milite quàm citè cingeret, Valliaci, Vibraiíque cohortibus haud segniter castra in vrbem mouit. Fanum Antonini ad Cadurcorum confinia vrbs est, vno olim prunorum commercio adeò illustris, vt quamquam angusta, Galliæ nuper, Belgio, Britanniæque magnæ eam plus æquo mercem suppe-

Vaillac. Vibray.

Quercy

ditaret; vnde longiore annorum decursu diuites oppidani vniuersam hodie agri circumiacentis depopulationem lugent. valle accliui sita vrbs, montibus circùm asperis cingitur; assurgentibúsque hinc inde rupibus inacessis, ipso loci genio eò validior habebatur, quòd rupium aspera machinis muralibus imperuia videbantur. Naturę muniminibus accedebãt manualia munimenta; à Septentrione, propugnacula duo, hemicyclis, forcipibúsque de more firmata suis; ab Oriente simul & Occidente cornua, hemicyclíque in naturæ subsidium ingenti mole assurgebant; à Meridie, Auairione fluuio alluebatur, vado immeabili, quem inter & vrbem eminebat lapideus murus, cui à tergo platea ingens distribuendis in agmina præsidiarijs; vnde velut prælij promptuario, nouo quasi delectu firmatæ ad muros stationes, si quando oppugnabantur. Ceterùm vix vrbem obsidionis Regiæ fama peruaserat, cùm assiduo cuniculariorũ opere cauati olim in rupe gradus, quibus in vrbem descensus erat, ità asperantur, vt vndequaque non nisi confragosa saxa assurgerent: hinc non incerta diutinæ obsidionis auguria ducebantur, eò positis rebus, vt quæ nisi tormentis bellicis vrbs expugnari poterat, inexpugnabilis haberetur, loco tormentis inaccesso. His accedebant præter oppidanos mille & ducenti præsidiarij, quos nec deficiebant annona, arma, nec proximi à Montalbanensibus subsidij spes haud incerta.

Fani Antonini descriptio.

Lauairon.

Auia circumquaque rupes.

Locus tormentis bellicis inaccessus.

His sic stantibus Vindocinensis, quem stipabat Marescallus Theminius, tres Pedemontij, Vibraij & Valiaci cohortes montibus circumasperis admouet,

Cuniculariis datum id negotij viam sternerent.

cuniculariósque præmittit, sternendæ machinis muralibus viæ. Legionibus antè intentatum iter ingenti animo per auia molitur imperator, cùm hostis conserendæ manui non vrbe procul, raris, dissitísque inuicem apparet ordinibus; nempe præruptis rupibus minimè passis aciem ordinatam. leuior hic præsidiariorum conatus, quàm speratum, ductáque tunc primùm proximę expugnationis auguria ad præcipitem fugam, in quam leui quidem iacturâ, præcociùs tamen per auia rupium hostis abripitur; atenim maior hinc Regiorum triumphus, quòd abrupta montium, & anfractus illis incognitos diu intactâ vrbe conseruaturus circumferebatur. Hæc Pedemontana, intereà dum ex aduerso cohortes Vibraij & Valiaci vallem insident, vbi pertinaci prælio fusis hostibus, expugnatur tandem columbarium æquali vtrimque dispendio, nisi quòd in vrbem suam retrudebantur sensim Rebelles, quæ obsessorum ruina est vna omnium maxima.

Hostis prælium ausus retruditur.

Progreditur Vindocinensis.

Rex ipse exercitum vrbi admouet.

Ad XVIII. Kal. Quintil. vniuersum Rex ipse exercitum muris admouet, póstque distributa occludendi in vrbem accessus Burij, Estissaci, Picardięque cohortibus munia, oppugnationis cura Chapesianę, Nauarræ, Normannicę, Prætorianęque cohortibus incumbit. Hæc inter affertur superesse hosti claustra in montis accliui aliquot, quibus nî deijceretur quàm primùm, periculum erat, ne firmatâ validiùs statione, pręstaret imperuium montem. Ad hæc Vindocinensis pręfectum Nantasium ducentis circiter gregarijs iubet eâ parte in hostem ferri, qui non diu eluctatus, desideratis quindecim,

Bury. Estissac. Chapes.

Nantas

Nantasius hostem fugat.

cim, effusâ in vrbem fugâ abripitur.

Postridiè, rem insperatam! assiduâ cuniculariorum operâ decem tormenta bellica munimentis succedunt, ínque duplicem verberationem, hinc ad Regis, Castrametatoribus Valancæo, & Senecæo, illinc ad Vindocinensis oppugnationem distribuuntur, Castrametatoribus Mariliaco, & Arpajono, viam, quam natura negabat, muralibus machinis sternente industriâ.

Tormenta decem munimentis succedunt.

Distributis octo ad vallem tormentis, duobus ad montis decliue non vrbe procul colubrinis, munimentis hostium vallo succeditur, ipso Rege oppugnationes, verberationes, & valla designante, quod penè illi excidio fuit: quippe dum visendis muniminibus propiùs aduoluitur muris, stipante Duce Radesiano, in eam partem disploditur minoris modi tormentum, quo collisa rupis dutities, saxis hinc inde disiectis circumstantes pars cædit, pars sauciat, quos inter Radesianus colliso genu, diu vitam in periculo habuit. Eo Regis discrimine adeò in præsidiarios accenditur miles, vt sinè mora Normanniæ cohors, productis iam in cornua vallis, oppugnationem tentarit; numquam maiore obsessorum audaciâ dimicatum; anxia diu pugna, diu vtrimque Mars æquus; cùm feminæ væsano furore, vacillantibus suis in propugnationem succedunt, non parcitur artificij ignibus, pars ollas pice, resináque refertas conijciunt, pars ebullientem aquam in aduolutos effundunt, pars ignitas iaculantur hastas; donec inclinatâ in vesperam die retruditur magno Normanniæ cohors dispendio. Desi-

Magno Regis periculo Radesianus vulneratur.

Normanniæ cohors propulsatur.

derati Cadroussetus primipilo maiori in subsidium datus, pluresque gregarij; sauciati San-Lazarus, Bellofontius, Lancheriúsque. Cadrousset. Sainct Lazare. Bellefont. Lancheres.

Ad infelicem eius oppugnationis euentum, exire à prætoriana cohorte tacitum murmur, quo debitum sibi primæ oppugnationis vbique decus questa primùm, dein in crastinum prælij copiam petit. Illucescente itaque ad XIII. Kal. Quintil. aurorâ, prætorianæ virtutis Rex ipse futurus testis, pugnam haud procul spectare voluit. Dato signo perrumpunt prætoriani vigiles, superatâque non ægrè fossâ, cornua ingenti vi adpugnant; at non dispari hostium audaciâ fusi, cedunt victori palmam, qui vincere olim assueti, non nisi hostili cruore pascebantur; atenim superbo militi molestum supra fidem, Regem habuisse ignauiæ testem; quem visendo prælio inuitarat ipse.

Rex ipse prætorianorum ignauia testis.

Posterâ die vniuersam Rex oppugnationem indicit, victóque mœrore, quem à duplici iacturâ conceperat, legionariorum ad quatuor millia haberi delectum iubet, procuratis in cornua cuniculis, quibus postquàm subditus ignis, Pedemontana cohors ingenti vociferatione in medium irrumpit, vbi Lauerdinus eius cohortis præfectus haud segniter dimicans glande occumbit. Vibraij, Valiacíque cohortes ad læuam magnâ contentione dimicant, non procul hinc Nauarræa, ad cuius primam aciem eius præfectus Palüaus, vir magni animi duplici vulnere cadit post rem strenuè gestam. Ex aduerso, non nisi fatigando, auertendóque ab oppugnationibus prædictis hosti, Baro Palliesius Normanniæ cohortem

Vniuersa oppugnatio.

Occisi Lauerdinus. Lauerdin.

Paluaiisque cohortium præfecti duo. Paluaū. Paliez.

maior primipilus ductat, glandéque, collimato in obliquum sclopo, eâ fati malignitate ad sinistrum oculum vulneratur, vt auulsis fatali plumbo, medio naso ambobus oculis in momento excœcatus ictu eodem, superuixerit eo diebus aliquot vulnere; donec deposito, quem antè profitebatur, Caluinismo, magno omnium mœrore finijt. *Paliesius lethali vulnere saucius.*

Ad dextram prorumpit Chapesius, póstque diutinum prælium munimenta ascensione superat, desiderato nobilium Faduræo, centuriæ legato. Ex aduerso nouâ interim prætoriani virtute dedecus hesternum reparabant, discurrebant hinc inde ex Castrametatorum imperio voluntarij nobiles Mariliaco, Senecæo, Arpajonóque ductantibus, quos inter laudati præ alijs Biscarrasius, Cabusacúsque fratres Reginæ parenti familiares duo, viri magnâ virtutis famâ illustres; illi crus, huic renes obliquo vulnere transfossi, vt medius inter hostes, fatiscentibus à vulnere renibus, cetera illæsus, prouolutus in faciem, manibus in terram actis, inflexísque genibus, reptili se in Regiorum agmen receperit gressu, brutum diceres, ita serpebat quadrupes: quod postquam Regi Mariliacus retulit, condignâ fratres remuneratione donauit, seu in gratiam Reginæ parentis, seu virtuti heroïcæ facturus satis. Hîc Baro Salignius magnum sui desiderium reliquit. Non antè hostium iactura maior; desideratis quippe ducentis, præfectis octo, quindecímque feminis, expugnata cornua Regijs adeò auxere animos, vt consternatâ præsidiarij audaciâ, nihil postmodùm tentauerint, quod gloriam saperet. *Chapesius munimenta expugnat.* Fadurc. *Voluntarij nobiles rem strenue gerunt.* Marillac. Biscarras. Cahusac. Saligny

Occisus Betancurtius. Producebantur magnâ omnium alacritate valla, cùm Vicecomes Betancurtius distentus operi, glande lethali ad caput vulneratur, miscente, vt assolet, fortunâ, lætis tristia, triumphos iacturis.

Iam obsessis omnia in peius ruebant, cùm desperatâ armis salute, tentandę iam seriùs Regis clementiæ, Consulem primarium ad Regem delegant, qui *Vrbs deditur.* vnam oppidanorum vitam impetraret. Commissum id Principi Condæo, Vindocinensi, & Schombergo negotij, itâ conficitur; vt (si Consulis vitam eximis, quam ille sibi aliorum excidio saluam stipulatur) reliqua Regis arbitrio subsint; nisi quòd quadraginta aureorum millia vrbis deprædationi redimendæ statuuntur, lætæ militibus diutino labore fatigatis manubiæ.

Ad X. Kalend. Quintil. vergente ad occasum sole prętoriana cohors, Heluetiíque vigiles vrbem subeunt, dum ex aduerso pręsidiarij penitus exarmati, bacillo ad manum absistunt, ductante San-Sebastiano, quem Sectarij propulsandæ obsidioni præ- *Patibulo suffixi quindecim.* fecerant: oppidanorum quindecim acti in furcam, quos inter factionis caput sutor aliquis, procuratori Regio substitutus, dissidiíque fomes Minister, non ille tamen, quem olim ex Franciscanorum familiâ imponit Mercurius Gallicus, qui saluus euasit, quòd fideles Regi præstitisset operas.

Regia virtus cõmendatur. Quæ omnium iudicio trimestris ad minimum futura credebatur obsidio, immensâ Regis vigilantiâ, cui si se ipsam Gallia immolat vix condigna erit remuneratio gratiæ, nobilium virtute & sanguine, non nisi decem & trium dierum fuit; vt ad tot, tan-

táque facinora, quæ se in Regium decus velut catenæ annulos nectunt, non immeritò LVDOVICVM HERCVLEM GALLICVM dixeris, qui non suadâ, vt ille quondam, neque compactis auro, sed ferro catenæ annulis, omnium vota & animos ad se allicit, tot triumphis quot annuli, tot vrbibus expugnatis commendabilis, quot eâ catenâ impliciti inuicem orbes.

Montalbanensium in subsidiū accurrentium clades.

Ludicrum est quod eâdemmet die Montalbanensibus accidit, qui haud immemores beneficij, quod subsidio nuper oportunè immisso Antoninis debebant, trecentos legionarios Montalbanensis militię florem nocte intempestâ subituros vrbē emiserant. Illi deditionis ignari prouectâ iam nocte, obstante nemine; quippe Rex aliò castra mouerat, muris succedunt. Prę missus explorator in Regiorum vigilē incidit; ille forte, an consilio venientē postquàm se Montalbanensium subsidij exploratorē dixit, magnâ excipere in speciem alacritate, operiretúrq; tantisper hortari dum stationē ad portam excubantem monebat: itàres habuit: monet stationarios Regius vigil, explorator suos adesse iubet, panduntur portę, hostis turmatim ingredi, in regiorū amplexus miles aduersus, qui tenebris imputabat quòd nostrorū non nouerat ora, & habitus, magnâ gratulatione prorue re; cùm numeratis iā ingressorū capitibus, ne dolus, struentibus excidio verteret, quā erexerant cratē ferream demittunt Regij, datóq; signo Mōtalbanenses ne quidē ausos pręliū iugulāt. Non differtur ad Regē nūtius, quo monitus ducētos circiter, quibus occlusę

La Chapelle.

portę elapsos; Capellam iubet quà designatum iter

trecentis legionarijs ferri; quo factum vt per auia rupium Montalbanenses latenter suggressi, pars in Regiorum venabula, pars in rusticorum vltrices manus inciderint, à quibus nullo ordine, nullâque misericordià necati omnes, vt ne quidem superfuerit stragis nuntius.

Vrbi præficitur Perroudilius. Vrbi præficitur Perroudilius quadringentis circiter præsidiarijs; diruendis munimentis F. Bertrandus Senator Tolosanus, cui magno vitæ periculo ęgro, suffectus ab Alto pullo Senator item, qui egregiè commisso sibi munere defunctus æquauit solo munimenta & muros, quod prouinciæ circumiacenti, quam inde prædabantur Sectarij, supra fidem commodo fuit, non alio illis ad viciniam obice quàm nobilium Catholicorum aliquot, quos inter Prunæus vir animi imperterriti, qui eâ parte sæpius adortus hostem, sæpius etiam ab insidijs hostium, vix domestico famulatu deprehensus facinora edidit, quæ portento magis conueniant, quàm virtuti. Perroudil. Berrãd. Dehault poul. *Prunæi virtus.* Laprune.

Iam suprà diximus præmissum in Galliam Narbonensem inferiorem mille cataphractis Zametum, cuius oportunè subsidio auctus Dux Mommorancius circumiectum Montispessulani, Nemausi, Vticæque agrum, summo Rebellium dispendio vastat, vnde destitutis messe Sectarijs, cæsisque sæpius (si quando contrà audebant prælium) magnum sibi promeruit nomen. Zamet. *Mommorancius agros Rebellium vastat.* Mompellier. Nismes Vsez.

CAPVT VI.

EPITOME.

Rex deuictis Antoninis Tolosæ magno populi applausu excipitur. Senatus Principis Masuyeri ad Regem oratio, quâ magno labore parta, haud ęgrè dilabi queritur. Vrbium quę captæ semel rebellarant enumeratio. Non habendam primoribus fidem, quorum sæpe interest non exstirpari dissidij fomites. mediatores Regem inter & & populum esse Senatus patres. Dolorem omnium maximum, quòd Rex velut miles pericula subeat. vota in Regiam salutem nuncupata. Regis responsum. pecuniaria edicta Senatui proposita, magnâque ex parte reiecta. Iustitia Gallię Regum. discessuro Rege publicus mœror. in Proreges querelæ. Carmanij deditι nuntius. descriptio vrbis. fortunæ debita expeditio. deditur Cucquium.

RÆCIPITI Iunio, fano Antonini Rex Tolosam venit, vbi vix dici potest quantâ populi acclamatione exceptus fuerit, qui vnam sublatis Sectariorum circumiectis arcibus libertatem spirabat, sperabátque felicibus liberatoris publici armis. Ad vrbis portam à Capitolinis gratulabundè salutatus leui pompâ in ædes Archiepiscopales euadit, vbi à Senatu in purpurâ salutatur, proloquente Masuyerio Senatus Principe, viro

Rex fano Antonini Tolosam venit.

Le Masuyer.

Masuyeri ad Regem oratio.

omni virtute prædito, quem etiamnum morbi diuturnioris reliquiæ adeò malè afficiebant, vt vix illi vires ſuppeterent ſuſtinendis in veſtigio membris; attamen victâ, generoſo ad Regis ſui præſentiam conamine defectione virium, eius genibus aduolutus ita præfatur.

Lætari Parlamentum, quòd expetitus diù poſt noctem dies, Galliæ tandem aliquando Narbonenſi illuxerit, ſpiſſioris olim nimbi iam ad ſolis, ad LVDOVICI præſentiam rareſcere tenebras; ſatis indultum nocti, ſatis graſſatam inter obſcura perduellionis tyrannidem, ſat ſceleri, omniúmque licentiæ datum. Et quando rebus humanis hunc æterna prouidentia præſcripſit ordinem, vt continuâ mutatione voluantur, mutandam tandem in melius Sectariorum in Galliâ Narbonenſi proditionem; imò & penitus ab infelici alioquin agro pellendam, vbi quinquaginta iam annos vnius ſectæ arbitrio debacchata eſt. Catholicos ordine iam ſuo dominaturos, qui pluſquàm mille quingentis ante ſectam annis nullo, aut leui obice Deum inibi in orthodoxâ fide coluerant. At neque ſatis ad immortalem famam, victoriç decus imperatoribus eſſe, niſi tot nobilium ſanguine, tantóque parta diſcrimine conſeruentur: in id conferre animos Parlamentum, in id vota cum eo Galliam vniuerſam, vt immenſis laboribus parta, militari prudentiâ, conſilio, imò & hoſtium diffidentiâ ſarta tecta habeantur. Neque plenam eſſe victoriam, niſi quâ diu potiare; id à Rege expoſcere haud immerentem Galliæ nobilitatem, quæ vulneribus ſanie, tabo, quæ laboribus

Felix Catholicis illuxiſſe annum.

Magno parta labore magnâ induſtriâ conſeruanda.

laboribus ſuis acquiſita, luget in dies Præfectorum ſocordia redire in Rebellium manus. Addubitatum diu, quid magè glorioſum, armis parare lauros, an partas prudentiâ militari ſeruare? victoriâque omnium calculis indignum iudicatum, qui labore quęſita dilabi patitur, eiúſque laudem etiam immenſam fatiſcere in vagum puluerem, qui palmas demetit, quibus exin hoſtium triumphi illuſtrentur; vincere magnis innatum animis, conſeruare prudentibus; illud militem audacem ad prælium, id imperatorem ſagacitate ſuâ malis obſtantem decere. Reuocãdum in memoriam quantâ nobilium iacturâ, quibus redierint in ditionem regiam pignoribus captæ ſemel vrbes, quas dein Rebellio intercepit, Royanum, Toneinſium, fanum Fidei, Monsflanquinus, Mons-Marſanus, Clairacum, Bruniquellum, Nigrapeliſſa pluréſque alię. Deſideratos nouis expeditionibus eius virtutis heroës, quorum iacturam Gallia venturis retrò ſæculis lugeat, quorúmq; bello externo propagandis imperij finibus iure meliori vita debebatur; largitionibus immenſis exhauſtum ęrarium, vnde bellum ſuis hodie neruis deſtitutum lugeret Rex ipſe; niſi ſupra reliqui orbis Reges diues, immenſos theſauros in vno diademate poſſideret; communicatos proditoribus Coronæ honores, præmiáque vni virtuti debita coronaſſe flagitium, retrahendis ſcilicet in Regiam ditionem vrbibus, quæ vnâ præfectorum ſegnitie rebellarant: neque ſupereſſe malo remedium, niſi perduellium munimenta vrbium, ipſíque muri funditus corruunt, retineri miuniminibus integris, velut in glebâ rebellio-

Non minor gloria partas tueri quã acquirere.

Vrbes à Rege ſemel captæ quæ exin rebellarunt.

nis antiquæ possessionem, quam radicitùs extirpaueris complanatis ijs. vnam hanc esse (ac si alas fortunæ præcideris) retinendæ victoriæ rationem. Futuram eam eloquij libertatem prouinciarum rectoribus, Aulicísque ingratam, quorum forsan intersit stare Rebellium muros, hostémque grassari, vnde illis tantùm auctoritatis accrescat, quantùm pace diuturniore decreuerat: atenim eam esse Parlamentorum libertatem, quæ vulneri cicatricem mentiri, dum vrget necessitas, opprobrio ducunt. indignos esse quos Rex secreti sui conscios faciat, qui adulatoriè, sin mâuis proditoriè eius auribus illudere solent, quos moratur cupido, metúsue, quò minùs aut ad publicam vtilitatem loquantur, aut agant. Mediatores Regem inter & populum Parlamentorum patres, qui non ausâ in Principis aulam penetrare timidâ plebe eius planctus robustiori voce ad aures Regias deferant. Regum Galliæ supremam potestatem ijs fundamentis stare, vt interdum humillimis Parlamentorum monitis cedant, eorúmque suasionibus, mutare sententiam ament. Populi vocem post vota in Regiam salutem nuncupata in id vnum ferri; vt si Tolosam amat LVDOVICVS, eam ab hostili deprædatione securam præstet; circumiectas arces Sectarias expugnari velit; quando voluisse sat est, vbi leuia munimenta vel ad vnum Regis nomen fatiscent. Expugnari velit, at neque id satis, nî expugnatas, diruendas procuret, neque procurasse sufficit, nî nobilium, qui arma tractant diffidentiâ, delectis è Parlamento Senatoribus id munus incumbit; neque id adhuc satis, nisi diruta post-

Primorum sæpe interesse non extingui bellorum fomites.

Mediatorum Regem inter & populum officio fungi Parlamenta.

modùm restitui vetat, non habitâ primoribus super eo negotio fide. tacitam esse Nobiles inter, qui arma tractant, legem, quâ in hostem extrema tentare prohibitum, exstirpando alioquin seditionis semini quo passim aluntur. Superesse vnum quod lugeat Gallia, quódque publica gaudia haud iniusto timore moretur, nec pati posse liliorum amantes, Regem adeò sui immemorem, vt legionarijs militarem prælio gloriam inuidere videatur, itâ nullâ suorum memoriâ pugnæ aleam subit. Síccine caput cœlo carissimum, deliciæ imperij Gallici, amor exterorum, síccine LVDOVICVS hostium terror, orthodoxæ fidei vindex, prælij discrimen ineat, centena hominum millia, Regni salutem, fidem Catholicam, omnia secum fortunæ inconstanti exponens? fortunæ, quam magnis sæpe illudere incomperto est; quæ primorum vulgò iacturâ triumphat, heroüm trophęa & palmas cõsultò demetens, quò ipsa hominum arbitrio maior habeatur, dum magnos opprimet. Si sui prodigum magnitudo animi facit, meminerit se Regem, cuius vitę vna imperij salus inest, parcat viduis, pupillis, parcat Senatui, quos secum in periculũ trahit; id à pijssimo Rege flagitare Deum, qui vetet in discrimen adduci nullâ necessitate imperia. Ineundam hodie populo stipulante obligationem, quâ LVDOVICVS fidem adigat depositurum se militis in prælio æstum, qui Rex est, sibíque factum satis posthàc crediturum, si ordinatis imperatoriâ sagacitate aciebus, reliqua Castrametatorũ, militúmque virtuti cõmittat; clauum hîc esse æneum, quo fortunæ rota, quæ in circulum

Hortatur Regem ne vt assolet pericula subeat.

Meminerit se Regem, non militem.

volat ſiſtatur. Confectam propemodùm Rebellionem, exteros ad heroïcam LVDOVICI virtutem mente, animóque defixos, diffuſos lætitiâ Gallos, gratulabundos amicos, hoſtes conſternatos, quibus dum accedunt populi immenſus amor, Parlamentorum vota, Dei protectio, nihil obſtare quin Chriſtianiſſimo Regi optare, imò & ſperare audeat, quęcumque Reges feliciſſimos præſtant, vitam diuturnam, lilia placidiſſimo cœli rore conſperſa, amœnitate Zephyri, nullo caſus timore gratè hinc inde nutantia, florida ſemper, fluidam vno, continuóque deliciarum tenore ætatem, progeniem maſculam, coronam Occidentalis imperij, Lunam Orientis immenſo Gallici Solis fulgore obſcuratam, cœli demùm poſt exactum Neſtoris æuum, cœli cui naſcimur, cuíque viuere hominem decet, poſſeſſionem.

Vota Regie proſperitati.

Regis reſponſum.

Hîc paululum hærere Rex, donec ſopito circumſtantium ad applauſum murmure, lætari ſe ſupra modum eâ publici erga ſe affectus demonſtratione, perſtaret vitâ intemeratâ Senatus, quóque populus cepiſſet pede pergeret. Ceterùm exhauſtas ad belli ſumptus, largitionéſque immenſas, quas in Sectarios conferre neceſſum fuit, ęrarij vires, quæ niſi edictorum quæ procuratori ſuo commiſit acceptatione, Senatus reparat, imparem ſe bello, quod Toloſatibus liberandis in Galliam Narbonenſem orditur.

Pecuniaria edicta proponuntur.

Poſterâ die ab Aduocato fiſci proponuntur edicta pleraque (reſtaurandi in Galliâ ęrarij modo opportuno quidem, niſi vulgò noxium foret) quæ inter vix vnum admiſit Senatus, populi ſaluti ſtudens, quem plerumque edicta eiuſmodi opprimunt; vbi

ex occaſione ab exteris annotari velim datum Parlamentis id à Regibus Galliæ priuilegij, vt edicta eiuſmodi, vel antiquent, ex veteri Romanorum formulâ, vel in acta redigant ſua, quo facto promulgantur; Principibus Gallis etiam ſubditorum arbitrio, quæ ſumma æquitas eſt, iuſtos eſſe volentibus: iuſtam regnandi rationem! quę primò Deum auctorem habet, exin acclamationes & vota populi, primorum aſſenſum, Parlamentorum calculum, iuris denique diuini & humani comprobationem.

Regum Galliæ iuſtitia.

Vix fama peruaſerat Regem in procinctu eſſe, vt vrbe in Narbonenſem expeditionem abſiſteret, cùm mutantur illicò populi in lacrymas gaudia, nempe Toloſam circumſidentibus adhuc Sectarijs arcibus, vnde quà proſtat Gallia Narbonenſis, in ipſamet Toloſæ promœria excurrebant Rebelles.

Toloſani in lacrymas gaudia mutant.

Suprà ex occaſione memorauimus; Manſum Verduni, Inſulam Iordanæam, & Malouicinum, quæ ad Aquitaniam, ſi fas dicere, Toloſam habebant in vinculis, in Regiam ditionem, Mayennio procurante, retracta; ſupererant cis Garumnam Carmanium, Mons-Cucquius, Manſúſque Sanctarum Puellarum, tria vrbis alioquin liberæ retinacula.

Mon-cuq. Carmã. Le Mas Santos-puellos.

Rogauerat iam antè Regem Parlamenti ordo enixiùs, re, quam gloriosè inchoaſſet, infectâ penitus abire nollet, id expoſcere ſalutem publicam, id Regium decus flagitare, populíque acclamationes & vota. Quibus Rex, quamquam in preces inclinabat; Narbonenſem expeditionem adeò non pati

Rogatus Rex tantiſper morari reſpondet.

moras, vt, si protelabitur, periculum sit ne in irritum cadat confecta iam propemodùm expeditio. leues Tolosatibus circumiectorum Rebellium obices, quorum vrbes, intereà dum in Galliam Narbonensem progredietur ipse, haud difficilè expugnabit commisso in id illi exercitu, Vindocinensis. Masuyerus Senatus Princeps ad hæc; Magnam quidem Proregum virtutem, multúmque illi reliquam Galliam debere; adeò tamen illorum imperio, & auctoritate infelicem Septimaniam nostram, vt quæcumque exacto iam seculo in eâ Proreges gesserint penè illi excidio verterint; eam esse fati malignitatem, quod adhuc repetat, vt quod iam ab annis ferè centum, Proregum inibi auctoritate gestum, populo ruerit in perniciem certam. bonam illis mentem, immensam in publicum caritatem, magnum animum, quæ tamen seu maligno cœli aspectu, seu infelicioribus illorum armis, prouincialibus parum fuisse prospera nemo nescit. Eam vulgò esse primorum qui prouincias administrant hodiernâ die astutiam, vt primarias vrbes, quæ seipsas alioquin pondere suo sustineant, à circumiectis hostium arcibus opprimi ament; siue oderint quæcumque alienâ ope non indigent, siue stabiliendæ potentiùs propriæ ipsorummet auctoritati. Necessitatem præcipitis in Montempessulanum expeditionis proponi imò & vrgeri, vt violentiùs exin Sectarij Tolosatum iterum diripiant prædia, saluis munimentis quæ vix tormentorum conspectum paterentur.

Vrget Masuyerus. *Lãguedoc.* *De primoribus queritur.*

Hæc inter affertur deditum Regi Carmanium, quod, verso rerum ordine, publicum mœrorem in

Carmanij dediti nuntius.

tanta commutauit gaudia, vt repentè vici vndequaque Regi applaudentis populi lætâ acclamatione personarint. Rem Tolosæ pergratam paulò altiùs repeto.

Descriptio Carmanij. Mont-luc. Maza-met. Reuel. Sorese. Carmanium vrbs est, Carmanij Comitatus primaria, Monluci heroïs illustrissimi ab vxore ditio nobilis: statio hinc Sectarijs Narbonensibus percommoda olim, quòd Rebellibus refertam Mazameti vallem fere claudebat, sectariásque in vicinia vrbes, Reuellum, Soriciúmque firmabat, insimúlque ab ipsis firmabatur; locus transitui Castro Albigensium Montalbanum, & contrà aptissimus, genióque loci & arte munitus. Obtigit secundum Regis Tolosæ moras, distribui hinc inde ad vrbis ambitum acies captando interim otio; dúmque genio indulget miles, Valancæus Castrametator agnoscendis Carmanij munimentis, nullo obsidionis animo centum circiter alarijs, muris non procul succedit. *Valancæus visendæ propiùs vrbi accedit.* Oppidani (quamquam iam antè moniti nihil in eos tentaturũ Regem quidquid simularet) vbi alarios vident munimentis aduolui, rati Regij exercitus excursores, qui cingendæ vrbi de more præirent, inire deditionis consilium, in quam tandem, obluctantibus plerisque, potiori sententiâ itum. Hîc vrbe absistere Consules in oliuæ ramo, stipante populo; imò iam alarios suos in aciem ordinauerat Valancæus, nihil hærens quin erumperet in pugnam præsidiarius miles, cùm aduoluti genibus Consules deprecantur iras, pacémque exposcunt; si salua libertas, vitáque forent, reliqua Regis arbitrio stare. *Metu obsidionis occurrunt in oliua oppidani.* Valancæus primùm mente, animóque

defixus obstupescere, adoratâ dein fortunâ, quæ Regi tam blandùm arridebat, fidem obstringere facturum se cum Rege, vita, libertas, & bona salua accolis habeantur; nec differt illicò Tolosam nuntium, vbi, vel vno hoc beneficio, Valancæi nomen haud immeritâ virtutis commendatione personabit, quamdiu vrbs nobilissima stabit. Caumello Senatori diruendorum muniminum incubuit labor, quod ille muneris supra publicam vtilitatem prædij sui viciniâ haud impigrè obijt.

Vrbs deditur.

Caumels.

Deditus exin Mons-Cucquius, quem magnâ contentione munimentis destitui Altipullanus Senator procurauit. Progressúsque Regis exercitus iam Mansum Sanctarum Puellarum, vrbem in itinere obuiàm attigerat, cùm præmissi exploratores referunt desertam penitus. nec mora, irruere miles, prædæ primùm animo, dein vbi asportatam supellectilem agnitum, subijcere ignem, qui oborto opportunè vento vrbem eâ voracitate depascitur, vt post æquata solo Bertrandi maioris ope propugnacula, vix hodie murorum vestigia appareant, vbi vrbs olim.

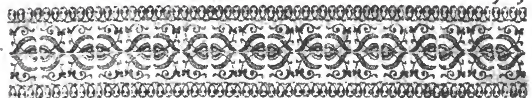
Mons-Cucquius item deditur.

Hautpoul.

Le grād Bertrād.

⁂

HISTORIA.

HISTORIA PROSTRATÆ A LVDOVICO XIII. SECTARIORVM IN GALLIA REBELLIONIS,

LIBER OCTAVVS.

CAPVT I.

EPITOME.

Vindocinensis, armis in Septimaniâ vlteriore præficitur. Rex præmisso exercitu Castri-noui-Arrij moratur. Donaudus Mirapiscensis Episcopus, rudis at audax homo multa coram Rege præfatur. Rupifortius perduellionis postulatur. Carcassonæ incendiũ & eius descriptio. Displosa restinguendo igni in ædes tormenta. luctuosa ab igne strages. Vnde tantum incendium. Suessio magnâ laude agrum Rupellanum diripit. mari fatigantur Rebelles. capta nauigia duo. Lesdiguerius hæresim abdicat. Ludouisium inter (qui summus hodie Pontifex) & Lesdiguerium sermo. Crequius Marescallus & Delphinatus Prætor. eius filius Proprætor. Lesdiguerius

Comestabilis Regiique ordinis torquatus eques. Rei gestæ haud indigna relatu formula. primis fidei sanctæ mysterijs initiatus ad sacram synaxim accedit. Fortuna viri non immerentis.

Vindocinẽsis in vlteriori Gallia Narbonensi armis præficitur.

IN Septimaniam citeriorem Rex castra moturus, vlteriorem Vindocinensi credit, octo circiter legionariorum millibus, alarijs mille, Castrametatoribus Halierio, Bironio, Arpajonóque; cohortibus Chapesij, Vibraij, Valiaci, Villaroij, Pibracij, Griniauti, & alijs: alariorum ordinibus Halierij, Linieresi, Marchionis Meruillij & Arnaldi. Quibus adiunctus Huraultius Belebatus iuri in castris dicundo, summo iure præfectus, vir prudentiæ singularis, qui & stipendia procurabat.

Bas Lãguedoc. Duhalier. Biron. Arpajõ. Linieres. Meruille. Arnaud.

Rex Castri-Noui-Arrij moraturus præmittit exercitũ.

IV. Kalendas Sextiles Rex Tolosâ, Castrum-Nouum-Arrij venit; vbi, post initum districtè belli consilium, iubetur Praslinius, Valancæo, & Mariliaco Castrametatoribus sequuturo mox Regi viam sternere, rectáque Biterras castra mouere, donec Betarrium obsideretur. Progressis vltrà aciebus, vix duo peditum millia quingenti equites Regi superabant; cùm Mirapiscensis Episcopus, Benedictinus olim Monachus, vir rudis, magni tamen in fide Catholicâ zeli, multa coram Rege de perduellione Fuxensium questus, adijcit, si veteri Ecclesiæ ritu sibi datur cohortes instruere, paratum se vt Comitis Carmanij eâ prouinciâ Proregis ope, nullis Regis sumptibus in sectariam Fuxensis ditionis Rebellio-

Castelnau-d'Arry. Beziers. Betarrieus.

Mirapiscẽsis Episcopus in expeditionem Fuxensem commeatum offert.

nem arma capiat, ſibi frumentum diutinâ parſimoniâ, eâ iam ſuppetere copiâ, quâ immenſus diu exercitus ali poſſit; adfuturos in ſubſidium prouinciæ nobiles, quos fides erga Deum & Regem, odium in Sectarios, ſuorum, patriæque amor ad arma impellet: ſupereſſe vnum Regis aſſenſum, quo abundè erit.

Ad hæc Rex, actis feruenti in hæreticos Epiſcopo gratijs, dare ſe gerendi ex arbitrio belli habenas reſpondit; captíſque exin Fuxenſes Catholici, imperatore Carmanio, commeatuum procuratore Epiſcopo, Caſtrametatore Barone Chalabræo armis, multa in perniciem Sectariorum, Lerani præſertim eorum præfecti, geſſerunt, quæ infrà memorabimus.

Chalabre.

Caſtri-Noui-Arrij Rex medicaminibus curauit corpus, ſeu malè habebat, ſeu ne corrupti peſtilentiâ aëris, laboréque diuturno fatiſceret. Paulò pòſt poſtulatur Rupifortius Mirapiſcenſis familiæ, quòd Fuxenſibus Sectarijs eâ copiâ frumentum precio numerato ſuppeditaſſet, quod alendis diu ſatis foret, flagellatâ alioquin ſuprà quàm dici poſſit apud illos annona. Ægrè tulit Rex viri proſapiâ illuſtris perduellionem, imò cauſæ cognitionem Parlamento crediderat, nî Condæus interceſſiſſet.

Rochefort.

Rupifortius præſtiti Sectariis ſubſidij poſtulatus.

Caſtro-Nouo-Arrij Carcaſſonam, vrbem non ignoti apud antiquos nominis, validiſſimâ loco edito arce, Carcaſſonâ Narbonam, Narbonâ Biterras, Biterris Pedenatium, ſin mâuis Piſcenam, quamquam longiore tempore interiecto, ventum.

Carcaſſonne.

Pezenas.

Rex Carcaſſonam venit.

Luctuoſum ſupra fidem fuit, quod poſtridiè à

Luctuosum Carcassonæ incendium. Regis disceſſu Carcaſſonæ obtigit. In menſam Regis deſtinata venatio priuatis oppidani cuiuſdam ædibus, ideóque ad Regij apparatus culinam anguſtioribus, eâ carbonum copia aſſabatur, vt diuturno ignis violentioris calore æſtuans ex lateribus, & terrâ congeſtâ pauimentum, quaſi per intimam penetrationem flammam emortuam per trabes & lacunaria ſenſim tranſmiſerit, quod dehinc vrbi exitiale fuit: vbi enim totâ die in occulto fomite perniciosus delituit ignis, inclinatâ in mediam nocte diu pauimento, & trabibus intercluſus, eâ tandem violentiâ euaporatur, vt irrita fuerint oppidanorum remedia quælibet. *Eius descriptio.* Maiore quàm dici queat impetu peruagatum incendium proxima primùm, deinde quaſi per ſaltum remotiora corripiens, plana, edita, circumiecta, longiùs poſita nullo ordine depopulatur, eâ rapacitate, vt quæcumque ſubſidia præuerteret velocitas mali: funeſta vrbis facies, lamenta virginum, feſſáque ætate ſenum, eiulatus infantium dum correptis ſubito igne ædibus pars ſibi fugâ conſulebant, pars ſanguinis caritate, filijs, agnatis, parentibus, vxoribus, amicis: efferri hinc ſtrato incubantes ægros, pars nectere moras traducendæ ſupellectili, pars feſtinare, dúmque velociùs fugiunt, hærere paſſim vicis arctioribus, quos iam multitudo, trabes, tignáque oppleuerant, vt ſe inſimul operæ impedirent. Flammis circumuenti generoſo conamine eluctantur, aut ſi deſpondent animos miſerè inter cruciatus diſpereunt. qui in proxima, metu euaſerant, ijs illicò flammâ correptis, procul effugiunt; at in longinqua elapſos aſſequitur

ignis, vt obuia quælibet depascenti, viam sternere oppidanorum fugam diceres; vnde quà vitarent, quà in flammam inciderent ambigui, complere vias, sterni nullo per agros ordine plebs, nobiles, pueri, senes: posterâ die finis incendio factus, flammâ haustis per immensum ædibus, vt prospectantibus patens hinc inde campus, & velut vacuus cœli vndique tractus occurreret.

Dum nullo obice inferiorem vrbem depascebatur ignis, disploduntur in ædes igni contiguas murales machinæ, quibus bona, séque ipsos in publicâ necessitate, vrbis saluti deuouentibus oppidanis corruebant circumvicina igni ædificia, quamquam nec eâ ruinâ hærebat incendium, per inane, quod inauditum erumpens. Plateâ mediâ, cui plusquàm centum cubitorum (si fas cum Mathematicis loqui) circumferentia, mapale ligneum assurgebat, laterculis opertum, quod depastus ignis portento fuit, vix ferente naturâ, vt nullo medio vltra centum cubitos sponte proriperet. *Displosa in ædes tormenta.*

Ædium, quas ignis absumpsit, haud difficile fuit inire numerum; quamquam ne vacuam quidem aream postridiè discernere poterant proprietarij, adeò locum ipsum deformauerat ignis; supra Franciscanorum cœnobium simul & Ecclesiam, ducenta septuaginta duo ædificia numerata sunt, quibus pars deustis, pars dirutis deserto haud absimilis etiamnùm hodie ea vrbs videatur. *Ædificiorum numerus quæ ignis absorpsit.*

Ferunt pertinacis ad extrema ignis non aliam fuisse causam, quàm quòd per tabernas mangonum, quibus id mercimonij vulgò prostat, quo *Prima adeò pertinacis incendij causa.*

flamma alitur, cœptus infeliciter ignis; vnde statim inualescens, vento crebescente vicis angustis, veteribúsque, raro lapide ædibus, longitudinem vrbis penè in immensum corripuit, vt etiam post tres ab incendio Lunas, dum veteribus fundamentis subitaria in tēpus ędificia exstruuntur, valentiores etiamnùm flammę eruperint, quas inter ipsa ędificiorum rudera, operientibus limo & cespite, alebant adhuc in abditis resinæ, picis, oleíque copia ingens.

Remissa Carcassonēsibus tributa.

Non differuntur ad Regem ab vrbe Oratores, quibus immensâ munificentiâ id solatij datum, vt præter Laudimia quæ Regi ex venditionibus iure dominij, cessura erant, in annos decem tributa remitterentur.

Millord de la Haye.

Per idem tempus Milhordus Hayę, Regis magnę Britanniæ extra ordinem legatus, biennio iam eo munere exacto in Galliâ, in Britanniam redit, tentatâ sæpiùs irrito nisu pace; quo tempore Soubisium ferunt Dorum appulisse, qui celeberrimus Angliæ portus est, vbi flagitatis incassum à Iacobo copijs auxiliaribus, Scotiam in sectæ subsidium commouere conatur; atenim repulsam passus, piratas Anglos, septingentos circiter, prædæ studio Rupellam inuehit, quos infrà magnâ ex parte desertores videbimus.

Soubisius Britanniā magnam frustra tentat. *Douure* *Escosse.*

Fresnoy Brissac.

Brissacus Rohanæi vxorem Fraxineto, arce validâ Brissacum ducit Regis iussu, vbi diu captiua; donec agnito non ideò Rebellionem abdicare maritum, priuilegio sexus dimittitur.

Suessio agrum Rupellanum diripit.

Præcipiti Iunio, Suessio Princeps Rupellę agrum vastabat ferro & flammâ, octóque peditum, duobus

equitum millibus diripiebat maritimam oram. Plures inter hæc, vna omnium maxima hosti infertur clades; cùm enim succisa pratorũ fœna in procinctu essent vt à nostris educerentur, ratus Suessio extrema tentaturum hostem, priusquàm messem ità sibi præripi pateretur, procuratis magno numero plaustris, insidias loco oportuno locat, sclopetariorũ equitantium ordines duos, legionariorum centurias item duas, præfecto Villafortio; nec spem fefellit euentus. Dum enim tympanis sonantibus, expasísque signis asportatur à Regijs fœnum, deuolat in prata Rupellanorum expedita cohors, erumpere illicò insidiæ, inuoluere hostem, pugnari hinc inde strenuè; sed à fronte, à tergo, ad latera impetitis Rupellanis, in Suessionem victoria demum inclinat eâ Rebellium strage, vt vix è quadringentis, triginta euaserint, captis Bessæi nepote viro illustri, primorum vrbis quatuor, signis peditum duobus, equitum altero; quod Principi etiamnùm adolescenti maximo honori vertit, Vitrióque eius tunc consultori.

Ville-fort.

Cæsi Rebellium plerique.

Bessaye.

Ad eum modum terrâ fatigatis Rebellibus, non minor mari inferebatur clades, occlusis classe Regiâ quibuslibet ad portum meatibus, triremibúsque, agentibus successiuè excubias, quà subsidiarijs nauigijs facilior transitus videbatur; nec procul hinc Olonij gens maritima, quorum agros recèns Rupellani vastauerant, hostilem diripiebant plagam, cùm naues Rebellium duæ, quæ præfecto Bomportio, iam Rupellæ portui succedebant, insidijs circumuolutæ post prælium acre, diutinúmque in Re-

Mari fatigantur Rupellani.

Olonois.

Capiuntur Rebellium nauigia duo.

giorum manus deueniunt, vbi acto in vinculis Bomportio; commeatus copia ingens, quæ Rupellam inferebatur, victoribus cessit.

Lesdiguieres.

Paulò pòst Marescallus Galliæ Lesdiguerius post nauatam Regi sedulò, fideliterque operam, Catholicam fidem amplexus est, in quâ ab ortu adoleuerat; iam supra diximus, abstinuisse illum magnâ laude Rebellium factionibus, víxque vnum inter primores, fide inconcussâ, Regibus vbique suis militasse: vnde plerisque placuit hanc esse à Deo obsequij Regibus præstiti remunerationem, vt qui impensiùs Dei viuentis imaginem coluisset, prototypum, Deum ipsum longè ab erroribus adoraret; adeò gratâ Deo fide, quam subditi Regibus suis præstant, vt in momento remunerator ipse & remuneratio se totum dedat ijs, qui fideles Regibus præbuerint operas. Quàm fuerit Regi gratus rei nuntius non ignorant, quibus immensa LVDOVICI pietas nota est: amabat ille, neque herclè iniuriâ, Bonam Lesdiguerium; vnde vehementiùs veteranum Gallicæ coronæ ministrum, haud nouum liliorum protectorem, natum ad Regum imperia, bellóque præ ceteris vtilem lugebat fluctuoso mari naufragum, tentatâ iam sæpius nisu irrito eius conuersione, desperatæ salutis habebatur, cùm pneuma diuinum, quod tonitrua, & fulgura stipant, obluctantem repentè adigit, vt discussis tenebris, in fidei Catholicę lumen placidè oculos aperiret.

Fidei Regibus seruata Lesdiguerio remunerationem esse, immissam celitus fidem.

Bone.

Ludouisiū inter & Lesdiguerių sermo.

Rem eo tempore scriptam memini non indignam, si vera est, quam hôc loci referamus. L. Ludouisium, qui nondum Cardinalis erat, à summâ Sede

Sede, pacandis Hispanum inter & Sabaudum dissidijs delegatum, de fide Catholicâ cum Lesdiguerio tunc Caluinistâ sermonem instituisse, qui rem seriam in iocum vertens; Catholicus, inquit, ero, cùm te Ecclesia tua summâ sede donauerit, nempe positâ supra spem omnem, viri iam senis, & ne quidem adhuc Cardinalis, in Ecclesiæ fastigium promotione. nec diu cùm Duce Sabaudo ægrè ferente, quòd Oratorem sibi summus Pontifex sacro Purpuratorum Patrum non adscriptum Collegio delegabat, procuratur haud immerenti Ecclesiastici purpura principatus, renunciatúsque in eam negotiationem Cardinalis, paulò pòst primâ sede per adorationem donatur: quod Lesdiguerio tantum stuporem attulit, vt, promissi haud immemor, de fide Catholicâ tum primùm cogitarit.

Ad eum nuntium, Rex omnium prodigus vbi de fide agitur, Crequio Lesdiguerij genero haud immeritam Marescalli dignitatem, prętoriámque Delphinatus prçfecturam impertitur, Comiti Saultæo eius filio propraetoriam; Lesdiguerio ipsi, quod vnum ad honoris cumulum desiderari videbatur, magni Galliæ Comestabilis primarium decus, cui accessit Regiorum Sancti Spiritus equitum torquis aureus, cruce placido tertiæ personę illapsu illustris. Comestabilis diploma, Crequius nouâ promotione Marescallus, torquem Regij ordinis Lomenius villæ ad clericos à Rege obtulere.

(Margin: Crequy — Dauphiné. — Comte de Sault)

(Margin: *Crequius Marescallus & Delphinatus prætor.* — *Lesdiguerius Comestabilis & sancti Spiritus eques.*)

Ambrũ. Ad X. Kalend. August. in Archiepiscopi Ebrodunensis manibus, magnâ populi accurrentis frequentiâ, Gratianopoli hæresim abdicat, in hunc

modum. Postquàm Archiepiscopum inter & Lesdiguerium de Orthodoxa fide pleniùs conuenerat, datur in proximam conuersionem fides, adesse Regio nomine Crequius, qui id Regij placiti testatus, si quando fidem Catholicam amplexabitur Lesdiguerius primariâ armorum præfecturâ donandum, adijcit, ad manum diploma esse, quo iamdiu meritam, cuíque vna hæresis obstet, dignitatem obtineat. Lesdiguerius ad Parlamenti proceres (namque Senatus aderat conuersus; Diu est, inquit, cùm sectæ errores meliùs consultus deposui, adeste dum Patres, mecum matricem Ecclesiam sacro audiendo subituri. His dictis in Ecclesiam stipantibus plusquàm mille nobilibus euadit, vbi à sacro, magnâ facundiâ Archiepiscopus Ebrodunensis eo themate ex Prophetâ Baruch cap. 4. concionem habet: CIRCVMSPICE HIERVSALEM AD ORIENTEM, ET VIDE IVCVNDITATEM A DEO TIBI VENIENTEM. ECCE ENIM VENIVNT FILII TVI QVOS DIMISISTI DISPERSOS, VENIVNT COLLECTI AB ORIENTE VSQVE AD OCCIDENTEM. Redditis exin à Rege codicillis, Comestabilis Galliæ ingenti omnium applausu renuntiatur.

Rei gestæ formula.

Ambrũ.

Posterâ die, maiori quàm antè apparatu, Regij ordinis torque, à Lomenio, magno eiusdem ordinis præposito donatur, stipantibúsque eiusdem ordinis equitibus Crequio, Alincurtio, Sanchaumondo, Lomenióque; eâ pietate ad sacram synaxim accedit, vt in se omnium conuerteret ora, & oculos.

Ad sacram synaxim accedit.

Lomenie.

Alincourt.

Sãchaumond.

Fortunam nemo tunc ſatis mirari poterat, quæ ex nobili quidem; at non primorum ſanguine nato, Mareſcallum Galliæ, ex Mareſcallo Comeſtabilem fecerat, & ſi auſim fortunæ dare, quod Dei vnius decretis debeatur, Catholicum; æmulantibus, vt ita loquar Rege, Deóque: hoc fidem Catholicam placidè inſinuante, quæ gratia omnes continet: illo quidquid magni in mortalem cadere poteſt, niſi Rex eſt, liberali manu impertiente. Faxit Deus meritam diu poſſideat dignitatem, cui Gallia à Rege debet, quod ſpirat.

CAPVT II.

EPITOME.

Mombrunus deſperatis in Delphinatu rebus Montalbanum venit. renuntiatur imperator. Reynieſium, Labaſtidámque oppugnat. Vindocinenſis arces recipit. in Lombercium caſtra mouentur. hoſtium effugio vrbs capitur. Ordo exercitus. prudentiâ commendatur Vindocinenſis, qui audacior eſſe noluit. Mommorancius ad Montiſpeſſulani vicimiam rem ſtrenuè gerit. Betarrium obſidetur & capitur. hoſtium ſtrages. diſtributę in varias obſidiones copiæ. militari morbo Cardinalis Radeſianus Biterris occumbit. Mauguionum deditur. Maſſiliargue, Aymarguæ, Lunellúmque expugnantur. Rex Lunellum venit. Sommierium obſeſſum Regis imperia ſubit. violatur à milite data Lunelli fides. Piloni cohors cęſa. Gallica nobilitas commendatur.

Mombrunus Montalbanum venit.

Mom-brum.

LESDIGVERIO ad fidem Catholicam conuerſo, Mombrunus olim ipſius gener naufragam lugens in Delphinatu Sectariorum poteſtatem, leuibus, quæ à naufragio ſuperabant tabellis, Montalbanum peruehitur vanâ præfecturæ vrbis imagine, quæ à Bourfranci, Vigniauciíque luctuoſis ſectę funeribus, arbitrio populi ſtabat. Gratè hominem excipit nouitati ſtudens inſania populi; cùm ille parando ſibi per ruinam & incendium nomini, lectis tribus præſidiariorum cohortibus in Reynieſium Caſtrum vrbi adiacens, poſtridiè quàm aduenerat Rey-niecz. ſigna conuertit. Ea arx eſt, vbi nuper Reynieſius lanista, vxorem, eiúſque fratrem Vicecomitem Panatæum, & Vicecomitem Paulinum Sectariorum primores duos, deprehensâ in adulterio cum Paulino vxore, barbarâ internecione deleuerat. Exin eâ ſecundùm Montalbani obſidionem expugnatâ Vlmodæum Rex centum legionarijs loco præfecerat, cui ob exitialem lucri auiditatem vix quadraginta imperabant quo tempore obſeſſum Caſtrum.

In Reynieſium caſtra mouet.

Panat.

Paulin.

Loul-mede.

Tribus legionariorum millibus, centum cataphractis, duobus maioris modi tormentis, ductante primam aciem Reynieſio in expeditionem itur; nec diu cùm tormenta ſimul & acies muris ſuccedunt. Territus repentino hoſtium aduentu Vlmodæus, quamquam propulſandæ obſidioni impar erat, in ſpem ſubſidij (neque enim Vindocinenſis procul aberat) rem ſtrenuè gerit. Poſt exactam indeſinenti verberatione noctē appetente luce Secta-

Verberatur indeſinenti diſploſione caſtrū.

rios ruina vastior ad oppugnationem impellit; quia tamen magno animo obsessi nullo machinarum metu, superstructis aggere, humóque tignis ruinam reparabant, hastarúmque cuspides quà via latior, nullo in speciem metu, irrupturo hosti opponebant, placitum dolo agi.

Craticula ingens prostabat, euacuandis, quà Tarnus defluit Castri purgaminibus; in eam partem Reyniesius crepitaculum infert, quo disiecta crates viam in Castrum aperit, dum parte aliâ proditor rusticus, qui Catholici mentitus ora, & habitus se in arcem receperat, demisso ponte hostem vltrò admittens in proditionis remunerationem primus occumbit: ruinam ex aduerso propugnans Vlmodæus plumbo cadere, sterni qui tumultuariò ad craticulæ disiectæ strepitum propulsandis Rebellibus turmatim accurrerant, non inulti tamen; donec inualescente hostium numero Castrum penitus expugnatur: atenim dum ad prædam distentus miles, cæsis penè ad internecionem præsidiarijs, huc illuc nullo metu, liberiùs agit, maiore quàm dici queat strage, à præsidiarijs non nisi duobus afficitur, qui desperatâ salute, scalam angustiorem quà in editam turrem ascensus erat, hastâ ille, hic securi insident; vt hastam à fronte primus hosti opponeret, gradu alter omnium editissimo à tergo securi feriret, quem morari haud potuerat cuspis: cæsorum eo stratagemate numerum haud inire promptum fuerit; imò velut victimæ mactabantur prædones reliqui, nisi defecti tandem viribus Regij duo, indesinenti impares lanienæ

Expugnatur quà dolo quà proditione.

Victorum magna strages.

ſe vltrò morti obtuliſſent : vnde nihil victoribus fuit, quod triumpharent, deſideratis eâ expugnatione quinquaginta, quos inter præfecti, nobiliúmque plures. Non procul hinc in La-Baſtidam ſigna conuertuntur, caſtellum erat genio loci inualidum, raríſque milite & munimentis firmatum; obſidij non alia cauſa quàm quòd hoſtis commeatus penuriâ laborans, audierat annonam eò loci, ingenti copiâ, vináque affatim aſſeruari; ſoli circumiacentis ruſticis in Caſtrum velut in aſylum, meſſem ſuam, ſupellectilémque aſportantibus. Ardua hinc expeditio, quòd nouem Montalbano milliaribus diſſitâ arce, vel leue Regiorum ſubſidium, agro inimico hoſtem opprimebat. Vix primam tormenti diſploſionem paſſi præſidiarij deſpondent animos, dúmque deditionis conſilium ineunt, expugnatione ſubitâ ad internecionem iugulantur. nullo dein obice diripitur caſtrum; vináque & frumentum in publicum conferenda, irrito nobilium Catholicorum, qui ad eam expeditionem conuenerant niſu, poſtquàm arci ſubditus ignis, Montalbanum inferuntur. Statim ac Vindocinenſi arces interceptas relatum, eò caſtra moueri iubet: exiguus tamen retrahendis in ditionem Regiam arcibus labor; vix enim alariorum aduentûs fama peruaſerat, cùm hoſtes, deſertis Villabrumiero, Reyniesio, quáſque circumiecto ſolo inuaſerant, Montalbanum haud impigrè ſe recipiunt. Exin Vindocinenſis Lombercium capit, vrbem quam Sectarij Rebelles quinquaginta abhinc annis occupabant, arce Regiâ, vt ſuprà ſæpiùs diximus.

Expugnatur la Baſtida.

La Baſtide.

Diripitur ignique creditur.

Vindocinenſis arces recipit.

Villebrumier.

Reyniez.

Lombers.

Rem paulò altiùs repeto.

Descriptio Lombercij. Lombercium ad Albigenſes, vrbs eſt in collis decliui ſita, anguſtior, neque magni apud antiquos nominis, arce illuſtris quæ à Panati nuper ditione, procurante d'Elbeno Albienſi Epiſcopo in Regiam retracta eſt, eius præfectus Leſcurius, Sectarios oppidanos præſidiarijs centum habebat velut in vinculis, vt nihil extra vrbem ſuam tentarent. Vindocinenſis, poſitâ in facili expeditione, eò caſtra mouet, tormentis ſex, cohortibus Chapeſij, Pompadourij, Suſæi, Villeroij, Valiaci, Pibracij, Vibraiique, quę vltima dilapſis magnâ ex parte militibus, non niſi ducentis conſtabat. Alariorum ordinibus VI. Engoliſmenſis quem Bordæus ductabat; Vernolij, La-Voulæo legato, Elluij, Liniereſi, Chambreti, Florambelli ab Ambra; ſclopigeris equitantibus Arnaldi, Mayennij olim Principis Motæo præfecto, Mombruni à Villis, Preſqueſiique, qui Vindocinenſis alarij omnes, ſi Meruilij ordinem eximis, quem Montalbanenſibus opprimendis paulò antè ad Tarnum reliquerat: nec diù eluctatus hoſtis inter obſcura ſenſim abſiſtit, incautis Regijs, donec appetente luce viſus non vrbe procul collem ſuperare, ad cuius faſtigium leuiore exercitu venientem operiebatur Malauſius.

Vindocinenſis Lombercium capit.

Panat. d'Elbene. Leſcure. Chapes. Pompadour. Suſe. Villeroy. Valiac. Angouleſme. Laborde. Verneuïl. La Voulée. Elluy. Linieres. Chambret. Ambres. Arnaud. Lamothe. Mombrun des-Villes. Preſques. Meruille.

Deſertâ vrbe in varia feruntur præfectorum ſententię, pars diripiendam ad hoſtis conſpectum, pars ſubitâ aſcenſione ſuperandum collem, imparémque Malauſium opprimendum, pars inſtructo in aciem ordinatam exercitu, ſubijciendũ vrbi ignem ſentiebant, cùm ad obortum oportunè ventum

Prudens Vindocinẽsis, mage quàm audax.

pluuia ingruens, alarijs præpotentem Vindocinensem monet aggrederetur hostem, cuius non nisi legionarijs constabat exercitus, quibus supra modum aduersus imber præstabat in facili victoriam Regijs, nî maiore quàm par esset prudentiâ imperator, futura perpendens inhibuisset prælium, quod diu iam vtriusque excursores exercitus, magnâ contentione commiserant. Placuit missis incendiarijs flammâ vastari vrbem, edictâ priùs capitis pœnâ, si quis prædæ studio signa desereret. Res ita habuit; vrbem, prædámque insimul absumit ignis, non sinè militum murmure: quo facto laudatam memini imperatoris sagacitatem; Malausio non in aliam spem expectante, quàm vt prædæ innatâ militibus auiditate, desererentur signa, turmatímque vrbs insessa vndique, nullo diriperetur ordine; quam ille occasionem capturus, descensum meditabatur, vt dehinc agnitum; cecidissétque ex voto propositum, nî obstitisset Haliero suadente imperator. Quamquam plerisque visus Vindocinensis parum consuluisse honori, qui auerso legionarijs hostium tempore, alarijs fortior haud dubiè victor erat, si secundum pluuiam conseruisset manum.

Hæc inter affertur Mombrunum tribus legionariorum millibus ferro & flammâ Catholicorum vastare prædia, circumiectúmque Montalbano agrum inauditâ crudelitate diripere. nec morâ vrgente Parlamento in eam partem signa Vindocinensis conuertit, vnde, non auso prælium hoste, in minùs felicem Britextæ expeditionem regreditur, de quâ suo infrà loco.

Intereà

Intereà Mommorancius, Zameti alarijs auctus, Sectarios Montispessulanenses æstiuâ messe destituebat, vt suprà diximus, nouísque in dies expeditionibus fatigabat, in quos vna iam Regis ira, armáque vertebantur. memorabile inter alia commentum est, quo trecentis legionarijs, messorum habitu, dum plaustra in speciem educendæ messis armis onusta sequebantur, in viciniam vrbis induxit, locatis oportunè alariorum non procul insidijs, vt quingentos hostium ausos præripere messem nullâ suorum iacturâ penè ad internecionem deleuerit. *Mommorācius agrū Montispessulani vastat.*

Betarrieus. Ex aduerso Rex Betarrium obsidebat, ea vrbs est montibus circumasperis, Rebellium olim transitui percommoda, prætérque genium loci munimentis eâ arte firmata, vt in eius obsidione exigenda æstas crederetur: præmissi Praslinius, Mariliacus, & Valancæus impigrè muris acies admouent, quamquam hostis tentandæ cominùs pugnæ in occursum eruperat, vbi post diutinum prælium, victoria in Regios inclinauit, pauci hinc inde cæsi, plures sauciati, leuíque iacturâ dici poterant Regij, extima fossarum munimina (contrescarpam vocant) expugnasse, nî Capellæus præfectus plumbo cecidisset; nec magnus exstruendis mapalibus militi labor; quippe vrbem propiùs circumstabant antiquæ maceries, quibus tectus, muris sensim succedebat, machinis muralibus eo impetu disijcientibus munimenta, vt postridie quàm obsessa vrbs ruina ingens patuerit. *Betarrium obsidetur.* *La Chapelle.* *Verberantur muri.*

Rebus eò positis, vt oppugnatione in crastinum indictâ Regij iam in procinctu essent, relato præsi-

diarij in concilium militare periculo, in varia ferri; atenim vbi omnium calculis in deditionem non conuenitur, dilabuntur nocte intempestâ ducenti, quibus vrbem dedi placuerat. Praslinius re agnitâ fugaces insequi, appetentéque luce, quos viarum ignaros timor faciebat, aperto loco aggredi; nec diù cùm cæsis centum, captísque quinquaginta, reliquis parta effugio salus.

Ducenti hostium dũ dilabuntur cæsi.

Victoriâ lætus miles in oppugnationem redibat, cùm rarioribus præsidiarijs oppidani, misso tympanistâ, colloquij facultatem à Praslinio flagitant; multa hinc indè congesta; illi vitam, libertatem, & bona salua petere; sibi adhuc suppetere virium satis, quò aut proteletur deditio, aut si placet muros expugnari, Regiorum strages magna edatur. Praslinius contrà desperata illis omnia proponebat, eóque positas res, vt vnam Regis clementiam nullâ lege subire gratia illis omnium maxima foret, cui quò magis differebant se totos credere, eò magis Rebellionis crimen asperabant: abnegantibus, vita condonatur, vrbísque deprædatio si duodecim aureorum millibus eam redimerent. Vrbe deditâ, eorum quos pridie Praslinius in vincula egerat, decem patibulo suffecti, crimen in furca publicum expiant, debitâ Praslinio eâ expeditione, non Mommorancio, vt plerísque placuit.

Vrbs deditur.

Sub idem tempus Aluino Schombergi filio imperatore supra quingentos tria Germanorum millia tormenta maioris modi quindecim secundo Rhodano in Narbonensem prouinciam inuehuntur, vnde Mommorancij, Regísque, quas Condæus, Aluin.

Iuncta insimul copiæ in obsidiones distribuuntur.

Schombergus, Praſliniúſque ductabant copijs inſi-
Lates. mul ad pontem Lateſij iunctis, triginta circiter ho-
minum millibus conſtabat exercitus, iuſto in Mon-
tiſpeſſulani obſidionem numero. Quamquam ne
vrbi, quæ reliquarum caput haud immeritò dici po-
terat, membra ſupereſſent, quibus potentiùs Regi
obſiſteret; placuit in diuerſas eodem tempore obſi-
diones diſtribui acies. Mommorancio creditur ite-
rum, cui antè imperabat exercitus, quò in Mau-
Mauguion. guionum iret, reliquas ſibi acies aſcribit Condæus,
Lunel. expugnandis Lunello, Maſſiliarguis, reliquíſque vr-
Maſſiliargues. bibus Montipeſſulano ad viciniam poſitis.

Cœlo interim æſtiuis caloribus infeſto militaris *Militaris morbus graſſatur.*
morbus eà acerbitate graſſatur, vt ad afflati peſtilen-
ter aëris impurum tractum plures exanthemate oc-
cumberent, quàm hoſtili ferro; at præ alijs luctuoſa
erat Biterrenſium facies, exitiali peſte cadentium,
morbo adeò ad caniculam incaleſcente, vt primùm
nobiles exteros, dehinc oppidanos penè ad interne-
cionem deleuerit peſtilentia febris. Nobiles inter
Tilladet. Tilladetus prętorianorum prępectus, vir magni ani-
mi, prudentięque haud vulgaris, qui armis ab ineun-
te ætate tractatis, bellóque innutritus, veteranos in-
ter magnum ſibi promeruerat nomen: at leuis iactu-
ra fuit, leuis omnium mœror, vbi eodemmet tem-
Cardinal de Retz. pore Cardinalis Radeſianus eodem morbo finijt; *Cardinalis Radeſianus Biterris febre occumbit.*
caput ille Sanctioris Regis conſilij, magnâ laude diù
rebus Gallię præfuerat; atenim Regem in expeditio-
ne ſequutus, Sectariam hæreſim, quam reliqui ar-
mis inſectabantur, dum ſalutaribus exſtirpat cõſilijs
glorioſâ morte occumbit, condignum Cardinali

funus, qui dum Ecclesiæ Militantis dignitatem vindicare conatur, haud iniusto Dei decreto post rem gloriosiùs gestam Triumphanti ascribitur. Non antè eo in Sectarios bello iactura maior, seu consilio sagacitatem spectas, seu rebus gerendis auctoritatem.

Mauguionum Mommorancio deditur.

Mauguionum intereà, cuius aditus stagnantibus aquis natura adeò sepserat vt legionibus imperuij haberentur, eâ felicitate Mommorancius obsidet, vt quæ diutiùs propulsandam obsidionem sibi proposuerat gens maritima, ad prælium vulgò expedita, flagitiique præ alijs capax, post duos dies nullis conditionibus subierit legem, qua viginti actis in furcam, reliquis concessum vt viuerent. Mauguiono in Massiliarguas castra mouentur, non procul hinc sitam vrbem, quam munimentis, præsidióque adeò firmauerant Montispessulanenses, vt signis explicatis, dum muris admouentur tormenta, eruperit ducentorum expedita cohors, manúmque haud segniter conseruerit, vbi magno Regiorum mœrore plumbo traiectus Baro Mompesatus, Marchioni Portesio Castrametatori in subsidium datus, paucos post dies occubuit; neque minùs ideò retrusus in vrbem hostis.

Massiliargua obsessa deduntur.

Massiliargues.

Mompezat aide de Mareschal de Camp.

Posterâ die, postquam murales machinæ ruinam ediderant, in deditionem conuentum, saluis oppidanorum vitâ, libertate, & bonis. Massiliarguis in Aimarguas signa conferuntur, ea vrbs magno nuper in Galliâ Narbonensi dissidio causam dederat, Ducis Vticensis opima ditio, quam transitui percommodam detentabant Rebelles, non alio possessionis titulo, quàm publici in sectam commodi. Nec dum

Legem subeunt Aimargua.

Aimargues.

Duc d'Vsez.

vrbi Mommorancius admouerat acies, cùm animis defecti præſidiarij loco abſiſtunt.

In Lunel. ſigna conuertuntur.

Poſt repurgatum eâ parte Sectario Rebellium ſemine Narbonenſem agrum, Condæi exercitum

Lunel.

Mommorancius ſubit, mouendis inſimul in Lunellũ caſtris, quæ, ſi Montempeſſulanum & Nemauſum eximis, Sectariarum eà prouincia vrbium validiſſima habebatur. Arcem recenti ſubſidio firmauerant mille Cebennarum Rebelles, quibus totidem oppidani aſcripti, circumductâ ex æquo muniminibus vrbe ſibi virium gloriabantur abundè, quò trimeſtri obſidione Regis exercitum frangerent, differendo in annum ſequentem Montiſpeſſulani obſidio.

Duplex oppugnatio.

Hæc Condæo Principi, illa Mõmorancio committitur.

Admotis non vrbe procul aciebus oppugnatio duplex indicitur, prima Condæo Principi in Caſtrum; altera Mommorancio incumbit in propugnaculum, quod immani mole à dextrâ aſſurgebat. Exin aperiri, producíque labore aſſiduo valla, donec ad extima foſſæ munimina ventum.

Nondum ex æquo murales machinæ ruinam ediderant, nouóque auctis ſubſidio oppidanis, verſurum excidio Regijs obſidium timebatur; cùm Mommorancius porrectis ſupra ſpem quà vrbem oppugnabat vallis, obſeſſos adigit, aut oppugnationis incertæ aleam ſubirent, aut in craſtinum deditioni ſubſcriberent: præualuit deditionis conſilium, in quam datis vtrinque obſidibus

Deditum Lunellum.

ità demùm conuenitur; vt præſidiarij enſe vno, reliqua inermes, ſaluis libertate & vitâ abſiſterent; oppidanis vita, libertas, & bona ſarta tecta haberentur, æquarentur ſolo munimina, ipſí-

que muri. Ità quæ trimeſtris futura credebatur obſidio vix triduana fuit, nempe indeſinenti tormentorum duodecim diſploſione, militúmque Regiorum maiore quàm ſperatum audaciâ. Iactura minor quàm dici poſſit; quippe ſi Courbonem eximis, Eſtiſſaceæ cohortis præfectum, qui glande occubuit, nihil damni ab hoſte illatum; niſi quòd dum in muros diſploditur immane belli tormentum, reboante in fiſtulam vento, flamma erumpens in tergum aduerſo flatu reſilit, vnde quinquaginta legionariorum repentina ſtrages, actà violentiùs in puluerem tormentarium, qui retrò aſſeruabatur ſcintillâ.

Oborto repenie incendio igne corripiuntur Regiorum plerique.

Cour-bon.

Poſt deditam VI. Eidus Auguſti vrbem; præſidiarijs abſiſtentibus, repentinà Regiorum ſeditione violatur fides, ferróque ad internecionem cædebat hoſtis, nî præfectorum vigilantia obſtitiſſet; quos inter Praſlinius, ipſéque Condæus Princeps, qui reſtincto diſſidio proditionis auctores in furcam agi iubet. Poſtridie repentino incendio, ſorte an conſultò incertum, arſere viginti ædificia, pleriſque eam ſtragem coniecto in puluerem tormentarium igni imputantibus.

Seditione militari violata fides.

Ad eam obſidionem Condæus Princeps, primarius imperator, legatus Mommorancius, Caſtrametatores erant Baſſompetrus, Mariliacus, Valancæus, Porteſiúſque viri haud immerentes.

Pridie quàm in deditionem conuentum, Pilonus temerarium caput & væcors, octingentis legionarijs, circumiectam prouinciæ oram deprædabatur, Regiíque impedimenta exercitus longiùs poſita

Piloni cohors fuſa & cæſa.

diripiebat; cùm monitus cataphractorum Guisij legatus, Baro Bliquius, lectis alarijs octuaginta, in eum castra mouet: Ribauto, Mansio, Gadaucurtióque nobilibus in eam expeditionem vocatis prima committitur acies, víxque milliare emensum, cùm in hostem incidunt: non differtur quamquam numero impare prælium, accurrit Bliquius, vno sclopoporum fragore monitus manum conseri, productâque, marte dubio, ad vesperam pugnâ, in Regios demum victoria inclinat. Nocte perobscurâ dilapsis plerisque, captos centum, sauciatos totidem, cæsos ducentos memorant: Regiorum vix legionarius alter occubuit, eo nobiliore victoriâ, quòd incruenta fuit, vnde supra modum à Rege laudati Baro Bliquius, Mansius, Ribautus, Gadaucurtiúsque, viri haud indigni quorum nomina posteritas sciat.

Bliquy. Ribaute. Mansés. Gadaucourt.

Fenoüillet. *Fenoilleti ad Regem oratio.*

Hæc inter Fenoilletus Monspessulanus Episcopus, magnæ vir facundiæ, eruditionísque non vulgaris, eâ Biterris coram Rege eloquentiâ in prouinciæ Narbonensis Sectarios verba facit, vt debitam iamdiu Gallicæ eloquentiæ palmam sibi ipso Regis calculo promeruerit.

Beziers. Pesenas. *Rex Lunellum venit.*

Rex Biterris Pedenatium, Pedenatio Lunellum venit, vrbem, Montempessulanũ inter & Nemausum mediam, eo consilio, vt medio exercitu mutuum vrbium commercium intercluderetur, legerétque interim in quam verteret arma. Attamen quia ad pontem illi Latesium, milliari à Montepessulano iter erat; iubetur Bassompetrus quingentis alarijs pontem insedere, ne subitâ forsan eruptione, Regem præsidiarij vix quinquaginta stipatum equitibus, adori-

Bassompetrus Galliæ Marescallus. rentur. Bassompetrus indictâ equitum turmâ in occursum venire, Lunellúmque, non auso prælium hoste, ductare Regem. Vbi laudatum ex occasione velim heroëm magni nominis, quem eo circiter tempore Rex vnâ virtutis commendatione Marescalli Galliæ præfecturâ donauit.

Dum Lunelli militare Regis consilium in varia fertur, problematicâ multorum iudicio eâ quæstione, quam in partem castra mouerentur, nempe medio duas inter vrbes exercitu, quarum alteram oppugnari necessum erat; Marchio Portesius, Mariliacúsque Castrametatores in Sommerium arma conuertunt. *Sommeriũ obsidetur.* Sommiere. vrbs erat monte circumaspero, arce validâ, muniminibúsque, quod aiunt, magnâ ex parte regularibus; suburbia ad montis decliue nullis olim muris firmata, eâ arte propugnaculis, hemicyclis, ceterísque id genus munimentis recèns circumobduxerãt oppidani, vt ipsamet pomœrij oppugnatio arduum, ingentísque periculi opus haberetur.

Castrum expugnatur. Castrum haud procul vrbe situm, cui à Villâ-veteri nomen, seu quòd eâ olim parte assurgebat Sommerium, quod indigenis placet, mutata exin sede; seu id nominis Castro sorte obtigit. Ville-vieille. Obsidetur Castrum; nec diu cùm salua libertate & bonis loco cedit præfectus, rarioribus, quàm vt Regiam obsidionem pati posset præsidiarijs.

Erumpit hostis. Postridie Condæus Princeps, Mommorancius, Schombergus, Prasliniúsque habito militari concilio statuunt monti admouere exercitum; erumpere hostis, Regiósque vltrò adorturus, in planitiem deuolare, non antè dimicatum acriùs, renouari identidem

tidem prælium nouis legionariorum delectibus velut rediuiuum, perennari nouis ac nouis incrementis vulnera, donec æquali hinc inde dispendio in munimenta retrusus loco cedit.

Paulò pòst duplici verberatione actum, Mommorancio hinc, illinc Marescallo Praslinio oppugnantibus, vtrinque premitur hostis; prętoriani vigiles, Pedemontanæque cohortis legionarij, ducante Mariliaco montem ascensione superant oliuetis adeò obsitum, vt in hostem vbique Regius miles locorum ignarus incideret, vnde cæsi plerique, quos inter Pigeoletus vir magni animi prætorianæque cohortis præfectus, qui post rem sæpius bello in Sectarios Rebelles gloriosè gestam, eâ infeliciter expeditione finijt. Sauciati Malirius, Biscarrasiúsque Reginæ familiaris, quem ad celebrem fani Antonini oppugnationem vulneratum memorauimus suprà.

Bifariam vrbs oppugnatur.

Pigeolet.

Pigeoletus cadit.

Maliri. Biscarras.

Eò positis rebus, vt nullum obsessis effugium, spes nullâ salutis affulgeret, vrbe præsidiarij cedunt saluis vitâ, libertate, supellectile & bonis. Quæ præcipitis victoriæ laus procul dubio vni Regis præsentiæ debeatur; perhibentibus exacti iam seculi monimentis, copijs etiam valentioribus magni Proregem nominis trimestri obsidione frustrà vrbem eademm ettentasse. Et hæc in Galliâ Narbonensi.

Deditur vrbs.

***

CAPVT III.

EPITOME.

Mansfeldij exercitus qui è longinquo in maius audiebat, Sectarijs perduellibus animos addit. Eius origo & mores. Quâ spe, cuiúsque in Galliam suasione venerit. describitur exercitus. conuocatur Lutetiam militare concilium. præscribitur belli ordo & formula. primorum in publicum ad eam expeditionem amor. Niuernensis exercitus imperator renuntiatur. delegatur ad Mansfeldium orator. pleraque hinc inde dicta. fœdus ad tempus initur. Halberstadius à Mansfeldio deficit. Consaluus Cordubensis Hispanas acies Niuernensi offert. desperatis in Galliâ rebus effugium parat Mansfeldius. datos obsides dolo reuocat. Niuernensis offerendo subsidio legatum ad Cordubensem mittit, par redditurus. Dux Essuorum Niuernensis Principis primogenitus febre extinguitur.

Rumor Mansfeldiani aduentus.

DESPERATIS Sectariorum in Galliâ rebus, peruadit rumor Ernestum Mansfeldium, procurante Buillionio, eorum subsidio viginti Germanorum millibus aduentare; nec diu cùm affertur Campaniæ illum extrema, Mediomatricúmque ditionem flammâ & ferro diripere. Rem ab origine paucis expedio.

Mansfeld. *Metz.*

Ernestus Mansfeldij Principis filius naturalis,

Germanico bello, quo Palatini legatus erat, eã omnium licentiâ sibi militis nuper promeruit gratiam, vt qui nihil possidet, quémque fœtu velut abortiuo natura produxit, immensâ in milites auctoritate diu Germaniæ terror habitus, Cæsaris æmulus haud iniuriâ dici potuerit, donec Palatini extincta factio adegit sibi aliunde victum quęreret, quem ab ineunte ætate non nisi incendio, patriæque ruinâ parauerat; Palatinatu ad Rhenum, Alsatiáque deiectus, in Galliam castra mouet, seu eximendis, quod à Spinolâ imminebat periculo quæ superabant Palatino confecti iam belli reliquijs; seu prædæ studio, fertilibus passim prouincijs Galliæ, passímque etiamnùm quà Germaniam subeunt hoc in perduelles bello illæsis. His accedebant Buillionij Sedanensis Principis per legatos identidem missos suasiones, quibus supra exspectationem diues, supra ambitum magnus in spem erat, si viginti hominum millibus adforet: ab exercitu quem crebris obsidionibus iam penè confecerat sterilitas Septimanici agri, cœlíque æstus, nihil esse in Galliâ quod eum copijs suis impunè grassantem morari possit. Octingenta circiter milliaria Campaniam inter & Septimaniam interiecta; nec posse Regem, etiam posthabitâ Narbonensi expeditione, nisi exeunte Autumno, regni sui ad Germaniam confinijs præstò esse. Ad æstiuos calores demissos adeò amnes, vt vbique transuadari haud ægrè possint. Posse superatâ Campaniâ in Lutetiam nullo obice castra moueri; subituras intereà victoris legem vrbes in transitu quaslibet, aut numeratâ pecuniâ agri sui deprædationẽ redemptu-

Mansfeldius quis & vnde.

Boüillõ Prince de Sedan.

Quâ spe in Galliam venerit.

Lãguedoc.

Proponitur lucrum & decus.

ras. Expugnanda in momento Lutetiæ pomœria, quorum vel minimo ditentur acies, neque futuram à periculo immunem vrbem ipsam, adscriptis in Mansfeldij militiam Sectarijs quotquot cis Ligerim mentiuntur obsequium; constituras quadraginta ad minimum legionariorum millibus acies, quibus aut coronâ cum Rege partiatur victor; aut si minùs placet aliena inuadere, ingenti pretio victoriâ cedet. afflictorum solamen, publicæque libertatis assertorem vocandum, pacísque, quod immenso honori ducere debeat, Sectarios inter & Regem diribitorem haud immeritò habendum; quando aut propositæ ab eo pacis conditiones, aut subeunda belli pericula.

His aut similibus suasus Mansfeldius castra in Galliam mouet. Validus illi exercitus, cui impunitas, prædæque licentia ferro vbique & flammâ latam sternebant viam, vt imperatori, non nisi rapinæ, incendiíque stipendijs decem alariorum millia legionariorum totidem militarent. Præfecti legionariorum præ cæteris duo Valmesorius, & Boisinius; alariorum Marchio Durlacius, Iustoüs, Mittæus, Comes Oedemburgensis, Bellimontius Lotharingus, pluresque alij. Primam aciem ductabat Halberstadiensis vir magni apud Germanos nominis, mediam Mansfeldius ipse, vltimam Dux Veinmarius Saxo.

Describitur Mansfeldij exercitus.

Valmesour. Boisine. Durlac. Iusto. Mitte. Edemburg. Beaumont. Halberstad. Duc de Veinmar.

His copijs Mansfeldius Lotharingiam, quam in speciem amici transitus subierat, deprædatur; exin Virdunensium, Mediomatricúmque ditiones opimas. Non differtur à Principe Lotharingo Lutetiam

Ducis Lotharingi ad Reginam codicilli.

Lorraine. Verdun Metz.

nuntius, quo Regina, Mansfeldij copias Galliæ confinia viginti prædonum millibus diripere monetur; spurium caput, inuisum cœlo, solóque hominem nullâ clementiâ, nullóque amici aut inimici agri ordine, ferro & flamma vastare agros; prædæ, cruori, incendióque assuetum Busiridem instare mansuetissimæ tota Europâ genti, vnde vehementiùs placidę Gallorum indoli à tyrannicâ incursione timendum. vastatam ab infida gente prouinciæ suæ oram; imò nisi opposuisset valentiores alariorum acies desperatam subditorum suorum salutem.

Regina primorum consilium conuocat.

His à confœderato Principe monita Regina, militare concilium haud segniter conuocat. Nec mora, coïre primores, quos Lutetia tunc, circumiectæque habebant prouinciæ; adesse Brulardus Sillerius, vir prudentiâ, magnóque consiliorum momento exteris æquè notus ac Gallis, qui prouectâ ætate, laboribus, longiorísque vię incommodis impar, Cancellarium magnâ gloriâ agens, sigillis tunc cesserat; (quamquam bello confecto, redintegratâ pleniùs auctoritate restitutum infrà videbimus ex voto Galliæ:) illi adiuncti Ianinus præses, Duces Niuernensis, Mombasonius, Marescallus Castræus, plurésque alij. Multa vtrinque agitata; satiúsne foret monito Rege instruendi exercitus ordinem operiri; an vltrò copias rebus sic vrgentibus legere? In eámque demũ sententiam itum, vt retrahendo in Germaniam hosti, quàm citè instruatur exercitus; cui, donec à Rege nuntius, belli præscripserit legem, collatis in publicum, priuatorum donis stipendia numerabuntur. Renuntiatur exin Niuernensis, exercitus

Brulard de Sillery.

Ianin. Neuers. Mombason. La Chastre.

Præscribitur belli gerendi formula.

imperator; ad hæc ne muneri ſuo defuiſſe viderentur primores, æmulatoriè copias in eam expeditionem deſtinant. Niuernenſis legionariorum octo millia, octingentos alarios, ſclopigeros equitantes ducentos. Engoliſmenſis, quinque peditum millia, mille ſupra ducentos equites, trecentos ſclopigeros adequitantes (Carabinos vocant.) Dux Chaunius Picardiæ Legatus quingentos equites, quatuor alariorum millia. Dux Bellegardæus Burgundiæ Rector, peditum cohortes duas, trecentos cataphractos. Longouillanus Normanniæ Prorex, leuis armaturæ alarios ducentos, Matignonij cataphractorum ordinem, octingentóſque nullis ſtipendijs nobiles.

Primoribus diſtribuuntur munia.

Angouleſme. Chaune. Bellegarde. Lõgueuille. Matignon.

His conſtabat Regis exercitus, quem aduentare vix caſtra Mansfeldij peruaſerat rumor, cùm dilapſis, rebellantibúſque magnâ ex parte copijs, Galliâ abſiſtere cogitur, vt infrà memorabimus.

Niuernenſis exercitus imperator.

Præſcripto in eam formam exercitûs ordine; Reginæ iuſſu Niuernenſis in Campaniam citatis equis properat, nec mora Mouſoniam arcem, cuius Comes à Magno-Prato præfectus, quam nemo dubitabat, quin Mansfeldius oppugnaturus foret, magnâ operarum contentione firmari iubet, hemicyclis, propugnaculis, præſidio, commeatu.

Mouſon. Grand-Pré.

Ad Mansfeldium Oratorem delegat.

Nec multò pòſt delegatur ad Mansfeldium orator, qui Niuernenſis nomine pacem expoſceret; Monteræus (id Oratori nomen erat) plura coram illo præfatus, in hæc verba finem dicendi facit; in procinctu Niuernenſi pro Gallo Rege triginta legionariorum millia, quæ centum millibus tumul-

Montereau.

tuariò, nullóque ordine (quales Mansfeldij copiæ) lectis præualerent; vi cogendum agro alieno absistere, si gratis nolit.

Mansfeldius ad hæc; calumnias esse quæcumque in se iactaret inuidia, paratum se vt Regi militaret; rogare tamen perpenderetur, quibus sumptibus ab Alsatiâ venisset in Galliam, se Palatini legatum viginti hominum millia ductare Boëmici belli reliquias, quibus cõfecto Palatino, à medio iam anni decursu stipendia desint; dari optionem quos, quótque exercitibus suis Rex ascribi velit, quibus militari lege stipendia pendi necessum sit, reliquis in Batauiam præbendæ Ordinibus opi, dono millium aureorum C C. remittendis; futurum se dein Regis Galliæ subditum, si in alienigeno solo haud indignâ remuneratione motari dabitur; natum se Principem, neque adeò abiectæ conditionis, quin Hispanorum immensa in eam causam dona, Venetorum profusam supra quàm dici possit liberalitatem spreuerit; Hispanos odio innato prosequutum, Venetos dedignatum, magno vtrisque animo illusisse; minimum esse quod à Rege exposcat, Marescalli Galliæ præfecturam, opimámque ad Lutetiæ viciniam ditionem, Marchionatus, aut Comitatus titulo.

Habitus oratorem inter & Mansfeldium sermo.

Niuernensis vanâ spei imagine Mansfeldium deludendum ratus, missos ad Regem à se codicillos monere, quibus propositæ conditiones, quæ eius vnius arbitrio stabant, aperirentur; ferro interim abstinendum, præscriptâ donec lege, Regis diplomate amicus imò & Gallus habeatur. Ille trans

Fœdus ad tempus initum.

Mosam ad Lotharingię confinia positis castris commeatum à Niuernensi, exercitui suo fame iam tabido exposcere, quem alioquin morari haud possit, quin parando victui transmeato amne diripiat Galliam. Res ità habet; conuenitur in munitionarios, quos vocant, certo numero panes, qui in dies Mediomatricum vrbe in Mansfeldij castra asportarentur; donec Mediomatrices longioris moræ, & impensę pertęsi negatâ annonâ adigunt, vt amne transuadato, etiam inuitus in Galliam castra moueat. La Meuse.

Mousono, arci ad Galliarum limites haud inualidę, admouebantur hostis acies, cùm Marchio Dampetrus, manu expeditâ erumpens, captâ supellectile, sauciatis pluribus, cæsis excursorum sexaginta reliquos in fugam agit. Mouson. Dampierre.

Halberstadius à Mansfeldio desicit.

Hæc inter Dux Brunsuicensis Halberstadius, seu nobiliorem animum prædæ, incendióque accommodare graue erat; seu Mansfeldij dedignabatur imperia, duo alariorum millia, obluctante imperatore in Batauiam ductare parat; ortâque postridie seditione, totidem nullo pręfecto equites castris absistunt, obuia quælibet in prædam, seu victum rapientes. Consternatus ad hæc imperator, nihílque hærens, quin aut initâ coniuratione vniuersus rebellaret exercitus, aut secum rebelles auderent prælium, Comitem à Magno-Prato rogat mutuâ confœderatione paciscerentur. actum ità; datur Dux Veinmarius Saxo in obsidem fidei, octóque tormenta bellica, quę Mousoni, velut in pignus præfectus asseruaret, donec in propositas conditiones Mansfeldium inter & Regem conuentum. Brunsuic Halberstad. Veinmar.

Consaluus

Gonçales de Cordoüa. Consaluus Cordubensis Regis Hispaniarum legatus, qui Mansfeldij premebat vestigia, conseruandis eâ parte Hispani ditionibus, ad Luxemburgensem agrum, Hispani ditionem, non procul à Mansfeldio posuerat castra, cùm auditâ crudelitate, quam prædo nothus in Gallos exercebat confœderationis religione Antonium Contreram ad Niuernensem mittit, qui auxiliaribus copijs oblatis, magnâ Principis gratulatione dimissus est. *Hispanus Gallo auxiliares copias offert.* D. Antonio Cõtreraz.

Halberstadius, quem supra rebellantem vidimus, rariore milite quàm vt in Batauiam solus penetraret, renouato fœdere Mansfeldio iungitur: donec desperatis in Galliâ rebus, in discessum, sin mauis in fugam mutuò conuenitur: retrahendis tamen obsidibus, quos Comiti à Magno-Prato Mousoni præbuerat, addictum se nullis conditionibus Regis obsequio simulare, longiorísque tædio morę paratum, vt dimissis exercitus sui impedimentis, sex feminarũ millibus, ascriptísque Batauorum militię, quos Rex habere noluisset, Cassinam Niuernensis castrum rectà pergeret Proregis imperia subiturus, quoad sibi à Rege formula belli præscriberetur. His suasus Comes, bonâ fide Ducem Veinmarium Saxonem dimittit, tormentáque abduci patitur, quæ Mansfeldius, ne velociùs abeuntem, secundùm viam solo aspero morarentur, Sedani in depositum Duci Buillionio linquit, quæ exin audio sibi iure dominij ab eo vindicata, magè pignus creditæ à se Mansfeldio pecuniæ, quàm depositum asseuerante. *Halberstadius ad Mansfeldium redit.* *Dilabuntur Germanicæ acies.*

Paulò pòst, plaustris, viæque quibuslibet impedimentis subditur ignis, nulláque ægrorum caritate,

quos rustici dein per agros, & prata, velut pecudes mactabant, absistitur.

Gallus Hispano subsidium offert. Per Hanoniam Batauorum Ordinum subsidio properabat, cùm Consaluus Cordubēsis Iuodio, vbi stabat in armis, ire in occursum statuit. Hæc inter, missi Regio nomine à Niuernensi ad eum Oratores, monent si Gallicis copijs, quæ iam in procinctu erant, Hispanus indiget, paratum Regem vt confœderato Principi subsidium mittat. Vnde laudatus Niuernensis, quòd, ne expectato quidem Regis super eâ re imperio, magnitudine animi ab Hispano, qui iam antè Gallis copias suas obtulerat, vinci noluisset. Atenim fatis vulgò, nullo ordine lætis tristia miscentibus; incruentâ potitus victoriâ Niuernensis, primogeniti sui, Ducis Essuorum, spei maximæ Principis funere in immensum affligitur; qui dum ad quartam ætatis Olympiadem placidè properat, implacidâ malè afflati aëris pestilentiâ finit, cœli intemperiem impuro copiarum Mansfeldij halitui plerisque imputantibus. Malè sit spurio Principi, qui vastatam ad Germaniæ confinia Galliam Principe haud illegitimo viduauit, qui magnę indolis manifesta signa, adhuc in teneris agens, præbuerat sæpius, non indigna Mantuanæ prosapiæ soboles. Hic Mansfeldianæ in Gallia deprædationis exitus, quam Buillionio velut auctori debitam nemo tunc ambigebat; indignâ Gallo in patriam, Regémque suum proditione, cui vltor haud immeritò debeatur. Instructâ dein acie ad Hannoniæ limites Mansfeldium inter & Cōsaluum pugnatū, vbi magnâ vtrinque strage, non probè liquet penès quem victoria steterit. At hæc nihil ad nos.

Haïnaut. Iuoy.

Moritur Dux Essuorum.

Rhetelois.

Buillionius proditionis postulatur.

CAPVT III.

EPITOME.

Præsidiarij Rupellani, deficiente stipendio in oppidanos rebellant. Sueßio impigrè imperatorio munere fungitur. ordo exercitus, Castrametatores, præfecti, militum numerus. Pompeij Tragoni opificis Itali acerrimum ad manualia opera ingenium. Crucigalero exercitus Regius Laleum venit. describitur arx Ludouicæa. Erumpit in Regios hostis. Mediâ viâ subitaria claustra excitantur, in vrbem retruditur. Angli à Rebellibus ad Regios deficiunt. desperata Rupellanorum, terrâ marique salus. Theminius Montalbanensem agrum ferro & flammâ vastat, vineas solo æquat. Carmanij in Fuxenses expeditio. Expugnantur Mirabatum, Peiratum, Bastidas; Limbrassacúmque Lerani ditiones opimæ. Lerani vxor marito vltimam naufragij tabulam saluam habet. struuntur Castaniaco insidiæ, quas ingenti prælio euadit. commendatur eius, nobiliúmque virtus.

RVPELLANOS terrâ, maríque fatigatos iam in stipendia ærarium, in victum annona deficiebant, quando repentinâ in oppidanos coniuratione conductitijs rebellantibus numerantur de publico tria aureorum millia, adactis triginta oppidanis, vt ea vrbi in mutuum darent, vnde eâ pecuniâ, maritimæque oræ deprædatione substitit aliquandiù classis. *Præsidiarij Rupellani in oppidanos rebellant.*

Arx Ludouicea. Ex aduerso ad continentem nihil muneri suo deerat Suessio Princeps, quinimò Vitrij legati sui prudentiâ, Pompeiique Tragonis arte mirabili, admotis vrbi aciebus Regijs, arcem in immensũ exstruxerat, vnde viginti quatuor tormenta bellica indesinenti displosione tonabant; rem, quę etiamnùm hodie Rupellanis exitio vertat, paulò altiùs repetamus.

Suprà memorauimus, armorum ad Rupellam imperium Suessioni Principi delatum, cui legato Vitrio merebant sex legionariorum millia, sexcenti alarij; peditum Castrametatoribus Auriaco, Seneterrâ, Burguióque Lespinassio, qui vnus, idémque est, contrà quàm à Mercurio scriptum, equitum Marchione Nigellano; cohortibus, Comitis Suessionis quæ prætoriana erat, Campaniæ, Chatelierbarloti, Castribaiardi, Menileti, à sanctâ Gemmâ, San-Viuiani, Baronis Malioti, Valetæi Hierosolymitani equitis, Seneterræ equitis, Ribeiraci, & Vicecomitis Austeli; alariorum ordinibus Reginæ parentis, Reginæ coniugis, Suessionis, Nemoursij, Marescalli Vitrij, Vernolij, Comitis Moreti, San-Lucani, Brassaci. His aderat magni opifex ingenij Pompeius Tragonus Italus, qui inaudito superioribus seculis ausu portus Rupellani ostium, cui milliaris latitudo est, immani catenâ claudebat, nî militari consilio visum satius, terrâ arcem exstruere Rupellæ æmulam, quæ vallo ad ostium ducto (lineam vocant) infesta tormentorum displosione transitum inhiberet.

Ordo Suessionis exercitus. *Pompeius Tragonus magni ingenij opifex.*

Auriac. Seneterre. Bourg Lespinasse. Nesle. Chatelier-Barlot. Castelbayard. Saincte Géme. Sainct-Viuian. Maliot. Ribeirac. d'Austel Nemours. Verneuil. Moret. Sainct Luc. Brassac. Pompee Tragon.

Struendæ ex destinatione arci Iarriâ & Crucigalero, vbi diu metauerant acies, Lalæum itur; locus

Exercitus Lalaum venit.

Iarrie. Croix-Chapeau. Laleau.

ex aduerſo erat, parando commodiſſimus munimento, maríque claudendo Rupellanis ſubſidio; pugnatum hîc ſtrenuè, obſiſtentibus pro virili Rupellanis. Vitrij tamen animo & virtute Lalæum exercitus ſubit, haud milliari ab vrbe.

Deſcriptio Ludouicæ arcis.

Le fort S. Louis.

Deſignatum exin Rupellam inter & Caput ligneum, ingens munimentum, cui à D. Ludouico inditum nomen, quod ſuperſtructis ad latera propugnaculis quatuor, in quadrum aſſurgens, vallis hinc inde, quà Oceanum ſpectat, in ſtadij longitudinem ad littus vſque excauatis, intermedio centum hexapodum ſpatio, in eam partem porrigebatur quà Ligneum Caput alluitur mari; vbi propugnaculum ingenti item mole excitatum infeſtâ colubrinarum diſploſione prohibebat naues à portu.

Chef de bois.

Erumpit hoſtis.

Rupellani, quibus arce Ludouicæâ prærepta libertas, præcipiti Iulio ſexcentos legionarios, quadraginta alarios in eam emittunt, ſtipabant plauſtra pleraque, nempe ſtruendis tumultuariò clauſtris, vbi Regij fortiores erumperent. Munimentis, nullâ Regiorum diſploſione aduoluti, hærere in veſtigio primùm, anxij quid tam alta ſilentia augurarentur; dein Malioto qui agebat excubias inhibente maiore quàm antè ſilentio diſploſionem, pedem tantiſper referre, inſidiarum metu, donec Sueſſio phalange inſtructiſſimâ adfuit. Ad hæc impares Rupellani, plauſtra quibus tegebantur opponere Regijs, clauſtra, quæ moles tignorum importuna, interiectę trabes, haſtatíque ad angulos faciebant imperuia; quò tamen infeſta tormentorum in eam partem ab vrbe collimatorum diſploſione peterentur Regij;

Maliot.

Clauſtra tumultuariò excitat.

effugium ſimulant, rati vbi pedem referrent ſequuturos magnâ contentione Regios: atenim Comes Auriacus fraude agnitâ in aliam partē acies ductat, diſploſáque tempore eodem tormenta ab vrbe, nauibúſque XX. ſi lixam eximis vnum, qui miſerè diſcerptus eſt, nihil Regijs damni intulere; pleriſque oppidanorum, Sueſſionis muralibus machinis, quas in fugientes collimarat cæſis, aut ſauciatis: quâ die memorant Sueſſionem admotis propiùs loco oportuno tormentis, quadraginta in vrbis ædes ictus, magnâ ruinâ diſploſiſſe, quod Rupellanis, qui ſe paulò antè terræ, maríſque dominos gloriabantur dedecori vertit, Sueſſioni, Regiíſque armis honori.

In vrbem retruditur.

Anglorum manus à Rupellanis deficit.

Poſtridie Anglorum delecta manus in ſpeciem eruptionis, præmiſſo Oratore, Sueſſionis tabernaculum ſubit, pacémque orat; paratos ſe, vt gratis Regi militarent, qui Rupellæ inediâ tabeſcebant, fame extinguebantur. Sueſſio habitis amicè gratijs. nihil indigere alieno ſubſidio Regem, qui ſternēdis hoſtibus plus ęquo ſit fortior datur exin transfugis Nannetes vſque commeatus, vnde in Angliam ſoluunt. Rupellani vbi agnitum dilapſos Anglos, eorum præfectum ignarum effugij, non aliâ cauſæ cognitione agunt in vincula, rati proditionis auctorem, qui patibulo dein ſuffectus, an fuerit dimiſſus, non probè liquet.

Nantes

Afflicti terrâ mari-que Rupellani.

Hic Rupellanorum ad ineuntem Autumnum ſtatus, quibus annona, lignúmque intercluſo Regiorum nauigijs portu, arcéque Ludouici inhibente tranſitum, adeò deerant; vt in ſingulos dies ſtipendiaria annona vnciatim militi diſtribueretur;

rari præſidiariorum ordines, oppidaníque, pars nuperâ ad Olonias arenas clade cęſis, pars ſauciatis, aut ægris, nihil vrbi virium ſuperabat præter nauigia centum, quæ milite, bellicíſque tormentis ex æquo inſtructa infeſtabant maritimam plagam, quamquam ſuas illis fortuna vices, bello iam penitùs confecto, rependet infrà.

Theminius agros Mõtalbanenſiũ vaſtat. Intereà ad Aquitaniam vlteriorem Mareſcallus Theminius opima, ingentíſque ſpei Montalbanenſium vineta depopulatur, non alio ſubſidio, quàm lectis tumultuariò vrbium circumiacentium copijs, ſi Meruillij alariorum, Toloſæ quem Mollierius ductabat legionariorum ordines eximis, cataphractóſque centum, qui prouinciarum Proprętores bello vt plurimum ſtipant. Conſtabat tribus circiter legionariorum millibus exercitus, cùm mille ruſtici, totidémque exercitus lixę, perticis, falcibúſque pręgrandibus, poſt admotas non vrbe procul acies, ad Montalbanenſium conſpectum iubentur ſolo ęquare vineas, dum miles ex aduerſo ſtabat in armis. *Vineta diripit.* Mombrunus, quem ſuprà pręfectum vrbi memorauimus, duobus pręſidiariorum millibus ire in occurſum, ratus opprimi poſſe militem, vinearum depopulationi intentum; atenim ſpem fefellit euentus: quippe commiſſo eo munere ruſticis, lixíſque vt ſuprà dictum, in quadra agmina diuiſus miles in veſtigio pręſtolabatur hoſtem, quo factũ, vt Mombrunus haud ſegniter retulerit pedem. Ad hęc Regij nobiles Meruillius, Arpajonus, Ialenqus, pluréſque quos ductabat Theminius ipſe, pręlij æſtu in hoſtem ferri, collatíſque leuiter ſignis ad ſuos in

Meruille. Lamoliere. Arpajõ. Ialenques.

Magna imperatoris audacia.

circulum regredi, tentato ad fastum magè prælio, vano gloriolæ apparatu, quàm inferendo hostibus damno, quod Gallis inueterati moris est, plerumque contra militiæ disciplinam.

Hostis etiã Regiis fortior non ausus prælium.

Posterâ die, collatis trans fluuium signis, leui obice, æquantur solo ingenti operarum contentione vineta, quod Mombruno supra fidem dedecori vertit, quem nemo dubitabat posse (si quid habuisset ingenui) æquo Marte cum Regijs manum conserere, haud dispari præsidiariorum, ciuiúmque Montalbanensium numero, vrbísque viciniâ, quæ fusis asylum pollicebatur; victoribus promptum ad captiuos, prędámque transmittendam receptaculũ. Enimverò ne tentatâ quidem ab hoste velitationis aleâ vastatis, direptísque vineis Theminius victor ingenti populi acclamatione loco absistit; vnde magnum sibi promeruit nomen.

In Fuxenses expeditio.

Dum ad Rupellã, Montalbanúmque hæc itâ geruntur, Comes Carmanius, Fuxensis prouinciæ prętor, duobus circiter legionariorum millibus, cataphractis centum, Fuxensium oram diripiebat, maximè Baronis Lerani Sectariorum eâ prouinciâ Rebellium imperatoris, cuius prædia, opimásque ditiones Fuxensis ager habet, priuatorum id odijs gestum, an in publicum amore, liberandæ scilicet à tyrannica dominatione prouinciæ, incertum. *Carmain.* *Leran.*

Instruuntur Carmanio imperatore acies.

Ineunte Iunio ad Rupem Vlmeti conuenerant cataphracti centum, mille supra quingentos legionarij, quibus exin adscripti prouincialium plures: coïerant item eôdem loci Leuius Mirapiscensis Marchio, Lerano gentilis, fratérque ex sorore, Baro *La Roque-Dolmés* *Leuis de Mirepois.*

Chalabræus

Chalabræus prosapiâ, animíque magnitudine illustris, indigenæque nobiles, quibus Mirapiscensis Episcopus, procurandæ militi annonæ adiunctus.

Mirabat. Habito districtè consilio placitum in Mirabatum castra moueri: arx ea ad Fuxensium confinia, Leraneæ ditionis erat. Primam aciem ductabat Baro Chalabræus Castrametator : nec diu cunctatum, cùm admotæ acies muris, dato oppugnationis signo irrumpunt; pugnatum hîc diù, seu præsidiariorum pertinaciâ, seu quòd nullâ tormentorum displosione præuiâ, muri ægrè ascensione superabantur: attamen inclinatâ in vesperam nocte expugnatur Castrum, nullâque misericordiâ ad internecionem cadunt Rebelles; nec priùs loco ceditur, quàm subditus ignis ęquasset solo arcē, circumiectásq; domos. *Mirabatum expugnatur.*

Le Peirat. Paulò pòst in Peiratum Lerani item Castrum signa conuerti placuit; at arduum opus murali tormento destitutis Regijs; neque enim sperari expugnatio poterat, nisi aut consternatis indesinenti displosione præsidiarijs, aut editâ quantùm satis foret oppugnantibus intromittendis ruinâ. Nemine tamen obsistente, suburbium, positæque circum ædes, Lerani feuda diripiuntur; donec tormentis quæ breui adfutura sperabantur, vrbem ipsúmque Castrũ expugnare daretur. Exin Castaniaco, Sectariorum ad Fuxensem agrum flagello, vastandi Apamiarum, Sauerduni, Maserensísque agri munus incumbit, quod postquam magnâ Rebellium iacturâ factum, Allemanicam arcem nuper à Barone Lerano interceptam minoris modi tormento expugnat. *Castaniacus agrum Rebellium vastat.* Pamies. Sauerdun. Maseres. Le fort des Alemans.

Præcipiti Augusto, aucto nouis delectibus Carmanij exercitu tribus peditum millibus, centum quinquaginta alarijs, centum sclopigeris adequitantibus, procuratis Castro-Nouo-Arrij tormentis duobus, militiæ præfectis Marchione Mirapiscensi, Chalabræo, Viuario, Baccio, Castaniaco, Dalono, Bastidæóque, in Peiratum expeditio indicitur, plerisque priuatorum, vt suprà attigi, odio imputantibus, quòd Leranus vnus eâ expeditione petebatur. Infeliciùs muris admotæ acies: quippe Baro Marqueinius, Brossæúsque nobiles, præsidiarijs indesinenti displosione propulsantibus Regios, plumbo cadunt; vnde irâ incensus miles, non expectatâ ex æquo ruinâ, postridie eâ contentione vrbem, Castrúmque adpugnat, vt irrito præsidiariorum conamine, expugnatis, post cæsos ad internecionem Rebelles, reliqua sibi addixerit ignis.

Peiratum à Regijs expugnatur.

Le Viuié. Bacs. Dalou. La Bastide. Marquein. La Brosse.

Non procul inde, commercio prę cęteris florens vrbecula, diues opum, Bastidam appellabant, eiusdē Lerani feudum nobile: illuc quoque motis castris, leuiori prælio expugnatur; nisi quòd Daloni frater ad primos accessus occumbit, neque pręsidiarijs parcitur neque vrbi; illi ferro vltore cadunt, hęc flāmâ.

Capitur Bastida.

La Bastide.

Kal. Septemb. ridente tam blandùm fortunâ, Limbressacum, haud inualidum eiusdem Lerani castrū tentari placuit; arx pręterquàm quòd genio loci fortis, munimentis, pręsidióque firmata, vt positum suprà Carmanij vires facinus crederetur. Agnoscendis de more muniminibus, pręmissus Catellus eques plumbo ad tibiam vulneratur. Nec mora, admoueri non procul acies, produci valla, donec tertio à prima

Limbressacum obsidetur.

Limbressac. Catel.

obſidione die, diſiectis hemicycli muniminibus, Caſtaneto præfecto eius oppugnatio demandatur; manus vtrinque conſeritur ſtrenuè, donec victus Regiorum numero & audaciâ, hoſtis in vrbem retruditur.

Caſtá-net.

Poſterâ die, indictâ oppugnatione, per auia dilapſi Rebelles, vrbem ſuam victoris arbitrio linquunt, quam, nihil diſpari reliquis fato, abſorbet flamma, vix reſiduis hodie Caſtrorum vrbiúmque veſtigijs.

Vrbs ab hoſte deſerta.

Hæc inter, Sectariorum infortunatiſſimus Leranus, qui Fuxenſis prouinciæ Comitiorum Rupellanorum nomine, prætorem agebat, Maſereſij, lugebat Caſtrorum ſuorum ruinam, eâ, vt aiunt, Rebellium mali erga imperatorem ſuum animi demonſtratione, vt nihil in debacchantes eâ expeditione Regios tentarint, ſeu inuiſo illis Lerano, ſeu quòd mâlim merâ impotentiâ.

Iam Carmanij, Regiorúmque nobilium virtus, eò Lerani fortunam deduxerant, vt ex amplo patrimonio vna illi Leranea domus ſupereſſet; cùm indictâ vltimùm in eam expeditione, victori in occurſum venit Leuienſis Leranea Marchionis Mirapiſcenſis ſoror, rogátque afflicto, fragiliſque ſexui bella ne inferat, ſat vindictæ, ſat glorię, ſat decori Regio datum, nihilóque minùs futurum victorem, qui proſtrato viro vxori pepercerit, Catholicam ſe, eiúſque familiæ, quæ magnum in prouinciâ nomen ſortiatur; fratrem habere, cuius à Carmanio, in prouinciâ, auctoritati & nomini debitum victoriæ decus haud immerito dici poſſit. crudelem illum nî

Lerani vxor ſaluū illi Leraneum caſtrū præſtat.

Eius ad Carmaniū oratio ſupplex.

ſaluti ſororis, agnatorúmque proſpectum velit. minimum eſſe quod flagitet, captas Leraneæ ditionis vrbes quatuor, deletos ad vnum oppidanos, vaſtatos ferro & flammâ agros, direptam domini, ſubditorúmque ſupellectilem, ne ipſa quidem priſtinæ dignitatis veſtigia ſupereſſe, perijſſe coniugi ſuo omnia, in ęternum ſeu priuatorum, ſeu Regiæ vindictæ monimentum; petere id vnum ſibi innocenti & Catholicæ viuere liceat, quę nec factionibus Sectariorum ſubſcripſerit antè, nec ſuum poſthàc Rebellioni ſuffragium datura ſit. Nihil nobiliſſimæ olim familiæ, nihil ab vniuersa ruina reſidui eſſe ſupra Leraneum Caſtrum, quod ſibi à coniuge commiſſum, lubens Regi cedat, ſi prædæ, incendióque parcitur. Ad hæc Carmanius vir manſuetæ indolis; comitate erga ſexum vrbanâ; Subſcribere ſe, inquit, ſupplicibus votis, Caſtrúmque Sectarij in Regem ſuum perduellis, Catholicæ coniugi concedere dum promiſſis ſtaret; quamquam collata indebito, vt videbatur tempore, in feminam gratia, illi ſtolido populi iudicio in peius vertit.

Struuntur Caſtaniaco inſidiæ. Leuibus velitationibus exacto Septembri, Lerani animum tandem aliquando vindictæ ardor ſubit. Alariorum Carmanij ordo, præfecto Caſtaniaco, eo furore vaſtabat Fuxenſium Sectarioru agros, vt æſtiuâ ſibi meſſe pręreptâ, ſpem omnem autumnalis exuerent: cùm operę pretiu militari cõſilio viſum inſidijs tentare fortunã, quę ſe aperto Marte tã pertinaciter prodebat auerſam; nec mora vocatis Apàmiaru, Sauerduni, Reuelli, Maſereſij, circumiectarúmq; vrbium ſtationarijs, ſexcentos pedites, alarios centũ & *Reuel.*

Belpech Mõtaut quinquaginta legunt; auditóque Caſtaniaci alarios in procinctu eſſe, vt Bellipodio Altimontium irent; ſyluis amne medio interiectis, inſidias locant.

Soluebatur intereà Caſtaniaci agmen, ſeu diludia quærentibus alarijs, longiore iam expeditione fatigatis, ſeu priuatim ità ſuadebant res cuiuſque familiares; Mauræus iam appetente luce abſceſſerat, Baſtidæus receptui in domum ſuam canebat, conſcenderátque equum, cùm affertur, expeditam alariorum turmam non procul Regiorum diripere ædes. Caſtaniacus nihil de inſidijs cogitans, Baccium fratrem decem alarijs, ſclopigeríſque equitantibus quatuor, iubet inſtare hoſti; donec ipſe reliquum agmen in prælium ordinaſſet. Baccium ſequitur delecta manus, quæ vix in conſpectum venerat cùm hoſtis fugam adornare, ſequi laxioribus habenis Baccius, premere non procul fratris veſtigia Caſtaniacus frater, quem triginta circiter alarij ſtipant; atenim inſidijs vndique circumuoluto Baccio nihil damni illatum, datúſque liber tranſitus nullo obice, eo nempe inſidiatoribus animo, vt Caſtaniacus, cuius vnum caput petebatur, frequentioréſque cum eo alarij ſequuti Baccium in caſſes inciderent; nec ſpem fefellit euentus. Caſtaniacum circumſiſtunt quingenti legionarij, centum quinquaginta alarij; vt à tergo, à fronte, ad latus, vtrinque incumberet hoſtis. Ille nihil deſpondens animum, ſuos primùm hortari fortiter capeſſerent prælium, nec niſi fugiendo Parthorum more dimicarent: quia tamen premebat acriter hoſtis, identidem actis in gyrum equis redibant in hoſtem, leuí-

Maure. La Baſtide.

Bacs.

Alliciendis in prælium Regiis præmiſſi ab hoſte alarij.

Caſtaniacus in inſidias incautus euadit.

que conamine morabantur, donec iterum laxioribus habenis in fugam prorumperent: nunquam audaciùs tam iniqua prælij lege à triginta alarijs, in septingentos pugnatum, cęditur Monsclusius Meruillaneæ familiæ strenuus eques, qui vix adoleuerat, Aulixius, Peirerianus veteranos inter vir magni nominis, metationúmque in eo equitum ordine procurator. Laudem partæ in fuga victorię promeruit sibi Castaniacus, cuius ijs expeditionibus virtutem, si dixero ipsis historiarum veteribus monimentis, quæ portento fabulas sapiunt, exemplo carere, vix condignam heroï rependero laudem. Commendatus item Carrieranus Tolosas, Bastidæus, meliùs dixerim vno verbo laudatos omnes, qui, nî obstitisset virtus plusquàm heroïca, vitam exempto nemine, in armis posuisse debuerant.

Mon-clus. Aulix. Lapeir-riere.

Commendantur ea expeditione Castaniacus, nobilésque.

Carriere.

Retractis ab hoste in Bellipodium Regijs, tympanis sonantibus, expasisísque signis in Maseresium perduelles se recipiebant, cùm Baccius, Castaniaci excursorum ductor, retrusis in vrbem Rebellibus quos insectatus diu fuerat, equis sudore madentibus, defectísque redit; nec diu cùm detectis septem hostium signis, regredi inglorium, progredi temerarium ducens, nullo in speciem timore in vestigio hęret; atenim fuga exitialis erat fessis equis, neque alia in promptu via, nisi quę Maseresium ductabat. Ad hæc hostis, quo impellente incertum, ingloriè tamen suprà quàm dici queat, non ausus prælium, diuerticulum longiori circulo quęrere, quod salutem Baccio attulit, qui desperatâ magis per effugium salute firmauerat in arenâ vestigium, specie

Belpech Maseres.

Baccius remeans in hostem incidit.

conferendæ manus, quàm quòd salutem prælio sperare auderet.

Postquàm ad eius conspectum à dextrâ dilapsi Rebelles, pergere ille, infortunati quid de Castaniaco fratre eò auguratus, quòd vox nulla, nullus tubarum clangor exaudiebatur; nec iam dubitabat, quin cæsis ad internecionem alarijs suis, frater quem, vnam furori suo Rebelles victimam appetebant, gloriosâ morte finijsset; cùm in cadauera secundùm viam incidit; agnitóque suorum ore (nuda enim nullo cultu, præreptis ab hoste vestibus iacebant, spectaculum triste) nihil addubitat quin insidijs interceptus frater, suos inter occubuisset, quæsitóque diu nec inuento cadauere, creditum, odio heroïs ab hoste abductum, cùm nuncius fratrem, alariósque ferè omnes Bellipodium reduces monet. Dignam expeditionem quę primarias inter, eo in Rebelles Sectarios bello, ascribatur, quâ tam iniquo marte cæsi hostium XV. Regiorum vix totidem. *Bellipodiū illæsus euadit.*

CAPVT IV.

EPITOME.

Nouo legionariorum delectu Vindocinensis fortior de Britextæa obsidione cogitat. simulatâ in fanum Pauli obsidione in Britextam signa conferuntur. Cingitur non vndique tamen, quod mali caput est, vrbs quamquam angustior. Subsidium vrbi quà patebat planities

libera, infertur. adpugnatur irrito conamine propugnaculum. nouo subsidio fortiores obsessi nouam spem induunt. Arpajonum inter & Vindocinensem rixæ. oppugnatio nuperâ infelicior. Obsidio soluitur. accusatur tacito populi murmure Vindocinensis. eius apologia ex sagaciorum mente. militum, præfectorúmque in eumdem querelæ. Theminius impetratas copias in Montalbani expeditionem ductat. Masnaüs salutem publicam miserè prostitutam lugens, dolori succumbit & moritur. Theminius arces Montalbanum circumstantes recipit, ignémque Sectariorum prædijs subdit.

Duo legionariorum millia Vindocinensis acies augent.

INDOCINENSIS post desertum ab hoste Lombercium, receptásque minoris momenti ad Montalbani viciniam arces duas, transmeato Tarno in Narbonensem sibi à Rege demandatam prouinciam redit; nec dum Vaurum venerat, cùm Britannicam Comitis Maritimæ eius filij, Griniautíque cohortes adesse relatum, illam supra ducentos mille legionarij, hanc circiter mille, expediti omnes componebant. His copijs auctus, quò moueret castra dubius, militare concilium conuocat, in variásque sententias itum; pars fanum Pauli Amiatensis, pars Britextam obsidere volentibus: præualuit tamen Britextea obsidio; tum quia fanum Pauli, minoris momenti vrbecula habebatur, leuioribus etiam eâ expugnatâ in Regios cõmodo & honore; tum quòd positis circumquaque Sectariorum Rebellium arcibus, non adeò in facili erat eius expugnatio, quin circumiectæ hostium vrbes, pericu-

La Vaur.

Martegues.

De Britextâ obsidione consiliū.

S. Paul de la Miate.

Britexte.

periculoſum opus inducerent. Quò tamen faciliùs interciperetur deſtituta præſidio militari Britexta, ſpargitur in ſpeciem arcani tacitus rumor, poſtridiè caſtra in fanum Pauli mouenda, minúſque firmatam vrbem, in ſpem deditionis proximæ, obſidendam. Peruadit Britextam, Caſtrum Albigenſium, circumiectáſque Rebellium vrbes hic rumor; nec mora quod paulò antè Britextam ſubierat militare præſidium, nocte intempeſtâ abſiſtens fano Pauli ſuccedit; cùm Vindocinenſis doli, prudentiæque haud expers, ſigna in Britextam impigrè confert, priúſque muris acies admouet, quàm adeſſe Regios agnitum.

S. Paul.

Simulatur in fanum Pauli expeditio.

In Britextam castra mouentur.

Leſcu-re.

Vrbs cingitur.

Cingendæ vrbi Leſcurianæ Albigenſium cohorti, alariiſque cura incumbit; attamen quod fuit mali caput, non niſi eâ parte cingitur, quâ oppugnari placuit; locatâ non vrbe procul Pibracij cohorte vnâ, ad Monticelli decliue quà ven[illegible]m hoſtile ſubſidium timebatur. Vnde procul dubio ortum Regiorum excidium, commeatu, ſubſidióque, ſæpe hoſti illatis; libera circumquaque in vrbem, niſi quà oppugnabatur, planitie. Centum quinquaginta legionariorum ſubſidio aucti præſidiarij, Chapeſij, Suſæíque cohortibus, dum propugnaculum editâ ruinâ oppugnant, ingentem cladem inferunt, propulſántque; quamquàm non incruenta illis victoria fuit, quippe eâ oppugnatione tot Rebellium cæſos memorant, vt petituros ſubſidium nouum Oratores ſtatim ad vrbes circumpoſitas delegarint, quod dum illis nouo delectu paratur; Vindocinenſis ſtationes locat, quà nuper auxi-

Subſidium obſeſſis illatum.

Propugnaculum irrito niſu à Regiis oppugnatum.

liares copiæ ſubierant vrbem; ſerius tamen, ſegniúſque.

Interceptus, dum viam in vrbem per anfractus quęrit, Rebellium explorator, Vindocinenſi ſiſtitur, proditúmque codicillos obſeſſis in ſolamen afferre, quorum ſecretum in abdito fuit, notis hieroglyphicis, arcanum tegentibus: rogatus diù rem noſtris ænigmaticam aperire, maluit pertinacis vęſaniæ in furca pœnas luere. Paulò pôſt nocte concubia legionarij ducenti, expeditum obſeſſis ſubſidium, eademmet quâ nuper viâ, leui non niſi duorum vigilum obice in vrbem dilabuntur, fugientibus turpiter Regijs, qui ad foſſam medio excauatam itinere, loco oportuno agebant, vnde in Villeroij cohortem, cui eâ nocte excubiarum incubuerat munus, accuſatio grauis; actúſque in vincula, cui eâ ſtatione delatum imperium primipilus; proditionis, ſeu imbellis animi poſtulatione (nam vtrumque bello capitale eſt) patibulo ſuffigitur.

Subſidium obſeſſis infertur.

In furcam actus primipilus.

Agnitum ab imperatore, pręfectíſque iam ſeriùs, præpoſterum fuiſſe conſilium, quo vetitum milite vrbem cingi, niſi quà oppugnaretur. Hæc inter adeſſe à Rege nuntius, quo Vindocinenſis, niſi triduò vrbs expugnabitur, obſidionem ſoluere iubetur, rectáque Montempeſſulanum pergere vbi, tunc belli moles. Ille in ſpem deditionis, protelare in dies, cùm affertur, tentandæ prælio inſtructo fortunæ aduentare Malauſium, quem quatuor legionariorum millia, quingenti alarij, iuſtus in eam expeditionem numerus ſtipabant. Arpajonus Caſtrametator, qui eâ forſan die ex officio agebat excubias,

A Rege nuntius iubet obſidionem ſolui.

Ad nũtium aduentus hoſtium Arpajonus ire obuiam parat.

vir magni animi, manipulum legere, iturus hosti obuiàm, quando Vindocinensis, forte an consilio in eam partem accurrens, magnum facinus ausum increpat, vetátque in occursum ire. Arpajonus sibi stationem in eam diem præfecto id posse inhiberi negans, aut iturum se obuiàm adijcit, aut neminem. contrà imperator, suum esse legem bello dicere, sibi imperia, quibuslibet alijs delatam à Rege obsequij gloriam. Arpajonus ad hæc, legem veteris Gallorum militiæ opponere, quâ accurrenti in obsessorum subsidium hosti, qui tunc excubat, Castrametator, occurrere iubetur; eam belli legem imperatricem esse, cui ipsum imperatorem parere deceat. Iussus tamen aut mori, aut firmare in vallo vestigium; respondit, nec hæsurum se loco, dum ceteri dimicarent, sibi inglorio, nec erupturum in hostem, quando sic vnâ placiti ratione iubebatur; futuram tamen postremam eam legem, quam sibi Vindocinensis dixerit, detrectandis imposterum à se quibuslibet ad eas expeditiones muneribus, quibus ille imperia dabit: nihil dein moratus castris absistit magnâ animi virtutísque famâ, quòd tam acriter imperatori, qui iam apud milites, iure an iniuriâ, malè audiebat, obstitisset.

Rixa Arpajonum inter & imperatorem.

Posterâ die Marescallus Theminius, qui ductandis in circumiectas Montalbano Sectariorum arces, Valiaci, Pibracij, Griniautíque cohortibus, alariorum ordinibus Cluij, Chambreti, Linieresi, Arnaldi, & Presquesij, Regis iussu in castra venerat, re infectâ ad Montalbani expeditionem redit, quam ex necessitate narrationis suprà memorauimus, se-

Theminius copias auxiliares incassum petit.

quutus Arpajonus Castrametator, insalutato impe-ratore abijt. Nec multò pòst nouis à Rege codicillis iussus obsidionem soluere Vindocinensis, tentare supremo conamine fortunam statuit.

Oppugnatur frustraneo adhuc nisu propugnaculum idem.

Post redintegratam à primo crepusculo verberatione, inclinato in medium sole, oppugnari propugnaculũ idem placuit irrito nuper nisu tentatum. Bironio Castrametatori datur id muneris, legionarios in aggressionem ex æquo diuideret, cunicularios parandæ medio propugnaculo stationi procuraret, voluntarios nobiles retraheret à periculo magis, quàm in pugnam accenderet. Nihil cunctatus ille post agnitam de more ruinam, ex qualibet cohorte centurias duas; quolibet alariorum, sclopigerorum equitantium ordine viginti deligere, qui sibi inuicem eâ lege præstò forent, vt fatigatis qui primi irrupissent, succederet nouo quasi delectu manipulus integer; donec perennatis pugnâ diuturniore vulneribus retruderetur hostis: magnâ vtrinque contentione dimicatum pro victoriâ Regijs, pro salute præsidiarijs depugnantibus; cùm munimento, subitâ eóque breuiore Regiorum victoriâ excussis Rebellibus præcociter triumphus canitur; iámque firmandæ medio munimento stationi inferebantur quamquam seriùs dolia, cùm ingenti clamore, pugnæ præsidiarij restaurandæ prorumpunt, non antè pugnatum acriùs, donec retrusi in fossam Regij à fossâ dein in valla, victoriâ cedunt.

Obsidio soluitur.

Posterâ die rubore manifesto suffusi milites Regij, despondere animos, spéque expugnandæ vrbis penitus abdicatâ, primores quibus eâ obsidione im-

perium erat, criminum postulare, quæ hîc præterire satius duxerim, seu falsà in eos accusatione, seu imputando vni fortunæ malignitati successu. Quidquid id est, tentatis frustra omnibus, obsidio soluitur, cui à tertiâ Regis iussione, oportunè color quæsitus, Vindocinensem vtcumque exemit inuidiæ. Agmen vltimum Pibracio, Cluyóque committitur; illo cohorte suam ductante, hoc alarios centum, in quos nihil tentauit hostis, abundè sibi factum putans quòd obsidio soluebatur.

Vix obsidionis solutæ fama peruaserat, cùm calumniæ & conuitia in Vindocinensem inaudita, vesanâ populi libidine conijciuntur, Britextæa infortunia vni imperatoris ignauiæ (sic enim præposterè loquebatur) imputantis. Legionarios qui vrbem cinxisse debuerant, agendis ad prætorium excubijs distentos, vt magis obsessum imperatoris tabernaculum videretur, quàm vrbs; hinc mali caput, cui ascribebatur quòd militari concilio statuta in pessum ibant, non nisi pro arbitrio Vindocinensi gerente bellum, neque demandatis vnquam exequutioni, in quę concilio habito præfectorum calculis conuentum fuerat. hæc populus. Contrà quibus mens melior, nec excusabant penitùs imperatorem, nec in eum infelicem obsidionis exitum omninò conferebant: præposterum fuisse consilium, quo vrbem nisi quà oppugnaretur, cingi prohibitum, quo item tormenta minoris modi duo, quę in fossam vrbis collimauerat Pibracius, vnde strages hosti maxima inferri potuerat, indebito illi tempore prærepta fuerant, alióque translata; breui

Populi in Vindocinẽsem postulatio.

Eius apologia.

tamen expugnandam vrbem nî tertium à Rege iussum, etiam inuitum imperatorem ad obsequium adegisset. non potuisse sinè perduellione manifesta diutiùs protelari obsidium, quod vbi hostis agnouerat, pugnauerat acriùs in spem proximę liberationis. Hæc districtè de Britextæa obsidione, quam post exactum mutuis hinc inde cladibus mensem, Regiæ iussionis prætextu Vindocinensis soluit.

Britextâ Vaurum venit exercitus, vbi nec diù hæret, ad irati imprecationes populi non auso moras nectere imperatore. Vauro Lobeinsium itur; ibi numeratis stipendijs miles noua in imperatorem suum conuitia conijcit, palámque præfecti questus mouent, quòd quæ vitæ periculo, ingentíque ad valla labore promeruissent stipendia, nullo sibi iure addiceret imperator, qui contrà, vbi deforent, ea de suo contulisse debuerat; placuit tamen plerisque, infensi imperatori suo militis calumnias esse; falsa, an vera postulatio, viderint quorum interest.

La Vaur

Lobeius.

Militum in Vindocinensem questus.

Postridiè Marescallus Theminius, Masnaüisque Senator Lobeinsium veniunt; ille copias in Montalbani expeditionem à Rege destinatas, hic petiturus obsideretur in transitu lenioris momenti Sectariorum castrum, vnde circumiectam prouinciam impunè prædabantur. Theminio ceduntur cohortes Valiaci, Pibracij, Grigniautiíque; alariorum ordines, Cluij, Chambreti, Liniereſi, Arnaldi, Presquesiíque. Masnaüo negatur haud iniustæ petitionis effectus eo colore, quòd iteratis à Rege iussis nullà dilatione parendum; nec posse tentari obsi-

Masnau

Theminio ceduntur copiæ.

Masnaüs rem iustam sibi negari luget.

dionem vllam, inhibente Rege, nulloque medio rectà in Montempessulanum eundum. Iusta in speciem exceptio, nisi Masnaüs vir magni animi bis, térque repulsam passus, quo ardebat in publicum zelo, proposuisset vix milliari à via quà exercitui transitus, dissitum Castrum, quod nullis munimentis, præsidio nullo vix tormenti bellici conspectum passurum foret. Enimuerò ne misso quidem ad Castrũ Feciali, qui deditionẽ exposceret, quod abundè erat, maluit vltrà pergere Vindocinensis, quàm mœstos ad solutam recens obsidionem prouincialium animos, leuioris huius gratię beneficio alleuare: vnde is dolor Masnaüm Tolosani Parlamenti Senatorẽ inuasit, vt prostitutam lugens salutem publicam; febrem statim contraxerit, vnius, ex medicorum relatione doloris effectum: quæ ad malè afflati pestilentiam aëris ingrauescente morbo, præmaturo funere extinxit, quem, si quid virtus ad vitam valuisset, annos Nestoris implere debuerat. Non antè Tolosatibus iactura maior; eorum appello fidem, quibus nota viri in Deum pietas, erga principem fides inconcussa, in publicum flammeus vbique zelus, caritas in proximum æstuans, quibus demum nota virtus in arduis ludens.

Contractóque morbo extinguitur.

Vindocinensis in Galliam Narbonensem citeriorem, Marescallus Theminius in vlteriorem; ille in Montempessulanum, hic in Montalbanum castra mouent. Montalbanum eò loci situm suprà memorauimus, quem circumquaque cingunt Sectariorum vrbeculæ, totidem olim arces, in quas secundùm Britextæ obsidionem ab hoste nuper in-

Theminius arces recipit Montalbanensiúmque prædia vastat.

terceptas Theminius expeditionem indixit: nec mora, expugnantur haud ægrè Lasbartæ, arx Mombetonia, Corbarrium, ad Tarni ostium quà amnis Garumnam subit propugnaculum ingens, cui à cuspide nomen, pluréſque his similes arces, quibus vini recentis, frumentíque copia ingens asseruabatur, transferendo Montalbanum commeatui. Exin circumiectis Sectariorum castris eo militum furore subditur ignis, vt ad quartum ab vrbe circumquaque milliare, ne ipsa quidem ædificiorum vestigia appareant. Hæc Theminius ad Aquitaniæ vlterioris confinia.

Lasbordes. Mombeton. Corbarrieu. La Pointe.

CAPVT V.

EPITOME.

Expugnatis ad Galliam Narbonensem Sectariorum vrbibus, in Montempessulanũ castra mouentur. Plerisque ea expeditio præpostera videtur. Varia hinc inde argumenta. Rohanæus præbito sibi à Rege cõmeatu Montempessulanum ingreditur, pacémque nisu irrito tractat. Mommorancius Cebennas vastat. Baro Roquetus glande occumbit. Montipessulano visendo propiùs, Comestabilis munimentis aduoluitur. Exercitus auctior. Lesdiguerius castris absistit. quare. oppugnatur vrbs bifariam. prætoriana, & Picardica aggressiones. Dispositi ad vias quibus hosti transitus alarij Regis. Delecti præfectis primoribus nobilium manipuli. Vicelegatus Auenionensis ab hoste capitur. Rosselaius, Viciúsque excedunt. Commartinus Procancellarius renuntiatur.

DVM

DVM haud indignâ magnis animis æmulatione, ad Rupellæ confinia Sueſſio Princeps, ad Montalbanum Mareſcallus Theminius, ad Fuxenſem Comitatũ Comes Carmanius Rebelles Sectarios opprimebant, Rex captis in Gallia Narbonenſi Carmanio, Manſo Sanctarum Puellarum, Monte-Cucquio, Betarrio, Maſſiliarguis, Aimarguis, Lunello, Sommierio, Fano Ægidij ad limites prouinciæ; in Montempeſſulanum caſtra mouere ſtatuit: quamquam, deductâ in conſilium militare eâ expeditione, pleriſq; placebat, poſt confectum iam crebris obſidionibus exercitum, ſatius eſſe diludium à bello quæri, quàm nouos periculosâ obſidione ſubire labores. Accedebat quòd imminente Autumno, morbíſque graſſantibus arduum erat vrbem inſtructiſſimam obſidere, cui expugnandæ vix annus ſatis foret; vrbium quas Gallia, quin & forſan earum quas reliqua Europa habeat validiſſimam, duobus præſidiariorum millibus, totidem oppidanis gente ad bellum expeditâ firmatam, annonâ quantùm huic numero militum in annum abundè ſit, tormentario puluere, pilis, plumbo, tormentis bellicis, ceteríſque id genus adeò munitam, vt ſi ſteterint inſimul oppidanorum fides & opera, ſuprà vires, ſpémque omnem ſit eius expugnatio.

Regis in Gallia Narbonenſi victoria.

S. Gilles.

Montempeſſulanum non eſſe obſidendum.

Contrà, quibus placebat tentari obſidium, quos inter Condæus primarius Princeps; Præpoſterè opponi crebris obſidionibus fatigatum militem, quem præda ingens, quem victoriæ vbique ſequaces in

Contra obſidendum eſſe.

momento refecerint; defectum viribus, audaciâque tunc dici posse exercitum, cùm cladibus sæpe exhaustus, vulneribus, sanie, tabo, caloribus æstiuis debilitatus, cœlo, solóque aduersis fatiscit. Enimverò (quod vni Deo beneficium debeatur) Regias acies, quas bello diuturniore confecisse debuerant gelu, via longior, cœli ad caniculam intemperies, morbi militares, Mars sæpè dubius; annona modò largior, modò deficiens, cæteráque id genus belli incommoda, eo tamen statu hodie positas, vt conflatum nouo delectu exercitum magè dixeris, quàm veterana agmina, quæ in immensum exacta terrarum spatia Narbonensi prouinciæ sistunt; alacritatis non aliam causam quàm prædas, frequentibus victorijs vbique partas. Enixam mulierem non meminisse pressuræ, militem laborum, æstuum, vulnerúmque immemorem vbi vicerit, paratum vt nouæ obsidionis incommoda subeat, vbi peculium manubijs auxit. Neque timendam eò loci hyemem, qui gelu, pluuiámque nesciat.

His suasus Rex animum in obsidionem conuerterat, cùm Comestabilis per nuntium monet, inita Rohanæum inter & se de pace colloquia, quæ si Regiâ auctoritate comprobata velit, nihil hærendum, quin breui in vniuersam pacem conueniatur. Bulionius vir sagax, tanti proxeneta negotij, codicillos à Rege ad Comestabilem refert, quibus datâ sibi tractandæ pacis facultate, cum Rohanæo ad primum Nemauso milliare de pace consilium init: multa hinc inde allata, conuentúmque tandem, vt Rohanæus, suadendæ oppidanis paci Montem- Bulion.

pessulanum subiret; datur in eam rem à Rege commeatus, Crequiúsque Marescallus, quingentis alarijs vrbi incolumem sistit: donec irritâ negotiatione petito iterum commeatu, stipante Crequio, Nemausum redit; nec dubitatum ampliùs, quin castra in vrbem illicò mouerentur. *Rohanæus pacem negotiatione irritâ tractat.*

Ceuenes. Intereà Mommorancius Regis iussu in Cebennarum confinia signa contulerat, auertendis Montepessulano procul prouincialium Sectariorum armis, qui in vrbis subsidium conuenisse circumferebantur. Ille Regis imperia magno animo exequutus, prouinciæ inimicam oram primùm diripit, dein, id quoque iussus, obsidia simulat in plerasque eodem tempore vrbes; nec irrito sanè euentu: quippe Sectarij, qui iam lectis in vnum vrbium præsidiarijs, iustum exercitum composuerant, dum suæ quisque vrbi succurrere auet, sensim dilapsi signa deserunt, quod Regi fuisse percommodum nemo ambigat. *Mommorancius Cebennensem agrum diripit.*

Quissac Sauue. Quissaci diebus octo moratus Mommorancius, Sauueo in speciem obsidendo illuc castra mouet, Marillaco & Portesio Castrametatoribus, ludicróque prælio dum admouetur muris exercitus, Baro Roquetus plumbo cadit, magno Regiorum mœrore: exin ad Montispessulani obsidionem reuocatur exercitus. *Baro Roquetus lethaliter sauciatur.*

Comestabilis Priuatio incassum tentato, leuem alariorum turmam in subsidium Regi ductauerat, cùm vrbis munimenta propiùs agnoscere iussus, Espernonium, Schombergúmque qui tormentorum præfectum agebat, sibi comites deligit, stipant *Vrbem Comestabilis agnoscit.*

voluntariæ nobilitatis, alariíque conductitij bis mille., agitur ad vrbis ambitum gyrus, intereà dum à propugnaculis indesinenter collimata in turmam tormenta disploduntur, vnde nihil Regijs damni (quamquam Gallico ad pericula æstu vrbem propiùs circumsteterant) detectę interim ad olueta, nō vrbe procul insidiæ Comitem Malliæum adigunt, Maillé. in eam partem leui alariorum turmâ prorumperet: hærere in vestigio lacessitus hostis, fisus lôco, quia plurimis circumquaque arboribus claudebatur, eóque magis equis imperuio; nec diu pugnatum, cùm glande ad genam traiectus Malliæus magno vitæ periculo pedem retulit.

Sauciatur Comes Mallieus.

Postridiè duplici cohorte augetur exercitus, Biturigum instructissimâ, quam Condæus in eam obsidionem Regi procurârat, Nerestaníque ingenui adolescentis, eius filij, quem suprà ad Pontes Cæos cæsum memorauimus. Iussus exin Comestabilis in Priuatij obsidionem castris absistere, quæsito, vt plerisque placuit, eius expeditionis prætextu, quò Condæus nullo obice exercitui Regio imperia daret: quippe id Comestabilis officio inesse creditur, vt Regis vnius imperia subiturus, principibus quibuslibet in exercitu legem dicat, quod Condæo primario Borbonij sanguinis Principi graue, Regem impulit, vt colorem eius obsidionis quæreret.

Berry.

Augetur exercitus.

Lesdigueriüs quare castris absistat.

Intereà Lugduno aduehebantur secundo Rhodano qui non procul Montepessulano maria subit, commeatus, tormenta bellica, pilæ, puluis tormentarius, arma, ceteráque id genus in obsidionem necessaria, quod exercitum supra fidem reficiebat.

Paulò pôst militari consilio duæ oppugnationes indictæ à Sangelij Columna, ad Peironi portam, vrbe reliquâ ne quidem milite cinctâ. Regi ad primum ab vrbe milliare, tabernaculũ; nobilibus non hinc procul Villænouæ metatio erat, vrbecula est quam mare alluit. Distributis in obsidionem muneribus prima oppugnatio Regi incumbit, quam à prætorianis militibus, excubiarum aggressionem; altera Mommorancio, quam à Picardiæ cohorte, dixere Picardicam. Regi ad primam oppugnationem, legato Condæo, militabant cohortes prætoriana, Pedemontana, Nauarræa, Normannica, Estissaci, Heluetiorúmque; Castrametatoribus Praslinio, Bassompetro Marescallis, Valancæóque; manuali vallorum, muniminum, machinarúmque opifice Gaborino Italo, quem sæpius suprà cum laude memorauimus. Mommorancio è regione merebant cohortes Picardiæ, vnde oppugnationi nomen, Narbonensis Galliæ, Perauti, Annibalis Mommorancij, Biturigum, Montoisonij, duóque Germanorum millia.

Vila Sangely. Le Peirou. *Duæ oppugnationes hæc Regi, illa Mommorancio.* *Distributa in munia cohortes.* *Mommorancij oppugnatio.* *Peraut. Bourges. Montoison.*

Non procul ab vrbe, Marescallo Sangerano alariorum præfecto, quà auxiliaribus hostium copijs transitus esse poterat, statio indicitur, hoc ordine. Cataphractorum Regis primarius ordo Salçnouæ agebat; eiusdem leuioris armaturæ alarij centum, Verunæ; D. Gastonis Regis fratris instructa centum equitum turma, Elbeno præfecto, ad Fanum Ioannis de Bedasio; Ellebouij, Ioinuilij, Mommorancij, Portesij, Couuissoni, quæ duobus circiter alariorum millibus constabant, varijs hinc inde

Alarij Regij inhibendo subsidio ad transitum locati. *Salcneufue. Laucerune.* *S. Iean de Bedas. Couisson.*

locis ex necessitate dispositæ. Sangerano phalangis præfecto in dies Rex ipse præstò aderat, voluntarijs nobilibus mille suprà quingentos, quibus demum labore assiduo fatigatis (namque cohors hostium, obsessis illatura subsidium ad syluæ profundioris oram quotidie erumpebat, susceptura viam) placuit alleuando labori, leuiores principum, primorúmque manipulos legi, qui vicissim excubias agerent quà timebatur hostis; illi æmulatoriè amicos quisque & familiares in turmam suam allicere, profusáque liberalitate, alariorum sibi promereri gratiam, quos ordinibus suis ascriberent: duas sibi Rex turmas delegerat, Chalesio, Rhodesióque præfectis. legerant suam quisque Ioinuillius, Ellebouius, Vindocinensis Hierosolymitanus eques, magnúsque Galliarum Prior & Princeps, Courtanuautus, Comes La-Voutæus, & Poliniacus; quos, ne in idem tempus coincideret labor, sibi mutuò succedere placuit, gestúmque ità, Regijs aciebus quę vrbem in tuto circumstabant perutiliter.

Deliguntur nobilium manipuli quibus primores præerant.

Chales. Rhodes

Courtãuaut. La Voulte. Poliniac.

Agentibus vrbe procul excubias alarijs; cohortibus ad primum lapidem, inhibendo item transitui, stationis munus incumbit Normannicæ, Rastenclierij, & Montisferrierij; nec ideò Nemausi præsidiarij excursionibus in exercitus Regij impedimenta abstinebant. capto Mauguionum inter & metationem Regiam Boissierio, qui præfecti tormentorum legatum agebat, prædà tam blandùm allectis placuit tentari facinus audax, quo Apostolicæ Sedis Vicelegatum, Comitem Torignium, PortesiumBalduinum pluresque simul,

Rastenclieres. Montferrie.

Boissierius ab hoste capitur.

La Boissiere.

Torigny. Portes. Baudoüin.

nobiles, quos à castris Auenionem pergere audierant, in vincula agerent. Regem, summi Pontificis Vicelegatus, offerendo Auenionensium subsidio inuiserat, reducémque stipabant Comes Torignius, Portesius Balduinus ærarij Regij præfectus, nobiliúmque complures, cùm Sectariorum insidijs inuolutus capitur, Nemausúmque velut in triumphum ductatur. Vnde opima capientibus redemptio, vnâ Regis liberalitate accreuit: quamquam non deerant, qui contrà militiæ leges captum contenderent, ducto hinc argumento, quòd extraneus, nihil bello in Sectarios Rebelles à Rege moto implicitus, ab eorum incursionibus immunis esse debuerat, in alienâ ditione dissidij expers. *Vicelegatus Auenionensis capitur.*

Sub hoc ipsum tempus Rosselaius Italus, quem suprà sæpius memorauimus, morbo militari excessit, vir ingenio acri, experientiáque defecatâ, Reginæ primùm parenti, exin Luinæo à secretis fuerat: atenim summam olim rebus gerendis auctoritatem à Luinæi excessu exuerat penitùs, vitámque non nisi priuatam agens, stipabat in expeditione Regem, fortunam quæ diuerterat iterum tentaturus, quam inuenit in præcipiti funere, vitâ anteactâ condignam. Eodem morbo Vicius Galliæ Procancellarius finijt. ab Aquitania olim, natali solo Lutetiam venerat, vbi post exactam bonis artibus adolescentiam virilem ętatem maioribus regni negotijs insumpsit: exin ad primam senectutem delegationibus extra Gallici fines imperij gloriosè defunctus, sanctiore diu consilio Veteranus consedit: donec in decrepitam ætatem inclinans, Procancellarij digni- *Rosselaius moritur.* De Vic. *Vicij Procancellarij excessus.*

tate eo tempore donatus est, quo vitâ functo Luynæo, quem Comestabilem insimul & Procancellarium Gallia tulerat, togæ arbitrio cessere sigilla, quę inter armorum licentiam sibi ensis addixerat: leuis eo funere mœror, senectute defecto Procancellario, ferendóque labori iam impari.

Sillery.

Nemo tunc dubitabat, quin Brulardo Sillerio Galliæ Cancellario restituerentur sigilla, quibus diu magnâ laude præfuerat; cùm rebus aulicis vulgò sic se habentibus, vt nisi occasioni adfueris ipse dum se vltrò offert, rarò etiam meritâ fruare dignitate, in Aligrium & Commartinum, qui tunc fortassis aderant, Regis arbitrio itum; præualuerátque Aligrius, nî Principi inter primores magno addictus, in suspicionem nimiæ erga illum propensionis venisset, quod reputatur crimini sigilla tractantibus, qui primores vno ordine omnes habere debent, coronæ Gallicæ affectu vno prȩualente. Commartinus ergo vir prudens, qui Regio iam insenuerat concilio legitur; vt plerisque tunc visum fuerit habitam vnius ætatis eâ promotione rationem, Viccio, Commartinóque viris iam decrepitis successiuè eâ dignitate donatis, quibus, sapientũ calculis, nihil præ reliquis virtutis in erat, aut meriti, quò eam sibi præfecturã promererentur. Vix tamen trimestris Cõmartini possessio fuit, sigillis, si fas dicere, in Gallici splendoris sacrarium, in Brulardi magni manus redire appetentibus vnde diuerterant; faxit Deus haud immeritâ diù fruatur dignitate, cui nisi se fateatur Gallia ex asse debitricem ingrata erit. At hæc infrà si eò prouehimur.

Viccio succedit Commartinus.

Aligre. Commartin.

CAPVT

CAPVT VI.

EPITOME.

Leuiore prælio expugnatur à Regijs hostilis ad collem sancti Dionysij statio. Erumpit hostis, agnito Regiorum ad eam stationem præsidio. Fusis Regijs Mommorancius, Fronsacúsque Duces accurrunt. Ille tribus sauciatus vulneribus prælio superstes est, hic quadraginta cadit. acti in fugam Rebelles. nobilium Regiorum plerique cæsi. Ingens omnium à Fronsaci funere dolor. in primores querelæ. Fortunam Mayennij Fronsacique disparem. Mommorancium Rex inuisit, virtutique heroïcæ gratulatur. Argencurtius munimentum eôdem loci excitat, quem Regij deseruerant, supra vires positum opus rati. peccatum à nostris eâ expeditione grauiter. in singulas stationes alarij iam serius distribuuntur. Espernonius prouinciæ Aquitanicę prætor renuntiatur. Zametus magnum sui desiderium relinquit. Portesius hostem in munimenta sua retrahit magnâ laude. Roquelaurus Zameto substituitur. Gaborinus glande occumbit.

AD III. Non. Septembr. clades, quâ non maior antè, Regijs aciebus infertur. Inclinatâ in mediam nocte, Gaborino machinarum, vallorúmque opifici, munimentum expugnari placet, quod ad sancti Dionysij collem, è *Expugnatur hostilis ad collem sancti Dionysij statio.*

Nnnn

regione vrbis, opere assiduo exstruebat hostis. Nec mora, lectis quadringentis è Normannica, ducentis Nauarrea, totidem Pedemontana, Fabreguesij & Sambreti cohortibus integris, magnâ vi in eam partem irrumpitur, leuíque prælio expugnatur locus, retrusis non sinè iactura in vrbem Rebellibus. Indicitur exin indesinenti labore nouum cunicularijs opus, firmatóque aggere & limo claustra excitantur. Atenim dolijs, saccísque terrâ oppletis deficientibus, quod plerumque nostris alibi exitiale fuit, leuius munimentũ paratur, cuius post creditam Fabreguesio & Sambreto custodiã, loco absistitur.

Eruptionis in Regios ordo.

Vix veteranæ cohortes in suas se metationes receperant, cùm obsessi in Fabreguesium, Sambretúmque erumpere statuunt; eruptioni hic ordo præscribitur: Tres legionariorum turmas in quadra agmina distributas, stipabant quinquaginta cataphracti, rem antè inauditam, quibus manum conserere inhibitum, nisi post initam acriùs à gregarijs pugnam. Legionarijs prȩerat Argencurtius vir magni animi, bellóque expeditus, qui extima vrbis munimenta designasse vnus circumferebatur; alarios ductabat Calongius Rohanæi legatus: quibus ità dispositis, placuit in speciem tractandæ captiui cuiusdam redemptionis, indagandis reuera Regiorum excubijs, prȩmitti tubicinem, cui obducti fasciâ oculi; donec Regiorum proteruiâ militari, quasi positis eò rebus, vt nihil ab hoste timendum, subducto in contemptum velamine, statio, claustráque ostentantur, quibus ille circumspectis attentiùs, erupturo hosti omnia refert, vnde mali caput.

Argencour.

Calonges.

Commentum hostiũ.

Exploduntur tria tormenta bellica eruptioni signum, factóque repentè agmine prorumpit hostis; Fabreguesius, Sambretúsque suos hortari fortiter capesserent pugnam, nec passo diutiùs loqui periculo, ire in hostem; rari dimicantes strenuè præfectos circumsistunt: pugnatur tamen vnâ illorum virtute acriter, donec crebescente hostium numero, abreptísque in fugam legionarijs suis, gloriosâ morte occumbunt. Scloporum intereà fragor, clamor hominum, tubarum clangor, tympanorum strepitus repercusso in immensum aëre à Regis tabernaculo procul inde exaudiuntur. nec mora, Mommorancius, qui Alesium Comitem ex sorore nepotem ægrum inuisurus, vno Mombruno comite huc venerat, equo fortuito insilire, laxísque in monticellum habenis accurrere, quem Regij fugaces deseruerant: sequi Dux Fronsacus Aurelianensis prosapiæ Princeps, qui nedum adoleuerat, Marchio Veuronus, Hoquetotus, Mombrunus, & alij; Rex ipse collem, qui non procul oportunè assurgebat conscendere, visendo prælio.

Erumpunt Rebelles.

Mommorancius Fronsacúsque accurrunt.

Fronsac. Veurõ. Hoquetot. Mombrun.

Mommorancius Dionysianæ colli aduolutus, dissipatas acies, ignauos iam à prælij exordio in fugam abreptos, strenuos exhalatâ recèns animâ inuenit calescente adhuc sanguine mediâ arenâ spumantes, rari vnâ desperatione, magno ad honestè moriendum incitamento, firmabant vestigium pertinax, non aliâ spe, quàm vt moriendo gloriosè finirent. Iam Fabreguesij fratres, Sambretúsque à cohortibus suis ignauiter, ne dicam proditoriè destituti, vitam haud inglorijs vulneribus inter arma

Regij in fugam acti.

posuerant, ídque eôdem loci in cuius custodiã destinati, quamdiu vita superstes fuerat, conseruarant. Cæsis cohortium præfectis, grassabatur impunè hostile ferrum, quósque legionarijs obstitisse animus tulerat, equorum nisu sternebant sequaces alarij; cùm desperatis rebus, in subsidium aduolant Mommorancius, Fronsacúsque; nec mora, retractis in prælium suis, hostium præcipitem in momento victoriam sistunt, quæ periculum erat ne ad ipsum Regis tabernaculum nullo obice penetraret. Mommorancius dum incautè in fugaces longiùs à suis abripitur, hastâ in obliquum, ad ventriculum sauciatur, vnde leue vulnus, non nisi delibatâ cute extimâ. Animos addit resiliens magnâ copiâ cruor, turbámque dimicantium maiori quàm antè contentione intersecans in præfectum Carlinquassium incidit. Ille Mommorancio agnito, nec ne; ex filis tamen aureis vestem distinguentibus, torquéque Regij ordinis, quem gestabat, primorum aliquem auguratus, ingenti animo depugnare, instare Mommorancius, donec hostis in terram actus vitam humiliter deprecatus, ensem victori cedit: hinc vocatus aliò, ferrum fortuito equiti in victoriæ monimentũ præbere, nihil hærens, quin hunc suorum comitem sibi fortuna dedisset, cùm eques (namque alariorũ Rebellium erat) penè eodem ense victorem transfodit; hîc fatum lethale euaserat, cùm rursus instãtes duos gladio ita excipit, vt ante ipsum exanimes procubuerint, nõ inulti tamen; duplici enim vulnere sauciatus ipse, diu vitã in periculo habuit. Haud dispari animo Dux Fronsacus ex aduerso dimicans quadraginta

Mommorancij Frõsacique virtus.

Vulneratur Mommorancius.

Cadit Frõsacus.

vulneribus cadit, vt qui omniũ iudicio victor hostis, ad Regis conspectum in fugam actus loco cesserit. *In fugam agitur hostis.*

Luctuosa Regijs ea victoria fuit; hostium enim vix centum desideratis, occubuere Regiorũ ducenti; quamquam minima eo numero iactura, nî legionarios inter cecidissent nobilium, primorúmque complures. Flebilis præ ceteris Dux Fronsacus, prosapiæ Aurelianensis illustrissimus Princeps, Comitísque à sancto Paulo soboles vna, adhuc adolescens, qui ad prima armorum rudimenta luctuosè finijt, prelio quidem glorioso; sed quod à legionario committi debuerat: neque enim ita creantur Principes, vt ad occasiones singulas incertã periculi aleam subire debeant. Preciosior est imperio Gallico eorum sanguis, quàm vt sic indictâ causâ effundatur: atenim hic vulgò est ingeniosus Gallorum in suam perniciem animus, hæc primorum audacia, vt detrectasse prelium crimini reputent, neque sibi vnquàm factum abundè credant, nisi, cùm ipsissmet legionarijs æmulatoriè dimicauerint. Parcant mihi hoc loci primores, si liberè loquor & sinè fuco. res Galliarum agitur, quis sileat? Melius honori publicęque consuluerint vtilitati, si meminerint eius legis, quà olim capitale imperatori erat, prælij subijsse aleam, nisi rebus penitus desperatis. Gregariorum iactura minimi est momenti, at Principum, primorúmque irreparabile damnum; pereat gregarius miles, parum refert tantâ Gallici sanguinis propagatione, dummodò Principes Regni columina, Magnales imperij bases & fundamenta, nobiles coronę ornamentũ, & dignitas, conseruentur. Horum tamen, *Iactura Regiorum maxima.* *Non debere primores incertam præliorum aleam subire.*

quod mali ſummum eſt, iactura fuit eo bello omnium maxima, quod vni legionariorum ignauiæ imputandum nemo ambigat: quippe defectis virtute militari gregarijs noſtris, peſſum ibant omnia; niſi nobiles, primoréſq; reſtaurâſſent pugnam; hinc iactura omnis, hinc crebriora nobilium funera, hinc cæſi ad obſidiones duas Principes duo, ad Montalbanam Dux Mayennius, Mompeſſulanam Fronſacus; ille alienigeni Lotharingorum ſanguinis; hic Gallici Aurelianenſium; ille poſt ſubitam ſæpius marte dubio prælij aleam; hic in primo virtutis conamine; ille poſt quadrageſimum quintum, hic penè ad vigeſimum ætatis ſuæ annum; ille vno ad oculum vulnere eminùs, nullóque prælij æſtu inultus; hic cominùs, poſt vindicatam manu propriâ necem, quadraginta plagis occubuit.

Mayennio confertur Dux Fronſacus.

Mœrorem exercitus in Fronſaci nece vniuerſum, auxere funera Marchionis Veuroni, viri proſapiâ illuſtriſſimi, Hoquetoti, Comvareti, Luynæi olim nepotis, Mombruni, Fabregueſiorum fratrum, Sambreti, Luſſani, Laterraſſij, quem ſuprà ad Neraçeam obſidionem cum laude memorauimus, aliorúmque, quorum ſi memoriam poſteritas obliterari patitur, ingrata erit.

Regiorum ad eam obſidionem caſtque.

Contaret.

Mommorancius triplici vulnere ſaucius, haud illegitimè dici poſſit exercitus eâ die protector, Regiíque honoris aſſertor, quod à cohorte Normannicâ, cui, cæſis primis cohortibus prælij onus incubuerat, adeò agnitum; vt ſtatim à primo vulneris, quem vocant apparatu, eius tabernaculo aduoluti præfecti cohortis, gratiam vitę conſeruatę habuerint, cui de-

Mommorancius à Rege inuiſitur.

beri quod ſpirabant non diffitebantur. Neque hîc prętermitti debeat Regem ſtatim à pręlio Mommorancij prętorium ſubijſſe, laudatâque virtute herois gratulatum, quòd vulneribus tribus fortunę litaſſet, totidem plagis, quot ferro hoſtes transfoderat. Vnde laus Mommorancio immortalis.

Inclinato in veſperam die, placuit collem aſcenſione ſuperari; non alio argumento, quàm quòd hoſtis ab eo tantâ pertinaciâ prohibuiſſet Regios. Prouectâ itaque nocte Ioinuillius, Praſlinius, Baſſompetrus, Gamorinúſque, agnoſcendo propiùs loco, inter noctis ſilentia ſenſim ſuggreſſi, collem conſcendunt, indagatóque attentiùs eius ſupercilio, in quo arcem conſtruerent, terræ inopiâ (namque confragoſa rupes hinc inde aſſurgebat) pedem referunt. Atenim Argencurtius extimorum muniminum in vrbe præfectus, vbi re infectâ Regios regreſſos videt, cunicularijs ſuis, nouum in rupe opus indicit, eâ contentione, vt munimentum eademmet die ingenti mole conſtruxerit, vbi Regij exploratores ne quidem aduerterant humum.

Argencurtius munimentum in colle à Regijs deſerto excitat.

Præpoſterè quidem ſępius geſtum à Regijs eâ expeditione bellum; ſed non alibi magè ſupinus error; quid enim obſtitit, quò minùs viri magnę alioquin rebus bello gerendis experientię, primos obſidionis conatus in eum montem conuerterent, qui vrbi ſupereminens habebat illam quaſi in vinculis? hinc pernicies omnis, hinc ſtrages illa, quę diu Gallię luctuoſam eam obſidionem pręſtabit. Statim vrbe deditâ omnibus patuit, quod neque ipſi diffitebantur Rebelles, palàm profeſſi, ſi primo obſi-

Peccatum contra militarem diſciplinam à Regijs.

dionis exordio interceptum à Regijs monticelli iugum, cedendum loco obſeſſis, aut nullâ ſpe ad munimenta extima moriendum fuiſſe; vt mirari iure liceat, quî factum, vt viri prudentiâ militari commendabiles, ad ipſum obſidij exordium ne quidem cogitarint de ſtatione ad ſupercilium montis locandâ, quod haud ęgrè poterant, neque demum, vbi rei neceſſitas patuit, arcem conſtruxerint, vno hoc prætextu, quem præpoſterè quæſitum in momento prodidit hoſtis induſtria: atenim id bello cum omnibus quæ cœlo ſubiacent rebus commune paſſim, vt ſuas patiatur vices, quóſque conſilijs prudentioribus oracula dixeris, vanis ſæpè rerum imaginibus deludantur; vix alioquin homines quibus ex naturæ fragilitate peccare innatum. Ab eâ hoſtium eruptione, quia illata ab alarijs ſtrages fuerat, placitum diuidi exin in legionarios, & alarios ſtationes, vt ſi fortaſſis denuò erumperent equites ab equitibus exciperentur.

Alarij in ſtationes ſingulas diſtributi.

Eſpernonius quamquam imperij ad eam obſidionem expers, valla tamen quotidie, & oppugnationes Regio iuſſu explorabat, oberratíſque caſtris, pleraque vir experientiæ defecatæ concilio militari proponebat, quæ in melius verterent; cùm Regi donari virum haud immerentem placuit prætoriâ Aquitaniæ præfecturâ, quam ille iamdiu in votis habuerat, dignus qui Mayennio Principi, eo munere magnâ laude defuncto ſuccederet; vt hodie quæcumque in nobilem cadere poſſunt, obtinuiſſe dici poſſit, ſi Galliæ enſem eximis, quem & puto illi aliquando fortuna rependet.

Eſpernonius prætor Aquitaniæ renuntiatur.

Septem-

Prid.Non.Septembr.in Mommorancij metationem eo furore erumpit hostis, vt consternati vigiles vix prælium ausi valla deseruerint; adesse intereà ZametusCastrametator, fugaces quà minis, quà precibus, cohortationibúsque in pugnam retrahere; restaurari prælium, delectúque nouo suppletis Regiorum excubijs retrudi magnâ iacturâ hostis. Cùm victor Zametus aliò pedem referens, à Peironi propugnaculo, dum Coudronum alloquitur tormentariâ pilâ lethaliter petitur, quæ post collisum Coudroni femur, cæsos equum, pedissequúmque inter vtrumque medium, effracto Zameti crure, equum, equitémque deijcit, vnde paulò pòst magno omnium mœrore occubuit. Vir erat, prosapiâ Italus, magnis animo, & experientiâ, cuiusq; virtuti non parùm eo bello debitum nemo neget; Castrametatoris diu officio functus viam sternere dicebatur, quæ ad Galliæ Marescalli præfecturam ducit, obtinuerátque haud immeritam dignitatem, nî præcoci, glorioso tamen fato finijsset.

Zamet. Coudron.

Hostis erũpens à Zameto retruditur.

Casu Zametus magnum sui desiderium relinquit.

Zameto substituitur Roquelaurus, vir laboris admodùm patiens, magnâque apud exteros virtutis famâ. Manualia ad eamdem Mommorancij metationem opera designabat Meinius, qui hodie Baro Chabanus appellatur, quem eâ arte aiunt in hostiũ munimenta produxisse vallum, vt nullâ suorum iacturâ penè in fossæ munimenta extima penetrarit eâ parte Mommorancius. Excubijs hic ordo impositus, vt vigilem ad valla legionem sustineret non procul à vallis legio integra, in quadra militaria distributis gregarijs, quod sæpius hosti erumpenti

Roquelaure. Le Meine. Chabã.

Roquelaurus Zameto substituitur.

iacent. triginta quinque machinis muralibus vrbs verberatur. Roquelauro exitiale in alienos officium. Regiorum strages & fuga. Bassompetrus manu subsidiariâ accurrit. cæsi pręfectorum plures. Roquelauri magna iactura. Rex subsidiariæ hostium cohorti in occursum impigrè properat. Nouis delectibus suppletæ acies. Vindocinensis, qui quatuor hominum millia ducturus sperabatur, vix mille supra quingentos ductat. Lesdiguerius quatuor legionariorum millibus Regis exercitum auget. initur de pace concilium. conuocati primores. Comestabilis de pace ineunda oratio. Principis Condæi bellum suadentis item oratio. in vtramque partem agitatâ abundè quæstione in pacem conuenitur. Condæus præ ira exsoluendo in speciem voto in Italiam pergit.

HEMICYCLVM firmabant hinc inde cornua, quæ Regijs indesinenti displosione suprà quàm dici possit obnoxia, oppugnari placuit. Nec mora, prætorianæ, Pedemontanæ, Nauarreæ, Normannicæ, Estissacíque cohortibus datur id muneris, vt habito militum delectu, nempe ex qualibet cohorte centurijs duabus in hostem irrumperent. Dextrum Pedemontanæ, quam Nauarræa sustinebat, læuum Normannicæ, cui prȩstò aderat Estissacea, agmen medium prætorianæ incumbit: quia tamen iam antè sæpius agnita legionariorum vbi soli dimicabant ignauia, placitum deligi ex cataphractorum ordine quolibet alarios decem, qui in tres diuisi manipulos legionariorum ad tres oppugnationes vestigia premerent, succederéntque

Indicta in cornua oppugnatio.

Præscribitur in oppugnationem ordo.

in prælium; nec defuere muneri suo nobiles voluntarij prætorianã cohortem magnâ ex parte sequuti.

Expugnantur cornua. Perobscura nox erat, cùm Regij postquàm carbasea ferreis thoracibus indusia superinduxerant agnoscendis se inuicem, in cornua vi ingenti irrumpunt, quę diutino, grauíque pręlio expugnantur demum, cęsis hostium octuaginta, legionariorum Regis quinquaginta, nobilium decem, quos inter Tarautius vir magni animi Montísque-Pessulani, iuri dicundo præfectus, Luyneæ fortunæ superstes adhuc, eques Manicanus, Lagoüs, & alij. *Cæsi vtrinque plures quos inter Tarautius.* Taraut. Paulò pôst missus ad hemicyclum tympanista, qui retrahendis hinc inde cadaueribus inducias peteret absistere procul iubetur, vt cadauera vtrinque insepulta iacuerint, donec Regij vallis huc sensim productis, triduò pôst, demortuis iusta exsequiarũ persoluunt; quod religionis officium, etiam suis ab hoste ideò negatum referunt, vt fœtore cadauerum, nõ procul hinc Regiorum statio malè afflaretur, cogerentúrque loco absistere stationarij. Crudeli sanè, ignotóque ipsis etiam barbaris stratagemate, maximè vbì suorum promiscuè cadauera iacebant cum Regijs. Manican. Lago. *Irreligiosum hostiũ stratagema.*

Triginta & quinque tormenta vrbem verberant. Præcipiti mense, supra quinque machinæ murales triginta, Schombergi tormentorum præfecti diligentiâ, opitulantibus Boissiero, & La-Moliero eius legatis, quà in munimenta, quà in ædificiorum ruinam collimatæ, nullâ intermissione disploduntur; producebatúrque vallorum opus, cùm diuturnioris impatientiâ moræ, visum ex necessitate oppugnari quæ superabant cornua. Discurrentibus huc illuc ad imperia præfectis, Ferronus, Bordetúsque La Boissiere. La Moliere. Ferron. Bordet.

Nauarræ cohortis centuriones vnâ eâdémque glande occumbunt. nec minùs ideò paratis in oppugnationem omnibus, cuniculis ſubdebatur ignis, cùm interim tormentariâ pilâ cæſus Caſtronouanus, vir magni rebus gerendis momenti, prætorianorúmque præfectus, irrupturos ſubito terrore conſternat. Caſtelnau. *Caſus Caſtronouanus terrorem ſuis incutit.*

Euaporatis minore quàm ſperatum ruinâ cuniculis Nauarræa, Eſtiſſacíque cohortes prorumpunt, póſtque diutinum prælium cæſis Cerano, Frenelleſióque prefectis magnâ iacturâ propulſantur; quod vbi à Roquelauro agnitum, vallo inter vtramque oppugnationem medio (lineam communicationis appellitant) à Mommorancij metatione, vbi Caſtrametatorem agebat, ad Regiam præceps accurrit; atenim præpoſterum in alienos beneficium illi exicio vertit. Vix enim Nauarræis opitulaturus conſeruerat manum, cùm lethali glande traijcitur, cadit inſimul Caſtrametatoribus ſubſidiarius à Sancto Ioanne vir ſtrenuus, Fretæus Eſtiſſaceæ cohortis primarius ſignifer; Pleſſius glande ad oculum petitur. Iámque in fugam abripiebatur miles, cùm Baſſompetrus ferro ad manum, Guitautum quinquaginta Pedemontanæ cohortis militibus ſequi iubet, nec diu cùm glande cadit Guitautus, cui ſubſtitutus Guiermontius plumbo item occumbit, nouum Guaïs manipulum ductat, glandéque traijcitur. Donec Eſpernonius, deſperatis rebus, Nantaſium iubet centuriam in eam partem ducere, ſequuti voluntarij nobiles acri prælio hoſtem in fugam agunt.

Ceran. Frenelles. Roquelaure. S. Iean Aide. Freté. Pleſſis. Guitaut. Guiermont. Gua. Nâtas.

Roquelauri præpoſterũ in alienos beneficium. *Regiorum ſtrages & fuga.* *Baſſompetrus in ſubſidium aduolat.*

Commendatos ad eam oppugnationem memini Espernonium, Bassompetrum, Valancęúmque, quibus debitum victorię decus; quamquam lethale foret sic sępius vincere; irreparabilis quippe tot inter nobiles Roquelauri Castrametatoris iactura; Gallus natione, diu subsidiarijs apud Venetos exteris magnâ laude præfuerat, neque aliam ob causam venisse in Galliam circumferebatur, quàm vt à Rege Venetis in bellum Rhæticum, quod tunc ad Valtolinam gerebatur, auxiliares copias impetraret. Eà legatione defunctus, gloriâ impellente nectebat in castris moras, delatíque sibi Zameti nece necessitate imperij, Castrametatorem agens, protelabat Venetias reditum, cùm glande nimis officiosus occumbit; officiosum dixi, cùm enim prætorianis eius oppugnationis incumberet onus ad Regiam metationem, non erat quòd Mommorancij, cui merebat, desertis castris, ex aduerso in prætorianæ cohortis subsidium præceps accurreret; stationem suam adeò iussis tueri ipsis præfectis, vt piaculum habeatur etiam conserendæ alibi manui eam deseruisse.

Magna Roquelauri iactura.

Magna item Castronouani in prætoriana cohorte præfecti iactura fuit; petentibúsque ingenti contentione opimam eius præfecturam primoribus, postpositis Rex omnium votis, Estissaceæ cohortis primarium centurionem, veteranum militem vocari iubet, habitâque virtutis vnius ratione, haud immerentem eo munere donat: condignam Rege remunerationem, qui posthabitis gratiâ & fauore vnam coronasse virtutem gloriæ ducit.

Prætorianæ cohortis præfectura donatus primarius Estissaceæ cohortis præfectus.

Iam ſuprà memorauimus, lectos à Rege primores aliquot, qui collectis manipulatim amicis, alariorum expeditas turmas, ſubſidiarijs hoſtium viam auſis opponerent, quod magnâ laude actum, ipſo Rege qui duas ſibi turmas delegerat, excubias paſſim agente, nocte interdiúque.

Miſſus intereà à San-Gerano alariorum præfecto ad Regem nuntius, quo obſeſſis militare ſubſidium non vrbe procul adeſſe monebatur, impulit equo impigrè inſiliret, in eámque partem præceps ferretur; non alibi nobilium erga Regem amor apertiùs innotuit: peruadit illicò rumor Regem in occurſum hoſti properare; nec mora, nobiles turmatim accurrere, ſequi tumultuariò pars loricati, pars inermes, quà viam Rex præuius demonſtrabat; initóque nobilium numero, inuenta duo millia. Primam aciem ductabat Eſpernonius, qui, quamquam prouectiore iam ſenectute, generoſum equum conſcenderat, veſtéque coloratâ armillis & auro diſtinguentibus ſericum, primæ adoleſcentem lanuginis glorioſè mentiebatur. Stipabant primorum turmæ, quibus adequitabat Rex medius, ſcintillantibus prælij æſtu, oculis, alarióſque quà geſtu, quà voce ad pugnam accendens.

Rex ſubſidiarijs hoſtium copijs in occurſum properat.

Non diſtulit qui ſe iam viæ commiſerat hoſtis ad vnum Regij occurſus nuntium pedem referre, donec ſyluæ profundioris anfractus, quos diù antè inſederat tenuit; vbi notari par eſt armatum diu, noctúque Regem, viginti quatuor horis vix vllâ quiete hoſtes inſequutum.

Rareſcentibus, morbo autumnali, cladibúſque

Nouis delectibus suppleta acies. iam sæpe acceptis, ordinibus, nouis in dies delectibus restaurabatur exercitus, nempe cohortibus San-Chaumondi, Vicecomitis Lestrangij, Vilarsijque, quorum hic ad Sancti Dionysij collem, cæsis Sambreto, & Fabreguesio successit. Paulò pòst expectatus diu Vindocinensis, qui quatuor legionariorum millibus, in subsidium oportunè adfuturus sperabatur, vix mille supra quingentos, exercitum auget; quod in eum inuidiam auxit. stipabant cohortes, Chapesij, Pompadourij, Comitis Maritimæ Britannica, Castrametatore Halierio; Pompadourij, Britanniceque cohortibus Peironum inter & Mommorancij oppugnationem prescripta metatio, Chapesianæ ad Regiam verberationem commissum vallorum munus. *Sainct-Chaumont. Lestrange. Vilars.* *Vindocinẽsis mancas cohortes ductat.* *Marnigue.*

Lesdiguerius quatuor hominum millibus adest. Ex aduerso Comestabilis postquàm in vniuersum de pace cum Rohanæo conuenerat, ex Viuariensi in Narbonensem prouinciam, cum expedito exercitu venit; legionarijs quatuor millibus, alarijs quadringentis, Castrametatoribus Saultesio & Turnonio, viris prosapiâ illustribus, Talaróque; alariorum ordines quatuor ductabant præfecti totidem, quos inter Comes Lieguensis vir strenuus. Aucto his copijs exercitu Regis, iam erat desperata Rebellium salus, cùm in pacem inclinans Comestabilis, seu Sectarijs olim suis id etiamnùm gratiæ rependere auebat, seu itâ ex rerum necessitate videbatur, Regem perinuitum suasionibus importunis adegit, vt de pace cum Rebellibus ineundâ suaderi se pateretur. Habito super eâ re districtè concilio contrarijs hinc inde studijs actum. Conuocati *Du Sault. Tournon. Talar. Liegue.* *Initur de pace consilium.*

Condæus

Condæus Princeps qui tractatam ſe inconſulto pacem querebatur, Comeſtabilis, Schombergúſque ex gente armatâ; ex togatâ Commartinus Procancellarius, cuius conſilio minimum tunc erat rebus gerendis momentum, Piſiuſiúſque, Brulardi magni, Galliæ Cancellarij filius, ingenio ſagax, magnæque morum innocentiâ & virtute apud Regem auctoritatis.

Iuſſus à Rege Comeſtabilis ſententiam dicere in hæc verba ſilentium fregit. Neminem latere poſſe quin ſua non parùm interſit bello nunquam finem imponi; Comeſtabilis ſe, immenſo Regis beneficio dignitate donatum, etiam Principibus Gallis præeſſe, vbi in prælia claſſicum ſonat, potiorem eſſe Comeſtabilis inter arma præfecturam, quæ pace diuturniore vileſcat, vnde in comperto ſibi ipſi aduerſari, qui, rebus ſic ſtantibus, pacem expoſcit; neque ſibi obijci poſſe imbellis animi labem; bellis olim Galliæ inteſtinis, externíſque nimiùm notũ ſe, quàm vt ei poſtulationi ſubiaceat. Quæ cùm ità ſint poſſe ſe audacter de pace ineundâ ſermonem inſtituere, qui bellis gloriosè inſenuerit, (abſit faſtus eloquio) nihil eſſe intra vel extra fines imperij Gallici, quod pacem hodie non proponat, velut ſummum Galliæ bonum. Reuocandum in memoriam, priſtinum Galliæ decus, florem liliati imperij, qui tribus abhinc annis ità emarcuit, vt quęſita hodie in ſeipsâ Gallia infelix, vix prodere quid poſſit quod illam exprimat; cumulatas ruinas ruinis, funera funeribus, veteres bellorum ciuilium flammas nouis incendijs auctas, paricidia in dies nouis atrociori-

Comeſtabilis ſuadenda paci oratio.

búſque congeſta parricidijs, ſcelerum omne genus impunè debacchatũ, ex regno olim florentiſſimo, quæ eſt eius calamitas, feciſſe ruinæ omnimodæ, excidiorum, flammarum, incendiorum, parricidiorum, omnium denique ſcelerum lugendum reliquo orbi theatrum; ſubire tandem aliquando debere Regis animum eam cogitationem, Gallos eſſe qui ſe inuicem inauditâ feritate ad internecionem iugulant; parentes, filios, fratres, agnatos ſe mutuis hoc bello vulneribus in Galliȩ ruinam deſtruere, quæ dum ità intrà Gallici fines imperij luctuoſè Regno nobiliſſimo cedunt, explicare in eius excidium oculos vicinum hoſtem, cuius ſtomacho decoquendis alienis ditionibus adeò innatus calor, vt nihil euomat, id abundè teſtari Vallem-Tolinam, vbi gens innocua, vno religionis prætextu opprimitur. Neque aliam oppreſſionis re verâ cauſam, niſi quòd ab Hiſpanis in Belgium, Germaniam, Italiámque hàc facillimum iter, poſitúſque regnorum auidis in plano tranſitus: nec adeò diſſitam inde Galliam, quin à vicino hoſte timendum illi vehementer, vbi futurus victor. relictam tacitâ maiorum traditione eam legem, quâ vicinas inter nationes, quarum æqualis potentia, expedit medium eſſe obicem, quo terrarum communio, ditioníſque alienæ vȩſana libido inhibeantur; quam politiæ legem Hiſpanos præ ceteris ſpectare nemo ambigat. mutandam in melius belli infeliciùs in Gallos ipſos initi rationem, confœderatæque nationi opem inferendam, quam & Veneti enixiùs petunt: id iure ſuo Rempublicam poſcere, quæ nunquam Galliæ Re-

gibus defuit, id gentem innocuam flagitare,quæ ab Hiſpano oppreſſa,non habet in promptu tutelarem Deum, cui lubentiùs ſalutem ſuam credat, quàm Galliarum Regem. Nihil eſſe, quo pax quę ſummum omnium bonum eſt differri diutiùs debeat, nullam bello ſalutem,maximè quod in ſubditos geritur. diſcerpi mutuis hinc inde vulneribus viſcera, ſanguinémque effundi qui iure meliori bello in Barbaros debeatur. Enimuerò, inulto Rege, iniquam eſſe vel ipſam de pace cogitationem, neque ſe profligatę adeò mentis, qui pacem tractare contendat non proſtratâ penitus perduellione; primum id ineundæ pacis fundamentum; extirpandum radicitùs Rebellionis ſemen, vníque Regis clementiæ ſtandum. initum à ſe recèns, auctore Rege, cum Rohanæo de pace colloquium, tacitâque lege in id conuentum, quod Regi honori, Galliæ vtilitati & commodo vertat. Nemauſum, Vticam Montempeſſulanum, Fuxenſem agrum, imò & Rupellam ipſam diſſidij caput, eius ſtatim ac fidē Regi pręſtiterit,ſequuturas veſtigia. Nec dubitare ſe quin crimen ſit omnium maximum Regi ſuo, temerario auſu bellum intuliſſe; bellorum tamen egregios fines quoties ignoſcendo tranſigitur. Ceterùm vix bello diuturniore ſperari poſſe, quod vna dies nullo diſcrimine offerat: atenim ſi tormenta, pœnalibus iudicijs, capitibus noxijs adhuc debita videbuntur, vnam ijs pœnam eſſe omnium maximam, conſcientiâ vltrice vitam infelicem protrahere, quibus quantò longior vita, tantò plus ſupplicij erit.

Hîc peroratus circumſtantium in ſe conuertit

ora & animos, cùm Condæus Princeps iussus sententiam dicere, sic præfatus est.

Ceteris mortalibus in eo stare consilia, quid sibi conducere putent, Principum diuersam esse sortem, quibus præcipua rerum ad famam dirigenda. Neque exspectandã imperij Gallici tranquillitatem pace intercedente, quam aut breui extinguet fortuna malignior, aut mutabit in peius atrocitas belli; alta pacis fundamenta non nisi bello diuturniore iaci, quæsitam præcoci auiditate, sin mauis segnitie pacem, vbi illam inueneris, in peius ruere, ipsísque interdum auctoribus excidio vertere: pacem Deam omnium optimam, quæ vt bello vno destruitur, ità bello eodem validiùs stabilitur. tentanda in pacem omnia ad primum belli ineuntis exordium; at si semel conserueris manum, delendos ad internecionem hostes, aut ità habendos in vinculis vt triumphi exin magè, quàm rebellionis indices esse possint. Ceterùm ad famam Regis pertinere, perduellionis excidium, cui si innatâ sibi clementiâ parcit, impotentię dabunt exteræ nationes, quod humanitati debebitur. Non posse nisi iniuriâ haberi de pace cõcilium, rebus eò deductis, vt aut malè dispereat Rebellio noxia, aut se nullâ lege Regis clementię dedat, quod incomperto est, quàm sit hodie ab eius mente alienum. Cẽtum supra quinquaginta vrbes, totidem Sectariorum Rebellium arces à Rege expugnãtas, quod residuum est, inediæ magis, famíque deberi, quàm gladio: superesse Rupellam, Montalbanum, Amilianum, Castrum Albigensium, Nemausum, Vticam, Fuxensem minoris momenti prouinciam;

namque Montiſpeſſulani conclamatã ſalutẽ nemo abneget. Rupellam terrâ, maríq; validiſſimis cinctã exercitibus, illinc à Guiſio quà mari alluitur, hinc à Sueſſione,non habere vnde diu ſubſiſtat, cõmeatu, cõmercióq; penitus interclusis:Montalbanũ à Theminio meſſe autumnali deſtitutum,annonâ,circumiectíſq; olim arcibus deficientibus, vix in ver proximũ deditionẽ protelare poſſe, inediâ tabeſcere præſidiarios,fame extingui oppidanos;nec poſſe in dubium trahi,quod nouis in dies nuntijs confirmatur: adhibituras operi ſupremam manum hyemales glacies, ad quas aut frigore rigebit miles, aut ſuperimpoſita trabibus ędificia diruet, parando vrbis ruinâ ligno. Caſtrum Albigenſium, Nemauſum,Vticam, vrbéſq; lõgiùs à ſe inuicẽ diſſitas, circumiectis agris Regio milite inſeſſis, vbi commercium libertáſque defuerint,mole ſuâ ruituras.Non aliàs ſperandum in Galliâ Rebellionis exitium; neque Sectarios cum armis, inueterata in Reges ſuos odia poſituros, mentituros ex rerum neceſſitate Regi fidem, quam veteri maiorum traditione violare amant, quoties iuuat: pollicitationes quibus incautis illudere ſtudent, Gomorrhęis pomis haud abſimiles eſſe, quæ intrinſecùs fauillaceę, ambitione cutis extimę cohibentur, vt vel leui preſſa tactu non niſi in fœtorem, fumúmque abeant. Si blandùm loquuntur, hyęnas eſſe; ſi lacrymis obtinere tentant quod petunt, Crocodilos; ſi armis abſtinent,meram impotẽtiam; confectos diludium à bello magè reparandis viribus expoſcere, quàm pacem diuturnam. Nec poſituros tam facilè odium, quo ſupra Reges reliquos

LVDOVICVM, vnum ſectæ extirpatorem proſequuntur: tacitis primùm apud exteros factionibus, exin maiora auſos ad minimã diſſidij auram, primoribus qui nimis quàm multi in Reges interdum rebellant adfuturos: eò poſitos hodie Sectarios perduelles, vt ex ſe nihil poſſint; vbi factio aliundè ingruet vehementer timendi. Bello extingui Rebellionis ſemen quod pace diuturnâ alueris. Ridiculum eſſe quod perduellionis tędio ductos adijcitur fidem in obſequio renouaturos, verba eſſe & voces, quęcumque paci ineundę conſultò garriant; imò & ducendum validum hinc fluxę illorum fortunę argumentum, quos gentem ſuprà quàm dici poſſit ſuperbam: produnt ipſamet eorũ ſcripta, iactatæque auſu olim temerario in Regem voces; neque humili oratione deprecaturos bellum, nî deſperatã penitus ſalutem agnoſcerent. Deniq; poſſe quidẽ propoſitis cõditionibus iniri pacem, nunquã tamen à Condæo primario Gallię Principe obſignandã, futurã poſteritati, ab eius conſilij poſtulatione, immunem eius memoriã.

Præualet pax.

His multa addita, quibus poſthabitis, Rex in Comeſtabilis ſententiam iuit, pręualuítque de pace ſententia; quod vbi à Condæo agnitum in Italiam iter meditatur, voto Virgini Deiparę exſoluendo, quaſi nec ſibi factum ſatis crederet, nî eò loco abeſſet procul, vbi in pacem conueniebatur. Principis ergo mentitus ora & habitũ in Italiam vno Annonæo comite pergit, Romæque proditus primarius Galliæ Princeps perhonorificè à ſummo Pontifice excipitur, quod graue tulit, ſeu faſtum pietate Chriſtianâ auerſatus, ſeu libertate vitę, quam habet cariſſimam:

Condæus in Italiam voto exſoluendo pergit.

CAPVT VIII.

EPITOME.

Vbi de pace Lesdiguerium inter & Rohanæum, conuentum, Rohanæus pactis inducijs Montempessulanũ subit. paci obsistit populus. Rohanæo periculum à suis immiuet. vrbe absistunt præsidiarij stipendio dimissi. Rohanæus obsignatâ pace Regem adit. Calongij Sectariorum nomine ad Regem oratio supplex. Diploma quo pacis leges à Rege præscribuntur. Conditiones tacitæ, Rohanæo, priuatímque vrbibus nonnullis concessæ. Diruendorum Montispessulani munimimum Valancæo munus incumbit. diruitur Castri Albigensium post pacem promulgatam Ecclesia Cathedralis. classis Regia. Guisius Rupellanam classem prælio instructo in fugam agit. pacem Rupellani orant. Ludouicæam arcem subit Campaniæ cohors præfecto Arnaldo.

OST indictas hinc inde in triduum inducias, vrbis matronæ, virginésque, quas habet loci genio Monspessulanus supra reliqua prouinciæ municipia, & plures, & formâ pulcherrimas, ad munimentorum ruinam turmatim accurrere, placidéque exceptos nobiles Regios, quos nuper petebant ad mortem, amicè compellare; donec exacto mutuis vtrinque colloquijs triduo, Rohanæus Nemauso Montempessulanum venit

Virgines matronæque vrbis nobiles Regios amicè compellant.

suadendæ seditioso populo paci. Spargitur intereà per vrbem tacitus rumor, non in aliam causam venisse, quàm vt amplam sibi fortunam oppidanorum excidio strueret; eum inter & Regem de pace conuentum, quæ eius vnius commoda spectans, vrbem Regis arbitrio linquat, nempe à milite diripiendam, ferro dein & flammâ vastandam. moriendum aut præuertendã nefariam scelerati capitis proditionem. Hæc oppidani. Cùm ex aduerso præfecti militum, ipsíque præsidiarij, quos aut iam magnâ ex parte obsidij diuturnioris tędebat, aut in partes suas donis, pollicitationibúsque traxerat Rohanæus, Regi parendum clamant, vbi de pace cum Rohanęo Reformatorum in Gallia imperatore conuenerit; datas ei, Comitiorum generalium auctoritate, liberas pacis ineundæ habenas, cui obstare velle proditio sit. Ceterùm aut obsignandas conditiones, quas ipse subscripserit, dum ne libertatem publicam opprimant, aut nullâ misericordiâ ad internecionem iugulandos qui obstiterint.

Rohanæus vrbem ingreditur.

Paci obsistit populus.

Mutuas inter populi, prę fectorúmque altercationes, parum abfuisse memorant, quin Catarinotæ, gens desidiosa, flagitiíque capax, qui iam facto agmine Rohanæi circumsteterant ędes, ferro illum transfoderint; imò iam perierat infelix dissidij victima, nî Calongius validâ præsidiariorum manu seditionem compescuisset.

Rohanæus de vitá periclitatur.

Superabant etiamnùm dubia quædam in quæ nondum penitus conuentum fuerat, irritísque hinc inde delegationibus, placitum haberi Rohanæum inter & Comestabilem colloquium: ad Dionysiani montis

Petitionibus Rebellium fit satis.

montis decliue conuenitur, Rohanæum ſtipant Nemauſi, Vticæ, Caſtri Albigenſium, Amilianíque Oratores, quibus Regiâ clementiâ factum ſatis.

Vrbe ſoluto ſtipendio abſiſtunt præſidiarij.

Poſtquàm in pacem conuentum, vrbe abſiſtit præſidiarius miles, extimáque inter munimenta & muros ſtationem locat; donec ſtipendio, quod vnum operiebatur, dimiſſus eſt: ſuccedunt Regiorum quatuor millia, quibus prætoriana vigilum, Heluetiorúmque cohortes conſtabant.

Rohanæus Regem alloquitur.

Poſterâ die, quæ in XV. Kalend. Nouembr. incidebat, Rohanæus poſito enſe Regis genibus aduoluitur ſupplex, veniámque proditionis precatur & pacem. Nec plura loquutum Rex gratè excipit, vitâque meliore Rebellionis crimen impoſterùm diluere iubet. Paulò pòſt Montiſpeſſulani, Vticæ, Nemauſi, vnitarum in Gallia Narbonenſi vrbium, Cebennarúmque Oratores, proloquente Calongio diſſidia inter Montiſpeſſulani præfecto, in hæc verba Regem compellant.

Calongij ad Regem oratio ſupplex.

Adeſſe Sectariorum Galliæ, Benarniíque principatus protiolutos ad genua humaniſſimi Regis Oratores, perduellionis primùm veniam petituros, dein pacem, ſi quid preces enixæ valent. Neminem diffiteri, quin æquitas ſupremo addicat ſupplicio, quos Principis immenſa clementia, quos innatus illi erga ſubditos amor patibulo eximit. Si quæritur proditionis cauſa, non aliam eſſe præter eam conſcientiæ libertatem, cui populi omnes innato erga religionem ſuam affectu impenſiùs ſtudent: atenim colorem hunc perduellio-

ni ab ijs quęſitum, qui bella appetebant; quippe qui ſperarent futuram ineundi belli rationem omnium optimam, quæ pro religione faceret. Nec diſſimulandam coram Rege, qui Deum exprimit, vnam veritatem; capta communi Eccleſiarum aſſenſu arma in ſpem vindicandæ eius libertatis, quam breui tacitis inimicorum factionibus opprimendam rumor erat: at vbi agnitum non cogi à Rege conſcientiam, quam Deus vnus pro arbitrio moderatur, depoſitam in momento Rebellionis feritatem, Regíſque ſui genibus humillimè aduolutos vrbium Oratores, qui, ſi vnam eximis conſcientię rationem, nihil ad reliqua libertatis expoſcunt. Natos ſe in ſuauiſſimo Regiæ poteſtatis iugo, quæ libertas ſit placidè ſeruiens; natos ſe in Galliâ, vbi Reges amaſſe hereditarium ſit; ab ijs ortos, qui parandæ Henrico olim IV. Galliarum coronę ſanguinem & vitam impenderint: neque Principem diu gratiam illis debuiſſe, collatis in eorum progeniem tot beneficijs, vt ingrati animi labes manifeſta ſit in protectoris ſui heredem, in LVDOVICVM Regem omnium maximum arma conuertiſſe; ſcelus nullis expiabile flammis, niſi eius atrocitatem leniret conſcientię libertas, quam ſenſim abreptam imponebant quorum in ſeditionem inclinabant affectus. Quod vbi procul eſſe à Regis animo agnitum, omnium votis in obedientiam itum, ſtatutúmque pacem precibus impetrare; Rebellibus parum debitam gratiam, Regis tamen clementiæ, quæ ſubditos omnes vno affectu proſequatur conſentaneam. id ſperare gentem olim Rebellem, hodie nullis

conditionibus ad imperia mancipatam.

Ad hæc Rex; Enixis primorum precibus exoratum se vt pacem perduellibus indulgeret, qui, nisi immenso crimini gratia in immensum rependitur, cadere ad internecionem debuerant; Deum tamen imitari se, cuius imaginem præferat, dum vitæ anteactę penitentiâ ductis parcit lubens in spem melioris vitæ. *Regis responsum.*

Posterâ die vrbem Rex ingenti ipsorum etiam Sectariorum applausu ingreditur, vbi sex diebus moratus, diploma quo pacem subditis indulgebat promulgari iubet in hæc verba.

LVDOVICVS DEI GRATIA

Galliæ & Nauarræ Rex, vniuersis præsentes litteras inspecturis S.

CHRISTIANVM Principem, qui Deum timeat, abhorrere ab effusione humani sanguinis hinc maximè decet, quòd Omnipotentis imago in homine cæso inclementer impetitur; vnde nec ei solùm bellis ciuilibus perniciosâ regnorum peste abstinendum; sed & quærenda attentiùs conseruandę subditos inter concordię ratio quælibet, quò & debitam Regi fidem præstent & *Diploma pacis.*

placidâ insimul communione vitam traducant. Testem adesse Deum, cui & vitã Reges & coronam debent, eorũ, quę pacandis Regni dissidijs plusquàm intestinis, à primâ belli origine gessimus. Testem Galliam ipsam, testem reliquum orbem, quo Nos iure, quâ necessitate auctoritatem Regiam armis vindicare coëgerit subditorum Rebellio; seu quibus primi ad pueritiam nostrã tumultus bellici debẽtur; seu vltimò Sectariorum perduellium, eorũ quos vęsana libido nuper ad arma impulit, qui dissidijs, publicísq; Regni felicioris calamitatibus, velut in luto sues saginantur. quæsitũ pręposterè moti in Regem suum belli prętextũ, ab oppressâ libertate conscientiæ, quam nemo illis maiorum nostrorum, quod nec ipsi diffiteantur, sartam tectam sanctiùs habuit. Decessorum nostrorum felicis memorię Regum edicta, in eorum fauorem inducta, ne pessum irent curauimus; tentauimus ad primum mali nascentis exordium extrema quælibet, quibus irritis, immenso dolore cepimus arma, quæ protectionis iure meliori quis arma dicat, quàm oppressionis, vti falsò imponere studuit Rebellioni quæsitus color. Hęc Nos oppressionis iniqua postulatio etiam inuitos adegit, vt potestate quâ immediatè à Deo regnamus, in perduelles tandem aliquando vteremur; gestum ex voto supra fidem feliciter; donec nullâ effugij spe perduelles depositâ feritate, clementiæ nostræ genibus prouoluti, Principis arbitrio sui credidere, quod antè armatâ manu tentauerant.

Quę cùm ità sint, Nos ad clementiam naturâ proni, post vindicatam armis auctoritatem, vnâ po-

puli afflicti commiſeratione,in eam ſententiam inclinantibus Principibus, Ducibus, & Galliæ Paribus,Coronæ Gallicæ miniſtris, quibuſlibet demum Concilij noſtri Senatoribus,diximus, decreuimus, declarauimus, dicimus, decernimus & declaramus; id ex mente nobis eſſe quod ſemper fuit, vt Edictum Nanneticum,prout in Parlamentorũ acta relatum eſt,ſartum tectum impoſterum habeatur; reſtauretur fidei Catholicæ, Apoſtolicæ & Romanæ vbicumque intermiſſum fuerit exercitium, neque à decimarum, fructuúmque quorumlibet, qui ipſos ratione officij ſpectant perceptione, priuentur Eccleſiarum poſſeſſores.

Religionis inſuper,quam Reformatam dicunt facultatem liberam, vbi fuit antè, concedimus; iuriſdictionum ſedes,Rationum & Vectigalium Cameras, ijſdem locis reſtitui placet, vbi à Sectarijs olim iura reddebantur, exceptâ Neraci Camerâ vnâ,cuius ſedi poſtauditos Aquitaniæ Oratores ex æquo prouidebimus.

Placet munimina quælibet noua, vrbium, arcium, pagorum, Caſtrorúmque quæ hodie Sectarij detinent, æquari ſolo; maximè quæ ad inſulas Riæ, Oleronæámque recèns conſtructa ſunt, immutatis reliquis, nempe veteribus muris, portis, & turribus.

Inhibitum poſthàc volumus quibuſlibet Sectariorum municipijs, prętextu quolibet, munimenta, foſſas aut muros de nouo excitare.

Quæ vt ex datâ fide procedant, obſides nobis ex delectu dabuntur, quò in eam rem delegati iuxta

monitiones legémque quam ipsis prescripseremus, muniminibus diruendis tuto, sedulóq; incumbant.

Iubemus, vrbes Rebellium quaslibet, quæ post decimum quintum à primâ huius edicti promulgatione diem, pacis subierint legem, edicti beneficio frui nemine reclamante.

Quia Comitia sæpius indixisse, ipsis Sectarijs exitiale fuit; inhibemus imposterum Circulos, Cōcilia, abbreuiatas Synodos, Comitia, quaslibétque illegitimas conuocationes ad pœnam criminis, quod nō nisi capite diluetur; nisi nobis interdum ex causâ contrà placuerit. Quamquam non ea nobis mens, vt Colloquia, Consistoriíque collegia, quæ eorum conscientiam spectant, penitùs proscrib antur.

Gesta perperam ab ineunte Ianuario anni reparatæ salutis M. DC. XXI. ad hodiernam diem condonamus, exceptis criminibus execrabilibus, quæ edictum Nanneticum articulo LXXXVII. continet, quorum apud Magistratus nostros iudicium esto.

Concedentur priuatim Brisonio, Priuatiensibúsque diplomata, à postulatione quælibet in eam diem liberatoria.

Quòd de Rationalibus ęrarij nostri est, qui vectigalem pecuniam, inter armorum dissidia vi màiore adacti, hosti cessisse produntur, placet edicti, eâ parte Nannetici obseruari articulos LXXVIII. & LXXIX.

Quælibet Parlamentorum placita, Magistratuúmque inferiorum sententias, decreta, ceteráque id genus, quæ inter armorum licentiam in Sectarios

lata prodentur, iuxta eiusdē Edicti articulos LVIII. LIX. & LX. irrita esse placet.

Contrà, valida sunto iudicia quælibet lata Sectarios inter ab armorum præfectis, seu ciuilia fuerint, seu pœnalia.

Statim ab huius edicti promulgatione, libertate donentur captiui hinc inde nulla redemptione, irritis quibuslibet obligatorijs schedis, quas libertati obtinendæ subscripserint, nisi eas iam numeratâ pecuniâ dissoluerint.

Schedulę obligatoriæ, nomina, rationes, actiones, officia, honores, gradus & dignitates non aliâ causæ cognitione ijs restituentur, quibus belli atrocitate prærepta fuerint; nihil obstantibus fisco addictionibus, doníſque quibuslibet à nobis in priuatos collatis: exceptis tamen militię muneribus, de quibus antè liberè inter partes conuentum fuerit, aut quæ nobis in alios remunerandæ virtuti conferre videbitur, pręstitis priùs indemnibus, qui ea possederint.

Quæ omnia iuxta Nannetici edicti articulum LXXXII. obseruari placet, delegandis pro arbitrio præfectis militiæ, & magistratibus, qui id negotij ex data sibi formula gerant.

Mandamus dilectis, fidelibúſque Parlamentis nostris, Cameris Edictalibus, Nomarchis, Seneſcallis, aut eorum Legatis, & quibuſcumque Iudicibus, ad quos placiti nostri exequutio spectat, curent quàm citè edictum hoc legi, promulgari, & in acta sua referri. Procuratoribus item fisci nostri, eorúmque substitutis committimus, prospiciant ne quid contra diplomatis huius formulam fiat. Ita enim

placet. In cuius fidem præſentes litteras ſigillo noſtro muniri iuſſimus.

Datum Monſpeſſul. XX. Octob.ann. à reparata ſalute M. DC. XXII. Regníque noſtri XIII.

LVDOVICVS.

Auctore Rege.

PHELIPPEAVXIVS.

In maiore ex cera ruſa ſigillo.

Conditiones tacitæ Rohanæo, Sectariorúmq; vrbibus cōceſſæ.

Diplomati huic accedebant tacitæ leges, quas vna Regi clementia dixerat; quibus Valeſiorum Ducatus opima & nobilis ditio in ſexcentarum mille librarum hypothecam Rohanæo cedebat. Póſtque ducenta illi librarum millia in remunerationem eorum quæ bello amiſerat numerata, deducitur in ſtipulationem Soubiſij penſio annua, quam illi Rex bellum antè pendebat, nouáque librarum ſex millium penſio Calongio conſtituitur. Præſtitæ item ab euerſione munimentorum immunes Rupella, Montalbanum, Caſtrum Albigenſium, Amilianum, Nemauſum, Vticáque; Rupella & Montalbanum omnino; quatuor reliquæ non niſi ex parte, vt ſemidiruta hodie munimenta præſtent magè inualidas vrbes, quàm ſi penitus deſtructa forent. Quod ad Montempeſſulanũ ſpectat; ita lex dicta, vt munimina quælibet æquarentur ſolo, Conſuléſque imposterum Catholici mixtim & Sectarij æquali numero crearentur, qui olim Sectarij omnes, quod

exin

exin Regis arbitrio geſtum. Negata inſuper veteri titulo poſſeſſio vrbium quas ſecuritatis, matrimonij, fideíque obſides, Sectarij rebus olim felicioribus appellabant; extinctæ tum Miniſtrorum, tum Præfectorum vrbium penſiones; Stationariorum ſtipendia annua, quæ Reges pernicioſo exemplo, medij iam penè decurſu ſeculi de ſuo pendebant, proſcripta.

Montespan. Ragny. Tremont.

Intereà dum ſtabiliendæ paci Mompeſſulani Rex crebriora concilia habet, triplici cohorte augetur exercitus, Monteſpani, Ragnij, & Tremontij quæ tribus hominum millibus conſtabant, placitúmque ſolutis magnâ ex parte cohortibus reliquis, ſtare illas in armis, donec iacta vbique firmiùs pacis fundamenta. Datum exin Valancæo diruendorum Montiſpeſſulani muniminum munus, quod ille Picardicæ, Normannicæque cohortium ſubſidio magnâ laude obijt, non ſinè Sectariorum murmure, qui parum ſibi ſeruatam fidem præpoſterè querebantur.

Valancao munus diruendorum munimină incumbit.

Preaux.

In acta Toloſani Parlamenti, procurante Preauxio Regio in eam rem Oratore refertur diu expetitum diploma, miſsíque hinc inde à Maſuyerio Senatus Principe ad Sectarias vrbes nuntij, lætâ vbique acclamatione excipiuntur, eò poſitis Sectariorum rebus, quod nemo ambigat vt vnâ tunc Regis clementiâ ſtarent.

Neque hîc omitti debeat væſanâ priuati cuiuſdam libidine, ſtatim ac certus pacis initæ rumor perſuaſerat, dirutam Caſtri Albigenſium Eccleſiam Cathedralem, prædæ minùs animo, quàm pellendæ

Caſtri Albigenſium poſt pacem promulgatā diruta Cathedralis Eccleſia.

Cameræ Edictalis, quam vnus ille, pedaneus Iudex habebat auctoritati suæ exitialem; neque penitus spe suâ cecidit: indebito enim tempore sacrilegos oppidanos Rex Cameræ translatione mulctauit, Insulæque eam Albigensium ex æquo restituit, vnde in Catholicorum necem diuerterat olim. Exin irritis ad Regem in dies delegationibus queruntur Sectarij sibi iniuriâ præreptam Cameram, vel dirutæ à pace initâ Basilicę vnâ postulatione indigni, qui eam supremæ iurisdictionis sedem aliquando obtineant.

Classis Regia. Nondum pacis nuntius ad Guisium venerat, cùm in hostilem classem fortuitò incidens instructâ acie dimicare statuit; prælio pręscriptus hic ordo.

Primum agmen ductabat Sanlucanus nauigijs decem, medium Guisius quindecim instructissimis, vltimum Mantius sex, quorum primario à Virgine Deiparâ nomen. Circumstabant hinc inde triremes Galliæ decem, viginti & duo nauigiola, quibus supra mille ducenti milites vecti, prælij primipilo Boucio, viro haud inexperti. Guise. S. Luc. Mantry. Du Bouc.

Guisius manum cum hoste conserit. Ad VI. Kalend. Nouembr. non procul à continente hostem Regia classis ad sancti Martini plagã intercipit. Nec morâ triremes ad cursum expeditæ adornant prælium, intereà dum Guisius prætoriâ vectus, stipante Rupifulcaudio, lentiùs vehitur defectus vento. Diu irritis magnâ ex parte ictibus tormenta hinc inde disploduntur, donec obortus oportunè ventus, Regios magnâ vi in hostium classem impellit, nunquam acriùs dimicatum, cùm hostis flexis in obliquum proris, deficientem subitò Regijs ventum, plenis excipit velis, quibus iniquo

Marte certabatur, cùm subitò prætoriam circumsistunt pleraque facto agmine nauigia, quæ inter duo penè illi excidium inferunt: nexę rudentibus fibulæ in eam coniectæ, hostium arbitrio, quò lubuerit trahunt. Iámque malleolis, muricibus ignem præferentibus, hastis ardentibus, falaricis, aliísque id genus flammæ artificijs, quæ in eam coniecerat aduersus miles iam tota ardebat, nî magno illam Guisius animo, flammæ, naufragióque exemisset, quod non priùs actum quàm demersa in imum indesinenti tormentorũ displosione nauigia duo, vnde artificij ignes iaciebantur. ibi restinguendo distentus igni Vinceguerra vir strenuus glande occumbit.

Vinceguerre.

Liberatus ab incendio Guisius classe in vnum lectâ triginta hostium naues vndequaque circumstat, præstò adsunt Rupifulcaudius, Comes Ioignius, Sanlucanúsque eo impetu, vt nisi nocte diremptum prælium ad internecionem Rebelles cecidissent. Dilabitur secundùm tenebras hostis eò faciliùs, quòd Regiorum tesseram fortè inter dimicandum exauditam, vbi opprimebatur, velut clypeum opponebat, quo factum, vt tenebras inter minori iacturâ euaserit.

Magnum illi ab incendio discrimen.

Ioigny.

Nox prælium dirimit.

Posterâ die dissipatâ ad maritimam oram classe inimicâ, in Regios identidem incidebant collisæ naues, quas inter propætoria tormentorum displosione continuâ in imum agitur: exin tria mercatorum nauigia, quibus annona Rupellam vectabatur in Sanlucani manus incidunt: vnde versâ in vrbis excidium eâ expeditione, ingens Rupellanos ha-

Regiorum victoria.

buit mœror. Regiorum cæsi quadringenti, Rebellium duo millia, actæque in imum suprà propratoriam, decem naues. Neque dubitabatur, quin Guisius fugaces diu insequutus, postquàm eos ad sancti Martini plagam interceperat, bello victorem faceret Regem, qui iam prælio triumpharat, cùm expeditâ cymbâ signum Rupellanorum militare in obsequij specimen ad eum mittitur, nempe eo colore, quòd pace iam subditos inter & Regem initâ, abstinendum armis; nec diu cùm datâ à Guisio viâ, positis vexillis, vmbulísque ad Regiæ conspectum classis, secundo vento Rupellam dilabuntur.

Iactura hostium.

Paulò pòst missis Rupellani ad Suessionem Oratoribus pacem orant: dimisso exin exercitu Regio, Campaniæ cohors, prefecto Arnaldo, LVDOVICI arcem subit, vnde etiamnùm hodie Rupellani se contra ius, pactámque pace initâ conditionem in vinculis esse queruntur; nouísque in dies ad Regem delegationibus diruendam arcem contendunt. de bello hactenùs.

Pacem Rupellani orant.

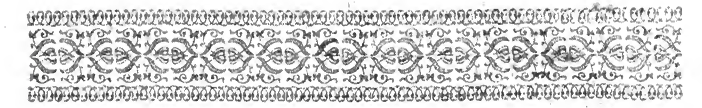
Champagne. Arnaud

Tandem ergo Titan è caligine prodit, tandem hyemales in frigore brumas extinguit verna felicitas, & puro incorruptóque aëris tractu, impuris omnibus exhalatis, tandem dies expetitus affulget. Faxit Deus in cuius manibus cor Regum est, suprema hæc sit Regiorum in Galliâ laborum meta, Sectariíque Regibus præstare obsequium suo dispendio docti, posita ad Regis vnam mansuetudinem arma patiantur otio diuturniore induci rubigine; ità illis, nobísque, parabitur post strages immensas aurei amœnitas seculi; ità placidi, pace diuturnâ, astri

aſpectu Galliarum lilia reflorebunt; ità vno omnes ordine à Rege habiti, Sectarij mixtim & Catholici, factionibus penitus abdicatis fraternâ inſimul caritate ſibi prętabunt operam. Ità LVDOVICVS cœli amor, deliciæ imperij Gallici, ità nullo obice Rex Galliarum erit, cuius proditoria nuper Rebellio ſupremã æmulabatur potentiam. Procul abeſto Gallorum animis ſtabiliendæ in ſtatu Regio Reipublicæ liberæ libido impotens; qui in libera Regum ſeruitute naſcimur, quid malùm! mangonum, lixarum, vno verbo quid plebis infimæ ſubeamus imperia? Sat bellis datum, ſat perfidiæ, ſat perduellioni indultum, qui ſolo eodem naſcimur & viuimus, quidni eumdem Regem ijſdem voto & animis proſequemur? hæc eſt ſpes vna Gallorum qui lilia amant, quâ ſi ad nouam perduellionem ceciderint, caueant, qui hodie vnâ Regis clementiâ ſpirant, ne iuſtitiæ eius immenſæ, æternum aliquando prodant poſteritati monimentum.

***

FINIS.

INDEX LOCVPLETISSIMVS RERVM, VERBORVMQVE MEMORABILIVM,

QVÆ HAC HISTORIA CONTINENTVR, serie Alphabeticâ digestus.

A

E

pro libito

G

H.

I

L

Nobiles

Rupellani

V

circumiectas

FINIS INDICIS.

ERRATA GRAVIORA QVAE INTER EDENdum operarum incuria irrepſerunt, ſic corrigito.

PAg. 23. lin. 12 in quibuſdam exempl. poſt *Vonator*: dele *in*.
p. 38. l. 20. remor, lege *rumor*.
p. 57. l. 5. Labretani Ducatus, lege *Armeniaci Comitatum*
p. 62. l. 26. Chriſti, lege *Dei*.
p. ead. l. 27. oppreſſas conſcientias, lege *oppreſſæ conſcientia*.
p. ead. l. vlt. poſitos, lege *poſiti*.
p. 67. l. 14. *...onaum*, *Leſcunum*, accuſ. lege in nominandi caſu.
p. 68. l. 4. redire, lege *redeunt*.
p. ead. l. 6. ferri, lege *feruntur*.
p. 73. l. 6. arma, lege *ſigna*.
p. 76. l. 5. opperire, lege *opperiri*.
p. 83. l. 2. fortunatam, lege *fortunam*.
p. 87. l. 3. queis, lege *iſtue*
p. 90. l. 18. 23. & 28. cohortum, lege *cohortium*.
p. 101. l. 17. & 18. redet, lege *reſidet*.
p. 104. l. 5. eius, lege *eorum*.
p. 105. l. 14. quando, lege *vbi*.
p. 108. l. pen. abceſſus, lege *abſceſſus*.
p. 113. l. 24. apud illos vulgare crimen, lege *rei omnes*.
p. 118. l. 5. abceſſere, lege cum præpoſitione *abs*, & vbicumque aliàs ſimilia huius verbi tempora occurrerint.
p. 123. l. 8. die aperitus, lege *dies aperitur*.
p. 123. l. pen. verti, lege *vertere*
p. 129. l. 19. & ſicubi aliàs occurrerit, expanſis, lege *expaſſis*.
p. 146. l. 1. vnam, lege *vna*.
p. 163. l. 25. ſuppeditent, lege *ſuppetant*.
p. 169. l. 7. iuuaſſet, lege *iuuiſſet*.
p. 172. l. 26. quies, lege *queis*.
p. 191. l. 25. adfuit, lege *monet*.
p. 211. l. 4. ſtetur, lege *ſtabitur*.
p. 214. l. 3. ſuccedent, lege *ſuccedant*.
p. 215. l. 21. adſcripta, lege *adſcriptæ*.
p. 222. l. 28. dabatur, lege *dabitur*.
p. 231. l. 14. poſt adacti, dele *id*.
p. 249. l. 3. auguſto, lege *anguſto*.
p. 263. l. 21. obiectóſque, lege *obiectiſque*.
p. 267. l. 2. reliquas, lege *reliqua*.
p. 276. l. 3. ala, lege *alariorum ordine*.
p. 280. l. 17. Gamorinus, lege *Gaborinus*.
p. 293. l. 20. indicia, lege *indicio*.
p. 303. l. 11. aberat animo, lege *ab animo*.
p. 310. l. 23. & 24. ſaltum, lege *ſaltuum*.
p. ead. l. vlt. poſt dehinc, adde *ea*.
p. 311. l. 20. & 21. ala expedita, lege *alariis expeditis*
p. 312. l. 19. ſexcentis, lege *ſexcenti*.
p. 315. l. pen. ducentis, lege *ducentos*.
p. 322. l. 6. vobiſcum, lege *nobiſcum*.
p. 324. l. 20. tantata, lege *tentata*.
p. 326. l. 27. indicio, lege *iudicio*.
p. 329. l. 1. eximit, lege *vemit*.
p. 333. l. 18. poſt tria, dele *à*.
p. 338. l. 6. nuper, lege *poſt bellum*.
p. 362. l. 1. cenſeat, lege *cenſeatur*.
p. 381. l. 11. impetam, lege *impetum*.
p. 423. l. 6. ad finem, in quibuſd. exempl. lege *Magiſtratus mercatorum*.
p. ead. l. 15. mercatoribus, lege *argentariis*.
p. 458. l. 19. expugnandam, lege *conficiendum*.
p. 522. l. 1. die, lege *nocte*
p. 584. l. 10. & p. 598. l. 28. dele *haud*.
p. 596. l. 22. imperabant, lege *merebant*.
p. 607. l. penult. inſedere, lege *inſidêre*.
p. 650. l. 8. firmatóque, lege *firmatáque*.
p. 664. l. 8. quingentos, lege *quingentis*.
p. 667. l. 24. Oleroneámque, lege *Oloneámque*.
p. 670. l. 26. Principis, lege *priuati*.

SVMMA PRIVILEGII REGII.

CAVTVM est Priuilegio Regio nequis citra consensum, & voluntatem D. GABRIELIS BARTHOLOMÆI-GRAMOVNDI in suprema Tolosatum Curia Senatoris Regij proximo decennio, à die primæ editionis absolutæ computando, toto regno, prælo subijcere, aut aliunde inferre, & vænalem exponere audeat, librum ab eodem GRAMOVNDO compositum, cui titulus; *Historia prostratæ à* LVDOVICO *XIII Sectariorum in Gallia Rebellionis*; neque illud ipsum opus è Latino in Gallicum idioma quoquo modo vertere præsumat, nisi priùs impetrata ab Autore facultate; qui secùs faxit confiscatione exemplariorum, & pœnis eodem Priuilegio contentis mulctabitur, proüt fusiùs habet diploma Regium, datum mense Iulio, huius anni M. DC. XXIII.

Idem D. Gramoundus Priuilegio supradicto cessit in fauorem Petri Bosc Bibliopolæ pro editione Latina dumtaxat.

Priori huius Historiæ editioni finis fuit impositus prid. Non. Aug. Ann. M. DC. XXIII.